

Exemplarz bezpłatny

MINISTERSTWO WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

PROGRAM NAUKI
W
GIMNAZJACH KUPIECKICH
(PROJEKT)

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO KSIĄŻEK SZKOLNYCH
WARSZAWA - 1935 R.

Aleph 131509

DBC 17966

ID 165

Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna
we Wrocławiu

WRO0074564

MINISTERSTWO WYZNAŃ RELIGIUNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

PROGRAM · NAUKI
W
GIMNAZJACH KUPIECKICH
(PROJEKT)

Egzemplarz bezpłatny.

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO KSIĄŻEK SZKOLNYCH
WARSZAWA — 1935 R.

Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna
we Wrocławiu

WRO0074564

Główna Biblioteka Pedagogiczna
II Okręgu Szkolnego Wrocławskiego
we Wrocławiu

Nr. inw. 1203

proszony

ZAKŁADY GRAFICZNE E. i Dr. K. KOZIAŃSKICH
W WARSZAWIE KRAKOWSKIE-PRZEDMIEŚCIE 66.

ORGANIZACJA GIMNAZJUM KUPIECKIEGO.

Podstawę organizacji gimnazjów zawodowych, a więc i gimnazjów kupieckich, tworzy:

ustawa z dnia 11 marca 1932 r. (Dz. U. R. P. Nr. 38/32, poz. 389) o ustroju szkolnictwa, oraz

rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o organizacji szkolnictwa zawodowego z dnia 21 listopada 1933 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 15/33).

Z ustawy o ustroju szkolnictwa zwrócić należy uwagę w szczególności na wstęp oraz art. 24 i 29, które brzmią:

a. Wstęp: „Ustawa niniejsza wprowadza takie zasady ustroju szkolnictwa, które mają Państwu ułatwić organizację wychowania i kształcenia ogółu na świadomych swych obowiązkach i twórczych obywateli Rzeczypospolitej, obywatelom tym — zapewnić jak najwyższe wyrobienie religijne, moralne, umysłowe i fizyczne oraz jak najlepsze przygotowanie do życia, zdolniejszym zaś i dzielniejszym jednostkom ze wszystkich środowisk umożliwić osiągnięcie najwyższych szczebli naukowego i zawodowego wykształcenia“.

b. Art. 24. „Szkolnictwo zawodowe ma za zadanie przygotować wykwalifikowanych zawodowo pracowników dla życia gospodarczego przez teoretyczne i praktyczne kształcenie zawodowe z uwzględnieniem potrzebnego zakresu wykształcenia ogólnego oraz przez wychowanie społeczno-obywatelskie“.

c. Art. 29. „(1) Szkoły zawodowe stopnia gimnazjalnego dają obok przygotowania praktycznego, przygotowanie zawodowe teoretyczne oraz uwzględniają w potrzebnym zakresie wykształcenie ogólne.

(2) Program ich opiera się na drugim lub trzecim szczeblu programowym szkoły powszechnej i zależnie od zawodu jest rozłożony na dwa do czterech lat. Dołą granicę wieku przyjmowania kandydatów, która nie może schodzić poniżej lat 13, określa Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego“.

W rozporządzeniu Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o organizacji szkolnictwa zawodowego wziąć należy pod uwagę § 181 i 182, które brzmią:

a. § 181. „1. Szkoły kupieckie stopnia gimnazjalnego noszą nazwę: gimnazja kupieckie.

2. Zadaniem gimnazjów kupieckich jest kształcenie pracowników, którzyby obok praktycznego przygotowania zawodowego, posiadali odpowiedni zasób wiadomości teoretyczno-zawodowych i ogólnych, niezbędnych do pełnienia czynności zawodowych w działach kupieckich różnych przedsiębiorstw gospodarczych.

3. Gimnazja kupieckie są trzy i czteroletnie.

4. Podbudową programową jest II szczebel programowy szkoły powszechnej.

5. Gimnazja trzyletnie dają wyłącznie przygotowanie kupieckie ogólne. Gimnazja czteroletnie uwzględniają w klasie IV specjalizację, przystosowując nauczanie bądź do jednej lub kilku pokrewnych dziedzin handlu (handel spółdzielczy, handel ziemiopłodami, wyrobami włókienniczymi i t. p.), bądź też do potrzeb administracji handlowej przedsiębiorstw gospodarczych. Na te warunki gospodarczych całego kraju program traktuje szerzej i głębiej regionalne warunki gospodarcze.

6. Ośrodkiem nauczania jest przedsiębiorstwo kupieckie. Punkt ciężkości spoczywa na zagadnieniach, związanych z obrotem towarowym. Podstawę programową tworzą: nauka kupna i sprzedaży, towaroznawstwo, geografia gospodarcza i organizacja przedsiębiorstw kupieckich. Program uwzględnia wiadomości pomocnicze ściśle związane i bezpośrednio niezwiązane z zawodem.

7. Program winien przewidzieć organizowanie dla uczniów obowiązkowych praktyk w działach kupieckich przedsiębiorstw gospodarczych; czas trwania praktyki dla każdego ucznia wynosi 300 godzin pracy. W tej klasie, w której odbywać się będą praktyki, rok szkolny będzie odpowiednio przedłużony.

8. Do gimnazjów kupieckich przyjmuje się kandydatów, którzy:

a. przedstawia świadectwo ukończenia klasy VI szkoły powszechnej lub inne świadectwo uznane za równoważne,

b. kończą w danym roku kalendarzowym co najmniej 13, a nie przekroczą 17 lat życia,

c. złożą egzamin wstępny w zakresie II szczebla programowego szkoły powszechnej z przedmiotów, określonych przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

b. § 182. Organizacje gimnazjów kupieckich, przygotowujących młodzież do handlu drogowego, określi osobne rozporządzenie“.

Plan godzin w 4 klasowym Gimnazjum Kupieckim.
(IV klasa o kierunku administracyjno-handlowym.)

Uwaga: Plan i program dla pierwszych 3 klas obowiązuje bez zmian również w 3-kl. gimn. kupiec.

L. p.	PRZEDMIOTY	K L A S Y				
		I	II	III	IV	Razem
A. Zawodowe:						
1.	Organizacja i technika handlu	4	4	4	4	16
2.	Technika reklamy	1	—/2	2	—	4
3.	Towaroznawstwo	4	4/2	3	2	12
4.	Geografia gospodarcza	3	2	3	—	8
5.	Współczesne zagadnienia gospodarcze	—	—	—	2	2
6.	Arytmetyka handlowa	3	2	2	2	9
7.	Księgowość	—	2	3	4	9
8.	Stenografia	—	—	—	4	4
9.	Pisanie na maszynie	—	—	—	2	2
Razem A.		15	14	17	20	66
B. Pomocnicze, ściśle związane z zawodem:						
10.	Wiadomości przyrodnicze	2	2	2	1	7
11.	Język obcy z korespondencją	4	4	3	4	15
12.	Nauka o Polsce współczesnej	—	—	2	—	2
Razem B.		6	6	7	5	24
C. Pomocnicze, bezpośrednio niezwiązane z zawodem:						
13.	Religia	2	2	2	2	8
14.	Język polski	4	4	3	3	14
15.	Historja	3	3	—	—	6
16.	Matematyka	—	2	2	2	6
17.	Ćwiczenia cielesne	2	2	2	2	8
Razem C.		11	13	9	9	42
O g ó ł e m		32	33	33	34	132
1.	Przedmioty nadobowiązkowe: Pisanie na maszynie	—	—	2	—	2
P o n a d t o:						
a) 10 minut gimnastyki codziennej;						
b) 2 godziny tygodniowo zabaw, gier i sportów w klasie I i II, zaś P. W. w klasie III i IV;						
c) 1 godzina na miesiąc obowiązkowych audycji muzycznych;						
d) nadobowiązkowo 1 godzina chóru tygodniowo.						
Cyfry przed kreską oznaczają liczbę godzin w pierwszym półroczu, cyfry po kresce liczbę godzin w drugim półroczu.						
UWAGA: programy dla kl. IV o kierunku kupieckim będą opracowane osobno.						

ORGANIZACJA I TECHNIKA HANDLU

KLASA I.

4 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Handel detaliczny.

I. *Wiadomości wstępne.*

1. Rola handlu.

Potrzeby, jako pobudki działalności gospodarczej. Wytwórczość, spożycie, handel. Zadania handlu w zakresie zaspakajania potrzeb oraz rozwoju wytwórczości. Rola kupca.

2. Podział handlu towarowego.

Podział według gałęzi handlu (branży), formy handlu, zasięgu działania przedsiębiorstwa.

3. Znaczenie handlu detalicznego.

Znaczenie z uwagi na korzyści handlu dla spożywcy, liczbę zatrudnionych w tej dziedzinie osób, liczbę przedsiębiorstw, obroty.

4. Niektóre formy prowadzenia handlu detalicznego.

Handel ze stałą siedzibą: kioski i stoiska stałe w halach i na placach targowych, sklepy i składy sprzedażowe.

Handel detaliczny określny: domokrajny, uliczny, jarmarczny.

Sklep, jako najczęściej spotykana i najważniejsza forma prowadzenia handlu detalicznego.

II. Lokal sklepowy i jego zaopatrzenie.

1. Lokal.

Rodzaj lokalu sklepowego i jego części składowe.

2. Urządzenie sklepu.

Instalacje i urządzenia w sklepie. Typowe sprzęty i przyrządy pomocnicze w zależności od rodzaju i od rozmiaru sklepu. Najczęściej spotykane specjalne urządzenia, sprzęty i przybory sklepowe.

Urządzenia i sprzęty w składzie pomocniczym i w biurze kupieckim. Przykłady orientacyjne kosztów urządzeń sklepowych. Konserwacja lokalu, urządzeń i przyborów. Utrzymanie czystości i porządku w sklepie.

3. Towar.

Ogólne uwagi o sortymencie towarowym różnych sklepów. Konieczność konserwacji towarów, zabezpieczenie przed kradzieżą i ogniem. Ubezpieczenie lokalu, towarów, szyb oraz urządzeń.

III. Kupiec detaliczny i jego pomocnicy.

1. Kupiec.

Niezbędne kwalifikacje kupca oraz jego czynności.

2. Pomocnicy kupca.

Sprzedawca, magazynier, biuralista, kasjer, dekorator i inni. Ich zasadnicze czynności. Potrzeba przygotowania zawodowego pracowników sklepowych.

3. Uczniowie — praktykanci.

Nauka zawodu kupieckiego według odpowiednich przepisów prawa przemysłowego. Doksztalcanie zawodowe.

Praktyka po ukończeniu szkoły kupieckiej. Zadania gimnazjum kupieckiego w zakresie kształcenia pracowników kupieckich.

IV. Założenie lub kupno sklepu.

1. Cel prowadzenia sklepu.

Cel społeczno-gospodarczy i cel prywatno-gospodarczy. Rachunkowe wyjaśnienie istoty oraz źródła zysku przedsiębiorstwa handlu detalicznego. Wyniki pracy przedsiębiorstwa a przedsiębiorczość i gospodarność kupca.

2. Położenie sklepu detalicznego.

Wybór miejsca na sklep na wsi, w mieście mniejszym i większym. Arterie główne i boczne. Zależność miejsca i lokalu na sklep od gałęzi (branży) i rozmiarów przedsiębiorstwa oraz od ilości i rodzajów przyszłej klienteli. Oddalenie i bliskość sklepów konkurencyjnych lub sklepów z artykułami dopełniającymi.

Przystosowanie lokalu sklepowego do potrzeb zakładanego przedsiębiorstwa. Wymagania, dotyczące lokali i urządzeń, stawiane sklepom spożywczym i mleczarskim.

3. Formalności związane z założeniem sklepu.

Ustalenie nazwy przedsiębiorstwa, wykup świadectwa przemysłowego, zgłoszenie do władzy przemysłowej.

Koszta lokalu. Umowa o najem.

4. Kupno sklepu.

Kupno sklepu wraz z urządzeniem i towarem.

V. Zakup towaru.

1. Znaczenie czynności zakupu.

Znaczenie czynności zakupu dla obrotów i zysków sklepu.

2. Źródła zakupu.

Źródła zakupu dla detalisty (np. przedsiębiorstwa handlu hurtowego, gospodarstwa rolne, ogrodnicze, warsztaty rzemieślnicze, małe wytwórnie, fabryki). Szukanie źródeł zakupu, spisywanie tych źródeł.

3. Formy i sposoby zakupu.

Kupno osobiste u hurtownika i u wytwórcy, kupno drogą listowną, telefoniczną, telegraficzną. Sposób wysyłania korespondencji i jej kosztu. Kupno za pośrednictwem akwizytora.

Zbieranie i badanie ofert, wybór dostawcy, cena zakupu.

Prawna strona oferty i zamówienia.

Treść zamówienia: a) rodzaj i gatunek towaru, b) określenie ilości w jednostkach miar, używanych najczęściej w handlu, c) określenie ceny jednostkowej i sumarycznej; skonto, rabat i premja, d) kosztu opakowania i kosztu dostawy, e) miejsce i termin dostawy, f) warunki płatności: termin (zapłata gotówkowa przed odbiorem lub po odbiorze towaru, zadatek, kupno na kredyt), sposób zapłaty (wręczenie gotówki, zapłata za pośrednictwem poczty, zaliczenie kolejowe, pokrycie wekslem własnym), g) inne warunki specjalne w ofertach (np. zastrzeżenie terminu dostawy, terminu reklamacji i t. p.).

Wykaz udzielonych zleceń i kontrola ich wykonania. Zwłoka w dostawie.

4. Sposób dostawy.

Kosztu przesyłek i dokumenty przesyłkowe przy dostawie kofim, samochodem, pocztą, koleją (drobnica).

5. Odbiór towaru.

Technika odbioru towaru bezpośrednio od dostawcy, od przewoźnika, badanie poprawności wykonania zamówienia, najprostsze reklamacje. Bonifikaty dostawców, zwrot towaru dostawcy.

Złożenie towaru w sklepie, w magazynie. Postępowanie z otrzymanem opakowaniem towaru (zwrot dostawcy, zużytkowanie, sprzedaż).

VI. Przygotowanie towaru do sprzedaży.

Oznaczanie cenami sprzedaży towarów w sklepie i na wystawie.

Ważenie, mierzenie, liczenie, pakowanie, etykietowanie towaru.

Roźmieszczanie towaru w sklepie, w składzie i na wystawie z uwzględnieniem podziału towarów na działy i grupy.

VII. Rodzaj towarów z punktu widzenia sprzedaży.

Towary odręczne i wybierane, markowe i anonimowe. Marka wytwórcy i marka kupca. Naśladownictwo marek, ochrona marek i znaków towarowych. Towary pakowane i towary luzem. Towary, ulegające szybkiemu psuciu i towary, bardziej trwałe. Towary, o stałym zbyciu i towary, sezonowe. Towar konsumpcji powszechnej i towary, specjalne. Towar tani i drogi. Towar łatwy i trudny do sprzedaży. Towar — wabik i towar wysortowany.

ĆWICZENIA I WYCIECZKI.

Przykłady ćwiczeń i wycieczek we wszystkich czterech klasach mają charakter jedynie orientacyjny. Ich dobór może być zmieniany przez nauczyciela zależnie od potrzeb i możliwości wykonania. Uwaga ta dotyczy wszystkich klas.

Wycieczka do sklepów dwóch — trzech branż, połączona z opisem całego lokalu i jego urządzeń, rozmieszczenia towarów, z pokazem sprzętów, przyborów i t. p.

Pomiary odpowiednich mebli i urządzeń sklepowych, znajdujących się w pracowni. Usłne opisy tych sprzętów z wyjaśnieniem ich przeznaczenia.

Rysowanie ołówkiem rozplanowania lokalu sklepowego, podziału, rozmieszczenia urządzeń, mebli i przyborów. (Tematem tych rysunków mogą być sklepy, znane z wycieczek lub z obserwacji samej młodzieży, ewentualnie z uwzględnieniem projektowanych przez młodzież zmian).

Ćwiczenia w używaniu niektórych przyborów sklepowych w pracowni, np. miar, wag, kasy kontrolującej, przyrządów do sprawdzania monet, ewentualnie innych przyborów. Czyszczenie przyborów przed i po użyciu. Próby użycia przyborów sklepowych powinny się odbywać z zastosowaniem odpowiednich towarów (ważenie, liczenie i t. p.). Ćwiczenia powinny objąć te działy towarowe, dla których przygotowano w pracowni fragmenty urządzeń i stosowne przybory.

Pisanie zgłoszenia na praktykę zamiejscową (prośba), połączone z podaniem wstępnych wiadomości o formie i układzie listu. Przygotowanie listu do wysłania (koperta, frankowanie).

Sporządzanie ołówkiem planików rozmieszczenia sklepów na odcinkach ulic, dookoła placów targowych, rynku i t. p. Podstawą do tych prac powinny być obserwacje uczniów, czynione samodzielnie lub na podstawie wskazówek nauczyciela. Każdy uczeń sporządza 1—2 planiki o różnych tematach, przez nauczyciela tak jednak dobranych, aby całość, omówiona w klasie, dawała pewien pogląd

na charakterystyczne cechy rozmieszczenia sklepów w dzielnicy, w jakiej się znajduje szkoła, albo w całej miejscowości. Planiki powinny być wykonywane w prostej formie, bez wymierzania odległości; dwie linie równoległe — to ulica, po bokach: kwadraty, trójkąty lub koła — to sklepy, kolor czerwony oznaczać może sklepy spożywcze, zielony znów włókiennicze i t. p.

Wypełnianie formularzy, związanych z założeniem sklepu.

Założenie i prowadzenie wykazu źródeł zakupu. Ćwiczenia w użyciu telefonu (zapytania miejscowe).

Korespondencja w sprawach zakupów i zapłaty: pocztówki, listy zwykłe, polecone, ekspres, telegraficzne, telegramy zwykłe, pilne i z odpowiedzią zapłaconą.

Powyższa korespondencja powinna objąć: np. zapytania i oferty, zamówienia listowne, zamówienia u akwizytora (książka zleceń), ponaglenia o wykonanie zleceń, potwierdzenia odbioru towaru, listy w sprawie zapłaty rachunku.

W związku z zapłatą: wypełnianie przekazów pocztowych, dokumentów zaliczeniowych pocztowych i kolejowych, wystawianie weksli własnych.

Storno zamówienia wskutek niedotrzymania przez dostawcę zastrzeżonego terminu dostawy.

Założenie wykazu zamówień. Terminarz zamówień. Praktyczne zaznajomienie z biurem kupca w pracowni szkolnej (pomiar i opis ustny mebli, ich rozmieszczenie i t. p.).

Frankowanie i ekspedycja korespondencji. Książka doręczeń korespondencji miejscowej.

Wycieczka na pocztę dla zaznajomienia się z jej urządzeniami.

Ćwiczenia w stosowaniu taryfy korespondencyjnej (ważenie listów, obliczanie opłat).

Wypełnianie dokumentów przesyłkowych bez obliczenia kosztów przesyłki (taryfy). Porównanie kosztów przesyłek na jednostkę towaru na podstawie informacji, zebranych przez uczniów lub podanych przez nauczyciela.

Najprostsze reklamowanie w drodze korespondencyjnej wadliwości dostawy (np. towaru przysłano za mało, za dużo, przysłano innego rodzaju towar i t. p. proste wypadki).

Wypisywanie na kartkach cen i oznaczanie nimi towarów.

Ważenie, mierzenie, liczenie, pakowanie i etykietowanie różnego rodzaju towarów. Ćwiczenia w układaniu towarów w sklepie z uwzględnieniem grup i działów towarowych, maskowanie ilości towarów na półkach.

Utrzymywanie przez cały czas nauki porządku w pracowni, wykonywanie związanych z tem czynności.

WYNIKI NAUCZANIA.

Rozumienie znaczenia handlu towarowego, znajomość jego zasadniczych rodzajów oraz znajomość najczęściej spotykanych form prowadzenia handlu detalicznego.

Praktyczna znajomość lokalu sklepowego i jego wyposażenia, zaznajomienie z ubezpieczeniem sklepu. Orientowanie się w zasadniczych czynnościach sklepowych, nabycie podstawowych wiadomości o kupcu i o jego pomocnikach.

Rozumienie celu prowadzenia sklepu, ogólna orientacja w zakresie położenia sklepu, przyswojenie elementarnych wiadomości z przepisów prawnych, dotyczących założenia sklepu.

Ogólna znajomość źródeł zakupu kupca detalicznego, poznanie form i sposobów zakupu, zapłaty (gotówką, wekslem własnym), dostawy i odbioru towaru; praktyczna znajomość korespondencji i dokumentacji w tym zakresie.

Praktyczne zaznajomienie z techniką przygotowania w sklepie towaru do sprzedaży.

UWAGI.

Początek nauki w klasie I poświęcony jest zaznajomieniu ucznia ze znaczeniem handlu, z jego podziałem i formami prowadzenia handlu detalicznego, przyczem mowa jest tylko o takich formach handlu, które można spotkać wszędzie i które zapewne są uczniowi już znane powierzchownie z własnych obserwacji. Przedsiębiorstwa rzadziej spotykane będą przedmiotem nauki pod koniec klasy II. Te wiadomości wstępne należy potraktować krótko i pogładowo (8 do 10 godz. lekc.), przyczem wynikiem nauki powinno być nie tylko zrozumienie znaczenia handlu przez ucznia i ogólne zorientowanie się w rodzajach handlu, ale także obudzenie w uczniu zainteresowania tą dziedziną pracy. Jest to bardzo ważne dla postawy ucznia wobec nauki przedmiotu i dlatego też lekcje wstępne powinny być szczególnie starannie przygotowywane i przemyślane.

Bezpośrednio po uwagach początkowych przedmiotem nauki jest lokal sklepowy, jego urządzenie i towar w sklepie. Po objaśnieniach ogólnych (2—3 lekcje), należy zwiedzić sklepy (2—3) najważniejszych w miejscowości szkoły branż, przyczem w czasie wycieczek młodzież powinna zdobyć ogólną orientację w przedsiębiorstwie handlu detalicznego oraz zaznajomić się z urządzeniami, sprzętami i przyborami.

Wycieczki nie mogą polegać li tylko na zwiedzeniu. To byłoby zbędne, gdyż sklepy uczniowie sami często już zwiedzali, kupując

towary na użytek własny lub domowy. Wycieczki powinny być połączone z odpowiednimi opisami, czynionymi przez kupca lub — za jego zgodą — przez nauczyciela. Zwiedzać należy sklepy, lepiej zorganizowane, początkowo mniejsze, a potem — większe. O ile na miejscu niema sklepów dobrze zorganizowanych, byłoby wskazane zrobienie wycieczki do odpowiedniego miasta w sąsiedztwie. Szczegółowe omawianie sklepu nastąpi w pracowni szkolnej.

Przy omawianiu lokalu sklepowego należy uwzględnić część zewnętrzną (fasada, okno, szyld, wejście), jak i wnętrze sklepu. Trzeba też omówić skład pomocniczy i biuro kupieckie, spotykane często w sklepach lub obok nich, ale w łączności ze sklepami. Należy również zwrócić uwagę na różne rodzaje lokali: jedno lub wieloizbowe, jedno lub wielookienne, frontowe, z wejściem z bramy, w podwórzu, na piętrze, w suterenie i t. p.

Jeżeli chodzi o instalacje i urządzenia, to może tu być mowa np. o instalacjach świetlnych, zabezpieczeniu drzwi i okien, zabezpieczeniu wystaw okiennych, o wentylacji, ogrzewaniu, wodociągu, telefonie, zabezpieczeniach przed pożarem (gaśnice, węże).

Ze sprzętów i przyborów pomocniczych należałoby tu wymienić, np.: lady, półki, gabloty, stoły, krzesła, stoliki, wieszaki; szafy, miary, wagi, ladę kasową, kasę kontrolującą i t. d.; z urządzeń specjalnych, np. palarnię kawy, lodownię, aparat naftowy i t. d.; sprzęty w składzie, jak półki, szafy, taczki i t. d.; sprzęty i przybory w biurze: biurko, szafa, kasa ogniotrwała, maszyna do pisania, do liczenia i t. d.

Opisy sklepu i jego urządzeń muszą, obok wycieczek, być uzupełniane odpowiednimi planami, fotografiami, rysunkami, ewentualnie modelami i t. p. Duże usługi odda tu epidiaskop. Praktyczne przykłady sprzętów i przyborów sklepowych będą stanowić wyposażenie pracowni szkolnej.

Zaznajomienie z przyborami sklepowymi winno nastąpić przez próby ich użycia (ważenie, mierzenie i t. p.). Ta część materiału nauczania o lokalu sklepowym i o jego zaopatrzeniu musi być potraktowana wybitnie poglądowo (wycieczka, pokaz) i praktycznie (ćwiczenia). Z ogólnej liczby godzin (około 24), jaką trzeba by przeznaczyć na przerobienie omawianego działu, większą część należy poświęcić na ćwiczenia w pracowni szkolnej. (W nawiasach tu i w następnych uwagach jest podana przybliżona ilość godzin lekcyjnych, przewidywana na przerobienie omawianego działu materiału i odpowiednich ćwiczeń).

Dział o kupcu i o jego pomocnikach (około 8 godz. lekc.) ma na celu uzupełnienie obrazu, z jakim młodzież się już zaznajomiła: na tle sklepu, urządzanego i zaopatrzonego w towar następuje cha-

rakterystyka kupca i jego pomocników. Byłoby pożądane, aby dla poglądowego przedstawienia czynności w sklepie wyświetlić odpowiednie fotografie. Pomocne tu będą również wspomnienia z wycieczek, z odwiedzin okolicznościowych sklepów przez samych uczniów, a wreszcie wykonywane ćwiczenia w pracowni szkolnej.

Przy omawianiu kwalifikacyj i czynności kupca oraz jego pomocników należy mieć szczególnie na uwadze momenty wychowawcze. Te momenty wychowawcze wystąpią również wydatnie przy omawianiu celu i wyników prowadzenia sklepu.

Rachunkowe wyjaśnienia istoty i źródła zysku mogą być różnie ujęte. Jedno z możliwych rozwiązań przedstawiałoby się np. w ten sposób: kapitał włożony do przedsiębiorstwa w kwocie 6.000 złotych, został zużyty następująco —

na kupno urządzenia	800 zł,
na kosztą prowadzenia sklepu, a więc na opłatę dwumiesięcznego komornego, na świadectwo przemysłowe, personel i inne wydatki	400 zł,
na kupno towaru	4.800 zł,
towar sprzedano z zyskiem 15%, a więc za	5.520 zł,
co łącznie z wartością urządzenia w sumie	<u>800 zł,</u>
daże wartość majątku przedsiębiorstwa	6.320 zł,
a ponieważ włożono do przedsiębiorstwa	<u>6.000 zł,</u>
przeto czysty zysk właściciela wynosi	320 zł.

Na takim przykładzie można wykazać, co jest źródłem zysku, od czego zależy jego wysokość. Jednocześnie w najprostszej formie występują tu: kapitał włożony i kapitał powiększony, inwestycje, koszt prowadzenia i jego elementy, kwota zakupu i kwota sprzedaży, obrót — co pozwoli młodzieży na oswojenie się z temi pojęciami.

Rozważania w formie elementarnej na temat celu prowadzenia sklepu są niezbędne przed przystąpieniem do omawiania położenia lokalu sklepowego, a dalej do omawiania czynności w sklepie (zakup i t. p.), bo wnioski, wynikające z tych rozważań, pozwolą na lepsze zrozumienie dalszych lekcji.

Po przerobieniu całego materiału, dotyczącego sklepów detalicznych, powraca się jeszcze raz w rozszerzonym zakresie do rachunkowych rozważań celu prowadzenia przedsiębiorstwa handlu detalicznego (klasa III — „Rentowność sklepu“).

Przy przerabianiu zagadnienia położenia lokalu sklepowego powinien nauczyciel posługiwać się odpowiednimi planami, przedsta-

wiającymi przede wszystkim stosunki w miejscowości szkoły. Plany te powinny być bardzo przejrzyste, jasne, zrozumiałe dla młodzieży. Z tych względów nie mogą one ujmować całego zagadnienia w odniesieniu do wielu branż, ale raczej powinny ujmować fragmenty, np. rozmieszczenia sklepów z oburwem, z konfekcją, z książkami i t. p. Nawet i w tym zakresie należałoby odróżnić na tej samej mapie sklepy o tańszym sortymencie i sklepy, sprzedające artykuły droższe.

Wyjaśnienie przyczyn rozmieszczenia sklepów na planach prostych, zawierających przytem szczegóły, które młodzież może sprawdzić i które prawdopodobnie zresztą zna, ale nad którymi się nie zastanawia — nie powinno przedstawiać trudności. Będzie trzeba wykazać zależność pomiędzy położeniem sklepu, rodzajem lokalu i jego urządzeniem, branżą, a nawet gatunkiem sprzedawanego towaru a rodzajem klienteli, na jaką sklep w danym punkcie może liczyć, do obsługi której pragnie się przygotować. To ostatnie zagadnienie wyjaśni, dlaczego obok siebie — w jednej okolicy — istnieją dwa sklepy spożywcze; jeden duży, komfortowy, o dużym sortymencie towarów, nawet zbytkownych i drugi skromny, mały, prowadzący artykuły powszechnej konsumpcji w sortymencie nieskomplikowanym.

Z obserwacji stanu rozmieszczenia sklepów w miejscowości szkoły, porównywania tego stanu z rozmieszczeniem przedsiębiorstw detalicznych w przykładowo wybranych innych miejscowościach (odpowiednie plany), należy wyciągnąć wnioski i ustalić podstawowe, dość oczywiście logóńnikowe zasady, którymi należałoby się kierować przy wyborze miejsca i odpowiedniego lokalu na sklep. Wnioski powinny też zmierzać w odwrotnym kierunku: jaki sklep mógłby być prowadzony w danych warunkach i w danym miejscu. W rozważaniach należy uwzględnić wieś, miasta mniejsze i większe, kierując się w tym wypadku względami regionalnymi.

Całe zagadnienie położenia lokalu sklepowego musi być przedstawione elementarnie, bez dążenia do wyczerpania całości zagadnienia, co na tym stopniu nauki nie jest przecież możliwe. Nauczyciel, obok kilku prostych planów, demonstrowanych młodzieży, powinien zastosować sporządzanie najprostszych mapek przez samą młodzież, obrazujących rozmieszczenie sklepów w różnych częściach miasta, w którym znajduje się szkoła.

Przy położeniu lokalu sklepowego w dostatecznym zakresie należy omówić znaczenie sąsiedztwa i zastanowić się, czy w pobliżu są sklepy z artykułami konkurencyjnymi, czy też dopełniającymi, czy położenie szeregu obok siebie sklepów z tej samej branży jest korzystne, czy też ujemne, czy wytwarza konkurencję, po-

mniejszającą obroty, gdy np. chodzi o podobne sklepy spożywcze, czy też powoduje wytworzenie się atrakcyjnego rynku lokalnego na pewne artykuły, np. na książki, konfekcję, futra i t. p.

W związku z omawianiem formalności, koniecznych przy założeniu sklepu należy pominąć dla uproszczenia zagadnienie spółkowej formy przedsiębiorstwa oraz rejestru handlowego. Sprawy te znajdują wyjaśnienie w klasie III („Wybrane zagadnienia prawne“). Ponieważ jednak w ciągu nauki nauczyciel niejednokrotnie zetknie się ze spółkami (np. młodzież zaobserwuje na listach, na szyldach i będzie zadawała pytania), należy w razie potrzeby i w formie tylko dygresji objaśnić krótko, w paru zdaniach, istotę rzeczy.

Koszta lokalu — to informacja nauczyciela lub wywiad uczniów na temat czynszu za lokal, przyczem można podawać porównawcze dane orientacyjne o kosztach komornego. Dokładna analiza kosztów prowadzenia przedsiębiorstwa będzie podana w klasie III.

Umowa o najem w szkole sporządzać nie należy, byłoby to trudne. Natomiast można i trzeba odczytać i objaśnić prostą umowę o najem sklepu (umowę z praktyki lub wzór). O kupnie sklepu należy tylko wspomnieć dla zaznaczenia, że niezawsze zakłada się nowe przedsiębiorstwo. Należy przytem wyjaśnić, co jest przedmiotem kupna (lokal, towar, urządzenie, firma), zainteresować uczniów ogłoszeniami o sprzedaży sklepów i t. p.

Na cały rozdział o założeniu lub kupnie sklepu wypadnie poświęcić przypuszczalnie około 18 do 20 godzin lekcyjnych.

Przy przerabianiu części materiału naukowego, dotyczącej zakupu (na ten rozdział przewiduje się około 40 godz. lekc.), wypadnie uprzednio zwrócić uwagę na pojęcie i znaczenie korzystnego zakupu, a następnie zastanowić się nad jego źródłami. Należy tu wskazać na zadania kupca detalicznego w zakresie popierania wytwórczości krajowej, omówić możliwości współpracy kupca z różnego rodzaju dostawcami: wprowadzonymi na rynek i mniej wprowadzonymi, dużymi, małymi i t. d. Szukanie źródeł zakupu dla określonego towaru będzie się odbywać przykładowo w pracowni szkolnej przy pomocy przeglądania odpowiednich materiałów ogłoszeniowych.

Objaśnienie zasad zamawiania towaru przy pomocy korespondencji powinno być przeprowadzane na odpowiednich zadaniach korespondencyjnych, wykonywanych przedewszystkiem w pracowni szkolnej, po odpowiednim omówieniu formy korespondencji. Do korespondencji należy używać luźnych, znormalizowanych kartek i blankietów, pocztówek, blankietów telegraficznych w oryginalnej formie, co zwolni młodzież od potrzeby rysowania tych formularzy w zeszytach. Zeszytów w obecnej formie używać nie należy,

wypadnie jednak zaznaczyć młodzież z zasadą pisania przez kalke w zeszycie (bloki perforowane).

Do zadań nie należy pisanie oferty, a tylko pisanie zamówienia na podstawie gotowych ofert, co jest czynnością technicznie łatwiejszą.

Przy przerabianiu zamówień wypadnie w odpowiednio skróconej formie przypomnieć młodzieży najczęściej używane miary, wagi i waluty. Należy też przerobić podstawowe wiadomości o wekslu własnym (istota, wystawianie). Obok techniczno-handlowej strony kupna towaru, wymaga odpowiedniego uwzględnienia strona prawna zagadnienia. O ile chodzi o sposób dostawy, będzie należało podać, jakie środki przewozowe są używane do przewożenia towarów, objaśnić porównawczo koszty przewozu, zaznajomić z dokumentami przewozowymi (pokaz, wypełnianie dokumentów).

W związku z omawianiem odbioru towaru wypadnie zwrócić uwagę na technikę odbioru (awizo przesyłki, zapłata kosztów przewozu, odbiór dokumentów i przesyłki, kontrola stanu opakowania i wagi, dostawa przesyłki do sklepu, sprawdzenie zawartości przesyłki z zamówieniem i z otrzymanym rachunkiem i t. p.). W razie wadliwości wykonania zamówienia należy wnosić reklamację w odniesieniu do szczegółów wykonania lub postawić towar do dyspozycji dostawcy w całości. W klasie I można uwzględnić w przeprowadzeniu takiej korespondencji reklamacyjnej tylko najprostsze wypadki, np. gdy dostarczono towaru za mało lub za dużo, gdy towar nadszedł po zastrzeżonym terminie prekluzyjnym i t. p.

Ważnym zagadnieniem jest postępowanie z opakowaniem dostawcy, zarówno zapłaconem lub dodanem do towaru (skrzynie, worki, flaszki), jak ewentualnie przypadającym do zwrotu (beczki, bańki). Należy zwrócić uwagę na konieczność oszczędzania opakowania, odpowiednie użytkowanie, korzystną sprzedaż, ewentualnie o zwrot w terminie dostawcy.

Cały dział, obejmujący przygotowanie towaru do sprzedaży, powinien być przerobiony w formie ćwiczeń, uzupełnianych uwagami nauczyciela. Na przerobienie tego działu przewiduje się około 24 godzin lekcyjnych.

Przy ważeniu, mierzeniu, pakowaniu, etykietowaniu i rozmieszczaniu towaru klasa będzie dzielona na grupy. Grupy muszą być dzielone na partje po 4—5 uczniów, którym daje się odpowiednie ćwiczenia do wykonania. Organizacja tych ćwiczeń musi być przez nauczyciela odpowiednio przygotowana, aby każdy uczeń istotnie pracował, a nie tylko przyglądał się, jak inni pracują.

Przykładowo wlicza się tu ćwiczenia do przerobienia w tym dziale: 1) ważenie na wadze szalkowej, talerzykowej i uchyłnej

oraz dziesiątej, pakowanie do różnego rodzaju i różnej objętości torebek towarów sypkich (np. ryżu, soli, grochu, kaszy, mąki), 2) pakowanie wyrobów szklanych, porcelanowych, fajansowych i t. p., 3) pakowanie kawy, herbaty do torebek firmowych, 4) mierzenie artykułów włóknistych, 5) pakowanie flaszek do skrzynek, 6) pakowanie odpowiedniego towaru do słoików i etykietowanie (można takie ćwiczenie wykonać również bez użycia towaru), 7) liczenie, ważenie i pakowanie jaj do miniaturowej skrzynki, naśladującej oryginalną, 8) rozlewanie płynu z beczki do flaszek, zamykanie flaszek korkiem, łakiem, kapsłą, etykietowanie flaszek, 9) liczenie towarów sztukowych, 10) ćwiczenie w rozmieszczaniu towaru na półkach sklepowych, w gablotach, na stołach i półkach wystawowych, maskowanie małej ilości towaru na półkach, 11) dekorowanie najprostszycch wystaw sklepowych.

Te ćwiczenia należy dobierać zależnie od możliwości ich zorganizowania, z uwagi na potrzebne przyrządy i towary, a wykonywać należy je przy pomocy instruktorów-praktyków sklepowych.

Ponieważ w czasie wycieczek i nauki szkolnej uczeń pozna już ogólnie różne gatunki towarów, lekcje o podziale towarów z punktu widzenia sprzedaży (około 6 godz. lekc.) będą rekapitulacją i uporządkowaniem wiadomości, już nabytych.

Zaznaczyć tu jeszcze należy, że z punktu widzenia odpowiednio rentownej sprzedaży, a więc zaspakajania potrzeb klienta w sposób racjonalny i dla kupca opłacalny, należy traktować całość materiału naukowego klasy I i również klas następnych. Jeżeli chodzi o klasę I, to wybór lokalu, urządzenie, meble sklepowe, założenie przedsiębiorstwa, a wreszcie nabycie towaru — wszystko to ma jeden dalszy cel, a jest nią racjonalna sprzedaż. Przyjęcie tego założenia jest bardzo ważne dla sposobu traktowania materiału naukowego i ćwiczeń.

KLASA II.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

VIII. *Kształtowanie się ceny sprzedaży.*

Cena zakupu, koszt nabycia i sprowadzenia, cena sprzedaży.

Ceny stałe i zmienne. Ceny reklamowe, t. zw. „fabryczne“, okazyjne. Cena loco i franco. Przykładowa marża kalkulacyjna kilku zasadniczych towarów z różnych branż z wyjaśnieniem ogólnem przyczyny różnic kalkulacji.

Cena rynkowa a kalkulacja detalisty. Podaż, popyt. Nieuczciwa konkurencja.

Wpływ, jaki na ustalenie cen detalicznych wywierają: wytwórca, porozumienie detalistów i władze administracyjne.

Zniżki i zwwyżki cen oraz technika ich notowania. Cennik sklepowy.

IX. Sprzedaż detaliczna w sklepie.

1. Uwagi o klientach.

Kobiety, mężczyźni, dzieci, młodzież, starsi. Różne rodzaje klientów ze wsi i z miasta. Klienci zamożni i niezamożni. Klient ze znajomością fachową towaru i bez tej znajomości. Klienci, kupujący i tylko oglądający towar. Klienci stali i nowi, przygodni, znani osobiście i nieznani. Służba domowa. Cudzoziemcy. Usposobienie i przyzwyczajenie klientów. Ocena klientów i traktowanie ich w sklepie. Zbieranie i przechowywanie adresów odbiorców.

2. Reklama detalisty.

Zadania reklamy. Cechy reklamy współczesnej. Środki i sposoby reklamy:

- a) wybór dobrego miejsca na sklep,
- b) wytworzenie w sklepie odpowiedniej atmosfery i postępowanie z klientem,
- c) towar, odpowiadający potrzebom klienta,
- d) reklama słowna (rozmowa sprzedażowa),
- e) fasada sklepu i okno wystawowe,
- f) dekoracja wnętrza,
- g) reklama graficzna (napisy informacyjne, szyldziki z cenami, ulotka, ogłoszenie, plakat, wywieszka, list sprzedażowy, prospekt),
- h) reklama świetlna,
- i) pokazy zastosowania towaru,
- k) opakowanie własne,
- l) reklama podarunkowa.

Reklama na własny rachunek detalisty, reklama, prowadzona przez wytwórcę, a skierowana do spożywcy za pośrednictwem sklepu i z pominięciem sklepu.

Koszta reklamy. Wspólna reklama kupców

3. Sprzedawca sklepowy.

Cechy zewnętrzne, cechy charakteru i umysłu, zachowanie się w stosunku do klientów, do współpracowników, do przełożonych. Tryb życia. Przygotowanie ogólne i zawodowe do pracy.

4. Przebieg sprzedaży w sklepie.

Sprzedawanie wybranych rodzajów typowych towarów, np. spożywczych codziennej konsumpcji, spożywczych bardziej zbytkownych, konfekcji, artykułów mody, aparatów radiowych i fotograficznych.

Czynności i zachowanie się sprzedawcy w stosunku do kupującego. Manipulowanie towarem, ekspedycja, dostawa. Service (usługa).

5. Szczególne trudności przy sprzedawaniu.

Równoczesna obsługa kilku klientów. Brak towaru na składzie, sprzedaż towaru zastępczego. Sprzedaż towaru z wystawy, sprzedaż artykułu nowego, sprzedaż z gwarancją, z zastrzeżeniem prawa późniejszych badań, sprzedaż na próbę, z prawem zamiany, zwrotu. Sprzedaż za pośrednictwem telefonu, korespondencji. Sprzedaż na kredyt. Wyprzedaż poinwentarzowa, likwidacyjna, specjalne okresy sprzedaży reklamowej (biały tydzień, sprzedaż gwiazdkowa i t. p.). Najważniejsze przepisy prawne, dotyczące sprzedaży i wyprzedaży.

6. Zapłata, pieniądź, banki.

Organizacja kasowości w sklepie. Sprzedaż gotówkowa.

Pieniądź: monety, pieniądź papierowy, banknoty.

Czeki — istota, obrót regularny.

Sprzedaż kredytowa. Wywiad kupca o kliencie. Formy kredytu sklepowego: miesięczny — książeczkowy, kredyt splecalny ratalnie (kredyt bezpośredni i kredyt za pośrednictwem organizacji). Rozszerzenie wiadomości o wekslu własnym i przekazowym (obróć regularny). Kredyt wekslowy. Kontrola w sklepie kredytów otwartych i wekslowych. Terminarz płatności zobowiązań i pretensyj.

Zasadnicze wiadomości o banku. Stosunek kupca do banku — rachunek bieżący, inkaso weksli, przekazy, kredyt. Obrót oszczędnościowy.

Podstawowe wiadomości o Banku Polskim i P. K. O.

X. Składy sprzedażowe (np. skład opału, materiałów budowlanych, maszyn rolniczych).

Zasadnicze wiadomości o organizacji tych składów, zakupie towaru, przechowaniu i sprzedaży.

XI. Domy towarowe.

Cechy charakterystyczne.

Koncentracja sprzedaży detalicznej wielkiej liczby różnych artykułów w jednym przedsiębiorstwie. Lokale domów towarowych i ich położenie. Rozmieszczenie działów towarowych, kas i paczarni. Biuro. Masowe zakupy. Środki reklamowe. Sprzedaż, ceny różne i jednolite.

XII. Przedsiębiorstwa wielosklepowe.

Cechy charakterystyczne.

Jednobranżowość, dobór punktów sprzedaży, masowe zakupy, rozdział towarów między sklepy, sprzedaż, jednolite kierownictwo, stosunek filii do centrali.

Umowa z kierownikiem sklepu.

Organizacje wielosklepowe:

- a) w handlu prywatnym,
- b) w handlu spółdzielczym,
- c) w sprzedaży fabrycznej.

Ruchome punkty sprzedaży (system Migros).

XIII. Przedsiębiorstwa wysyłkowe.

Uwagi ogólne o organizacji i technice pracy przedsiębiorstw wysyłkowych.

ĆWICZENIA I WYCIECZKI.

Prowadzenie wykazu ruchu cen ważniejszych artykułów. Klasę dzieli się na grupy, każdej grupie przydziela się kilka pokrewnych branżowo towarów (np. nabiał i jaja, zboże, kawa i herbata, węgiel i drzewo i t. p.). Grupy co tydzień odnotowują miejscowe ceny detaliczne. Notowanie następuje w zeszytach, a nadto prowadzi się bieżąco t. zw. krzywą cen na wykresie, wywieszanym w pracowni.

Statystykę taką prowadzi cała klasa przez cały rok, zbierając obok cen — wiadomości o przyczynach ich zmiany. Wiadomości, skontrolowane przez nauczyciela podczas dyskusji, należy notować. Całość wykresu, jego kształtowanie się, przyczyny zmian, powinny być od czasu do czasu (przynajmniej raz na 2 miesiące) tematem dyskusji w klasie. Tego rodzaju obserwacja cen ma dać uczniom sposobność do zaznajomienia się z dynamiką rynku, sezonem i konjunkturą.

Wycieczka do sklepów w związku z organizacją sprzedaży.

Ćwiczenia w pakowaniu towarów ze szkła, porcelany, fajansu, blachy emalowanej. Pakowanie innych towarów.

Przedstawianie klientowi towarów do wyboru. Rozmowy sprzedażowe, dotyczące kupna — sprzedaży towarów, np. spożywczych codziennej konsumpcji, spożywczych bardziej zbytkownych, materiałów włókienniczych, konfekcji, artykułów mody, aparatów radiowych, fotograficznych i t. d.

Zawijanie towaru, wypełnianie kartek w bloczkach kasowych, wybijanie kartek przy pomocy kasy kontrolującej, przesyłanie towaru do paczarni. Przygotowanie paczek do wysyłki klientom na miasto. Przygotowywanie paczek do wysłania pocztą, koleją i wypełnianie odpowiednich dokumentów. Przygotowanie przesyłek do ekspedycji za zaliczeniem i bez zaliczenia. Zastosowanie pocztowych taryf przesyłkowych.

Wysyłanie cennika pocztą, pisanie okólników oraz listów sprzedażowych. Oferta, zamówienie, rachunek, nota. Listy, reklamujące wykonanie zamówienia. Listy z odpowiedzią na reklamację. Prace, związane z przygotowaniem okresów sprzedaży specjalnej (dobór okresu, towaru, przygotowanie napisów, wywieszki).

Korespondencja w sprawie udzielenia kredytu sklepowego, Załatwienie przychylne i odmowne. Założenie książeczki kredytu miesięcznego. Wystawianie dokumentu sprzedaży ratalnej. Wystawianie i indosowanie weksli i czeków. Przesłanie weksla i czeku dostawcy na pokrycie rachunku lub do inkasa bankowego (listy). Zawiadomienie klienta o płatności weksla, znajdującego się u nas, inkaso weksla przez pocztę.

Upomnienia telefoniczne i pisemne o zapłatę.

Wycieczka do banku.

Korespondencja z bankiem: zwrócenie się o otwarcie rachunku bieżącego (na formularzu bankowym), oświadczenie o złożeniu gotówki na rachunku bieżącym, dyspozycja wypłaty na formularzach. Ta sama korespondencja z bankiem w formie listownej.

Wypełnianie blankietu nadawczego i czeków P. K. O.: przekazowego, przelewowego i kasowego.

Wycieczka dla obejrzenia składów sprzedażowych.
Ewentualna wycieczka do domu towarowego.
Napisanie na podstawie podanych gotowych wzorów umowy
o kierownictwo sklepu.

WYNIKI NAUCZANIA.

Poznanie elementów składowych ceny sprzedaży detalicznej, praktyczna orientacja w cenach detalicznych niektórych ważniejszych artykułów i ich zmianach na terenie miejscowości szkoły.

Podstawowe wiadomości o rodzajach klientów, o postępowaniu z nimi, o środkach i sposobach reklamy, o kwalifikacjach sprzedawców sklepowych.

Przyswojenie podstawowych zasad sprzedaży detalicznej, praktyczne zaznajomienie z techniką pracy sklepowej oraz opanowanie techniki korespondencji kupca, detalicznego w związku ze sprzedażą towaru i zapłatą należności.

Poznanie form i podstawowych zasad udzielania kredytu w sklepie, przyswojenie zasadniczych wiadomości o pieniądzu i o czeku, rozszerzenie wiadomości o wekslu, zaznajomienie z istotą banku i jego najważniejszymi usługami dla kupca. Elementarne wiadomości o Banku Polskim i P. K. O.

Ogólne wiadomości o organizacji i technice pracy składów sprzedażowych, domów towarowych, przedsiębiorstw wielosklepowych i przedsiębiorstw wysyłkowych.

UWAGI.

Na początku klasy II zaznajamiają się uczniowie z elementami składowymi ceny sprzedaży oraz z różnymi rodzajami cen (około 12 godz. lekc.). W związku z tem podaje się przykładowo różnice kalkulacyjne w cenach niektórych towarów (np. cukru, mąki, masła, kawy, herbaty, wina, materiału na ubrania, płótna, maszyny, samochodu) dla zaznaczenia, że niema w handlu jednolitej, szablonowej kalkulacji i że ceny sprzedaży poszczególnych artykułów kształtują się różnorodnie, zależnie od rodzaju towaru. Łączy się z tem sprawa szybkości obrotu, ryzyka handlowego, czynników, wpływających na podaż i popyt, na koszt obrotu, co razem powoduje różne kształtowanie się ceny rynkowej dla każdego artykułu. Rozważania te będą wprowadzeniem do obserwacji detalicznych cen rynkowych, której początek przewiduje się na klasę II.

Na tle wspomnianych różnych elementów, od których zależy kształtowanie się ceny, wspomnieć należy o czynnikach, zmierzających

jących do pewnej stabilizacji i porządkowania rynku, wyłączenia sprzedaży z nadmiernym zyskiem lub bez zysku, a nawet ze stratą, bo i takie objawy niejednokrotnie są obserwowane — jako wynik współzawodnictwa. Będą to wpływy, wywierane na ceny sprzedaży detalicznej przez wytwórcę, przez porozumienie detalistów i przez władze administracyjne.

Przeprowadzane zniżki i zwwyżki cen powinny być odnotowane w cenniku sklepowym, na towarach, a niejednokrotnie wypadnie sporządzać zestawienia zniżek lub zwwyżek dla użytku księgowego i do wpisywania do książki rozliczeń sklepowych.

Uwagi o klientach (około 8 godzin lekcyjnych) zostały bardzo ograniczone w stosunku do materiału, spotykanego w literaturze. Zbyt obszerna psychologiczna typologia klienta nie może być zastosowana w szkole stopnia gimnazjalnego i należy się tu ograniczyć do zasadniczych, praktycznych wskazówek, dotyczących ustosunkowania się sprzedawców do klientów, wymienionych w materiale nauczania, objaśniając pewne różnice w obsłudze (np. przy obsłudze mężczyzny, kobiety, dziecka, człowieka starszego), względnie zwracając uwagę na stosunek klienta do przedsiębiorstwa i wpływające z tego wnioski (klient stały, nowy, znany, nieznany i t. p.).

Prowadzenie wykazu adresów odbiorców jest pożądane, przy czym adresów nietylko tych, którzy już w sklepie kupują, ale i takich osób, które mogłyby kupować. Z wykazu takiego niejednokrotnie kupiec może korzystać. Zbieranie adresów powinno być robione w sposób taktowny.

Aczkolwiek rozważaniom specjalnym o kliencie poświęca się stosunkowo mało czasu, to jednak faktycznie sprawa ustosunkowania się kupca i jego personelu do klienta wymaga uwzględnienia przy wszystkich nadarzających się okazjach w ciągu całej nauki.

Dział o reklamie kupca detalicznego (około 14 do 16 godz. lekc.) obejmuje najważniejsze środki i metody zjednywania klientów, potraktowane w sposób wykładowo-pokazowy. Ćwiczenia praktyczne wchodzi w zakres nauki osobnego przedmiotu (technika reklamy). Nie wyklucza to wykonywania — w miarę wolnego czasu — prostych ćwiczeń i w czasie nauki organizacji i techniki handlu (proste wystawy okienne, rozmowa sprzedażowa, list sprzedażowy i t. p.).

Jeżeli chodzi o sprzedawcę, należałoby przy omawianiu jego kwalifikacji uwzględnić wśród cech zewnętrznych np. jego warunki fizyczne, ubiór, wymogi higieny osobistej, wygląd, postawę. Z cech charakteru i umysłu możnaby tu wymienić np. zainteresowanie dla handlu i zmysł kupiecki, rzetelność, łatwość wypowiedzania myśli, umiejętność argumentacji, spostrzegawczość, bystra orientacja,

umiejętność poznawania ludzi, pamięć, opanowanie, punktualność, zamykanie do porządku.

Jeżeli chodzi o tryb życia trzeba położyć nacisk na „zorganizowanie samego siebie“. Dbałość o zdrowie moralne i fizyczne, używanie sportów w dni wypoczynkowe, wstawanie i kładzenie się w odpowiedniej porze, wystrzeganie się nałogów, używanie godzinowych rozrywek, utrzymywanie dobrych stosunków towarzyskich, życie „z ołówkiem w ręku“ i t. p. — to wszystko sprawy, mające duży wpływ na wydajność pracy, a jakże często decydujące wprost o karierze życiowej pracownika handlowego. Trudno o tych sprawach nie wspomnieć — oczywiście w sposób ogólny — bez gotowych, szczegółowych recept na powodzenie w życiu.

Na omówienie kwalifikacyj sprzedawcy wystarczy zapewne około 6 godz. lekc.

Objaśnienia teoretyczne, jak również ćwiczenia praktyczne oraz korespondencja w odniesieniu do przebiegu sprzedaży w sklepie muszą być zróżniczkowane i dostosowane do sprzedawanego towaru, względnie do pokrewnych grup towarów. Inaczej sprzedaje się cukier, a inaczej gotowe ubranie, inaczej spinkę, a inaczej samochód. Podawanie recept postępowania dla sprzedawcy bez ścisłego przystosowania ich do określonego rodzaju towaru jest niebezpieczne i niecelowe. Dlatego obrano w programie drogę objaśnienia zasad i ćwiczenia techniki obsługi klienta na przykładach pewnych towarów, przy czym przykłady dobrano z uwzględnieniem zasady stopniowania trudności sprzedażowych.

Ujemną stroną tej metody jest — zdawałoby się może — fragmentaryczność nauki, gdyż przykłady mogą być tylko niezbyt liczne. Należy tu jednak zaznaczyć, że odpowiedni dobór tych przykładów pozwoli na wyciągnięcie wniosków bardziej ogólnych w odniesieniu do różnych grup towarów i da młodzieży wystarczającą orientację w zakresie postępowania przy sprzedaży sklepowej.

Przerabiając dział o sprzedawaniu, należy uwzględnić różne fazy procesu sprzedaży, kładąc zwłaszcza nacisk na uprzejme postępowanie sprzedawców, zainteresowanie klienta towarem, właściwą argumentację i poradę, ułatwiającą decyzję kupna.

Manipulację towarem (określenie w programie) należy rozumieć, jako przedstawianie towaru kupującemu do wyboru, demonstrowanie sposobu użycia towaru, przymierzanie, ważenie, cięcie, a następnie przygotowywanie pakietu i odkładanie reszty na odpowiednie miejsce i t. p.

Obok obsługi zwykłej należy omówić obsługę dodatkową. Jako przykład takiej usługi wymienić można bezinteresowne odprasowanie lub drobną naprawę starego ubrania, gdy klient

kupuje nowe, odesłanie do domu nawet takiego towaru, jakiego klient chwilowo w danym sklepie nie kupił, załatwienie zamiejscowemu klientowi kupna biletu kolejowego lub t. p. drobne usługi, niezwiązane ściśle z określoną transakcją sprzedaży, a mające na celu zjednanie klienta i okazanie mu życzliwości.

Szczególne trudności przy sprzedaży (wymienione w materiale nauczania) można spotkać przy specjalnych towarach i dlatego należy bardzo starannie dobrać stosowne przykłady. Oto np. sprzedaż z gwarancją jest stosowana w gałęzi maszyn, zegarów, aparatów; sprzedaż z zastrzeżeniem późniejszego badania — w dziale nasion, nawozów sztucznych; sprzedaż z prawem zamiany w dziale konfekcji, z prawem zwrotu — przy wielu artykułach w przedsiębiorstwie wysyłkowym. Dobór przykładów, byle był trafny, może być nader różnorodny.

Sprzedaż przez korespondencję powinna być przerabiana wraz z odnośną wymianą listów i formularzy oraz całkowitem przygotowaniem paczek do wysyłki (autobusem, pocztą, koleją — drobnica zwykła, pośpieszna, bagaż) i wystawianiem rachunku oraz dokumentów wysyłkowych.

Na przerobienie działu o sprzedaży w sklepie przewiduje się około 34 godzin lekcyjnych, co przypuszczalnie powinno wystarczyć.

Przy omawianiu sposobów zapłaty należy przerobić dokładniej niż w klasie I, wiadomości o czeku, uwzględniając jedynie regularny obrót czekowy (bez protestu, bez braku pokrycia lub wstawiania na czeku późniejszej daty), oraz wiadomości o wekslu własnym i przekazowym; indosie weksla, inkasie i dyskoncie, ale również bez nieregularności w obrocie (protest, skarga). Te sprawy są potraktowane odpowiednio w klasie III („Wybrane zagadnienia prawne“).

W związku z objaśnianiem stosunku kupca do banku wypadnie podać elementarne wiadomości o bankach i o usługach bankowych, dla kupca zasadniczych, krótkie wiadomości o pieniądzu kruszcowym i papierowym, o bilansie, o Banku Polskim, P. K. O., wreszcie o obrocie oszczędnościowym w P. K. O. i w innych instytucjach, np. w K. K. O. Pieniądz, kredyt i banki będą szerzej potraktowane w kl. IV.

Przy rozważaniu rozkładu materiału naukowego przewidziano, iż wiadomości i ćwiczenia z działu: zapłata, pieniądz, banki, mogą być w odpowiednim zakresie przerobione w około 32 godzinach nauki.

Składy sprzedażowe (w odróżnieniu od składów, służących jedynie do magazynowania towarów) są ważnym i dość często spotykanym rodzajem przedsiębiorstw handlowych. Przytem założenie

składu, np. składu węgla, nawozów sztucznych lub materiałów budowlanych, bywa niejednokrotnie dość proste w organizacji i łatwe finansowo z uwagi na kredyt w tych gałęziach handlu (np. w węglu), albo możliwość otrzymania komisju (np. od Państwowych Fabryk Związków Azotowych w Mościcach).

Należy urządzić wycieczkę dla zaznajomienia się ze składami, prowadzonemi nawet w prymitywnej formie. Wycieczka powinna być połączona z odpowiednimi opisami, a uzupełniona w szkole przerobieniem materiału, przepisanego w programie.

Domy towarowe, dostępne do zwiedzania w wielkich miastach, należy omówić jedynie krótko, ilustrując przytem różne fragmenty organizacji i pracy tych przedsiębiorstw przy pomocy epidiaskopu (aparatu filmowego).

Przy przerabianiu wiadomości o przedsiębiorstwach wielosklepowych należy dostatecznie uwzględnić umowę z kierownikiem sklepu. Z uwagi na to, że organizacja wielosklepowa występuje najczęściej w spółdzielniach, odpowiednie uwagi należy poświęcić przedsiębiorstwom spółdzielczym, nie wdając się jednak w szersze omawianie formy prawnej.

W paru słowach, po zaznajomieniu uczniów z przedsiębiorstwem wielosklepowem, będzie trzeba przedstawić sprzedaż detaliczną o ruchomych punktach sprzedaży (sprzedaż z samochodów wprost konsumentom). Jako wzór może posłużyć organizacja szwajcarskiej firmy Migros, A. G., Zurich.

Na klasę II przypada również zaznajomienie młodzieży z przedsiębiorstwem wysyłkowym.

Wiadomości o składach sprzedażowych, domach towarowych, przedsiębiorstwach wielosklepowych i wysyłkowych należałoby przerabiać w ujęciu dość krótkim, wyczerpując cały materiał w tym dziale w około 22 godzinach lekcyjnych.

KLASA III.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

XIV. *Kapitał, obroty i rentowność sklepu.*

1. Kapitał.

Wysokość i źródła kapitału przedsiębiorstwa detalicznego. Stosunek kapitału własnego do obcego. Źródła i formy kredytu kupieckiego pieniężnego i towarowego. Koszta kredytu.

Przykłady praktyczne, ilustrujące powyższe zagadnienia.
Wspólne źródła kredytowe; banki (kasy) kupieckie.

2. Obroty.

Obroty sklepowe, okresy ich nasilenia i osłabienia. Zapasy towarowe i ich stosunek do obrotu. Odnawianie zapasów. Ustalanie zapotrzebowania na podstawie sprzedaży. Planowanie zakupów. Planowanie sprzedaży na podstawie obrotów z lat poprzednich.

Stosunek obrotów do kapitału. Szybkość obrotu kapitału i jej znaczenie. Gospodarka płatnicza detalisty.

Przykłady praktyczne, ilustrujące powyższe zagadnienia.

3. Rentowność sklepu.

Rodzaj kosztów prowadzenia sklepu: kosztów stałych i zmiennych. Wzajemny stosunek kosztów, ich stosunek do obrotu. Stosunek kosztów prowadzenia do zysków brutto. Rentowność sklepu. Przykłady praktyczne. Preliminarz obrotów i rentowności sklepu detalicznego. Kontrola wykonania preliminarza, kontrola sklepu.

Ryzyko kupca detalicznego.

Wpływ jakości pracy kupca i personelu na obroty i wyniki przedsiębiorstw.

Wybrane zagadnienia prawne.

I. Kupiec.

Stanowisko prawne, czynności handlowe, rejestr handlowy.

II. *Formy spółkowe przedsiębiorstw handlowych.*

1. Spółka jawna i spółka cicha,
2. Spółka komandytowa,
3. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością,
4. Spółka akcyjna,
5. Spółdzielnia.

III. *Sprawy podatkowe.*

Podstawowe wiadomości o podatkach: podatek przemysłowy (świadcstwo przemysłowe, podatek od obrotu), podatek dochodowy, inne podatki.

IV. *Zabezpieczenie i dochodzenie pretensyj.*

Należności i zobowiązania otwarte i wekslowe. Prolongata terminu płatności. Przedawnienie. Odmowa prolongaty. Protest czeków i weksli, regres. Termin oraz miejsce zaskarżalności pretensyj. Odsetki zwłoki. Właściwość sądu. Sprawa przymusu adwokackiego. Nakaz zapłaty i skarga.

Rozprawa sądowa: wezwanie, powód, pozwany, zeznania stron, środki dowodowe, wyrok zwykły i zaoczny, apelacja. Klauzula wykonalności, egzekucja należności. Sądy polubowne.

Najważniejsze sposoby zabezpieczenia zobowiązania lub należności (np. zabezpieczenie hipoteczne, kaucje, zastaw, poręka).

V. *Prawne stanowisko pracowników handlowych.*

Pracownicy umysłowi i fizyczni.

Najważniejsze przepisy ustawowe, dotyczące ich stosunków służbowych.

Pomocnik handlowy, kierownik sklepu, pełnomocnik, prokurent. Działanie w imieniu przedsiębiorstwa, prawo podpisu.

VI. *Likwidacja przedsiębiorstw.*

Likwidacja dobrowolna, ugoda. Nadzór sądowy. Upadłość.

Zawody i instytucje pomocnicze handlu.

I. *Zawody pomocnicze.*

Ajent, makler, komisant, przewoźnik, ekspedytor, informator kredytowy, doradca reklamowy, doradca podatkowy, dekorator, biegły—księgowy.

II. *Instytucje pomocnicze.*

Targi gminne, targi gospodarcze, wystawy, aukcje, giełdy towarowe, zakłady badawcze.

Przewóz, cło.

Ogólne informacje o środkach i drogach transportowych. Elementarne wiadomości o taryfach przewozowych i celnych.

Stacja towarowa, port, urząd celny.

Składy towarowe.

Handel hurtowy.

I. Organizacja ogólna sprzedaży hurtowej.

1. Uwagi ogólne.

Pojęcie handlu hurtowego. Handel hurtowy samodzielny i sprzedaż hurtowa organizowana i prowadzona przez wytwórców. Charakterystyka handlu hurtowego w Polsce w ogólności.

2. Przegląd form organizacji sprzedaży w ważniejszych gałęziach handlu hurtowego.

a) Artykuły wolnego obrotu.

Charakterystyka wolnej konkurencji. Artykuły markowe i niemarkowe, wprowadzone na rynek i niewprowadzone.

Obieg towarów w wolnym obrocie od wytwórcy lub importera do detalisty za pośrednictwem:

aa) własnych aparatów rozdzielczych poszczególnych fabryk (dział sprzedaży w fabryce, sieć składów fabrycznych, zastępstw rejonowych),

bb) hurtowników samodzielnych. Skale rabatowe i premijowe fabryk, umożliwiające handel hurtowy. Hurtownik, jako nakładca drobnego przemysłowca i chałupnika. Inne źródła zakupu hurtownika. Sprzedaż detalistom.

Przykłady organizacji, warunki sprzedaży, technika obrotu hurtowego kilku typowych, najważniejszych artykułów z działów nieskartelizowanych.

b) Artykuły kartelowe.

Istota kartelu. Zakres porozumień kartelowych w sprawie organizacji i warunków sprzedaży.

Sprzedaż scentralizowana i zdecentralizowana.

Własne punkty sprzedaży kartelu dla rozdziału hurtowego, sprzedaż za pośrednictwem hurtowników.

Przykłady organizacji, warunki sprzedaży i technika obrotu hurtowego niektórych artykułów kartelowych.

c) Artykuły monopolowe.

W odniesieniu do tych artykułów (po wyjaśnieniu istoty monopolu): centralne biura sprzedaży, sieć punktów sprzedaży hurtowej, organizacja tych punktów, warunki sprzedaży hurtowej.

Przykłady organizacji, warunki sprzedaży i technika obrotu hurtowego niektórych artykułów monopolowych.

3. Tendencje rozwojowe w handlu hurtowym.

Ograniczanie samodzielnego handlu hurtowego przez monopole, kartele i przez poszczególnych wytwórców.

Wspólne zakupy kupców detalicznych. Spółki zakupu. Hurtownie spółdzielni handlu detalicznego.

II. Skup i sprzedaż artykułów rolniczych.

1. Ogólna charakterystyka skupu.

Zakres skupu. Odchylenia regionalne w rodzajach artykułów skupu. Charakterystyka jakości artykułów. Standaryzacja, przeróbka, sortowanie, czyszczenie, pakowanie.

Organizowanie skupu: spółdzielnie rolniczo-handlowe, mleczarskie, zbytu bydła i trzody chlewnej, centrale handlowe tych spółdzielni.

Bazary przemysłu ludowego i skup wyrobów tego przemysłu. Notowanie cen artykułów rolniczych.

Ingerencja i pomoc Państwa w zakresie zbytu artykułów rolniczych.

2. Szczegółowa organizacja i technika skupu.

Zaznajomienie się z techniką skupu i sprzedaży artykułów, szczególnie ważnych dla regionu szkoły, a wybranych z poniżej wyliczonych przykładowo działów (materiał naukowy należy traktować wybitnie regionalnie, czyniąc przedmiotem nauki tylko jeden dział skupu — ważny dla regionu szkoły): a) nabiał, jaja, drób, b) zboże, nasiona, słoma, siano, c) ziemniaki, warzywa, d) nierogacizna, bydło, e) ryby, f) len, konopie, wełna, wyroby tkackie, g) owoce, jagody, h) inne artykuły (grzyby, miód, zioła i t. d.).

W odniesieniu do poszczególnych artykułów należy przerobić: wymagania techniczne, stawiane przedsiębiorstwu skupującemu (magazyny, narzędzia pomocnicze i t. p.), ocenę towaru, pakowanie, technikę transportu, magazynowanie, zapłatę, miejsca zbytu i warunki sprzedaży, sezonowość w danym dziale handlu, kalkulacje, notowanie cen. Praktyczne przykłady transakcji.

III. Przedsiębiorstwa handlu hurtowego.

1. Uwagi ogólne.

Specjalizacja branżowa przedsiębiorstw handlu hurtowego. Czynniki rozwoju tych przedsiębiorstw: a) zaufanie dostawców, b) stosunki wśród odbiorców, c) kapitał, d) znajomość towaru.

Podobieństwa i różnice między przedsiębiorstwami handlu hurtowego, prowadzonymi na rachunek własny a przedsiębiorstwami handlu detalicznego.

Prowadzenie handlu hurtowego na rachunek własny i obcy (komis, ajentura).

2. Przedsiębiorstwo komisowo-ajenturowe.

Warunki sprzedaży komisowej. Umowa o komis. Umowa ajencyjna: forma i treść.

Kapitał potrzebny do prowadzenia przedsiębiorstwa komisowo-ajenturowego.

Organizacja personalna przedsiębiorstwa.

Biuro, komisowy, fabryczny skład towarów, organizacja i technika prowadzenia biura i składu. Koszta handlowe, warunki i preliminarz rentowności przedsiębiorstwa. Podatki.

Opracowywanie rejonu: wstępne badania rynku, adresy przypuszczalnych odbiorców, przygotowanie terenu dla akwizycji przy pomocy reklamy i listów. Objazdy akwizytorów. Kontrola ich działalności. Technika pracy akwizytora: wyposażenie akwizytora, tury objazdowe, obsługa odsprzedawcy (kupca-detalisty) lub spóżywcy; rozmowa sprzedażowa, przyjęcie zamówienia, przekazanie go do wykonania, załatwianie reklamacji.

Korespondencja akwizytora z klientem i z pracodawcą.

Inkaso. Raporty o sytuacji rynkowej.

Porównanie zawodu akwizytora i sprzedawcy sklepowego. Znaczenie tych pracowników i warunki powodzenia w ich pracy. Możliwości zatrudnienia pracowników kupieckich oraz możliwości samodzielnej pracy w handlu.

3. Organizacje kupieckie.

Ogólne uwagi o organizacjach kupieckich.

ĆWICZENIA I WYCIECZKI.

Na początku nauki w klasie III należy podjąć dalszy ciąg obserwacji rynku przez notowanie rucliu cen. Zakres obserwacji i prowadzonych na jej podstawie wykresów i notatek należy rozszerzyć na ceny hurtowe niektórych artykułów oraz rozszerzyć na inne miejscowości — poza miejscowością szkoły. Dobierać należy miejscowości w taki sposób, aby uwidatnić różnice cen w różnych częściach kraju, o odmiennych strukturach gospodarczych (wschód,

zachód kraju, okręgi rolnicze, przemysłowe, wielkomiejskie i t. p.). Podstawą statystyki cen zamiejscowych mogą być notowania giełdowe, targowe oraz notowania szkół. Można próbować organizowania wymiany obserwacji młodzieży w tym kierunku.

Analizowanie zestawień rachunkowych, obejmujących kapitał, obroty i wyniki pracy sklepów datalicznych. Sporządzanie prostych wykresów, przedstawiających: kapitał, obroty, koszt prowadzenia, rentowność sklepów w różnych ważniejszych gałęziach towarowych (branżach). Tematem tych prac powinny być dane z życia praktycznego.

W związku z przerobieniem materiału z działu XIV jest wskazany ewentualny udział w spisywaniu inwentarza sklepu na 31.12. lub inwentarzy okresowych, kontrolnych.

Listy — upomnienia oraz listy w sprawie prolongaty, załatwienie przychylnie, odmowne. Zawiadomienie o proteście. Listy w związku z prawem regresu. Sporządzanie nakazu zapłaty i skargi w sprawach o należność, w których nie obowiązuje przymus adwokacki.

Korespondencja z adwokatem w sprawie skargi.

Wystawianie deklaracji do weksła kaucyjnego, napisanie listu polecającego.

Wycieczka do urzędu hipotecznego.

Ewentualna wycieczka na giełdę towarową, na targowicę.

Ewentualne wycieczki na stację towarową, do składów, do urzędu celnego.

Korespondencja w sprawie hurtowego kupna i sprzedaży.

Wycieczka w związku z przerabianym działem skupu, korespondencja w sprawie skupu (tylko proste umowy o dostawę).

Pakowanie towaru (np. jaj, owoców).

Korespondencja w sprawie komisu i agentury.

Listy w sprawie informacji kredytowej.

Korespondencja z reprezentowaną firmą: listy w sprawie sprowadzenia towaru na skład, wysyłania zleceń, przesyłania pokrycia, sprawozdań rynkowych, reklamacji.

Zawiadomienie listowne o odwiedzinach akwizytora. Układanie planu objazdu z zastosowaniem: spisu adresów klientów, księgi adresowej, kalendarza, rozkładu jazdy kolejowej i autobusowej.

Zestawienie wyposażenia akwizytora do drogi: wyposażenia sprzedażowego i osobistego. Dokumenty osobiste akwizytora, ich przygotowanie i sprawdzanie.

Przedstawianie klientom kolekcji wzorów i próbek, rozmowy sprzedażowe akwizytora z kupcem i ze spożywcą. Rozmowy z kupcem dotyczą artykułu wprowadzonego na rynek (markowego) i no-

wego, rozmowy ze spożywcami — artykułów niemarkowych, ale z wyjątkiem artykułów konsumpcji codziennej.

Spisywanie zamówień do wykonania. Wystawianie kwitów odbioru gotówki i weksli.

Korespondencja akwizytora ze swym pracodawcą (np. przesłanie uzyskanych zamówień, pokrycia i sprawozdań z podróży) oraz z klientami (korespondencja w sprawie przyjazdu, zamówień, przygotowania pokrycia, reklamacyj).

WYNIKI NAUCZANIA.

Dokładna orientacja w zagadnieniach kapitału, obrotu i rentowności sklepu detalicznego.

Rozumienie istoty spółek handlowych, ogólna znajomość rejestru handlowego, ochrony własności przemysłowej, spraw podatkowych, prawnej strony stosunku pracownika handlowego do pracodawcy, dobrowolnej i przymusowej likwidacji przedsiębiorstwa.

Opanowanie podstawowych wiadomości o zabezpieczeniu i dochodzeniu pretensyj w handlu; praktyczna znajomość korespondencji i dokumentacji w tym zakresie.

Ogólne wiadomości o zawodach i instytucjach pomocniczych w handlu.

Orientacja w sprawach transportowych i celnych.

Rozumienie pojęcia handlu hurtowego, dokładna orientacja w organizacji sprzedaży hurtowej najważniejszych artykułów wolnego obrotu, artykułów kartelowych i monopolowych.

Podstawowe wiadomości o skupie, dokładniejsze zaznajomienie z jednym działem skupu, ważnym dla regionu danej szkoły.

Opanowanie ogólnych wiadomości o przedsiębiorstwach handlu hurtowego, szczegółowa znajomość organizacji i techniki pracy przedsiębiorstwa komisowo-agenta. Praktyczne opanowanie odnośnej korespondencji.

Praktyczne przygotowanie do pełnienia czynności akwizytora.

Rozszerzenie praktycznej orientacji w notowaniach i zmianach cen detalicznych i hurtowych w różnych miejscowościach.

UWAGI.

Sprawę kapitału, obrotów i rentowności (około 18 godz. lekc.) należy rozważać na odpowiednich przykładach liczbowych z praktyki. Odnośny materiał należy uprzednio przygotować z uwagi na pewne trudności jego zdobycia. O ileby materiału z prywatnych źródeł nie można było otrzymać, należy tymczasowo posługiwać

się łatwiejszym do uzyskania materiałem ze sklepów spółdzielczych, dążąc jednak zasadniczo do zebrania danych także z przedsiębiorstw prywatnych.

Dane praktyczne posłużą do wyciągnięcia szeregu wniosków. Należy być szczególnie ostrożnym w uogólnianiu tych wniosków, mając na uwadze dynamikę pracy przedsiębiorstwa, rodzaj branży bowiem, a przede wszystkim jakość pracy kupca ma na tę dynamikę wpływ zasadniczy. Przy analizowaniu przykładów należy też zwracać uwagę na działalność kupca, której wyrazem są cyfry obrotu i rentowności. Byłoby dobrze dla celów wychowawczych dobrać szereg przykładów rozwoju przedsiębiorstw, które dzięki pracy samego właściciela zdobyły swe znaczenie na rynku. Bywa często tak, że pracowity, oszczędny, rzutki i zdolny pracownik kupiecki zaoszczędza sobie pewną sumę, zdobywa zaufanie wśród dostawców i przy pomocy małych środków zakłada samodzielny warsztat pracy. Zetknięcie takich ludzi z klasą byłoby wskazane. Oczywiście, należy starannie dobierać kupców, cieszących się jak najlepszą opinią i poważaniem, postępując bardzo taktownie, aby wprowadzanie kupca do szkoły nie sprawiało wrażenia reklamy osobistej.

Ważnym zagadnieniem, które należy dostatecznie omówić, jest sprawa kredytu zarówno otrzymywanego przez kupca, jak i kredytu przezeń udzielonego klientom. Niewłaściwa gospodarka bywa powodem upadku wielu przedsiębiorstw. Wypadnie zwrócić uwagę na koszt kredytu gotówkowego, który jest trudniejszy do otrzymania, ale zazwyczaj tańszy od kredytu towarowego. Koszt kredytu towarowego należy obliczać, biorąc pod uwagę możliwe do otrzymania opusty w razie zapłaty gotówkowej. Szkodliwy jest nadmiar kapitału zarówno własnego, jak i pożyczanego, gdyż powoduje zbędne koszty, a nadto bywa często przyczyną zbyt pochopnego udzielania kredytu odbiorcom sklepowym i przyczyną zbyt wielkiego zaopatrzenia sklepu w towary oraz źródłem strat na tych towarach. Sprawa kredytów spożywczych, t. zw. potocznie „borgów”, wymaga szczególnej uwagi i krytycznej oceny, jako często niewłaściwie stosowanych, a przez to szkodliwych ze względów społecznych i gospodarczych. Ważna jest również technika prowadzenia rozliczeń z klientami i kontrola terminowego regulowania należności.

Obroty sklepu kształtują się zwykle nierównomiernie i na odpowiednich przykładach należy zaznajomić uczniów z tem zagadnieniem, mającemu duże znaczenie dla zakupu towarów, dla gospodarki płatniczej i dla organizacji pracy w sklepie (np. przygotowanie towaru na okresy o większym nasileniu obrotu — choćby przed samym i tuż po każdym pierwszym dniu w miesiącu, na okresy trwania targów w ośrodkach prowincjonalnych i t. p.).

Jeżeli chodzi o zagadnienia sortymentu w związku z dążeniem do małych zapasów, będzie trzeba wyjaśnić sprawę doboru gatunków tego samego towaru. Czy jest np. celowe prowadzenie kilku nawet kilkunastu gatunków mydła, kawy i t. p., czy też lepiej jest koncentrować się na pewnych tylko artykułach. Tu będzie też pora na omówienie sprawy artykułów podstawowych, dodatkowych i uzupełniających.

W klasie III trzeba rozszerzyć i pogłębić wiadomości o zakupie towarów oraz o ustalaniu zapotrzebowania na towary. Najłatwiejszym sposobem jest tu orientowanie się w ilościach sprzedawanego towaru w odpowiednich okresach czasu i ustosunkowanie do tych ilości rozmiaru zakupywanych partij. Kwoty zakupu będą też zależęć od odległości źródła zakupu i czasu, potrzebnego na sprowadzenie towaru, od warunków sprzedaży, o ile np. fabryka uzależnia stawki rabatowe od odbioru określonych ilości.

Obok powyższych orientacyjnych wskaźników, dotyczących rozmiaru i terminu zakupu, należy w elementarnym zakresie omówić zasady analizy rynku zbytu sposobami, dostępnymi dla detalisty, nie przeceniając jednak wyników tej analizy, już choćby ze względu na istniejącą w handlu detalicznym konkurencję.

O ile zasady ustalania zapotrzebowania przez sklep, wprowadzony na rynek, są dość łatwe (wyjąwszy artykuły ściśle sezonowe), o tyle trudniejsza jest ta sprawa w sklepach nowozakładanych. Podawanie jakichkolwiek, ogólnie rzekomo obowiązujących, zasad nie jest możliwe, raczej należy tu wskazać na konieczność daleko posuniętej ostrożności w zakupach, a skierowanie wysiłków na zjednywanie klientów.

Do zagadnienia planowania sprzedaży można odnieść uwagi, dotyczące planowania zakupów, z tem oczywiście zastrzeżeniem, że obroty roku ubiegłego mogą być brane za podstawę z uwzględnieniem poprawek, wynikających ze zmiany konjunktury, wzmożenia konkurencji, zastosowania środków reklamy.

Szybkość obrotu ma zasadnicze znaczenie dla rentowności i dlatego należy to zagadnienie omówić.

Rozważanie dynamiki obrotów powinno się odbywać na praktycznych przykładach rachunkowych. Wnikając w zasady prowadzenia przedsiębiorstwa detalicznego, trzeba wskazać na znaczenie racjonalnej gospodarki płatniczej, polegającej na dostosowywaniu rozporządzalnych środków z zachowaniem największej ostrożności przewidywań. Wypadnie tu wskazać na ogromne znaczenie punktualności wypłat kupca, jako podstawy zaufania dostawców, a zatem i jako podstawy kredytu.

Badając koszty prowadzenia sklepu, należy podać różne rodzaje tych kosztów i sposób ich kształtowania się. Np. płace personelu, sposób wynagradzania personelu (stała pensja, prowizja od obrotu, połączenie tych sposobów i t. p.), czynsz i sposób jego uiszczania; zgóry, zdołu, kwartalnie, rocznie i t. p., oświetlenie: koszt jednostki prądu, sposób obliczania, odczytywanie licznika. Odpowiednią wagę należy poświęcić kosztom i stratom, często niewidocznym: niszczenia towaru wskutek niedbalstwa personelu, przez szkodniki, wskutek psucia się przy nadmiernych zapasach, albo złem magazynowaniu, przez nieekonomiczne opakowanie, przez dawanie nadwagi, nadmierne koszty korespondencji, telefonów, światła i t. p. fakty, którym należy przeciwstawić oszczędność i gospodarność na każdym kroku.

Młodzież powinna sobie dokładnie uświadomić, że na rentowność sklepu składają się: korzystny zakup, korzystna sprzedaż i staranne, oszczędne gospodarowanie. Niezbędne jest, oczywiście, należyte zrozumienie tych pojęć przez uczniów.

Oprócz analizy stanu faktycznego obrotów dokonywanych ważne są przybliżone obliczenia, dotyczące przyszłości. Była mowa poprzednio o planowaniu sprzedaży i planowaniu zakupu. Jeżeli te obliczenia rozszerzymy na koszty i na spodziewaną zyskowność, otrzymamy ogólny preliminarz przedsiębiorstwa. Schemat takiego preliminarza dla sklepu przedstawiałby się np. następująco:

- 1) spodziewany obrót według poszczególnych miesięcy a,
- 2) planowane zakupy według poszczególnych miesięcy (w cenie nabycia) b,
- 3) preliminowany zysk brutto a—b c,
co wynosi . % od kwoty „a” oraz . % od kwoty „b”
(porównać z odpowiednimi danymi z poprzedniego okresu),
- 4) przypuszczalny zysk brutto „c” umożliwia preliminowanie kosztów prowadzenia „d” z takim podziałem np.:

lokal	d ¹
płace i świadczenia	d ²
podatki i opłaty	d ³
koszta kredytu	d ⁴
ustępstwa od ceny	d ⁵
inne koszty	d ⁶

- 5) preliminowany zysk netto wynosi „c—d”, przyczem im sytuacja przedsiębiorstwa jest mniej ustabilizowana, tem „d” powinno być mniejsze od „c”. Ustalenie stosunku procentowego między obrotem a wielkościami „c” oraz „d” pozwala na obliczenie marży między rentownością brutto obrotu i kosztami tego obrotu, ustalonej procentowo. Ta marża —

to rentowność netto obrotu, wyrażona w stosunku procentowym od obrotu. Rentowność netto obrotu jest odmienna w różnych gałęziach handlu i jej wysokość zależy od rodzaju sprzedawanych artykułów. Sklepy, sprzedające artykuły o małej szybkości obrotu (np. jubilerskie, kosmetyczne), mają zwykle wysoką stopę rentowności netto obrotu, podczas gdy przedsiębiorstwa, sprzedające artykuły o szybkim a małożyroskopowym obrocie (np. artykuły pierwszej potrzeby), mają naogół niską stopę rentowności netto.

Wyjaśniając młodzieży sprawę preliminarza, należy to uczynić na liczbach bezwzględnych, bez komplikowania tematu. Użyte tutaj dla wyjaśnienia istoty rzeczy znaki literowe nie powinny być stosowane w szkole, a to dla uniknięcia teoretyzowania.

Mając w szkole przykład sprawozdawczy np. z jakiegoś sklepu spółdzielczego (najłatwiej o materiał faktyczny) za rok 1935, należy sporządzić preliminarz ogólny na rok 1936, opierając się na danych za rok 1935 z uwzględnieniem ostrożności w planowaniu.

W związku z omawianiem gospodarki finansowej kupca należy rozważyć sprawę ryzyka kupca detalicznego. Tu będzie także pora na uwzględnienie zagadnienia kontroli wartości majątkowych sklepu, kontroli rozliczenia sklepu, gotówki, weksli, sprawdzania sald dłużników i wierzycieli. Potrzeba systematycznej kontroli powinna być dostatecznie podkreślona. Odpowiedniego podkreślenia wymaga wpływ, jaki na wyniki sklepu wywiera racjonalna i dość intensywna praca kupca.

Rozdział o formach spółkowych przedsiębiorstw należy przerobić w około 4 godz. lekc., podobnie jak poprzedni rozdział o kupcu, chodzi bowiem tylko o zrozumienie istoty rzeczy przez uczniów, a nie o dalej idące szczegóły prawne. W odniesieniu do spółek uczeń powinien orientować się, w jaki sposób tworzą się ich kapitały, jaka jest odpowiedzialność oraz udział w zyskach spółników.

Zeznania podatkowe, wymiar, zapłatę, odwołanie w organizacji i technice handlu wypadnie tylko objaśnić, ćwiczenia w tym zakresie będą przeprowadzane przez nauczyciela księgowości. Na przerobienie elementarnych wiadomości o podatkach przewiduje się około 4 godzin.

Z uwagi na duże praktyczne znaczenie rozdziału o zabezpieczeniu i dochodzeniu pretensyj, trzeba na jego przerobienie poświęcić więcej czasu (około 14 lekcji).

Zaskarżanie klienta jest przykre i kosztowne, a poza tem zraża innych klientów, dlatego też przedtem powinny być wyczerpane wszystkie środki, pozwalające na uniknięcie skargi, jak upomnienie

o zapłatę, pertraktacje o prolongatę, udzielenie ewentualnej prolongaty w wypadkach, zasługujących na uwzględnienie, i dlatego trzeba w drodze ćwiczeń korespondencyjnych zaznajomić młodzież z postępowaniem w tych sprawach. Odmowa prolongaty prowadzi do podjęcia kroków sądowych.

W odniesieniu do weksla należy tu przerobić protest weksla, prawo regresu; w związku z protestem i regresem wekslowym wypadnie uwzględnić nieregularności w obrocie czekowym (odmowa zapłaty przez bank, wystawianie czeków bez pokrycia lub czeków z późniejszą datą).

Należy zwrócić uwagę na dokładne, praktyczne zaznajomienie młodzieży z załatwianiem czynności w związku z postępowaniem nakazowym w sprawach wolnych od przymusu adwokackiego. Kupiec detaliczny skarży swoich odbiorców najczęściej o drobne kwoty. Posługując się odpowiednimi formularzami, sam może czynności w postępowaniu nakazowym załatwić, oszczędzając sobie w ten sposób i swoim dłużnikom znacznych nieraz kosztów. Wypadnie też pokazać uczniom oryginalne dokumenty procesowe i egzekucyjne z odpowiednimi pieczętkami urzędowymi, formularze wezwań dla świadków i stron.

Dużej uwagi wymaga sprawa środków dowodowych w procesach i to zarówno przygotowanie tych środków w czasie przeprowadzenia tranzakcyj (odpowiednie rachunki, pokwitowania, zapisy w księgach, korespondencja i t. p.), jak i wykorzystanie ich na rozprawie sądowej. Wskazać należy na potrzebę unikania doradców pokątnych oraz organizowania pomocy prawnej ze strony stowarzyszeń kupieckich.

W odniesieniu do różnych form zabezpieczenia pretensyj, należy przy ich omawianiu i ćwiczeniu (np. pisanie listu gwarancyjnego, weksla kaucyjnego z deklaracją i t. d.) zwrócić uwagę, w jakich okolicznościach dane formy zabezpieczenia są stosowane.

O pracownikach handlowych (około 4 godz. lekc.) była już kilkakrotnie mowa w klasie I i II. Tu wypadnie zaznajomić młodzież — nawiązując do zdobytych już przez nią wiadomości — z najbardziej istotnymi przepisami ustawy w odniesieniu do stosunków służbowych.

Ubezpieczenia społeczne, ochronne i pośrednictwo pracy są uwzględniane w nauce o Polsce współczesnej.

Inną stroną zagadnienia prawnego stanowiska pracownika w przedsiębiorstwie jest jego zależność funkcyjna; tu podkreślenia wymaga zakres uprawnień do występowania w imieniu przedsiębiorstwa oraz nabywanie zobowiązań i uprawnień przez przedsiębiorstwo i klienta z tytułu działalności pracownika. Z drugiej stro-

ny podkreślić trzeba cywilną i karną odpowiedzialność personelu. Przytoczenie przykładów, dotyczących ponoszenia odpowiedzialności przez pracowników, może mieć duże znaczenie ostrzegawcze, korzystne dla celów wychowawczych młodzieży.

Jeżeli chodzi o zagadnienie likwidacji przedsiębiorstwa (1 lekcja), należy tylko wyjaśnić uczniom istotę rzeczy bez wdawania się w szczegółowe przepisy, dotyczące ugody, nadzoru sądowego, upadłości i t. p. Te sprawy z reguły przeprowadza się przy pomocy adwokata. Niezbędna jest również tutaj pomoc doświadczonego kupca. Przy omawianiu wspomnianych zagadnień należy skorzystać ze sposobności i wskazać na potrzebę wytrwałości w pracy gospodarczej, wykazać szkody społeczne i gospodarcze, wynikające z braku przywiązania do zawodu kupieckiego, wiary w ten zawód i ucieczki od niego.

Jeżeli chodzi o ustęp o zawodach pomocniczych (około 4 godz. lekc.), to może on być przerobiony w szybkim tempie, gdyż z temi zawodami uczniowie spotykają się w ciągu 4-letniej nauki kilkakrotnie.

Przy omawianiu targów dużą uwagę należy poświęcić targom gminnym i gospodarczym. Targi te należy uczynić przedmiotem zainteresowania młodzieży. Byłoby rzeczą pożądaną sporządzić mapę i kalendarz targów, jakie się odbywają w tej części kraju, w której znajduje się dana szkoła. Targi i jarmarki lokalne mają duże znaczenie dla handlu prowincjonalnego, jako miejsca kupna-sprzedaży, a ponadto dla handlu osiadłego w danem mieście, który to handel w dni targowe ma zwykle największe obroty.

O zakładach badawczych wypada wspomnieć w kilku zdaniach, podkreślając potrzebę korzystania przez kupców z odpowiednich badań (np. stacyj oceny nasion, zakładów badania środków żywności i t. p.). Na przerobienie wiadomości o instytucjach pomocniczych przewiduje się około 5 lekcji.

Zaznajomienie młodzieży z transportem lądowym, rzeczny, morskim i powietrznym oraz z cłem (około 6—8 godzin lekc.) może mieć charakter tylko bardzo ogólny, orientacyjny. Należy młodzieży dać do przejrzania księgi taryf przewozowych i celnych, odpowiednie dokumenty, urządzić ewentualnie wycieczkę do urzędu celnego na stację towarową, kolejową lub żeglugową. Dokumenty przewozowe i celne młodzież albo już wypełniała, albo będzie wypełniać przy przerabianiu odpowiednich tranzakcji.

Jeśli chodzi o składy towarowe, to uwzględnić należy różne składy: u spedytora, na kolei, składy warrantowe, chłodnie. Znaczenie składów polega nie tylko na przechowywaniu towarów, ale także na ułatwieniach w zapłacie towaru (wiukulacja), ułatwieniach

celnych, (składy wolnocłowe) i kredytowych (warranty, kredyt rejestrowy). Składy należy pokrótce omówić z punktu widzenia ich usług dla kupca, przyczem wskazana jest wycieczka do odpowiednich składów i wyświetlenie stosownych ilustracji.

Techniczną stroną pracy i organizacji składów należy pomiąć. Wypadnie jednak zaznaczyć młodzież praktycznie z dokumentami składowymi i kosztami składowania przynajmniej w miejscowości szkoły.

W uwagach o hurcie należy podkreślić, że właściwą formą handlu jest hurt samodzielny.

Przykłady organizacji i techniki sprzedaży artykułów monopolowych, kartelowych i artykułów wolnego obrotu powinny być oparte na materiale faktycznym, zebrany w odpowiednich przedsiębiorstwach. Do tego materiału należy zaliczyć: dane, dotyczące warunków sprzedaży fabrycznej i hurtowej, rozmieszczenia własnego aparatu rozdzielczego wytwórców, organizacji placówki sprzedaży hurtowej, organizacji sklepu fabrycznego i t. p. Na ogólną organizację sprzedaży hurtowej przewiduje się około 28 godzin lekcyjnych, z czego na artykuły wolnego obrotu około 14 godzin lekcyjnych.

Dział skupu został uwzględniony z uwagi na jego znaczenie gospodarcze (około 12 godz. lekc.). Ponieważ charakter i zakres skupu zależy od poziomu rolnictwa i od rodzaju produkowanych artykułów, należy w różnych regionach sprawę skupu traktować zależnie od miejscowych warunków. Ponieważ dziedzina skupu jest nader rozległa i wprowadzanie ucznia w całokształt zagadnienia nie jest możliwe, przyjęto w programie zasadę przerabiania w szkole, poza wiadomościami ogólnymi o całości, tylko jednego działu skupu, mającego znaczenie dla regionu szkoły.

Przytem nie stawia się tu żadnych ścisłych wymagań co do wyboru poszczególnych artykułów lub ich grupy, pozostawiając to do uznania szkoły, w zależności również od możliwości pozyskania odpowiednich materiałów do nauki. Kładzie się jednak nacisk na dwa wymagania: artykuły, których skup ma być przedmiotem nauki organizacji i techniki handlu, powinny być przedtem przedmiotem nauki towaroznawstwa, oraz — wymaganie drugie — nauka nie może być teoretyczna, ale musi się opierać na praktycznym zaznajomieniu uczniów z odpowiednimi placówkami skupu, warunkami skupu i sprzedaży, techniką zbiorczą, sortowaniem, magazynowaniem, pakowaniem, transportem i sprzedażą. Niezbędne tu są wycieczki, pokazy i ścisły kontakt przy przerabianiu danego działu z osobami lub przedsiębiorstwami, prowadzącymi skup.

Jest rzeczą dopuszczalną, a w niektórych wypadkach nawet wskazaną, zmieniać w szkole od czasu do czasu (co rok, co dwa lata) wybór działu lub artykułu skupu, będącego przedmiotem nauki. Może się również okazać niezbędne przesunięcie terminu przerabiania działu o skupie ze względu na sezonowość (np. skup owoców w jesieni).

Co do przedsiębiorstw handlu hurtowego (około 22 godz. lekc.) — ze względu na różnorodność ich i specjalizację — trudno jest ustalić typ przedsiębiorstwa i uczynić go przedmiotem nauki. Z punktu widzenia możliwości pierwszej, więcej samodzielnej pracy w hurcie — po odbyciu odpowiedniej praktyki — dla absolwentów gimnazjów kupieckich najbardziej interesujące być może przedsiębiorstwo komisowo-agenta, jako nadające się do prowadzenia przy pomocy nawet skromnych środków własnych. Z tych względów organizacji i technice pracy takiego przedsiębiorstwa wypada poświęcić więcej czasu i uwagi (około 18 godz. nauki). Szczegółowo zwłaszcza należy zająć się pracą akwizytora, jako drugim typem technika sprzedaży, który — poza subjektem sklepowym — może się wyrabiać z absolwenta gimnazjum kupieckiego.

Klasę III wypada zakończyć porównaniem pracy akwizytora z pracą sprzedawcy sklepowego. Z uwagi na to, że zasadniczo po klasie III część młodzieży będzie opuszczała szkołę, kurs nauki należy zakończyć uwagami o roli pracowników handlowych, a zwłaszcza pracowników, zatrudnionych bezpośrednio w sprzedaży, podkreślając gospodarcze znaczenie tego zawodu dla społeczeństwa i Państwa. Niezbędne tu jest również rozpatrzenie możliwości zatrudnienia i pracy samodzielnej w handlu z położeniem nacisku na kierowanie ambicji młodzieży do dążenia ku usamodzielnieniu się.

Organizacjom kupieckim wystarczy poświęcić dwie lekcje.

W klasie trzeciej jest naogół dość dużo materiału, co będzie wymagało wydatnego ograniczenia czasu, przeznaczonego na omawianie niektórych rozdziałów, nadających się do skrócenia bez większej szkody dla przygotowania zawodowego młodzieży. Dla orientacji podano w uwagach przypuszczalną liczbę godzin lekcyjnych, potrzebną na przerobienie odpowiednich wiadomości i ćwiczeń.

Szczegółowego potraktowania wymagają, przewidziane w programie omawianej klasy, wiadomości, dotyczące organizacji i techniki sprzedaży, przyczem w ciągu całej klasy musi być utrzymany kupiecki kierunek w nauczaniu i w tym celu wiadomości pomocnicze, zostały uwzględnione tylko w zakresie najbardziej niezbędnym pracownikowi kupieckiemu.

KLASA IV.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Organizacja przedsiębiorstw.

I. *Ogólny przegląd rodzajów przedsiębiorstw.*

Cechy charakterystyczne przedsiębiorstwa. Rodzaje przedsiębiorstw.

Przedsiębiorstwa handlowe detaliczne i hurtowe, prowadzone na rachunek własny, komisowe, agenturowe, komisowo-agenturowe.

Przedsiębiorstwa wytwórcze: różne, rzemieślnicze, fabryczne oraz mieszane: przemysłowo-handlowe.

Przedsiębiorstwa finansowe: banki, kasy, domy bankowe, kantory wymiany, zakłady zastawnicze.

Przedsiębiorstwa ubezpieczeniowe.

Przedsiębiorstwa ekspedycyjne.

Biura sprzedaży usług (biura ogłoszeń, informacji kredytowych, biura powiernicze, biura podróży i inne).

II. *Ogólna organizacja przedsiębiorstwa.*

1. Zasady organizacji pracy.

Istota i potrzeba organizacji. Zastosowanie metod naukowych w organizacji. Praca wyteżona — nieekonomiczna i praca wydajna. Pojęcie wydajności.

Cel, analiza, plan, wykonanie i kontrola — fazy organizacji. Praca fizyczna, praca mechaniczna, praca zmechanizowana, praca umysłowa. Pożytek, płynący ze zmechanizowania niektórych czynności, jak przyspieszanie produkcji, potaniecie produkcji i ulepszenie wyników.

Podział pracy, specjalizacja i koncentracja. Współpraca poszczególnych działów przedsiębiorstwa. Praca zewnętrzna (w kontakcie z publicznością) i praca wewnętrzna w przedsiębiorstwie (bez kontaktu z interesantami). Wynikające stąd wnioski co do organizacji.

Czynnik ludzki w organizacji. Wymagania psychologiczne stawiane pracownikom.

Możliwość i potrzeba stosowania zasad organizacji we wszystkich dziedzinach pracy.

Gospodarcze i społeczne znaczenie wyników stosowania zasad organizacji.

2. Działy organizacyjne pracy przedsiębiorstw.

a) Kierownictwo.

Zasada jedności kierownictwa. Funkcje: układanie planów działania na dłuższą metę, dostarczanie środków finansowych, lokalu, wykonawców, urządzeń, kierowanie całością, specjalne opiekowanie się działami słabszymi, kontrolowanie przebiegu i wyników pracy całego przedsiębiorstwa i poszczególnych działów, ulepszenie metod pracy, opieka nad pracownikami.

b) Sekretariat.

Zakres pracy: wykonywanie funkcji, zleconych przez kierownika, prowadzenie korespondencji poufnej, prowadzenie — w niektórych przedsiębiorstwach — spraw osobowych.

c) Biuro.

Czynności biura: prowadzenie rachunkowości, korespondencji, rejestratury, archiwum, ekspedycji poczty, kasy, inkasa, kontroli.

d) Dział zakupów.

Zakupy (powtórzenie z klas poprzednich). Zamówienia i ich kopje. Kontrola terminów.

e) Magazyn.

Przyjmowanie, przechowywanie i wydawanie towarów. Kontrola ruchu towarów. Sygnalizowanie zbliżających się braków.

f) Dział sprzedaży.

Sprzedaż (powtórzenie z klas poprzednich). Kontrola sprzedaży. Analiza rynku, zgłaszanie zapotrzebowania do działu zakupów.

g) Ekspedycja towarów.

Pakowanie i wysyłanie, wypełnianie dokumentów przesyłkowych. Przyrządy i materiały pomocnicze. Wyzyskanie taboru przewozowego.

h) Dział produkcji (poza pracą ściśle techniczną).

Ewidencja robotników. Lista płacy. Karta robocza. Kontrola narzędzi, surowców, materiałów pomocniczych, półfabrykatów. Charakterystyka kalkulacji wytwórczej. Zakład główny przedsiębiorstwa, oddziały.

3. Szczegółowa organizacja biura.

Lokal, jego rozmiar, wygląd, rozplanowanie, wentylacja, ogrzewanie, oświetlenie, sygnalizacja. Wyposażenie biura w meble i utensylja. Dążenie do jednolitości urządzeń.

Normalizacja mebli, papierów.

Komórki biura:

a) kierownictwo i jego funkcje,

b) rejestracja, korespondencja, ekspedycja i archiwum; zakres pracy każdej z nich; zagadnienie symbolistyki literowej, numerowej, geograficznej, dziesiętnej; maszyny i utensylja, używane w tych działach pracy biurowej; wymagania stawiane pracownikom w tych działach,

c) księgowość, kalkulacja i statystyka; zakres pracy, maszyny i utensylja, używane w tych działach; wymagania stawiane pracownikom,

d) kasa i inkaso; zakres pracy, maszyny i utensylja, wymagania stawiane pracownikom.

Zagadnienie obiegu dokumentów w biurze. Zasada obiegu szybkiego i prostoliniowego.

Pracownik biurowy: specjalizacja, dobór, dokształcanie się, wynagrodzenie. Rynek pracy w tej dziedzinie.

Przedsiębiorstwa, istniejące całkowicie i wyłącznie w formie biur.

III. Bankowość.

1. Zadania, rodzaje i charakter przedsiębiorstw bankowych. Banki zarobkowe i społeczne. Banki towarowe, hipoteczne, rolne, eksportowe, handlowe i inne. Banki państwowe, komunalne (kasy), akcyjne i spółdzielcze. Domy bankowe. Kantory wymiany, zakłady zastawnicze.

Centrala banku, oddziały, korespondenci.

2. Najważniejsze czynności bankowe.

Ogólne scharakteryzowanie czynności bankowych. Operacje kredytowe bierne (wkłady terminowe i oszczędnościowe, rachunki bieżące, inne źródła dopływu kapitałów do banku). Operacje kredytowe czynne (dyskonto weksli, inne formy udzielania kredytu). Czynności usługowe (czynności przechowawcze, inkaso, obrót wyrównawczy, pośrednictwo w handlu papierami wartościowymi, interesy walutowo-dewizowe i inne). Giełda pieniężna. Rynek pieniężny.

Bank Polski, Bank Gospodarstwa Krajowego, P. K. O., Państwowy Bank Rolny, ważniejsze banki prywatne, kasy komunalne, spółdzielnie kredytowe. Związek banków, spółdzielni kredytowych i kas oszczędności.

Korespondencja bankowa w typowych transakcjach krajowych i z zagranicą.

IV. *Ubezpieczenia.*

Cel i rodzaje ubezpieczeń: ogniowych, kradzieżowych, transportowych, życiowych i innych. Zaznajomienie ogólne z odnośnymi taryfami.

Towarzystwo ubezpieczeniowe: centrala, oddziały, zastępstwa stałe, agencje. Kwalifikacje formalne i faktyczne ajenta (maklera) ubezpieczeniowego. Niektóre elementy techniki pracy: reklama ubezpieczeniowa, akwizycja, spisywanie wniosków, polisa, likwidacja szkód lub wypłata premij (życiowych).

Reasekuracja i koasekuracja.

Przymus ubezpieczeniowy.

Ważniejsze instytucje ubezpieczeniowe w Polsce.

V. *Przewóz i ekspedycja towarów. Cło.*

Zadania i czynności przedsiębiorstwa ekspedycyjnego.

Organizacja: centrala przedsiębiorstwa, oddziały, zastępstwa, współpraca z innymi przedsiębiorstwami ekspedycyjnymi w kraju i zagranicą.

Biuro przedsiębiorstwa, magazyny, tabor przewozowy.

Transport lądowy, wodny (śródlądowy i morski) powietrzny, wewnętrzny i zewnętrzny. Transport zbiorowy. Taryfy przewozowe i celne. Dokumenty przewozowe i celne. Ubezpieczenia transportów. Skład wolnocłowy.

Technika nadawania przesyłek na koleją, załadunek na okręt, odbiór przesyłek. Odprawa celna. Korespondencja z wysyłającym i odbierającym przesyłkę, z innymi ekspedytorami, z bankiem (w razie winkulacji bankowej), Winkulacja przez ekspedytora. Rachunek ekspedytora. Odpowiedzialność za przesyłkę.

Ważniejsze przedsiębiorstwa ekspedycyjne i transportowe w Polsce.

Polskie porty: Gdynia i Gdańsk.

Handel zagraniczny.

Charakterystyka naszego handlu zagranicznego.

Zasadnicze typy umów w handlu zagranicznym.

Praktyczne przykłady prostych transakcyj przywozowych i wywozowych. Wyjaśnienie przy przerabianiu tych przykładów, ważniejszych przepisów, dotyczących handlu zagranicznego i roli instytucyj pomocniczych w handlu zagranicznym oraz urzędów właściwych w tej dziedzinie.

Skarbowość.

Zadania współczesnego Państwa i związane z ich wykonywaniem wydatki. Źródła dochodów Państwa: majątek i przedsiębiorstwa państwowe, monopole, podatki, opłaty.

Ogólna klasyfikacja i charakterystyka podatków i opłat.

Podatek przemysłowy. Świadczenia przemysłowe, taryfa świadczeń dla przedsiębiorstw handlowych. Podatek od obrotu, podstawa opodatkowania, stawki podatku, podatek zryczałtowany, scale nie poboru podatku obrotowego.

Podatek dochodowy od dochodu przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych i od uposażeń służbowych. Podstawa wymiaru, potrącenia oraz doliczenia do dochodu. Stopa podatkowa.

Inne podatki opłacane przez kupca: majątkowy, lokalowy, od szyldów i reklam, od nieruchomości.

Podatki pośrednie (od wina, piwa, cukru i t. d.).

Opłaty stempłowe: opłaty od pokwitowań, rachunków, umów, pełnomocnictw, podań do władz i t. p.

Ustrój władz skarbowych, zakres ich działania i uprawnień.

Postępowanie wymiarowe; ustalenie obowiązku podatkowego, zeznanie podatkowe, badanie ksiąg handlowych podatnika, lustracje przedsiębiorstw, zeznania świadków i biegłych.

Postępowanie odwoławcze; zawiadomienia o wymiarze, nakaz płatniczy, odwołanie, wyjaśnienie, kompetencje władz skarbowych, komisje odwoławcze.

Kary. Postępowanie egzekucyjne. Morałność podatkowa.

Rynek pracy w handlu.

Struktura handlu, ilość i rodzaj przedsiębiorstw.

Ilość osób zatrudnionych w różnych działach handlu, zapotrzebowanie na pracowników handlowych. Warunki zarobkowe. Praktyka zawodowa.

Drogi i możliwości otrzymania zatrudnienia zarobkowego oraz dojścia do samodzielności gospodarczej ze szczególnem uwzględnieniem pracy w handlu towarowym detalicznym i hurtowym.

Zadania pracowników kupieckich w zakresie rozwoju gospodarczego i ekspansji handlowej Polski. Znaczenie handlu dla Państwa, stosunek Państwa do handlu.

ĆWICZENIA I WYCIECZKI.

Wycieczki do większych przedsiębiorstw dla zaznajomienia się z ich organizacją.

Rysowanie schematów organizacji statycznej przedsiębiorstw (wykazujących stopniowanie i zależność działów oraz podział kierownictwa). Tematem mogą być obserwacje z praktyki.

Blankiet listowy znormalizowany, pocztówka, koperta: rysowanie układu z zaznaczeniem powierzchni, przeznaczonej na nagłówek, adres, znaki, pole dla tekstu. Komponowanie nagłówek. Komponowanie blankietu rachunkowego, karty pamięciowej do kartoteki, formularzy.

Ćwiczenia w kwalifikowaniu listów, w zapisywaniu ich w kartotekach lub w dzienniku, ćwiczenia w odkładaniu do teczek lub segregatorów. Rysowanie skorowidzów do teczek. Zastosowanie symbolistyki przy kwalifikowaniu i odkładaniu listów.

Sporządzanie listy płacy dla pracowników umysłowych i fizycznych.

Wycieczka do instytucji bankowej.

Korespondencja bankowa (przy użyciu również odpowiednich formularzy), obejmująca sprawy: obrotu czekowego, przekazowego, wekslowego, kredytów, winkulacyj i akredytyw. Ćwiczenia w zastosowaniu znaków (codes).

Wypełnianie arkuszy podaży weksli do inkasa i do dyskonta.

Wypełnianie formularzy przy kupnie i sprzedaży walut zagranicznych i czeków.

Ewentualna wycieczka do przedsiębiorstwa ekspedycyjnego, do składów towarowych, względnie do portu.

Praktyczne zapoznanie się z taryfami przewozowymi i celnymi. Wystawianie dokumentów przewozowych i celnych.

Korespondencja spedytora. Wystawianie rachunku.

W zakresie handlu zagranicznego — przeglądanie zagranicznych ksiąg adresowych i czasopism handlowych. W związku z zagadnieniem sprzedaży zagranicę: napisanie oferty, faktury, pokaz dokumentów, wymaganych przy imporcie, oraz dokumentów przesyłkowych i płatniczych.

Ewentualne wycieczki do przedsiębiorstw eksportowo-importowych.

Korespondencja w sprawach podatkowych z zastosowaniem odpowiednich formularzy.

Wszystkie ćwiczenia w klasie IV organizowane są przy równoczesnym udziale całej klasy.

WYNIKI NAUCZANIA.

Orientowanie się w różnych rodzajach przedsiębiorstw.

Znajomość ogólnej organizacji przedsiębiorstwa oraz szczegó-

łowej organizacji biura. Praktyczna umiejętność wykonywania najważniejszych prac biurowych.

Przyswojenie wiadomości o rodzajach, organizacji i o czynnościach przedsiębiorstw bankowych. Praktyczna umiejętność korespondowania w interesach bankowych.

Ogólna znajomość ubezpieczeń i przedsiębiorstw ubezpieczeniowych.

Ogólna znajomość przedsiębiorstw przewozowych i ekspedycyjnych, praktyczna orientacja w taryfach przewozowych i celnych, umiejętność korespondowania w sprawach ekspedycji.

Orientacja w technice obrotu z zagranicą na wybranych praktycznych przykładach transakcyj przywózowych i wywózowych.

Umiejętność pisania prostych listów w obrocie towarowym z zagranicą.

Znajomość kierunku rozwojowego naszego handlu i potrzeb w tym zakresie z punktu widzenia Państwa.

Zrozumienie zadań współczesnego państwa i konieczności dostarczenia państwu przez obywateli środków, niezbędnych do wykonywania tych zadań. Ogólna orientacja w głównych działach wydatków i dochodów Państwa Polskiego. Znajomość zasadniczego podziału podatków bez wnikania w klasyfikację szczegółową.

Orientacja w podziale przedsiębiorstw na grupy według taryfy świadectw przemysłowych, orientacja co do podstawy i stopy opodatkowania przy podatku obrotowym i dochodowym. Ogólne zaznajomienie się z innymi podatkami, obciążającymi przedsiębiorstwo handlowe. Znajomość najczęściej spotykanych w handlu opłat stemplowych.

Orientacja w ustroju władz skarbowych i zakresie ich działań oraz uprawnień.

Zaznajomienie się z procedurą akcji wymiarowej, obowiązkami w tym zakresie, ciążącymi na podatniku i władzy skarbowej. Znajomość postępowania odwoławczego, uprawnień podatnika, kar i postępowania egzekucyjnego.

Dokładna orientacja w możliwościach zatrudnienia zarobkowego i samodzielnej pracy absolwentów w zakresie kupieckim.

UWAGI.

Na wstępie klasy IV, nawiązując do nauki w trzech poprzednich latach, należy zaznajomić uczniów z podziałem przedsiębiorstw na różne rodzaje z punktu widzenia ich zakresu działania. Ta część materiału naukowego (około 4 godz. lekc.) — podobnie, jak i dalsza, o ogólnej organizacji przedsiębiorstwa (około 12 godz. lekc.) —

jest z jednej strony skróconem powtórzeniem materiału, poprzednio przerobionego (o przedsiębiorstwach handlu towarowego), jak również wstępem do dalszej części materiału klasy czwartej.

Omawiając różne rodzaje przedsiębiorstw, należy, poza samym podziałem, wskazać na główne cechy danego przedsiębiorstwa. Szerzej, niż inne, należy omówić przedsiębiorstwa wytwórcze, którym nie poświęca się osobno czasu w części szczegółowej. Ta sama uwaga, dotycząca przedsiębiorstw wytwórczych, odnosi się również i do rozdziału następnego o ogólnej organizacji przedsiębiorstwa.

W tym rozdziale należy najpierw wyjaśnić istotę, a następnie uzasadnić potrzebę organizacji pracy. Należy wyjaśnić, że dawniej organizowano pracę intuicyjnie, a dziś przystępuje się do organizacji przy pomocy metod naukowych: obserwacji, badań i pomiarów. Jest to konieczne, bo praca stała się bardzo skomplikowana i różnorodna i trudno byłoby przeprowadzić organizację bez pomiarów. Trzeba wskazać na przykładach z życia, że pracować można różnie: z wyczeraniem wszystkich sił, z użyciem wielu narzędzi i kapitałów, a równocześnie nieekonomicznie i z małymi wynikami, lub planowo, oszczędnie, ekonomicznie, a równocześnie z dużymi wynikami. Gdy się przedtem maluje pokój, a potem dopiero naprawia piec, gdy się przedtem naprawia jezdnię asfaltem, a potem asfalt zrywa dla naprawienia rur, znajdujących się pod jezdnią i ponownie potem ulicę asfaltuje — nie może być mowy o pracy planowej, ekonomicznej i wydajnej.

Na takich i na innych przykładach należy podkreślić różnicę, istniejącą między pracą planową i ekonomiczną, a pracą nieplanową, choć nieraz wyteżoną, poczem należy wyjaśnić istotę pracy wydajnej.

Należy podkreślić konieczność wytknięcia sobie przy wszelkiej pracy konkretnego, jasnego celu, do którego osiągnięcia się dąży. Byłoby bardzo wskazane, aby uczeń przejął się tą wskazówką, bo od jej wpływu sugestywnego na psychikę młodzieńca dużo zależy.

Postawienie sobie celu, t. j. zadania, jest punktem wyjścia, t. zw. faz organizacji, jakimi są: analiza, plan, wykonanie i kontrola. Zbadanie warunków, w jakich się pracuje, okoliczności, które wpływają na wynik pracy, urządzeń, jakie się ma do dyspozycji, środków, narzędzi i osób nazywa się analizą. Dobrze byłoby wskazać uczniowi, że każdy lekarz zaczyna badanie chorego od stwierdzenia stanu faktycznego. Gdy się zaczyna organizację jakiegokolwiek pracy, należy ją zacząć od zorientowania się w stosunkach istniejących.

Dopiero potem następuje ułożenie planu działania, dokładne, ściśle z planem wykonanie, a wreszcie skontrolowanie wyników. Kontrola zajmuje się nie tylko formalnym sprawdzaniem pracy, lecz także porównaniem stanu osiągniętego z tym, jaki był wytknięty przez postawienie zadania. Trzeba uczniowi dać przykład różnicy, jaka istnieje pomiędzy potocznym pojęciem kontroli, a pojęciem organizacyjnym, np. podać, że wedle wskazówek organizacji kontroluje się wydajność pracy akwizytora zestawieniem jego cyfr obrotu nie z cyframi zeszłorocznymi, albo z cyframi innych akwizytorów, lecz z cyframi, jakie były postawione mu przedtem do osiągnięcia.

Przy omawianiu sposobu wykonania pracy należy wskazać na znaczenie maszyn. Maszyny mają wielki wpływ na rozwój życia gospodarczego, bo pozwalają produkować nie tylko lepiej i prędzej, a przez to i taniej, lecz także pozwalają pracować łatwiej. Oszczędzają one pracownikowi wysiłku mięśni (przykład młota ręcznego i młota pneumatycznego, oskardu i aparatu, rozbijającego kamienie) i wysiłku umysłu (przykład liczenia „ręcznego“ i przy pomocy maszyny do rachowania).

Ze względu na rozpowszechniony pogląd, że mechanizacja przyczynia się do zwiększenia bezrobocia, należy zaznaczyć, iż ze względów społecznych trzeba wszelkie akcje mechanizacyjne wprowadzać bardzo stopniowo i ściśle dostosowywać do wymagań lokalnych. Niezawsze zresztą maszyna się opłaca. Równocześnie należy jednak podkreślić, że wprowadzenie maszyn często potania produkcję, a przez to zwiększa jej rozwój i daje zatrudnienie — stopniowo — coraz większej liczbie pracowników.

Organizacja opiera się na podziale pracy i specjalizacji, co przyspiesza wykonanie zadania. Specjalista szybciej potrafi wykonać pracę od niespecjalisty, a jeśli ograniczy wykonanie zadania do pracy prostej, niezłożonej — tempo pracy stanie się jeszcze większe. Na terenie każdego przedsiębiorstwa należy dzielić pracę, a równocześnie koncentrować te komórki, które wykonywują pracę jednakową. Podać tu należy np., iż w myśl zasady koncentracji tworzy się jeden dział korespondencji, obsługujący wszystkie inne działy przedsiębiorstwa, albo w przedsiębiorstwie przemysłowym jeden dział zakupu obsługuje różne działy produkcji.

Następnie krótko powiedzieć wypadnie o gospodarzem znaczeniu wyników stosowania organizacji, jak przyspieszaniu tętna życia ekonomicznego, zwalczaniu marnotrawstwa czasu, energii i kapitałów, wyzyskiwaniu posiadanych urządzeń i zapewnieniu ogółowi właściwych zajęć i stanowisk. Społeczne znaczenie przejawia się w ogólnym, dobroczynnym wpływie jaki wywiera ożywienie tempa gospodarczego, t. j. wzrost zatrudnienia dzięki większej ekspansji.

Przechodząc do omówienia działów organizacyjnych przedsiębiorstwa, rozpocząć trzeba od wyjaśnienia młodzieży, że działy takie istnieją w każdym, nawet najmniejszym przedsiębiorstwie. Jeśli w małym sklepie nie dostrzegamy poszczególnych komórek organizacyjnych, to tylko dlatego, że właściciel przedsiębiorstwa łączy w swojej osobie czynności, jakie w wielkim przedsiębiorstwie, np. w domu towarowym, są wykonywane przez dziesiątki ludzi. Z zakresem działania kierownika trzeba zapoznać młodzież dość zwięźle. Należy wpoić w młodzież zrozumienie roli i znaczenia kierownika, bez którego nie może być mowy o dobrych wynikach jakiegokolwiek pracy zespołowej.

Jedność kierownictwa należy wyjaśnić popularnie, np. każdy z uczniów wie już ze swego doświadczenia życiowego, że w grze sportowej musi być jeden sędzia, że w drużynie harcerskiej musi i może być jeden tylko drużynowy, że w gospodarstwie domowym powinna być jedna osoba, odpowiedzialna za prowadzenie np. kuchni. Z jednością kierownictwa łączy się zasada jedności rozkazodawstwa, co w harcerstwie, podobnie jak w armii, jest starannie przestrzegane.

Przy omawianiu zakresu działania innych komórek organizacyjnych należy wyzyskać w całej pełni posiadane już przez młodzież wiadomości. Byłaby tu jednak wskazana wycieczka i pokaz przy pomocy epidiaskopu fragmentów poszczególnych działów przedsiębiorstwa.

Bardziej szczegółowo i przy użyciu różnych pomocy naukowych, ćwiczeń, wycieczek i pokazów ujmuje się sprawę organizacji biura (około 24 godz. lekc.). Trzeba wyjaśnić, że biuro nie jest komórka produkcyjną, ale że ułatwia pracę innym działom, np. zakupu, magazynowania, sprzedaży, produkcji i t. p., że bez biura nie można byłoby załatwiać transakcji.

W związku z dążeniem do ujednostajnienia należy szerzej omówić i praktycznie zapoznać młodzież z zagadnieniem normalizacji. Tabele i wzory normalizacyjne oddadzą tu wielką usługę. Należy omówić pożytek osobisty i społeczny, jaki się ma z normalizacji.

O kierownictwie biura należy powiedzieć bardzo krótko, polewając się na materiał, uprzednio przerobiony, natomiast szerzej i wyłącznie praktycznie przerobić trzeba czynności rejestratury, korespondencji, ekspedycji listów oraz archiwum. Młodzież powinna się praktycznie zapoznać z czynnościami w każdym z tych działów i w czasie zajęć praktycznych zaznajomić się z zasadami symboli, używanych w biurze, a nadto, o ile możliwości, praktycznie zaznajo-

nić się z posługiwaniem przyrządami, maszynami i przyborami biurowymi.

Wskazane tu są odpowiednie pokazy w czasie wycieczki, a ponadto w pracowni kupieckiej powinny być stosowne przybory naukowe do ćwiczeń.

Przechodząc do omówienia bankowości (około 24 godz. lekc.), należy uprzednio parę krótkich a treściwych uwag poświęcić historii bankowości i roli oraz znaczeniu banków dla życia gospodarczego. Niezbędna jest również wycieczka do banku.

Omawiając na wstępie ogólne czynności bankowe, należy zwrócić uwagę na czynności, od których zależy rozwój banku, którego podstawą i największym kapitałem jest zaufanie. Należy również wyjaśnić, z jakich źródeł płyną zyski banku (odsetki, prowizje), będące podstawą jego istnienia.

Jeśli chodzi o kapitały własne, wypadnie wyjaśnić rodzaje tych kapitałów, sposobów ich powstawania, znaczenie dla czynności banku oraz cele, na jakie kapitały własne banku są przeznaczone (np. między innymi na kupno gmachów dla centrali i oddziałów).

W odniesieniu do wkładów oszczędnościowych należy podać formy tych wkładów, oprocentowanie, objaśnić zagadnienie pewności wkładów; niezbędne są również uwagi o znaczeniu ruchu oszczędnościowego w Polsce.

Przy omawianiu innych źródeł dopływu kapitału należy wspomnieć o czynnościach emisyjnych. Z emisją banknotów uczniowie już zaznajomili się w sposób elementarny w klasie II, tutaj należy więc powtórzyć odnośne wiadomości — nawet bez specjalnego pogłębiania i rozszerzania tematu, gdyż czynności mają charakter specjalny i wystarczy, jeśli młodzież będzie znała tylko ich istotę.

Krótkie a treściwe ujmowanie materiału przy przerabianiu wiadomości o bankach jest dlatego niezbędne, że całość materiału o przedsiębiorstwie bankowym powinna być przerobiona w czasie około 24 godzin lekcyjnych, przyczem większą część tego czasu należałoby przeznaczyć na ćwiczenia z korespondencji bankowej. Przykłady do tej korespondencji powinny być czerpane z życia praktycznego i tak dobrane, aby ich całość stanowiła praktyczne przedstawienie sposobu załatwiania najczęściej spotykanych czynności bankowych. Pisanie korespondencji bankowej powinno się łączyć z przerabianiem wiadomości o odnośnych czynnościach.

Pisanie listów i wypełnianie formularzy powinno być wykonywane (przynajmniej częściowo) na maszynach do pisania. O ile w pierwszym półroczu — sprawę pisania na maszynach trzeba stawiać fakultatywnie, o tyle w drugim półroczu należałoby bezwzględnie dążyć do wyćwiczenia młodzieży w pisaniu koresponden-

cji wprost na maszynach przy ścisłej korelacji z nauką pisania na maszynach.

Dyskonto weksli jest szczególnie ważne dla kupca, gdyż ta forma kredytu jest w handlu często stosowana. Zwłaszcza dotyczy to handlu hurtowego. Przy przerabianiu tego działu na podkreślenie zasługuje sprawa należytej oceny materiału wekslowego, przyjmowanego przez bank.

Wskazać tu wypadnie przy sposobności również na prywatny rynek dyskontowy i wyjaśnić zjawisko, polegające na tem, że stopa dyskontowa na rynku prywatnym jest o wiele wyższa, niż stopa oficjalna. Sprawa górnej granicy stopy procentowej również wymaga uwagi. Jeżeli chodzi o inne formy kredytu (poza dyskontem weksli), wypadłoby omówić: kredyt osobisty (skrypty dłużne, otwarty rachunek bieżący, akcept, poręczony przez osoby trzecie) oraz kredyt rzeczowy (lombard papierów wartościowych, zastaw rzeczowy, towarowy zwykły i rejestrowany, kredyt hipoteczny).

Przy udzielaniu kredytu bankowego należy omówić również gwarancje bankowe.

W związku z interesami walutowo-dewizowymi i obrotem papierami wartościowymi należy dokładniej, niż to było ubocznie tylko wspomniane w klasach poprzednich, omówić i zaznajomić młodzież z giełdą pieniężną (zasady organizacji, notowania kursów, technika zawierania transakcyj).

Należy również ogólnie i przystępnie omówić stan rynku pieniężnego przez zwrócenie uwagi na takie np. zjawiska jak: wysokość wkładów bankowych, suma wykorzystanych kredytów, stopa procentowa oficjalna i prywatna, protesty wekslowe, obieg pieniężny (bilans dekadowy Banku Polskiego), bilans płatniczy i rozrachunki z zagranicą, sytuacja na giełdzie walutowej, dewizowej i walorów. Młodzież powinna przez 2—3 miesiące obserwować ruch notowań na jednej z giełd pieniężnych w Polsce.

Na omówienie przedsiębiorstw ubezpieczeniowych należy poświęcić stosunkowo mało czasu (około 4 godzin lekcyjnych), stąd odnośne wiadomości wymagają krótkiego i zwięzłego traktowania. Omówić należy dokładniej pracę agenta ubezpieczeniowego.

Przerabiając materiał o przedsiębiorstwach ekspedycyjnych, transporcie i celeniu towarów (około 16 godzin lekcyjnych), nauczyciel będzie mógł nawrócić do handlu towarowego, kontynuując ten dział również później przy omawianiu handlu zagranicznego.

Jeśli chodzi o przedsiębiorstwo ekspedycyjne, transport i taryfy kolejowe oraz celne, nauczyciel powinien wyzyskać w całej pełni wiadomości, jakie uczniowie nabyli już w klasach poprzednich. Wiadomości te należy pogłębić i poszerzyć, zwracając zwłaszcza

uwagę na organizację przedsiębiorstwa ekspedycyjnego (biuro, magazyny, transport morski i transport międzynarodowy.

Korespondencja powinna być przykładową ilustracją czynności ekspedytora. Odpowiednie przykłady, wzięte z praktyki, powinny być przerabiane w trakcie objaśniania czynności ekspedytorskich.

Mimo rozszerzenia i pogłębienia wiadomości z zakresu taryfoznawstwa oraz równoczesnego przerabiania stosownych obliczeń w arytmetyce handlowej, gimnazjum kupieckie nie ma zupełnie na celu wyrabiania z ucznia technika-taryfisty. Należy się zadowolić ogólnym zorientowaniem młodzieży w taryfach kolejowych i celnych.

W zakresie ekspedycji uwzględnić należy organizowanie przez ekspedytorów transportów zbiorowych.

Handel zagraniczny (około 12 godzin lekcyjnych) w czasach obecnych tak zróżniczkowanej reglamentacji jest zjawiskiem gospodarczym zbyt złożonym pod względem technicznym, aby się można było silić na wprowadzenie i dokładne zorientowanie młodzieży w tym względzie. W ogólnej charakterystyce handlu zagranicznego należy jak najkrócej i zrozumiale dla uczniów podać zasady organizacyjne i technikę tego handlu.

Ważną rzeczą jest dobranie odpowiednich przykładów praktycznych transakcji wywozowych i przywozowych i objaśnienie na tych przykładach techniki handlu z zagranicą.

Przy nauczaniu skarbowości (około 18 godzin lekcyjnych), należy za punkt wyjściowy przyjąć wyjaśnienie opłat i danin, jako obowiązków względem Państwa, którego utrzymanie i rozwój jest naczelnym zadaniem obywateli. Należy krótko scharakteryzować w ogólnym zarysie zasadnicze wydatki Państwa (obrona kraju, oświata, komunikacje, administracja, roboty publiczne) i w podobny, ogólny sposób również krótko przedstawić źródła dochodów państwowych. Klasyfikację podatków powinno się przeprowadzić w sposób ogólny bez szczegółowej analizy. Przy omawianiu podatków przemysłowego i dochodowego zwrócić należy uwagę na praktyczną orientację ucznia w kategoriach przedsiębiorstw handlowych, podstawach wymiaru i zasadniczych stawkach, bez obarczania pamięci szczegółami taryfy i stawek podatkowych. Przerobić trzeba składanie zeznań na formularzach urzędowych. Przy omawianiu innych podatków—winno się zwracać uwagę na te z nich, które istotnie mogą w danej miejscowości obciążać przedsiębiorstwo kupieckie, wpływać na kalkulację. Ze względu na skomplikowany materiał opłat stemplowych należy omówić i przedstawić na przykładach kasowanie tych opłat na wszystkich dokumentach,

które kupiec sporządza (rachunek, pokwitowanie) bez pomocy prawnej adwokata lub notariusza.

Znajomość ustroju i zakresu działania oraz uprawnień władz skarbowych powinna ułatwić uczniowi zrozumienie toku postępowania wymiarowego, odwoławczego i egzekucyjnego. Wypadnie kłaść duży nacisk na zaznajomienie ucznia z wszelkiego rodzaju zawiadomieniami, wezwaniami i nakazami, rozsyłanymi przez władze skarbowe oraz z terminami, wynikającymi z tych wezwań i t. p. Omówić trzeba sporządzanie protokółów skarbowych i uprawnień w tym zakresie podatników.

Dostatecznego podkreślenia wymaga sprawa moralności podatkowej.

Duży nacisk należy położyć na odpowiednie przygotowanie i przerobienie ostatniej części materiału naukowego klasy czwartej o rynku pracy; na której przerobienie przewiduje się około 16 godzin lekcyjnych.

Mając na uwadze główny cel szkoły — kształcenie pracowników do pracy w handlu towarowym, t. j. przyszłych sprzedawców i samodzielnych kupców — należy szczególnie dokładnie omówić z uczniami możliwości i warunki uzyskania zatrudnienia w zawodzie kupieckim i dojścia z biegiem czasu do stanowiska kupca samodzielnego. Podkreślić przytem należy wyraźnie potrzebę wytrwałości w pracy kupieckiej, zwalczanie licznych trudności, rozpoczynanie często od małego wynagrodzenia i t. d.

W związku z tem należy również zrekapitulować i pogłębić wiadomości, dotyczące zakładania sklepów i przedsiębiorstw komisowo-agentańskich, zauważyć możliwości drobniejszego skupu w regionie szkoły, zajęcia się pracą w spółdzielniach i t. p.

Naukę należy zakończyć uwagami na temat roli handlu w rozwoju gospodarczym, stosunku Państwa do handlu i zadań, które młodzież ma w handlu do spełnienia.

W klasie czwartej tempo nauki może być szybsze, niż w latach poprzednich, z uwagi na wiek młodzieży. Należy również uwzględnić, że niektóre wiadomości będą powtarzane z lat ubiegłych, co naukę ułatwia.

Z tych względów zakres materiału przewidziano dość obszerny z tem, oczywiście, zastrzeżeniem, że, jak wskazuje podany wyżej w uwagach dla orientacji okres czasu, przewidywany na przerobienie poszczególnych zagadnień, niektóre części programu należy traktować dokładniej, a inne wybitnie skracać. Jeżeli chodzi o kierunek w nauczaniu, to, mimo wprowadzenia do programu klasy czwartej w szerszym zakresie wiadomości i umiejętności biurowych,

zasadniczy kupiecki kierunek powinien być w nauce utrzymany, co ułatwiają zresztą ustępy końcowe programu organizacji i techniki handlu.

UWAGI OGÓLNE DO PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauczanie organizacji i techniki handlu w trzech pierwszych klasach czteroklasowego gimnazjum kupieckiego ma na celu zaznajomienie z obrotem towarowym, z organizacją i techniką pracy ważniejszych przedsiębiorstw handlujących, oraz przyswojenie młodzieży w najbardziej niezbędnym zakresie wiadomości o instytucjach, przedsiębiorstwach, zawodach, urządzeniach i środkach pomocniczych w handlu. W klasie czwartej, obok rozszerzenia wiadomości z handlu towarowego w zakresie przewozu, ekspedycji, ceł oraz handlu zagranicznego, młodzież powinna się zaznajomić z organizacją i techniką pracy biurowej w odniesieniu do różnych przedsiębiorstw, z organizacją i czynnościami przedsiębiorstw bankowych i ubezpieczeniowych, a ponadto opanować niezbędne wiadomości z zakresu skarbowości.

We wszystkich klasach gimnazjum kupieckiego, oprócz przyswajania wymienionych wyżej wiadomości, celem nauczania powinno być nabywanie przez młodzież drogą ćwiczeniową, wynikających z programu nauki omawianego przedmiotu, umiejętności, niezbędnych pracownikom odnośnych przedsiębiorstw.

Z gimnazjum kupieckiego nie wyjdzie pracownik przygotowany w zupełności do samodzielnego pełnienia czynności w handlu, gdyż z charakteru zawodu wynika konieczność uzupełniającego przygotowania na drodze praktycznej. Ażeby to przygotowywanie praktyczne możliwie skrócić i ułatwić, należy w nauce szkolnej kłaść nacisk na te wiadomości i umiejętności, które absolwent gimnazjum będzie mógł bezpośrednio wykorzystać w dostępnych dla niego dziedzinach pracy. Nadać to kształceniu handlowemu kierunek praktyczno-zawodowy, ułatwiający młodzieży pracę zarobkową.

Obok celów w zakresie kształcenia zawodowego nauczanie organizacji i techniki handlu ma do spełnienia nader ważne zadania wychowawcze.

Zarówno nauka w samej szkole, jak i przeprowadzane poza szkołą, ale przez nią organizowane, wycieczki i praktyka oraz obserwacje, powinny wzbudzić w młodzieży zainteresowanie do handlu i zamiłowanie do zawodu kupieckiego oraz chęć wytrwałej, wydajnej i rzetelnej pracy w tym zawodzie. W związku z kierunkiem

przyszłej pracy nauczanie i wychowywanie powinno zdążać do rozwijania w młodzieży cech psychofizycznych, niezbędnych pracownikom handlowym.

Dla przeciwdziałania dość rozpowszechnionym w naszym społeczeństwie tendencjom do opierania swego bytu na stałych dochodach z posad, głównie biurowych, należy krzesać w młodzieży ambicję do pracy w handlu, połączoną z dążeniem do tworzenia własnych, samodzielnych przedsiębiorstw kupieckich.

Uświadomienie sobie przez młodzież roli handlu w nowoczesnym gospodarstwie społecznym, zaznajomienie się ze stanem faktycznym i potrzebami w tym zakresie w Polsce na tle dążeń do wzmożenia rodzimej produkcji, podniesienia i usprawnienia handlu, zarówno wewnętrznego, jak i handlu z zagranicą, powinno wpoływać na wytworzenie się u młodzieży chęci i woli służby dla ogółu, dla społeczeństwa przez rzetelną, wydajną, wytrwałą i pionierską pracę w handlu. Służba ta, wykonywana z równą ofiarnością i obowiązkowością tak na małych, jak i na większych placówkach handlowych, powinna zmierzać do rozwoju gospodarczego, a przez to i potęgi Państwa.

KONSTRUKCJA PROGRAMU.

Organizacja i technika handlu jest jednym z podstawowych przedmiotów w programie gimnazjum kupieckiego, stąd poświęcono na ten przedmiot najwięcej godzin, bo po 4 tygodniowo w ciągu czterech lat nauki. Oprócz wiadomości nowych, dotąd w szkole handlowej nieuwzględnionych, jak np. organizacja sklepu i technika jego pracy, w skład programu omawianego przedmiotu weszły elementy dotychczasowej nauki o handlu, korespondencji handlowej oraz nauczanej w niektórych szkołach sztuki sprzedawania, organizacji przedsiębiorstw, reklamy, a wreszcie handlu zagranicznego i prawoznawstwa. W układzie materiału naukowego, zamiast dotychczasowego kierunku ekonomiczno-prawniczego, przyjęto zdecydowanie kierunek techniczno-handlowy, wychodząc z założenia, że dla kandydata do handlu przedewszystkiem ważną rzeczą jest poznanie elementów organizacji i techniki handlu w ogólności, a przedsiębiorstwa handlowego w szczególności. Kierunkowi temu dano również wyraz w nazwie przedmiotu.

Celem stworzenia z różnorodnych i obszernych wiadomości możliwie planowo zbudowanego programu jednego przedmiotu — organizacji i techniki handlu — konieczne okazało się przyjęcie pewnych wytycznych układu i dostosowanie do nich konstrukcji materiału naukowego. Do tych wytycznych należą: a) przyjęcie

ośrodka nauczania, około którego skupiają się odnoszące się do niego, odpowiednio powiązane, wiadomości, uzupełnione pomocniczym materiałem naukowym, b) stopniowanie trudności w przerabianym materiale, niezbędne ze względu na wiek młodzieży, c) ocena przydatności danego działu materiału nauczania z punktu widzenia przygotowania zawodowego młodzieży do pełnienia obowiązków w handlu, innymi słowy, czy dane wiadomości będą młodzieży w jej przyszłym zawodzie istotnie potrzebne, a wreszcie d) przepisy rozporządzenia o ustroju, przewidujące, iż trzy klasy dają wykształcenie kupieckie ogólne, a w czwartej klasie program nauczania zawiera wiadomości z zakresu wybranych dziedzin gospodarczych. W opracowanym programie w klasie czwartej, obok wiadomości z handlu towarowego, uwzględniono również przygotowanie młodzieży do pracy w administracji przedsiębiorstw.

Jeżeli chodzi o ośrodek nauczania, uwydatniony w układzie materiału naukowego we wszystkich czterech klasach, to jest nim przedsiębiorstwo, przejawiające się w różnych odmianach.

Ponieważ o przedsiębiorstwie, jego organizacji i pracy nie można traktować w oderwaniu od rynku, na którym to przedsiębiorstwo działa, stąd w trzech pierwszych klasach uwzględniono wiadomości o rynku towarowym, podobnie jak wiadomości o rynku pieniężnym w klasie czwartej z okazji omawiania przedsiębiorstw finansowych.

Wiadomości o przedsiębiorstwach i o rynku zostały w miarę potrzeby uzupełnione wiadomościami pomocniczymi, np. prawniczymi, skarbowymi i t. d.

Analizując materiał naukowy z punktu widzenia stopniowania trudności w przyswajaniu go przez młodzież w wieku 13—17 lat, można wskazać, iż sklep detaliczny jest młodzieży stosunkowo najbardziej znaną formą prowadzenia przedsiębiorstwa i z tych względów na początek wysunięto w programie wiadomości o sklepie detalicznym. Zauważyć tu przytem należy, iż ośrodkiem nauczania powinien być raczej sklep średniej wielkości, gdyż większych przedsiębiorstw handlu detalicznego jest u nas zbyt mało.

Z zasady stopniowania trudności wyniknęły też, prócz odpowiedniego doboru ośrodka nauczania, dalsze konsekwencje. Np. w klasie I przerabia się wiadomości tylko o wekslu własnym, rozszerza się wiadomości o wekslu w klasie drugiej, a nieregularności w obrocie wekslowym przewidziano dopiero w klasie trzeciej. Różne wiadomości prawne pominięto w klasie I i II, zbierając je w osobną grupę wybranych zagadnień prawnych w kl. III. W programie ten dział został umieszczony po skończeniu działu o handlu detalicznym, a przed rozdziałem o handlu hurtowym, gdyż odnośne zagad-

nienia prawne odnoszą się zarówno do handlu detalicznego, jak i hurtowego. Stopniowanie trudności uwzględniono też w traktowaniu wiadomości np. z zakresu taryfoznawstwa, obrotu czekowego, pieniężnego, bankowości.

Trzecią zasadą, która wywarła duży wpływ na ukształtowanie programu organizacji i techniki handlu, było ocenianie wartości materiału naukowego z punktu widzenia jego przydatności dla kształcenia zawodowego młodzieży, z uwzględnieniem jej wieku i przypuszczalnych funkcji po ukończeniu szkoły. Wynikiem było tu pominięcie lub wybitne skrócenie wielu wiadomości, dotąd dość szeroko przerabianych, a dodanie wiadomości innych. Ze względu na odmienne traktowanie szeregu działów w uwagach szczegółowych do programu wskazano dla celów orientacyjnych ilość godzin, jaką przewidywano przy układaniu programu na przerabianie odnośnych wiadomości (łącznie z powtarzaniem i utrwalaniem wiadomości).

Dostosowanie się do przepisów ustrojowych wymagało pewnych uzupełnień kursu trzech pierwszych lat nauki niektórymi elementami wiadomości, szerzej uwzględnianych dopiero w klasie czwartej. Chodziło o to, aby młodzież, która ewentualnie odejdzie do zawodu po ukończeniu klasy trzeciej, wyniosła ze szkoły pewien zaokrąglony całokształt przygotowania. Stąd spotykamy w programie klas od I do III podstawowe, elementarne wiadomości np. z zakresu bankowości, taryfoznawstwa, skarbowości, które do dziedziny dokładniej zostały potraktowane w klasie czwartej. Ze względu na możliwość odejścia młodzieży było również rzeczą niezbędną tak z końcem klasy III, jak i IV zająć się sprawą zatrudnienia młodzieży, odchodzącej do pracy zawodowej.

KORESPONDENCJA HANDLOWA.

Korespondencja w języku polskim stanowiła w dotychczasowych programach szkół handlowych przedmiot samodzielny. Wiązanie jej w formie ćwiczeń do organizacji i techniki handlu ma na celu odpowiednie wykorzystanie treści korespondencji dla celów kształcenia. Treść listów, pocztówek, okólników, wypełnionych dokumentów i formularzy powinna jednak istotnie być zgodna z aktualną techniką handlu, w przeciwnym bowiem razie zamierzony cel nie mógłby być osiągnięty.

Korespondencję przewidziano we wszystkich czterech klasach. W klasie pierwszej mamy korespondencję w sprawie praktyki uczniowskiej i w sprawach nabywania towarów, w klasie drugiej w sprawach sprzedaży detalicznej, pokrycia należności za towar sprzeda-

ny, korespondowanie z bankiem. W klasie trzeciej z działów ważniejszych przerabia się korespondencyjnie dochodzenie i zabezpieczenie pretensyj, kupno i sprzedaż hurtową, w klasie czwartej okazję do korespondowania daje większość działów programu.

Ponieważ w dołączonym do programu wykazie podano tylko orientacyjne zestawienie ćwiczeń korespondencyjnych, które nie jest obowiązujące, wypadnie w nauczaniu przyjąć zasadę ogólną: korespondować w szkole należy w tych wypadkach, w tych transakcjach, przerabianych w myśl programu, w których w praktyce istotnie korespondencję się prowadzi. Ani jednego listu zbędnego, niepotrzebnego pisać nie należy, przyuczając odrazu w szkole młodzież do ekonomicznej i celowej pracy. Korespondencja nie jest sztuką dla sztuki, jest środkiem porozumiewania się, niejednokrotnie przez stosowanie odpowiednich formularzy, wysoce uproszczonym. O tem trzeba bezwzględnie pamiętać i należy w szkole uczyć młodzież tak i w takiej formie pisać, jakby powinna to czynić w praktyce, przeprowadzając odnośne transakcje.

Trudno jest określić liczbę listów, pocztówek i t. d., które należałoby napisać w każdej klasie. Trzeba tu raczej pozostawić swobodę nauczycielowi, przestrzegając jednakże przed niebezpieczeństwem poświęcania zbyt dużo czasu na pisanie listów.

Dużej uwagi wymaga staranność w korespondencji. Chodzi tu zarówno o dobór listu, pocztówki czy formularza, wybór odpowiedniego papieru, koperty, format, układ treści, jak i naturalny, prosty, a bezwzględnie pod względem językowym poprawny styl. Unikać należy zarówno konwencjonalnych zwrotów, obowiązujących dawniej w korespondencji, jak i sztucznego umowocześnienia, spotykanego w korespondencji nowej. Piszmy starannie, krótko, bezpośrednio w sprawie, o którą chodzi, nie sięgając na sztuczne stare czy nowe zwroty. W korespondencji sprzedażowej niezbędna jest dbałość o zainteresowanie klienta towarem i o logiczne, odpowiednio uszeregowane, argumenty sprzedażowe, unikając natomiast sztucznych frazesów, które nie przekonywują.

Ze względu na konieczność oszczędzania czasu młodzieży będzie należało unikać pisania w szkole listów w bruljonie, a przepisywania na czysto w domu. Zarówno bruljon, jak i czystopis należy wykonywać w szkole, przyczem należy dążyć do pisania, o ile możliwości, odrazu czystopisów bez układania naprzód listów w bruljonie. Rysowanie czy malowanie ozdobnych nagłówek jest zbędne. Może to być przedmiotem ćwiczeń w technice reklamy.

W korespondencji należy dążyć do wyrabiania w młodzieży samodzielności w układaniu i pisaniu na podane przez nauczyciela tematy. Oczywiście, niezbędne jest systematyczne dążenie do te-

go celu w ciągu czterech lat nauki przez stopniowe zwiększanie tej samodzielności.

Dużą rolę w korespondencji grają prace domowe młodzieży, trzeba jednak unikać przeciążania nimi uczniów. Raczej mniej tych prac, ale zadawanych systematycznie. Prace domowe powinny polegać, w miarę możliwości, głównie na samodzielnym opracowaniu zadanego tematu, a nie na przepisywaniu listów układanych.

Trzeba położyć również nacisk na konieczność stałego przeglądania przez nauczyciela korespondencji uczniów tak szkolnej, jak i domowej i zwracanie uczniom uwagi na popełniane błędy, które powinny być poprawiane.

Ażeby korespondencji nadać możliwie praktyczny charakter, należy mieć w szkole do dyspozycji młodzieży odpowiednio tanie blankiety listowe, koperty, formularze w formie znormalizowanej treścią części drukowanej (nagłówek, powtarzające się części w formularzach), odpowiadające praktyce. Każdy uczeń powinien mieć skoroszyt i w nim przynosić do szkoły potrzebne załączniki. Ponadto uczeń powinien mieć bodaj prymitywny segregator dla starannego przechowywania w nim wszelkiej korespondencji. Chodzi tu o przyzwyczajenie ucznia do porządnego i starannego przechowywania aktów.

Możnaby również w pewnych wypadkach organizować korespondowanie z firmami rzeczywistymi. Odpowiednie listy przalaby cała klasa, wysyłając do wybranej firmy tylko jeden list, najlepszy z napisanych w klasie. Tę korespondencję można organizować, zwłaszcza w związku z pracą w sklepiku uczniowskim (na blankietach firmowych sklepiku).

W miarę możliwości należy dążyć do pisania korespondencji handlowej na maszynach. Zależy to od posiadania przez szkoły odpowiedniej ilości maszyn do pisania, a ponadto od korelacji z nauką pisania na maszynach.

CHARAKTER I ORGANIZACJA NAUCZANIA.

Nauczanie organizacji i techniki handlu, mające przygotować młodzież do pracy zawodowej bezpośrednio po ukończeniu szkoły, powinno mieć dla osiągnięcia tego celu charakter wybitnie praktyczny i zmierzać nie tylko do przyswojenia przez młodzież zasobu wiedzy, przewidzianego programem nauki, lecz także i do umiejętnego stosowania nabytych wiadomości. Uczeń powinien np. nie tylko znać wymagania formalne, związane z założeniem sklepu, lecz także umieć załatwić odnośne czynności, nie tylko znać przepisy, dotyczące weksla, lecz także umieć weksel wystawić, zażyrować,

wysłać do inkasa, załatwić podaż dyskontową; nie wystarczy wiedzieć, jak się towar zamawia, trzeba także umieć napisać stosowne listy; obok wiadomości o sposobach pakowania towaru niezbędną jest umiejętność pakowania i t. d.

Celem realizacji powyższego postulatu jest rzeczą konieczną przerabianie w formie ćwiczeń tych części materiału, które się do tego nadają. Poza tem przepisy o ustroju szkół handlowych przewidują również organizowanie obowiązkowej praktyki w przedsiębiorstwach. Obok ćwiczeń i praktyki będzie należało stosować w dostatecznie szerokim zakresie odpowiednie pokazy już to w czasie wycieczek, już to w szkole (pokazy urządzeń, różnych materiałów, ilustracji i t. d.). W szkole dużą usługę oddać może epidiaskop lub aparat filmowy.

Należy zwrócić uwagę na potrzebę odpowiedniego wykorzystania dla celów nauczania—życia gospodarczego miejscowości i szerszego regionu szkoły (wycieczki, zbieranie materiałów do pokazów, obserwacje, ćwiczenia w przedsiębiorstwach, praktyka i t. p.), co nie tylko ułatwi pracę szkoły, lecz także będzie miało i wartość dla młodzieży, dając jej pewną orientację praktyczną w handlu, cenną przy późniejszym poszukiwaniu zajęcia zarobkowego. Warunkiem możliwości wykorzystania współpracy ze sferami gospodarczymi dla celów kształcenia młodzieży jest odpowiednie ustosunkowanie się szkoły do tych sfer, a ponadto znajomość stosunków gospodarczych szerszego regionu szkoły przez nauczycieli. Oba te warunki mają znaczenie podstawowe dla właściwego zorganizowania pracy gimnazjum kupieckiego w ogólności, a nauki organizacji i techniki handlu w szczególności.

Ważną sprawą jest stałe aktualizowanie materiału nauczania. Życie gospodarcze ulega przemianom. Nauczyciel organizacji i techniki handlu musi śledzić te zmiany, pozostawać z życiem praktycznym i z postępem jego rozwoju w kontakcie, wkładać w ramy programowe treść aktualną. W przeciwnym razie wiedza, nabyta w szkole, posiadałaby dla młodzieży małe znaczenie praktyczne.

Metod nauczania nie można zgóry oznaczać, pozostawiając nauczycielowi swobodę w ich wyborze, byle tylko postulaty pogłębione i praktyczności były realizowane i byle była rozwijana samodzielność myślenia i pracy młodzieży oraz został osiągnięty cel nauczania zakreślony programem. Należy tu jednak poświęcić kilka uwag sprawie pracowni kupieckiej, wycieczek, praktyk uczniowskich oraz podręcznika i lektury uzupełniającej.

Pracownia kupiecka. Pracownię przewiduje się wspólną dla organizacji i techniki handlu i techniki reklamy. Na tę pracownię należy przeznaczyć salę dość dużą, w której pomieściłyby

się odpowiednie urządzenia dla przewidzianej maksymalnej ilości uczniów w klasie (45).

Urządzenie pracowni kupieckiej, oprócz mebli szkolnych dla nauczyciela i młodzieży, powinno obejmować urządzenia i przybory do ćwiczeń o charakterze kupieckim i do ćwiczeń biurowych (klasa IV). Ze względów finansowych tworzenie pracowni kupieckiej będzie się zapewne odbywać stopniowo, wobec tego należy w pierwszej dążyć do skompletowania urządzeń i przyborów do ćwiczeń o charakterze kupieckim.

Ćwiczenia w pracowni, przewidziane w programie nauczania, powinny być prowadzone, o ile możliwości, równym frontem. Podział klasy, liczącej ponad 30 młodzieży na 2 grupy, jest niezbędny w ciągu całego pierwszego roku nauki, a poza tem w drugiej klasie podczas przerabiania części materiału naukowego o przebiegu sprzedaży. Inne ćwiczenia mogą być wykonywane bez podziału młodzieży na grupy. O ile chodzi o klasę pierwszą, konieczność stałego podziału wynika stąd, że klasa ta będzie zwykle bardzo liczna (około 45 młodzieży), program obejmuje dużo ćwiczeń, częściowo o charakterze pracy ręcznej, częściowo korespondencyjnej, których należyte wykonywanie i kontrolowanie w zbyt dużym zespole nie jest możliwe.

Do ćwiczeń, polegających na operowaniu towarem (ważenie, mierzenie, rozmieszczanie na półkach, na wystawie, czynności ekspedycyjne i t. p.) byłoby wskazane, w razie prawdopodobnego braku opanowania tych umiejętności przez nauczyciela, angażowanie instruktora praktyka do pomocy nauczycielowi.

Oprócz ćwiczeń w pracowni kupieckiej powinno się odbywać demonstrowanie licznych okazów, wyświetlanie stosownych ilustracji i t. d. Przyjmując podział na grupy w klasie pierwszej i częściowo w drugiej, w jednociągowym 4 kl. gimnazjum byłaby pracownia zajęta w ciągu około 22 godzin tygodniowo na organizację i technikę handlu, a ponadto pewną ilość godzin na technikę reklamy, razem około 30 godzin. Z powyższego wynika wniosek, że w gimnazjum 2-ciągowym (7—8 oddziałów) tylko około połowa ogólnej liczby godzin nauki będzie się mogła odbywać w pracowni, a resztę (lekcje bez ćwiczeń, lekcje z ćwiczeniami korespondencyjnymi) będzie należało prowadzić w klasach. Natomiast w gimnazjach o trzech lub więcej oddziałach równoległych wyłoniłaby się sprawa organizowania drugiej pracowni.

Wycieczki. Zasadnicze znaczenie posiada sprawa właściwego organizowania wycieczek, a to celem uniknięcia chaosu w pracy szkolnej i istotnego wykorzystania wycieczek w celach nauczania. Należy przedewszystkiem układać z początkiem roku plan wy-

cieczek, rewidować go w miarę potrzeby w ciągu roku szkolnego, aby poszczególne wycieczki wykorzystać dla jak największej liczby przedmiotów. Z uwagi na to, że wycieczki przewiduje się w programach różnych przedmiotów, istnieje obawa, że wycieczek tych będzie za dużo, czego należy unikać, ograniczając ich ilość, a zwracając uwagę na ich jakość. Wycieczki należy organizować zasadniczo w czasie godzin lekcyjnych, możliwe jest jednak wykorzystywanie również na ten cel godzin pozalekcyjnych, w tym jednak wypadku nie należałoby zadawać młodzieży prac domowych na dany dzień, aby unikać jej przeciążania.

Każda wycieczka powinna przynieść pewną, istotną korzyść dla nauki. W tym celu musi być odpowiednio przygotowana. Chodzi tu o dobór właściwego przedsiębiorstwa lub instytucji, mającej być celem wycieczki, dobór właściwej pory, przygotowanie odpowiednich, treściwych, a rzeczowych opisów w czasie wycieczki, sporządzenie notatek, które pozwoliłyby młodzieży zapamiętać nowe, a ważne dla jej wykształcenia wiadomości. Wycieczka powinna się zaczynać i kończyć w wyznaczonym na ten cel okresie czasu. Ważna jest sprawa odpowiedniego zainteresowania młodzieży zwiedzanym obiektem i w tym celu niezbędne są przed wycieczką przygotowawcze objaśnienia ze strony nauczyciela.

Praktyka młodzieży w przedsiębiorstwach, przewidziana odródnym rozporządzeniem w wymiarze 300 godzin, powinna być organizowana przede wszystkim w lepiej zorganizowanych sklepach. Liczbę 300 godzin można okrągło przeliczyć na 6 tygodni pracy.

Sześciotygodniowy okres praktyki może być organizowany różnie, zależnie od miejscowych warunków. Należy unikać zbyt daleko idącego podziału tego okresu na okresy kilkudniowe, co nie może dać odpowiedniego rezultatu. Jako jedno z rozwiązań można tu podać, np. podział okresu 6 tygodniowego na 2 krótsze okresy po 3 tygodnie, lub 2 i 4 tygodnie, przy czym pierwszy okres (2—3 tygodnie) powinien przypaść na czas od 15 do 30 czerwca lub do 7 lipca po ukończeniu klasy drugiej, a drugi okres w takim samym czasie po ukończeniu klasy trzeciej. W miejscowościach mniejszych okresy praktyk należałoby tak dobierać, aby klasa druga i trzecia nie praktykowały w tym samym czasie, gdyż byłoby trudno o odpowiednią ilość miejsc praktyki. Jakkolwiek sprawa praktyki zostanie rozwiązana, należy położyć nacisk, aby część praktyki była organizowana z końcem klasy trzeciej, celem umożliwienia młodzieży wykorzystania ewentualnych okazji do pozostania w przedsiębiorstwach na stałe. Należy również zachęcać młodzież, by czyniła starania w tym kierunku.

Praktykę organizuje dla młodzieży szkoła. Młodzież sama lub jej rodzice nie mają obowiązku wyszukiwania miejsca praktyki, mogą to jednak czynić w porozumieniu i za zgodą szkoły.

Szkoła powinna opiekować się młodzieżą praktykującą, czuwając nad właściwym przebiegiem praktyki, kontrolować wyniki nauki praktycznej i wykorzystać je w nauce szkolnej.

Podręczniki, notatki, lektura. Do nauczania organizacji i techniki handlu powinien być wykorzystany podręcznik, służący do utrwalania przez młodzież wiadomości. Nauczyciel powinien czuwać nad tem, czy treść podręcznika wskutek zachodzących zmian gospodarczych, jest jeszcze aktualna i wraze potrzeby dawać młodzieży odpowiednią treść aktualną. Poza tem treść podręcznika, nie uwzględniająca regionalnych właściwości handlu, powinna być przez nauczyciela w czasie lekcji odpowiednio uzupełniona, aby młodzież zaznajomić z handlem regionalnym.

Notatki mogą okazać się pożyteczne dla zapisania treści, nieobjętej podręcznikiem. Ewentualną treść do tych notatek powinien, w ujęciu jak najbardziej zwięzłym, podawać młodzieży nauczyciel celem uniknięcia notowania przez młodzież i uczenia się treści błędnej.

Prócz ewentualnych zwięzłych notatek młodzież prowadzi obowiązkowo korespondencję, omówioną w poprzednim ustępie uwag ogólnych do programu.

Ważne znaczenie może posiadać dla młodzieży lektura. Mogłyby to być należycie dobrane książki. Jednakże z uwagi na obecny brak stosownej literatury, będzie należało posługiwać się odpowiednimi czasopismami gospodarczymi, a zwłaszcza przeznaczonymi dla młodzieży.

SPRAWY WYCHOWAWCZE.

Nauka organizacji i techniki handlu ma ważne cele wychowawcze do spełnienia i powinna stać się jednym z podstawowych przedmiotów w zakresie wychowania młodzieży w gimnazjach kupieckich. Należy to podkreślić, gdyż od osiągnięcia wskazanych w celach nauczania wyników wychowawczych zależy w wielkiej mierze wartość samej szkoły. Najlepsze nawet wykonanie programu w zakresie nauczania nie da pożądanego rezultatu, jeżeli młodzież nie pójdzie do handlu, do którego ją szkoła przygotowała. A należy to sobie uświadomić, że kierowanie młodzieży do pracy w handlu nie będzie łatwe, jeżeli młodzież nie nabędzie w szkole zainteresowania dla tej dziedziny pracy, zamiłowania do zawodu kupieckiego, jeżeli nie będzie przygotowana należycie na

te pierwsze trudności, jakie napotka po opuszczeniu szkoły, idąc do pracy zawodowej. Te trudności, to zwykle niska płaca praktykanta, zwłaszcza sklepowego, prosta, nieraz częściowo fizyczna praca, konieczność wykazania swoich wartości w charakterze pracownika kupieckiego, co wymaga dużego wysiłku, a warunkuje dojście do lepszych rezultatów w zawodzie.

Wychowanie zawodowe w gimnazjach kupieckich wogóle, a w nauczaniu organizacji i techniki handlu w szczególności, powinno zmierzać do rozwijania w młodzieży tych cech charakteru i dyspozycji umysłowych, które są niezbędne dla owocnej pracy kupca w życiu gospodarczym. Należą tu między innymi, zwłaszcza: zmysł kupiecki, rzetelność, pomysłowość, przedsiębiorczość, wytrwałość i silna wola, uzdolnienia organizacyjne, takt i uprzejmość, spostrzegawczość, szybka orientacja, podzielna i skupiona uwaga.

W czasie nauczania organizacji i techniki handlu znajdzie się dużo sposobności, które należy w pełnej mierze wykorzystać, aby zaszcześcić i rozwijać w młodzieży wskazane cechy i dyspozycje umysłowe. Nie można bowiem stanąć na stanowisku, że kupcem koniecznie trzeba się urodzić, że handel tylko od sprytu zależy. Postęp wiedzy zawodowej, uświadomienie celów i stosowanie odpowiednich środków wychowawczych, umożliwiają dziś danie młodzieży przygotowania do zawodu kupca, które jej pracę wybitnie ułatwi.

Handel należy traktować z jednej strony jako przyszłe źródło zarobku dla młodzieży, będące podstawą jej utrzymania, a z drugiej strony jako służbę społeczno-gospodarczą, podjętą w interesie ogółu.

Wskazywanie młodzieży godziwych sposobów zarobkowania w handlu — na lekcjach organizacji i techniki handlu — będzie się odbywać niemal ciągle w różnorodnej formie, przez cały bowiem okres nauki czteroletniej przedmiotem zainteresowań będzie przedsiębiorstwo zarobkowe, organizowanie jego pracy w celach zysku, śledzenie w odpowiedni sposób dróg, sposobów i warunków powstawania tego zysku i t. d. Jest to niezbędne, jeżeli ze szkoły ma wyjść przyszły przedsiębiorca - kupiec, dążący do stworzenia sobie podstaw egzystencji we współczesnych warunkach gospodarczych.

Dostatecznie wyraźnie, przy każdej okazji, należy podkreślać, wyjaśniać i uzasadniać społeczno-gospodarcze zadania handlu, zmierzające do rozwoju gospodarczego Państwa. Wśród tych zadań można wymienić np. dążenie do rozwoju rodzimej produkcji przez popieranie sprzedaży i jej wyrobów, zapewnianie wszędzie dostatecznej podaży towaru, celem ułatwienia konsumpcji, wyrównywanie różnic w cenach między poszczególnymi okręgami,

dążenie do obniżenia cen drogą racjonalizacji i usprawnienia obrotów handlowych, a przez to zwiększanie spożycia i wytwórczości, zwiększanie ekspansji handlowej Państwa na rynkach zagranicznych i t. d.

Wskazywanie młodzieży tych i podobnych celów społeczno-gospodarczych przyczyni się do wyrobienia w niej pionierskiego ducha, podniesie w jej oczach wartość zawodu kupieckiego i znaczenie handlu. Jednocześnie osiągnie się zespolenie wychowania zawodowego z wychowaniem obywatelsko-państwowym, zmierzając cego łącznie do wyrobienia młodzieży na dzielnych, twórczych kupców - obywateli.

KORELACJA ORGANIZACJI I TECHNIKI HANDLU Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Organizacja i technika handlu jest do pewnego stopnia centralnym przedmiotem zawodowym gimnazjum kupieckiego, stąd jej związki z innymi przedmiotami są bardzo liczne.

Przez silne zaakcentowanie handlu towarowego, zwłaszcza w trzech pierwszych klasach nauki, organizacja i technika handlu uzyskała dużo punktów stycznych z towaroznawstwem, gdyż obydwie przedmioty w znacznej mierze zajmują się towarem. Do towaroznawstwa należy techniczna strona towarów (otrzymanie, wyrób, opakowanie, sposób przewozu, magazynowanie, konserwacja, gatunki, nazwy handlowe, zalety i wady, zafałszowania, zastosowanie i t. p.), omawianych szczegółowo, systematycznie, podług obranych działów; do organizacji i techniki handlu natomiast należą ogólne zasady nabywania i sprzedawania, których zastosowanie powinno być ilustrowane odpowiednio dobieieraniami przykładami szczegółowymi. Ponieważ sposób nabywania i sprzedawania jest ściśle związany z techniczną stroną towaru, przeto, podając w organizacji i technice handlu przykłady praktyczne, trzeba będzie ciągle, o ile możliwości, nawiązywać do wiadomości, nabytych przez młodzież w czasie nauki towaroznawstwa. Możliwość wykorzystywania w tym kierunku towaroznawstwa będzie się zwiększać w miarę postępu nauki.

Szczególnie ważny jest związek organizacji i techniki handlu z towaroznawstwem w zakresie sztuki sprzedawania. Istota tej sztuki, to umiejętna, oparta na rzeczowych argumentach rozmowa sprzedażowa. Tych argumentów, dotyczących towarów, powinna dostarczyć sprzedawcy nauka towaroznawstwa, odgrywająca w kształceniu uczniów na sprzedawców rolę nader ważną.

Zasady magazynowania i konserwacji omawia się w towaroznawstwie szczegółowo, w organizacji i technice handlu ogólnie. Opakowanie należy do towaroznawstwa, ekspedycję sklepową natomiast, a w związku z nią przygotowanie towaru do sprzedaży, przerabia się w organizacji i technice handlu.

Szczegółowe omawianie sortymentów należy do towaroznawstwa, do organizacji i techniki handlu zaś ogólne uwagi o sortymentach.

Bardzo ściśle łączy się organizacja i technika handlu z techniką reklamy. W klasie pierwszej zwłaszcza należy korzystać z wyników tej nauki przy oznaczaniu cenami towarów w sklepie. W pierwszym półroczu klasy drugiej, w dziale o reklamie kupca detalicznego, organizacja i technika handlu daje teoretyczne przygotowanie do nauczania techniki reklamy w drugim półroczu klasy drugiej oraz w klasie trzeciej; przygotowanie to nauczyciel techniki reklamy będzie starał się pogłębić w trakcie przerabiania poszczególnych ćwiczeń. W nauczaniu organizacji i techniki handlu w drugim półroczu klasy drugiej oraz w klasie trzeciej i czwartej powraca się jeszcze niejednokrotnie do zagadnień reklamy np. w sprzedawnictwie, przy omawianiu domów towarowych, w sprzedaży hurtowej i t. d.), reklama powinna bowiem występować stale, jako nieodłączna czynność przedsiębiorstwa.

Nauczyciel organizacji i techniki handlu będzie miał również sposobność nawiązywania do wiadomości uczniów z geografii gospodarczej. Zwłaszcza, gdy będzie chodziło o rodzaj naszej wytwórczości oraz ośrodki podaży i ośrodki konsumpcji, między którymi odbywa się żywszy obrót towarowy. Ten obrót towarowy, rynek towarowy, podaż i popyt, ujęte w ilościach szczegółowych lub bardziej ogólnie, powinny wystąpić w geografii gospodarczej bardzo wyraźnie, zarówno w odniesieniu do całej Polski, jak zwłaszcza w odniesieniu do regionu szkoły. Wykorzystywanie wiadomości z geografii gospodarczej dla organizacji i techniki handlu będzie się mogło w szerszym zakresie odbywać dopiero w klasie trzeciej i czwartej, po dokładniejszym już przerobieniu geografii gospodarczej Polski.

Liczne związki zachodzą między organizacją i techniką handlu a arytmetyką handlową. Pogłębienia i praktycznego przećwiczenia w arytmetyce handlowej, wymaga zwłaszcza sprawa kalkulacji detalicznej, hurtowej, omawiana w organizacji i technice handlu z początkiem klasy drugiej, następnie sprawy, dotyczące kapitału, obrotów i rentowności przedsiębiorstwa (początek klasy III w organizacji i technice handlu), wreszcie stosowanie taryf, obliczanie weksli, czeków, kosztów kredytu, kalkulacja wytwórcza, obliczenia w han-

dłu zagranicznym i t. d. Odnośne ćwiczenia w arytmetyce handlowej są prowadzone równolegle, wyprzedzają lub są prowadzone później, niż to wypada w organizacji i technice handlu. Ścisła łączność i wzajemne korzystanie z odpowiednich wiadomości powinno być między temi dwoma przedmiotami utrzymane, przyczem należy kłaść nacisk, aby przez dobór praktycznych przykładów w arytmetyce handlowej uzupełniać i ilustrować zagadnienia, objęte programem organizacji i techniki handlu.

To samo, co o korelacji z arytmetyką handlową, należy powiedzieć o korelacji z księgowością. Organizacja i technika handlu przygotowuje ucznia do nauki księgowości w handlu detalicznym (kl. II), dając mu już w klasie pierwszej wiadomości o sklepie i rozszerzając je w klasie drugiej. W dalszym toku nauki wzajemne korzystanie z wiadomości przy nauczaniu tych dwóch przedmiotów winno się odbywać stale. W księgowości należy kłaść nacisk na to, aby dobór praktycznych ćwiczeń ilustrował odpowiednio zagadnienia, przerabiane w organizacji i technice handlu.

Zarówno arytmetyka handlowa, jak i księgowość, powinny w znacznym stopniu w części zadaniowej stanowić praktyczne ćwiczenia z nauki organizacji i techniki handlu, z czego należy wyciągnąć odpowiednie wnioski szczegółowe w odniesieniu do korelacji.

Związki organizacji i techniki handlu z innymi przedmiotami są bardziej luźne, niż z wyżej wymienionymi, istnieją jednak z uwagi na zakres materiału naukowego organizacji i techniki handlu. Należałoby zwłaszcza podkreślić związki z historją (historja handlu, urzędzeń i instytucyj handlowych), ze współczesnemi zagadnieniami gospodarczemi (analiza warunków gospodarczych i funkcji handlu), z językiem obcym (materiał językowy o treści techniczno-handlowej — korespondencja), z nauką o Polsce współczesnej (administracja Państwa Polskiego), z religją (sprawa moralności zawodowej), pisanie na maszynach (organizowanie ćwiczeń), nauką o człowieku (sprawa higieny), językiem polskim (poprawność stylu), stenografią (posługiwanie się tą umiejętnością przy korespondencji).

TECHNIKA REKLAMY.

KLASA I.

1 godzina tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Liternictwo.

Ćwiczenia w liternictwie i pisaniu cyfr. Pisanie ołówkiem, stalówką „Redis“ i „Ato“, patykiem i pędzelkiem kroju liter pisma blokowego i kursywy (skośnej i prostej).

Wykonywanie na podstawie wzorów krótkich napisów reklamowych, szyldzików z cenami i wskaźników. Pismo negatywne.

Wycinanie liter i cyfr z papieru kolorowego, kartonu i klejonki. Układanie z wyciętych liter i cyfr szyldzików. Naklejanie.

Ćwiczenia w pisaniu liter i cyfr przy pomocy szablonu.

Ćwiczenia w rysowaniu obwódek, narożników i ozdób szyldzików.

Ćwiczenia w wykonywaniu prostych napisów reklamowych na płótnie.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność wykonywania czytelnych, przejrzystych i zdala widocznych napisów reklamowych.

Umiejętność wycinania napisów i cyfr z papierów, kartonu i klejonki.

Umiejętność posługiwania się szablonem.

Umiejętność rysowania obwódek, narożników i ozdób szyldzików.

Umiejętność wykonania prostego i łatwego napisu pendzlem na płótnie.

UWAGI.

W klasie I poświęca się prawie cały czas na wyuczenie ucznia pisma, odpowiadającego wymaganiom reklamy, przy czym ograniczyć należy rodzaj pisma do dwóch zasadniczych typów: blokowego i kursywy (prostej i skośnej). Przy nauce pisania reklamowego należy się posługiwać początkowo tylko ołówkiem, a następnie specjalnymi stalówkami „Redis” lub „Ato”, patykiem i pendzelkiem, przystosowanym do farby olejnej. Uczniowi należy okazać wzory szyldzików reklamowych i cen, wykonanych graficznie wymiensionami krojami pisma i polecić kopiować je w czasie pierwszych kilku lekcji, a następnie zalecać samodzielne wykonywanie szyldzików reklamowych z napisami krótkimi, np. „Na Święta”, „Białe tygodnie”, „Ceny niższe” i t. p. oraz szyldzików z cenami.

Następnie należy zapoznać ucznia z techniką posługiwania się nożyczkami i szczyrykiem przy wycinaniu liter i cyfr z papieru kolorowego i kartonu oraz z techniką posługiwania się dwiema linijkami z tektury o szerokości liter. Wycięte znaki trzeba następnie układać tak, aby tworzyły pożądany napis. Konieczne jest, aby uczeń układał wycięte przez siebie znaki na kartonie lub stole, a po ostatecznym ułożeniu napisu naklejał wycięte znaki i tworzył z nich gotowy szyldzik reklamowy. Należy przerabiać te ćwiczenia i w ten sposób, aby wycięte litery były również naklejane na szyby, dla wyuczenia techniki umieszczania napisów na witrynie oraz naklejane górnymi brzegami na sznurek w celu utworzenia napisu, wiszącego jakgdyby w powietrzu.

Później przejść należy do ćwiczeń wycinania znaków z klejówki przy pomocy pilki ręcznej i do malowania tych znaków farbą klejową, plakatową lub olejną.

Dla wyćwiczenia ucznia w pisaniu napisów dłuższych, a o literach mniejszego rozmiaru, należy posługiwać się szablonem. Należy zwracać uwagę na to, aby wykonane szyldziki przez ucznia lub kartka z ceną były dokładnie i ostatecznie wykończone, t. j. zostały zaopatrzone w sznureczek do powieszenia lub odpowiednią podpórkę i aby były przystosowane do użycia w praktyce.

Należy zwrócić uwagę, aby wszelkie napisy reklamowe były dostosowane do artykułu, jakiemu mają służyć i dostosowane do sezonu, pory roku lub okoliczności specjalnych, np. kartka z ceną

w formie liścia jesiennego — w jesieni, kartka w formie choinki — na Boże Narodzenie i t. p., kartka z ceną w formie kieliszka — do butelek wina i t. p.

Potem przystąpić trzeba do ćwiczeń w rysowaniu obwódek, prostych ozdób graficznych, narożników i t. p., któreby ożywiły i wyróżniły szyldziki reklamowe.

Kilku uczniów łącznie powinno wykonać przynajmniej dwa napisy na płótnie, poznając przytem nie tylko technikę malowania pędzlem i farbą olejną, ale również uprzednio przygotowanie materiału, jak np. gruntowanie płótna, planowanie rozmieszczenia liter i t. p.

Uczniowie powinni tworzyć albumy wzorów liter i cyfr, narożników i ozdób graficznych, wycinanych z różnych czasopism. Ćwiczenia szkolne uczniów powinny być zbierane w skoroszyt lub album.

KLASA II.

2 godziny tygodniowo w drugim półroczu.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Płaszczyzny, bryfy i kolory.

Zaznajomienie z rodzajami płaszczyzn i brył, używanych do dekorowania okna wystawowego. Budowanie parawanu — tylnej ściany okna wystawowego, prostych brył dekoracyjnych, podpórek i półek.

Zaznajomienie z harmonją barw. Zastosowanie tablicy barw kontrastowych i dopełniających, umiejętność posługiwania się tablicą barw. Samodzielne ćwiczenia w doborze kolorów (dwóch—trzech).

Okno wystawowe.

Rodzaje okna wystawowego: okno oddzielone od wnętrza sklepu i okno nieoddzielone, okno jednostronne i dwustronne. Gablota uliczna i gablota wewnętrzna.

Ćwiczenia w przygotowaniu tła wystawy z papieru dekoracyjnego, płótna, flanelety i tektury falistej.

Szkicowanie projektu dekorowania okna jednorodnjowego bez rekwizytów reklamowych z zastosowaniem materiału, dostarczonego przez producenta.

Ćwiczenia w tworzeniu fragmentów wystawy. Ćwiczenia w urządzaniu wystaw sklepowych i gablot branży spożywczej i nabiałowej, mydlarskiej i galanteryjnej oraz materiałów piśmiennych. Ćwiczenia w urządzaniu prostego okna sklepowego na mieście według przygotowanych projektów.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność sporządzania projektu wystawy branży spożywczej i nabiałowej, mydlarskiej i galanteryjnej oraz materiałów piśmiennych.

Umiejętność wykonania tła z papierów dekoracyjnych, tektury falistej i flaneloty oraz płótna; umiejętność wykonywania prostych postumentów, półek i podpórek.

Znajomość harmonii barw i umiejętne posługiwanie się tabelą barw w zastosowaniu do rodzaju wystawianych towarów i w zależności od otoczenia sklepu.

Umiejętność samodzielnego urządzania prostych i łatwych wystaw wyżej wymienionych branż.

UWAGI.

W pierwszym półroczu klasy II uczeń zapoznaje się na lekcjach organizacji i techniki handlu z formami i środkami reklamy, co łącznie z początkowym materiałem nauczania techniki reklamy w klasie I daje mu w drugim półroczu lepsze pojęcie o tych zagadnieniach. Uważając okno wystawowe za główny i najskuteczniejszy sposób reklamy dla kupca detalicznego, należy zwrócić specjalną uwagę na samodzielną i staranną pracę młodzieży w kierunku opanowania techniki dekoracji okna.

Wstępem do tego będzie zaznajomienie ucznia z rodzajami płaszczyzn i brył, używanych do dekorowania okna. Płaszczyzny prostokątne i okrągłe, w kształcie trójkątów i kwadratów oraz elipsy są dziś prawie wszędzie używane. Z brył uczeń powinien znać budowę sześcianu, graniastosłupa i walca oraz stożka. Ze względu na to, że w większości okien sklepowych znajdują duże zastosowanie podpórki i półki, należy zaznajomić ucznia z techniką wykonywania prostych i łatwych modeli.

Zaznajomiwszy ucznia z istotą harmonii barw i podkreśliwszy wielkie znaczenie kolorystyki okna wystawowego, należy pokazać mu tablicę barw i nauczyć go używania tablicy i wyszukiwania kolorów, dopełniających dany kolor, lub kolorów kontrastowych. Nie-

zależnie od tego uczeń powinien samodzielnie wykonać dla swojej potrzeby i dla dalszej swej pracy tablicę barw.

Dając uczniom tego rodzaju zadanie, jak dobieranie kolorów kontrastowych lub dopełniających, należy ograniczać ćwiczenia do doboru dwóch — trzech kolorów.

Przechodząc do teorii i praktyki w dziedzinie dekorowania okna wystawowego, należy przedewszystkiem zapoznać młodzież z rodzajami okien. W niektórych typach przedsiębiorstw handlu detalicznego są okna sklepowe oddzielone tylną ścianą od wnętrza sklepu, który w ten sposób z ulicy nie jest widoczny. W innych typach przedsiębiorstw (np. w kwaciarniach, w cukierniach, w większych sklepach winno-kolonjalnych lub nabiałowych) okno sklepowe łączy się z wnętrzem sklepu i nie jest od niego niczem oddzielone. Należy wyjaśnić charakterystyczne cechy okien tych dwóch typów i ich przydatność dla tych lub owych celów sprzedażowych. Następnie trzeba pokazać przy pomocy epidiaskopu okna sklepowe jednostronne, t. j. mające jedną witrynę, i okna dwustronne, pozwalające na pokazywanie towarów z dwóch stron.

Od okna wystawowego odróżnić trzeba t. zw. gabloty, zazwyczaj płaskie i mniejsze od okna, a umieszczane bądź na fasadzie domu, bądź w bramie, bądź przy wejściu do sklepu oraz gabloty wewnętrzne, umieszczane w samym sklepie (na ścianach, przy ścianach) lub w innych lokalach (np. w hali dworca kolejowego).

Ćwiczenia w wykonywaniu dekoracji wystawy polegają na przygotowaniu pracowni, w której pracować będą uczniowie w grupach po trzech uczniów. Każda grupa powinna mieć swoje okno wystawowe, które należałoby sporządzić następująco: na stołach, znajdujących się w pracowni, ustawia się dla każdej grupy dwu lub trójdziałowy parawan o rozmiarach $140 \times 100 \times 50$ cm z listew drewnianych lub z klejonki. Parawan tworzy wówczas ścianę tylną i boki, a stół — podłogę „okna wystawowego“. Po omówieniu planu urządzenia wystawy, młodzież przystępuje do pracy, a więc do napinania papieru dekoracyjnego na ramy (może to być zwykły papier arkuszkowy, tapeta z rolki, bibułka, tektura falista), albo płótna, flanelety. Papier dekoracyjny można również naklejać, co daje lepsze efekty, ale wymaga już pewnej wprawy i starannego wygładzania.

Tło może być gładkie lub też ozdobne, np. na papierze lub tekturze można naklejać motywy ozdobne; płótno i flaneletę można drapować. Pozatem można naklejać na tło napisy reklamowe z liter, uprzednio wyciętych, albo wieszać na tle — szyldziki, uprzednio przygotowane.

Zaznacza się, że wszystkie grupy powinny równocześnie wykonywać tła jednakowego rodzaju przy użyciu tego samego materiału.

W tych samych grupach uczniowie przystępują do wykonania brył, jako postumentów pod towary. Należy tu w pierwszym rzędzie wyzyskać duże pudełka kartonowe, atrapy i skrzynki, blaszanki i t. p. Przygotowanie tych brył będzie zatem polegało na pokryciu skrzynek lub t. p. papierem, flaneletą, tekturą falistą i t. d.

Mając tło i bryły, przystępują uczniowie do układania towarów w oknie wystawowym jednorodczajowem.

Można tu zatem urządzać okno wystawowe z nabiałem, z pieczywem, z konserwami. Pozaatem powinni uczniowie opracowywać t. zw. fragmenty wystawy, układając na talerzach, w koszykach, w pudełkach i t. p. jednorodne towary: jabłka, jajka, herbatę, kawę i t. d.

Układanie wystawy może być poprzedzone wyrysowaniem szkicowem planu rozmieszczenia, a nawet zaznaczeniem przy pomocy kolorów — ugrupowania według barw. Zamiast rysowania może uczeń sporządzić projekt przy pomocy kolorowych kawałków papieru, naklejonych tak, jak ma następnie porozmieszczać grupy towarów.

Przy układaniu towarów w oknie lub na stole zwracać należy uwagę, aby eksponaty były starannie dobierane i były czyste oraz nieuszkodzone.

Przystępując do ćwiczeń w urządzeniu okien wystawowych branży mydlarskiej i galanteryjnej, należy uprzednio przygotować odpowiednią ilość brył, a także t. zw. wabików, t. j. akcesoriów reklamowych, przyciągających ku sobie wzrok przechodnia. Może to być dużych rozmiarów wykrzyknik lub znak zapytania, naklejony na witrinę lub na tło, główka kobieca, ręka z wyciągniętym palcem wskazującym i t. p. Bardzo wiele wabików sporządza każdy wytwórca artykułów w tych branżach towarowych i dlatego można polecać uczniom, aby przy wykonywaniu akcesoriów posługiwali się temi gotowemi materiałami reklamowemi.

Przerabiając ćwiczenia z dekoracji wystaw sklepów z artykułami piśmiennemi, należy pozostawić młodzieży swobodę w wyborze materiału dekoracyjnego, charakteru wystawy, towaru i t. p. Winna to być wystawa konkursowa z ewentualnem przyznaniem nagród za najlepsze prace.

Okna wystawowe wszystkich seryj należy omawiać z młodzieżą, poprawiając usterki i wskazując na zasadnicze błędy, a następnie wybrać najlepsze prace i przenieść je do szkolnego (prawdzi-

wego) okna wystawowego, aby młodzież całej szkoły mogła je obejrzeć.

Dla utworzenia albumu prac należy zachęcić młodzież do fotografowania urządzonych wystaw.

Przy urządzaniu okien wystawowych trzeba pamiętać o, tem, że głównym przedmiotem wystawy jest przedewszystkiem towar, który musi występować wszędzie na pierwszy plan, a następnie, że głównym wymogiem wystawy jest czystość okna i atrapów, harmonja układu i harmonja barw, czytelność napisów na towarach, przedstawianie towarów w takim stanie, w jakim towar jest używany.

Jako zakończenie nauki w klasie II, młodzież winna urządzić wystawę prac w połączeniu z wystawą prac uczniów klasy III.

KLASA III.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Okno wystawowe.

Zaznajomienie młodzieży ze sposobem układania towarów symetrycznem i asymetrycznem. Nawiązanie do okien wystawowych gałęzi spożywczej, mydlarskiej, galanteryjnej i materiałów piśmieniowych; wyjaśnienie różnic w układzie.

Dwa ćwiczenia z dekoracji okna z towarami konfekcyjnymi: układ symetryczny i układ asymetryczny. Projektowanie i urządzanie wystaw i gablot w sklepie z towarami konfekcyjnymi i włóknistemi.

Ćwiczenia z techniki próseniowej do napisów i tła.

Oświetlenie.

Rodzaj światła: światło użytkowe i światło reklamowe (żarówki, neon). Zasada oświetlania okien sklepowych światłem użytkowym (ukrywanie źródła światła) i oświetlania wnętrza.

Światło skupione i światło rozproszone w oknie wystawowym. Reklamowe oświetlenie ruchome.

Opakowanie.

Rysowanie wzorów torebek i napisów na torebkach w branży spożywczej, nabiałowej, mydlarskiej, galanteryjnej i konfekcyjnej oraz tekstylnej. Wykonanie wzorów torebek, prostych pudełek, etykietek.

Ogłoszenia.

Zaznajomienie z podstawowymi zasadami ogłoszeń. Ogłoszenia w różnych wydawnictwach. Ćwiczenia w układaniu ogłoszeń tekstowych i ilustrowanych.

Ćwiczenia w układaniu łatwych i prostych ulotek oraz afiszów.

Znaki towarowe.

Ćwiczenia w rysowaniu prostych i łatwych znaków, opartych na nazwisku kupca, rodzaju artykułów i nazwach artykułów.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność urządzania prostych wystaw sklepowych branży konfekcyjnej i włókienniczej przy użyciu rekwizytów wystawowych. Umiejętność sporządzania łatwych urządzeń i wabików. Umiejętność wykonywania napisów sprzedażowych i cen częściowo przy pomocy techniki próseniowej.

Umiejętność zastosowania światła w oknie wystawowym i wnętrzu, umiejętne rozmieszczenie punktów świetlnych i dostosowanie kolorów światła do towarów.

Umiejętność projektowania prostych i łatwych wzorów opakowania towarów oraz dostosowania rodzaju opakowania do właściwości towaru.

Znajomość zasad układania prostego ogłoszenia. Umiejętność ułożenia ulotki i afisza.

Umiejętność ułożenia znaku ochronnego.

UWAGI.

Dla nawiązania z ćwiczeniami, przerobionymi w klasie II, należy przy pomocy zebranych fotografii, przezroczy i wystaw, obejrzanych przez młodzież na mieście, wskazać różnice w sposobach układania towarów. Zasadniczo trzeba zaznajomić młodzież z metodą układu symetrycznego i asymetrycznego. Powinno się wy-

jaśnić, że dobry dekorator zmienia wygląd okna wystawowego w miarę możliwości jak najczęściej i, że w związku z tą zmianą, stosuje każdorazowo inną metodę układu, a to dla ożywienia okna i zwiększenia jego atrakcyjności.

Dla utrwalenia w pamięci tych dwóch zasadniczych typów układu, należy przerobić bodaj na jednej lekcji układ symetryczny i asymetryczny towarów konfekcyjnych, a następnie przejść do zaprojektowania i do urządzania wystaw i gablot w tejsze branży.

W oknach wystawowych tej branży należy używać innych środków pomocniczych i dekoracyjnych, niż były używane w klasie II. Ze względu na charakter artykułów należy stosować na tło, ściany boczne i podłogę nie flanelę lub papier, ale odpowiednio wyglądzone i wypoliturowane lub malowane klejonki. Niezbędne są tu przy układaniu towarów rekwizyty tego typu, jak: figury (np. do sukien), główki (np. do kapeluszy), ręce (np. do rękawiczek), nogi (np. do pończoch) i t. p., przyczem część prostych rekwizytów młodzież powinna umieć wykonać sama przy pomocy listewek, tektury i t. p.

Przed przystąpieniem do urządzania wystaw konfekcyjnych winno się omówić i przerobić układanie pewnych fragmentów wystawy, np. fragment konfekcji męskiej, a w nim — krawatów, koszul lub fragment konfekcji damskiej, np. ułożenie sukni, bluzek i t. p.

Należy zwracać uwagę nie tylko na ilość towaru i jego rodzaj, ale także na jego kolory, jakość, właściwości zewnętrzne oraz cenę. Przy rozmieszczaniu towarów konfekcyjnych trzeba dbać o równoczesną harmonję całości, jak i o wyraźne wyróżnianie się poszczególnych grup towarowych i niemieszanie towarów tańszych z droższymi.

Takie same uwagi wypowiedzieć należy w odniesieniu do wystaw włókienniczych, podkreślając jeszcze raz silnie, że przy urządzaniu wystaw tego typu należy starannie dobierać desenie poszczególnych materiałów, aby deseń wielki i drobny, kraty i pasy, kółka i kwadraty nie kontrastowały ze sobą silnie i nie tworzyły w sumie obrazu nieharmonijnego, krzykliwego. Śmiałość w pomysłach nie powinna bowiem przyczyniać się do tworzenia wystaw nadmiernie krzykliwych, niepokojących, takie bowiem raczej zniechęcają do kupna i wytwarzają niekorzystny nastrój wśród widzów.

W związku z urządzaniem okien z towarami włóknistymi szczególnie usługi odda uprzednie wykonywanie fragmentów dekoracji. Szczególną uwagę należy zwrócić młodzieży na to, że niektóre materiały można przedstawiać tylko w formie luźnych fałd, drapowania, a inne w formie całych sztuk lub w formie t. zw. brytów napiętych. Do przypinania jedwabiu trzeba starannie dobierać szpil-

kę nierdzewna, materiał przy upinaniu należy starannie układać, aby nie uległ zgnieceniu i t. p. Poza to należy zwracać młodzieży uwagę na materiały włókniste, które podlegają wpływowi słońca i mogą przy nieumiejętnym wyłożeniu płowić, co ma znaczenie ujemne nie tylko dla ogólnych interesów kupca, ale i dla samej wartości wystawy.

Przy wystawach konfekcyjnych i włókienniczych można stosować ozdoby dekoracyjne w postaci kwiatów (żywych), figur i t. p., z tem jednak zastrzeżeniem, aby były to jedynie ozdoby, a nie główny składnik dekoracji. Wystawa winna mieć na celu zwrócenie uwagi przechodnia przede wszystkim na sam towar, winna budzić w przechodniu zainteresowanie samym towarem i wzbudzić w przyszłym kliencie chęć kupna towaru, a nie mieć jedynie charakteru mniej lub więcej artystycznego pokazu.

W związku z tem trzeba ćwiczyć młodzież w racjonalnem ustawianiu cen, które ośmielają widza i przyczyniają się do powstawania decyzji kupna. Kartki z cenami powinny harmonizować całkowicie z rodzajem artykułu, przyczem mogą zawierać nie tylko same cyfry, ale również słowne podkreślenie istotnych zalet towaru, np. „Palto jesienne. Materiał bielski. Odporny na deszcze. Cena 100 złotych“.

Szyldziki z cenami mogą być w klasie III wykonywane ozdobnie, niż w klasie I. Należy wykonać kilka ćwiczeń techniką prószeniową, używając do tego celu bądź aparatu ręcznego, bądź rozpylaczy ustnych, bądź zwykłej siatki i szczoteczki.

Wykonać również trzeba ćwiczenia techniką prószeniową dla ozdabiania tła okna wystawowego i t. zw. dominanty — punktu lub części okna, mającej zwracać główną na siebie uwagę.

Ostatnie ćwiczenia przy dekorowaniu okien powinno się przeznaczyć na urządzenie wystaw specjalnych i sezonowych, np. wystawy pod hasłem: „Jedziemy na narty“, „Na wakacje“, „Biały tydzień“, „Wystawa wielkanocna“ i t. p. Da to sposobność młodzieży do zastosowania zdobytego ogólnego wyćwiczenia do wykonywania odpowiednich napisów reklamowych zewnętrznych i wewnętrznych.

Odnośnie oświetlenia należy zapoznać młodzież z rodzajami światła użytkowego i reklamowego przy pomocy pokazu, wycieczki oraz przezroczy i omówić zasadę oświetlania okien i wewnątrz. Ukrywanie źródła światła, dostosowywanie mocy światła do otoczenia sklepu, aby nie atakować przechodnia zbyt silnym światłem, ale równocześnie, aby wyróżniać się od sąsiadów, powinno być należycie z młodzieżą przerobione. Jeśli chodzi o wewnątrz, trzeba zwrócić uwagę, że nie można przywiązywać zbyt wielkiej wagi do for-

my i wykończenia oprawek, kandelabrow i t. p., a natomiast do równomiernego oświetlenia całego wnętrza. I tu znów pokazanie uczniom światła o ukrytym źródle, a promieniach rzucanych na odpowiednio do tego celu przygotowany sufit, jest bardzo wskazane.

Należy pokazać uczniom różnicę w oświetlaniu z tem, że np. towary o kształtach określonych (obuwie, pudełko i t. p.) lepiej jest oświetlać w oknie wystawowym w sposób skupiony, bezpośredni, przy pomocy reflektorów lub lamp świecowych, podczas gdy towary tego rodzaju, jak np. jedwab, ułożony w fałdy, lepiej jest oświetlać w sposób pośredni, rozproszony, aby nadać eksponatowi miękkość. W ćwiczeniach młodzież powinna sama stwierdzić różnicę, jaka powstaje przy zmianie sposobu oświetlenia eksponatów.

Należy zapoznać młodzież z najważniejszymi metodami wyzyskania światła ruchomego dla celów reklamowych (żarówki kolejno się zapalające i t. p.).

Wychodząc z założenia, że młodzież zatrudniona potem w sklepach powinna stać się pionierem postępu w dziedzinie tak zaniedbanej, jaką jest np. opakowanie sklepowe, należy zwrócić szczególną uwagę na dalszych lekcjach przy poruszaniu sprawy opakowania na to zagadnienie.

Trzeba zapoznać młodzież ogólnie z techniką graficzną. Odwiedzenie miejscowego zakładu graficznego, pokazanie pracy drukarskiej, druku z czcionek i klisz (kreskowych i siatkowych) oraz litografii i ew. offsetu, da początek dla przedstawienia w szkole i w pracowni różnicy, jaka istnieje między drukiem starannym, estetycznym a reklamowo wartościowym drukiem, wykonanym nieumiejętnie i nieestetycznie. Przez obejrzenie wzorów czcionek młodzież zaznajomi się z kilkoma głównymi wielkościami czcionek i przerobi ćwiczenie na pisanie wskazówek dla drukarni. Następnie można przystąpić do rysowania prostych i łatwych wzorów torebek i napisów na torebkach dla towarów w branżach, które były wyżej wymienione. Młodzież sama zaprojektuje łatwe wzory i napisy, a potem wykona kilka takich wzorów oraz kilka wzorów etykiet na miód, ocet i t. p.

Znając już ogólnie druk i czcionki oraz klisze, zaznajomi się młodzież łatwiej z podstawowymi zasadami ogłoszeń. Należy zwrócić młodzieży uwagę, na skuteczność ogłoszenia, w którym decyduje nie tylko wybór właściwego pisma, właściwej pory ogłoszenia, częstości ogłaszania się, ale również miejsce w gazecie lub czasopiśmie, rozmiar ogłoszenia i sposób układu. Na sposób układu trzeba zwrócić szczególną uwagę i na podstawie rozdanych w klasie ćwiczeń rozpatrzyć szereg ogłoszeń większych i mniejszych, ilustrowanych i nieilustrowanych. Należy wyjaśnić znaczenie „świa-

ła“, doboru czcionek, odróżnianie danego ogłoszenia od sąsiednich, znaczenie właściwego hasła i zrównoważonego rozmieszczenia tekstu. Przerobić trzeba następnie ćwiczenia w układaniu tekstów i w sposobie doboru odpowiednich ilustracji.

Młodzież powinna wycinać z fachowych czasopism oraz czasopism ilustrowanych ogłoszenia i tworzyć z nich w zeszytach albumy, układając ogłoszenia branżami. Ponadto powinna wycinać z prasy i czasopism ogłoszenia, a następnie projektować umieszczanie ich w innych miejscach gazet lub czasopism. Do tego można przeprowadzić dyskusję na temat wyboru miejsca.

Następnie powinno się przerobić ćwiczenia w układaniu łatwych i prostych ulotek, zawiadamiających np. o otwarciu sklepu lub o sprowadzeniu nowych towarów oraz w układaniu afisza, np. przydrożnego.

Ostatnim zagadnieniem praktycznym w nauczaniu techniki reklamy jest znak towarowy. Obecnie panuje tendencja, aby kupiec detaliczny utrwalił w pamięci klientów brzmienie swej firmy przy pomocy jakiegoś znaku, opartego, bądź na nazwisku kupca, bądź na nazwie sklepu, bądź na nazwie głównego artykułu, jakim kupiec handluje. Znaki takie mogą mieć formę zwykłego, ale czytelnego i nieskomplikowanego monogramu, bądź figury geometrycznej, bądź pojęcia słownego np. „Zorza“ albo wytazu, sztucznie utworzonego, np. „Dobroin“, bądź wreszcie formę liter i cyfr oraz ilustracji.

Można pozostawić młodzieży swobodę przy projektowaniu tych znaków, wyrabiając jednak w czasie ćwiczeń w młodzieży zrozumienie zasady, że prostota znaku jest dla celów reklamowych najwięcej warta, a nadto, że brać trzeba pod rozwagę łatwość jego reprodukcji. Jako zakończenie kursu urządzi młodzież wystawę swych prac łącznie z pracami uczniów klasy II-ej.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauczania techniki reklamy jest praktyczne:

przygotowanie młodzieży do posługiwania się piśmem reklamowym,

pojęcie sprawności rysunkowych, harmonii barw i form, zdobytych w szkole powszechnej i dostosowanie jej do potrzeb zawodu,

wyrabianie umiejętności urządzania wystaw sklepowych i wewnątrz sklepów,

dokładne zaznajomienie młodzieży z zasadami nowoczesnej techniki ogłoszeniowej,

wyrabianie umiejętności rysunkowego przedstawiania i układania prostych ogłoszeń, plakatów, druków, opakowań i znaków ochronnych.

Poza wymienionemi, nauka techniki reklamy ma na celu kształcenie smaku estetycznego oraz wyrabianie w młodzieży orientacji w wartościach polskiej sztuki graficznej i dekoracyjnej.

KONSTRUKCJA PROGRAMU I ORGANIZACJA PRACY.

Program techniki reklamy skonstruowany został w ten sposób, że klasa I-sza obejmuje ćwiczenia w pisaniu, rysowaniu, wycinaniu liter i cyfr, oraz w wykonywaniu napisów orientacyjnych, szyldzików z cenami i prostych motywów ozdobnych, klasa II-ga podaje wiadomości o bryłach, płaszczyznach i barwach oraz ćwiczenia w urządzaniu prostych i łatwych wystaw sklepowych, klasa zaś III-cia obejmuje ćwiczenia w projektowaniu i urządzaniu wystaw trudniejszych działu konfekcyjnego i włókienniczego — wystaw fantazyjnych i specjalnych, rysowanie ogłoszeń, plakatów, znaków ochronnych i wzorów opakowań towarowych.

Umiejętność reklamowania zdobywa uczeń drogą systematycznych ćwiczeń w pisaniu różnego rodzaju kroju pisma reklamowego, ćwiczeń w wykonywaniu napisów, znaków, plakatów, wzorów opakowania i wystaw, wreszcie ćwiczeń w ciągłej obserwacji coraz to nowych form, kształtu, proporcji, barw i środków, jakimi posługuje się dziś nowoczesna reklama.

Ćwiczenia młodzieży odbywają się w klasie I-szej w wymiarze 1 godziny tygodniowo, w klasie II-giej 2 godziny tyg., w II-gim półroczu i w klasie III-ciej w wymiarze 2 godz. tygodniowo w osobnych pracowniach. Ze względów praktycznych ćwiczenia w klasie II i III łączy się w jedną dwugodzinną lekcję.

Liczba uczniów „pracujących jednocześnie, nie powinna przekraczać w klasie II i III — 30.

Można dopuścić zespoły uczniowskie, organizujące się samorzutnie do opracowania jakiegoś tematu, czy wystawy podczas godzin nadobowiązkowych. Zespoły te mogą składać się z uczniów wszystkich klas.

Plan pracy zespołu musi być zatwierdzony przez nauczyciela, przyczem na czele zespołu ma stać zdolniejszy uczeń, który odpowiada za należyte zużytkowanie materiału, odpowiedni stan narzędzi oraz należyte wykonanie pracy.

Zespoły takie mogą się w pewnym zakresie zająć projektowaniem i urządzaniem wystaw w sklepach miejscowych z tem jednak,

że praca ich winna być zorganizowana i ciągła, w celu zaś wyrobienia w młodzieży zmysłu organizacyjnego, pewnej zaradności i odpowiedzialności, kierownictwo zespołu winno przechodzić kolejno na poszczególnych uczniów zespołu, nie prędzej jednak, aż po ukończeniu prac, podjętych przez zespół, pracujący pod tem samym kierownictwem.

METODA NAUCZANIA.

Dokładnie sprecyzowanej metody dla zajęć w pracowni techniki reklamy podać nie można. Przy prowadzeniu ćwiczeń, można się posługiwać każdą metodą — pamiętać jednak należy, że wprowadzając młodzież do pracowni, należy jej wskazać sposoby posługiwania się narzędziami i przyrządami, należy zapoznać ją z właściwościami materiału, jak również z przestrzeganiem w pracowni czystości i dokładności przy wykonywaniu pracy.

Ze względu na konieczność powiększania przez młodzież pewnego fragmentu dla dekoracji okna, wnętrza lub afisza, należy zapoznać młodzież z techniką powiększania przy użyciu siatki i episkopu.

Przedmioty, czy motywy dekoracyjne, wykonane przez młodzież, powinny być zrobione starannie i dokładnie i dlatego zaleca się przy wykonaniu tychże posługiwanie się rysunkiem technicznym, który winien być wykonany w naturalnej wielkości.

Nauczyciel winien czuwać nad biegiem pracy każdej grupy, w czasie pracy winien kontrolować, czy uczniowie pracują w dobrej pozycji, czy dobrze trzymają narzędzia, poprawnie nimi władają, a przy ćwiczeniach w układaniu wystawy, czy starannie obchodzą się z towarem, względnie z materiałem dekoracyjnym.

Dla celów statystycznych kosztów urządzenia okna wystawowego należy kłaść nacisk na prowadzenie kart roboczych, w których młodzież winna zapisywać daty rozpoczęcia i wykończenia pracy, ilość godzin pracy, rodzaj i koszt zużytego materiału.

Przystępując z młodzieżą do wykonania tematu (wystawy), należy dokładnie omówić plan pracy i materiał, przyczem dbać należy o to, aby nie nastęrczać młodzieży za wiele trudności w pracy, i w ten sposób jej nie zniechęcić. Po skończonej pracy względnie urządzeniu wystawy, należy ją dokładnie omówić, przeprowadzić krytykę, wykazać dobre strony, zle zaś poprawić.

Materiał do ćwiczeń z powodu jego różnorodności winien być dostarczony przez szkołę, choćby nawet z tego powodu, że wykonane dekoracje wystawowe pozostaną w szkole.

Pożądane jest, by młodzież wkładała do pracy fartuchy robocze.

Po każdej lekcji winna być pracownia przewietrzona i doprowadzona przez młodzież do zupełnego porządku.

CZYNNIK REGIONALNY I LOKALNY W NAUCZANIU.

W nauce techniki reklamy, w ćwiczeniach oraz w wykonywanych przez młodzież pracach winien być w silnej mierze uwzględniony i zastosowany czynnik rodzimy (regionalny względnie lokalny). Na sprawę tę należy położyć specjalny nacisk, choćby dlatego, że większość wystaw i środków reklamowych w naszych miastach i miasteczkach nosi charakter obcy, niezgodny z duchem i zwyczajami naszego kraju.

Dlatego w ćwiczeniach, czy to ozdób graficznych, czy w projektach wystaw, plakatów, opakowania, czy znaków ochronnych, należy stosować rodzime, regionalne lub lokalne motywy i w ten sposób utrwalać w pamięci młodzieży piękno rodzimych form i stylu.

WYCIECZKI.

Ponieważ nauka techniki reklamy musi postępować z prądem czasu, który niemal codziennie przynosi nowe środki reklamowe w urządzaniu wystaw, oświetleniu, sposobach ogłaszania, opakowaniu i t. p., należy organizować wycieczki, mające na celu zwiedzenie nowości w tej dziedzinie.

W większych miastach, gdzie istnieje możliwość bezpośredniego zetknięcia się z nowymi środkami reklamy, należy młodzieży polecić oglądnięcie ich i złożenie sprawozdania na najbliższej lekcji.

Szkoły prowincjonalne winny organizować, w miarę możliwości i zależnie od warunków szkoły, wycieczki do miast wielkich jak: Warszawa, Łódź, Poznań, Lwów, Kraków, Wilno, dla zwiedzenia targów, wystaw graficznych, wystaw sklepowych i t. p.

Wycieczki takie będą miały również wielkie znaczenie dla innych przedmiotów i dlatego winny być organizowane wspólnie z innymi nauczycielami.

Nadto należy zawsze wykorzystać każdą sposobność zwiedzenia wystaw miejscowych, zwłaszcza w okresach przed świętami Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy, wreszcie zwiedzenie wystaw ruchomych, które co pewien czas zjeżdżają do danej miejscowości.

W końcu należy obejrzeć z młodzieżą reklamę kinową, diapozytyw i film reklamowy, o ile nie można wyświetlić podobnego filmu w szkole, oraz zwiedzić dokładnie miejscową drukarnię.

ĆWICZENIA.

Naukę techniki reklamy prowadzi się zasadniczo systemem ćwiczeń, wykonywanych w pracowni szkolnej. Można także polecić młodzieży wykonanie pewnych prac w godzinach pozalekcyjnych. Ćwiczenia te jednak nie będą miały charakteru pracy fizycznej, ale charakter obserwacyjny pewnych zagadnień z dziedziny reklamy, lub będą miały na celu gromadzenie materiału do ćwiczeń.

Tu należeć więc będą prace, uwzględniające statystyczne zestawienia pewnych zagadnień z dziedziny reklamy w ośrodku szkoły, zbiór różnych środków reklamowych i zestawienie z nich albumów, ocenę ogłoszeń, plakatów i innych środków reklamowych, szkicowanie po poprzednim obejrzeniu lepszych okien wystawowych w mieście, sporządzanie większych ogłoszeń, związanych z potrzebami szkoły i t. p.

Tematy wyżej podanych ćwiczeń mogą opiewać np. następująco:

1. Zbierz różne katalogi, cenniki, prospekty, ulotki;
2. Przeprowadź krytykę i korektę pewnego prospektu lub ulotki;
3. Zbierz ogłoszenia pewnej branży: a) z nagłówkiem, b) z ilustracją, c) z dobrym wabikiem, d) układu symetrycznego, e) seryjne, f) firmy pojedynczej, g) producentów, następnie nalep je do swojego albumu;
4. Przeprowadź krytykę i poprawę pewnego afisza;
5. Napisz zadanie na temat „Plakaty ostatniego tygodnia“;
6. Oglądnij wszystkie wystawy przy ulicy X;
7. Naskicuj kilka najlepszych okien wystawowych;
8. Zbadaj jak się przedstawiają wystawy X.Y.W. pod względem układu, formy i harmonji barw;
9. Zbadaj jakie jest oświetlenie wystaw przy ulicy X;
10. Napisz zadanie na temat „Wystawy ostatniego tygodnia“ lub „Światło wabi klienta“;
11. Zobacz i scharakteryzuj szyldy sklepów przy ulicy X;
12. Zobacz, jakich wabików wystawowych używają kupcy przy ulicy X;
13. Zbierz różne upominki reklamowe;
14. Zbierz i sporządź album znaków ochronnych;
15. Zbierz różne opakowanie towarów;
16. Zbierz różnego rodzaju wywieszki i napisy wystawowe;
17. Zbieraj różnego rodzaju pisma reklamowe;

18. Oglądaj i napisz, jakich rekwizytów wystawowych używają kupcy do urządzania wystaw;

19. Prowadź statystykę okien wystawowych przy ulicy X;

20. Napisz, które okna wystawowe w mieście podobają ci się najlepiej i dlaczego? i t. p.

W ten sposób ujęte ćwiczenia w godzinach pozalekcyjnych, zachęcą młodzież do ciągłej obserwacji przejawów życia gospodarczego, w następstwie czego wprowadzą ją powoli w zakres różnego rodzaju zagadnień kupieckich i przyczynią się do nawiązania ściślejszego stosunku między sferami kupieckimi a szkołą.

POMOCE NAUKOWE.

Główną pomocą naukową jest należycie urządzona pracownia kupiecka, z kompletami urządzeń i narzędzi, koniecznie potrzebnych do prowadzenia ćwiczeń. Tu należy być również pomoce naukowe w postaci zbioru katalogów, cenników, prospektów, ulotek, afiszów, albumy pisma, opakowań, znaków ochronnych, dalej fachowa biblioteka podręczna, roczniki czasopism zawodowych, rocznik Polskiej Grafiki Reklamowej, oraz czasopisma, zarówno polskie jak i obce, z dziedziny propagandy i reklamy.

Książki i czasopisma stanowiąc mają lekturę dla młodzieży z tem, że czasopisma po skompletowaniu rocznika winny być oprawione i włączone do biblioteki podręcznej.

SAMODZIELNE OPRACOWANIE OBRANEGO TEMATU.

Celem usamodzielnienia młodzieży, przyzwyczajenia jej do obserwacji życia gospodarczego, oraz przyzwyczajenia do korzystania z materiałów i publikacji, należałoby wprowadzić tego rodzaju wypracowania w klasie II i III w ilościach jednego tematu na rok.

Wypracowania uczniowskie winny być krótkie i opierać się na podanej dyspozycji oraz literaturze.

W klasie II-giej tematy obejmować winny dziedzinę pisma, wyniki w zastosowaniu do potrzeb kupiectwa i dekoracji wystaw sklepowych. W klasie III-ciej natomiast winni uczniowie opracować dziedzinę reklamy drukowej, świetlnej, grafiki reklamowej, opakowania, ochrony własności produkcji oraz zasad racjonalnego ogłaszania.

KORELACJA TECHNIKI REKLAMY Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Ścisłe węzły łączą naukę techniki reklamy z nauką organizacji i techniki handlu, która przygotowuje młodzież do zajęć z techniki reklamy, dając jej całokształt wiadomości z dziedziny organizacji i techniki handlu, niezbędnych do należytego zrozumienia i odczucia potrzeby używania przez kupca środków reklamowych.

Na tle, przygotowanym przez naukę organizacji i techniki handlu, zarysują się wyraźnie przed oczyma młodzieży barwne i plastyczne środki, służące kupcowi do zwrócenia uwagi na swoje przedsiębiorstwo i wywołania chęci kupna.

Podobnie i nabyta przez młodzież sprawność w estetycznym układzie i dzieleniu płaszczyzn będzie wielką pomocą w nauce organizacji i techniki handlu w dziale korespondencji i sprzedaży drogą korespondencyjną.

Materiał z zakresu obu przedmiotów jest tak ułożony, że zapewnia ścisły kontakt między nimi, tak że oba te przedmioty tworzą w umyśle ucznia harmonijną całość.

Bardzo istotny związek nauki techniki reklamy zachodzi z nauką towaroznawstwa, a mianowicie przy omawianiu cech poszczególnych towarów, które wymagają, czy to pod względem swej struktury, czy też praktyczności w użyciu specjalnego opakowania względnie znaku ochronnego i na odwrot — dla techniki reklamy dokładna znajomość charakteru towaru jest bardzo potrzebna, bez niej bowiem sprzedaż towaru i reklamowanie go staje się niemożliwe.

Podobny charakter będzie miała korelacja nauki techniki reklamy z geografją gospodarczą przez wykorzystanie, nabytego przez młodzież, zmysłu estetycznego przy rozmieszczaniu reklam w sali geograficznej, któremi posługiwać się będzie nauczyciel geografii przy omawianiu gałęzi gospodarczych poszczególnych państw. Ponadto przy wykonywaniu różnych wykresów statystycznych i map, młodzież posługiwać się będzie piśmem ozdobnym i rysunkiem.

Technika reklamy korzysta w dużej mierze z wiadomości, jakie młodzież nabywa w nauce języka polskiego, a to przy układaniu tekstu różnego rodzaju napisów, plakatów, ogłoszeń i t. p., które muszą się odznaczać czystością języka i poprawnością stylu.

Technika reklamy zazębia się także z nauką fizyki w klasie III-ciej, której program przewiduje naukę o świetle, źródłach światła i zastosowaniu dla celów reklamowych. Ze względu na to, że oświetlenie wystaw i wnętrza sklepu stanowi jeden z najważniej-

szych środków reklamowych, — wzajemne porozumienie się nauczycieli fizyki i techniki reklamowej jest konieczne.

Jednym ze środków reklamowych, którymi się kupiec posługuje, są różnego rodzaju listy kupieckie. Muszą być one wzorowo ułożone pod względem formy, rozmieszczenia nagłówka, treści, estetycznego wyglądu papieru listowego i koperty. Potrzebom więc nauki korespondencji polskiej (w organizacji i technice handlu) i obcojęzycznej jak i nauce pisania na maszynie służy nauka techniki reklamy, przedewszystkiem swym działem praktycznym, ćwicząc młodzież w formach estetycznego, graficznego układu listów i innych druków, używanych w korespondencji.

TOWAROZNAWSTWO.

KLASA I.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Pówtórzenie i uzupełnienie wiadomości fizykalnych.

Przypomnienie znanych miar długości, powierzchni i objętości. Posługiwanie się rachunkiem i tablicami. Praktyczne używanie suwaka mierniczego do mierzenia z dokładnością do 0,1 mm. Praktyczne używanie śruby mikrometrycznej do mierzenia z dokładnością do 0,01 mm. Pomiar ciężaru. Przypomnienie znanych jednostek ciężaru. Praktyczne zapoznanie się z wagą i ważeniem na różnych, stosowanych w handlu wagach. Ważenie na wadze rozregulowanej, tarowanie wagi. Dokładność ważenia. Odważniki. Stemplowanie wag, odważników i innych narzędzi pomiarowych. Wyznaczanie ciężaru brył, których objętości zostały uprzednio zmierzone. Ciężar właściwy. Oznaczanie ciężaru właściwego ciał stałych. Przypomnienie prawa Archimedesesa. Oznaczanie ciężaru właściwego cieczy przy pomocy areometrów zwykłych i specjalnych oraz innymi sposobami. Temperatura topienia ciał stałych. Temperatura wrzenia cieczy.

Pówtórzenie i uzupełnienie wiadomości chemicznych.

Pówtórzenie najważniejszych wiadomości chemicznych. Pierwiastki, związki chemiczne i mieszaniny. Atom i cząsteczka. Najprostsze symbole i wzory chemiczne. Tlen, utlenianie, palenie się

cial, rdzewienie żelaza. Przemiana metalu pod wpływem powietrza, metale szlachetne. Środki, zabezpieczające metale przed utlenianiem. Tlenki, tlenki metali — zasady, tlenki metaloidów — kwasy. Wodór — redukcja. Otrzymywanie metali z ich tlenków przy pomocy węgla. Woda, skład wody. Kwasy, zasady i sole.

Towaroznawstwo.

I. Towary metalowe.

Towary żelazne. Rudy, rudy żelazne krajowe i zagraniczne; wytapianie żelaza z rud. Krótki opis wielkiego pieca. Żelazo surowe; towary z żelaza surowego. Żelazo miękkie; wzmianka o wyrobie, własności. Typowe towary z żelaza miękkiego: ciągnione, wyciskane i wybijane. Stal; wyrób, własności. Ważniejsze towary ze stali. Stal nierdzewna. Towary żelazne wałcowane.

Towary cynkowe. Rudy cynkowe; własności cynku, blacha cynkowa i cynkowana. Cynkografia.

Towary cynowe. Gatunki handlowe cyny, własności cyny, zastosowanie, lutowanie, pobielanie naczyń metalowych; staniol.

Towary z ołowiu. Rudy ołowiu, własności ołowiu. Płyty, blacha, rury ołowiane, drut, plomby, śrut, papier ołowiany.

Towary z miedzi. Własności miedzi. Blacha i drut miedziany, naczynia kuchenne, kotły, rury, piece kąpielowe i t. p. Miedzioroty.

Towary z glinu (aluminium). Własności. Blacha, drut, naczynia kuchenne, przedmioty użytkowe.

Towary z niklu. Własności niklu. Naczynia z niklu, przedmioty nikiłowane i platerowane nikiem. Monety.

Stopy metali nieszlachetnych. Mosiądz, tombak, bronz na medale i monety; własności stopów, zastosowanie. Towary ze stopów.

Metale szlachetne. Złoto; własności, stopy złota. Polskie cechy probiercze dla złota. Białe złoto. Pozłotka prawdziwa. Surogaty złota. Towary ze złota. Srebro; własności, stopy srebra. Polskie cechy probiercze dla srebra. Srebro „oksydowane“. Towary ze srebra. Platyna; własności, zastosowanie.

II. Nawozy sztuczne.

Nawozy fosforowe, azotowe, potasowe i wapniowe. Opakowanie. Handel nawozami sztucznymi. Produkcja nawozów azotowych w Polsce: Chorzów, Mościce.

III. Materiały budowlane.

Kamienie naturalne i sztuczne. Skąły wybuchowe: granit, porfir, bazalt. Skąły osadowe: wapień, marmur, piaskowiec, łupki, alabaster. Sztuczny marmur. Kamienie cementowe pełne i pustaki piaskowe oraz żuźłowe.

Zaprawy budowlane. Wapno palone, lasowane; zaprawa murarska; cement portlandzki; piasek, żwir. Beton, żelazobeton. Gips.

IV. Towary ceramiczne.

Gлина. Towary porcelanowe. Powstawanie gliny w przyrodzie, gatunki glin, własności gliny. Wyrób towarów ceramicznych. Porcelana twarda, biskwitowa i miękka. Porcelana kuchenna, stołowa, zdobnicza, techniczna.

Towary kamionkowe. Zdobnicze, techniczne (klinkier drogowy), sanitarne, kuchenne i t. p.

Towary fajansowe. Fajans twardy i miękki. Towary fajansowe kuchenne, stołowe, techniczne i t. p.

Towary garncarskie. Garnki, dzbanki, miski i t. p. Terakota. Kafle. Majolika.

Towary ceglarskie. Wyrób cegieł. Cegła normalna. Cegły specjalne. Badanie cegieł. Dachówki, drewny (sączki).

Materiały ogniotrwałe. Kamienie dynasowe, cegły magnezowe, panwie, retorty, tygle grafitowe.

V. Towary szklane.

Szkło. Własności fizyczne i chemiczne szkła. Surowce do wyrobu szkła, wyrób masy szklanej. Sposoby formowania i wykończania towarów szklanych.

Towary ze szkła. Towary ze szkła zwyczajnego, trudnotopliwego, kryształowego i optycznego. Szkło kwarcowe. Lustra. Wata szklana. Szkło wodne. Przegląd najważniejszych towarów szklanych codziennego użytku i luksusowych.

VI. Materiały opałowe i oświetlające.

Węgle mineralne. Węgiel; powstawanie w przyrodzie, rodzaje pokładów, wydobywanie. Gatunki; antracyt, węgiel kamienny chudy i tłusty; odróżnianie, zastosowanie. Gatunki handlowe węgla kamiennego według wielkości bryły (sortowanie) i ich zastosowanie praktyczne; mycie węgla, miał, brykiety, przewóz węgla. Węgiel brunatny. Torf. Ocena węgla kamiennego.

Główne produkty suchej destylacji węgla kamiennego. Gaz świetlny; skład chemiczny gazu świetlnego, zatrucie gazem, ratownictwo. Gazomierz; odczytywanie gazomierza i obliczanie opłaty za zużyty gaz. Pajnik Bunsena. Lampa gazowo-żarowa Auera. Kuchenki i piecyki gazowe. Koks i jego zastosowanie. Maź pogazowa i produkty uzyskane z mazi. Smoła, papa.

Ropa naftowa i jej przetwory. Występowanie w przyrodzie, wydobywanie, przewóz ropy. Destylacja cząstkowa ropy naftowej; benzyny, nafta surowa; oczyszczanie; lampa naftowa. Smary. Parafina. Wazelina. Gazy ziemne. Badanie przetworów ropnych. Przepisy, dotyczące magazynowania przetworów ropnych w handlu hurtowym i detalicznym.

Wosk ziemny. Występowanie w przyrodzie, oczyszczanie; cerezyna; zastosowanie.

Asfalt. Występowanie w przyrodzie, własności, zastosowanie. Gudron.

VII. Towary z drzewa.

Drzewo. Budowa i skład chemiczny drzewa. Rodzaje przekrojów pnia drzewnego. Rodzaje usłojenia drewna. Własności fizyczne drewna. Sposoby konserwacji drzewa. Wysychanie drewna. Wzmianka o obróbce drzewa. Sposoby łączenia drewna. Rodzaje drzew krajowych i niektórych zagranicznych.

Gatunki handlowe drzewa. Drzewo okrągłe ciosane, tarte i lupane oraz jego zastosowanie. Drzewo sztuczne, ksylolit. Korek, korek sztuczny. Bambus. Trzcina. Handel drzewem. Drzewo z brakami i wadami. Sprzedaż drzewa, oznaczanie ceny, wycieczanie. Tablice.

Mebel. Kuchenne, komplety mebli. Meble stylowe. Meble sklepowe. Przedmioty z drzewa w gospodarstwie domowym.

Główne produkty suchej destylacji drzewa. Węgiel drzewny, smoła, sporytus i ocet drzewny.

Inne ważniejsze towary, otrzymywane z drzew. Bursztyń. Kopale. Żywica. Kalafonia. Terpentyna.

Szelak, politura. Guma arabska. Kauczuk. Gutaperka. Towary gumowe.

Sortymenty poszczególnych branż w handlu artykułami, podanemi w materiale nauczania klasy I.

Ćwiczenia.

Przykłady ćwiczeń i wycieczek we wszystkich czterech klasach mają charakter jedynie orientacyjny. Ich dobór może być zmieniony przez nauczyciela zależnie od potrzeb i możliwości wykonania.

Ćwiczenia, mające na celu nabranie przez uczniów umiejętności i sprawności w posługiwaniu się właściwemi urządzeniami szkolnemi i pomocami naukowemi na terenie pracowni towaroznawczej.

Obchodzenie się właściwe z palnikami gazowemi i spirytusowemi, napełnianie palników spirytusowych, zapalanie i gaszenie pierwszych i drugich.

Gaszenie, zawsze możliwych do powstawania pożarów w pracowni, spowodowanych zapaleniem się spirytusu, czy też wylanej benzyny i t. p.

Nalewanie płynów do probówek do określonej wysokości.

Nalewanie płynów żrących, jak kwasów i zasad.

Posługiwanie się lejkiem, menzurką, pipetką i t. p.

Odróżnianie kwasów i zasad bez pomocy i z pomocą wskaźników.

Mycie i czyszczenie szkła laboratoryjnego i t. p.

Najprostsze prace na szkolnym warsztacie stolarskim.

Naprawa skrzynki do pakowania towarów.

Naprawa półki sklepowej i t. p.

Do działu towarów metalowych.

Rozpoznawanie i ocena gotowych towarów metalowych w zależności od surowca, z którego są zrobione, sposobu wyrobu i łączenia poszczególnych części oraz zewnętrznego wykończenia. Wpływ tych czynników na wartość i cenę towaru.

Sprzedaż towarów żelaznych lanych, np. zmierzenie płyty kuchennej, zważenie razem z pierścieniami i wyliczenie wartości.

Bliższe zapoznanie się uczniów z różnemi gatunkami blachy, drutu i rur, rozróżnianie, mierzenie powierzchni, grubości, porów-

nianie własności, sposób sprzedaży, ceny. Wykrycie w blasze białej ołowiu. Odróżnianie cynfolii od folii ołowianej i aluminiowej; własności i zastosowanie.

Blizsze zaznajomienie uczniów z sortymentem gwoździ; nazwy handlowe, wielkość, zastosowanie, sposób sprzedaży, ceny.

Odróżnianie najważniejszych stopów w wyrobach gotowych, np. mosiądzu od tombaku, towaru mosiężnego od mosiądzowanego, mikiu od alpaki i t. p.

Właściwe obchodzenie się z towarami metalowymi, czyszczenie towarów metalowych, pakowanie towarów metalowych w sprzedaży hurtowej i detalicznej.

Odróżnianie towarów metalowych dobrych od t. zw. „braków“.

Do działu materiałów budowlanych.

Odróżnianie najważniejszych kamieni budowlanych naturalnych i sztucznych, jak: wapień, piaskowiec, granit, alabaster, marmur prawdziwy i sztuczny.

Odróżnianie wapna tłustego od chudego.

Odcisk w foremce gipsowej.

Do działu towarów ceramicznych.

Odróżnianie towarów porcelanowych od fajansowych.

Odróżnianie gatunków porcelany w towarach i rozpoznawanie pochodzenia po znakach fabrycznych (rysunki w zeszytach).

Odróżnianie towarów porcelanowych dobrych od t. zw. „braków“.

Sprawdzanie wymiarów cegły normalnej, odróżnianie cegieł fasonowych, wyjaśnienie zastosowania praktycznego, ocena drożności cegły.

Do działu towarów szklanych.

Porównanie kilku gatunków szkła okiennego, zmierzenie grubości, ocena, ceny. Zmierzenie ramy okiennej centymetrem, obliczenie ceny szyby danego gatunku.

Odróżnianie flaszki lanej od dmuchanej. Odróżnianie towaru szklanego kryształowego (szlifowanego) od lanego, porównanie własności i cen.

Odróżnianie towarów szklanych dobrych od t. zw. „braków“.

Pakowanie towarów szklanych, np. zapakowanie do wysyłki tuzina szklanek ze spodkami.

Przykłady ćwiczeń i wycieczek we wszystkich czterech klasach mają charakter jedynie orientacyjny. Ich dobór może być

zmieniany przez nauczyciela zależnie od potrzeb i możliwości wykonania.

Do działu materiałów opałowych i oświetlających.

Odróżnianie gatunków handlowych węgla kamiennego, zastosowanie.

Badanie benzyny na lotność i ciężar właściwy, albo badanie czystości ropy lub olejów mineralnych na lepkość.

Oznaczenie temperatury topliwości parafin i t. p.

Do działu towarów z drzewa.

Rozpoznawanie na klocku przekrojów drzewnych.

Ocena drzewa, suchość, wady i braki i t. p.

Bliższe zaznajomienie się uczniów ze sprzętem kuchennym z drzewa, uwzględniając gatunek drzewa, celowość postaci, wykonanie, ceny.

Opis ważniejszych mebli szkolnych; nazwa, przeznaczenie, rysunek, wymiary, gatunek drzewa, rodzaj usłojenia, sposoby złączenia poszczególnych części, rodzaj wykonania, wykończenie, ceny.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość najważniejszych typowych towarów z powyżej przytoczonych działów, spotykanych w handlu detalicznym i hurtowym, pod względem nazwy handlowej, pochodzenia, wydobycia, cech, jakości, gatunków i form handlowych.

Znajomość pakowania, znakowania, transportu, przechowywania i konserwacji towarów.

Umiejętność badania najprostszymi sposobami jakości towarów, ich ewentualnych wad, zanieczyszczeń i zafałszowań.

Znajomość miejsca i warunków kupna i sprzedaży towarów, zwyczajów handlowych i podstawowych przepisów prawnych, odnoszących się do poszczególnych towarów.

UWAGI.

Ponieważ kurs normalny nauczania chemii w programie gimnazjum kupieckiego rozpoczyna się w klasie II-ej, a fizyki w klasie III-ej, z drugiej zaś strony przy nauczaniu towaroznawstwa w klasie I-j znajdzie częstokroć potrzeba posługiwania się wiadomościami z obydwu tych dziedzin, przewiduje się przede wszystkim przypomnienie młodzieży szeregu wiadomości z fizyki i chemii, poznanych w szkole powszechnej, względnie ich pogłębienie i rozszerzenie dla celów towaroznawczych. Działy te należy potraktować

w sposób ogólny, bardzo przystępny, poświęcając na ich przerobienie minimalną ilość czasu i nawiązując do nich w toku przerabiania materiału towaroznawczego.

Przy rozpatrywaniu poszczególnych grup gotowych towarów należy wybierać do opracowania te towary, które mają znaczenie w życiu codziennym, dostarczając ich młodzieży w takiej ilości, aby mogła, posługując się nimi, swobodnie przerobić odnośne ćwiczenia.

Pokazy towarów, próbek towarowych, jak i całych kolekcji w szkole, spełniają tylko częściowo swoje zadanie; towar należy pokazać także młodzieży i w sklepie, czyli na właściwym jego terenie, zwracając przytem uwagę na sortymenty, rozmieszczenie ich i t. p. W tym celu, po zakończeniu danego działu towarowego i przerobieniu odnośnych ćwiczeń, należy zorganizować wycieczkę do właściwego sklepu. W kunsie klasy I-ej należy zorganizować, w miarę możliwości, następujące wycieczki: do sklepu towarów metalowych, do sklepu towarów szklanych i porcelanowych, do huty szklanej, do składu węgla, ewentualnie do gazowni miejskiej, do tartaku lub składu drzewa obrobionego.

Rozpatrując dział towarów metalowych, należy zwrócić baczniejszą uwagę na takie czynniki, jak: sposoby łączenia metali, celowość kształtu oraz sposoby wykończania towarów metalowych, właściwe obchodzenie się z nimi, ujemne działania gazów powietrza i wilgoci na niektóre towary metalowe, ich zabezpieczanie, umiejętność czyszczenia, ważenie, mierzenie i właściwe opakowanie ich w sprzedaży detalicznej oraz hurtowej, kształtowanie się cen w zależności od jakości surowca, sposobu wyrobu i wykończenia, sposób sprzedaży niektórych towarów metalowych na wagę, na sztuki i t. p., wreszcie na odróżnianie towarów dobrych od t. zw. „foraków“. Przy zaznajamianiu młodzieży z towarami z glinu (aluminum) trzeba podkreślić znaczenie tego metalu dla celów obrony kraju.

Wzwiązku z omawianiem nawozów sztucznych zwrócić należy szczególną uwagę na znaczenie nawozów dla rolnictwa, rozpatrzeć pokrótce nawozy naturalne i zielone, wyjaśnić racjonalne używanie nawozów sztucznych, ich wartość użyteczną, właściwy zakup i opakowanie. W dziale tym powinno się również podkreślić rolę i zasługi Prezydenta, R. P. Prof. Dr. Ignacego Mioszczickiego na polu podniesienia Chorzowa i wprowadzenia metod otrzymywania syntetycznych związków azotowych.

W dziale materiałów budowlanych wypadnie bliżej określić warunki, jakim powinien czynić zadość „dobry“ kamień naturalny, aby znalazł zastosowanie w budownictwie.

Uczniowie muszą umieć sami odróżniać ważniejsze krajowe kamienie budowlane, jak np. odróżnić wapień od piaskowca, bądź „na oko“, bądź przy pomocy łatwych i prostych prób, np. działaniem kropli kwasu solnego. Zwrócić należy następnie uwagę na przewóz i przechowywanie wapna palonego. Gaszenie wapna trzeba zademonstrować, sami zaś uczniowie powinni umieć odróżnić wapno tłuste od chudego. Trzeba podać skład i sposób przyrządzenia zaprawy murarskiej, następnie pokazać formy opakowania cementu portlandzkiego, jak np. beczkę, podwójny worek papierowy, odczytywać i wyjaśniać stosowne znaki i napisy, wskazać w danej miejscowości budynki lub urządzenia żelazo-betonowe i to najlepiej podczas budowy.

W dziale towarów ceramicznych przy omawianiu towarów porcelanowych i fajansowych należy zapoznać uczniów doświadczalnie, z właściwościami porcelany i fajansu, pokazać proste i łatwe sposoby odróżniania towarów porcelanowych od fajansowych. Powinno się zademonstrować trzy różne typy porcelany, t. j. twardej, miękkiej i biskwitowej, wykazać ich właściwości i sposoby odróżniania. Następnie winno się podać sposoby wykończania towarów porcelanowych, jak malowanie, złocenie, srebrzenie, pokazując je na towarach gotowych, np. na talerzach. Z kolei trzeba zapoznać uczniów z odróżnianiem malowania podszkliwnego od nadszkliwnego, zwrócić uwagę na trwałość malowania (złocenia, srebrzenia), podszkliwnego i jego wpływu na wartość i cenę towaru. Nauczyciel winien dalej pokazać znaki fabryczne na towarach porcelanowych najbardziej znanych fabryk krajowych i zagranicznych (polecić uczniom je odrysować). Winien on także wykazać różnicę, niekiedy bardzo drobną i wprost niedostrzegalną dla oka, między towarami porcelanowymi i fajansowymi pierwszego gatunku a t. zw. „brakami“ i podkreślić wpływ tych czynników na cenę towaru. Właściwe pakowanie towarów porcelanowych i fajansowych w sprzedaży detalicznej i hurtowej przeprowadzić trzeba podczas ćwiczeń praktycznych w pracowni.

W związku z towarami ceramicznymi należy zademonstrować i sprawdzić wymiary cegły normalnej, wyjaśnić znaczenie normalizowania cegły dla celów budownictwa w kraju, zademonstrować sortyment cegieł „fajansowych“ i wyjaśnić ich praktyczne zastosowanie, jak wreszcie zastosować proste i łatwe sposoby oceny drobioci cegły. Analogicznie trzeba potraktować i inne wyroby.

Dział towarów szklanych da sposobność do zwrócenia baczonej uwagi na gatunek szkła, z jakiego są wyrobione, gdyż ma to duże znaczenie w handlu i wpływa na wartość i cenę towaru. Na-

stępnie musi się zwrócić uwagę na wykończenie danego towaru szklanego oraz wyjaśnić wpływ tego czynnika na wartość i cenę towaru, jak pęcherzyki powietrza, nierówności, smugi, rysy, nieprawidłowość kształtu, skorzywienie i t. p., co pozwoli odróżnić towar I-go gatunku od t. zw. „braków“.

Omawiając lustra, wypadnie uwzględnić jakość szkła, sprawdzić rodzaj szliu na brzegach, sposoby odłamania, wreszcie oprawę.

Towary szklane codziennego użytku dadzą sposobność do rozpoznawania postaci i przeznaczenia, np. kieliszków do wódki, likieru, wina, wina szampańskiego i t. p. Zwrócić trzeba także uwagę na właściwe i umiejętne obchodzenie się z towarami szklanymi oraz pakowanie ich w sprzedaży detalicznej i hurtowej.

Rozpatrując materiały opałowe i oświetlające, zapoznać należy uczniów praktycznie z ważniejszymi gatunkami węgla mineralnych i łatwymi sposobami ich odróżniania, jak z wyglądu i rysy. Szczególniejszy nacisk należy położyć na rozpoznawanie gatunków węgla kamiennego i jego praktyczne zastosowanie w życiu codziennym. Wyjaśnić też należy przeciętny skład chemiczny węgla kamiennego i jego wartość opałową.

Destylację węgla kamiennego należy wykonać doświadczalnie, przedstawiając sam proces w aparacie szklanym.

Tam, gdzie jest to możliwe, a więc w miastach, posiadających gazownię, powinno się przeprowadzić szereg doświadczeń i ćwiczeń praktycznych z gazownictwa, jak odczytywanie stanu gazomierza domowego i obliczanie należności za zużyty gaz, posługiwanie się palnikiem gazowym Bunsena, obsługa lampy gazowo-żarowej Auera, kuchenki i piecyka gazowego.

Przy ropy naftowej należy wykonać doświadczenie, przedstawiające proces destylacji cząstkowej, np. destylację cząstkową mieszaniny benzyny i nafty w aparacie szklanym. Wskazane jest tu zwrócić uwagę uczniów na osobę Ignacego Łukasiewicza, który pierwszy wydzielił z ropy naftę i zastosował ją do celów oświetleniowych.

Punktem wyjścia w dziale towarów z drzewa będzie pokazanie trzech głównych rodzajów przekrojów pnia drzewnego, uwzględniając w przekroju poprzecznym pierścienie roczne. Na odpowiednich deseczkach powinno się zademonstrować główne rodzaje uskojenia drewna, następnie uczniowie mogą sami rozpoznawać rodzaj uskojenia na meblach szkolnych. Rozpatrując własności fizyczne, jak np. trwałość, ma się zapoznać z czynnikami, które powodują psucie się drzewa oraz sposobami, które mogą je przed nimi zabezpieczyć. Nastąpi w tym wypadku pokaz próbki z drzewa mączniwego,

zbutwiałego, stoczonego przez robactwo i t. p. oraz impregnowanego np. smołą. Wyjaśnić dalej wypadnie znaczenie używania do wyrobów suchego drzewa. Dla przykładu można pokazać deskę, wyrobioną z drzewa suchego, prostą i równą, oraz wyrobioną z drzewa mokrego — spaczoną.

Zwrócić należy między innymi uwagę na sposoby łączenia drewna w gotowych towarach. Przy rozpatrywaniu rodzaju drzew główny nacisk należy położyć na drzewa pochodzenia krajowego.

W handlu drzewem uwzględnić wypadnie stopień obróbki i rodzaj przeznaczenia, gdyż w zależności od tych czynników drzewo ma różną postać i różne nazwy. W związku ze sprzedażą i wyznaczaniem ceny powinno się rozpatrzyć sprzedaż budulca w metrach sześciennych „festmetrach“, wskazując kilka przykładów praktycznych i zaznajamiając młodzież z użyciem tablic, następnie sprzedaż drzewa opałowego w metrach przestrzennych, jak i sprzedaż na długość w metrach bieżących, przy uwzględnieniu ustalonej szerokości i grubości. Będzie także wymagała uwzględnienia sprzedaż na sztuki przy ustalonej postaci i wymiarach, np. sprzedaż progów kolejowych, sprzedaż na komplety, np. komplety klepek na beczki, sprzedaż na wagę, np. drzew tropikalnych, lub małych ilości drzewa opałowego, wreszcie sprzedaż na powierzchnię, np. oklein (fornierów).

Rozpatrując przedmioty z drzewa w gospodarstwie domowym, ma się podać rodzaj drzewa, celowość formy, sposób wykończenia i ceny. Przy meblach trzeba rozróżnić rodzaj drzewa, lub sposób wyrobu, wykończenie, styl, czynniki mody. Dokładniej musi się omówić meble sklepowe.

Głównym tematem rozważań w dziale towarów gumowych będzie sposób ich przechowywania i utrzymanie świeżości.

KLASA II.

3 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

I. Towary włókniste i galanteryjne.

Włókna mineralne.

Azbest. Pochodzenie, własności, zastosowanie.

Nitki metalowe; własności, zastosowanie.

Włókna roślinne.

Bawełna. Pochodzenie, krótki opis rośliny, bawełna surowa, bele, gatunki handlowe. Budowa i skład chemiczny włókna bawełnianego, własności fizyczne i chemiczne włókna. Ocena bawełny surowej. Bawełna merceryzowana. Wata zwyczajna i higroskopijska.

Len. Krótki opis rośliny, uprawa lnu, przeróbka lnu. Kądziel, wyczeski i pakule. Budowa, skład chemiczny, własności fizyczne i chemiczne włókna lnianego.

Konopie. Krótki opis rośliny, uprawa, przeróbka konopi, gatunki handlowe. Budowa, skład chemiczny i własności włókna konopnego.

Juta. Budowa, skład, własności włókna juty.

Wzmianka o innych włóknach roślinnych: rajta, sisal, włókno kokosowe, waldhar.

Włókna zwierzęce.

Wełny. Wełna owcza; rasy owiec; runo owcze, wełna zgrzebna i czesankowa. Wełna „żywa“, „martwa“, garbarska i „sztuczna“. Budowa, skład chemiczny, własności fizyczne i chemiczne włókna wełnianego. Wełna wielbłądzia, kozia, lamy. Włókna końskie. Szczęczina.

Jedwab. Hodowla jedwabnika szlachetnego, morwa. Kokony, rozwijanie kokonów. Nić jedwabiu surowego rozwijania „grege“. Budowa, skład chemiczny, własności fizyczne i chemiczne włókna jedwabnego. Jedwab krecony „organsyna“, „trama“. Odpadki jedwabiu „chappe“. Jedwab dziki „tussah“.

Włókna sztuczne.

Sztuczny jedwab. Budowa, własności fizyczne i chemiczne włókna jedwabiu sztucznego. Odróżnianie jedwabiu prawdziwego od sztucznego. Wpływ wilgoci na jakość włókna.

Przędza.

Przędza; wyrób przędzy, wrzeciono, kołowrotek. Przędza różnych rodzajów. Cienkość przędzy. Pojęcie numeracji metrycznej i angielskiej. Nici; wyrób, numeracja, zastosowanie.

Tkaniny.

Wyrób tkanin; osnowa, wątek; sploty tkanin, rodzaje splotów. Tkanie, krosna. Tkaniny wzorzyste, zakard. Wykończanie tkanin.

Rodzaje tkanin. Typowe materiały bawełniane, lniane, wełniane i jedwabne. Ważniejsze materiały ubraniowe męskie i damskie. Badanie tkanin. Filce. Doraźne badania tkanin. Właściwe pobranie próbki tkaniny, oznaczanie surowca w osnowie i wątku, rodzaju splotu, gęstości tkaniny i trwałości barwnika. Wady i braki tkanin, znaki fabryczne, podrabianie tkanin, znaków i opakowania.

Pranie tkanin i wywabianie (plam). Dokładne przepisy prania różnych gatunków tkanin oraz wywabiania niektórych rodzajów plam z różnych gatunków tkanin.

Inne tkaniny: Kilimy. Chodniki. Materiały dziane. Firanki. Koronki. Hafty ręczne i maszynowe. Wymoby pasmanteryjne.

Bielizna.

Stołowa. Obrusy i serwetki; rodzaj tkaniny i splotu, sposób wykończenia, przeznaczenie, wielkość.

Pościelowa. Materiały do krycia materaców, na wyspy do poduszek, pierzyn, jašków, ma powłoczki, podpinkki i prześcieradła. Gotowe prześcieradła, powłoczki, podpinkki do kołdr; rodzaj tkaniny, wykończenie. Materiały do kołdry. Gotowe kołdry; rodzaj tkanin, wierzch, spód, gatunek waty, wykończenie (pikowanie i guziki).

Męska. Materiały na koszule męskie. Koszule gotowe dzienne, nocne, sportowe; rodzaj tkaniny, wielkość (numeracja) i wykończenie. Bielizna dolna letnia i zimowa; rodzaj tkaniny, wielkość i wykończenie. Pidżamy; rodzaj tkaniny, wykończenie.

Damska. Materiały na bieliznę damską. Gotowe koszule damskie dzienne i nocne; rodzaj tkaniny, wykończenie. Pidżamy damskie; rodzaj tkaniny, przybranie, wykończenie. Szlafroki.

Dziecięca. Materiały na bieliznę dziecięcą. Gotowa bielizna dziecięca; rodzaj tkaniny, wielkość, wykończenie.

Różne. Tkaniny na ręczniki. Ręczniki gotowe; rodzaj tkaniny, wielkość. Płaszcze i ręczniki kąpielowe.

Sienniki; rodzaj tkaniny, wielkość.

Worki; rodzaj tkaniny, wielkość, przeznaczenie.

Gotowe ubrania.

Męskie. Marynarkowe, sportowe; rodzaj materiału, dodatki, wykończenie, krój, miara i numeracja. Ubrania specjalne i zawodowe.

Damskie. Suknie domowe, spacerowe, letnie, sportowe, kostjumy i płaszcze: miara, numeracja, czynniki mody, rodzaj tkaniny, kolor krój i przybranie.

Dziecięce i dla młodzieży. Ubranka marynarkowe, sportowe, mundurki szkolne: rodzaj tkaniny, przybranie, wykończenie, miara i numeracja.

Trykoarze.

Pończochy męskie, damskie i dziecięce, skarpety: rodzaj surowca, sposoby wyrobu i wykończenia, stopa francuska i angielska, numeracja.

Artykuły mody:

Kapelusze męskie letnie i zimowe. Rodzaj surowca, fason, wykończenie, miara, numeracja.

Czapki i berety damskie: Czynniki mody, fason, przybranie (letnie, zimowe, sezonowe). Żurnale mód, modele. Czapki uczniowskie.

Parasole i parasolki. Rodzaj pokrycia, mechanizm, rączki, czynniki mody.

Laski. Rodzaj drzewa, rączka i wykończenie.

Krawaty. Rodzaj tkaniny, fason, czynniki mody, zastosowanie.

Kołnierzyki. Sztywne i miękkie: fason, gatunek, czynniki mody, wielkość, numeracja.

Guziki, kłamry, paski i inne. Rodzaje guzików w zależności od surowca, wyrób guzików, wielkość, przeznaczenie. Rodzaje klamer i pasków.

II. Towary papierowe.

Papier. Surowce do wyrobu papieru. Wzmianka o wyrobie papieru. Wykończanie papieru, pakowanie, liczenie papieru. Towary z masy papierenowej.

Gatunki handlowe papieru. Papiery pakowe, butelkowe, pergaminowe, kolonowe i obiciowe. Papiery białe drzewne i bezdrzewne, klejone i nieklejone. Papiery papeteryjne, listowe, przebitkowe, pelury i t. p. Papiery szmaciane, maszynowe i czerpane. Bristole i kartony. Bibuły filtracyjne, biurkowe. Bibułki. Torby i pudełka papierowe.

Badanie papieru. Sprzedaż detaliczna i hurtowa, papieru oraz wyrobów papierowych.

III. Towary skórzane.

Skóra. Wzmianka o zwierzętach, dostarczających skór. Pojęcie budowy skóry. Zarys garbowania skór i niektóre ważniejsze garbniki. Handlowy podział skóry gotowej. Ważniejsze gatunki skór według zastosowania. Badanie skór.

Materiały zastępcze. Guma indyjska, guma impregnowana, materiały na wierzchy do obuwia. Dermatoïdy. Fibra prawdziwa oraz imitacja fibry.

Obuwie. Rodzaje obuwia według zastosowania: zwykłe, sportowe, zawodowe. Rodzaje obuwia według wyrobu: ręczne, maszynowe. Numeracja. Rodzaj spodów i obcasów: angielskie, amerykańskie, francuskie. Czynniki mody.

Towary skórzane. Walizy, teczki, portfele, pugłaresy, portmonetki, torebki damskie, paski: rodzaj surowca i wykończenie. Rękawiczki skórzane i z innych materiałów. Konserwacja skóry, czyszczenie towarów skórzanych. Handel skórą i wyrobami skózanymi.

IV. Futra i pierze.

Najważniejsze gatunki futer krajowych i zagranicznych. Wzmianka o czynnościach uszlachetniających futra. Sprzedaż i przechowanie futer. Typowe imitacje futer, sposoby odróżniania. Pierze i puch.

V. Materiały do pisania, rysowania i malowania.

Atramenty, tusze, ołówki, kreda, kredki kolorowe: wzmianka o wyrobie, opakowanie, sprzedaż. Najważniejsze farby mineralne.

Sortymenty poszczególnych branż w handlu artykułami, podaniami w materiały nauczania klasy II.

Cwiczenia.

Do działu towarów włóknistych.

Badanie i rozróżnianie poszczególnych rodzajów włókien: rozrywanie nici bawełnianych i lnianych, konserwacja końców zwyczajnych włókien przy pomocy lupy i topór przy zrywaniu; rozrywanie włókna wełnianego, spostrzeżenia, wnioski; rozrywanie włókna jedwabnego prawdziwego i sztucznego — na sucho i mokro; próba spalania włókien, spostrzeżenia i wnioski. Zachowanie się włókien względem ługów i kwasów.

Pokaz włókien pod mikroskopem. Narysowanie przez uczniów w zeszytach widzialnych włókien, celem utrwalenia ich w pamieci.

Badanie doraźne rodzajów włókien przędzy z wyglądu, dotykiem, próbą spalania, rozciągania, rozrywania, przez rozkręcanie i rozpoznawanie poszczególnych włókien. Ocena cienkości, stopnia skrętów i równości przędzy. Odczytywanie i wyjaśnianie napisów na kartonikach i etykietach przędzy, na szpulkach nici. Ocena jakości nici.

Ćwiczenia, mające na celu zaznajomienie uczniów z rodzajami splotów tkanin. Rozpoznawanie splotów na tkaninach przy pomocy lupy tkackiej. Rozpoznawanie stopnia wybielenia tkanin. Badanie trwałości barwnika na tkaninie.

Badanie tkanin: właściwe pobranie próbki tkaniny, oznaczenie surowca osnowy i wątku, rodzaju splotu, gęstości tkaniny i trwałości barwnika.

Odróżnianie tkanin lnianych, półlnianych i bawełnianych. Wykrycie bawełny w tkaninach wełnianych.

Doraźna próba dobroci materji wełnianej. Wykrywanie włókien bawełny w materji wełnianej.

Odróżnianie tkaniny jedwabnej z jedwabiu prawdziwego od tkaniny jedwabnej z jedwabiu sztucznego. Wykrywanie wełny w tkaninach jedwabnych. Odróżnianie tkaniny z jedwabiu prawdziwego od bawełnianej merceryzowanej.

Dokładne zapoznawanie się uczniów z najważniejszymi tkaninami bawełnianymi, znajdującymi się w handlu i z ich zastosowaniem praktycznym. Rozpoznawanie gatunku tkaniny bawełnianej na przedłożonej uczniowi próbce, t. zw. „ślepej“ lub na gotowym wyrobie z tkaniny bawełnianej, jak np. ręczniku, chusteczce do nosa, kołnierzyku i t. p.

Przeniesienie takich samych doświadczeń na tkaninach lnianych, wełnianych i jedwabnych.

Do działu towarów papierowych.

Rozróżnianie przez uczniów najważniejszych gatunków handlowych papierów w całych arkuszach, uwzględniając ich własności i zastosowanie praktyczne. Zapoznanie się uczniów z sortymentem toreb papierowych, uwzględniając gatunek papieru, rodzaj, wielkość i zastosowanie praktyczne.

Oznaczanie wytrzymałości papieru na zgięcia i złamania.

Oznaczanie wagi metra kwadratowego papieru i grubości handlowej.

Odróżnianie pergaminu prawdziwego od sztucznego, badanie papierów pergaminowych na przepuszczalność względem tłuszczów.

Wykrywanie masy drzewnej w papierze.

Określanie stopnia zaklejenia papieru, badanie papieru na rodzaj zaklejenia.

Badanie papieru bristolu na ilość warstw, oznaczanie numeru tektury.

Badanie zdolności sączenia bibuł filtracyjnych, badanie wsysalności bibuł atramentowych.

Do działu towarów skórzanych.

Bezpośrednie zaznajomienie się uczniów z różnymi gatunkami skóry, rozpoznawanie i wykrywanie wad i braków skóry, wykrywanie naciec zanaskowanych.

Badanie twardości skóry i mizdry, ocena ścisłości i elastyczności skóry, ocena stopnia wygarbowania skóry, ocena grubości skóry.

Odróżnianie skóry końskiej od cielęcej, kozłowej od bananiej, skóry świńskiej od imitacji.

Odróżnianie skóry prawdziwej od sztucznej. Odróżnianie fibry prawdziwej od imitacji.

Porównanie kilku walizek jednakowej wielkości: skórzanej, z fibry prawdziwej i imitacji fibry; porównanie wykończenia wewnętrznej, zamków i t. p.; ceny.

Porównanie dwóch teczek; oznaczenie rodzaju skóry, sposobu wyrobu i odszycia, wykończenia, zamków; ceny. Ocena w podobny sposób innych wyrobów skórzanych, jak torebek damskich, portfeli, portmonetek i t. p.

Do działu futer i pierza.

Bezpośrednie zaznajomienie się uczniów z różnymi gatunkami futer na próbkach wzorcowych. Odróżnianie sierści od puchu w futrze. Określenie przez uczniów kilku próbek „ślepych“ przez porównanie z próbkami wzorcowymi.

Rozróżnianie prawdziwych futer od imitacji pod mikroskopem.

Odróżnianie pierza od puchu, pierza świeżego od używanego, surowego od dartej. Badanie pierza obciążonego.

Do działu materiałów do pisania, rysowania i malowania.

Odróżnianie bieli cynkowej od ołowianej.

Odróżnianie minji od cynobru.

Odróżnianie minji od cynobru.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość najważniejszych typowych towarów z powyższych działów, spotykanych w handlu detalicznym i hurtowym, pod względem nazwy handlowej, pochodzenia, wyrobu, cech, jakości, gatunków i form handlowych.

Znajomość pakowania, znakowania, transportu, przechowywania i konserwacji towarów.

Umiejętność badania najprostszymi sposobami jakości towarów ich ewentualnych wad, zanieczyszczeń i zafałszowań.

Znajomość miejsca i warunków kupna i sprzedaży towarów, zwyczajów handlowych i podstawowych przepisów prawnych, odnoszących się do poszczególnych towarów.

UWAGI.

W materiale nauczania na klasę III, w dziale towarów włókiennych, należy niektóre grupy towarów traktować inaczej w gimnazjach kupieckich żeńskich i męskich, np. bielizna damska, gotowe ubrania damskie, trykotaże damskie, kapelusze damskie, koronki, powinny być rozpatrywane tylko na terenie szkoły żeńskiej. W szkołach koedukacyjnych należy nauczanie tych towarów przeprowadzić osobno dla grupy uczennic, zwalniając od nich uczniów, którzy w późniejszej praktyce życiowej, w handlu temi towarami zatrudnieni nie będą.

Nici, jako towar, należy rozpatrywać dość szczegółowo. W zależności od zastosowania praktycznego powinno się uwzględnić nici do użytku domowego, przeznaczone do szycia ręcznego i maszynowego, do użytku zakładów krawieckich i bielizniarskich, hafciarstwa maszynowego i ręcznego, idło nobót szydełkowych. Wypadnie podać najczęściej używane marki fabryczne oraz numery w zależności od ich zastosowania praktycznego.

Koronki należy umieć odróżniać w zależności od sposobu wyrobu, t. j. robione igłą, kolockowe, szydełkowe i maszynowe, jak i umieć odróżniać hafty ręczne od maszynowych.

W celu zaznajomienia uczniów z rodzajami splotów tkanin wskazane jest przerobienie ówczesnych ćwiczeń orientacyjnych. Polegałyby one na przesuwaniu odpowiednich białych pasek papieru (wątek) przez arkusz papieru o innym kolorze, odpowiednio naciętym (osnowa).

W dziale tkanin bawełnianych, lnianych, wełnianych i jedwabnych można polecić uczniom sporządzanie w domu specjalnych albumów próbek odnośnych tkanin. Może to być zeszyt, w którym uczniowie umieszczają próbki tkanin, przyklejając lub przyszywając górny brzeg próbki do papieru. Przy każdej próbce uwzględnić można następujące dane: nazwa handlowa tkaniny, rodzaj splotu, surowiec, zastosowanie praktyczne, szerokość i cena.

Dla łatwiejszego opanowania przez uczniów gatunków handlowych papierów, należy polecić sporządzenie specjalnego albumu próbek papierów. Może to być zeszyt, w którym uczniowie umieszczają próbki papieru, przyklejając górny brzeg do papieru zeszytowego. Wielkość próbek może mieć wymiary 15×10 cm. Przy każdej próbce papieru, które są oznaczone kolejnymi numerami, uczniowie wpisują dane, dotyczące danego papieru, jak zastosowanie, forma handlowa, gatunek, cena i t. p., oraz robią uwagę, po poprzednim zdaniu, czy papier zawiera drzewnik.

Szkoła winna posiadać również wzorcowy sortyment najważniejszych gatunków papieru, znajdujących się w handlu. Wzorcowy sortyment szkolny próbek papierów, powinien zawierać całe arkusze papieru, a więc właściwą postać handlową towaru. Sortyment powyższy ułatwi uczniom sporządzanie omówionych poprzednio albumów próbek papieru.

Oprócz wzorcowego sortymentu papierów szkoła powinna posiadać również wzorcowy sortyment toreb papierowych.

Przy rozpatrywaniu gatunków handlowych papierów należy zwrócić szczególniejszą uwagę na papiery, mające zastosowanie w korespondencji handlowej, pisanie na maszynie i t. p.

W celu bezpośredniego zapoznania uczniów z różnymi gatunkami skóry, szkoła powinna posiadać wzorcowy sortyment najważniejszych gatunków skór, znajdujących się w handlu. Próbki wzorcowe szkolne powinny być dostatecznie duże (minimum 15×10 cm), aby w dostatecznej mierze ujawniały cechy i właściwości danego gatunku skóry. Niektóre tańsze gatunki możnaby nabyć w postaci całej skóry, jako próbki wzorcowej.

Znajomość praktyczną rozróżniania przez uczestników najważniejszych gatunków skór powinno się wyzyskać do rozpoznawania skór na przedmiotach użytku codziennego, będących własnością uczniów, np. na teczkiach skórzanych do książek, obuwia, daszkach do czapek, rękawiczkach, portfelach, portmonetkach, torebkach damskich, paskach i t. p.

Jako konieczne uzupełnienie nauczania towaroznawstwa w klasie II-ej, zaleca się zorganizowanie następujących wycieczek: do

sklepu materiałów włókienniczych, do sklepu konfekcji męskiej, do sklepu konfekcji damskiej, do sklepu z przyborami podróżnymi i galanterią skórzaną, do hurtowego składu papieru, do fabryki materiałów włókienniczych lub sztucznego jedwabiu, do garbarni i do piarni.

KLASA III.

3 godziny tygodniowo.

A. MATERJAŁ NAUCZANIA.

Towary spożywcze.

Pokarm; określenie, składniki pożywne pokarmów: ciała białkowe, węglowodany i tłuszcze; ich znaczenie dla organizmu ludzkiego. Woda i sole mineralne. Pojęcie witamin. Psucie się pokarmów, metody konserwacji.

I. Towary spożywcze pochodzenia roślinnego.

Z b o ż a. Uprawa zbóż, zboża ozime i jare; żniwa, młócka; słoma i jej zastosowanie. Ziarno surowe; rodzaje zamiecyszczzeń, oczyszczanie ziarna. Przechowywanie ziarna (elewatory). Pszenica, żyto, jęczmień, owies, kukurydza, proso, tatarka; najważniejsze gatunki i odmiany.

Badanie ziarna; właściwe pobranie średniej próby ziarna, oznaczenie czystości ziarna, waga hektolitra, waga 1,000 ziarenek, oznaczenie mączystości, wilgotności i siły kiełkowania ziarna. Opakowanie, przewóz i handel ziarnem. Ryż; gatunki handlowe, upiększanie ryżu, rozpoznanie, ocena.

Przepisy, dotyczące ziarna, dostarczonego do intendencji wojskowej.

M ą k a. Budowa i skład chemiczny ziarna. Wzmianka o przemiale zboża. Mąka; gatunki handlowe mąki. Falszowanie mąki. Badanie mąki. Ocena suchości pomieszczenia, przechowywanie mąki, opakowanie, przewóz, handel mąką. Rozporządzenie, dotyczące stopnia przemiału, standardów, przewozu i przechowywania mąki.

K a s z e i k r u p y. Najważniejsze gatunki kasz i krup i t. p.; zastosowanie, ocena.

O t r ę b y pszenne, żytnie. Rozporządzenie, dotyczące standardów otrąb; wywóz.

Towary piekarskie. Wzmianka o wypieku chleba. Drożdże; ocena dobrotliwej drożdży. Przypiek (przynost). Markowanie i przewóz chleba. Kontrola piekarni i przepisy, dotyczące handlu chlebem. Inne rodzaje pieczywa. Czerstwienie chleba (suchary). Badanie chleba. Makarony; gatunki, opakowanie, sprzedaż.

Nasiona strączkowe. Wartość spożywcza. Groch; odmiany. Fasola; odmiany. Bób, soczewica, soja, wyka, koniczyna, lucerna, łubin.

Ziemniaki, krochmal, dekstryna. Wzmianka o uprawie, odmiany, przechowanie, skład chemiczny ziemniaka. Mąka ziemniaczana, płatki i sago krajowe. Krochmal ziemniaczany, pszenny, ryżowy i kukurydzowy; odróżnianie. Sago prawdziwe. Tapioka. Dekstryna.

Cukier, syropy, miód. Wzmianka o wynobie cukru buraczanego; melas, rafinowanie cukru, sprzedaż hurtowa i detaliczna. Gatunki handlowe cukru. Sacharyna. Miód; odmiany, fałszowanie miodu; miód sztuczny. Syrop ziemniaczany, sprzedaż hurtowa i detaliczna, ocena.

Towary cukiernicze. Cukierki angielskie (landrynki) i inne cukierki twarde. Cukierki nadziewane; rodzaj nadzienia, opakowanie. Cukierki tłuszczowe i inne. Fałszowanie cukierków, badanie, przechowanie i opakowanie. Sprzedaż hurtowa i detaliczna. Ceny cukru i cukierków.

Owoce. Wartość odżywcza i znaczenie owoców dla ustroju. Owoce krajowe: jabłka, gruszki, wiśnie, czereśnie, śliwki, morele, brzoskwinie, porzeczki, agrest, borówki, czarne jagody, maliny, poziomki, truskawki; główne odmiany, przewóz i przechowanie. Ważniejsze gatunki owoców importowanych: jabłka kanadyjskie, krymskie i t. d. Owoce południowe: pomarańcze, cytryny, winogrona, rodzynki, daktyle, figi, banany, anansy, migdały (olejek migdałowy), kasztany jadalne, chleb świętojański, pistacje; rodzaje, gatunki handlowe, ocena i sprzedaż. Orzechy krajowe i zagraniczne. Bakalie świąteczne; sporządzanie mieszanek.

Przetwory owocowe. Owoce suszone, owoce zagotowane (aparatus Wecka), konfitury owocowe, owoce w cukrze, galarety owocowe, soki owocowe, marmelady, dżemy, powidła.

Jarzyny i grzyby. Wartość odżywcza i znaczenie jarzyn dla organizmu. Jarzyny świeże; przechowywanie jarzyn świeżych. Jarzyny suszone, kwaszone i marynowane. Grzyby jadalne i trujące. Grzyby suszone, marynowane i solone. Pieczarki.

II. Towary spożywcze pochodzenia zwierzęcego.

Mięso. Wpływ racjonalnej hodowli zwierząt domowych na jakość mięsa. Wzmianka o chorobach zwierząt domowych. Wypracowania intendencji w związku z dostarczaniem bydłem na rzeź dla zaopatrzenia armji. Ubój w rzeźniach i ubój pokątny. Badanie i stemplowanie mięsa. Mięso handlowe. Skład chemiczny mięsa. Psucie się mięsa, metody konserwacji: mięso mrożone, peklowane, wędzone i suszone. Opis jatki, kontrola sanitarna jatek. Podział i gatunki handlowe mięsa wołowego, cielęcego, baraniego i wieprzowego. Bekony. Kości, jako dodatek do mięsa. Drób bity i dziczyzna. Badanie i ocena zmysłami mięsa przy kupnie. Przepisy, dotyczące urzędowego badania mięsa.

Towary z mięsa. Konserwy mięsne w puszkach. Buljon mięsny. Sosy mięsne. Maggi. Przetwory masarskie; rozróżnianie, stemplowanie i plombowanie, ocena jakości.

Ryby morskie i słodkowodne. Śledzie solone; gatunki śledzi solonych, opakowanie hurtowe, marki handlowe, przechowanie. Ocena śledzi. Gatunkowanie śledzi w sprzedaży detalicznej, kalkulacja detalisty. Śledzie marynowane. Śledzie wędzone. Szproty. Flądry. Sardynki. Węgorze. Lososie. Sardele. Kiki. Gatunki ryb słodkowodnych. Transport ryb żywych. Ryby śnięte; ocena świeżości. Ryby mrożone. Kawior.

Jaja. Znaczenie racjonalnej hodowli drobiu. Budowa i skład jaja kurzego, wartość odżywcza. Psucie się jaj, metody konserwacji. Skup jaj, sortowanie, gatunki, badanie świeżości jaj, stemplowanie jaj, opakowanie hurtowe i eksportowe jaj, napisy, znaki. Przepisy, dotyczące wywozu jaj zagranicę. Sprzedaż detaliczna jaj.

Mleko. Mleko krowie; skład chemiczny, wartość odżywcza mleka i jego znaczenie dla organizmu. Kwaśnienie mleka, metody konserwacji. Mleko pełne i chude. Śmietanka. Sposoby fałszowania mleka, badanie mleka. Handel mlekiem hurtowy i detaliczny, opakowanie i przewóz mleka. Przepisy, dotyczące handlu mlekiem. Śmietana; fałszowanie i badanie.

Masło. Wzmianka o wyrobie masła, masło surowe, maślanka. Skład chemiczny masła, psucie się masła, odświeżanie masła, metody konserwacji. Fałszowanie masła i jego badanie. Gatunki handlowe, opakowanie hurtowe, eksportowe i detaliczne masła. Handel hurtowy i detaliczny masłem. Przepisy, dotyczące handlu masłem i jego wywozu. Margaryna. Przepisy, dotyczące wyrobu i handlu margaryną.

Sery. Twaróg, serwatka, gomółki. Ser biały tłusty i chudy. Sery właściwe; wyrób, dojrzewanie serów, wykańczanie i opako-

wanie serów właściwych. Typowe gatunki handlowe serów krajowych i zagranicznych. Przechowywanie serów. Handel serami.

Tłuszcz e. Oliwa; otrzymywanie, opakowanie hurtowe i detaliczne, gatunki handlowe oliwy jadalnej, zafałszowania, badanie. Surogaty oliwy jadalnej. Gatunki handlowe oliwy technicznej. Inne oleje roślinne. zastosowanie, ocena.

Szmalec wieprzowy. Śluzina, sadło; wytapianie szmalcu, własności, zastosowanie. Gatunki szmalcu krajowego, rozróżnianie i ocena. Transport, przechowanie i opakowanie szmalcu. Wady i zafałszowania, badanie i ocena. Szmalec sztuczny. Łój wołowy, łój barani. Trany: techniczny i leczniczy; znaczenie dla organizmu.

III. Używki.

Używki alkoholowe. Charakterystyka ogólna używek; podział używek.

Surowce do wyrobu piwa, wzmianka o wyrobie piwa. Gatunki handlowe piwa. Sprzedaż hurtowa i detaliczna w antałkach i fiaskach. Wyszynk piwa.

Skład i ocena piwa.

Materiały surowe, używane do fabrykacji spirytusu; wzmianka o wyrobie spirytusu. Badanie mocy spirytusu. Państwowy Monopol Spirytusowy. Własności i zastosowanie spirytusu. Opakowanie, sprzedaż. Przepisy, dotyczące handlu spirytusem i napojami alkoholowymi. Spirytus skażony (denaturowany); zastosowanie, sprzedaż hurtowa i detaliczna w beczkach, blaszankach i fiaskach.

Wódki; gatunki wódek. Koniak. Arak i rum. Likieri krajowe i zagraniczne; gatunki.

Wzmianka o wyrobie wina; moszcz, zieleniak, „dojrzewanie wina“, „bukiet winny“. Wina białe i czerwone, wina wytrawne, półwytrawne i słodkie. Przechowywanie win w beczkach i fiaskach. Wina owocowe. Najważniejsze gatunki handlowe win krajowych i zagranicznych. Miód pitny; wzmianka o wyrobie, gatunki handlowe, sprzedaż hurtowa i detaliczna, przechowanie, zafałszowanie, ocena.

Wzmianka o wyrobie octu. Gatunki handlowe octu. Ocet stołowy i do marynat. Sprzedaż hurtowa i detaliczna w beczkach, fiaskach, sprzedaż na miarę; naczynia do mierzenia. Fałszowanie i badanie octu.

Używki narkotyczne.

Herbata. Opis rośliny i liścia, zbiór, sortowanie, przerób liści herbacianych. Herbata czarna i zielona; skład chemiczny her-

baty. Główne gatunki herbaty, Opakowanie hurtowe. Mieszanki, paczkowanie herbaty, opakowanie detaliczne, sprzedaż „luźną”. Przechowywanie, fałszowanie i badanie herbaty.

Kawa. Opis rośliny i owocu, zbiór i przerób owoców; „ziarno” kawowe; skład chemiczny, opakowanie i przewóz kawy surowej, awaria kawy. Luszczenie kawy, upiększanie. Gatunki handlowe kawy surowej; odróżnianie. Ocena kawy surowej. Handel kawą, sklepy specjalnie do sprzedaży detalicznej kawy, przechowywanie, palenie, mielenie, opakowanie detaliczne. Fałszowanie i badanie kawy. Kawa bez kofeiny. Surogaty kawy.

Kakao. Opis rośliny, owocu i ziarna, wzmianka o przerobie ziarna, skład chemiczny kakao. Wyrób kakao w proszku; masło kakaowe; zastosowanie. Kakao tłuste i chude; fałszowanie kakao, ocena. Zastosowanie łupinek kakaowych. Czekolada. Wzmianka o wyrobie, opakowanie, gatunki handlowe. Wyroby z czekolady. Fałszowanie czekolady i wyrobów, ocena.

Tytoń. Przegląd najważniejszych wyrobów tytoniowych Państwowego Monopoli Tytoniowego. Przepisy, dotyczące handlu tytoniem i wyrobami tytoniowymi.

Ważniejsze korzenie i przyprawy.

Charakterystyka ogólna. Szafran. Wanilia, wanilia sztuczna. Cynamon. Imbir. Kapary prawdziwe i sztuczne. Gwoźdźniki. Pieprz czarny wycyzajny, pieprz biały. Piment. Pieprz turecki, papryka. Anyż. Kolender.

Korzenie muszkatołowe: kwiat i gałka. Gorczyca; gatunki. Musztarda. Kminek, koper, chmiel: gatunki handlowe, przechowywanie, opakowanie.

Zastosowanie korzeni, zafałszowania i badanie.

Sól kuchenna. Ważniejsze gatunki handlowe soli. Państwowego Monopol Solny.

IV. Materiały, służące do utrzymywania porządku w gospodarstwie domowym.

Woski. Wosk pszczelny; sprzedaż hurtowa i detaliczna, własności wosku, zastosowanie, fałszowanie i badanie wosku. Inne gatunki wosków.

Pokosty. Wzmianka o wyrobie pokostu, gatunki, własności, zastosowanie, ocena.

Kity. Kit szklarski i miljowy; wzmianka o wyrobie, własności, zastosowanie, ocena.

Linoleum. Wzmianka o wyrobie linoleum, gatunki, ocena grubości i powierzchni w sprzedaży, zastosowanie.

Cerata. Wzmianka o wyrobie, własności, gatunki handlowe, ocena dobroci, sprzedaż. Towary z ceraty.

Mydło. Surowce do wyrobu. Gatunki handlowe mydeł. Czyszczące działanie mydła przy myciu i praniu. Opakowanie mydeł. Sprzedaż hurtowa i detaliczna. Falszowanie i badanie mydła. Proszki do prania. Soda.

Świece. Surowce do wyrobu świec, wzmianka o wyrobie. Handlowe gatunki świec. Opakowanie. Sprzedaż hurtowa i detaliczna. Ocena świec.

Sortymenty poszczególnych branż w handlu artykułami, podanemi w materiale nauczania klasy III.

B. Ćwiczenia.

1. *Do działu towarów spożywczych pochodzenia roślinnego.*

Ocena ziarna na podstawie wyglądu.

Oznaczenie czystości ziarna.

Oznaczenie mączystości ziarna.

Oznaczenie ciężaru hektolitra ziarna na wążce zbożowej, posługiwanie się tablicami.

Oznaczenie siły kielkowania ziarna dla ziarna siewnego, lub jęczmienia browarnianego.

Badanie mąki zmysłami.

Odróżnianie mąki pszennej od żytniej.

Badanie mąki próbą Pekara.

Przegląd i odróżnianie najważniejszych gatunków kasz i ryżu, ocena dobroci.

Odróżnianie drożdży świeżych od zepsutych.

Ocena dobroci chleba zmysłami, oznaczenie porowatości chleba.

Przegląd sortymentu makaronów krajowych i zagranicznych, ocena, porównanie cen.

Wykrywanie skrobi w ziemniakach, próba jodowa.

Oznaczenie zawartości skrobi w ziemniakach.

Pokaz ziarn krochmalu ziemniaczanego i innych (pszennych, ryżowych) pod mikroskopem (rysunki w zeszytach).

Przegląd i odróżnianie najważniejszych gatunków handlowych cukru, ocena, ceny.

Otrzymywanie karmelu z cukru, własności, zastosowanie.

Przegląd i odróżnianie najważniejszych gatunków cukierków, ocena, porównanie cen cukru z ceną cukierków.

Wykrywanie krochmalu w miodzie.
Ocena bakaliij świętecznych, kalkulacja detalisty.
Wykrywanie sztucznego zabarwienia konserw jarzynowych.
Ocena grzybów suszonych.

II. *Do działu towarów spożywczych pochodzenia zwierzęcego.*

Zważenie jaja kurzego, ugotowanie na twardo, przekrój podłużny nożem, rysunek z natury (przekroju), zaznaczenie składowych części jaja i ich znaczenie.

Odróżnianie jaj świeżych od wapniaków.

Ocena świeżości jaj owoskopem.

Gatmkowanie jaj.

Właściwe pobranie mleka do badania.

Badanie mleka zmysłami.

Badanie świeżości mleka próbą alizarolową.

Badanie mleka mlekomiernikiem.

Badanie mleka próbą D-ra Gerbera.

Ocena masła zmysłami.

Określenie zawartości wody w maśle.

Porównanie opakowania, wyglądu, zapachu, smaku, ceny masła, margaryny i masła kokosowego.

Przegląd i charakterystyka najważniejszych serów krajowych i zagranicznych, rozpoznawanie na wycinkach.

Badanie oliwy zmysłami.

Porównanie wyglądu, zapachu i smaku oliwy jadalnej, oleju sezamowego, soji, porównanie cen, wnioski.

Ocena szmalcu wieprzowego.

III. *Do działu używek.*

Zbadanie mocy spirytusu alkoholomierzem Trallesa.

Bliższe zaznajomienie się uczniów z opakowaniem spirytusu spożywczego i skażonego (blaszanki, flaszki). Odczytywanie napisów, wyjaśnienia.

Poznawanie gatunków piwa po etykietach; wyjaśnienie własności, mocy i ceny piwa.

Poznawanie wódek, rumów, araków i likierów po butelkach i nazwach; wyjaśnienie pochodzenia, własności, jak smaku, barwy, mocy i t. p.

Poznawanie gatunków win krajowych i zagranicznych po butelkach i nazwach, wyjaśnienie napisów, jak np. „sec“, „demi sec“ i t. p.

- Wyjaśnienie budowy flaszki wina szampańskiego.
- Właściwe układanie flaszek z winem na półkach.
- Badanie octu, wykrywanie kwasu siarkowego.
- Rozpakowanie małej paczki herbaty, wyjaśnienie opakowania, odczytywanie napisów na paczce, sprawdzenie wagi.
- Wykrywanie teiny w herbacie.
- Wykrycie sztucznego zabarwienia herbaty.
- Wykrycie listków wyparzonych w herbacie handlowej.
- Odróżnianie gatunków kawy surowej według wielkości i kształtu ziarna.
- Odróżnianie kawy w proszku od surogatu.
- Badanie i ocena cykorii w prętach.
- Porównanie dobroci kilku gatunków kakao w proszku.
- Badanie czekolady smakiem i ocena odłamu.
- Badanie i ocena szafranu, porównanie z szafranem sztucznym.
- Ocena dobroci wanilii, porównanie z wanilią sztuczną, opakowanie wanilii.
- Odróżnianie cynamonu cejlońskiego od chińskiego, skrobanego od nieskrobanego.
- Ocena czystości, świeżości i dobroci gwoździków.
- Odróżnianie gatunków imbiru, ocena.
- Ocena gałki muszkatołowej.
- Ocena pieprzu czarnego i białego.

IV. *Do działu materiałów, służących do utrzymania porządku w gospodarstwie domowym.*

Ocena linoleum, ceraty, świec.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość najważniejszych typowych towarów z powyższych działów, spotykanych w handlu detalicznym i hurtowym, pod względem nazwy handlowej, pochodzenia, wyrobu, cech, jakości, gatunków i form handlowych.

Znajomość pakowania, znakowania, transportu, przechowywania i konserwacji towarów.

Umiejętność badania najprostszymi sposobami jakości towarów, ich ewentualnych wad, zanieczyszczeń i zafałszowań.

Znajomość miejsca, warunków kupna i sprzedaży towarów, zwyczajów handlowych i podstawowych przepisów prawnych, odnoszących się do poszczególnych towarów.

UWAGI.

Nauczanie towaroznawstwa w klasie III obejmuje najobszerniejszy dział, t. j. towary spożywcze. Oprócz towarów spożywczych program obejmuje nadto osobną grupę towarów p. n. „materjały, służące do utrzymania porządku w gospodarstwie domowym“.

Dla celów systematyki i właściwego rozkładu pracy, materiał działu towarów spożywczych został podzielony na trzy części: 1) dział towarów spożywczych pochodzenia roślinnego, 2) dział towarów spożywczych pochodzenia zwierzęcego i 3) t. zw. używki.

Przy nauczaniu towaroznawstwa w klasie III możemy już dość swobodnie korzystać z chemji, której kurs zakończyli uczniowie w klasie II i częściowo z fizyki, która jest rozpatrywana w programie szkolnym równoległe z towaroznawstwem w klasie III-ej. Korzystanie z wiadomości chemicznych znajdzie swój wyraz w całym szeregu zjawisk, łączących się z wytwarzaniem niektórych towarów, jak i badań towaroznawczych, np. fermentacji cukru pod wpływem drożdży, wynobu mydła, wykrywania w kielbasie mąki ziemniaczanej przy pomocy jodiny, próba jodowa i t. p.

Jako uzupełnienie nauczania towaroznawstwa w klasie III-ej zaleca się zorganizowanie następujących wycieczek: do Kółka rolniczego lub składu zbożowego, ewentualnie nasion, do hurtowego składu mąki lub młyna, do sklepu kolonialno-spożywczego, do jatki lub wędlniarni, do hurtowni jajczarskiej, do mleczarni i maślarni, do handlu win i towarów kolonialnych.

Szczególną uwagę należy zwrócić przy towarach spożywczych na łatwość ich psucia się, szkodliwość dla zdrowia spożywania towarów nieświeżych, wreszcie na stratę dla kupca, wynikłą wskutek zepsucia się całości lub części towaru. W związku z tem należy zaznaczyć młodzież z umiejętnem przechowywaniem towarów spożywczych w suchym pomieszczeniu przy odpowiedniej wentylacji, omówić chłodnie, lodownie sklepowe, suche i przewiewne piwnice i t. p., szkodliwe działanie słońca na niektóre towary spożywcze, bliskość pieca lub kaloryferu i t. p.

Następnie zwrócić należy uwagę na szkodliwe wzajemne sąsiedztwo niektórych towarów, jak mąki i nafty, śledzi i herbaty, mięsa i mydła i t. p.

Bardzo ważnym czynnikiem jest czystość i porządek w sklepach spożywczych; czystość naczyń, łopatek, półmisek i t. p., gdyż brudne i zanieczyszczone naczynia przyczyniają się w znacznym stopniu do psucia się towarów spożywczych.

Kontrola piekarni, jatek, przepisy i rozporządzenia, dotyczące sklepów spożywczych, stemplowanie mięsa, plombowanie wyrobów masarskich, rozporządzenia, dotyczące handlu mlekiem i t. p., mają na celu utrudnienie fałszowania towarów spożywczych, z drugiej zaś strony dające konsumentowi świeżego i zdrowego pokarmu. Oczywiście, te wszystkie czynniki muszą być przy nauczaniu uwzględnione i rozpatrzone, a młodzież z nimi dokładnie zaznajomiona.

KLASA IV.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

Nauczanie towaroznawstwa na terenie klasy IV będzie polegało na bardziej samodzielnej pracy uczniów. Praca ta znajdzie swój wyraz w samodzielnym opracowaniu przez uczniów tematów wybranych samodzielnie i apnowanych, bądź też przydzielonych im przez nauczyciela towaroznawstwa. Praca w ten sposób ujęta będzie miała do pewnego stopnia charakter pracy samodzielnej. Ma to na celu wyrobienie w młodzieży pewnej samodzielności w rozwiązywaniu zagadnień praktycznych i orientowaniu się w warunkach miejscowych, co w następstwie może być bodźcem do samodzielnej pracy w handlu.

Tematy do indywidualnych prac uczniowskich powinno się opierać na nauczaniu klas poprzednich. Powinny one uwzględniać w znacznym stopniu charakter regionalny miejscowości, w której znajduje się dana szkoła. Np. w Radomiu, który ma silnie rozwinięty przemysł garbarski, jako temat może posłużyć następujące zagadnienie:

„Skóry ma podeszwy do obuwia; dokładna charakterystyka poszczególnych gatunków z uwzględnieniem oceny towaroznawczej“.

Referat powyższy powinien być ilustrowany dołączonym sortymentem próbek poszczególnych gatunków, uwzględniającym nazwę handlową, własności, zastosowanie praktyczne, ocenę towaroznawczą, warunki sprzedaży hurtowej i detalicznej oraz ceny.

W Łowiczu, który ma charakter miasta, leżącego w okolicy rolniczej, jako temat może posłużyć: „Sprzedaż hurtowa i detaliczna mleka w naszym mieście; rozporządzenia, dotyczące handlu mlekiem, kontrola władz nad jakością spożywanego mleka; moje badania i spostrzeżenia w tym kierunku“. Do powyższego referatu po-

winien uczeń dołączyć wyniki badań mleka, pobranego w różnych częściach miasta i zbadanego osobiście. Jako wynik referatu powinien wyprowadzić odpowiednie wnioski.

Dalszemi tematami mogą być np. zagadnienia: „Jakie nawozy sztuczne znajdują największy zbyt w najbliższej okolicy naszego miasta, np. w powiecie i dlaczego?“, „Jakie tkaniny i dodatki potrzebne są do uszycia: a) munduru uczniowskiego, b) płaszcza, c) czapki uczniowskiej?“, „Zestawić wzorowy sortyment worków, uwzględniając surowiec, z którego są zrobione, wielkość, przeznaczenie i cenę“. Rozwiązywanie tych i podobnych zagadnień przez młodzież samodzielnie, daje jej duże możliwości rozwodowe. Rola nauczyciela będzie polegała na wnikliwym i sprawnym kierowaniu pracą uczniów, prostowaniu nieraz mylnych i fałszywych wniosków i dopomaganiu osobistym przy rozwiązywaniu trudniejszych zagadnień.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauki towaroznawstwa jest:

poznanie najważniejszych typowych towarów, spotykanych na rynkach krajowych, pod względem nazwy handlowej, pochodzenia, cech charakterystycznych co do jakości, gatunków i form handlowych, sposobów otrzymywania;

nabywanie wiadomości o opakowaniu, znakowaniu, transporcie, przechowywaniu i konserwacji towarów;

wyćwiczenie młodzieży w umiejętnym badaniu towarów, wykrywaniu i stwierdzaniu łatwymi sposobami ich wad, zanieczyszczeń i zafałszowań;

znajomość miejsca, warunków kupna i sprzedaży towarów, zwyczajów handlowych i podstawowych przepisów prawnych, odnoszących się do poszczególnych towarów.

Przez poznanie towarów winna młodzież wyrobić w sobie przekonanie o konieczności posługiwania się w handlu dobrym towarem a przede wszystkim towarem pochodzenia krajowego.

CHARAKTER I PRZEBIEG NAUCZANIA.

Celem nauki towaroznawstwa jest towar. Winien on być wysunięty na plan pierwszy. Wiadomości technologiczne, jako pomocnicze, stoją na dalszym planie. Należy zatem uczyć towaroznawstwa z punktu widzenia handlowego, nie technologicznego.

Nie mniej winien uczeń wynieść z gimnazjum kupieckiego takie minimum wiadomości technologicznych, któreby mu w najogólniejszych zarysach umożliwiały zorientowanie się w produkcji towaru.

Nauka towaroznawstwa ma zapoznać młodzież z towarem w postaci surowców, półfabrykatów i wyrobów gotowych w formie, w jakiej występują w handlu. Decydujące zatem znaczenie w nauczaniu będą posiadały przede wszystkim momenty podane na wstępie w celach nauczania. Obowiązują one przy każdym towarze. W materiale nauczania wysunięto pewne wiadomości i umiejętności przy poszczególnych towarach w tym celu, aby na nie zwrócić baczniejszą uwagę. Nie wyklucza to jednak uwzględnienia i innych czynników, które razem dopiero zebrane uprzedniają młodzieży właściwe poznanie towaru.

W odniesieniu do towarów, które tego wymagają, należy podać w krótkim zarysie przebieg ich wytwarzania, względnie wydobycia.

Nauczyciel powinien zwrócić uwagę na poznawanie czynników, wpływających na cenę towarów i przede wszystkim w związku z jakością towaru wnikać w przyczyny powstawania różnicy cen. Kwestje te należy traktować w ścisłej łączności z towaroznawstwem i nie wgłębiać się w sprawy, które wchodzą w zakres innych przedmiotów, jak np. organizacji i techniki handlu.

Towary należy badać łatwymi sposobami, dostępnymi dla każdego przeciętnego kupca detalisty, czy hurtownika, unikając skomplikowanych doświadczeń laboratoryjnych, nie mających zastosowania w praktyce kupieckiej. Przy badaniu towarów ważną rolę odgrywać powinny zmysły.

W związku z badaniem towarów należy wskazać na istniejące w kraju zakłady do badania towarów, do których może zwracać się kupiec o stwierdzenie faktów w wypadkach wątpliwych, a szczególnie ważnych.

W końcu każdej klasy, dla powtórzenia materiału w ogólnych zarysach oraz zapoznania uczniów z branżami handlu, należy podać i omówić dokładnie sortymenty towarowe.

ORGANIZACJA PRACY.

Materiał nauczania i ćwiczenia uczniów, wybrane przez nauczyciela, zależnie od jego uznania, tworzą integralne składniki każdej lekcji. Opracowując poszczególną lekcję, winien nauczyciel jej

materiał tak ułożyć, by odnośne ćwiczenia i demonstracje stanowiły z nią jedną organiczną całość.

Nauczanie towaroznawstwa odbywa się w pracowni towaroznawczej. Klasę, liczącą ponad 30-tu uczniów, dzieli się na dwie grupy.

ĆWICZENIA PRAKTYCZNE.

Przystępując do organizacji ćwiczeń praktycznych z towaroznawstwa, należy ułożyć zgóry plan ćwiczeń na daną klasę. W ten sposób uzyska się planowość i perspektywę pracy, unikając dorywczości, będzie można również zawczasu gromadzić i przygotowywać materiał do ćwiczeń. Zdając sobie sprawę, jakie ćwiczenia z towaroznawstwa należy przeneść z uczniami w każdej klasie, należy dokładnie przepracować sposoby ich przeprowadzenia.

Lekcje powinny być dwugodzinne, biorąc pod uwagę stratę czasu na przygotowania, sprząatanie, czyszczenie i mycie naczyń i t. p.

Jeżeli chodzi o podział pracy między uczniów, to pod względem dydaktycznym najcenniejszą będzie praca osobista ucznia (każde badanie sam wykonywa), jednak nawet najlepiej wyposażona pracownia towaroznawcza nie rozporządza taką ilością pomocy, aby umożliwić pracę indywidualną. Przy ćwiczeniach, przy których jest to możliwe, należy stosować pracę jednostkową. Zazwyczaj prowadzi się będzie ćwiczenia grupowe, polegające na podziale klasy na grupy po 3 uczniów w każdej. Przy pracy grupowej jeden z uczniów wykonywa dane doświadczenie, inni mu pomagają lub tylko się przyglądają. Praca w grupach ma tę zaletę, że grupy stanowią jakby samodzielne jednostki, przez co kontrola nad pracą grup jest dla prowadzącego ćwiczenia nauczyciela bardziej ułatwioną. Nauczyciel powinien jednak bacznie obserwować pracę pojedynczych grup, gdyż odrazu można zauważyć w nich jednostki bardziej samodzielne, bardziej aktywne, których ambicją jest przewożenie całej grupie.

Osobnik taki chce wykonać wszystkie doświadczenia sam, reszta zaś pozostaje biernymi widzami. Do tego, oczywiście, nie można dopuścić. Należy polecać, aby to samo doświadczenie, jeśli czas na to pozwoli, lub następne, wykonał inny uczeń z tej samej grupy, tak, aby możliwie wszyscy uczniowie brali w pracy czynny udział. Ćwiczenia, gdy tylko to jest możliwe, należy przeprowadzić jednocześnie, t. zn. „równym frontem“, aby można było wspólnie ze wszystkimi uczniami porządkować i systematyzować fakty, wynikające z ćwiczeń, uogólniać je i wysnuwać wnioski.

Jeżeli materiał do ćwiczeń ma być przygotowany przez samego nauczyciela, to należy go przygotować zawnazu i w dostatecznej ilości tak, aby uczniowie mogli swobodnie wykonywać wszelkie badania. Przy wyborze próbek, jak i samych towarów, należy kierować się wyraźnie zaznaczonymi cechami i własnościami danego towaru.

Towary do badań, wypożyczane z odpowiednich sklepów, powinny być po ćwiczeniach możliwie jak najprędzej odesłane. Zniszczenie lub uszkodzenie przypadkowe podczas ćwiczeń, wypożyczonego przez szkołę, towaru, musi być przez nią zapłacone. Dostarczenie towaru do badań przez uczniów musi odbywać się za wiedzą i zgodą ich rodziców lub opiekunów.

Pomoce, potrzebne przy wykonywaniu ćwiczeń, powinny być zawnazu przygotowane na właściwych miejscach, przyrządy zaś sprawdzone przez nauczyciela, czy dobrze i właściwie działają. W ten sposób uniknie się straty czasu przy wyszukiwaniu ich podczas biegu ćwiczeń i wstrzymywania pracy przy ich poprawianiu i regulowaniu, co wprowadza zbędne zamieszanie w normalnym toku pracy.

Kontrola pracy uczniów nie może polegać na samym sprawdzaniu obecności uczniów na ćwiczeniach lub na sprawdzaniu przez nauczyciela, czy uczeń dany temat przerobił. Tego rodzaju ujęcie sprawy miałoby charakter bardzo jednostronny i powierzchowny. Kontrola pracy uczniów przez nauczyciela powinna być bardziej wnikliwa. Przedewszystkiem obserwując pracę młodzieży, nauczyciel powinien udzielać jej wskazówek właściwych. Jeśli pracę uczniowie wykonywują wadliwie, trzeba wytłumaczyć uczniom, na czym ich błąd polega, lub wskazać samemu jak postępować należy. Mając dostateczną ilość czasu, zamiast pomocy doraźnej można polecić uczniowi, aby sam szukał błędu i starał się wejść na właściwą drogę, udzielając mu tylko wskazówek orientacyjnych. Ten sposób kierowania pracą ucznia jest bardziej właściwy od pomocy doraźnej nauczyciela. Odpowiedzi, udzielane uczniom na liczne zapytania, powinny być tak przez nauczyciela formułowane, aby uczeń sam mógł je dalej rozwinąć i rozszerzyć myślowo.

Bacniejszą uwagę należy zwrócić na staranność wykonywania przez uczniów badań, gdyż nieraz od drobnych napozór szczegółów zależy sam wynik doświadczenia; w szczególności zachodzi to przy badaniach towarów zmysłami. Skierowując uwagę ucznia na wyraźne i charakterystyczne cechy danego towaru, próbować należy, aby podobne cechy, lecz mniej wyraźne i widoczne, wyszukał na innych próbkach tego samego towaru (specjalnie w tym celu dobranych). W ten sposób rozwija się spostrzegawczość ucznia.

W celu utrwalenia przebiegu i wyników ćwiczeń praktycznych uczeń powinien prowadzić notatki (odrazu w pracowni). Mają one zawierać tematy przerabianych ćwiczeń, krótki opis ich wykonania, rysunki (schematyczno-przekrojowe), wyliczenia oraz krótko i jasno ujęte w kilku zdaniach wyniki badań i wnioski z nich wysnute. Przerysowywanie i przepisywanie w domu notatek z ćwiczeń jest niedopuszczalne. Notatki powinny być kontrolowane przez nauczyciela.

Aby praca uczniów na terenie pracowni odbywała się sprawnie, nauczyciel powinien opracować i zaznajomić młodzież (już na pierwszych lekcjach) z regulaminem, który obowiązuje uczniów w pracowni.

DOŚWIADCZENIA NAUCZYCIELA.

W pewnych przypadkach (np. zbyt wielkie trudności w wykonywaniu ćwiczenia, niebezpieczeństwo i t. p.) stosować można w nauczaniu doświadczenia pokazowe, wykonywane przez nauczyciela. Doświadczenia te posiadają z różnych względów mniejszą wartość, niż ćwiczenia uczniowskie. Aby nie dopuścić do zupełnej bierności uczniów podczas pokazu, należy go wykonywać przy wydatnym ich współdziałaniu. Może się on wyrazić w dyskusji nad sposobem przeprowadzenia doświadczenia, w pomocy grupy uczniów (z konieczności nielicznej) przy zestawianiu przyrządów i przy przeprowadzaniu doświadczenia, wreszcie w obserwowaniu przez inne grupy pewnych szczegółów doświadczenia, odczytywania wskazań przyrządów, zapisywania wyników i t. p. Należy dbać o przeprowadzenie pokazu w ten sposób, by mógł być dobrze zaobserwowany przez wszystkich uczniów w klasie, by zjawisko, które jest przedmiotem doświadczenia, występowało wyraźnie i nie było przesłaniane w umyśle ucznia przez szczegóły uboczne.

SAMODZIELNE OPRACOWYWANIE WYBRANYCH ZAGADNIENI — PRACA DOMOWA UCZNIÓW.

W programie nauczania towaroznawstwa przewiduje się również samodzielne opracowywanie przez uczniów zagadnień, które mają z jednej strony odciążać materiał nauczania z drugiej zaś rozwijać samodzielność uczniów w ujęciu zagadnień towaroznawczych. Zadanie to winno być przeprowadzone oględnie i rozłożone stopniowo na cały czas nauczania. Chodzi mianowicie o to, aby już w pierwszym roku nauczania związać ucznia nie tylko myślowo, lecz i praktycznie z towarem, który przez cały czas trwania nauki ma być przedmiotem jego badania i poznania.

W klasie pierwszej samodzielne opracowywanie wybranych zagadnień nosić będzie charakter wprowadzający. Z natury rzeczy należy polecić uczniowi opracowanie zagadnień prostych i łatwych, jak np. zbieranie i kolekcjonowanie dostępnych uczniowi próbek towarów, lub samych towarów, jak gwoździ, śrub, próbek desek, materiałów budowlanych, szkła i t. d. Praca ta nie może mieć charakteru przypadkowego, lecz musi odbywać się planowo i według wskazań nauczyciela, a przyczynić się może do wydatnego wzbogacenia szkolnych zbiorów towaroznawczych.

W klasie drugiej i trzeciej oprócz gromadzenia i kolekcjonowania próbek, jak i samych towarów, uczeń powinien podać źródło pochodzenia względnie nabycia towaru, wskazać jego cechy, własności, markę lub znak fabryczny, cenę hurtową i detaliczną, wyjaśnić właściwe opakowanie towaru i t. p. Jako praca domowa jest też umieszczone w programie sporządzanie albumów, próbek towarowych, np. tkanin, papieru i t. p.

Jak z tego wynika, realizacja samodzielnego opracowywania wybranych zagadnień w każdej następnej klasie będzie miała charakter coraz bardziej złożony, aby wreszcie w czwartym roku nauczania — w klasie IV dojść do samodzielnego opracowania, wskazanego przez nauczyciela, lub dowolnie wybranych przez ucznia za zgodą nauczyciela, tematów towaroznawczych.

WYCIECZKI.

Wycieczki, zaprojektowane przy omawianiu poszczególnych działów towaroznawstwa, są ściśle związane z programem nauczania. Szczególnie zalecenia godne są wycieczki, które ze względów regionalnych zasługują na podkreślenie i obrazują produkcję niektórych towarów na terenie miejscowym. Np. gimnazjum kupieckie w Łodzi powinno urządzić wycieczkę do fabryki materiałów włókienniczych, przedalni lub tkalni, szkoła w Radomiu do garbarni i t. p. Wycieczki te spełniać będą różną rolę. Dadzą one np. młodzieży możliwość poznania kraju ojczystego i warunków pracy i rozwoju poszczególnych gałęzi wytwórczości i handlu, co ma ogromne znaczenie jako czynnik wychowania państwowego. Pozwolą one także wnikać młodzieży w różne miejscowe zwyczaje i warunki handlowe, wreszcie mogą być źródłem tematów do samodzielnych opracowań.

Pod względem organizacji i przeprowadzenia wycieczki muszą stać na właściwym poziomie.

PODRĘCZNIK.

Podręcznik powinien ujmować materiał, przerabiany na lekcjach szkolnych, w pewne zwarte całości, w celu ułatwienia uczniowi pracy powtarzania i utrwalenia. Poza tem podręcznik może zawierać pewne wiadomości, które nie mogą być przedmiotem pracy ćwiczeniowej lub pokazu, np. wiadomości, dotyczące wytwarzania, lub wydobywania niektórych towarów i t. p.

Uznając dobry podręcznik za jeden z ważniejszych środków nauczania, należy pamiętać o tem, że pierwszym i podstawowym źródłem wiedzy winna być dla ucznia jego własna praca w pracowni towaroznawczej. Oprócz podręcznika polecać należy młodzieży lekturę popularno-naukową, dostosowaną do przerabianego materiału.

Notatki z ćwiczeń praktycznych, kontrolowane przez nauczyciela co pewien okres czasu, powinny wraz z podręcznikiem stanowić całość, pozwalającą uczniowi należycie opracować i przyswoić sobie materiał, przerobiony w szkole.

PRACOWNIA TOWAROZNAWCZA I POMOCE NAUKOWE.

Nauczanie towaroznawstwa w 4-klasowym gimnazjum kupieckim oparte będzie przede wszystkim na lekcjach ćwiczeniowych, w tym celu szkoła musi być wyposażona w pracownię towaroznawczą, zaopatrzoną obficie w zbiory próbek towarowych, jak i samych towarów, pomoce naukowe, przyrządy pomocnicze i szkło, odczynniki chemiczne, zbiory tablic i rysunków, gablot, przezroczny, filmów i t. p.

WSPÓLPRACA SZKOŁY ZE SFERAMI KUPIECKIMI W ODNIESIENIU DO NAUCZANIA TOWAROZNAWSTWA.

Bardzo ważnym czynnikiem jest współpraca szkoły ze sferami kupieckimi na terenie sklepu, który ma być później miejscem pracy absolwenta gimnazjum kupieckiego. Współpraca ta mogłaby znaleźć swój wyraz w nauczaniu towaroznawstwa przez zapraszanie odnośnych specjalistów kupców do szkoły na lekcję towaroznawstwa, na której mogliby oni zaznajamiać młodzież z ważnymi wiadomościami natury praktycznej, tyczącymi się omawianych towarów. Oczywiście, lekcje, pokazy oraz doświadczenia, dokonywane przez kupców-specjalistów na terenie klasy, powinna poprzedzić szczegółowa konferencja, odbyta między nauczycielem towaroznawstwa danej szkoły a kupcem, gdyż lekcja lub pokaz powinna się

wiązać harmonijnie z całością przerabianego przez nauczyciela materiału, musi być też opracowana odpowiednio pod względem metodycznym.

Drugim ważnym czynnikiem nauczania mogą być lekcje towaroznawstwa, odbywane na terenie sklepu, a więc w warunkach najbardziej właściwych. Lekcje te powinny być też poprzedzone konferencją nauczyciela z właścicielem sklepu. Pożądane jest w czasie lekcji, odbywanych na terenie sklepu, dzielić liczniejsze klasy na dwie grupy.

KORELACJA TOWAROZNAWSTWA Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Współpraca towaroznawstwa z organizacją i techniką handlu wyrazi się przede wszystkim w działach, dotyczących pakowania, znakowania, transportu, przechowywania i konserwacji towarów. Wspólnymi nadto tematami obu przedmiotów będą, np. poznanie miejsca i warunków kupna oraz sprzedaży towarów, zaznajomienie się ze zwyczajami handlowymi i przepisami prawnymi, związanymi z danymi towarami.

Mimo, że istnieje szereg wspólnych zagadnień, nie mogą być one jednak tak samo ujmowane. Nauczyciel organizacji i techniki handlu oświetli dane zagadnienie z punktu widzenia handlowego, podczas gdy towaroznawca pogłębi je od strony znajomości towaru. Tego rodzaju ujmowanie materiału nauczania, wspólnego często obu przedmiotom, da sposobność do gruntownego zaznajomienia młodzieży z odnośnymi zagadnieniami.

Korelacja towaroznawstwa z techniką reklamy znajdzie wyraz przy urządzaniu wystaw sklepowych. Towaroznawca musi objaśnić, jakie np. towary nie powinny znajdować się na wystawie ze względu na łatwość ich psucia się i t. p.

Geografia gospodarcza i towaroznawstwem uzupełniają się wzajemnie szeregiem wartościowych momentów poznawczych. Związek między temi przedmiotami zaznaczy się w zagadnieniach, dotyczących, między innymi, pochodzenia, dróg transportowych, miejsc kupna i sprzedaży towarów i t. d. Towaroznawca powinien w miarę możliwości wyzyskać wiadomości geograficzno-gospodarcze młodzieży z dziedziny rolnictwa, leśnictwa, hodowli, górnictwa, przemysłu i handlu.

Ścisłe węzły łączą naukę towaroznawstwa z nauką chemii w ciągu całego kursu nauczania.

Nauczyciel towaroznawstwa może już w kl. I-ej posługiwać się w elementarnym zakresie chemią, opanowaną częściowo przez młodzież. W kl. II-ej obie nauki poznaje młodzież jednocześnie. Wreszcie w kl. III-ej wiadomości z chemii stanowią podbudowę dla towaroznawstwa spożywczego.

Współpraca towaroznawstwa z fizyką znajduje zastosowanie w szczególności na terenie ćwiczeń praktycznych z fizyki.

Wspólne tematy towaroznawstwa z botaniką istnieją w dziale towarów pochodzenia roślinnego, jak np. rośliny przemysłowe, włókna roślinne — bawełna, len, konopie i t. p.; rośliny oleiste—siewnie lniane, rzepak, mak i t. p.; typowe środki spożywcze roślinne—zboża, warzywa, owoce i t. p. Towary, uzyskane z przerobu tych roślin, stanowią znaczną część towaroznawstwa i dokładne poznanie tych roślin na lekcjach botaniki ułatwi w znacznym stopniu pracę towaroznawcy, odciążając go od niepotrzebnych dygresyj.

Korelacja towaroznawstwa z zoologią jest podobna jak i z botaniką, z tą tylko różnicą, że zamiast ze światem roślinnym mamy tu do czynienia ze światem zwierzęcym.

Możliwości korelacyjne istnieją także między nauczaniem towaroznawstwa i nauką o człowieku. Obejmują one przede wszystkim towary włókniste, skórzane i spożywcze. Towaroznawca musi zwrócić młodzieży uwagę na higienę odzieży i obuwia, wyjaśnić należyte wartości odżywcze pokarmów, omówić racjonalny dobór potraw, zająć się normami i higieną odżywiania. Nauka towaroznawstwa nasuwać będzie zresztą stale sposobność bliższego rozpatrzenia zagadnień z higieny w związku z odpowiednim przechowywaniem i konserwacją towarów. W końcu badania jakości towarów mają właśnie na celu usuwanie towaru szkodliwego dla organizmu człowieka.

GEOGRAFJA GOSPODARCZA.

KLASA I.

3 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Geografia fizyczna i gospodarcza ogólna.

I półrocze.

Zasadnicze wiadomości o kształcie i wielkości ziemi.

Krótkie objaśnienie siatek, stosowanych przy mapach świata.
Długość i szerokość geograficzna.

Łądy i oceany. Podział polityczny kuli ziemskiej.

Ukształtowanie poziome i jego wpływ na życie gospodarcze.
Rodzaje zatok; port naturalny i sztuczny. Najważniejsze dla życia gospodarczego zatoki i wyspy na kuli ziemskiej.

Ukształtowanie pionowe: elementarne wiadomości z tektoniki, rzeźba terenu a gospodarka ludzka. Najważniejsze metody przedstawienia rzeźby pionowej na mapie topograficznej i szkolnej. Zasadnicze rysy rzeźby poszczególnych części świata.

Elementarne wiadomości o ruchach ziemi dokoła osi i we wszechświecie, Rachuba czasu. Klimat: atmosfera, temperatura, ciśnienie barometryczne, wiatry, opady. Strefy klimatyczne. Klimat morski, lądowy, górski.

Hydrografia: źródło, powstanie rzeki, bieg, spadek rzeki, koryto, ujście. Żegluga, spław, regulacja. Woda dla celów przemysłowych, woda do picia. Znaczenie jezior. Najogólniejsze wiadomości o oceanach i ich znaczeniu. Przegląd najważniejszych dla życia gospodarczego rzek świata.

Flora: jej zależność od warunków przyrodzonych, pasy florystyczne i charakteryzujące je skupienia roślinne.

Fauna: zależność od warunków przyrodzonych, rozmieszczenie zwierząt, służących do wyżywienia ludności i do celów komunikacyjnych, oraz zwierząt futerkowych.

Świat mineralny: elementarne wiadomości o powstaniu skał i złóż mineralów użytecznych. Rozmieszczenie ważniejszych skarbów mineralnych na kuli ziemskiej.

Człowiek i jego stosunek do przyrody i zależność od niej. Zależenia. Krótki przegląd ras, narodów i religij. Charakterystyczne formy osadnictwa: gospodarka na niżu, w górach, w miejscu zetknięcia się obszarów górskich i nizinnych, w dolinach podłużnych i poprzecznych. Gęstość zaludnienia. Przyrost naturalny. Zagadnienia migracji.

Przegląd gałęzi gospodarczych.

II półrocze.

Rolnictwo: warunki uprawy, podstawowe rodzaje gleb i ich rozmieszczenie, systemy uprawy i ich rozmieszczenie. Uprawa pszenicy, żyta, jęczmienia, owsa, kukurydzy, ryżu, ziemniaków, roślin cukrowych, włóknistych i oleistych, używek i przypraw: rozmieszczenie i wymiana.

Las i jego znaczenie. Pielęgnowanie i ochrona. Najważniejsze gatunki drzew leśnych i ich rozmieszczenie. Wzmianka o kauczuku. Rozmieszczenie lasów na kuli ziemskiej.

Hodowla i jej znaczenie: a) dla rolnika, b) dla gospodarki ludzkiej. Systemy hodowli. Przegląd zwierząt hodowlanych i ich rozmieszczenie: koń, krowa, świnia, owca; jedwabnik. Rybołówstwo morskie: śledź, sardynka i inne.

Górnictwo; warunki rozwoju. Wydobycie światowe: węgla, żelaza, ropy naftowej, soli jadalnej, potasowej, saletry, cyny, cynku, ołowiu, miedzi, aluminium, złota, srebra; rozmieszczenie ośrodków górniczych i wymiana.

Najważniejsze gałęzie przemysłu o znaczeniu światowym: podział według surowca, warunki rozwoju, rozmieszczenie ośrodków najważniejszych przemysłów i wymiana fabrykatów.

Znaczenie i rodzaje komunikacji. Przegląd najważniejszych dla handlu światowego dróg żelaznych i oceanicznych. Wzmianka o drogach bitych, liniach lotniczych i telegrafii.

Handel światowy najważniejszymi produktami. Największe targi i miasta handlowe.

WYNIKI NAUCZANIA.

Opanowanie podstawowych wiadomości o kształcie, budowie i ruchach ziemi.

Znajomość przewodnich rysów rzeźby kontynentów.

Znajomość wielkich dziedzin klimatycznych oraz najważniejszych rzek świata. Orientowanie się w rozmieszczeniu najważniejszych użytecznych roślin i zwierząt oraz najważniejszych minerałów na kuli ziemskiej.

Znajomość rozmieszczenia ludności, ras, kultur i religij oraz gęstości zaludnienia.

Podstawowe wiadomości o gałęziach gospodarczych: znajomość rozmieszczenia głównych obszarów uprawy najważniejszych roślin i hodowli najważniejszych zwierząt, głównych obszarów produkcji górniczej i najważniejszych centrów przemysłu.

Przyswojenie znajomości o najważniejszych liniach żelaznych i okrętowych oraz znajomość najważniejszych portów.

Orientowanie się w światowej wymianie najważniejszych towarów i znajomość najważniejszych ośrodków handlu.

Umiejętność czytania mapy szkolnej i topograficznej. Umiejętność czytania i konstruowania prostych kartogramów i diaqramów.

UWAGI.

W klasie I konieczną jest rzeczą uporządkować i pogłębić wiadomości z zakresu elementów geografii fizycznej ogólnej i doprowadzić klasę do jednakowego poziomu pod względem wiedzy i sprawności. Elementy te należy przerobić w sposób krótki, lecz jasny, aby braki nie hamowały pracy w klasach wyższych, gdzie większą uwagę trzeba będzie skupić na analizie życia gospodarczego poszczególnych państw.

Punktem wyjścia przy opracowywaniu w tej klasie poszczególnych działów materiału nauczania powinna być Polska. Nauczyciel wyjdzie w jednym wypadku od własnego środowiska, oprze nauczanie, o ile to jest możliwe, na spostrzeżeniach bezpośrednich, bliższych uczniowi, w drugim znów ujmie za podstawę porównania zjawiska z terenu kraju ojczystego i z kolei zajmie się nimi na terenie świata.

Tak np. wyjaśnienie rodzajów zatok trzeba zacząć od opisu zatoki Puckiej, różnice między portem naturalnym i sztucznym wypadnie objaśnić na Gdyni i Gdańsku, ukształtowanie pionowe po-

winno się rozpocząć od Karpat, hydrografię wyjaśnić na typowych rzekach polskich i t. d.

Celem więc ułatwienia pracy i uprzyśtępnienia uczniom materiału nowego należy wychodzić, o ile możliwości, od znanych rzeczy w Polsce i nawiązywać do Polski.

W ciągu kursu powinno się zestawiać mapy gospodarcze z fizycznymi, celem przyzwyczajenia młodzieży do szukania związków między jednymi i drugimi zjawiskami.

Celem unaocznienia i lepszego utrwalenia opracowywanego materiału trzeba wprowadzić proste diagramy i kartogramy.

Po omówieniu kształtu i wielkości ziemi oraz zaznajomieniu uczniów z siatką geograficzną, należy przerobić długość i szerokość geograficzną, której dokładne poznanie ćwiczy się przy nadarzającej się sposobności.

Bezpośrednio trzeba zaznajomić uczniów z podziałem politycznym kuli ziemskiej, aby umożliwić operowanie nazwami państw przy opracowywaniu geografii fizycznej świata i wiązanie zdobywanych wiadomości z jednostkami politycznymi.

Poczynając od ukształtowania poziomego, nawiązujemy do podstawowych zagadnień gospodarczych, pod tym bowiem kątem widzenia należy rozpatrywać rzeźbę poziomą. Przy opracowaniu rzeźby wybrzeży i wysp należy ograniczyć się do wiadomości ważnych dla życia gospodarczego. Europę należy potraktować pobieżnie, gdyż szczegóły omówione będą w klasie II.

Ukształtowanie pionowe ma się również wiązać z życiem gospodarczym i bardzo krótko, lecz jasno, omówić warunki bytowania człowieka w różnych pod względem fizjograficznym obszarach.

Z zakresu geologii należy jedynie uwzględnić wiadomości najkonieczniejsze, a mianowicie powstanie fałdu, płaszczowiny, uskołu, oraz wietrzenie skał i to o tyle, o ile tłumaczą życie gospodarcze.

Przed przystąpieniem do opracowania orografii kontynentów trzeba zaznajomić uczniów z metodami przedstawienia terenu na mapie, mianowicie metodą warstwicową, warstwicowo-barwną, cieniowania i kreskowania, przyczem nie należy wglębiać się w szczegóły. Nauczyciel powinien pokazać i objaśnić mapy, wykonane wymienionymi metodami, gdyż uczeń spotka się z nimi w życiu (turystyka, służba wojskowa). Chodzi przede wszystkim o to, aby uczniowie nie mieli żadnych wątpliwości co do budowy mapy warstwicowej. Wyjść należy od mapy topograficznej warstwicowej swojego regionu i przejść do zgeneralizowanej mapy szkolnej.

Rzeźbę kontynentów należy opracowywać w ten sposób, aby uczniowi pozostał jasny obraz rozmieszczenia poszczególnych elementów rzeźby na kontynentach.

Opracowanie klimatu powinno się poprzedzić wiadomościami o ruchach ziemi i płynącymi stąd następstwami, dotyczącymi rachuby czasu. Strefy klimatyczne należy przejść krótko, ze zwróceniem uwagi na małą praktyczną wartość tego rodzaju podziału, natomiast dokładnie opracować należy klimat kontynentalny i morski oraz ich rozmieszczenie na kuli ziemskiej.

Przy opracowaniu hydrografji należy przede wszystkim wyrównać zasadnicze wiadomości o rzekach, jeziorach i oceanach przy użyciu odpowiednich pomocy naukowych, jak: obrazy, przezrocza, modele. Wiadomości z hydrografji części świata winny ograniczać się do najważniejszych rzek, przyczem należy zwrócić uwagę na ich rolę w gospodarce ludzkiej oraz na czynniki, wpływające na ich gospodarcze wykorzystanie. W związku z omawianiem oceanów zwrócić trzeba uwagę na skład chemiczny wody morskiej, powierzchnię i głębokość oceanów, ruchy wody morskiej oraz ich znaczenie gospodarcze.

Przegląd flory i fauny powinien dać uczniowi obraz rozmieszczenia najważniejszych użytecznych roślin i zwierząt na kuli ziemskiej i stanowić fundament pod przyszłe rozważania na temat rolnictwa, leśnictwa oraz hodowli.

Podobnie przeprowadzić należy opracowanie świata minerałów, opierając się na najniezbędniejszych wiadomościach z zakresu geologii.

Należy wyjaśnić stosunek człowieka do przyrody. Krótko wypadnie potraktować rasy i ich właściwości w związku z warunkami przyrodniczymi.

W związku z opracowaniem przeglądu gałęzi gospodarczych trzeba uwzględnić krótko typy uprawy, następnie przejść rośliny uprawne według schematu: 1) warunki uprawy, 2) rozmieszczenie, 3) produkcja światowa, 4) procentowy udział najważniejszych producentów w produkcji światowej, 5) użytek, 6) kierunek wywozu, zaznaczony na mapce produkcji.

W ten sam sposób należy opracować hodowlę i górnictwo, przy omawianiu jednak hodowli powinno się zwrócić uwagę na jej związek z rolnictwem.

We wstępie do opracowania przemysłu trzeba podać podział jego według surowca, następnie krótko omówić najważniejsze przemysły i ośrodki produkcji, na mapce zaś oznaczyć główne kierunki wywozu.

Po ustaleniu podziału dróg komunikacyjnych, należy utrwalić najważniejsze drogi handlowe, odwołując się do mapek, rysowanych z okazji omawiania produkcji rolnej, hodowlanej, górniczej i przemysłowej.

Opracowanie handlu światowego jest zebraniem i powtórzeniem dotychczasowych wiadomości z zakresu produkcji oraz zebraniem i pogłębieniem wiadomości o ruchu towarów, jest zatem rekapitulacją materiału geografii gospodarczej, podczas gdy geografia fizyczna utrwalona była w ciągu roku z okazji opracowywania poszczególnych gałęzi gospodarczych, gdzie musimy odwoływać się do warunków przyrodzonych.

Przez cały czas nauczania w tej klasie musi nauczyciel stale pamiętać o ograniczeniu się jedynie do rzeczy najbardziej istotnych.

KLASA II.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

Geografia fizyczna i gospodarcza Europy oraz kilku najważniejszych obszarów pozaeuropejskich.

A. *Geografia fizyczna i antropogeografia.*

Wielkość. Położenie. Stanowisko w stosunku do innych części świata. Europa a kolonie.

Ukształtowanie poziome i jego wpływ na rozwój życia gospodarczego Europy.

Ukształtowanie pionowe, oparte o najogólniejsze wiadomości z zakresu geologii.

Klimaty Europy; dogodnie położenie pod względem klimatycznym.

Hydrografia; ważniejsze rzeki europejskie, drożność rzek.

Flora; przegląd stref roślinnych Europy.

Fauna; przegląd rozmieszczenia ważniejszych zwierząt.

Bogactwa mineralne i ich rozmieszczenie.

Rozmieszczenie gleb w Europie.

Człowiek: pochodzenie, rasy, narodowości i kultury. Gęstość zaludnienia.

B. *Geografia gospodarcza państw europejskich.*

Niemcy. Położenie przejściowe. Zróżnicowanie rzeźby i wpływ na gospodarkę. Charakterystyczne cechy ludności. Obszary rolnicze. Rozmieszczenie zagłębi górniczych i ośrodków

przemysłu. Prusy wschodnie. Polacy w Niemczech. Stosunki z Polską.

Czechosłowacka Republika. Niekorzystny kształt państwa. Ludność. Obszary górniczo-przemysłowe i rolniczo-hodowlane. Stosunki z Polską. Śląsk Cieszyński.

Rumunia. Charakterystyczny podział na krainy fizjograficzne. Kraj rolniczo-pasterski. Widoki rozwoju gospodarczego. Ropa naftowa. Stosunki z Polską. Znaczenie morza Czarnego.

Związek Socjalistycznych Republik Rad (Z. S. R. R.). Ogrom obszaru i płynące stąd konsekwencje. Monotonja ukształtowania pionowego. Rosja jako zbiornik surowców. Gospodarka porewolucyjna. Nowe formy życia społecznego. Syberja i Turkiestan; ich rola w życiu gospodarczym Z. S. R. R. Związek S. R. R. a gospodarka światowa. Polacy w Z. S. R. R.: Stosunki między Związkiem a Polską.

Państwa Nadbałtyckie. (Litwa, Łotwa, Estonia). Położenie na pojezierzu. Pochodzenie ludności. Polacy w tych państwach. Warunki fizyczne. Różne wyniki pracy gospodarczej w tych państwach. Stosunki państw nadbałtyckich z Polską.

Państwa Skandynawskie. (Szwecja, Norwegia, Finlandja). Twarde warunki życia i wyzyskanie dóbr przyrodzonych. Kultura. Stosunki gospodarcze z Polską.

Dania. Charakter, rolniczo-hodowlany kraju i związany z tem przemysł spożywczy. Ruch spółdzielczy w rolnictwie.

Wielka Brytania. Położenie wyspiarskie i wynika stąd dążność do wypraw zamorskich i panowania nad drogami oceanicznymi. Krótki przegląd obszarów kolonialnych i dominjów i stosunek W. Brytanji do nich. W. Brytania jako kolebka wielkiego przemysłu i rynek zbytu dla produktów spożywczych. Anglik — typ dobrego kupca. Stosunki gospodarcze z Polską.

Holandja. Niekorzystne warunki przyrodzone i zwycięska walka człowieka z przyrodą. Intensywna gospodarka ogrodowa i hodowlana. Państwo handlowe. Kolonje.

Belgia. Przejściowość kraju. Bogactwa górnicze. Przemysł. Intensywna praca mieszkańców. Kolonje.

Francja. Różnorodność form terenu i ich rozmieszczenie oraz konsekwencje klimatyczne, florystyczne, antropogeograficzne. Stosunki gospodarcze. Oszczędność i jej rola w życiu gospodarczym. Stosunek do kolonij. Francja a Polska.

Szwajcarja. Należyte wyzyskanie krain naturalnych. Zgodna współpraca obywateli, należących do różnych narodowości. Szwajcarja w życiu międzynarodowym.

Austria. Austria powojenna. Przerost przemysłu i dążenie do podniesienia rolnictwa. Rozwój turystyki. Położenie na skrzyżowaniu dróg europejskich.

Węgry. Państwo na niżu; wynikające stąd trudności rozwoju gospodarczego. Dążenie do wyzyskania dóbr przyrodzonych. Węgry a Polska.

Hiszpania i Portugalia. Przykład słabego wyzyskania warunków przyrodzonych. Osadnictwo nadbrzeżne. Kolonje.

Italia. Dogodne położenie i klimat. Współczesna polityka i w związku z tem dążność do zwiększenia produkcji. Warunki i metody pracy, zmierzające do osiągnięcia tego celu. Turystyka i jej rola w bilansie Italji. Kolonje. Italia a Polska.

Państwa Bałkańskie. (Jugosławja, Bułgaria, Grecja, Turcja). Różnorodność warunków fizycznych półwyspu i konsekwencje gospodarcze. Pomostowe położenie między Europą i Azją; skutki. Znaczenie cieśnin czarnomorskich. Grecja — kraj kupców. Stosunki państw bałkańskich z Polską. Szkieletowy obraz części azjatyckiej Turcji.

Komunikacja i handel w Europie. Główne linje transkontynentalne; węzły komunikacyjne i najważniejsze porty, nawiązujące do dróg oceanicznych. Komunikacja wodna i lotnicza. Udział państw Europy w handlu z Polską i w handlu światowym.

C. Geografia gospodarcza wybranych państw pozaeuropejskich.

Stany Zjednoczone Ameryki Półn. Podział na krainy. Bogactwa naturalne. Rolnictwo. Przemysł. Cywilizacja amerykańska i jej źródła. Stosunki z Europą. Polonja w U. S. A.

Ameryka Łacińska. Właściwości fizyczne. Charakterystyczne cechy ludności. Szkieletowy obraz stosunków gospodarczych. Polacy w Ameryce Łacińskiej.

Japonja. Położenie wyspiarskie. Wulkanizm. Ludność. Proces europeizacji. Stosunki gospodarcze. Przeludnienie i ekspansja polityczna oraz gospodarcza.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość geografji fizycznej Europy i orientowanie się w związku, jaki zachodzi między warunkami przyrodzonymi a jej strukturą polityczną i gospodarczą.

Znajomość rozmieszczenia ludności, narodowości i kultur w ogólnych zarysach.

Orientowanie się w całokształcie życia gospodarczego Europy i jej stosunków z innymi kontynentami.

Znajomość charakterystycznych cech ważniejszych państw Europy, oraz orientowanie się w ich strukturze gospodarczej i stosunkach z Państwem Polskiem.

Znajomość charakterystycznych cech państw pozaeuropejskich, wymienionych w materiale nauczania, oraz ogólna orientacja w ich strukturze gospodarczej i stosunkach z Europą.

Umiejętność wysnuwania prostych wniosków z mapy szkolnej.

Umiejętność czytania i konstruowania kartogramów i diagramów.

UWAGI.

W związku z omawianiem wielkości Europy należy wyzyskać diagram porównawczy wielkości kontynentów z klasy I. Przy sposobności omawiania stosunków Europy z innymi częściami świata przypomnieć należy w sposób bardzo pobieżny bogactwa pozaeuropejskich części świata.

Rzeźbę pionową opracowywać należy w ten sposób, aby wydobyte zostały te szczegóły, które potrzebne są później do opracowania klimatu i części gospodarczej.

Nie należy opracowywać zbyt szczegółowo klimatu; wyróżnić trzeba obszar klimatu kontynentalnego, oceanicznego, klimat śródziemnomorski i górski oraz podać właściwą ich charakterystykę, podkreślając wpływ klimatu na gospodarkę.

Rzeki należy opracować tylko ważniejsze, zwrócić jednak trzeba uwagę na ich rolę gospodarczą (szczegóły wystąpią w miarę potrzeby przy opracowaniu państw).

Florę i faunę potraktować należy z punktu widzenia możliwości ich zużytkowania, przy florze jednak uwzględnić wypadnie także te rośliny, które nadają charakter krajobrazowi.

Wiadomości, dotyczące rozmieszczenia bogactw kopalnych w Europie, opanowane w klasie I, należy uzupełnić i pogłębić, rozmieszczenie natomiast gleb potraktować ogólnie.

W ciągu opracowywania geografii fizycznej należy stosować diagramy porównawcze i mapki, schematycznie ujęte. Pracować należy stale przy pomocy mapy.

Przy opracowaniu poszczególnych państw nie należy trzymać się porządku, zachowanego w czasie objaśnienia geografii fizycznej, trzeba natomiast wydobywać przede wszystkim zagadnienia, nadające właściwe oblicze danemu krajowi i charakterystyczne dla danego kraju fakty. Należy dążyć do tego, aby uczeń po opracowa-

niu danego państwa zdawał sobie sprawę z jego struktury gospodarczej.

Państwa, sąsiadujące z Polską lub mające dla niej większe znaczenie, traktować należy obszerniej, inne natomiast przejść bardziej ogólnikowo.

Należy podkreślać wysiłek człowieka w walce z warunkami przyrodzonymi (np. w Holandji), podobnie jak powinno się wyłaniać te momenty, w których odgrywa rolę przedsiębiorczość, wynalazczość, siła woli.

Przejawy życia gospodarczego wiązać należy z warunkami fizycznymi. Nie należy zaniedbywać porównań omawianych zjawisk, czy stosunków z takimi samymi w Polsce, lecz podkreślać wzajemne wpływy.

Dział, dotyczący komunikacji i handlu w Europie, ma być rekapitulacją wiadomości, opanowanych przez uczniów przy poszczególnych państwach. Komunikację należy potraktować w ten sposób, aby uczeń poznał najważniejsze drogi międzynarodowe, ważne natomiast drogi wewnętrzne wystąpią przy omawianiu poszczególnych państw.

Szczególniejszą uwagę należy poświęcić zagadnieniu handlu w Europie, gdyż dział ten da sposobność młodzieży do wysnuwania właściwych wniosków, opartych na materiale, już opanowanym i będzie zakończeniem rozważań gospodarczych, możliwych na tym stopniu nauczania, w zakresie geografii gospodarczej Europy.

W ciągu kursu stosować należy mapki gospodarcze, diagramy, kartogramy, zestawiać dane statystyczne.

Nie należy zaniedbać wycieczek krajoznawczych oraz lektury uzupełniającej, wprowadzić natomiast korzystanie z prasy oraz, w miarę możliwości i potrzeby, wywiady gospodarcze.

KLASA III.

3 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Geografia fizyczna i gospodarcza Polski.

Położenie Polski w Europie pod względem gospodarczym, kulturalnym i militarnym. Obszar.

Kształt Polski. Podział administracyjny.

Granice naturalne i sztuczne; długość, ich wady i zalety.

Ukształtowanie pionowe; pasowość, ważniejsze wydarzenia w geologicznych dziejach Polski, charakter i właściwości poszczególnych pasów. Podział na krainy; ich krótka charakterystyka.

Klimat; wpływy, normujące klimat polski, klimaty Polski, klimat a życie gospodarcze.

Hydrografia; podział rzek, wielkość, bieg, wodostan, użytkowanie, konieczne adaptacje. Jeziora; rozmieszczenie i użyteczność. Bałtyk.

Właściwości flory i fauny w związku z warunkami przyrodzonymi.

Ludność w Polsce; pochodzenie, ilość, narodowości, wyznania, zajęcia, gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, zagadnienie migracji, a zwłaszcza emigracji (trwałej i sezonowej). Potrzeba użycia dla Polski kolonii. Polacy zagranicą.

Podział ziemi użytkownej.

Rolnictwo; warunki, gleby (pochodzenie, podział, rozmieszczenie), stan posiadania, reforma rolna, komasacja, stan kultury rolnej. Rośliny zbożowe, okopowe, strączkowe, przemysłowe: warunki uprawy, rozmieszczenie, plenność, produkcja, sposób zużycia, zużycie w kraju, eksport.

Sadownictwo; warunki uprawy, rodzaje drzew owocowych, rozmieszczenie, produkcja, import owoców.

Warzywnictwo; warunki, rodzaje warzyw, uprawianych w Polsce, główne ośrodki uprawy, stan produkcji.

Kwiaciarstwo; ogólne wiadomości o stanie produkcji.

Ogólne wiadomości o produkcji roślin leczniczych.

Ogólne wiadomości o stanie nasiennictwa.

Leśnictwo; rola drewna w przemyśle, las a klimat, las regulatorem powodzi, gatunki drzew i ich rozmieszczenie, własność leśna, systemy gospodarki, zużycie wewnątrz kraju, eksport, ochrona lasu. Łowiectwo.

Hodowla: koń, bydło rogate, nierogacizna, owca, koza, zwierzęta futerkowe, drób, pszczoła, jedwabnik. Rasy zwierząt, intensywność i racjonalność hodowli, główne obszary hodowli, zużycie. Rybołówstwo na wodach lądowych i rybołówstwo morskie.

Górnictwo i hutnictwo: rozmieszczenie minerałów i warunki rozwoju. Źródła energii: węgiel, ropa naftowa, gazy ziemne, siła wód płynących; własne surowce przemysłowe: żelazo, cynk, ołów, miedź, srebro, fosforyty, siarka, kamienie budowlane, glinki (występowanie, sposób wydobycia, ośrodki górnicze, kapitał, ilość wydobycia a zużycie wewnątrz kraju; eksport, jego ilość i kierunek). Źródła mineralne.

Przemysł: warunki rozwoju, niedomagania. Przemysł ciężki, włókienniczy, przetworów rolnych, zwierzęcych, drzewnych, inne przemysły: główne ośrodki, kapitał, wiedza techniczna, robotnik, rynki zbytu, wyroby (ilość, jakość), użytkowanie w kraju, eksport, widoki rozwoju. Rzemiosło, chałupnictwo, przemysł ludowy.

Komunikacja. Drogi lądowe i ich rozwój. Obecny stan i gęstość dróg bitych. Ruch samochodowy. Rozbudowa kolei po roku 1918. Główne magistrale kolejowe. Gęstość sieci kolejowej. Ważniejsze węzły. Drogi wodne śródlądowe. Komunikacja morska. Gdynia, Gdańsk. Znaczenie komunikacyjne wybrzeża polskiego. Polska flota handlowa. Komunikacja powietrzna. Poczta, telegraf, telefon, radjo.

Handel. Udział ludności w handlu w porównaniu z innymi państwami. Handel wewnętrzny Polski; główne towary handlu, centra ich nabycia, tereny zapotrzebowania.

Dokładne poznanie handlu ważniejszymi towarami w regionie szkoły.

Handel zagraniczny Polski; główne towary i kierunki wywozu i przywozu. Handel z poszczególnymi państwami; bilans handlowy.

Stanowisko gospodarcze Polski w świecie.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość geografii fizycznej Polski.

Znajomość najważniejszych danych statystycznych, dotyczących: obszaru, długości granic, liczby ludności, gęstości zaludnienia, składu procentowego narodowości, wyznań i zawodów.

Znajomość rozmieszczenia głównych produktów rolnych.

Znajomość rozmieszczenia głównych obszarów hodowlanych najważniejszych zwierząt domowych.

Znajomość rozmieszczenia skarbów mineralnych i produkcji.

Znajomość rozmieszczenia ośrodków przemysłowych.

Znajomość głównych dróg komunikacyjnych.

Znajomość stosunków handlowych Polski wewnątrz kraju i zagranicą.

Rozumienie znaczenia dostępu do morza dla Polski.

Rozumienie znaczenia Gdyni i Gdańska.

Orientacja w stanowisku gospodarczym Polski w świecie.

Umiejętność posługiwania się statystyką i wysnuwania najprostszych wniosków z tablic statystycznych oraz tłumaczenia danego zjawiska.

UWAGI.

Uczeń, który w klasie I zaznajomił się z geografją ogólną gospodarczą, a w kl. II ze stosunkami gospodarczymi różnych państw, przystępuje w klasie III do szczegółowego zapoznania się z geografją Polski, ze szczególnem uwzględnieniem jej geografji gospodarczej.

O ile przedtem wychodził z najbliższego otoczenia i z kraju oraz nawiązywał częściowo do stosunków polskich, obecnie nawiązuje do zagranicy i na tem tle zaznajamia się z gospodarką w Polsce.

Przy zaznajamianiu się z geografją fizyczną należy korzystać z materiału, zebranego na wycieczkach, a przy opracowaniu geografji gospodarczej konieczne jest urządzenie bliższych i dalszych wycieczek, celem zaznajomienia się ze stanem gospodarki w naturze i ze swoim regionem.

Dla dokładnego zrozumienia i zaznajomienia się z życiem gospodarczem Polski, należy starannie opracować geografję fizyczną Polski.

Położenie należy dokładnie przedyskutować, aby wydobycь dodatnie i ujemne jego strony. Podział administracyjny trzeba uwzględnić przed opracowaniem ukształtowania pionowego, aby połączyć elementy fizjograficzne z odnośnemi województwami.

Opracowanie ukształtowania pionowego poprzedzić należy niezbędnemi wiadomościami z zakresu geologii, następnie zaznajomić uczniów z właściwościami poszczególnych pasów i ich wpływem na stosunki gospodarcze. Z podziałem na krainy naturalne trzeba połączyć krótką ich charakterystykę.

We wstępie do opracowania klimatu wypadnie odwołać się do znanych stosunków europejskich i na tem tle scharakteryzować klimat Polski, następnie przejść do wyodrębnienia dziedzin klimatycznych w związku z szerokością i długością geograficzną i ukształtowaniem powierzchni i zwrócić uwagę na wpływ, jaki wywierają na gospodarkę.

Nauczyciel powinien zaznajomić młodzież ze sposobami wykorzystania rzek górskich i nizinnych, z biegiem rzek i możliwościami ich wykorzystania w miarę przeprowadzenia regulacji. Należy oświetlić rolę Bałtyku łącznie z arterją Wisły.

Florę i faunę powinno się powiązać z terenem i właściwościami klimatycznymi i wskazać na możliwości użytkowania.

Zajęcia ludności należy związać z warunkami przyrodzonymi, gęstość zaś i przyrost naturalny z zagadnieniem emigracji oraz potrzebą posiadania własnych kolonij. Trzeba tu

także specjalnie wskazać na rolę, jaką powinni odegrać Polacy, przebywający zagranicą, w rozwoju handlu zagranicznego naszego kraju.

Opracowując gałęzie gospodarcze, należy czynić to w ten sposób, aby uczeń poznał nie tylko dodatnie, lecz i ujemne strony, a przedewszystkiem orjentował się w możliwościach rozwoju na przyszłość.

Dane statystyczne produkcji w Polsce należy zestawiać i porównywać z odnośnemi danemi, dotyczącemi innych państw i wyciągać stąd wnioski.

Poza podręcznikiem trzeba w wyższym jeszcze stopniu, niż w klasie II-ej, wyzyskiwać artykuły i notatki prasy, a szczególnie zawodowej oraz odpowiednie wiadomości statystyczne.

Mówiąc o komunikacji, powinno się zwrócić uwagę na jej stan przed rokiem 1918 i na prace Rządu Polskiego w kierunku rozbudowy wszelkich środków komunikacji. Wymagać będą uwzględnienia niedomagania z punktu widzenia rozmieszczenia surowców i fabrykatów w Polsce i konieczność ich wymiany wewnątrz Państwa.

Specjalny nacisk należy położyć na zaznajomienie młodzieży z pracami Rządu i społeczeństwa w sprawach morskich, rozbudowy Gdyni, komunikacji i handlu morskiego. Zagadnienie dostępu do morza i należyte wyzyskanie granicy morskiej jest nader ważne i młodzież musi wykazać znajomość wysiłków Polski w tej dziedzinie.

Przez rozważanie zagadnienia handlu wewnętrznego, jako wymiany dóbr między pewnemi obszarami, nauczyciel winien zorientować młodzież w niedomaganiach tej gałęzi u nas i wskazać na możliwości poprawy. Wniknięcie w sprawy handlu wewnętrznego stanowić będzie nadto rekapitulację wiadomości o produkcji wszystkich gałęzi gospodarczych. Wsunąć trzeba specjalnie w tym dziale na plan pierwszy region szkoły, jako istotny teren pracy przyszłego absolwenta w zawodzie kupieckim.

Opracowanie handlu zewnętrznego winno wskazać nie tylko na istniejący stan rzeczy, lecz na możliwości rozwoju naszego eksportu do poszczególnych państw. I tutaj głębiej przyjdzie zastanowić się nad zagadnieniem importu towarów zagranicznych na rynek lokalny i regionalny szkoły, nad koniecznością zastąpienia importowanych towarów wyrobami krajowego pochodzenia, wreszcie nad możliwościami eksportu produktów regionu.

W ciągu opracowywania materiału klasy III należy wychodzić od regionu swojej szkoły jako najbardziej znanego, oraz przy wnikaniu w każdą gałąź gospodarczą zastanowić się, jak ona przedstawia się w regionie szkoły. Wycieczki i referaty uczniowskie na

temat gospodarki regionu szkoły uwypuklą jego oblicze gospodarcze.

Nadto należy zjawiska gospodarcze notować w ciągu opracowywania materiału na jednym konturze; w ten sposób przy końcu drugiego półrocza można będzie przeprowadzić próbę oznaczenia regionów gospodarczych Polski i przeprowadzić dyskusje na temat ich związku z warunkami przyrodzonymi i komunikacją oraz gęstością zaludnienia.

Wreszcie jako synteza zastanawiania się młodzieży nad zagadnieniami geograficzno-gospodarczymi wystąpi przy końcu kursu określenie stanowiska gospodarczego Polski w Europie i świecie.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauczania geografii gospodarczej w gimnazjum kupieckim jest wprowadzenie ucznia w życie gospodarcze człowieka na ziemi i urobienie twórczego kupca-obywatela oraz dostarczenie mu pewnej sumy wiadomości, potrzebnej do świadomego wykonywania zawodu.

W szczególności celem nauczania geografii gospodarczej, jako jednego z przedmiotów praktycznego przygotowania zawodowego, jest zaznajomienie przyszłego kupca ze źródłami surowców i fabrykatów oraz wskazanie mu rynku zbytu, dróg komunikacyjnych i możliwości w zakresie ekspansji gospodarczej Polski.

Nauczanie geografii gospodarczej ma dać nadto pewien zasób wiadomości teoretycznych i ogólnych, celem głębszego ujmowania przez młodzież otaczającego życia i podniesienia poziomu kulturalnego wychowanka gimnazjum.

Dyskusje na tematy gospodarcze i analizowanie zjawisk życia gospodarczego wzbudzą zainteresowanie młodzieży tem życiem, z drugiej zaś strony wyrabiać będą jej zmysł kupiecki i zdrową inicjatywę.

Poza podaniem wiadomości, umiejętności i sprawności, niezbędnych dla świadomego i należytego pełnienia czynności zawodowych, nauczanie geografii wpłynie na rozwój charakteru przyszłego kupca, a przez podkreślanie, iż praca kupca jest ciekawa, pożyteczna i wymagająca właściwości charakteru, oraz dużego nie-raz wysiłku, przyczyni się do zwalczania negatywnego ustosunkowania się do handlu.

KONSTRUKCJA PROGRAMU.

Program skonstruowany został w ten sposób, że na klasę I przypada geografia fizyczna i gospodarcza ogólna, na klasę II geografia fizyczna i gospodarcza Europy oraz kilku najważniejszych obszarów pozaeuropejskich, oparta o wiadomości z klasy I, na klasę III zaś geografia fizyczna i gospodarcza Polski na tle gospodarki światowej.

Klasa I jest częściowo powtórzeniem, uzupełnieniem i pogłębieniem wiadomości szkoły powszechnej, daje wiadomości ogólne i najważniejsze z geografii matematycznej oraz podobne wiadomości o litosferze, hydrosferze, biosferze, klimacie i człowieku oraz gałęziach gospodarczych, stwarza zatem fundament pod wszystkie rozważania w ciągu realizacji programu w klasach wyższych.

Przerobienie materiału klasy I w sposób krótki, zwięzły, lecz jasny, w granicach zakreślonych przez program, umożliwi swobodne jego realizowanie w klasach następnych, gdzie większą uwagę trzeba poświęcić analizie życia gospodarczego.

Przegląd gałęzi gospodarczych zorientuje ucznia w całości gospodarki na kuli ziemskiej i wytworzy pożądaną w gimnazjum kupieckim zainteresowanie się młodzieży otaczającym światem.

Na klasę I przypada też opanowanie mapy, którą przy każdej sposobności należy się posługiwać i interpretować.

Na klasę II przeznaczona jest geografię Europy, mianowicie fizyczną, potraktowaną szerzej, niż to miało miejsce w klasie I, oraz szczegółową, t. j. przegląd państw europejskich łącznie z kolonjami, z położeniem silnego nacisku na strukturę gospodarczą w zależności od warunków przyrodzonych celem: a) dokładniejszego, niż w klasie I, zorientowania ucznia w stosunku człowieka do przyrody, b) zaznajomienia go z różnymi systemami gospodarki, c) przyuczenia do analizy stosunków gospodarczych i przez to d) przygotowanie go do pełnego zrozumienia i potraktowania geografii polskiej w klasie III. Wreszcie następuje analiza charakterystycznych rysów gospodarki ważniejszych obszarów pozaeuropejskich, mających znaczenie dla gospodarki światowej lub dla Polski ze względu na emigrację.

Klasa III przeznaczona jest całkowicie na dokładne opracowanie Polski i jej stosunków gospodarczych na tle gospodarki światowej łącznie z socjalnemi, przychem należy oprzeć się na geografii fizycznej Polski i wiadomościach, uzyskanych w dwóch klasach niższych.

Uczeń, przygotowany należycie przez nauczyciela geografii w dwóch pierwszych klasach, podobnie jak i przez nauczycieli in-

nych przedmiotów, może w klasie III z pożytkiem i należytem zrozumieniem pracować nad poznaniem właściwości, dodatnich i ujemnych stron gospodarki własnego Państwa i zorientować się w możliwościach jego rozwoju.

METODY NAUCZANIA.

Program zrealizować można na drodze różnych metod, dlatego też nie narzuca się żadnej z nich; należy pamiętać, że każda metoda może być dobra w zależności od materiału uczniowskiego oraz zagadnienia, które mamy opracować; nie należy jednak stosować metod, które nie odpowiadają uczącemu.

Metody muszą zmierzać do tego, aby nietylko wyjaśnić i utrwalić materiał w pamięci ucznia, lecz wzbudzić w nim zainteresowanie, co z kolei uaktywnia ucznia i pobudza do samodzielnych poczynąń.

Heureka jest metodą dobrą, o ile chodzi o wydobycie wiadomości, uczniom skądinąd znanych, i wyzyskanie ich dla wyjaśnienia materiału nowego; może być zatem z korzyścią zastosowana w realizacji niniejszego programu tam, gdzie przy omawianiu stosunków obcych będziemy musieli odwołać się do znanych w Polsce.

Nie można stosować heurezy tam, gdzie zgóry wiemy, że niczego od ucznia wydobyć nie zdołamy; w tych wypadkach, gdzie mamy do czynienia z materiałem zupełnie nowym, należy stosować objaśnienie, krótko, jasno skonstruowane, o ile możliwości poparte rysunkiem na tablicy, obrazem, lub okazem, a przegrodzone miejscami dyskusją.

Metoda dyskusyjna nadaje się do postawienia zagadnienia, lub też do wydobycia i postawienia jasno pewnych faktów, trzeba nią jednak operować w ten sposób, aby cała klasa, a nie tylko kilku uczniów, brała udział w dyskusji.

Nauczanie pod kierunkiem jest metodą dobrą wtedy, gdy po odpowiednim przygotowaniu klasy, chcemy skłonić uczniów do samodzielnego zdobycia pewnej części materiału. Zastosowanie tej metody musi poprzedzić staranne przygotowanie źródeł (mapy, opracowania, materiał statystyczny i t. p.).

Przy pracy grupowej zwrócić należy uwagę, aby uczniowie o jednym poziomie pracowali razem, w przeciwnym bowiem razie będzie pracował uczeń zdolniejszy, a słabszy nie będzie próbował wyteńczyć siły.

Nakoniec dodać trzeba, iż wyniki nauczania, zdobyte jedną z metod, należy sprecyzować w formie krótkich zdań i zanotować, w przeciwnym bowiem razie znikną; pozatem przypomnieć na-

leży, iż uczeń nie rozróżnia często rzeczy ważnych od mniej wartościowych, dlatego ustalenie najbardziej istotnych szczegółów materiału, jako wyniku przeprowadzonej lekcji, wspólnie z klasą i zanotowanie posiada duże znaczenie. Jednakże notowanie przez uczniów wyników lekcji jest tylko wtedy wskazane, gdy materiału omawianego niema w podręczniku.

ĆWICZENIA GEOGRAFICZNE.

Ponieważ geografia jest nauką o zjawiskach realnych, które można zaobserwować i stwierdzić, należy wprowadzić we wszystkich trzech klasach ćwiczenia geograficzne.

Celem ćwiczeń jest uaktywnienie i usamodzielnienie ucznia, wyrobienie krytycyzmu, wreszcie ułatwienie zrozumienia i zapamiętania materiału. Ćwiczenia wykonywać należy na lekcjach pod kierunkiem nauczyciela, przyczem należy ograniczyć się do istotnie potrzebnych.

Ćwiczenia w terenie winny być wykonywane tylko w związku z wycieczkami; są to proste pomiary z nauki o mapie, wykonywanie prostych planów i wpisów. Oczywiście, nauczyciel musi się w tym wypadku liczyć z czasem i możliwościami szkoły.

Ćwiczenia w czytaniu mapy. Te ćwiczenia winny być wykonywane przy każdej sposobności: np. uwarunkowanie klimatyczne danego obszaru w związku z terenem, flora i fauna a teren, rozmieszczenie osiedli w zależności od rzeźby powierzchni, przebieg dróg komunikacyjnych, gęstość zaludnienia i t. d. Ćwiczenia te należy prowadzić przez przeciąg całego kursu geografii na lekcjach i wycieczkach.

Celem lepszego zrozumienia mapy warstwicowej można przeprowadzić w miarę potrzeby narysowanie kilku profilów. Zdolni uczniowie mogą w domu przygotować kilka modeli plastycznych dla przedstawienia ich klasie.

Ćwiczenia na konturach. Ze względu na to, iż program wymaga od ucznia zapamiętania rozmieszczenia na kuli ziemskiej różnych zjawisk, surowców i produktów, konieczne jest graficzne utrwalenie zdobywanych wiadomości na konturach; wtedy uczeń łatwiej uprzytomni sobie i zapamięta przerabiany materiał. Należy zatem stosować ćwiczenia na konturach od klasy I, począwszy od opracowania ukształtowania pionowego.

Poza wymienionymi korzyściami, rysowanie mapek na konturach uczy konstrukcji i czytania map gospodarczych, oraz rozwija samodzielność ucznia.

Konieczne jest jednak należyte postawienie ćwiczeń: 1) należy używać konturów gotowych, gdyż rysowane przez uczniów są zazwyczaj zniekształcone, co nie tylko nie przynosi korzyści, lecz na odwrót szkodzi, gdyż uczeń utrwala sobie w pamięci fałszywe kształty kontynentów i państw, pomijając to, iż rysowanie konturów zabiera uczniowi niepotrzebnie wiele czasu, 2) cała klasa winna mieć jednakowe konturki, aby nie utrudniać pracy, 3) przy pierwszych pracach na konturach należy dać odpowiednie wskazówki techniczne, 4) celem uzyskania estetycznych mapek najlepiej używać ołówków kolorowych.

Należy zwrócić uwagę na to, aby łączono kilka zjawisk na jednej mapce, np. dziedziny klimatyczne i florystyczne, rozmieszczenie kopalni i przemysł, próbować również zestawienia danej gałęzi gospodarczej na jednej mapce, np. rozmieszczenie najważniejszych płodów rolnych, produkcji górniczej i t. p., a to celem: 1) podkreślenia związku między daną gałęzią gospodarczą a warunkami przyrodzonymi, 2) wyrobienia umiejętności czytania map gospodarczych przez ich konturowanie.

Nie można jednak rysować nadmiernej ilości zjawisk na jedną mapkę, gdyż to zaciemniłoby właściwy obraz stosunków.

Wszelkie zjawiska fizyczne i materiał gospodarczy wrysować należy w kontury, zaopatrzone w rzeźbę terenu, przedstawioną metodą warstwicową, celem stałego wiązania ustalonych faktów z ukształtowaniem pionowym.

Pracę na konturach należy przeprowadzać w ten sposób (przynajmniej początkowo), aby nauczyciel, następnie jeden z uczniów rysował na tablicy lub mapach indukcyjnych, a uczniowie na konturach.

Mapki te mają mieć jedynie charakter szkicowy.

W klasie I należy opracować na konturach ukształtowanie pionowe części świata, przy czym pasma górskie oznacza się liniami, wyżyny i niziny barwnymi plamami, sporządzić mapę klimatów, minerałów użytecznych, mapę rozmieszczenia płodów rolnych, oraz mapę komunikacyjną. Na mapkach produkcji oznaczyć należy schematycznie kierunki wywozu.

W klasie II wyrysować należy na konturach ukształtowanie pionowe Europy (bardziej szczegółowo, niż w klasie I), schematyczną mapkę klimatów, rozmieszczenie minerałów, gęstość zaludnienia. W związku z opracowywaniem poszczególnych państw należy rysować mapki gospodarcze, pozatem przegląd komunikacji i najważniejsze szczegóły, dotyczące wymiany produktów (handel). Ciągłe należy pamiętać, że mapy te mają być jedynie szkicowane, by nie przeciążać młodzieży zbyt dużą pracą.

W klasie III należy sporządzić mapkę, ilustrującą położenie Polski, ukształtowanie pionowe, rozmieszczenie skarbów mineralnych i gleb. Wyrysować trzeba mapkę klimatyczną, mapkę gęstości zaludnienia, oraz sporządzić mapki produkcji; te ostatnie należałoby rysować na kalkach, aby przez nakładanie ich na siebie wydobyci ośrodki różnych typów produkcji i ustalić z grubsza regiony gospodarcze Polski. Nadto należy konstruować mapkę komunikacyjną i handlu. Ćwiczenia na konturach przeprowadzają uczniowie wyłącznie na lekcjach. Zadawanie tych prac do domu jest niedopuszczalne.

Wykresy mają duże znaczenie w nauczaniu geografii gospodarczej, ułatwiają bowiem zapamiętanie materiału statystycznego i uplastyczniają go. W zależności od materiałów należy wprowadzić wykresy liniowe, płaszczyznowe, taśmowe. Należy baczyć, aby wykresy były wymierne i proste. W klasie I należy wykonać następujące wykresy: wykres porównawczy lądów i oceanów, zestawienie wielkości powierzchni najważniejszych państw, zestawienie ważniejszych rzek świata, oraz wykresy, dotyczące produkcji. W następnej klasie winno się sporządzić wykresy, ilustrujące produkty Europy i stosunki ludnościowe, użytkowanie ziemi w poszczególnych państwach i t. p. W klasie III w podobny sposób należy ująć szereg danych statystycznych według programu. Wykresy sporządzają uczniowie na lekcjach.

Niedopuszczalne jest zadawanie ćwiczeń do domu lub też ich wykończanie w domu.

STATYSTYKA.

Przy opracowaniu zagadnień gospodarczych niepodobna obejść się bez statystyki, która pozwala nam porównywać dane, poznać natężenie danego zjawiska i ujmować materiał dynamicznie.

Należy zatem prowadzić statystykę od klasy I i stopniowo zaznajamiać uczniów ze sposobami wyzyskania jej, przyczem nie należy danych statystycznych dyktować, lecz w razie potrzeby powielać.

W klasie II korzystać należy z publikacji statystycznych, jak np. „Mały rocznik statystyczny“, „Świat w cyfrach“, w klasie III zaś wprowadzić przy opracowaniu regionu zbieranie materiału statystycznego.

Dane statystyczne należy wyzyskiwać dla rysowania diagramów i kartogramów, układania tablic statystycznych oraz zaznajamiania z szeregami statystycznymi i ich wymową.

Danemi statystycznymi trzeba ciągle operować, a mianowicie, w klasie II przy omawianiu produkcji Europy powtórzyć produkcję światową przez porównanie, w klasie III zaś to samo uczynić przy opracowaniu Polski; należy to robić przede wszystkim dlatego, aby zawsze związana była gospodarka poszczególnych obszarów z innymi.

Nie należy obarczać pamięci młodzieży danymi statystycznymi, gdyż te ustawicznie się zmieniają. Materiał statystyczny ma służyć jedynie — jak wyżej wspomniano — do wyróżnienia danego zjawiska lub wykazania jego dynamiki.

POLSKA W PROGRAMIE.

Opracowanie materiału geografji opieramy w klasie I na wiadomościach ze szkoły powszechnej, biorąc zaś jako punkt wyjścia, gdzie to jest możliwe, wiadomości z geografji Polski celem porównania i uprzyśpieszenia nowo zdobywanych wiadomości, utrwalamy, częściowo pogłębiając wiadomości o Polsce. W klasie następnej również odwołujemy się do wiadomości o Polsce, w klasie zaś III poświęcamy cały rok na opracowanie wyłącznie Polski na tle gospodarki światowej.

POMOCE NAUKOWE.

Mapa. Jako pomoc podstawowa oraz najważniejszy instrument w ręku geografa musi być stale używana na wszystkich bez wyjątku lekcjach.

Wiadomości, dotyczące czytania i rozumienia mapy, a uzyskane w szkole powszechnej, muszą być w pierwszym półroczu wyrównane, następnie rozszerzone i pogłębione. Należy stopniowo przyzwyczajać młodzież do interpretowania obserwowanej mapy, poczynając od wysnuwania jak najprostszycw wniosków. Rzeźba terenu winna być na mapie szkolnej przedstawiona metodą warstwicową.

Używa się map politycznych oraz gospodarczych; jednak najczęściej używać należy map fizycznych (z oznaczeniem granicami politycznymi), gdyż tylko przy ich pomocy można wiązać zjawiska życia gospodarczego z terenem i wysnuwać najrozmaitsze wnioski.

Mapy topograficzne własnej okolicy należy wprowadzić już w klasie I i po wstępnej przygotowaniu w klasie, używać ich w terenie. Znajomość czytania map topograficznych potrzebna jest w ciągu całego kursu geografji dla celów wycieczkowych, opraco-

wania pewnych zagadnień, dla których mapa szkolna jest niewystarczająca (np. formy osadnictwa), wreszcie dla celów wojskowych.

Niezbędną pomocą są mapy indukcyjne, w które wrysowujemy kredą barwną żądane szczegóły, a które uczniowie wrysowują równocześnie w swoje kontury; przy pomocy mapy indukcyjnej można nauczyć w sposób najprostszy i najbardziej zrozumiały konstrukcji mapy gospodarczej.

Głobus jest niezbędną pomocą, natomiast tellurjum należałoby używać jedynie w miarę możliwości.

Nieodzowną pomocą przy nauczaniu geografii są *obrazy*, jest to bowiem jedyny sposób przedstawienia uczniowi rzeczy nieznanych z jego własnej obserwacji, zwłaszcza w tym wypadku, kiedy nie mamy możliwości porównania nieznannej krainy z czemś znanym uczniowi z otoczenia.

Przedewszystkiem należy wziąć pod uwagę *filmy, przezrocza i ilustracje*, rzucane na ekran przy pomocy epidiaskopu; dobre usługi oddają ilustracje, wycinane z czasopism, zbiory widokówek oraz zdjęć fotograficznych.

W wypadku, gdy chodzi o to, aby uczniowie dobrze zapamiętali przedstawione na ilustracji szczegóły (rasy ludzkie, typowe okazy flory, fauny, typowe krajobrazy i t. p.), należy raczej użyć obrazów ściennych o dostatecznie wielkich rozmiarach, które należy przez pewien czas pozostawić w klasie.

Żadne opowiadanie nie zastąpi obrazu, pamiętać jednak trzeba, iż nie należy nigdy pokazywać na jednej lekcji zbyt wielu obrazów, gdyż wtedy obserwacja będzie pobieżna i obraz nie zostanie wyzyskany.

Przy opracowaniu surowców świata, mineralów, roślin i zwierząt, towarów, wskazane jest wypożyczanie z pracowni towaroznawczej *okazów, próbek, etykiet, opakowania*; zamiast wiele opowiadać, lepiej dane towary pokazać i opisać.

Dobłą pomocą naukową są *modele*. Powinny być zastosowane przy opracowaniu metody warstwicowej, gdyż wtedy mamy pewność, że wszyscy uczniowie należycie zrozumieli istotę tej metody; wskazane jest stosowanie modeli i w innych wypadkach, np. model wycinka dzikiej i uregulowanej rzeki, kanału, portu i t. p.

Dobłą pomocą są wykresy porównawcze, przygotowywane przez nauczyciela i uczniów, o konstrukcji prostej, ujmujące zjawiska w sposób, rzucający się w oczy. Można też tworzyć tablice połączone, np. produkcję pszenicy przedstawić przez umieszczenie na jednej tablicy wykresu słupkowego, ilustrującego udział różnych państw produkcji światowej, obok mapkę rozmieszczenia na kuli ziemskiej, łan pszenicy, kłos i ziarno.

LEKTURA.

Lektura służy do uzupełnienia, rozszerzenia i pogłębienia wiadomości, uzyskanych przez ucznia w klasie. Winna to być lektura podręcznicza i geograficzna, aby uczeń mógł lepiej zaznajomić się z przyrodą, obyczajami, stosunkami w różnych obszarach, gdyż na te wiadomości niema miejsca w ciągu kursu geografji.

Książki te winny być wydzielone z biblioteki szkolnej i oddane do dyspozycji nauczyciela geografji, aby mógł w miarę potrzeby rozdzielać je między uczniów. Nauczyciel powinien posiadać po kilkanaście egzemplarzy ilustrowanych i napisanych popularnie broszur, a to celem rozdawania ich równocześnie większej ilości uczniów.

Oprócz książek o treści podręczniczej i geograficznej, winna biblioteka posiadać również życiorysy osób zasłużonych na polu gospodarczem, oraz dziełka, ilustrujące wysiłek człowieka w walce o byt.

Poza książkami zachęcać należy młodzież do przeglądania prasy codziennej i periodycznej. W klasie I będą brane pod uwagę wiadomości ciekawe ze świata, notowane w prasie, które należy wykorzystać w pracy klasowej (gazetka ścienna, krótkie komunikaty), w klasie II notatki, tyżące się życia gospodarczego państw europejskich i ich stosunków z Polską, w klasie III natomiast mieć będzie miejsce czytanie prasy tachowej i gromadzenie wycinków, ewentualnie notatek, poukładanych według działu, aby były łatwo dostępne i przez to mogły być bez trudności wyzyskane na lekcjach.

WYCIECZKI.

Ponieważ geografja jest nauką o zjawiskach, występujących w terenie i ściśle z nim związanych, niepodobna obejść się bez wycieczek. Muszą one dostarczyć szczegółowych obserwacji z terenu, dotyczących zespołu zjawisk krajobrazu pod kątem widzenia użyteczności. Tak np. łąka, rola, las, gospodarstwo wiejskie, drogi komunikacyjne i t. p. winny być zaobserwowane w terenie, a obserwacje zanotowane dla użytku pracy klasowej.

Wycieczki należy urządzać w myśl planu, ustalonego przez Radę Pedagogiczną na cały rok, i w porozumieniu z innymi nauczycielami, tak, aby jednocześnie obserwacje dłuższych wycieczek posłużyły jako materiał dla kilku przedmiotów.

Wycieczki winny być: a) krótkie (np. dwugodzinne), b) półdniowe i c) kilkudniowe.

Wycieczki krótkie służą do ćwiczeń w czytaniu mapy topograficznej, obserwacji życia gospodarstwa wiejskiego, przedsiębiorstwa przemysłowego, gleb w najbliższej okolicy i t. p. Dla zaznajomienia młodzieży z najbliższą okolicą służą wycieczki półdniowe.

Bliższe zaznajomienie się z regionem, w którym leży szkoła, może być przeprowadzone na wycieczce dłuższej.

Wycieczki muszą być przygotowane pod względem: a) rzeczowym, b) organizacyjnym. Wycieczka nieprzygotowana należy pod kątem rzeczowym, kiedy uczeń nie wie, jaki jest cel wycieczki, co napotka i co winien obserwować, nie da żadnych wyników.

Pod względem organizacyjnym pożądanym jest podział klasy na grupy z przewodnikami na czele. Na przewodników upatrzeć należy uczniów, czytających dobrze mapę topograficzną, nadto bardziej przedsiębiorczych, poza celami bowiem naukowymi na grupach spóźnieć muszą obowiązki administracyjne w czasie trwania wycieczki.

Materiał, zbierany podczas wycieczek, winien być przepracowany w klasie.

Nie należy zapominać o okazach, zbieranych na wycieczkach, mogą one bowiem uzupełniać stale pomoce naukowe.

SAMODZIELNE OPRACOWYWANIE WYBRANYCH ZAGADNIĘŃ.

Tego rodzaju wypracowania należy wprowadzić celem usamodzielnienia uczniów, wdrożenia do korzystania z materiałów i uzupełnienia materiału, opracowywanego w klasie.

Referaty uczniowskie winny być krótkie i zestawione według zgóry ustalonej dyspozycji, sam zaś materiał winna dawać lektura książek, prasy i obserwacja.

Wprowadzić je należy w klasie III i położyć na tej pracy silniejszy nacisk przy opracowaniu regionu szkoły.

Opracowania te stoją zresztą w ścisłym związku z wywiadaniami gospodarczymi.

WYWIADY GOSPODARCZE.

Polegać one mają na samodzielnym w miarę potrzeby zdobywaniu materiału przez uczniów w terenie. Prowadzić je należy w klasie III.

Wywiady usamodzielniają ucznia, zbliżają go do życia i do sklepu a niejednokrotnie wymagać będą pewnej umiejętności zdo-

bycia materiału. Pamiętać jednak należy, aby: 1) wywiadów nie robili ciągle ci sami uczniowie, 2) powierzać pierwsze wywiady uczniom ruchliwym i zapewnić w ten sposób sukces, który doda otuchy innym, mniej wyrobionym uczniom, 3) przed wywiadami pouczyć, w jaki sposób należy je przeprowadzać (formy grzeczności), 4) nie krytykować nieudanych wywiadów w sposób, który mógłby zniechęcić do dalszych poczynań.

Wywiady mogą poprzedzać opracowanie tematu, mogą jednak odbywać się w ciągu opracowania zagadnienia celem jego pogłębienia lub wyjaśnienia szczegółów, wynikłych w rezultacie dyskusji klasowej, lub po opracowaniu, celem uzupełnienia. Można je urozmaicać; winna tu działać inwencja nauczyciela i uczniów.

KORELACJA GEOGRAFJI GOSPODARCZEJ Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Ze względu na to, iż geografia zajmuje się szeregiem zjawisk fizycznych i biologicznych, istnieje dla geografa możliwość współpracy z poszczególnymi przedmiotami w tym sensie, iż geograf częściowo wykorzystuje wiadomości, uzyskane przez uczniów na lekcjach innych przedmiotów, przygotowuje materiał dla nich, lub też to samo zagadnienie oświetla z innego punktu widzenia.

Przedewszystkiem istnieje silny kontakt między towaroznawstwem a geografją, gdyż towaroznawca zajmuje się pochodzeniem, własnościami i sposobami zdobycia surowców i fabrykatów, natomiast geograf operuje często tym samym materiałem z punktu widzenia warunków produkcji, rozmieszczenia na kuli ziemskiej i wymiany.

Najkorzystniej przedstawia się korelacja z towaroznawstwem w kl. III, zanim bowiem geograf dojdzie do opracowania poszczególnych gałęzi gospodarczych, towaroznawca przygotował już większość materiału; jest to bardzo korzystne, gdyż z jednej strony uczniowie będą pracowali z pełnym zrozumieniem spraw gospodarczych, a jest to bardzo ważne przy opracowaniu własnego Państwa, z drugiej zaś strony geograf będzie zahaczał tylko o wiadomości z towaroznawstwa, wykorzystując je i utrwalając, natomiast więcej czasu poświęci analizie stosunków gospodarczych, ich zaletom i wadom.

Wiadomości przyrodnicze nie dają geografowi w klasie I możliwości wyzyskania wiadomości dla swego przedmiotu, zwłaszcza

tam, gdzie chodzi o znajomość skupień roślinnych, jako elementu krajobrazu. Geograf musi oprzeć się o wiadomości ze szkoły powszechnej i wyrównać je, określić jasno pojęcie stepu, sawanny, puszczy i t. d. Natomiast przy opracowaniu hodowli winien wyzskać wiadomości, podane przez przyrodnika.

Organizacja i technika handlu zazębia się z geografją w końcu drugiego półrocza kl. I przy opracowaniu handlu przez geografa. Geograf winien również przy okazji zwracać uwagę na opakowanie towaru.

W klasie II należy nawiązać do wiadomości z zakresu organizacji i techniki handlu. W niektórych wypadkach musi geograf wyprzedzić handlowca, gdy np. rozpatruje standaryzowanie towarów.

Organizacja i technika handlu tworzy dobrą podbudowę pod kurs geografji w klasie III, gdzie uczeń może z pełnym zrozumieniem traktować poszczególne gałęzie gospodarcze pod kupieckim kątem widzenia, szczególnie zaś w końcu tejże klasy — zagadnienia handlu.

Z drugiej strony handlowiec winien wykorzystać wiadomości z geografji i dawać przykłady do opracowania w porozumieniu z geografem.

Ponieważ dla kupca ważną jest rzeczą posługiwanie się piśmie ozdobnem i rysunkiem, pozatem konieczne jest rozwijanie u młodzieży zmysłu estetycznego, należy już w klasie I zwracać uwagę na odpowiednie wykonanie mapek i diagramów, w klasach zaś wyższych należy wyzskiwać wiadomości z zakresu techniki reklamy dla estetycznego rozmieszczenia reklam w sali geograficznej, któremi należy posługiwać się przy opracowywaniu poszczególnych państw i gałęzi gospodarczych.

Dla współczesnych zagadnień gospodarczych stanowi geografja gospodarcza podbudowę.

Arytmetyka handlowa ułatwia geografowi dokonywanie różnych obliczeń, wykonanie diagramów. Matematyk winien brać do wypracowań realne przykłady z życia, między innymi więc i z materiału geografji gospodarczej.

Język obcy winien być wyzsksany przy czytaniu notatek gospodarczych, umieszczonych w prasie obcej, traktowanych jako pomoce naukowe, przyczem należy zwracać uwagę na poprawną wymowę.

Geograf ułatwia pracę historykowi przez oświetlenie stosunku człowieka do przyrody i organizacji życia, z drugiej zaś strony hi-

storyk wspomaga geografa przez naświetlenie rozwoju życia gospodarczego, co jest szczególnie korzystne przy opracowaniu geografii gospodarczej Polski.

Korelacja z nauką o Polsce współczesnej znajdzie wyraz w tem, że geograf uzupełnia i pogłębia ustrój społeczno-gospodarczy i wyzyskuje wiadomości z zakresu dziejów od roku 1914.

Wreszcie związek z językiem polskim zaznaczy się w ten sposób, że polonista winien wyzyskać tematy z materiału geografii gospodarczej, natomiast geograf winien zwracać uwagę na poprawny język uczniów.

WSPÓŁCZESNE ZAGADNIENIA GOSPODARCZE.

KLASA IV.

2 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Gospodarowanie; potrzeby, jako pobudki gospodarowania, klasyfikacja potrzeb, potrzeby różnych warstw społecznych w Polsce i zagranicą, stopa życiowa; znaczenie poziomu i różniczkowania potrzeb dla rozwoju gospodarczego kraju; oszczędzanie, jako rezultat przewidywania potrzeb przyszłych.

Gospodarstwo indywidualne a gospodarstwo społeczne; przyczyny różniczkowania się gospodarki społecznej; zależność społeczna, jako rezultat różniczkowania się gospodarki społecznej; współdziałanie w gospodarstwie społecznym. Krótki zarys historii rozwoju gospodarstwa społecznego, ze specjalnem uwzględnieniem rozwoju gospodarstwa Polski.

Warunki rozwoju współczesnego gospodarstwa społecznego: warunki naturalne (położenie geograficzne, klimat, bogactwa naturalne powierzchni ziemi i wnętrza, ukształtowanie powierzchni i t. d.), warunki społeczno-polityczne (ustalony ustrój państwowy, spokój zewnętrzny i wewnętrzny, wolność ekonomiczna, poszanowanie prawa własności i spadku, wolność zrzeszania się).

Ludność, jako czynnik rozwoju gospodarczego (ilość, poziom potrzeb, wiek, stan zdrowotny, ciężyzna moralna, różniczkowanie zawodowe, wykształcenie zawodowe); zagadnienie przeludnienia i emigracji. Praca ludzka i jej twórcza rola w gospodarce społecz-

nej; rodzaje pracy, pobudki pracy, warunki wydajności, organizacja pracy we współczesnej gospodarce.

Kapitał i jego rola w rozwoju współczesnej gospodarki (pojęcie kapitału, jego formy i udział w gospodarce); kapitał obcy i krajowy; kapitalizm.

Funkcje współczesnej gospodarki społecznej: produkcja naturalna (surowcowa) i przetwórcza; wymiana i obieg; podział dochodu i spożycie.

Produkcja naturalna (surowcowa): górnictwo, rolnictwo, hodowla, leśnictwo; znaczenie produkcji surowcowej; rozwój gospodarki rolnej, opłacalność gospodarki rolnej; przesilenie w rolnictwie; gospodarcze i społeczne zagadnienie dużych i małych gospodarstw rolnych; dodatkowe zatrudnienia ludności rolniczej; aktualne zagadnienia rolnictwa w Polsce.

Produkcja przetwórcza; porównanie dawnych form produkcji przetwórczej z dzisiejszemi; produkcja ręczna a maszynowa; formy organizacyjne produkcji przetwórczej: rzemiosło, chałupnictwo, fabryka; ekonomiczna i społeczna ocena tych form z uwzględnieniem aktualnych zagadnień. Maszynizm — dobre i złe strony produkcji maszynowej; kwestja robotnicza (czas pracy, mechanizacja robotnika, przedwczesne zużycie jego sił, wypadki przy pracy, ochrona pracy, zrzeszenia robotnicze).

Wymiana, jej znaczenie gospodarcze i kulturalne. Rynek, kształtowanie się ceny, nożyce cen; wahania konjunkturalne, próby organizacji rynku — kartele, syndykaty i trusty, jako czynniki stabilizacji rynku; rynek wewnętrzny, obroty z zagranicą (bilans handlowy, umowy handlowe, kompensata). Aktualne zagadnienia wymiany w Polsce.

Pieniądz, jego funkcje i znaczenie gospodarcze; obieg pieniędzy we współczesnym gospodarstwie; podstawy stałości pieniądza; budżet, bilans płatniczy i pokrycie. Aktualne zagadnienia pieniężne w Polsce.

Dochód społeczny i spożycie; dochód prywatny i społeczny; rodzaje dochodu; stopa życiowa warstw społecznych; konsumcja w Polsce i zagranicą. Niedokonsumcja. Oszczędność a konsumcja. Znaczenie rozwoju konsumcji dla rozwoju gospodarstwa społecznego.

WYNIKI NAUCZANIA.

Zrozumienie pobudek gospodarczego działania i wpływu potrzeb na rozwój życia gospodarczego; orientowanie się w strukturze współczesnego gospodarstwa społecznego, w warunkach jego rozwoju; zrozumienie twórczej roli pracy ludzkiej, warunków jej

wydajności, znaczenia kapitału jako czynnika, współdziałającego z pracą, roli kapitałów krajowych w produkcji.

Przyswojenie zasadniczych wiadomości z dziedziny współczesnych zagadnień produkcji surowcowej (zwłaszcza produkcji rolnej) i z dziedziny współczesnej produkcji przetwórczej; orientacja w formach współczesnej produkcji przetwórczej oraz w jej gospodarczych i społecznych dodatnich i ujemnych stronach.

Wyrobienie ogólnego poglądu na współczesny mechanizm wymiany i obieg dóbr w społecznej gospodarce oraz na współczesne formy tych funkcji; orientacja w zasadniczych zjawiskach współczesnego rynku wewnętrznego i międzynarodowego. Ogólna znajomość zagadnień podziału dochodu, konsumpcji i oszczędności.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauka współczesnych zagadnień gospodarczych ma na celu zaznajomienie młodzieży z mechanizmem dzisiejszej gospodarki społecznej w Polsce, ze skomplikowaną strukturą tej gospodarki, ma uprzystępnić zrozumienie bieżących zagadnień gospodarczych oraz ich wzajemnej zależności i powiązania.

Winna ona połączyć w umyśle ucznia w jedną całość stosowane wiadomości gospodarcze, uzyskane przy nauce geografii gospodarczej, organizacji i technice handlu, nauce o Polsce współczesnej i innych pokrewnych przedmiotach, jak również ugruntować w uczniu przekonanie o zależności życia gospodarczego społeczeństwa i Państwa od poczynań poszczególnych jego jednostek. Nauka ta winna nadto wyrobić w uczniu zmysł solidarności i współdziałania, poszanowanie pracy innych zawodów i odpowiedzialność za spełnienie swych obowiązków.

Dalszym celem nauki współczesnych zagadnień gospodarczych jest przedstawienie młodzieży, że zarówno w dziedzinie gospodarstwa indywidualnego, jak i zbiorowego — dojście do rezultatów, do dobrobytu, osiągalne jest jedynie drogą konsekwentnej i wytrwałej pracy, że na poziom gospodarczy społeczeństwa w danej epoce składają się wysiłki pokoleń i że ofiary, składane przez jednostkę na rzecz dobra społecznego i Państwa nie mogą być rozpatrywane jedynie pod kątem widzenia korzyści lub straty ponoszącego dany ciężar.

Nie może nauka o współczesnych zagadnieniach gospodarczych narzucać uczniom pewnego kierunku gospodarczego i dlatego po-

winna przysposobić młodzież do rzeczowego ustosunkowania się do spotykanych zjawisk gospodarczych i społecznych i unikania szkodliwego doktrynerstwa.

SPOSÓB UJĘCIA MATERJAŁU NAUCZANIA.

Układ materiału przewiduje przerobienie z młodzieżą aktualij gospodarczych, przede wszystkim polskich, na tle omawiania ustroju gospodarstwa społecznego, przyjmując za punkt wyjściowy przyczyny wszelkich czynności gospodarczych. W materiale pominięte zostały tematy, omawiane szerzej i szczegółowiej przy nauczaniu innych przedmiotów pokrewnych, gdyż nauka współczesnych zagadnień gospodarczych ma zbierać i uzupełniać oraz aktualizować wiadomości, nabyte w zakresie nauki innych przedmiotów.

Nauczanie nie może być wykładem doktryn ekonomicznych, lecz ograniczyć się ma do przedstawienia elementarnych pojęć i najważniejszych zjawisk gospodarczych. Ponieważ uczniowie mają za sobą trzy lata nauki, a więc posiadają już wiele wiadomości z zakresu gospodarki zarobkowej, przeto powinno się ciągle nawiązywać do znanych już uczniom pojęć i zagadnień z organizacji i techniki handlu, geografii gospodarczej, nauki o Polsce współczesnej, niekiedy także i z innych przedmiotów.

Materiał, o ile możliwości, należy czerpać z życia i na nim opierać wszelkie wywody, przechodząc od konkretnych faktów do uogólnień, do wysnucia ogólnych zasad ekonomji.

Wychodząc od zagadnień konkretnych i przechodząc do uogólnień, do stwierdzenia pewnych zasad, stale i zawsze się powtarzających (biorąc normalne warunki za podstawę), a dotyczących życia gospodarczego, należy równocześnie zaznaczyć, że zjawiska konkretne ulegają zmianie, bo życie biegnie ciągle naprzód. Mogą być cykle powrotne, lecz mają one swe źródło w zasadach, względnie prawidłowości zjawisk ekonomicznych. To też opanowanie zasad ogólnych ekonomji jest rzeczą potrzebną dla zrozumienia całego szeregu zmieniających się konkretnych zjawisk życia codziennego. Tylko bowiem w tym wypadku będzie umiał uczeń znaleźć odpowiedź na pytanie, dlaczego dzieje się tak, a nie inaczej.

Materiał nauczania należy traktować jako ramy, w które treść włoży samo życie, a czasem specjalne zainteresowania młodzieży, które winien nauczyciel również uwzględniać. Podany zatem materiał nauczania służy do zorientowania się w jego rodzaju i zasięgu.

Pojęcie gospodarowania i gospodarstwa należy wyjaśnić, biorąc jako przykład gospodarstwo prywatne (np. „co robi gospodyni w domu?“). Przeprowadzić następnie wypadnie porównanie pomiędzy czynnościami (funkcjami) gospodarza czy gospodyni, a funkcjami gospodarstwa społecznego.

Zkolei trzeba wyjaśnić rodzaje potrzeb, ich wzrastanie, zastępstwo, wpływ potrzeb na czynności jednostki i społeczeństwa (nie podawać teorii potrzeb). Powinno się dalej rozpatrzyć zagadnienie oszczędzania, jako wyraz przewidywania i planowości w gospodarowaniu. Sprawie oszczędności poświęcić trzeba jedną godzinę. Opracowanie oszczędności, jako zagadnienia społecznego, przewidyje program później.

Punktem wyjścia do rozpatrywania zróżniczkowania się gospodarstwa społecznego i powstania zależności społecznych oraz konieczności współdziałania w życiu gospodarczym będzie omówienie produkcji jakiegos przedmiotu codziennego użytku: np. ile osób pracowało nad wytworzeniem zeszytu, stałówki, ubrania, przy czym trzeba podać łańcuch czynności bezpośrednich i pośrednich, współdziałanie i zależność. Wspomnieć należy o konieczności współdziałania wszelkich zawodów i warstw społecznych i zgodności zasady współdziałania z zasadą wolnej konkurencji.

Zarys historii rozwoju gospodarstwa winno się przedstawić w skróceniu, poświęcając przytem głównie uwagę rozwojowi ziem Polski i wskazując na nierównomierny ich postęp skutkiem konieczności dostosowywania się do organizmów gospodarczych państw zaborczych.

Przerobienie naturalnych warunków rozwoju gospodarstwa winno zawierać krótkie powtórzenie zagadnień, znanych młodzieży z geografji gospodarczej. Należy przypomnieć młodzieży warunki naturalne rozwoju gospodarstwa Polski. Trzeba podkreślić, iż warunki naturalne stwarzają podłoże rozwoju, jednak brak ich nie uniemożliwia rozwoju, gdy tymczasem brak warunków społeczno-politycznych, nawet przy najlepszych warunkach naturalnych może wszelki rozwój uniemożliwić. Warunki społeczno-polityczne ma się ująć szczegółowiej i podkreślić znaczenie ładu oraz praworządności w stosunkach polskich.

Zagadnienie ludności, jako czynnika rozwoju gospodarstwa, należy potraktować obszerniej, kładąc nacisk na znaczenie tężyzny moralnej jednostki w życiu społeczeństwa i Państwa, na pracowitość, wytrwałość i solidarność. Wymagać będzie wyjaśnienia pojęcie przeludnienia, jako zjawiska względnego, polegającego na czasowej niemożności stworzenia nowych warsztatów pracy (brak kapitału) i związanej z tem konieczności emigracji. Powinno się omówić ko-

rzyści społeczne i ekonomiczne, jakie osiąga kraj macierzysty, dbający o swoją ludność na emigracji.

Przy rozpatrywaniu pracy należy silnie zaznaczyć jej twórczy charakter, wyjaśnić rolę pracy umysłowej i fizycznej, konieczność współdziałania i koordynacji obu rodzajów prac. Omówić trzeba obszerniej warunki, w jakich uzyskać można wydajność pracy (wolność pracy, podział, organizacja, higiena pracy), zilustrować przykładami postępu techniki (przegląd prasy, referaty uczniów), przykładami rezultatów, uzyskanych z podziału i organizacji pracy. Powinno się także rozważyć konieczność organizacji pracy w życiu jednostki.

W związku z rozpatrywaniem kapitału nie można wdawać się w teorię, lecz, scharakteryzowawszy kapitał, jako ogół dóbr wyprodukowanych i służących do dalszej produkcji, należy omówić formy, w jakich kapitał bierze udział w produkcji oraz wyjaśnić jego znaczenie gospodarcze. Wspomnieć wypadnie o niemożliwości produkcji w dzisiejszej gospodarce bez udziału kapitału, podkreślić znaczenie własnych kapitałów krajowych i omówić ujemne strony produkcji, opartej przeważnie na kapitałach obcych.

Przez nawiązanie do zasadniczych funkcji prywatnego gospodarza powinno się wyjaśnić główne działy (funkcje) współczesnego gospodarstwa.

Górnictwo, hodowla i leśnictwo winny być potraktowane z punktu widzenia ich znaczenia dla gospodarstwa społecznego, ze specjalnem uwzględnieniem zagadnień aktualnych (np. strajk robotników w jakimś kraju). Podobnie zagadnienia rolnictwa — poza krótkim omówieniem rozwoju rolnictwa i wyjaśnieniem pojęcia granic opłacalności produkcji rolnej — winny być przerobione pod kątem bieżących zagadnień, mając za punkt wyjściowy stosunki Polski.

Charakterystyka form produkcji przetwórczej przeprowadzona być winna na tle stosunków Polski. Np. omawianie ujemnych stron chałupnictwa winno być dokonane podczas dyskusji w związku z referatem ucznia o chałupnictwie w szewctwie lub produkcji ubrań.

Omawiając udział maszyn w produkcji, należy przedstawić korzyści gospodarcze i społeczne maszynizmu (demokratyzacja wytworów, ułatwienie wytwarzania), zwracając równorzędnie uwagę na strony ujemne: nadprodukcję, mechanizację pracy, wypadki przy pracy. Wskazać tutaj trzeba na możliwości redukcji ujemnych przejawów maszynizmu przy współdziałaniu zarówno robotników, jak i pracodawców oraz na celowość zrzeszeń robotniczych.

W przeciwieństwie do nauczania organizacji i techniki handlu — ujęcie materiału nauczania współczesnych zagadnień gospodarczych winno polegać na przedstawieniu mechanizmu wymiany oraz zagad-

nienia rynku, oddziaływania nań wolnej konkurencji i prób zorganizowania go poprzez ograniczenia, tworzone przez syndykaty, kartele i trusty.

Podobnie i zagadnienia obiegu winny być ujęte z punktu widzenia jego mechanizmu (nie techniki). Należy przedstawić wpływ pieniądza na rozwój gospodarstwa kraju, skutki inflacji i deflacji oraz wzajemną zależność pomiędzy stabilizacją życia gospodarczego i stabilizacją waluty.

Wnikanie w sprawy podziału dochodu społecznego pozwoli na szersze ujęcie zagadnienia stopy życiowej różnych warstw społecznych w Polsce, znaczenia rozwoju konsumpcji dla postępu gospodarczego, pojęcia niedokonsumpcji, wyjaśnienia względnej nadprodukcji (stosunki w Polsce). Winna tu być również szczegółowiej, niż w pierwszych godzinach nauczania, omówiona oszczędność jako zagadnienie społeczne i gospodarcze oraz jej stosunek do zagadnienia konsumpcji.

WAŻNIEJSZE WSKAZÓWKI METODYCZNE.

Materiału nie należy traktować encyklopedycznie, t. zn. podawać jak najwzszzechstronniej, lecz przeciwnie, należy niektóre dziedziny specjalnie pogłębiać, zgodnie z ideologią gimnazjum kupieckiego. Należy omówić je szerzej, nawiązując do posiadanych już przez uczniów wiadomości. Nie znaczy to, aby dany materiał poraz wtóry powtarzać, lecz aby go z punktu widzenia ogólnych zasad ekonomii oświetlić. Powinno się przytem nawiązywać do konkretnych zjawisk życia codziennego. Nie jest zatem rzeczą wskazaną, aby wyczerpywać całkowicie wszystkie zagadnienia ekonomiczne, bo na to nie będzie czasu, należy bowiem raczej mniej wziąć materiału, a lepiej go zgłębić. Wychowanie bowiem, które tu winno być specjalnie należycie uwzględnione, ma być w pierwszej linii przygotowaniem do życia. To też materiał powinien być podawany praktycznie, aby uczeń mógł z niego korzystać po opuszczeniu szkoły.

Ponieważ przedmiot ten występuje w kl. IV gimnazjum kupieckiego, kiedy młodzież, znajduje się w okresie młodzieńczym, który to okres charakteryzuje się wzrostem pewnego poczucia siły i pewności siebie u uczniów, wytwarzaniem się specjalnych zainteresowań, nowych kierunków myślowych i nowych prądów, wytwarzaniem się pędu do nauki i aktywnego ustosunkowania się do pewnych konkretnych przejawów życia codziennego, należałoby ten nastrój psychiczny wypełni wyzyskać.

Materiał należy indywidualizować w zależności od warunków i środowiska ucznia. W tym celu należałoby uczniów grupować w zespoły według zainteresowań i posiadanych w danym kierunku pewnych, konkretnych, a na własnej obserwacji opartych, wiadomości. Inne zainteresowanie będą wykazywać uczniowie z okręgu przemysłowego, inne z okręgu rolnego.

Należy zwracać stale uwagę na wiązanie materiału z pokrewnymi przedmiotami. Materiał, podawany przy pokrewnych przedmiotach, winien doznać zharmonizowania w umysłach uczniów.

Powinno się wskazywać na celowość podawanego materiału i wyjaśniać dlaczego tak, a nie inaczej na daną rzecz patrzeć należy. Nie znaczy to jednak, aby miało się ograniczać zmysł krytyczny w uczniach; należy go raczej rozwijać.

Przyswajanie materiału nauczania przez uczniów powinno się odbywać według zasady gospodarności, a więc jak najmniejszym wysiłkiem jak największe osiągać rezultaty. Osiągnąć to można jedynie przez dobór odpowiednich metod. Należałoby położyć nacisk na ruch samokształceniowy młodzieży.

Nauczanie współczesnych zagadnień gospodarczych może się odbywać w różny sposób.

Nauczyciel np. przeprowadzając pewną pogadankę, czyni to w formie pytań w stopniowanej powoli skali trudności i przechodzi od pewnych alternatyw, a kończy na pytaniach, wymagających rzeczowego uzasadnienia odpowiedzi.

Można np. zarządzić ankietę na temat z życia gospodarczego, który najbardziej danych uczniów interesuje. Opracowania omawia się następnie w klasie. Metodę tę stosuje się również w ten sposób, że uczący stawia pytania, na które uczniowie wypracowują odpowiedzi na podstawie zaobserwowanych przez siebie faktów. Następuje uporządkowanie materiału i wysnucie wniosków. Metoda ta nadaje się szczególnie do ujmowania praktycznych zagadnień życiowych.

W pewnych wypadkach nauczyciel zarządzi odczytywanie książek czy gazet, objaśni materiał i przeprowadzi dyskusję.

Znów na podstawie referatów, opracowanych przez poszczególnych uczniów, odbywa się dyskusja, do której się wszyscy przygotowują. Dyskusja winna wynikać z odpowiednio dobranych i usystematyzowanych zadań praktycznych, które uczniowie otrzymali do rozwiązania.

W innym wypadku do pewnego referatu przygotowuje się kilku uczniów, a los rozstrzyga, który z nich będzie referował. Ożywia to dyskusję i daje znaczne pogłębienie tematu. Można w tym celu

potworzyć zespoły, interesujące się pewnymi zagadnieniami. Dla ich utworzenia można założyć np. żywy dziennik, gdzie pewien zespół będzie interesował się jednym, inny drugim zagadnieniem życia gospodarczego, zbierając dane na podstawie prasy codziennej.

Jakąkolwiek obierze się metodę, winna ona doprowadzić do aktywności samej młodzieży, do pobudzenia jej do wysiłku myślowego, do spotęgowania jej zainteresowań, do wyrobienia samodzielności i przedsiębiorczości.

SAMODZIELNE OPRACOWYWANIE WYBRANYCH ZAGADNIENI.

Samodzielne opracowywanie wybranych zagadnień, to jedna z ważnych form pracy, zwłaszcza zespołowej, sprowadzająca pogłębienie intelektualne w określonym dziale pod kierunkiem nauczyciela. Samowychowanie poddane jest kontroli nauczyciela, dzięki czemu ta metoda nie doprowadza do spaczenia kształtowania osobowości ucznia. Opracowywanie wybranych zagadnień wyrabia w uczniach samodzielność, zdolność wyszukiwania i przepracowywania potrzebnego materiału, uczy konstrukcji i planowej pracy. Zagadnienia te nie powinny jednak być zbyt obszerne, gdyż zabierają dużo czasu tak referentowi, jak i nauczycielowi. Referat powinien być zbudowany przejrzysto, zawierać dyspozycje, konkretne fakty i wnioski, stanowiące podstawę dyskusji.

Samodzielne opracowywanie wybranych zagadnień daje lepsze rezultaty, jeśli pracuje się zespołowo, niż pojedynczo. W tym celu powinno się łączyć uczniów (względnie łączenie takie spowodować) z możliwie najbardziej zbliżonymi zainteresowaniami życiowymi. Doprowadza to do wykształcenia się wspólności zainteresowań.

Podstawą do wyboru tematów powinna być prasa codzienna lub zawodowa, informująca o przejawach życia gospodarczego. Pewne kompleksy zagadnień przydziela się pewnym zespołom (np. sprawy rolnictwa — jednemu, sprawy przemysłu — drugiemu, sprawy handlu — trzeciemu, przyczem w ramach zespołu powstają poszczególne referaty).

Notuje się, oczywiście, zdarzenia ważniejsze. Nauczyciel podaje literaturę, względnie zbiera ją sam uczeń, który opracowuje referat gospodarczy, ilustrując twierdzenie faktami, wynikającymi z posiadanego materiału.

Referaty i dyskusja powinny stanowić część metody pracy. Rozwinięcie pewnego współzawodnictwa tak w referowaniu, jak i w zabieraniu głosu przez uczniów jest rzeczą ważną. Jeśli referat

odbywa się na lekcji, winien nauczyciel zlecić prowadzenie dyskusji jednemu ze swych uczniów, a sam zająć rolę bezstronnego obserwatora.

Na tego rodzaju prowadzenie lekcji możnaby, począwszy od grudnia, ewentualnie od wcześniejszego terminu, aż do końca roku poświęcić połowę czasu programowego, t. j. jedną godzinę tygodniowo. Rozpoczynanie zbyt wczesne nie będzie wskazane ze względu na to, że uczniowie nie będą jeszcze znali podstawowych pojęć i zagadnień ekonomicznych, potrzebnych jako przygotowanie do lektury i dyskusji.

CZYNNIK LOKALNY I REGIONALNY W NAUCZANIU.

Czynnik lokalny, względnie regionalny winien znaleźć w nauczaniu należyte uwzględnienie; winno się go wyzyskać na rzecz zrozumienia czynników, wpływających na takie czy inne kształtowanie się życia gospodarczego tak w zasięgu lokalnym, jak i obszerniejszym regionalnym — jak wreszcie państwowym i między państwowym. Ewolucja wiedzy ucznia powinna iść w kierunku przechodzenia od zagadnień lokalnych do coraz to obszerniejszych.

POMOCE NAUKOWE.

W związku z nauczaniem współczesnych zagadnień gospodarczych wypadnie korzystać z różnych pomocy naukowych. Do nich należeć będą, między innymi, następujące:

- a) pisma codzienne i zawodowe;
- b) tablice i wykresy, dotyczące życia gospodarczego Polski;
- c) wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego, z którymi młodzież winna się umieć należycie obchodzić;
- d) czytelnia, w którejby znajdowały się pisma ekonomiczne, najnowsze monografie i t. d.;
- e) wycieczki do ośrodków pracy zawodowej, kulturalnej i gospodarczej i t. d. Wycieczki czynią wszelką naukę żywą i aktualną. Ułatwiają one w wysokim stopniu poznanie życia gospodarczego w pewnych ośrodkach i opanowanie materiału.

Wycieczki odgrywają pierwszorzędną rolę, ale muszą być należycie zorganizowane. Uczniowie muszą być do nich przygotowani. Wrażenia uczniów winny następnie znaleźć omówienie w klasie, przy czem uczniom pozostawia się wolność wyciągania odpowiednich

wniosków. Wycieczki do spółdzielni, do przedsiębiorstw handlowych, na targi, jarmarki, wystawy i t. d. więcej kształca, niż kilkogodzinny wykład. Muszą one być jednak urządzane w porozumieniu z innymi nauczycielami. Na samodzielne urządzanie wycieczek z tego przedmiotu nie będzie czasu.

KORELACJA WSPÓLCZESNYCH ZAGADNIENI GOSPODARZYCH Z INNYMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Związki współczesnych zagadnień gospodarczych z innymi przedmiotami nauczania są wielostronne.

Przedewszystkiem współczesne zagadnienia gospodarcze pozostają w ścisłym związku z geografją gospodarczą, która stanowi podbudowę dla tego przedmiotu. Zagadnienia geograficzno-gospodarcze, jak rolnictwo, leśnictwo, hodowla, górnictwo, przemysł, rzemiosło, komunikacja, handel, opanowane już przez młodzież w klasach poprzednich, staną się w wielu tematach kl. IV podstawą rozważań młodzieży. Nauczyciel będzie tu mógł nawiązać do wiadomości geograficznych, ujmując je z punktu widzenia ekonomicznego.

Podobnie podbudowę dla współczesnych zagadnień gospodarczych tworzy nauka o Polsce współczesnej. Ścisły związek między temi przedmiotami występuje w poszczególnych działach nauki o Polsce współczesnej. Czy to zagadnienia historyczne od roku 1914, czy ustrojowe, czy wreszcie gospodarcze i kulturalne będą musiały być wyzyskane w klasie IV jako punkt wyjścia przy opracowywaniu referatów z tych dziedzin.

Ścisłe węzły łączą następnie współczesne zagadnienia gospodarcze z organizacją i techniką handlu. Materiał nauczania pierwszych trzech klas tego przedmiotu da również niezbędną podbudowę dla rozważań gospodarczych, materiał zaś kl. IV da sposobność do porozumienia się nauczycieli celem ewentualnego wspólnego opracowania aktualnego zagadnienia.

Trzy te przedmioty, razem wzięte, dają nauczycielowi współczesnych zagadnień gospodarczych szeroką podstawę do pracy. Ma on nie tylko sposobność do opierania nowych wiadomości na już poznanych, lecz również może pogłębiać i uzupełniać materiał tych nauk z klas poprzednich.

Nauka współczesnych zagadnień gospodarczych spotka pewne wspólne elementy z towaroznawstwem w związku np. z zagadnieniem eksportu krajowych towarów, które pod względem jakości i ceny mogą skutecznie konkurować na rynkach zagranicznych, zastąpienia importowanych towarów własnymi fabrykatami i t. p.

ARYTMETYKA HANDLOWA.

KLASA I.

3 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

1. Ugruntowanie sprawności rachunkowej na liczbach ułamkowych i całkowitych.

Powtórzenie działań na ułamkach zwykłych.

Ćwiczenia w sprawnym dodawaniu i odejmowaniu na liczbach oderwanych i mianowanych, z uwzględnieniem jednostek miary systemu metrycznego, angielskiego (najczęściej używanych w transakcjach kupieckich), walut obcych (Europa, St. Zjedn. Am. Półn.).

Ćwiczenia w sprawnym mnożeniu i dzieleniu na tenatach, czerpanych z praktyki kupieckiej, ze szczególnem uwzględnieniem zamiany jednostek miary i przeliczania walut.

2. Wielkości proporcjonalne.

Stosunek wielkości jednorodnych. Podział wielkości na części w danym stosunku. Tabele, diagramy prostokątne, wykresy przy zastosowaniu osi współrzędnych prostokątnych. Rozwiązywanie zagadnień na wielkości wprost i odwrotnie proporcjonalne.

3. Obliczenia procentowe i promilowe.

Ćwiczenia w sprawnym obliczaniu procentu i promilu danej wielkości na tematach, czerpanych z praktyki kupieckiej.

Wyznaczanie stosunku procentowego i promilowego jednej wielkości do drugiej w związku z przykładami z praktyki kupca. Wyznaczanie stosunku procentowego części składowych do całości.

Obliczenia procentowe przy uwzględnieniu kapitału zwiększonego oraz wyznaczanie wielkości i danego jej procentu.

4. Obliczanie odsetek.

Obliczanie odsetek od kapitału za pełne miesiące i za dni. Łączne obliczanie odsetek od szeregu kapitałów metodą liczb procentowych i stałego dzielnika. Obliczanie odsetek na koncie (metoda dodatnia i drabinkowa).

Obliczanie wartości weksła. Obliczanie sumy wekslowej. Obliczanie templa wekslowego.

WYNIKI NAUCZANIA.

Sprawność w wykonywaniu działań arytmetycznych na piśmie i w pamięci wraz z umiejętnością praktycznego stosowania przybliżeń dziesiętnych i umiejętnością sprawdzania wyników.

Sprawność w stosowaniu działań arytmetycznych do zagadnień, czerpanych z różnych dziedzin życia gospodarczego, ze szczególnem uwzględnieniem techniki handlu.

Przyswojenie wiadomości o tych miarach i wagach, których najczęściej używa się w transakcjach kupieckich, oraz o kursach walut państw, sąsiadujących z Polską i innych, przodujących w życiu gospodarczem świata.

Umiejętność sporządzania tabel, diagramów prostokątnych, wykresów w układzie współrzędnych prostokątnych, obrazujących graficznie zjawiska, zachodzące w dziedzinach, związanych z zawodem.

Rozumienie pojęcia stosunku wielkości jednorodnych; umiejętność obliczania części wielkości przy podziale w danym stosunku oraz umiejętność dostrzegania proporcjonalności prostej lub odwrotnej i rozwiązywania zagadnień, czerpanych z życia praktycznego, na wielkości wprost lub odwrotnie proporcjonalne.

Sprawność w wykonywaniu piśmiennem i pamięciowem obliczeń procentowych oraz promilowych, zespolonych ściśle z zagadnieniami praktycznemi.

Sprawność w obliczaniu odsetek ze szczególnem uwzględnieniem techniki sprawnego obliczania liczb procentowych. Umiejętność obliczania odsetek na koncie metodą dodatnią i przy użyciu t. zw. drabinki.

Przyswojenie elementarnych wiadomości o wekslu oraz sprawność w stosowaniu obliczeń procentowych do zagadnień, związanych z pozabankowym obiegiem weksła.

UWAGI.

W pierwszym roku nauki uczeń winien dojść do umiejętności sprawnego, mechanicznego niemal, wykonywania na piśmie i w pamięci t. zw. czterech działań, obliczeń procentowych oraz odsetkowych. Przerobienie takiego koncentru programowego jest konieczne ze względu na korelację z organizacją i techniką handlu oraz z księgowością, w której już w pierwszym roku nauki (kl. II) będzie potrzebna uczniowi sprawność w piśmiennej i pamięciowej technice rachunku kupieckiego.

Realizację tych założeń oprócz należy głównie na wykonywaniu licznych ćwiczeń i rozwiązywaniu zagadnień, czerpanych z praktyki kupieckiej.

Nauczanie techniki sprawnego liczenia nastęrcza duże trudności z powodu negatywnego ustosunkowania się uczniów do uproszczonych sposobów liczenia i ze względu na przyzwyczajenie uczniów do szablonowych metod wykonywania obliczeń arytmetycznych. Jest rzeczą ważną, aby nauczyciel nadał arytmetyce handlowej charakter odmienny od tego, jaki posiada arytmetyka elementarna. Cel ten osiągamy, stosując następujące zasady:

- 1) działania wykonywamy głównie na liczbach mianowanych;
- 2) w zadaniach stosujemy tematy, czerpane przeważnie z praktyki handlowej;
- 3) wymagamy od ucznia możliwie największej sprawności w liczeniu.

Używanie tematów, czerpanych z praktyki handlowej, budzi w uczniu poczucie przyszłej przynależności do zawodu kupieckiego, wzbudza zainteresowanie do poznawania metod rachunkowych. Konieczne jest stosowanie szybkiego tempa pracy, co przyzwyczajają ucznia do respektowania panującej powszechnie w życiu gospodarczym zasady poszanowania czasu.

Dla osiągnięcia możliwie najlepszych wyników w walce z przyzwyczajeniem używania przez uczniów szablonowych metod wykonywania działań, należy mieć na względzie następujące wskazania:

- 1) podając jakiegokolwiek uproszczenia w obliczeniach, należy uczniów przekonać o korzyściach, płynących ze stosowania tego uproszczenia;

- 2) należy konsekwentnie wymagać, aby uczeń przy wszystkich następnych obliczeniach stosował poznane przedtem uproszczenia;

3) należy jak najczęściej stosować przerobione poprzednio podstawowe działy techniki sprawnego liczenia.

Powtórzenie ułamków zwykłych należy rozpocząć od razu od przerobienia pewnej liczby ćwiczeń na skracanie i cztery działania na ułamkach. W zadaniach nie należy dawać ułamków nadmiernie skomplikowanych.

Dodawanie, jako działanie najczęściej spotykane w praktyce, należy przerabiać w pierwszych miesiącach nauki na każdej lekcji, następnie co drugą, trzecią lekcję, w końcu raz na tydzień. W odejmowaniu i saldowaniu stosujemy metodę dopełniania. Zarówno w tym dziale jak i w następnych (mnożenie, dzielenie) wykonywamy ćwiczenia najpierw na liczbach mianowanych prostych, a następnie na wyrażeniach wielorakich. W ten sposób unikamy oddzielnych rozdziałów o wyrażeniach wielorakich, o walucie angielskiej, o zamianie miar i walut, a uczniowie bez większych trudności przyswajają sobie przy wykonywaniu ćwiczeń te wiadomości.

Przerabiamy dalej kilka najprostszych ułatwień w mnożeniu. Nie można dawać ich za wiele, albowiem wówczas uczniowie już po krótkim czasie, z powodu niedostatecznej wprawy, żadnego ułatwienia pamiętać nie będą i powrócą do szablonowych sposobów mnożenia.

Ćwiczenia sprawności w dzieleniu rozpoczynamy od dzielenia przez dzielnik jednocyfrowy. Dzielenie to ma charakter działania pamięciowo-piśmiennego; nie wypisuje się w niem reszt, a od razu wynik. Zanim przejdziemy do dzielenia przez liczby dwucyfrowe i wielocyfrowe należy ucznia nauczyć oznaczania zgóry liczby cyfr i miejsca przecinka w ilorazie. W ćwiczeniach w dzieleniu przez liczby dwucyfrowe i wielocyfrowe przyzwyczajamy ucznia do tego, aby nie wypisywał iloczynów z mnożenia kolejnych cyfr ilorazu przez dzielnik i następnie wykonywał odejmowanie; dwa te działania łączymy w jedno i obliczamy resztę od razu.

Zaleca się stosowanie t. zw. skróconego mnożenia i dzielenia tylko w tych wypadkach, gdy dają one rzeczywistą korzyść.

Program dla klasy I nie uwzględnia kursu geometrii, jednak materiał geometryczny w zakresie, opanowanym w szkole powszechnej, winien być wyzyskany jako źródło do czerpania zadań rachunkowych, szczególnie na obliczanie pól i objętości, gdyż przy tej sposobności uczniowie będą mogli odświeżyć sobie wiadomości, dawniej zdobyte. Przy rozwiązywaniu zagadnień należy stosować w miarę potrzeby ilustracje w postaci rysunku geometrycznego, aby przerwa w nauczaniu geometrii nie spowodowała utraty nabytej poprzednio sprawności w kreśleniu.

W zadaniach na wielkości wprost i odwrotnie proporcjonalne uczniowie winni nabyć wprawę w posilkowaniu się pojęciem stosunku wielkości jednorodnych. Należy położyć nacisk na umiejętność stosowania tego rachunku do zadań praktycznych, jak np. na podział zysków w spółkach, podział kosztów sprowadzenia towarów i t. p.

Zarówno w tym dziale, jak i w innych, gdzie to jest możliwe, młodzież winna sporządzać zestawienia tabelaryczne, diagramy, wykresy o układzie współrzędnych prostokątnych, które obecnie znajdują szerokie zastosowanie w praktyce, a w nauczaniu przyczyniają się do łatwiejszego pojmowania przez uczniów wielu zjawisk życia gospodarczego i związków liczbowych, zachodzących między nimi.

Rachunek procentów i promilów należy do najważniejszych działów arytmetyki handlowej z punktu widzenia zadań gimnazjum kupieckiego. Działowi temu winien nauczyciel poświęcić dużo czasu. Dokładnie należy wyćwiczyć technikę sprawnego obliczania w pamięci i na piśmie procentu i promilu danej wielkości. Zaleca się tu stosowanie jak najczęściej metody rozkładowej (włoskiej). Bardzo ważne jest również zagadnienie odwrotne, t. j. wyznaczanie stosunku procentowego i promilowego jednej wielkości do drugiej. Umiejętność przeliczania stosunku dwóch wielkości na procent ma dla przyszłego kupca pierwszorzędne znaczenie. Szybkie orientowanie się w danych liczbowych, porównywanie cen, ocenianie strat, przewidywanie zysków, oto codzienna praca myślowa kupca, w której bezustannie przydaje się mu przedewszystkiem właśnie ta umiejętność.

Poświęcając dużo uwagi i czasu tym obliczeniom, postępujemy zgodnie z potrzebami życia, wyrabiamy w uczniu zdolność myślenia liczbowego, zdolność stosunkowego oceniania w pamięci korzyści lub strat materialnych, od których to zdolności zależy szybkość i trafność decyzji kupca. Przerabiając zadania na wyznaczanie wielkości z danego jej procentu i obliczenia przy danym kapitale zwiększonym i zmniejszonym, należy wymagać od ucznia zamiast pamiętania wzorów (odrzuć tu należy cały balast wzorów i teorii o t. zw. rachunku od sta, na sto i w stu) posługiwania się wnioskowaniem, opartem na sprowadzaniu do jedności.

Przechodzimy dalej do obliczania odsetek. Pomijając wszelkie wzory matematyczne, przerabiamy naprzód obliczanie odsetek za czas, podany w pełnych miesiącach (w pamięci redukcja stopy rocznej na stopę za dany czas, następnie proste obliczanie procentu od danego kapitału). Obliczanie odsetek od jednego kapitału za czas, podany w dniach, przerabiamy metodą rozkładu liczby dni lub metodą liczb procentowych i stałego dzielnika. Przy łącznym oblicza-

niu odsetek od szeregu kapitałów stosujemy wyłącznie tę drugą metodę. Ćwiczymy specjalnie technikę sprawnego obliczania liczb procentowych. Dla koncentrycznego zamknięcia tego działu przerabiamy kilka ćwiczeń na obliczanie odsetek na koncie drogą obliczenia odsetek od salda liczb procentowych (metoda dodatnia) i przy użyciu „drabinki“ (chodzi tu o wypadek najprostszy, bez przechodzenia salda ze strony na stronę).

Obliczenia w obrocie wekslowym zaczynamy od obliczenia wartości weksla w obrotach pozabankowych, jako zagadnienia najprostszego, ograniczając się do obliczenia odsetek od sumy wekslowej. W zadaniach uwzględnić winniśmy takie tematy, jak: pokrycie długu wekslami z potrąceniem dyskonta, obliczanie odsetek za prolongatę weksla, obliczanie wartości weksli własnych w obiegu i obcych w portfelu. Przechodzimy następnie do obliczania sumy wekslowej. Znajomość tego, odwrotnego w stosunku do dyskonta, obliczenia jest niezbędna głównie w następujących wypadkach: przy obliczaniu ceny i wartości kredytowej towaru na podstawie ceny gotówkowej i przy prolongowaniu weksli. Ponieważ będzie tu mowa o wystawianiu weksli, należy przerobić ćwiczenia na obliczanie opłaty stempłowej, omawiając kwestię zastosowania właściwego blankietu wekslowego, uiszczenia stempla wekslowego w kasie skarbowej, wystawianie weksla in blanco.

KLASA II.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

1. Dyskonto weksli, inkaso, protest.

Technika obrotu wekslowego. Dyskonto weksli krajowych w bankach (zwykle i na średni termin). Obliczenia przy inkasie i proteście weksli.

2. Kalkulacja detalisty.

Proces narastania kosztów, terminologia ceny i jej przyrostów w poszczególnych etapach kalkulacji. Obliczanie ceny zakupu, ceny własnej i ceny sprzedażnej. Kalkulacja w stosunku do ceny sprzedażnej. Obliczanie przeciętnej stopy kalkulacyjnej.

3. Obrót pieniężny.

Próba i wartość metali szlachetnych oraz monet z nich. System monetarny, parytety monetarne, system pieniężny. Cedula giełdowa. Obliczanie wartości czeków, wpłat bankowych i banknotów zagranicznych.

4. Obrót papierami wartościowymi.

Rodzaje papierów wartościowych. Główniejsze papiery procentowe polskie.

Obliczanie wartości papierów procentowych i akcji. Obliczanie zyskowności. Deponowanie w bankach i zastaw papierów wartościowych.

WYNIKI NAUCZANIA.

Przyswojenie wiadomości o technice obrotu wekslowego. Umiejętność przygotowania weksli do dyskonta bankowego. Umiejętność sporządzania listy dyskontowej. Przyswojenie wiadomości o technice wewnętrznego obiegu weksla w banku. Umiejętność wykonania rachunku średniego terminu. Przyswojenie wiadomości o zwyczajach i taryfach inkasa w bankach i urzędach pocztowych. Umiejętność obliczania kosztów inkasa i protestu weksli.

Przyswojenie wiadomości o procesie narastania kosztów oraz znajomość terminologii ceny i jej przyrostów w poszczególnych etapach kalkulacji.

Umiejętność sprawnego dokonywania kalkulacji w sklepie detalicznym i przeprowadzania jej wyników przez rachunek, księgę sklepową, księgę kalkulacyjną. Umiejętność przeprowadzania kalkulacji w stosunku do ceny sprzedażnej wprost i na podstawie tablic kalkulacyjnych. Umiejętność wyprowadzania przeciętnej stopy kalkulacyjnej dla danej partii towaru, dla zakupów miesięcznych, rocznych.

Przyswojenie wiadomości o sposobach oznaczania próby metali szlachetnych (próba tysięczna, próba w karatach).

Umiejętność obliczania wartości złota, srebra i wartości rzeczowej monet.

Rozumienie zasad polskiego systemu monetarnego i pieniężnego.

Umiejętność obliczania parytetów monetarnych (zastosowanie reguły łańcuchowej).

Umiejętność czytania ceduł giełd polskich i biuletynów Polskiej Agencji Telegraficznej.

Rozumienie zasad obrotów dewizowych.

Umiejętność obliczania wartości czeków, wpłat bankowych i banknotów zagranicznych.

Znajomość główniejszych papierów procentowych polskich. Umiejętność obliczania wartości kursowej papierów wartościowych.

Umiejętność obliczania zyskowności papierów wartościowych.

Znajomość zasad deponowania w bankach i zastawu papierów wartościowych oraz umiejętność wykonywania obliczeń, związanych z temi operacjami.

UWAGI.

Przerabiając dyskontowanie weksli w bankach, należy uwzględnić zwyczaje, formalności i druki banku miejscowego lub banku w miejscowości najbliższej oraz Banku Polskiego. Tu jest właściwe miejsce objaśnienia zasad rachunku średniego terminu na konkretnych przykładach dyskonta i inkasa weksli. Przerobić wreszcie należy obliczenia przy inkasowaniu weksli przez banki i urzędy pocztowe, obliczanie kosztów protestu oraz sporządzanie rachunku zwrotnego.

Przystępując do kalkulacji, należy na przykładach liczbowych i graficznie ugruntować wiadomości ucznia o procesie narastania kosztów, podać ścisłą terminologję ceny w poszczególnych etapach kalkulacji i terminologję przyrostów ceny (koszty zakupu, koszty ogólne, zysk, koszty sprzedaży).

Zgodnie z postulatem właściwego stopniowania trudności, przechodzimy następnie do kalkulacji detalisty. Detalista zwykle dolicza do ceny zakupu jedną ogólną stawkę procentową, obejmującą jego koszty i zysk. Ponieważ sprzedaje on zasadniczo za gotówkę i bez ustępstw, nie przeprowadza więc żadnych dalszych obliczeń. Kalkulację należy tu przeprowadzić na podstawie uprzednio przygotowanych rachunków, obejmujących jeden lub kilka towarów. W niektórych gałęziach handlu detalicznego (np. handel obuwiami, handel włókienniczy, konfekcyjny) przyjmuje się u nas system kalkulowania w stosunku do ceny sprzedażnej (cena zakupu uważana jest wówczas za kapitał zmniejszony o tyle procent, ile wynosi przyjęta stopa kalkulacyjna). Należy więc przerobić kilka zadań tego rodzaju i zapoznać ucznia z tablicami, używanymi do tej kalkulacji przez kupców. W zadaniach na kalkulację w handlu detalicznym należy uwzględnić zwyczaje, stosowane przez spółdzielnie spożywców, oraz wykorzystać druki i formularze, przez nie używane (dowód przesyłkowy, faktura z rubryką kalkulacyjną, wydzielanie towarów,

dających manko, obliczenie przeciętnej stopy kalkulacyjnej na podstawie księgi sklepowej i t. d.).

Dobrze jest przerobić kilka zadań na kalkulację ceny sprzedaży mieszanek (kawa, herbata i t. p.), w sposób stosowany w praktyce.

Kupiec wykształcony musi się dokładnie orjentować w znaczeniu złota jako pieniądza międzynarodowego, powinien wiedzieć, co znaczy pokrycie złotem obiegu banknotów, co znaczy „odrywanie się od standardu złota“ tego lub innego państwa i jakie to pociąga za sobą konsekwencje dla handlu międzynarodowego i handlu polskiego, musi się dobrze zapoznać z istotą systemu pieniężnego, aby przy zawieraniu transakcji handlowych nie paść ofiarą swej nieświadomości w tym względzie. Opierając się zatem na niezbędnych objaśnieniach, należy przerobić kilka zadań na obliczanie próby i wartości metali szlachetnych, na obliczanie parytetów monetarnych i wreszcie na obliczanie wartości rzeczowej monet podstawowych z uwzględnieniem wagi przejściowej. Wyliczenia te należy czynić pod kątem doprowadzenia do pełnego zrozumienia przez uczniów podstaw systemu pieniężnego i zdobycia przez nich umiejętności prawidłowego zachowania się kupieckiego w obliczu wahań walutowych.

Do obliczania parytetów monetarnych na podstawie stóp menniczych nadaje się szczególnie zastosowanie reguły łańcuchowej, która zaraz w następnym dziale obliczeń dewizowych znajdzie dalsze i szersze zastosowanie.

Podstawowym warunkiem dobrego przerobienia obliczeń z zakresu obrotu pieniężnego jest „czytanie“ przez uczniów notowań giełdowych (ceduła, biuletyn giełdowy P. A. T-ej). Wskazane jest urządzenie wycieczki na giełdę i do banku. Na odpowiednich przykładach należy uczniom wyjaśnić powstawanie i zastosowanie dewiz oraz podkreślić różnicę między dewizami a banknotami zagranicznymi. Obliczanie wartości czeków, wpłat bankowych i banknotów zagranicznych należy wykonywać tylko według zwyczajów giełd polskich. Dyskonta weksli zagranicznych, jak również sporządzania not bankowych za sprzedane i nabyte dewizy program kl. II nie przewiduje; odłożone to jest do klasy IV.

Przechodzimy następnie do obliczeń w obrocie papierami wartościowymi. Trudność nauczania tego działu polega na tem, że dla większości uczniów papier wartościowy jest rzeczą zupełnie nieznaną. Jeżeli więc uczeń papieru procentowego i akcji nie widział, nie rozumie dokładnie, do jakich celów te walory służą, nie wie w jaki sposób zjawiają się one w obiegu, to nie będzie również dobrze i z pełnym zrozumieniem wykonywał odpowiednich obliczeń. Dłate-

go też pierwszym obowiązkiem nauczyciela jest przeprowadzenie z klasą dyskusji, poświęconej krótkiemu opisowi papierów procentowych i akcji, sposobom ich emisji, określenia ich wartości nominalnej, ich umarzania i opłacania odsetek od nich. Objasnienia te winny być konieczne poparte zademonstrowaniem oryginalnych walorów giełdowych i tabel, zawierających informacje o papierach wartościowych. Dobrze jest korzystać tu z epidiaskopu, dzięki któremu cała klasa może mieć jednocześnie przed oczami dokument, o którym jest mowa. Po takim wstępie przystępujemy do najprostszyc obliczeń przeliczania wartości nominalnej, o ile jest ona wyrażona inaczej, obliczenia wartości kuponów za całe półrocze od danych papierów. Przechodzimy następnie do obliczania wartości kursowej papierów procentowych, omówiwszy przedtem sposoby notowania ich kursów w cedulach giełdowych. Omawiając wahania kursów papierów procentowych, wskazać musimy uczniom na przyczyny tych wahań, między którymi podkreślić należy wpływ losowań amortyzacyjnych i premjowych. Przerabiamy dalej obliczanie wartości papierów procentowych z kuponami bieżącymi, a następnie bez nich.

Przy obliczaniu wartości kuponu bieżącego należy stosować jedną tylko z metod obliczania odsetek (np. tylko metodę rozkładu liczby dni). Należy również nauczyć klasę przy obliczaniu wartości kuponów korzystania z tablic (gotowych lub sporządzonych przez klasę), co jest szczególnie wygodne przy użyciu arytmometru. Obliczanie wartości akcji omówienia nie wymaga. Sporządzania formalnych not bankowych za sprzedane lub nabyte papiery wartościowe program kl. II nie przewiduje, uwzględnione to jest w programie kl. IV.

Konieczne jest jeszcze przerobienie zadań na obliczanie rentowności papierów procentowych i akcji przy uwzględnieniu ich kursu oraz zapoznanie z kwestją lombardu papierów wartościowych.

KLASA III.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

1. Wystawianie rachunków i obliczanie kosztów towarowych.

Wystawianie not i faktur. Obliczanie kosztów przewozu towaru wewnątrz kraju przy zastosowaniu różnych środków transportu. Obliczanie cła i kosztów celnych. Rachunek kupna komisowego i sprzedaży komisowej.

2. Obliczanie ogólnych kosztów handlowych.

Obliczanie podatków i niektórych opłat na rzecz Państwa i samorządu.

Obliczanie świadczeń socjalnych.

Sporządzanie listy płacy.

3. Kalkulacja przedsiębiorstw handlowych.

Nawiązanie do kalkulacji detalisty; przykłady kalkulacji w różnych branżach. Kalkulowanie ceny zakupu przez detalistę i hurtownika z uwzględnieniem kosztów kredytu towarowego. Kalkulowanie ceny sprzedażnej przez hurtownika z uwzględnieniem sprzedaży na kredyt.

4. Obliczenia w sklepie detalicznym.

Obliczanie wartości remanentu dla kontroli sklepu i do bilansu. Obliczenia, związane z zamknięciem księgi sklepowej. Obliczanie przeciętnej stopy kalkulacyjnej. Obliczanie podatków na podstawie księgi uproszczonej. Obliczanie rentowności sklepu.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność sprawnego obliczania należności za towar oraz wystawiania not i faktur.

Przyswojenie wiadomości o aktualnie obowiązujących taryfach przewozowych i umiejętność korzystania z nich przy sprawdzaniu wysokości przewoźnego.

Przyswojenie wiadomości o aktualnie obowiązującej taryfie celnej i umiejętność korzystania z niej przy sprawdzaniu wysokości cła.

Umiejętność sprawdzania rachunków ekspedytora.

Umiejętność sporządzania faktury konsygnacyjnej, rachunku kupna komisowego i sprzedaży komisowej.

Znajomość zasad obliczania ważniejszych podatków bezpośrednich i niektórych opłat na rzecz Państwa i samorządu.

Umiejętność obliczania składek na rzecz ubezpieczalni i fundusów państwowych.

Umiejętność sporządzania list płacy.

Przyswojenie wiadomości o technice sprowadzania towaru przez hurtownika i umiejętność skalkulowania ceny zakupu dla jednego lub kilku towarów. Umiejętność przeprowadzania kalkulacji ceny

własnej i ceny sprzedaży w przedsiębiorstwie hurtowym z uwzględnieniem opustów i sprzedaży na kredyt.

Umiejętność obliczania wartości remanentu. Umiejętność przeprowadzania kontroli wartościowej sklepu detalicznego. Umiejętność obliczania podatku obrotowego i dochodowego na podstawie danych z t. zw. księgi uproszczonej. Umiejętność obliczania przeciętnej stopy kalkulacyjnej i rentowności przedsiębiorstwa detalicznego.

UWAGI.

Zasadnicze wiadomości o kosztach przewozu towarów stanowią jedno z ogniw w łańcuchu niezbędnych wiadomości, na których oparta jest kalkulacja. Brak tych wiadomości u kupca, to niewątpliwie źródło poważnych strat handlowych. Kupiec powinien się orientować, czy nie policzono mu zawiele za dokonywany przewóz, czy zastosowana została ewentualnie odpowiednia taryfa ulgowa; powinien umieć przy zakupie wybrać trafnie z przedstawionych mu ofert najkorzystniejszą, uwzględniając odległość od miejsca danego zakupu; powinien umieć skalkulować swój towar franco miejsce zamieszkania odbiorcy. Przyswojenie wiadomości o taryfach przewozowych nie powinno jednak zabierać zbyt dużo czasu.

Należy dalej zaznajomić uczniów z polską taryfą celną i obliczeniami na niej opartymi. Nauczyciel, posługując się taryfą celną, przepisami o postępowaniu celnym, pakietem oryginalnych deklaracji celnych, winien zapoznać klasę z układem taryfy, aktualną wysokością stawek, odprawą celną, a następnie przerobić kilka zadań na obliczanie wysokości cła z uwzględnieniem opłat manipulacyjnych i akcydencji.

W zadaniach, dotyczących sprzedaży komisowej, należy uwzględniać rachunek średniego terminu.

W każdym przedsiębiorstwie wykonywane są tego rodzaju obliczenia, jak sporządzanie listy płacy, obliczanie świadczeń na rzecz instytucji ubezpieczeń społecznych, obliczanie podatków (dochodowy, obrotowy) i t. p. Są to wszystko zadania arytmetyczne bardzo proste. Wymagają jednak, oprócz umiejętności sprawnego liczenia, znajomości odpowiednich ustaw i taryf. Należy więc przerobić zadania, w których uczeń, obliczając np. potrącenia na podatek dochodowy oraz świadczenia na rzecz Ubezpieczalni Społecznej, Funduszu Pracy i t. p., musi zająrzeć do odpowiednich tabel oraz przepisów technicznego obliczania tych potrąceń z list płacy. Co więcej, nietylko stawki płacone, ale również świadczenia pieniężne, należne pracownikowi ze strony zakładów ubezpieczeń społecznych,

winien absolwent gimnazjum kupieckiego znać i umieć sprawdzić ich wymiar. Ogarnięciem końcowem tych obliczeń będzie przerebienie ćwiczeń na sporządzanie listy płacy pracowników fizycznych i umysłowych. Przerabiając ćwiczenia z zakresu kalkulacji hurtownika, należy dążyć do tego, ażeby utrwalić w umysłach uczniów pojęcia o pracy kalkulatora, obejmującej trzy jednakowo ważne etapy:

- 1) zebranie danych do kalkulacji,
- 2) wykonanie obliczeń i tabeli kalkulacyjnej,
- 3) wpisanie wyników do specjalnej księgi kalkulacyjnej lub kartoteki.

Z zakresu obliczeń w sklepie datalicznym szczególną wagę mają obliczenia rentowności i umiejętność śledzenia jej zmian.

KLASA IV.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

1. Obliczenia giełdowo-bankowe.

Operacje i koszty giełd pieniężnych w Polsce. Sporządzanie rachunków bankowych w handlu dewizami. Dyskonto weksli zagranicznych. Pojęcie o arbitrażu dewizowym. Sporządzanie rachunków bankowych za nabyte i sprzedane papiery wartościowe.

2. Zamykanie w bankach rachunków bieżących i pokrewnych.

Obliczanie odsetek metodą dodatnią, ujemną i saldową. Sporządzanie zamknięć i wyciągów z rachunków bieżących, otwartego kredytu i czekowych. Szczególne przypadki przy zamykaniu rachunków oprocentowanych: pozycje z walutami, należącemi do poprzedniego lub następnego okresu, zamykanie rachunków oprocentowanych na dowolny dzień, zmianą stopy procentowej w czasie trwania okresu rachunkowego.

3. Przykłady kalkulacji wytwórcy.

Kilka przykładów kalkulacji rzemieślniczej i przemysłowej z uwzględnieniem obliczania robocizny i sporządzania list płacy.

Koszty wytwórcze bezpośrednie i pośrednie, koszty stałe i zmienne. Obliczanie kosztów wytwórczych i kosztów handlowych. Cena fabryczna, cena własna, cena sprzedaży.

Przykłady kalkulacji wstępnej.

4. Przykłady obliczeń w handlu zagranicznym.

Praktyczne przykłady transakcji eksportowych i importowych z uwzględnieniem ważniejszych artykułów wymiany międzynarodowej i handlu morskiego.

WYNIKI NAUCZANIA.

Przyswojenie wiadomości o operacjach i kosztach giełd pieniężnych w Polsce. Umiejętność sporządzania not bankowych za sprzedane i nabyte dewizy. Rozumienie zasad dyskonta weksli zagranicznych.

Umiejętność znalezienia najtańszego sposobu pokrycia długu w obcej walucie i znalezienia najkorzystniejszego sposobu uzyskania obcej waluty od zagranicznego dłużnika.

Umiejętność sporządzania not bankowych za sprzedane i nabyte papiery wartościowe.

Umiejętność sprawnego obliczania odsetek na koncie metodą dodatnią, ujemną i saldową ze szczególnem uwzględnieniem paginowanej formy ksiąg.

Umiejętność sporządzania zamknięć i wyciągów z rachunków bieżących, otwartego kredytu i czekowych. Znajomość szczególnych przypadków przy przeprowadzeniu zamknięcia rachunków oprocentowanych.

Znajomość zasad kalkulacji wytwórczej.

Umiejętność przeprowadzenia kalkulacji w typowych przedsiębiorstwach rzemieślniczych i przemysłowych.

Znajomość obliczeń w transakcjach eksportowych i importowych z uwzględnieniem kosztów transportu morskiego. Umiejętność dokonywania obliczeń w tych transakcjach.

UWAGI.

W klasie IV o kierunku administracyjno-handlowym dwa pierwsze punkty programu winny być ujęte od strony czynności pracownika bankowego.

W oparciu o wiadomości ucznia z zakresu operacji i kosztów giełd pieniężnych w Polsce oraz zwyczajów bankowych, przerabiamy sporządzanie not bankowych za sprzedane i nabyte dewizy i dyskonto weksli zagranicznych.

Obliczenia te uczeń winien wykonać na odpowiednich formularzach bankowych (autentycznych lub przygotowanych przez szkołę). Należy tu przerobić kilka prostych zadań na pokryciowy arbitraż walutowy.

Jako końcowe ogarnięcie przerobionego częściowo w kl. II kursu o papierach wartościowych, winni uczniowie przerobić w kl. IV sporządzenie not bankowych za sprzedane lub nabyte papiery.

Przechodzimy dalej do sporządzania zamknięć i wyciągów z rachunków bankowych oprocentowanych.

Rachunek bieżący w banku, to zakończenie szeregu operacji. Każda operacja dyskontowa, inkasowa, każda transakcja walorami i dewizami kończy się ostatecznie dokonaniem odpowiedniego zapisu na rachunku bieżącym.

Po przerobieniu zatem tych wszystkich działów można dopiero przystąpić do zamykania rachunków bieżących; treść rachunku nie będzie wówczas dla ucznia zbiorem niewiadomych.

Druga kwestja zasadnicza, to różnica jaka zachodzi między obliczaniem odsetek na rachunku bieżącym a nauką o sporządzaniu zamknięć i wiadomościami z dziedziny praktyki bankowej, dotyczącymi tego rachunku. Już w pierwszym roku nauczania program przewiduje zapoznanie ucznia z obliczaniem odsetek na koncie dodatnią i saldową, ale tylko przy zastosowaniu drabinki. Należy teraz na krótkich przykładach kont, zawierających ogółem na debecie i kredycie nie więcej jak 3—5 pozycji, powtórzyć metodę dodatnią, zapoznać z metodą ujemną i przerobić metodę saldową w obu odmianach (in pagina bez drabinki i z drabinką). Celem przerobienia tych przykładów jest nauczenie ucznia obliczania odsetek na koncie wszystkimi znanymi metodami. Zamykać te rachunki należy początkowo jedynie saldem po uwzględnieniu doksięgowanych odsetek. Po takim wstępie przystępujemy do przerobienia działu rachunków bieżących, według następującego planu, będącego odzwierciedleniem praktyki bankowej:

1. Sporządzanie zamknięć i wyciągów z r-ków bieżących,
2. Sporządzanie zamknięć i wyciągów z r-ków otwartego kredytu (on call),
3. Sporządzanie zamknięć i wyciągów z r-ków przekazowych (czekowych),
4. Szczególne przypadki przy zamykaniu rachunków oprocentowanych:

- a) pozycje z walutami, należąciami do poprzedniego lub następnego okresu,
- b) zamykanie na dowolny dzień,
- c) zmiana stopy procentowej w czasie trwania okresu rachunkowego.

Przy takim rozkładzie materiału nie przerabia się zagadnienia rachunków bieżących według metod obliczania odsetek, lecz według typów tych rachunków (bieżące, otwartego kredytu, przekazowe).

Rachunki bieżące mogą być prowadzone in folio lub in pagina.

Ten drugi system przeważa obecnie w praktyce bankowej i dlatego przyjąć go należy za podstawę przy nauczaniu omawianego działu. Co się tyczy metod obliczania odsetek, to widzimy w praktyce stopniowe ustępowanie dawniej głównie stosowanych-dodatniej i ujemnej na korzyść saldowej z drabinką lub bez niej.

Przystosowując teorię do praktyki, możemy wszystkie wyciągi, objęte przez pierwsze trzy punkty powyższego planu, przerobić z klasą tylko przy zastosowaniu metody saldowej, częściowo z drabinką, częściowo in pagina. Ponieważ jednak metoda dodatnia i ujemna spotykane są jeszcze u nas tu i ówdzie, wypada szczególnie przypadki przy zamykaniu rachunków bieżących przerobić z zastosowaniem wszystkich trzech metod. W ten sposób osiągniemy dwie korzyści: uzyskamy znaczną redukcję materiału nauczania i zbliżymy szkołę do życia.

Przerabiając wyciągi z rachunków czekowych, należy uwzględnić obrót czekowy P. K. O., rachunki żyrowe Banku Polskiego oraz rachunki i książeczki oszczędnościowe. O ile czas pozwala, dobrze jest zapoznać uczniów ze specjalną modyfikacją metody saldowej, jaką stosuje P. K. O. przy obliczaniu odsetek na rachunkach czekowych.

Od pracownika, prowadzącego rachunki bieżące, wymaga się w praktyce, obok biegłości w rachowaniu, należytej formy zewnętrznej prowadzonych przez niego ksiąg. Należy więc wymagać, aby uczniowie wykonywali wyciągi na odpowiednio przygotowanych arkuszach i wykończali je należycie.

Konieczne jest pokazanie uczniom oryginalnych wyciągów bankowych, a jeżeli jest to możliwe, dobrze jest urządzić wycieczkę, podzieliwszy klasę na grupy, do miejscowych instytucji, w których są prowadzone takie rachunki.

Dla zapoznania młodzieży z zasadami kalkulacji wytwórczej należy przede wszystkim uzyskać autentyczny materiał liczbowy z kilku przedsiębiorstw wytwórczych i na tej podstawie przerobić zadania. Następnie przez porównanie składników kosztów w prze-

robionych kalkulacjach należy wskazać na powtarzające się charakterystyczne rodzaje kosztów i wyprowadzić zasady ich podziału na grupy, wymienione w programie.

Analogiczną metodę należy zastosować przy przerabianiu działu obliczeń w transakcjach eksportowych i importowych.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauczania arytmetyki handlowej jest najpierw gruntowne opanowanie przez młodzież piśmiennej i pamięciowej techniki sprawnego liczenia.

Następnym zadaniem tego przedmiotu jest dokładne poznanie aktualnych zwyczajów i warunków, stosowanych w rachunkach, kalkulacjach, zestawieniach kupieckich, rachunkowych pracach biurowych, główniejszych operacjach bankowych i wyliczeniach kalkulacyjnych przedsiębiorstw rzemieślniczych oraz przemysłowych, prawidłowe wykonywanie pod względem poprawności wyników liczbowych i formy obliczeń rachunkowych, spotykanych w przedsiębiorstwach kupieckich różnych branż, ze szczególnem uwzględnieniem kalkulacji towarowej.

Pracy nad osiągnięciem powyższych celów towarzyszyć winno rozwijanie dyspozycji logicznych, rozwijanie zmysłu kalkulacyjnego, budzenie i rozwijanie poczucia odpowiedzialności, porządku i ładu, skrupulatności i samokontroli.

UWAGI OGÓLNE O WYKONYWANIU PROGRAMU.

W programie podane są z konieczności tylko krótkie tytuły zagadnień, które winny być przez uczniów opracowane i przyswojone. Niektóre z tych zagadnień mogą wywołać w nauczycielu ochęć roztrząsania zbyt obszernego lub nadmiernie pogłębionego pod względem teoretycznym, a przez to niezgodnego z intencjami założeń programowych.

Zakres materiału, przepisane w programie, winien być interpretowany, raczej w sensie ograniczającym, niż rozszerzającym.

Szczególnie wystrzegać się należy przerabiania rozmaitych sposobów, metod, wariantów tego samego obliczenia oraz dawania zadań zbyt trudnych lub nadmiernie zawitych. Uczeń musi opanować umiejętność rozwiązywania jednym z najwięcej ekonomicznych sposobów tylko typowych zadań, bezpośrednio związanych z materiałem nauczania i nie wymagających specjalnej pomysłowości,

ale zato musi wykazać się umiejętnością samodzielnego ich rozwiązywania, bez ustawicznego „naprowadzania” przez nauczyciela. Jeżeli idzie o materiał zadaniowy z zakresu arytmetyki handlowej, to o sposobie wykonywania danego obliczenia decydować winny zwyczaj, przyjęte w praktyce handlowej, chyba, że chodziłoby o propagowanie przez gimnazjum kupieckie oczywistych ulepszeń w technice pracy kupca.

Program podaje kolejność działów, opatrzonych osobnemi tytułami.

W ramach każdego działu autor podręcznika może opracować zagadnienia w takiej kolejności metodycznej, jaką mu podsunie jego doświadczenie pedagogiczne. Nauczyciel zaś będzie siłą rzeczy bardziej skrupowany, gdyż nie powinien bez poważnych racji odbiegać od układu materiału, podanego w przyjętym przez siebie podręczniku, może bowiem narazić uczniów na utratę wątku, tak ważnego w nauczaniu arytmetyki handlowej.

Możliwie daleko idące ograniczenia materiału arytmetyki handlowej, to jeden postulat ogólny, a drugi to najściślejsze związanie materiału nauczania z praktyką kupiecką.

Należy przestrzegać, aby tematy zadań były logiczne, życiowe, praktyczne, zgodne z racjonalną techniką handlową. Zadania i ćwiczenia należy tak dobierać, aby młodzież przy ich opracowywaniu nietylko miała sposobność do wyrabiania sprawności w liczeniu, lecz aby także na tych, z życia wziętych przykładach, zaznajamiała się z rzeczywistą techniką i organizacją handlu. Jest rzeczą konieczną, aby nauczyciel przygotowane przez siebie przykłady, uzgadniał pod względem poprawności handlowo-technicznej z kupcami-praktykami. Oczywiście, dobór przykładów z zakresu arytmetyki handlowej i układ ich treści musi też mieć na względzie cele wychowawcze oraz względy kształcenia formalnego.

We wszystkich zagadnieniach w klasie II—IV będzie do wykonania takie czy inne obliczenie, znane już w większości wypadków uczniowi z kursu techniki sprawnego liczenia, lub też poznawane teraz — w zastosowaniu wyłącznem do rozwiązania danej praktycznej kwestji. A więc np. nie należy wprowadzać specjalnego działu o t. zw. rachunku średniego terminu, przerabiając najpierw na przykładach ogólnych jego zasady i przechodząc następnie do jego zastosowań praktycznych, lecz przy omawianiu obliczeń w handlu komisowym, przy przerabianiu dyskonta weksli, należy uwzględnić również takie tematy praktyczne, w których wyłoni się potrzeba obliczania średniego terminu.

Szczególniejsze znaczenie ma umiejętność, praktyczne i ścisłe wykonanie programu kl. I. W pierwszym roku nauki uczeń musi dojść do gruntownego opanowania piśmiennej i pamięciowej techniki sprawnego liczenia w zakresie t. zw. czterech działań, procentów i odsetek. Te obliczenia znajdują zastosowanie w życiu na każdym kroku, w każdym rachunku kupieckim. Przerobienie takiego koncentru programowego stanowi niezbędne przygotowanie do sprawnego wykonywania wszelkich prac rachunkowych w dziedzinie księgowości oraz zagadnień arytmetyki handlowej specjalnej (kl. II, III, IV), stanowi również przygotowanie do pracy w takich organizacjach uczniowskich, jak samorząd, spółdzielnie, szkolne kasy oszczędności.

METODA NAUCZANIA.

W nauczaniu arytmetyki handlowej wysuwają się na plan pierwszy ćwiczenia i zadania. Wybór metody nauczania zależy, między innymi czynnikami, od materiału nauczania. Nauczanie techniki sprawnego liczenia (program klasy I) winno się odbywać inaczej, niż nauczanie arytmetyki handlowej specjalnej.

Przy nauczaniu techniki sprawnego liczenia rola nauczyciela winna polegać przede wszystkim na organizowaniu i czuwaniu nad samodzielną pracą uczniów, przyczem ćwiczenia wykonywa cała klasa. Obowiązkiem nauczyciela jest pobudzić zainteresowanie ucznia, skłonić go do energicznych wysiłków w kierunku zdobywania wiedzy i przerabiania jej na umiejętność.

Przy wszelkich piśmiennych pracach rachunkowych obowiązuje wykonanie estetyczne, porządne i przejrzyste. Młodzież, wstępująca do gimnazjum kupieckiego, pisze często cyfry bardzo niedbale, nieczytelnie, to też zaraz na pierwszych godzinach nauczania należy podkreślić znaczenie dokumentu handlowego i na przykładach przekonać o konieczności porządnego i czytelnego zapisywania wszelkich obliczeń. Nie należy dopuszczać do wykonywania rachunków „na brudno“ i od początku należy wymagać od uczniów pisania, starannego „na czysto“ zarówno w klasie jak i w domu.

Ćwiczenia, jakie z zakresu arytmetyki handlowej winni uczniowie wykonywać, możnaby podzielić na następujące trzy rodzaje:

- a) prace klasowe zbiorowe (cel — zdobywanie umiejętności),
- b) ćwiczenia domowe (cel — utrwalanie umiejętności),
- c) prace klasowe indywidualne (cel — sprawdzanie zdobytych umiejętności).

Ćwiczenia domowe mają dla utrwalenia umiejętności, zdobytych przez ucznia w klasie, pierwszorzędne znaczenie. Winny też być zadawane systematycznie na każdej lekcji, winny jednak być tak dobrane, aby ich przerobienie zajmowało najwyżej 10—20 minut czasu.

Sama czynność zadawania jest bardzo ważną czynnością dydaktyczną. Jedną z przyczyn przeciążenia młodzieży pracą domową tkwi w tym, że marnuje ona dużo drogiego czasu, zanim w domu przystąpi do pracy, że niezawsze rozumie, co jej zadano, że pracuje niedość intensywnie, że posługuje się nieracjonalnymi i nieekonomicznymi metodami pracy. Do obowiązków nauczyciela należy nie tylko zadawać, lecz również nauczać, jak się uczyć. Ćwiczenia domowe winny wykonywać uczniowie w starannie prowadzonych zeszytach. Jest rzeczą ważną, aby zadane ćwiczenie domowe zawsze było przez nauczyciela skontrolowane.

Ćwiczenia klasowe zbiorowe mają na celu ćwiczenie uczniów w przyswajaniu nowego materiału. Winny być one przerabiane w zeszytach, specjalnie przeznaczonych do tego celu. Zeszyty te winny odzwierciedlać całość prac, wykonywanych przez uczniów, winny zatem służyć uczniowi jako uzupełnienie podręcznika, zawierając podawane przez nauczyciela dodatkowe informacje, których w podręcznikach niema, lub które stanowią aktualne zmiany, zachodzące w życiu praktycznym, a nieuwzględnione w podręczniku. Zarówno zeszyt domowy jak i klasowy winien nauczyciel co pewien czas zabierać celem przejrzania i poczynienia uwag co do formy i sposobu ich prowadzenia.

Ćwiczenia klasowe indywidualne, mające na celu sprawdzenie zdobytych przez uczniów umiejętności rachunkowych, winny być krótkie i nosić charakter często uprawianych zajęć.

Zaleca się przerabianie tych ćwiczeń, zwłaszcza w klasie I, na luźnych kartkach, co ma tę zaletę, że przyzwyczajają ucznia do oczekującej go w przyszłości pracy rachmistrza, która również odbywa się przeważnie na oddzielnych blankietach i dokumentach, a poza tem przyspiesza i ułatwia nauczycielowi poprawianie. Pożądane jest zwracanie poprawionych ćwiczeń, o ile możliwości, przed następną lekcją, dopóki uczniowie mają wykonaną pracę świeżo w pamięci. Błędne obliczenia, a niekiedy całe zadanie, o ile jest ono niewłaściwie wykonane, przerabiają uczniowie powtórnie na odwrocie zwróconych im kartek, poczem składają je do swych skoroszytów lub teczek. Przechowywanie tych teczek, przyzwyczajają młodzież do porządku, co z uwagi na przyszłą pracę zawodową ma doniosłe znaczenie.

Niektóre ćwiczenia w arytmetyce handlowej specjalnej będą wykonywane na formularzach, listach, arkuszach specjalnie rubrykowanych, składanych następnie po poprawieniu przez nauczyciela do skoroszytów lub teczek. Ćwiczenia te nie mogą być tak krótkie w czasie i zakresie, jak to powinno mieć miejsce w technice sprawnego liczenia.

Przy ocenianiu prac klasowych indywidualnych z arytmetyki handlowej specjalnej należy uwzględnić kilka momentów: poprawność obliczeń, staranność i umiejętność wykonania wymaganych w danym zadaniu dokumentów oraz sprawność pracy. W gimnazjum kupieckim sprawność pracy uczniów jest momentem tak samo ważnym, jak dobre jej wyniki. Tradycyjna zasada dydaktyczna „lepiej wolno a dobrze“ przy wykonywaniu ćwiczeń z arytmetyki handlowej winna ustąpić zasadzie, obowiązującej we współczesnej praktyce handlowej, „dobrze i jak najprędzej“.

Przy wykonywaniu wszelkich ćwiczeń piśmiennych należy unikać zabierającego dużo czasu dyktowania przykładów. Jeżeli podstawą pracy nie są dokumenty (do czego należy dążyć, przynajmniej w arytmetyce handlowej specjalnej), nauczyciel powinien dać młodzieży tematy gotowe, przepisane na maszynie lub powielone, co w gimnazjum kupieckim nie jest trudne do wykonania. Celem wyrobienia w młodzieży poczucia odpowiedzialności za otrzymany wynik, należy ją przyzwyczajać do przeprowadzenia obliczeń kontrolnych. Wszystkie poboczne obliczenia muszą być podane w tekście wypracowania jako istotna część składowa rozwiązania zadania.

Dużą uwagę zwracać należy na ciągłe ćwiczenie rachunku pamięciowego i szacunkowego oraz żądać od uczniów przed rozwiązaniem każdego zadania, w czasie prac zbiorowych w klasie, podawania przybliżonego wyniku. Łatwiejsze wyliczenia w czasie wykonywania prac piśmiennych winni uczniowie przeprowadzać wyłącznie w pamięci.

PODRECZNIK.

Podręcznik przy nauczaniu arytmetyki handlowej jest niezbędny.

W żadnym przypadku podręcznika nie powinny zastępować notatki. Jeżeli zajdzie potrzeba zanotowania uwagi uzupełniającej, nauczyciel winien ją bardzo starannie zredagować i dopilnować dokładności zapisu.

Podręcznik powinien zawierać duży wybór ćwiczeń i zadań. Korzystanie przez nauczyciela z ćwiczeń i zadań z podręcznika, to je-

den ze sposobów uniknięcia dużej straty czasu na dyktowanie tematów.

Nauczyciel nie powinien w zasadzie odbiegać od układu materiału, podanego w przyjętym przez siebie podręczniku, może bowiem narazić się na załamania linii metodycznej w nauczaniu.

Podręcznik arytmetyki handlowej powinien zawierać cały szereg takich pomocy, jak tablice, wykresy, wyciągi z taryf, fotografie dokumentów, wzory druków i formularzy, bez których przy racjonalnem nauczaniu obyć się nie sposób, a które jednakże w krótkim nawet czasie po wydrukowaniu podręcznika mogą stać się nieaktualne. Nie odbiera to wartości podręcznikowi i nie upoważnia do obywania się bez niego. Nauczyciel winien trzymać rękę na pulsie życia, uwzględniać i podawać uczniom do wiadomości aktualne zmiany, jakie zachodzą w porównaniu z tekstem i zadaniami wprowadzonego podręcznika.

POMOCE NAUKOWE.

Niżej podaje się niektóre pomoce naukowe, jakie należy stosować, w miarę możliwości, przy nauczaniu arytmetyki handlowej: epidiaskop, tablica miar i wag, tablice niektórych zamian wag, miar i walut, kilka kompletów taryfy celnej, kilka kompletów taryfy kolejowej, taryfa pocztowa (egzemplarz dla każdego ucznia), zbiór oryginalnych dokumentów przewozowych, zbiór oryginalnych rachunków, wzory księgi i kartoteki kalkulacyjnej, wzory ksiąg, używanych w sklepie detalicznym, wzory druków bankowych, związanych z obrotem wekslowym, obrotem dewizami i papierami wartościowymi, zbiór oryginalnych wyciągów z rachunków bieżących, kilka kompletów taryf, formularzy i instrukcyj, dotyczących obliczenia składek ubezpieczeniowych, świadczeń ubezpieczalni na rzecz ubezpieczonych, wzory formularzy list płacy i t. p.

Niektóre z wymienionych pomocy winny być wykonane przez młodzież pod kierunkiem nauczyciela. Niektóre znów są wspólne dla kilku przedmiotów nauczania i wchodzić będą do normalnego inwentarza pracowni kupieckiej.

Wszelkie wzory dokumentów, oryginalne dokumenty, taryfy, winny być stale kompletowane przy jednoczesnem usuwaniu rzeczy przestarzałych i nieaktualnych.

KORELACJA ARYTMETYKI HANDLOWEJ Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Ścisły związek istnieje między arytmetyką handlową a matematyką. Klasa I stanowi podbudowę dla nauki matematyki. W klasach wyższych oba przedmioty zazębiają się, przyczem nauczyciel

matematyki korzysta i z dalszych wiadomości arytmetycznych młodzieży, a nauczyciel arytmetyki handlowej posługuje się, gdy zajdzie tego potrzeba, znajomością matematyki u uczniów.

Organizacja i technika handlu oraz arytmetyka handlowa winny pomagać sobie i dopełniać się wzajemnie. Wiele działań organizacji i techniki handlu uczeń może zrozumieć i utrwalić w pamięci dopiero przez zobrazowanie liczbowe i ćwiczenia, wykonywane na lekcjach arytmetyki handlowej. Np. pojęcie wartości weksla przed terminem płatności, równia monetarna, zasady kalkulacji stają się zrozumialsze po ćwiczeniach arytmetycznych.

Powinno się pewne zagadnienie oświetlać najpierw w organizacji i technice handlu, a później w arytmetyce handlowej. Z chwilą rozpoczynania nowego działu arytmetyki handlowej winien nauczyciel nawiązać do wiadomości z organizacji i techniki handlu, opanowanych przez uczniów, sprawdzić je i ewentualnie odświeżyć w ich pamięci. Zbyt dużo czasu nie należy poświęcać na tę dyskusję wstępną, ponieważ lekcje arytmetyki handlowej przeznaczają się na ćwiczenia, na przetwarzanie wiadomości w umiejętności. Poczyniono jednak w programie od tej zasady pewne wyjątki. W kl. II pomieszczono zagadnienia z zakresu obrotu wekslowego, obrotu pieniężnego i obrotu papierami wartościowymi, które trzeba traktować częściowo jako całości konstrukcyjne, pomieszczone w programie arytmetyki handlowej. Nauka organizacji i techniki handlu w dziale korespondencji handlowej będzie również korzystała z obliczeń arytmetycznych, jakie muszą występować w listach handlowych.

Korelacja z księgowością winna być również szeroko wyzyskana. Przerabiając np. dyskonto weksli, nie należy pominąć zaznajomienia młodzieży z księgą obliża wekslowego, przypomnieć chociażby na schematach, jak się księguje transakcje dyskontowe w księgach klienta. Ćwiczenia arytmetyczne w związku z inkasem i protestem weksli powinno się połączyć z wypełnianiem formularzy, ze sporządzaniem rachunku zwrotnego i zakończyć odpowiedniemi księgowaniem na schematach lub fragmentarycznie w dzienniku. Ćwiczenia arytmetyczne z zakresu obrotów papierami wartościowymi, dewizami, z zakresu rachunków bieżących, łatwo również połączyć z odpowiedniemi zapisami z księgowości.

Dość liczne związki zachodzą również między geografją gospodarczą a arytmetyką handlową. W ćwiczeniach na dodawanie, na obliczanie procentów, w tematach, związanych z budową wykresów, uwzględniać należy dane statystyczne z zagadnień geograficzno-gospodarczych, które już młodzież poprzednio opanowała.

KSIĘGOWOŚĆ.

KLASA II.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Kontrola obrotu gotówkowego w sklepie: dokumenty kasowe, kontrola targu dziennego, podręczna książka kasowa.

Kontrola obrotu towarów w sklepie: dokumenty towarowe; sposoby kontroli ilościowej towarów w sklepie detalicznym.

Kontrola należności i zobowiązań: podręczna książka drobnych odbiorców, księga (kartoteka) dostawców i odbiorców. Terminarz.

Kontrola należności i zobowiązań wekslowych: księga (kopjał) weksli obcych i własnych. Terminarz.

Stwierdzenie stanu majątkowego: inwentarz, jego układ i treść.

Kontrola zmian majątku i długów, rachunek buchalteryjny. Księga dziennik-główna metody tabelarycznej. Otwarcie rachunków na podstawie inwentarza-bilansu. Dokonywanie charakterystycznych zapisów na kilku typowych rachunkach dla przedsiębiorstwa handlu detalicznego. Bilans obrotów.

Zamknięcie rachunków. Zestawienie wartości remanentów, należności i zobowiązań i porównanie ich z rachunkami. Inwentarz końcowy. Księgowanie nadwyżek, niedoborów oraz odpisów. Zestawienie majątku i wyników. Pozycje zamknięcia w dzienniku. Bilans.

Wykorzystanie materiału cyfrowego, uzyskanego z księgowości, do celów prostej statystyki kupieckiej: stwierdzenie wysokości obrotu towarowego, obliczenie stosunku kosztów handlowych do obrotu i t. p.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność otwierania ksiąg szczegółowych i pomocniczych; umiejętność dokonywania w nich zapisów i zamykania tych ksiąg.

Umiejętność sporządzania inwentarza o kilku składnikach aktywów i pasywów; umiejętność zestawienia bilansu.

Umiejętność dokonywania zapisów łatwych tranzakcyj, typowych dla handlu detalicznego w księdze tabelarycznej; umiejętność otwierania i zamykania tej księgi.

Umiejętność sporządzania najprostszego bilansu zamknięcia oraz rachunku strat i zysków.

Umiejętność zestawienia na podstawie księgowości — prostej i łatwej statystyki.

UWAGI.

Wprowadzeniem młodzieży do nauki księgowości jest zaznajomienie jej z kontrolą obrotu gotówkowego w sklepie. Należy tu uwzględnić różne formy tej kontroli, jak bloczki lub bloki, kasy rejestracyjne, karty zliczeniowe, raporty kasowe i t. p. Zakończeniem tego działu będą ćwiczenia w prowadzeniu podręcznej książki kasowej, używanej w sklepach przez kupców.

Zkolei przechodzi młodzież do poznania kontroli ilościowej towarów w sklepie detalicznym. Jedynie z tą kontrolą trzeba młodzież zaznajomić na tym stopniu nauczania, kontrolę zaś wartościową i ilościowo-wartościową przesuwamy na dalszy rok nauki.

Ćwiczenia w zakresie kontrolowania należności i zobowiązań dadzą sposobność do wprowadzenia prostej kartoteki. Należy tu również uwzględnić podręczną książkę drobnych odbiorców, prowadzoną przez sklepy detaliczne.

Prace ćwiczeniowe w dokonywaniu zapisów w księgach szczegółowych i pomocniczych nauczyciel powinien zakończyć w ciągu 1^{1/2} — 2 miesięcy, by następnie przejść do prowadzenia ksiąg zasadniczych.

Po poznaniu przez młodzież inwentarza, zestawionego z kilku składników aktywów i pasywów, nastąpią ćwiczenia w otwieraniu rachunków na podstawie bilansu, w dokonywaniu zapisów na danych rachunkach, wreszcie w zamykaniu rachunków.

Na te ćwiczenia trzeba położyć specjalny nacisk. Można je przeprowadzać na schematycznie przedstawionych rachunkach lub też bezpośrednio w dzienniku-głównej metodą tabelaryczną. Do ćwiczeń tych nie należy dołączać początkowo ksiąg szczegółowych i pomocniczych, by nie gromadzić od razu zbyt wiele trudności dla

młodzieży. Przerabiane tematy powinny być krótkie i możliwie proste, obejmujące typowe dla przedsiębiorstw detalicznych transakcje. Z wyjątkiem nielicznych tematów początkowych należy każdy dalszy temat kończyć zamknięciem rachunków i sporządzeniem bilansu i rachunku strat i zysków.

Należyte sporządzenie prostego inwentarza i bilansu, otwarcie rachunków w księdze dzienniku-głównej, zaksięgowanie prostych, charakterystycznych transakcyj i zamknięcie rachunków — to podstawowe zadania nauczania księgowości w klasie drugiej.

Z chwilą, gdy młodzież opanowała w całości proste zamknięcia rachunków, należy przerobić temat z uwzględnieniem ksiąg szczegółowych i pomocniczych, z którymi zaznajomiła się już młodzież na początku roku.

Obowiązuje w klasie II wyłącznie metoda tabelaryczna (amerykańska).

Ważnym zadaniem nauki księgowości jest nie tylko nauczanie księgowania, lecz nadto wdrożenie młodzieży do umiejętnego wykorzystywania materiału cyfrowego do celów kalkulacji, kontroli i statystyki. Dlatego już w klasie II należy przerobić z młodzieżą proste zestawienia statystyczne, umożliwiające należytą orientację w toku pracy przedsiębiorstwa.

Wyliczenia te nie mogą jednakże zająć zbyt wiele czasu. Powinno się je stosować wówczas, gdy młodzież już osiągnie dokładniejszą orientację w zakresie księgowania i gdy nauczyciel będzie miał odpowiedni materiał do przeprowadzenia ćwiczeń.

KLASA III.

3 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Księgowość uproszczona w przedsiębiorstwie detalicznym. Przepisy prawne i ogólne zasady prowadzenia ksiąg uproszczonych. Otwarcie księgi zbiorowej, ksiąg szczegółowych i pomocniczych. Księgowanie transakcyj w tych księgach. Zamknięcie księgi zbiorowej i innych ksiąg. Inwentarz i bilans. Obliczanie podatku obrotowego i dochodowego.

Księgowość w przedsiębiorstwie kupieckim hurtowym. (Metoda tabelaryczna).

Dokonywanie zapisów na typowych rachunkach dla jednoosobowego przedsiębiorstwa handlu hurtowego, ze specjalnem uwzględnieniem podziału rachunku towarów z uwagi na kalkulację, kon-

trołę i statystykę. Księgowanie obrotów wekslowych w związku z inkasem, dyskontem i protestem weksli. Wprowadzenie innych rachunków zapasowych, wynikowych i mieszanych, częściej spotykanych w przedsiębiorstwach kupieckich detalicznych i hurtowych o formie jednoosobowej. Poprawianie omyłek księgowych. Obračunki międzyokresowe.

Księgowość w przedsiębiorstwie hurtowo-detalicznym, z uwzględnieniem obrotów działu hurtowego i detalicznego.

Księgi szczegółowe, księga sklepowa z kontrolą wartościową towarów, księga (kartoteka) towarowa z kontrolą ilościowo-wartościową, księga zamówień i kalkulacji, księga kosztów handlowych.

Dokonywanie zapisów na charakterystycznych rachunkach dla spółki jawnej i komandytowej.

Księgowanie obrotów centrali z filjami.

Księgowanie obrotów komisowych. Sporządzanie zapisów w księgach komitenta i komisarza przy kupnie i sprzedaży komisowej.

Przepisy prawne, dotyczące prowadzenia ksiąg. Krótki zarys przepisów prawnych o podatkach, obowiązujących kupców. Zeznania podatkowe na podstawie ksiąg.

Prowadzenie ksiąg metodą włoską (lub inną bardziej rozpowszechnioną w przedsiębiorstwach handlowych okręgu szkoły) w przedsiębiorstwie hurtowym, ujętem jako spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Charakterystyczne rachunki w księgach tej spółki. Prowadzenie księgi udziałów. Księgowanie podziału zysku.

Księgowanie na charakterystycznych rachunkach spółdzielni. Prowadzenie księgi udziałów i rejestru członków. Podział nadwyżki bilansowej.

Czytanie i wyjaśnianie prostych bilansów i rachunków strat i zysków przedsiębiorstw kupieckich.

Organizacja księgowości w przedsiębiorstwie kupieckim. Sporządzanie tablic i wykresów, przedstawiających obroty, stan finansów, statystykę odbiorców i t. p.

Zwięzłe rozpatrzenie 1—2 metod księgowości dotychczas nieznanych dla młodzieży (przedewszystkiem metod przebitkowych).

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność otwierania, prowadzenia i zamykania ksiąg zasadniczych i szczegółowych księgowości uproszczonej; umiejętność obliczenia na ich podstawie podatku obrotowego i dochodowego.

Umiejętność dokonywania typowych zapisów metodą tabelaryczną i włoską na charakterystycznych rachunkach przedsię-

biorstw kupieckich hurtowych i detalicznych, prowadzonych jako przedsiębiorstwo jednoosobowe, spółka jawna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością.

Umiejętność księgowania obrotów centrali z filjami i obrotów komisowych.

Umiejętność otwierania, prowadzenia i zamykania ksiąg szczegółowych, wymienionych w materiale nauczania.

Umiejętność poprawnego zamykania rachunków głównych (syntetycznych) w wymienionych przedsiębiorstwach kupieckich.

Umiejętność księgowania na charakterystycznych rachunkach przedsiębiorstw spółdzielczych.

Znajomość przepisów prawnych o prowadzeniu ksiąg; opanowanie podstawowych wiadomości o obliczaniu podatków.

Umiejętność przeczytania ze zrozumieniem prostego bilansu i ogólna orientacja w zasadach organizowania księgowości w małym przedsiębiorstwie kupieckim.

UWAGI.

W klasie III rozpoczyna się nauczanie od księgowości uproszczonej. Właściwe prowadzenie ksiąg należy poprzedzić krótkim wstępem, wyjaśniającym przepisy prawne w odniesieniu do księgowości. Dla wykazania niewielkich różnic między księgowością tabelaryczną a uproszczoną, zaleca się przerobienie tą metodą jednego z tematów, opracowanych już w poprzedniej klasie. Temat powinien być krótki i ma obejmować zasadnicze transakcje, spotykane w przedsiębiorstwie detalicznym. Prócz księgi zbiorowej trzeba uwzględnić księgi szczegółowe, znane już młodzieży z klasy II.

Poza inwentarzem i bilansem, zakończeniem tego działu będzie wyliczenie podatku obrotowego i dochodowego na podstawie dokonanych zapisów w księgach oraz wypełnienie zeznań podatkowych.

Dział następny dotyczy księgowania w przedsiębiorstwie hurtowym. Tutaj należy uwzględnić typowe rachunki dla tego przedsiębiorstwa. Specjalną uwagę musi się poświęcić rachunkowi towarów, który należy dokładnie rozpatrzyć i wyjaśnić możliwości różnego podziału z uwagi na kalkulację, kontrolę i statystykę.

Ani w tym dziale, ani w następnych, nie wyszczególnia się rachunków, które należałoby wprowadzić do księgi głównej. Pozostawia się w tym kierunku nauczycielowi swobodę z tym, że rachunki winny być odbiciem praktycznej księgowości przedsiębiorstw kupieckich.

W związku z rozpatrywaniem księgowania w przedsiębiorstwie hurtowo-detalicznym należy zwrócić uwagę na właściwe uwytknienie zyskowności działów hurtowego i detalicznego.

Podobnie jak rachunek towarów wymagać będą szerszego potraktowania księgi szczegółowe, wyjaśniające i uzupełniające ten rachunek. Podczas gdy w klasie II ograniczono się wyłącznie do ilościowej kontroli towarów, w klasie III wprowadza się kontrolę wartościową i ilościowo-wartościową. Wypadnie przerobić księgę towarową w formie kartoteki, jako często stosowanej w praktyce. Rachunek towarów wraz z księgami szczegółowymi, wyjaśniającymi zapisy, musi młodzież całkowicie opanować.

Ćwiczenia w sporządzaniu zapisów w spółce jawnej i komandytowej obejmą przede wszystkim charakterystyczne rachunki kapitałów spółników i ich rachunki osobiste.

Obroty komisowe różnie są traktowane przez księgowych. Nauczyciel powinien przyjąć takie zapisywanie transakcji komisowych, któreby jasno przedstawiło prentensje i zobowiązania ze strony komitenta i komisanta, a jednocześnie było zgodne z przepisami prawnymi.

Przepisy prawne, normujące sposób prowadzenia ksiąg, musi młodzież dokładnie poznać. Wszystkie przerabiane tematy powinny uwzględniać wymagania kodeksu handlowego i ustaw skarbowych.

Zkolei należy krótko objaśnić podstawowe przepisy prawne, dotyczące podatków i ich obliczeń. Młodzież, korzystając z zaksięgowanego materiału, winna umieć wyliczyć obowiązujące w danej chwili należności podatkowe.

Ćwiczenia w dokonywaniu zapisów charakterystycznych dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością obejmą przede wszystkim wiadomości nowe dla ucznia, jak księgowanie na rachunkach kapitałów, podwyższenie lub obniżenie kapitału zakładowego, podział zysku i t. p. Trzeba także zaznajomić młodzież z zapisami w księdze udziałów i wyjaśnić, jakie dane należy w tej księdze uwiadczać.

W związku z ćwiczeniami w prowadzeniu księgowości spółdzielczej należy ograniczyć się do wyjaśnienia zapisów na charakterystycznych rachunkach i podaniu najważniejszych przepisów prawnych o rachunkowości i rewizji spółdzielni. Wyjaśnienia powinien nauczyciel poprzeć oryginalnymi, o ile możliwości, księgami spółdzielni.

Materiał, dotyczący bilansów, powinien być czerpany z życia.

Nie należy się wdawać w szczegóły analizy bilansów, lecz dążyć do jasnego zdawania sobie sprawy przez młodzież ze znaczenia podstawowych pozycji bilansowych i najbardziej zasadniczych

stosunków pomiędzy jego składnikami. Równocześnie należy zwrócić specjalną uwagę na rachunek strat i zysków i jego podstawowe znaczenie dla oceny gospodarki przedsiębiorstwa.

Przerobiony materiał nauczania nasunie możliwości do rozważenia w formie zwięzłej i treściwej zagadnienia organizacji księgowości w przedsiębiorstwach kupieckich, a przedewszystkiem doboru odpowiednich rachunków i ustalenia zasad księgowania.

Pod koniec klasy III nauczyciel zademonstruje sposób prowadzenia księgowości przy użyciu metody nieznannej dotychczas młodzieży, biorąc pod uwagę przedewszystkiem metody częściej stosowane w okręgu szkoły i wybierając z pośród nich w pierwszym rzędzie metody nowoczesne, znajdujące coraz szersze zastosowanie.

Pamiętać należy, że chodzi tu o ogólne zaznajomienie młodzieży z metodami, z którymi spotkać się może w życiu.

Nauczanie księgowości w klasie III, podobnie jak i w innych klasach, należy oprzeć na ćwiczeniach w przerabianiu odpowiednio dobranych tematów. Niektóre z nich wypadnie przerobić jedynie na schematycznie przedstawionych rachunkach, inne natomiast trzeba ująć w księgi zasadnicze, szczegółowe i pomocnicze. W każdym przerobionym przykładzie w księgach zasadniczych i szczegółowych należy przeprowadzić zamknięcie rachunków.

KLASA IV.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

1. Księgowość przedsiębiorstw bankowych. przerobiona metodą francuską, włoską lub przebitkową.

Dokonywanie zapisów na charakterystycznych rachunkach kapitałów spółki akcyjnej, uwzględniając jedynie najprostsze wypadki założenia spółki, podwyższenia lub obniżenia kapitału akcyjnego, gromadzenia kapitałów zapasowego i rezerwowego, podziału zysku lub pokrycia straty i t. p.

Ogólna charakterystyka księgowości bankowej. Księgowość w poszczególnych wydziałach banku i księgowość centralna.

Ćwiczenia w dokonywaniu zapisów na typowych rachunkach dla przedsiębiorstwa bankowego. Księgowanie najczęściej występujących obrotów wydziału kasowego, wydziału wkładów, wydziału

kredytowego ze specjalnem uwzględnieniem kredytu, udzielanego przez przedsiębiorstwa bankowe w handlu towarowym, wydziału wekslowego i wydziału depozytowego. Księgowanie na typowych rachunkach wynikowych.

Ćwiczenia w prowadzeniu najważniejszych ksiąg szczegółowych, używanych przez przedsiębiorstwa bankowe.

Zamknięcie ksiąg zasadniczych i szczegółowych. Sporządzenie bilansu i rachunku strat i zysków. Przykładowo podane obliczanie podatku od obrotu i podatku dochodowego.

Prosta statystyka obrotów w banku. Czytanie łatwiejszych bilansów bankowych.

2. Księgowość przedsiębiorstw przemysłowych, przerobiona metodą przebitkową lub włoską.

Ogólna charakterystyka księgowości przedsiębiorstw przemysłowych. Ujęcie w księgowości procesu produkcji. Dostosowanie księgowości do celów kalkulacji i statystyki wytwórczej. Koszty związane z fabrykacją i ich podział. Sposób ujmowania w księgach obrotów zewnętrznych i wewnętrznych. Podział księgowości przedsiębiorstw przemysłowych na handlowo-finansową i fabrykacyjną.

Ćwiczenia w dokonywaniu typowych zapisów w przedsiębiorstwie przemysłowym na charakterystycznych rachunkach ze specjalnem podkreśleniem obrotów na rachunkach fabrykacji.

Prowadzenie najbardziej charakterystycznych dla przedsiębiorstwa przemysłowego ksiąg (kartotek) szczegółowych.

Zamknięcie ksiąg zasadniczych i szczegółowych. Sporządzenie bilansu. Zestawienie strat i zysków. Przykładowo podane obliczenie podatku od obrotu i podatku dochodowego. Prosta statystyka np. kosztów fabrycznych, kosztów handlowych, produkcji. Czytanie łatwych bilansów przedsiębiorstw przemysłowych.

3. Księgowość gospodarstw rolnych, przerobiona metodą tabelaryczną lub włoską.

Podstawowe wiadomości o organizacji gospodarstw rolnych folwarcznych i o technice rolnej. Ogólna charakterystyka księgowości gospodarstw rolnych folwarcznych. Przystosowanie księgowości do poszczególnych działów gospodarstwa. Sposób ujmowania w księgach obrotów zewnętrznych i wewnętrznych.

Prowadzenie charakterystycznych dla gospodarstwa rolnego folwarcznego ksiąg szczegółowych.

Obliczanie podatków na podstawie ksiąg. Zamknięcie ksiąg zasadniczych i szczegółowych. Sporządzenie bilansu i rachunku strat i zysków.

WYNIKI NAUCZANIA.

W zakresie materiału nauczania księgowości przedsiębiorstw bankowych:

ogólna orientacja w księgowości przedsiębiorstw bankowych;
umiejętność księgowania najczęściej występujących obrotów na typowych rachunkach przedsiębiorstw bankowych;

umiejętność prowadzenia i zamykania najważniejszych ksiąg szczegółowych;

podstawowe wiadomości o obliczeniach podatkowych na podstawie ksiąg;

umiejętność sporządzenia najprostszycy bilansów oraz rachunków strat i zysków;

umiejętność wykorzystania zapisów do celów statystycznych.

W zakresie materiału nauczania księgowości przedsiębiorstw przemysłowych:

orientacja w dostosowaniu księgowości do celów kalkulacji, kontroli i statystyki; podstawowe wiadomości o kosztach produkcji, ich podziale, o ujmowaniu w księgach obrotów zewnętrznych i wewnętrznych;

umiejętność księgowania najczęściej występujących obrotów na typowych rachunkach przedsiębiorstw przemysłowych;

umiejętność prowadzenia i zamykania najważniejszych ksiąg szczegółowych;

podstawowe wiadomości o obliczeniach podatkowych na podstawie ksiąg;

umiejętność sporządzania najprostszycy bilansów oraz rachunków strat i zysków;

umiejętność wykorzystania zapisów do celów statystycznych.

W zakresie materiału nauczania księgowości gospodarstw rolnych:

podstawowe wiadomości o organizacji gospodarstw rolnych folwarcznych, orientacja w dostosowaniu księgowości do potrzeb gospodarstwa;

umiejętność księgowania najczęściej występujących obrotów na typowych rachunkach gospodarstw rolnych;

umiejętność prowadzenia i zamykania najważniejszych ksiąg szczegółowych;
podstawowe wiadomości o obliczeniach podatkowych na podstawie ksiąg;
umiejętność sporządzenia najprostszych bilansów oraz rachunków strat i zysków;
umiejętność wykorzystania zapisów do celów statystycznych.

UWAGI.

W materiale nauczania podane są trzy rodzaje przedsiębiorstw gospodarczych, t. j. przedsiębiorstwo bankowe, przemysłowe i gospodarstwo rolne.

W nauczaniu jednak, ze względu na ograniczony czas, należy traktować wyłącznie dwa rodzaje przedsiębiorstw, a więc np. bank i fabrykę, bank i gospodarstwo rolne, fabrykę i gospodarstwo rolne. Dokonanie wyboru rodzajów przedsiębiorstw uzależnia się od struktury gospodarczej regionu szkoły. W pewnych uzasadnionych wypadkach możliwe jest zastosowanie nauczania cyklicznego w ten sposób, że w jednym roku weźmie się pod uwagę np. przedsiębiorstwo bankowe i przemysłowe, a w następnym przemysłowe i rolne lub t. p.

W dużym mieście trzeba brać za podstawę nauczania w dziale przedsiębiorstw bankowych — bank średniej wielkości, w małym mieście bank ludowy albo kasę oszczędności, ponieważ te typy przedsiębiorstw zazwyczaj w tych miejscowościach najczęściej występują.

W związku z nauczaniem księgowości przedsiębiorstw przemysłowych należy również przeprowadzić wybór i uczyć księgowości zakładów przemysłowych tej branży i tej wielkości, jakie istnieją w danej miejscowości i w najbliższej okolicy. Ze względów metodycznych zaleca się uwzględnianie przedsiębiorstw przemysłowych o produkcji masowej jednego lub kilku artykułów (np. cegielnia).

Za podstawę do nauczania księgowości rolnej należy wziąć gospodarstwo folwarczne.

Nauczanie księgowości przedsiębiorstw bankowych będzie się opierało na ćwiczeniach w przerabianiu odpowiednio dobranych tematów z tej instytucji kredytowej, która będzie ośrodkiem nauczania. Tematy powinny obejmować przykłady praktyczne, któreby dały młodzieży jasny pogląd na księgowanie operacji bankowych, zarówno w księgach zasadniczych, jak szczegółowych i pomocniczych.

Uwzględniać trzeba w tematach transakcje, które w danej instytucji bankowej i miejscowości najczęściej się trafiają. Muszą one być zgodne z rzeczywistością i uwzględniać odpowiednie przepisy prawne, skarbowe i socjalne.

Zapisy, dokonane w księgach, posłużą do obliczenia podatków oraz do niektórych zestawień danych statystycznych, charakteryzujących pracę banku.

Zreasumowanie nabytych wiadomości w tym dziale da dyskusja nad powstałym z przykładu bilansem i rachunkiem strat i zysków oraz omówienie prostych bilansów przedsiębiorstw bankowych, przede wszystkim z okręgu szkoły.

W związku z podaniem w materiale nauczania metodami należy zaznaczyć, że nauczyciel, zależnie od swego uznania, może w danych działach stosować tę lub inną metodę — z uwagi na warunki, istniejące w regionie szkoły.

Podobnie należy postępować przy nauczaniu księgowości przedsiębiorstw przemysłowych.

Wstępem do ćwiczeń w tym dziale będzie ogólne zaznajomienie młodzieży z księgowością przedsiębiorstw wytwórczych, ze zwróceniem specjalnej uwagi na jasne i dostosowane do potrzeb kalkulacji, kontroli i statystyki ujęcie w księgach procesu fabrykacji.

Również w tym dziale należy przerabiać ćwiczenia w księgowaniu na typowych dla danego regionu przykładach, specjalnie podkreślając zapisy, dokonywane na rachunkach fabrykacji. Uczeń powinien wyrobić sobie dokładne i zupełnie jasne wyobrażenie o sposobie księgowania podstawowych transakcyj w przedsiębiorstwie przemysłowym, jak i praktycznie umieć księgować dane obroty.

Po przerobieniu krótkich tematów na schematycznych rachunkach lub wprost w księgach należy zaksięgować dłuższy temat, obejmujący otwarcie ksiąg zasadniczych, szczegółowych (kartotek), zaksięgowanie obrotów zewnętrznych i wewnętrznych oraz przeprowadzić zamknięcie rachunków przy uwzględnieniu przepisów prawnych, skarbowych i socjalnych.

Za podstawę do zebrania materiału statystycznego i obliczania podatków mają posłużyć zapisy z przerobionego tematu. Jako materiał do czytania bilansów powinno się uwzględnić wypracowania młodzieży, a nadto proste, aktualne bilanse przedsiębiorstw miejscowych.

Księgowość rolnicza powinna być w swem ujęciu prosta i dostarczać materiału konkretnego, któryby mógł tworzyć zrozumiałą

podstawę do rozważań, czy też kontroli prawidłowego biegu gospodarstwa.

Wychodząc ze schematycznego przedstawienia najważniejszych gałęzi gospodarstwa rolnego, należy nawiązać do zasadniczych składników księgowości rolnej i wskazać ich celowość oraz wzajemną łączność wszystkich ksiąg zasadniczych i szczegółowych.

W ćwiczeniach powinno się przejść na przykładach, wziętych z praktyki, sposób sporządzania inwentarzy, opracowanie poszczególnych najważniejszych ksiąg i rejestrów wraz z typowym zapisem w nich, jak i na rachunkach głównych, sporządzanie prostych bilansów, przy zwracaniu uwagi na przejrzystość i celowość układu. Powinno się uwzględnić przy księgowaniu przepisy prawne i skarbowe.

Uczeń powinien zrozumieć jasno i dokładnie na podstawie przerobionych tematów, drogę dokonywania zapisów, poczynając od wstępnych zapisów w rejestrach, poprzez księgi szczegółowe, aż do zapisu w księdze głównej.

Przykłady powinny ujmować podstawowe obroty w gospodarstwie rolnem i mają ilustrować najważniejsze czynności.

Należy nauczyć sporządzania prostych bilansów i wysnuwania na ich oparciu wniosków na przyszłość.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem poznawczym nauczania księgowości w klasie II i III jest opanowanie przez młodzież zasad prowadzenia ksiąg w różnych przedsiębiorstwach kupieckich, osiągnięcie umiejętności w praktycznym stosowaniu tych zasad do przeprowadzania kalkulacji, kontroli i statystyki pracy przedsiębiorstwa.

Na podstawie przerobionego materiału uczeń powinien umieć księgować najczęściej występujące transakcje na typowych rachunkach przedsiębiorstw kupieckich, prowadzić charakterystyczne księgi szczegółowe i pomocnicze, sporządzić poprawnie bilans oraz rachunek strat i zysków tych przedsiębiorstw. Pracę ucznia powinna cechować znajomość przepisów prawnych, odnoszących się do prowadzenia ksiąg.

Przyswojone wiadomości i umiejętności z dziedziny księgowości mają ułatwić uczniowi rozumienie prostych bilansów przedsiębiorstw kupieckich i umożliwić ich prostą analizę. Uczeń po

ukończeniu klasy III powinien znać podstawy zorganizowania księgowości w małym przedsiębiorstwie kupieckim.

Poznawczym celem nauki w klasie IV jest opanowanie przez młodzież zasad prowadzenia księgowości oraz zdobycie umiejętności i sprawności w zastosowaniu nabytych wiadomości do celów kalkulacji, kontroli, statystyki, bądź przedsiębiorstw bankowych i przemysłowych, bądź przedsiębiorstw bankowych i gospodarstw rolnych, bądź wreszcie przedsiębiorstw przemysłowych i gospodarstw rolnych, z uwzględnieniem dwóch, najczęściej stosowanych w danym regionie, metod księgowości.

Ta umiejętność i sprawność odnosi się do księgowania typowych i prostych transakcyj w księgach zasadniczych i szczegółowych, sporządzania najprostszych bilansów oraz rachunków strat i zysków, obliczania na podstawie zapisów w księgach — należnych podatków, wyzyskania zapisów do celów kalkulacji, kontroli i statystyki.

Podobnie jak w klasach poprzednich, uczeń powinien rozumieć proste bilanse i rachunki strat i zysków przedsiębiorstw, które pozna w klasie IV i umieć na ich podstawie wyciągnąć proste wnioski.

Nietylko zaksięgowanie, ale i wyzyskanie dokonanych zapisów, ma wyrobić w młodzieży orientację gospodarczą i rozwinąć zmysł praktyczny dla należytej oceny działalności przedsiębiorstwa, jego stanu gospodarczego i rentowności.

Poza celami poznawczymi ma księgowość do spełnienia ważne cele wychowawcze.

Nauczanie księgowości ma rozwijać w młodzieży przede wszystkim logiczne rozumowanie, spostrzegawczość, ma przyzwyczajać do planowości w pracy, systematyczności, skrupulatności.

Wreszcie ćwiczenia, stosowane stale na lekcjach księgowości, mają wyrobić w uczniu poczucie ład i porządku.

UWAGI OGÓLNE O WYKONYWANIU PROGRAMU.

Nauczanie księgowości należy opierać na ćwiczeniach. Najpierw musi nauczyciel objaśnić dane zagadnienie, nawiązując do wiadomości młodzieży z organizacji i techniki handlu. Objasnienie to ma być krótkie, nawet gdyby młodzież pewnego zagadnienia jeszcze sobie nie przyswoiła na lekcjach organizacji i techniki handlu. Nauczyciel ma pamiętać, że celem jego jest jedynie zorientowanie młodzieży w transakcjach, wnikanie zaś głębsze w materiał nauczania w tym kierunku należy do nauczyciela handlu.

Za punkt wyjścia przy nauczaniu bierze się zagadnienie, dotychczas jeszcze w księgowości przez młodzież nieznaną. To zagadnienie nauczyciel powinien wyczerpać, o ile możliwości, na jednej lekcji. Jeżeli jednak materiał jest zbyt obszerny i zachodzi trudność ogarnięcia go na jednej lekcji, należy wtenczas wybrać najbardziej istotną część i podać tak, aby tworzyła, o ile możliwości całość, w następnych zaś lekcjach ma nastąpić rozwinięcie zagadnienia. Np. sprzedaż komisowa obejmuje pewien kompleks zagadnień, którego nie można rozwinąć w granicach jednej lekcji. Trzeba więc tak postąpić, by już na pierwszej lekcji uczeń otrzymał obraz całości, poczem w następnych lekcjach nastąpi pogłębianie szczegółów.

Przez ćwiczenia przekształca młodzież nabyte wiadomości w umiejętności. Do ćwiczeń należy dobierać tematy z początku krótkie, później nieco dłuższe, oparte możliwie na transakcjach, wziętych z życia. Zaleca się zestawienie, w miarę możliwości, niektórych tematów w formie zbioru dokumentów, przyczem tematów tego rodzaju nie należy stosować wcześniej, jak w ostatnim okresie klasy II. Zasadą, która musi być stosowana, przy przerabianiu ćwiczeń, jest pisanie wszystkich prac, wykonywanych w klasie, od razu na czysto atramentem. Przepisywanie przerabianych przykładów w domu jest wyłączone. Obowiązkiem nauczyciela jest stała kontrola księgowości, wykonywanych podczas lekcji oraz okresowe przeglądanie wszystkich zeszytów ze zwracaniem uwagi młodzieży na popełnione błędy i nieprawidłowości.

Materiałem do nauczania księgowości powinny być, jak wyżej wspomniano, przykłady transakcyj, czerpanych z życia przedsiębiorstw gospodarczych. W tym celu nauczyciel powinien utrzymywać kontakt z przedsiębiorstwami i od nich zbierać konkretne dane do księgowania. Z przykładów tych powinien nauczyciel utworzyć temat prosty, przechodząc od zagadnień łatwych do trudniejszych, od prostych do złożonych, od codziennych do rzadziej występujących.

W klasie IV dopuszczona jest praca zespołowa młodzieży w zakresie ćwiczeń w prowadzeniu ksiąg zasadniczych, szczegółowych i pomocniczych.

Nauczanie trzeba dostosowywać do poziomu uczniów średniozdolnych. Ponieważ poziom ten średni często się zmienia i jest corocznie w tej samej klasie inny, powinien nauczyciel bacznie śledzić postępy klasy, by się do niej dostosować. Należy klasę przede wszystkim naciskać na rozumowe ujęcie materiału i logiczne myślenie.

Należy kontrolować, czy dany dział materiału został dostatecznie opanowany. Jeżeli okażą się pewne braki w wiadomościach uczniów, należy materiał jeszcze raz wyjaśnić, by młodzież nie przystępowała do nowych zagadnień, nie znając należycie uprzednio przerobionych.

Celem pogłębienia materiału nauczania, opanowanego na lekcjach w szkole, nauczyciel może polecić młodzieży od czasu do czasu przepracowanie w domu krótkiego tematu, ilustrującego dane zagadnienie. Ćwiczenia domowe mogą zająć średnio zdolnemu uczniowi do 20 minut czasu. Muszą być one wykonane czysto i poprawnie. Nauczyciel powinien przeglądać je dorywczo.

Ćwiczenia szkolne sprawdzające powinny być stosowane w związku z przerabianym materiałem. Zaleca się zadania krótkie, obejmujące jedną godzinę lekcyjną. Należy je stosować w wymiarze następującym: w klasie II około 3 w każdym półroczu, w klasach następnych około 4 w każdym półroczu.

METODY NAUCZANIA.

Należy dążyć do takiego nauczania, które przy dostatecznym zainteresowaniu ogółu klasy dawałoby pole i zachętę do wysiłków, a zarazem zapewniało stopniowanie trudności i osiągnięcie przewidzianych w programie wyników.

Program nie narzuca żadnej metody specjalnej; co więcej, żadna metoda nauczania nie powinna być stosowana wyłącznie, a to tem bardziej, że wybór jej musi zależeć od właściwości klasy, nauczyciela i materiału nauczania, a nawet od okoliczności, które powstają w toku nauczania.

Swoboda w tym zakresie nie upoważnia nauczyciela do zaniedbywania sprawy metody nauczania. Przeciwnie, nauczyciel jest odpowiedzialny za celowość i skuteczność stosowanych przez siebie metod, a dla udoskonalenia swej pracy powinien czuwać nad postępowaniem w tej dziedzinie, zastosowując jednak należyłą ostrożność w przenoszeniu na teren swej szkoły nowych pomysłów metodycznych.

Ważnym środkiem do osiągnięcia celów nauczania jest pobudzanie ucznia do pracy samodzielnej i twórczej w dostępnym dla niego zakresie. Trzeba jednak zachować ostrożność, aby praca „samodzielna“ nie obracała się w próżni, a więc przede wszystkim trzeba podłożyć solidny fundament dobrze przyswojonych wiadomości, zanim można będzie żądać od ucznia pracy o własnych siłach.

Baczną trzeba zwrócić uwagę na sposób uczenia się młodzieży w domu. Nauczyciel musi pokazać i z początkiem zwłaszcza roku szkolnego urządzić pogadanki na temat, jak należy uczyć się księgowości.

ROLA PODRĘCZNIKA I POMOCY NAUKOWYCH.

Podręcznik powinien ujmować materiał, przerabiany na lekcjach, w pewną zwartą całość, aby ułatwić młodzieży powtórzenie i utrwalenie poznanych wiadomości. Poza tem podręcznik może zawierać obszerniejsze wiadomości z poszczególnych dziedzin, uzupełniające i rozszerzające materiał nauczania. Te wiadomości pobudzą młodzież do samokształcenia się, a nauczycielowi ułatwią pracę.

Wszędzie tam, gdzie nauczyciel księgowości może posługiwać się pomocami naukowymi, powinien to skrzętnie czynić. Pokaz różnych pomocy budzi ciekawość i zainteresowanie młodzieży, wywołuje aktywność i pobudza do samodzielnego rozwiązania zadania. Do pomocy naukowych należeć będą np.: oryginalne księgi, tablice, wykresy, dokumenty, formularze, druki i t. p.

Do pobudzenia inicjatywy u młodzieży przyczynią się wycieczki do kantoru kupca, do biura banku, czy fabryki, czy gospodarstwa rolnego oraz praktyki w przedsiębiorstwie. Młodzież, zwiędzając pewien obiekt, a przedtem w szkole przygotowana, widzi, jak w praktyce wygląda to, czego uczyła się na lekcjach. Przeprowadzona następnie rozmowa na temat zaobserwowanych faktów da niewątpliwie młodzieży pobudki do tworzenia własnych projektów. Wycieczki te muszą być jednak ostrożnie stosowane, według planu i w porozumieniu z nauczycielem organizacji i techniki handlu.

KORELACJA KSIĘGOWOŚCI Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauczanie księgowości opiera się na wiadomościach z organizacji i techniki handlu. Wiadomości te z pierwszej klasy i następnych dają nauczycielowi księgowości podkład, który je wykorzystuje przy nauce swojego przedmiotu. Korelacja zatem obu przedmiotów jest ścisła.

Nauka księgowości pozostaje następnie w ścisłym związku z arytmetyką handlową. Nauczyciel księgowości wyzyskuje wiadomości arytmetyczne młodzieży, potrzebne do uskuteczniania za-

pisów i do kontroli obliczeń. Wszelkie obliczenia musi księgowy wykonywać poprawnie i pewnie.

Związek z językiem obcym może się zaznaczyć przez wyzyskanie do celów księgowości korespondencji w języku obcym. Podobnie jak korespondencja w języku polskim, przerabiana na lekcjach organizacji i techniki handlu, może dostarczyć materiału dla księgowego w postaci listów, dokumentów, formularzy, tak i korespondencja w języku obcym w ograniczonym zakresie może dać materiał, na którym księgowy przeprowadzi właściwe ćwiczenia.

Porozumienie z językiem polskim może polegać na zwracaniu przez nauczyciela księgowości uwagi młodzieży na poprawność ujmowania pod względem językowym i gramatycznym ćwiczeń, jak i na właściwe wyrażanie się.

Wreszcie nauczyciel może wyzyskać sprawność młodzieży, na-
bytą w pisaniu na maszynie, jak i w używaniu maszyn do liczenia.

STENOGRAFJA.

KLASA IV.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Pierwsze półrocze.

Wiadomości wstępne. Spółgłoski i samogłoski. Zmiękczenie i jutowanie spółgłosek. Znaczniki i skrócenia gramatyczne. Przedrostki i przyrostki polskie. Grupy spółgłoskowe i zgłoskowe. Wyrazy obce. Liczebniki i inne skrócenia stałe. Ćwiczenia w stenografowaniu i odczytywaniu stenogramów, oparte na całym materiale części elementarnej. Najłatwiejsze skrócenia logiczne początkowe i mieszane.

Drugie półrocze.

Stenografowanie zadanych tekstów z różnych przedmiotów nauki szkolnej; stopniowanie trudności przez zadawanie większych partij materiału ćwiczeniowego i dyktowanie w coraz szybszem tempie (minima: 40 do 50 sł./min. = 90 do 110 zgl./min.). Stenografowanie bez przygotowania. Stenografowanie z uwagą zwróconą na treść pisanych zdań. Zapisywanie stenograficzne dyktowanych listów kupieckich; notowanie dyspozycji listów kupieckich i poleceń. Stenografowanie w postawie stojącej. Stenografowanie streszczeń, swobodnych opowiadań i własnych myśli.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność dosłownego stenografowania tekstów nieznanych z biegłością co najmniej 50 sł./min. = 110 zgl./min. i umiejętność poprawnego odczytywania stenogramów;

umiejętność stenografowania dyspozycji, a przede wszystkim dyspozycji listów kupieckich;

umiejętność notowania możliwie najdokładniejszych streszczeń oraz własnych myśli;

poznanie i umiejętność praktycznego przeprowadzenia różnych zastosowań stenografii w życiu gospodarczym.

UWAGI.

Zastosowanie stenografii w pracy zawodowej obejmuje stenografowanie: dyktatów, notatek, streszczeń oraz dosłowne zapisanie żywej mowy.

W gimnazjum kupieckim należy położyć główny nacisk na stenografowanie dyktatów i notatek.

Szczególnie ważną i częstą czynnością młodego pracownika handlowego jest pisanie pod dyktandem, sprawne zaś wykonanie tej czynności jest sztuką nietatwą, wymaga więc systematycznego ćwiczenia. Dlatego, celem przygotowania młodzieży do wymagań pracy zawodowej, powinien nauczyciel ująć dyktaty w pewien system. Oprócz zwiększania tempa dyktatów winien nauczyciel przeprowadzić w ciągu roku szkolnego pewne stopniowanie trudności.

Przez pierwsze półrocze odbywa się ono w ten sposób, że początkowo nauczyciel dyktuje zdania dobitnie z jednego miejsca w klasie, wypowiadając naraz małą ilość wyrazów, dalsze zaś dyktowanie rozpoczyna dopiero z chwilą, gdy uczeń zapisał przedtem podyktowane wyrazy; z kolei zwiększanie trudności polega na tem, że nauczyciel dyktuje dalszy ciąg, zanim uczeń zapisał poprzednio wypowiedziane słowa.

W drugim półroczu nauczyciel zwiększa trudność przez dyktowanie naraz większej ilości wyrazów, a przy końcu przez swobodne wypowiadanie słów bez szczególnej dobitności, w nierównym tempie, chodząc nadto po klasie.

W notatkach zapisują uczniowie pismem skróconem dyspozycje, streszczenia oraz własne myśli.

Dosłowne notowanie żywej mowy w postaci odczytów czy dyskusyj nie należy zasadniczo do programu nauki stenografii w gimnazjum kupieckim.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauczanie stenografji w gimnazjum ma do spełnienia cele, zarówno natury poznawczej, jak i wychowawczej.

Uczeń winien przyswoić sobie pismo skrócone w tym stopniu, by mógł swobodnie posługiwać się niem w pracy zawodowej.

W szczególności celem nauczania w pierwszym półroczu jest opanowanie przez młodzież zasad stenografji zarówno elementarnej, jak i skróconej, z uwzględnieniem najłatwiejszych skrótów logicznych.

W drugim półroczu nauka stenografji ma na celu: wyćwiczenie młodzieży w biegłym stenografowaniu i w pewności odczytywania stenogramów; nauczenie stenografowania z uwagą, zwróconą na treść pisanych zdań; praktyczne zaznajomienie młodzieży z różnymi sposobami zastosowania stenografji w pracy zawodowej.

Umiejętnie poprowadzone ćwiczenia stenograficzne winny wdrożyć młodzież do syntetycznego myślenia, rozwijać w niej szybką orientację i decyzję.

Nauczyciel musi podnieść umiejętność stenografowania ponad mechaniczne stosowanie reguł pisowni stenograficznej, musi, podobnie jak w innych przedmiotach, uczyć młodzież myśleć. Tylko przez tak ujęte ćwiczenia można kształcić młodzież intelektualnie. Bez doprowadzenia stenografowania do poziomu, na którym piszący nie myśli już o samych znakach, lecz jedynie o treści mowy, nie można posługiwać się tą umiejętnością swobodnie w pracy zawodowej.

Ćwiczenia stenograficzne mają następnie wyrobić w młodzieży systematyczność, pilność, wytrwałość i dokładność.

WSKAZÓWKI METODYCZNE.

Przy nauczaniu stenografji nauczyciel może stosować różne metody, zależne od jego wyboru. Przytoczone niżej wskazówki metodyczne podają celowe sposoby przyswojenia przez młodzież praktycznej i wielostronnej znajomości pisma skróconego.

Nauczyciel może uczyć przez: stwierdzanie postępów młodzieży w zakresie przerobionego materiału; objaśnienie materiału nowego; pogłębianie wiadomości zapomocą odpowiednich ćwiczeń.

Stwierdzanie postępów młodzieży przez przerobienie zadanych ćwiczeń odbywa się zwykle na początku każdej lekcji. Poprawianie błędów nauczyciel może przeprowadzać różnymi sposobami: np. pisze na tablicy znak poprawnie, a uczeń przez porównanie spo-

strzeżę swój błąd i wypowiada regułę; poddaje uczniowi regułę, na podstawie której ten pisze znak poprawnie; przypomina mu inny typowy przykład; zapytuje o błąd innego ucznia i t. p. Młodzież poprawia błędy w swych zeszytach, najlepiej na marginesie, co nauczyciel powinien możliwie często kontrolować. Przerobienie zadanej uprzednio lekcji odbywać się może w kilku stadiach, jak np. luźne wyrazy przykładowe, uporządkowane systematycznie, poleca nauczyciel pisać na tablicy i poprawia je doraźnie, lub też dyktuje wyrazy trudniejsze, użyte w zwrotach, potem w zdaniach, i poprawia dopiero po skończeniu dyktatu, wreszcie dyktuje zdania do zeszytów i t. p.

Objaśnienie nowej lekcji ma wprowadzić młodzież w zrozumienie istoty danej reguły przy pomocy typowych przykładów oraz wskazać wszystkie poszczególne wypadki i jej zastosowania. Nie jest celem objaśnienia zupełne wyćwiczenie nowego materiału, co w znacznej części powinno być przedmiotem pracy domowej młodzieży. Nauczyciel winien wskutek tego pouczyć młodzież, jak najpraktyczniej ma przerabiać zadane ćwiczenia w domu. W tym celu pożytecznie jest parę razy w ciągu roku urządzić w godzinie szkolnej pod kierunkiem nauczyciela pokaz przygotowania domowego młodzieży. Po objaśnieniach nauczyciela młodzież przerabia samodzielnie nowy rozdział podręcznika w ciągu np. 25 minut, poczem następuje kontrola wyników jej pracy i uwagi metodyczne. Stosownie do rodzaju materiału naukowego praca domowa młodzieży przybiera różne formy, skutkiem czego zachodzi potrzeba kilkakrotnego w ciągu roku przeprowadzenia w klasie pokazowej pracy domowej pod kierunkiem nauczyciela.

Pogłębianie poznanych wiadomości można przeprowadzać w ostatniej części lekcji zapomocą odpowiednich ćwiczeń, jak np. t. zw. ćwiczenia rzędowe, t. j. kilkakrotne ćwiczenie najtrudniejszych znaków z lekcji ostatniej lub innych; dyktat większej ilości przykładów na trudniejsze reguły; dyktat różnych odmian gramatycznych wyrazów przykładowych; dyktat zdań przykładowych w kilku odmianach; odczytywanie wzorowych stenogramów lub stenogramów kolegów po wymianie zeszytów i t. p.

Ćwiczenie w bieglności nie jest jeszcze celem nauki w pierwszym półroczu, jednakże przy końcu półroczu nauczyciel winien dyktować zadane ustępy z zastosowaniem skrótów logicznych w tempie nie mniejszem, niż 40 sł./min. = 90 zgł./min.

Materiał przykładowy podręcznika nauczyciel powinien rozszerzać, dyktując w miarę postępu nauki mniej luźnych wyrazów, a coraz więcej pełnych frazesów i zdań. Wyrazy, powiązane w zwroty

i zdania, są łatwiej zrozumiałe i bardziej pouczające, młodzież szybciej chwytą je słuchowo, a nadto lepiej uczą się stosować praktycznie poznane reguły. Zwroty i zdania przykładowe należy dobrać bardzo starannie z zakresu różnych nauk, zwłaszcza związanych z zawodem kupieckim. Dzięki zajmującemu materiałowi ćwiczeń nauka stenografii staje się bardziej urozmaicona, wzbudza większe zainteresowanie, kształci umysły młodzieży, przez co osiąga się lepsze wyniki praktyczne. Znaczenie wszystkich stenografowanych wyrazów i zdań powinna młodzież dokładnie rozumieć, w razie zaś potrzeby nauczyciel winien udzielać wyjaśnień.

Biegłość i wytrwałość w stenografowaniu, co jest celem drugiego półrocza, wyrabia się przez indywidualne ćwiczenia domowe uczniów, na podstawie szczegółowych rad i wskazówek nauczyciela oraz w szkole — przez pisanie dyktatów w coraz szybszym tempie i coraz dłuższych. Oczywiście, wszystkie stenogramy powinny być pomocy zegarka lub stopera, zwiększać należy stopniowo co pewien czas aż do minimum 50 sł./min. = 110 zgl./min. Szybsze tempa mogą osiągać bardziej uzdolnieni i pilni uczniowie. Zawsze należy uwzględniać przechodzenie od rzeczy łatwiejszych do coraz trudniejszych i to zarówno w całym kompleksie różnorodnych ćwiczeń, jak i w każdym poszczególnym ich rodzaju.

Stenografowanie bez przygotowania osiągać można w kolejnych etapach. Najpierw nauczyciel zadaje do przerobienia w domu coraz większe partie materiału ćwiczeniowego aż do kilku stron objętości i to najlepiej z podręcznika organizacji i techniki handlu. Przygotowanie ucznia będzie tu z natury rzeczy coraz pobieżniejsze i wreszcie polegać będzie tylko na wyszukaniu najtrudniejszych wyrazów i rozważaniu dla nich najlepszych skrótów. Następnie nauczyciel dyktuje teksty, nieprzygotowane przez młodzież, i zapowiada tylko przed dyktatem kilka (stopniowo coraz mniej) trudniejszych wyrazów, wreszcie dyktuje bez żadnego przygotowania.

Aby kierować uwagę młodzieży także na treść pisanych zdań, powinien nauczyciel po skończeniu dyktanda zapytywać ucznia, o czym pisał, wymagając choćby krótkiego przedstawienia najistotniejszej treści. Specjalne ćwiczenia w stenografowaniu z całą uwagą, zwróconą na treść dyktatu, przeprowadza się w czasie stenografowania dyspozycji listów i streszczeń. Układanie listów na podstawie zanotowanych dyspozycji jest bardzo ważnym rodzajem ćwiczenia, tak bowiem często w praktyce zawodowej stosuje się umiejętność stenografowania. Naukę notowania streszczeń może przeprowadzać nauczyciel po omówieniu ogólnych zasad w następu-

jących etapach: przeczyta każde zdanie i ustala najistotniejsze wyrazy, w dyktacie zaś akcentuje je; zapowiada krótko treść i akcentuje ważniejsze wyrazy; nie zapowiada treści i dyktuje z akcentami; wreszcie młodzież pisze streszczenie dyktatu swobodnego bez żadnych ułatwień.

Nauczyciel powinien nadto przeprowadzić z uczniami inne sposoby zastosowania stenografii w praktyce zawodowej, np.: stenografowanie na bloczkach w postawie stojącej, gdy jeden uczeń notuje stojąc, inni zaś notują siedząc; stenografowanie dyspozycji (szefa firmy), odnoszących się nietylko do listów, ale i do różnych czynności, które wchodzą w zakres pracy pewnych rodzajów przedsiębiorstw. Starannie ułożone dyspozycje dają żywy obraz przebiegu pracy, charakterystyczny dla danego przedsiębiorstwa. Lekcje takie, których przedmiotem są jednodniowe cykle pracy różnych przedsiębiorstw, są bardzo pouczające.

Doniosłe znaczenie ma także stenografowanie przez uczniów ich własnych myśli, conceptów listów, szkiców zadań szkolnych oraz listów w układzie kolegów, na podstawie podyktowanych przez nauczyciela dyspozycji.

Pożądanem zakończeniem nauki stenografii mogą być konkursy stenograficzne, które dają młodzieży pole do szlachetnej rywalizacji. Konkursy mogą być klasowe, szkolne i międzyszkolne. Konkurs klasowy lub szkolny w biegłości stenografowania i dokładności odczytania stenogramu prowadzi do ułożenia listy lokacyjnej najsprawniejszych stenografów w klasie lub szkole. Konkursy międzyszkolne drużyn reprezentacyjnych wymagają specjalnie ułożonych regulaminów.

W każdym półroczu obowiązują co najmniej cztery zadania szkolne.

PRACA DOMOWA.

Z każdej lekcji w ciągu roku szkolnego nauczyciel powinien wymagać ćwiczenia domowego, napisanego starannie atramentem w specjalnym zeszyte. Ćwiczenia te winno się poprawiać w zasadzie na lekcji sporadycznie lub zespołowo pod kierunkiem nauczyciela. Nauczyciel powinien nadto zabierać zeszyty domowe uczniów co najmniej 4 razy do roku celem przejrzenia prac oraz poprawienia dokładnego pracy, ostatnio napisanej.

Ćwiczenia domowe obejmują nietylko stenogramy, ale i odpisy stenogramów, przyczem należy zwracać baczną uwagę na pisownię polską i interpunkcję.

Tematem ćwiczeń domowych w drugim półroczu jest materiał lekcji szkolnych w całości, w wybranych częściach lub streszczenia lekcji.

Nauka stenografii winna być jeszcze urozmaicona przez dobrowolne ćwiczenia dodatkowe uczniów, polegające na przepisywaniu i płynnym odczytywaniu wzorowych stenogramów lub stenografowaniu ustępów z zakresu przedmiotów nauki szkolnej wedle indywidualnych zainteresowań młodzieży.

POMOCE NAUKOWE.

W pierwszym półroczu nauka stenografii opiera się na podręczniku, zatwierdzonym przez władze szkolne. Zeszyty z początku mają linjament pełny, w dalszym ciągu, poczynając od skrótów logicznych, linjament pojedynczy; przy końcu nauki można stosować zeszyty bez linii. W zeszytach z linjamentem pełnym pisze młodzież piórem, w dalszym ciągu nauki — ołówkiem lub piórem.

Innymi pomocami naukowymi mogą być: wzorowe stenogramy, czasopisma stenograficzne, biblioteczki stenograficzne szkolne, rękopiśmienne, gromadzone przez młodzież pod kierunkiem nauczyciela.

KORELACJA STENOGRAFII Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Korelacja stenografii z nauką języka polskiego znajdzie wyraz w pierwszym półroczu w oparciu nauczania o pisownię i gramatykę, a zwłaszcza o te jej części, które dotyczą: podziału spółgłosek, części mowy, odmiany wyrazów, podziału wyrazów na części składowe, budowy zdania i t. d.

Również w pierwszym półroczu związek stenografii z innymi przedmiotami może polegać na czerpaniu materiału przykładowego do ćwiczeń stenograficznych z nauk zawodowych lub pomocniczych. W drugim półroczu korzystanie przy stenografowaniu z wiadomości innych przedmiotów, przede wszystkim zawodowych, musi znaleźć szersze uwzględnienie.

Przy ćwiczeniach w ciągu całego roku korelacja stenografii winna się ujawnić przede wszystkim z organizacją i techniką handlu, zwłaszcza w jej części korespondencyjnej. Młodzież powinna posługiwać się przy pisaniu listów i dyspozycji pismem skróconem, co zaoszczędzi nauczycielowi organizacji i techniki handlu pewną ilość czasu.

Związek stenografii z pisaniem na maszynie polega na przepisywaniu na maszynach stenografowanych dyktatów lub własnych myśli.

Wreszcie umiejętność stenograficzną uczniów powinni wogóle wyzyskać wszyscy nauczyciele w zakresie swych przedmiotów, przyczem sami nie muszą znać stenografii. Wdrożenie młodzieży do posługiwania się pismem skróconem przy każdej nadarzającej się sposobności na lekcjach szkolnych przyczyni się do zaoszczędzenia czasu, dokładniejszego zapisania poleceń nauczyciela i wpłynie korzystnie na zdobycie przez uczniów biegłości w stenografii.

PISANIE NA MASZYNIE.

Klasa III -- przedmiot nadobowiązkowy.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Stopień pierwszy.

Wiadomości wstępne o maszynie do pisania. Systemy. Klawiatura. Oznaczenie palców; ich przynależność do poszczególnych grup klawiszy. Poznanie składowych części maszyny, ich celowości i działania. Konserwacja maszyny. Usuwanie drobnych usterek w działaniu maszyny.

Warunki pracy na maszynie do pisania: lokal, światło, stolik, krzesło, pulpit, przybory do pisania. Układ ciała statyczny i dynamiczny. Oszczędność ruchów. Rytm i krótkość uderzeń. Dziesięciopalcowa metoda pisania na maszynie i jej zalety. Zaprawa palców.

Technika pracy na maszynie do pisania: ustawienie maszyny, zakładanie, równanie, przytrzymywanie i wyjmowanie papieru; przesuwanie wózka; używanie marginesów i odstępów między wierszami; regulowanie napędu wózka i jego wyprzęganie; używanie tabulatora i t. p.

Opanowanie klawiatury: ćwiczenia na klawiszach drugiego, trzeciego, pierwszego i czwartego rzędu klawiatury; ćwiczenia na klawiszach dodatkowych i na całej klawiaturze.

Ćwiczenia w pisaniu wielkich liter, cyfr, ułamków, znaków miar i wag, walut oraz znaków działań arytmetycznych. Specjalne ćwiczenia słabych palców. Ćwiczenia rytmu. Ćwiczenia w pisaniu ce-

lem nabycia biegłości. Ćwiczenia w stawianiu znaków przestankowych. Ćwiczenia w używaniu skrótów i znaków handlowych.

Odmiany pisma maszynowego. Podkreślanie, wyznaczanie kolumn i linjowanie, pisanie na linjowanym papierze, wyliczanie w rozłożeniu tekstu, ornamentacja i t. p. Poprawa błędów. Wypełnianie formularzy drukowych.

Ćwiczenia w pisaniu listów i dokumentów przedsiębiorstw gospodarczych. Przepisywanie na maszynie przy przestrzeganiu dokładności. Pisanie pod dyktandem. Pisanie przez kalkę. Ćwiczenia w powielaniu wielokrotnem.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość maszyny do pisania i umiejętność posługiwania się jej mechanizmem; umiejętność konserwacji maszyny;

poznanie podstawowych warunków pracy na maszynie i przyzwyczajenie się do stałego przestrzegania zasad higieny zawodowej;

sprawność w dokładnym i poprawnym pisaniu na maszynie łatwiejszych listów i dokumentów, wchodzących w zakres korespondencji przedsiębiorstw gospodarczych, z biegłością co najmniej 60 właściwych uderzeń na minutę;

nabycie zaradności w obsłudze maszyny i umiejętność usuwania w niej drobniejszych usterek;

zrozumienie i przestrzeganie form w wypracowaniach korespondencyjnych;

wdrożenie młodzieży do czystości i dokładności w pracy na maszynie.

UWAGI.

Nauczanie obejmuje objaśnienia materiału ćwiczeniowego i ćwiczenia praktyczne. Objaśnianie można opisać, pokazem, rysunkiem, ilustracją, pisana instrukcją i t. p. Objaśnienie może być przeprowadzone dyskusją; pokaz odbywa się w sali maszyn i w zwiedzanych biurach. Młodzież poznaje maszynę najlepiej przez praktyczną obsługę maszyny. Nauczyciel może jednak w razie potrzeby narysować pewną część składową maszyny na tablicy, skorzystać z ilustracji w podręczniku, obrazu i t. p. Pouczenia o składowych częściach maszyny czerpać można z podręcznika i fabrycznych opisów maszyn.

Przy nauczaniu samego pisania na maszynie zdążać należy w dwóch kierunkach. Z jednej strony trzeba wdrażać ucznia do pamięciowego utrwalenia obrazu klawiatury i prawidłowego trafiania w klawisze, przy jednoczesnym wyrabianiu palców, z drugiej

strony — zaznajamiać go z wymaganiami praktycznej pisowni na maszynie oraz z najkonieczniejszymi wypracowaniami korespondencyjnymi przedsiębiorstw gospodarczych.

Biorąc pod uwagę wymiar czasu, przeznaczony na naukę pisania na maszynie, należy większość jego poświęcić na ćwiczenia w pisaniu i wypracowania korespondencyjne.

Początkowo zaznajamiają się uczniowie z maszyną do pisania (marki, u nas dostatecznie rozpowszechnionej), poczem przystępują do zapamiętania rozmieszczenia poszczególnych liter na klawiaturze. Pożądane byłoby posługiwanie się w tym wypadku klawiaturą znormalizowaną. Omawianie innych układów klawiatury można na tym stopniu nauczania pominąć. Dla demonstracji składowych części można zobaczyć jedną starą maszynę.

Trzeba dokładnie zapoznać młodzież ze składowymi częściami maszyny i ich zastosowaniem oraz działaniem, a to w tym celu, by młodzież maszyny nie psuła i na wypadek uszkodzenia mogła sama wykonać łatwiejsze naprawy. Przy objaśnianiu składowych części trzeba mówić także o ich cenie, jak również o cenie samej maszyny, przez co młodzież zda sobie sprawę z wysokości funduszy, wyłożonych na kupno maszyn. Powinna też młodzież dbać o maszynę, chronić ją przed kurzem, myć, naoliwiać i wdronżyć się do stałego używania przyborów do czyszczenia. Na każdym uczniu spoczywa obowiązek utrzymania maszyny w porządku. Dużą trudność sprawia właściwe oznaczanie składowych części maszyny. W tem należy młodzież stale poprawiać, przestrzegając polskiego słownictwa technicznego.

Dla zapobiegania w przyszłości chorobom zawodowym, należy młodzież objaśnić, jaki powinien być lokal, jak ma padać światło dzienne i sztuczne, jaki ma być poprawny układ ciała przy maszynie; te zasady higieniczne pracy zawodowej winien nauczyciel ciągle młodzieży przypominać i stale na nie zwracać uwagę.

Zamiast myślowego kojarzenia zbiegu najczęstszych liter i pisania ich t. zw. taktami, należy zalecać pisanie rytmiczne, które się przyczynia do zmniejszenia liczby błędów, a tem samem do zwiększenia biegłości, jak i do estetycznego wyglądu pisma, zwłaszcza, że na stopniu pierwszym nauczania chodzi bardziej o dokładność w pracy, niż o wydatną biegłość w samym pisaniu.

Metodę dziesięciopalcowego pisania należy stosować z chwilą, gdy uczniowie zaczną prawidłowo uderzać w klawisze. Słabość palców winien uczeń pokonywać już od pierwszej chwili nauki pisania; największą trudność odczuwa on w małych palcach; gibkość palców i większą w nich siłę uzyskać można przez częstą gimnasty-

kę. Pisanie na ślepo ograniczyć należy na tym stopniu nauczania do nielicznych ćwiczeń.

Musi się zwrócić bacniejszą uwagę na pisownię maszynową, t. j. na ćwiczenia znaków przestankowych, skrótów i znaków handlowych, znaków działań arytmetycznych, gdyż dział ten, ze względu na pisanie listów handlowych, powinna sobie młodzież dokładnie przyswoić. Również linjowanie, podkreślanie, wyznaczanie kolumn, sporządzanie i wypełnianie formularzy drukowanych, wyliczanie w tekście i t. p. jest ważne dla przyszłego pracownika handlowego, który ma bez błędu sporządzać różne dokumenty handlowe.

Aby młodzież sprawnie opanowała technikę pisania na maszynie, musi nauczyciel umiejętnie stopniować trudności, przechodząc od ćwiczeń prostych do coraz trudniejszych. Ćwiczenia powinny być ujęte systematycznie w szereg lekcji, tworzących każda dla siebie pewną całość.

Od młodzieży nie można na tym stopniu nauczania żądać zbyt szybkiego pisania, należy natomiast zaakceptować konieczność rytmicznego i dokładnego ćwiczenia. Szybkość przyjdzie później sama. Niemniej jednak pewne ćwiczenia w biegłości pisania znanych tekstów należy stosować. Materiał ćwiczeniowy do wprawy w biegłości winien być oparty na częstotliwości liter i ich grup oraz wyrazów w języku polskim.

Tematem późniejszych prac na maszynie, już po opanowaniu przez młodzież techniki pisania, mają być przede wszystkim listy i dokumenty handlowe, z którymi młodzież będzie miała stale do czynienia w zawodzie. Listy i formularze oraz dokumenty należy wybierać najpierw krótkie i łatwe w układzie, przechodząc następnie do dłuższych i trudniejszych. Nauczyciel winien przyzwyczaić uczniów do pisania pod dyktandem, jak również zaprawić ich do umiejętnego i dokładnego przepisywania tekstów z podręcznika, zeszytu uczniowskiego i innych źródeł.

Ciągle w czasie ćwiczeń trzeba zwracać młodzieży uwagę, by pisała dokładnie, unikała błędów, nie przebijala liter. Gumkę należy na tym stopniu nauczania niemal w zupełności usunąć.

KLASA IV.

2 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Stopień pierwszy.

Materiał nauczania, wyniki nauczania i uwagi — jak w klasie III, z rozszerzeniem nieznacznie materiału nauczania na niektóre maszyny biurowe, najczęściej używane w nowoczesnym biurze.

Stopień drugi.

Znaczenie maszyny do pisania w biurze, jej rozpowszechnienie oraz różne systemy, marki i modele. Dokładny opis maszyny polskiej produkcji. Rodzaje maszyn: z długim wałkiem, maszyny z elektrycznym napędem, maszyny cicho piszące.

Ćwiczenia korespondencyjne na maszynie do pisania: pisanie listów handlowych różnorodnej treści i objętości; sporządzanie odpisów świadectw i pisanie życiorysów; wystawianie świadectw służbowych, rachunków, weksli; sporządzanie na maszynie kosztorysów, budżetów; dokonywanie zapisów w kartotekach; przyrządzanie schematów listów seryjnych; pisanie skarg sądowych; przepisywanie na maszynie ze stenogramów; przepisywanie dowolnych tematów; pisanie na maszynie własnych myśli; pisanie unów w kilku egzemplarzach równobrzmiących; powielanie okólników w większej ilości egzemplarzy; pisanie na maszynie innych listów i dokumentów, zdarzających się częściej w przedsiębiorstwach gospodarczych.

Stopniowe ćwiczenia w bieglem pisaniu pod dyktandem i w przepisywaniu tekstów znanych i dowolnych w tempie, dochodzącem przy końcu roku szkolnego do 120 trafnych uderzeń na minutę przy dyktandzie i 80 uderzeń na minutę przy przepisywaniu.

Technika pracy biurowej; obieg dokumentów, bruljony i dyktowanie do maszyny, sporządzanie czystopisów, korespondencja do podpisu i wysyłki.

Maszyny biurowe, pozostające w ścisłej łączności z maszyną do pisania: kopjały i ich rodzaje; powielacze wielokrotne, ich rodzaje i marki; drukarki biurowe. Ćwiczenia w kopjowaniu, powielaniu i ew. drukowaniu. Opis aparatów i maszyn do otwierania listów, stemplowania, składania, wkładania do kopert, adresowania, oplacania listów. Podstawowe wiadomości o maszynach do liczenia, księgowania i dyktowania. Numerator. Ćwiczenia na arytmetrach. Oplacalność maszyn biurowych.

Materiałoznawstwo: kalka, jej rodzaje i zastosowanie; papier woskowy, jego rodzaje i zastosowanie; inne przybory do powielania, jak ryłce, farby i inne. Papier do maszyny i do powielania.

Znajomość i obsługa innych maszyn i aparatów biurowych, spotykanych w administracji handlowej, jak: maszyny do temperowania ołówków, waga do przesyłek listowych; maszyny do zszywania i spinania papieru; przyrządy do gumowania papieru i zwilżania gumowanych powierzchni; perforatory; kasy rejestracyjne; aparaty telefoniczne; zegary kontrolujące i chronometry; aparaty wykresowe.

Organizacja sali maszyn i poznanie warunków sprawnej i wydajnej pracy na maszynie do pisania oraz na innych maszynach biurowych. Badania nad wydajnością pracy pracowników i sprawnością samej maszyny. Kontrola pracy pracowników.

WYNIKI NAUCZANIA.

Gruntowne poznanie przez młodzież maszyny do pisania; poznanie innych maszyn i aparatów biurowych, stanowiących wespół z maszyną do pisania komplet technicznych urządzeń biura;

znajomość materiałów i przyborów, używanych w biurze;

sprawność w sporządzaniu na maszynie do pisania wszelkiego rodzaju listów, dokumentów i formularzy przedsiębiorstw gospodarczych;

nabywanie biegłości w pisaniu na maszynie: pod dyktandem w tempie około 120 właściwych uderzeń na minutę, w przepisywaniu—co najmniej 80 właściwych uderzeń na minutę;

opanowanie przez młodzież umiejętności prawidłowej pracy na niektórych maszynach biurowych;

praktyczna znajomość prowadzenia technicznej strony oddziału korespondencyjnego przedsiębiorstwa handlowego;

wdrożenie młodzieży do zabezpieczania maszyn przed zniszczeniem, przyzwyczajanie jej do porządku i czystości.

UWAGI.

Na drugi stopień należy przyjmować uczniów, którzy ukończyli w klasie III pierwszy stopień przynajmniej z postępowaniem dobrym. Uczniów, którzy w klasie III nie ukończyli stopnia pierwszego z postępowaniem dobrym, lub ukończyli z postępowaniem zaledwie dostatecznym, należy przydzielać w klasie IV do stopnia pierwszego po raz wtóry, tacy bowiem uczniowie nie zdołaliby wypełnić warunków, stawianych im przez program wyższego stopnia.

Na drugim stopniu nauczania uczeń zna już stronę techniczną maszyny do pisania. Niemniej jednak należy w pierwszych miesiącach roku szkolnego powtórzyć w ogólnych zarysach materiał klasy trzeciej z tej dziedziny. Nowym materiałem nauczania na stopniu drugim z działu techniki biurowej będzie poznawanie innych maszyn biurowych, pozostających w ścisłym związku z maszyną do pisania oraz tych maszyn, z którymi absolwent gimnazjum kupieckiego spotykać się będzie w biurach administracji handlowej przedsiębiorstw gospodarczych. Maszyny te pozna uczeń częściowo w szkole, obsługując je i wykonywując na nich prace ćwiczeniowe.

czeniuowe, częściowo przez oglądanie podczas wycieczek i demonstracji, wreszcie przez opisy nauczyciela oraz z ilustracji w podręczniku.

W klasie IV stawia się już uczniowi pewne wymagania, dotyczące biegłości w pisaniu. Każę mu się pisać bez patrzenia na klawiaturę, pisać z patrzeniem na papier na wałku, wreszcie pozwala się patrzeć na klawiaturę, a to celem osiągnięcia coraz to większej biegłości, aż do granicy około 80 trafnych uderzeń na minutę bez patrzenia na klawiaturę i 120 z patrzeniem na nią. Przy przepisywaniu norma ta spada ze 120 właściwych derzeń na 80. Są to oczywiście wymagania minimalne, jeżeli się zważy, że dobra maszynistka wybija około 360 i więcej właściwych uderzeń na minutę, przyczem niema zbyt wielkiej różnicy, czy pisze z patrzeniem na klawiaturę, czy też bez patrzenia na nią. Rozumie się, że przy przepisywaniu wydajność ta spada do około 250 uderzeń na minutę.

Materiał nauczania jest, podobnie jak na stopniu pierwszym, zestawiony dwudziałowo, t. zn. obejmuje z jednej strony poznanie innych maszyn biurowych i ich mechanizmów łącznie z pracą na nich, z drugiej strony — prace korespondencyjne przedsiębiorstw gospodarczych i ćwiczenia dla wyrobienia biegłości w pisaniu. Należy przeznaczyć około 1/4 części wymiaru czasu na poznanie maszyn biurowych, a 3/4 na wypracowania korespondencyjne i ćwiczenia w biegłości.

Materiał korespondencyjny jest podany ramowo, nauczyciel wypełni te ramy odpowiednią treścią. W miarę wolnego czasu może on materiał ten rozszerzać. Da się to skutecznie w zespołach uczniów, złożonych ze zdolniejszych jednostek. Materiał do ćwiczeń w biegłości winien być dobrany ekonomicznie, t. zn. w oparciu o częstotliwość grup głoskowych i wyrazów, słownictwa polskiego oraz o częstotliwość wyrazów handlowych.

Przy zaznajamianiu młodzieży z pracą na kopjąłach, powielaczach, trzeba uczyć praktycznie, by uczeń samodzielnie, poprawnie i oszczędnie potrafił wykonywać odbitki. Materiałoznawstwo tych maszyn, kalki, papierów i innych przyborów piśmiennych powinien uczeń poznać gruntownie.

Nie wszystkie maszyny, wymienione w rozkładzie materiału, może młodzież poznać praktycznie. Szkoła winna dążyć, w miarę możliwości, do posiadania ważniejszych maszyn do ćwiczeń. W braku odpowiednich maszyn w szkole winien nauczyciel starać się zaznajomić młodzież z niektórymi z nich przez zwiedzanie sklepu z maszynami biurowymi, albo drogą ćwiczenia na maszynach, wstawionych na pewien czas przez firmę do szkoły. W ostateczności winien nauczyciel opisać poglądowo młodzieży nowoczesne maszy-

ny biurowe, zwrócić uwagę na ich użyteczność, by młodzież rozumiała potrzebę posługiwania się nimi w praktyce zawodowej.

Metoda nauczania obowiązuje ta sama, co i na stopniu pierwszym. Wskazane jest prowadzenie ćwiczeń w biegiłości pod dyktandem według minutnika. Ponieważ są one męczące, należy je stosować tylko przez kilka minut, jednakże na każdej lekcji. Metoda dziesięciopalcowego systemu pisania pozostaje, jak na pierwszym stopniu nauczania, bez zmiany.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauki pisania na maszynie *na stopniu pierwszym* jest: opanowanie przez młodzież zasad i osiągnięcie sprawności w dokładnem i poprawnem pisaniu na maszynie łatwych listów i dokumentów, wchodzących w zakres korespondencji przedsiębiorstw gospodarczych;

poznanie przez młodzież maszyny do pisania, umiejętne posługiwanie się jej mechanizmami, umiejętność konserwowania maszyny i usuwanie usterek;

zaznajomienie młodzieży z podstawowymi warunkami pracy na maszynie do pisania i przyzwyczajenie do stałego przestrzegania zasad higieny zawodowej.

Cele nauki pisania na maszynie *na drugim stopniu nauczania* w klasie IV są szersze. Młodzież nie tylko poznaje gruntownie maszyny do pisania różnych systemów, lecz nadto zaznajamia się z poszczególnymi maszynami biurowymi, które łącznie z maszyną do pisania tworzą całość urządzeń pisarskich biura.

Głównem zadaniem nauczania w klasie IV winno być usprawnienie młodzieży w sporządzaniu na maszynie do pisania wszelkiego rodzaju listów, dokumentów i formularzy, stosowanych w życiu handlowem, jak i nabycie biegiłości w pisaniu na maszynie.

W miarę istniejących możliwości w danej szkole winna młodzież umieć posługiwać się maszynami biurowymi. Odnosi się to zwłaszcza do maszyn do liczenia, kopjowania, powielania i drukowania.

Nauka pisania na maszynie ma do spełnienia także cele wychowawcze. Ma ona wpoić w młodzież zamiłowanie do porządku i czystości i pobudzić ją do przestrzegania dokładności w pracy.

ORGANIZACJA NAUCZANIA.

Nauka pisania na maszynie w klasie III jest przedmiotem nadobowiązkowym. Ma ona dać młodzieży najpotrzebniejsze wiadomości z obsługi maszyny i prac korespondencyjnych oraz usprawnić ją w dokładnym i poprawnym pisaniu na maszynie—w takim stopniu, w jakim to może być uczniowi potrzebne w kantorze sklepowym po ukończeniu tej klasy. W tym też rozmiarze jest zakreślony program nauczania i odpowiednio do tego ujęte wyniki.

W klasie IV natomiast pisanie na maszynie jest przedmiotem obowiązkowym, z czego wynika, że uczniowie, którzy uczęszczali na ten przedmiot nadobowiązkowo, będą w dalszym ciągu przerabiać w klasie IV materiał pisania na maszynie. Dla tych właśnie uczniów przewiduje się drugi stopień nauczania.

ĆWICZENIA I DOBÓR MATERJAŁU.

Program ramowy wskazuje, w jakim kierunku powinny iść ćwiczenia. Ramy wypełni nauczyciel materiałem rzeczowym. Jeżeli chodzi o dobór tego materiału, to na pierwszym miejscu trzeba postawić względy metodyczne, t. j. przeznaczenie nauki pisania na maszynie do celów praktyki kupiecko-handlowej, a dopiero na drugim planie postawić wziętość tekstu. Na materiał do ćwiczeń w biegłości nadają się zdania, złożone z wyrazów często używanych w języku polskim, dalej znane powszechnie przysłowia, nie długie i stereotypowe listy handlowe, wreszcie teksty, uwzględniające dziedzinę handlową.

WSKAZÓWKI METODYCZNE.

Stosując na pierwszym i drugim stopniu metodę dziesięciopalcowego systemu pisania, nie można się spodziewać, by wszyscy uczniowie bez wyjątku doszli do idealnej sprawności. Jeśli uczeń po wyjściu ze szkoły będzie pisał sześcioma palcami, a dalszemi dwoma małymi naciskał klawisze tylko od czasu do czasu, w miarę jak mocniejsze palce zajęte będą środkową połącją klawiatury — możemy powiedzieć, że cel nauczania pisania na maszynie został osiągnięty.

Pisanie na ślepo, ustalonych grup liter i wyrazów, jest również w warunkach szkolnych dość trudne w całości do przeprowadzenia. Ćwiczenia te mają na celu raczej zwiększanie biegłości w trafianiu w klawisze, gdy uczeń patrzy na klawiaturę. Niemniej jednak należy ćwiczenia na ślepo stosować konsekwentnie, by zyskać na bie-

głości i by zachęcić zdolniejsze jednostki do tej metody pracy w przyszłej praktyce. Klawiatura powinna być „ślepa“ już od samego początku nauki. W tym celu nakłada się na tastry kapselki, lub nakrywa litery pod szkiełkami papierem kolorowym, stosując dla każdego palca inny kolor.

Przy zwracaniu młodzieży w biegłości trzeba stale podkreślać, że szybkość przychodzi sama, niemal podświadomie, przez samo tylko ćwiczenie, wprawianie się, byle tylko pisać rytmicznie i dokładnie. Zbytni pośpiech do celu wcale nie prowadzi, przeciwnie przysparza wiele błędów.

Mówiąc o nabywaniu biegłości w pisaniu, trzeba młodzieży wspomnieć o odpowiednim dla polskiego języka układzie klawiatury i wpływie tego układu na wydajność pracy. Należy młodzieży np. wyjaśnić na wykresie, jaki postęp w podniesieniu wydajności uzyskano przez tak niewielką zmianę, jak przestawienie przez Polski Komitet Normalizacyjny dwóch liter „a“ i „y“ na miejsce „f“ i „v“.

Dużą usługę w nabywaniu sprawności mogą oddać klasowe popisy stenotypiczne; mogą one objąć próby biegłości w pisaniu i próby sprawności w ekspedjowaniu korespondencji.

Przez cały czas nauczania winien nauczyciel wdrażać młodzież do właściwego układu ciała. Higieniczną pracę ułatwią w dużym stopniu stelaże, przytrzymujące i unoszące nad maszyną bruljony. Uczeń winien pisać, nie patrząc stale na klawiaturę, lecz na wałek i papier, a na klawiaturę tylko od czasu do czasu.

Wypracowania, choćby to były nic nie mówiące grupy liter, winien uczeń numerować, porządkować, układać w skoroszyty, poczem przechowywać stale przez cały rok w szkolnej szafie. Tego rodzaju wymagania będą czynnikiem wychowawczym i dydaktycznym, nakłonią ucznia do uważniejszej pracy na maszynie, a nauczycielowi ułatwią obserwację postępów ucznia w nauce.

Uczniowie dochodzą w pisaniu na maszynie do mniejszych wyników, niż uczennice. Uczennice znów mają mniejsze zdolności i upodobania do technicznej strony w nauce pisania na maszynie. Należy mimo wszystko dochodzić do pewnych jednolitych wyników, z uwagi na przyszłe potrzeby maszynistek i maszynistów w pracy biurowej, i uczniów przyzwyczajając więcej do dziesięciopalcowego systemu pisania i pisania na ślepej klawiaturze, uczennice zaś wdrażać więcej do zainteresowania się również stroną techniczną maszyny.

Uczniów należy dzielić na grupy podług uzdolnień do nauki pisania na maszynie. Selekcji tej można dokonać w ciągu pierwszego miesiąca nauczania.

Na pierwszym stopniu nauczania należy w ciągu pierwszego półrocza przydzielać uczniów do coraz to innych systemów i marek maszyn; w drugim półroczu należałoby oddać każdemu maszynę jednego tylko systemu i modelu. Na drugim stopniu powinien otrzymać każdy uczeń jedną maszynę na cały rok. Dla ułatwienia nauki jest wielce wskazane przerobić wszystkie maszyny na układ znormalizowany podług wskazań Polskiego Komitetu Normalizacyjnego.

Wielką korzyść przynoszą wycieczki naukowe, stosowane umiarkowanie w porozumieniu z nauczycielem organizacji i techniki handlu i innymi nauczycielami, skierowane do biur, do sklepów z maszynami, narzędziami, meblami biurowymi i przyborami korespondencyjnymi, do instytutów i ośrodków naukowej organizacji i kierownictwa i t. p.

Obowiązują co najmniej cztery zadania szkolne na półrocze. Zadania szkolne powinny trwać najwyżej jedną godzinę lekcyjną. Za tematy zadań posłużą pewne zagadnienia i ćwiczenia z materiału bieżącego. Zadania winny być poprawione pod względem treści i formy, a w szkole przećwiczone aż do osiągnięcia zupełnie poprawnych wyników.

TOK LEKCYJNY.

Materiał rzeczowy, opisowy i ćwiczeniowy powinien nauczyciel podzielić równomiernie na cały rok, tak jednak, aby każda niemal lekcja wdrażała ucznia z jednej strony do poznania i przyswajania umiejętności obchodzenia się z maszynami, z drugiej — aby wyrabiała i podnosiła biegłość w pisaniu oraz uczyła poprawnej pisowni na maszynie, jako przysposobienia do prac korespondencyjnych.

Ćwiczenia w biegłości trzeba stosować na każdej lekcji, nowe objaśnienia o składowych częściach maszyny podawać w pewnych odstępach czasu, co trzecią, względnie czwartą lekcję; nieraz całą godzinę lekcyjną trzeba zostawić uczniowi na wypracowania korespondencyjne. Pewną ilość czasu wypadnie przeznaczyć na ćwiczenia sprawdzające.

POMOCE NAUKOWE.

Na sali maszyn powinno być od 10 do 15 sztuk maszyn do pisania, systemów i marek, powszechnie w praktyce używanych, z uwzględnieniem maszyny polskiej „Efka“. Układy klawiatur winny być znormalizowane we wszystkich maszynach szkolnych. Ułatwi to nauczanie w szkole, a życiu zawodowemu da zwolenników

szerzenia zasad racjonalizacji pracy biurowej. Przy mniejszej liczbie maszyn powstałyby trudności w nauczaniu zbiorowym pod kierunkiem nauczyciela.

Obok maszyn do pisania, duże usługi odda w nauczaniu dobry, ilustrowany i systematycznie ułożony podręcznik szkolny, który winien się znaleźć w ręku każdego ucznia.

Stoliki pod maszyny powinny być masywne, aby maszyny ustawione były na nich pewnie, i aby można było przymocować do nich pulpity. Każda maszyna powinna stać na oddzielnym stoliku.

Szafa na wypracowania uczniowskie umożliwi uczniom przechowywanie w szkole teczek z wypracowaniami bez konieczności zabierania ich do domów. Potrzebny jest też mały warsztat szkolny z najkonieczniejszymi narzędziami dla umożliwienia dokonywania drobniejszych naprawek, jak również jedna rozebrana maszyna dla pokazywania młodzieży części konstrukcyjnych.

Obok maszyn do pisania powinny znajdować się w szkole inne maszyny np. powielacze, kopialy, maszyny księgujące, arytmometry i inne maszyny biurowe, o których była mowa w materiale nauczania. Uczeń może wówczas zapoznać się z nimi praktycznie, przez co potrafi obsługiwać je pewnie i sprawnie. W sali maszyn powinien być komplet próbek kalki, woskówek, papierów, jak również powinien się przechowywać próbki materiałów, używanych przy pracy biurowej na maszynach.

Pomoc w nauczaniu, między innymi, oddadzą: tablica ścienna; tablice, przedstawiające w powiększeniu składowe części maszyny; tablica z rzutami poziomymi różnych układów klawiatur; wykaz poprawnych nazw składowych części maszyny; tablice częstotliwości liter i wyrazów; wzory pisma maszynowego; tablice z wzorową postawą maszynistki przy pracy; tablice z wzorowymi meblami biurowymi; wzory listów, dokumentów i formularzy; instrukcja pracy w sali maszyn; spis grup uczniów i t. p.

Szkoła powinna prenumerować przynajmniej jedno czasopismo, poświęcone zagadnieniom techniki pracy biurowej, organizacji i kierownictwa oraz higieny pracy; dostępne również uczniom, by młodzież nauczyła się interesować najświeższymi zagadnieniami z dziedziny organizacji prac biurowych.

KORELACJA PISANIA NA MASZYNI Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauka pisania na maszynie pozostaje w związku z organizacją i techniką handlu w zakresie formy i treści wypracowań korespondencyjnych, organizacji biura i w zakresie techniki biurowej. Nau-

uczyciele obu tych przedmiotów powinni porozumiewać się ze sobą, by sporządzone na lekcjach organizacji i techniki handlu listy, dokumenty i formularze można było jednocześnie, o ile na to pozwalają względy dydaktyczne, przepisywać na lekcjach pisania na maszynie.

Pewien luźny związek nauki pisania na maszynie może się zaznaczyć z towaroznawstwem przez zaznajamianie młodzieży z materiałami i przyborami do pisania, jak i z maszynami biurowymi.

Możliwości korelacyjne między nauką pisania na maszynie a nauką o człowieku istnieją w zakresie takich zagadnień jak: postawa człowieka przy pracy, warunki, które go otaczają i ułatwiają mu pracę lub też utrudniają, sprowadzając niejednokrotnie choroby zawodowe. Nauczyciel nauki o człowieku winien wyjaśnić należycie, jakie są wymagania higieniczne, związane z pracą w biurze. Nauczyciel pisania na maszynie wiadomości te winien przekształcić w przyzwyczajenie młodzieży do stałego przestrzegania zasad higieny zawodowej. Spełni on to zadanie, zwracając stale uwagę uczniów na tę sprawę.

Zkolei sprawność stenograficzna uczniów winna być użytkowana na lekcjach nauki pisania na maszynie. Łączenie tych dwóch przedmiotów może nastąpić w drugim półroczu klasy IV, gdy młodzież opanowała już dostatecznie zasady stenografii, a znajdzie ono wyraz w przepisywaniu na maszynie stenograficznych zapisków uczniów.

Nauczyciel pisania na maszynie może pomóc nauczycielowi księgowości i arytmetyki handlowej przez przygotowanie młodzieży do posilkowania się maszynami pomocniczymi.

Współpraca pisania na maszynie i języka polskiego wyrazi się w dziedzinie pisowni. Nauczyciel pisania na maszynie będzie musiał często porozumiewać się z polonistą celem zwalczania u młodzieży błędów gramatycznych, stylistycznych i ortograficznych.

A. ZOOLOGJA I BOTANIKA.

KLASA I.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

I Półrocze.

ZOOLOGJA.

O w a d y. Budowa owadów na podstawie wybranego motyla np. bielinka kapustnika. Sposób rozmnażania się motyli; przeobrażenia bielinka, jako przykład przeobrażenia zupełnego. Bielinek kapustnik jako szkodnik warzywny w związku ze sposobem odżywiania się gąsienicy.

Krótkie omówienie kilku innych motyli, jako szkodników świata roślinnego, np. barczatki sosnówki, owocówki jabłkówki, oraz jako szkodnika domowego, móla sukiennika; walka z mółami.

Omówienie rozwoju jedwabnika, jako owada użytkowego; wytwarzanie oprzędów przy przepoczwarzaniu się; wykorzystanie tej właściwości przez człowieka — przedza jedwabna i jej otrzymywanie. Rozwój jedwabnictwa w świecie i w Polsce. Możliwości hodowli jedwabiu, jako pobocznego zajęcia w gospodarstwie rolnem lub ogrodniczem. Znaczenie produkcji własnego jedwabiu w gospodarce narodowej.

Pszczola, jako owad użytkowany przez człowieka i jako przykład owadu żyjącego społecznie. Ustrój roju, jako społeczeństwa pszczelego: robotnice, trutnie, królowa; ich życie i znaczenie w roju. Specjalne cechy budowy ciała i rozwoju pszczół w związku z trybem ich życia i wychowaniem potomstwa. Pszczelnictwo,

jako gałąź dochodowa, dostępna do prowadzenia nawet w małym ogrodzie. Główne zabiegi w związku z hodowlą pszczół.

Mucha domowa, jako owad szkodliwy. Miejsce składania jajeczek przez samice. Larwy i poczwarki muchy. Sposoby żywienia się much w formie larwalnej i dorosłej. Konieczność walki z muchami, jako roznosicielkami chorób; sposoby walki i środki, zapobiegające masowemu występowaniu much.

Inne muchówki, roznoszące choroby, np. komar widliszek.

Owady, pasorzytujące na ciele ludzkim. Pchła ludzka, pluskwa domowa, wesz głowowa i odzieżowa. Budowa ich ciała w związku ze sposobem życia i zdobywaniem pokarmów. Niebezpieczeństwo przenoszenia chorób. Czystość ciała, odzieży i pomieszczeń jako podstawa do walki z temi owadami.

Karatuchy i prusaki, jako owady bytujące w pomieszczeniach, przeznaczonych na pobyt ludzi. Rodzaj pożywienia, budowa aparatu gębowego. Budowa skrzydeł. Przeobrażenia karatucha, jako przykład przeobrażeń mezupelnych. Czystość pomieszczeń, jako podstawa walki z karatuchami i prusakami.

Zgrupowanie poznanych owadów według zasadniczych cech budowy ich ciała.

S s a k i. Pies, jako przykład zwierzęcia drapieżnego. Budowa ciała. Pies najbliższy przyjaciel człowieka, racjonalne traktowanie psa. Choroby i pasorzyty psie, niebezpieczne dla człowieka. Zwierzęta drapieżne, dostarczające futer. Barwa ochronna, zależność owłosienia od pory roku. Zestawienie rodzin zwierząt drapieżnych. Hodowla zwierząt futerkowych.

Koń. Ogólny opis budowy. Budowa przewodu pokarmowego konia i dostosowanie jej do pobierania roślinnych pokarmów. Wykorzystanie koni przez człowieka. Znaczenie koni dla gospodarki ludzkiej, a w szczególności dla Polski, jako kraju rolniczego.

Inne zwierzęta kopytne roślinożerne użytkowe. Krowa, owca, koza. Budowa żołądka tych zwierząt. Istota przeżuwania, rozkład błonnika w żwaczu — pierwsze pojęcia o działaniu bakteryj. Korzyści, jakie dają człowiekowi omawiane zwierzęta.

Zwierzęta kopytne wszystkożerne — świnia. Budowa przewodu pokarmowego w związku z rodzajem pobieranych pokarmów. Korzyści, jakie dają człowiekowi świnie.

Królik, jako zwierzę futerkowe. Ogólnie o użębieniu i sposobie pobierania pokarmów. Korzyści z chowu królików — najważniejsze rasy królików, zwłaszcza mających znaczenie dla futrzarstwa. Mięso, jako uboczny produkt hodowli królików. Inne gryzoni — zając, jako dostarczyciel mięsa i sierści, zrjonalizowanie polowań, ochrona zwierzyny. Szczury i myszy, jako niebez-

pieczne szkodniki, walka z nimi. Szczur piżmowy, jako dostarciciel futer.

Bóbr jako zwierzę zabytkowe — ochrona przyrody, parki narodowe.

Ulepszanie przez człowieka wartości użytkowych zwierząt domowych, dobór osobników, krzyżowanie, selekcja. Znaczenie racjonalnego żywienia i pielęgnacji użytkowych zwierząt domowych. Rezultaty osiągnięte przez umiejętną hodowlę, np. w zakresie mleczności krów, wełny owiec, futra królików. Znaczenie hodowli dla bilansu handlowego naszego kraju, np. w zakresie eksportu zagranicę masła, mięsa (beconów).

Zestawienie poznanych ssaków.

P t a k i. Cechy charakterystyczne budowy ptaków na przykładzie gołębia. Wzmianka o locie ptaków. Budowa układu kostnego, mięśniowego i piór w związku z lotem.

Kura. Wzmianka o użytkowaniu mięsnem i nieśnem. Budowa jaja kurzego. Wysiadywanie jaj. Lęgi kurcząt. Instykt macierzyński u ptaków. Korzyści dla Państwa z eksportu jaj zagranicę. Pokróctce o innych kurowatych udomowionych.

Jastrząb. Budowa dzioba i nóg w związku ze zdobywaniem pożywienia. Szkody czynione przez jastrzębia. Wzmianka o innych ptakach drapieżnych pożytecznych i szkodliwych. Tępienie myszy przez ptaki drapieżne i znaczenie tego zjawiska dla rolnictwa.

Kaczka domowa, jako przykład ptaka wodnego. Cechy, wyróżniające budowę ptaków wodnych w związku ze środowiskiem i sposobem zdobywania pożywienia. Rodzaje piór ptasich i użytkowanie ich przez człowieka. Wzmianka o innych ptakach pływających, dostarczających piór. Zastosowanie piór w gospodarstwie domowym i konfekcji. Ochrona dzikich ptaków, dostarczających piór. Hodowla strusi dla celów przemysłowych.

Zestawienie poznanych ptaków.

G a d y. Charakterystyczne cechy budowy gadów na przykładzie wybranej jaszczutki. Zmienność ciepłoty ciała u gadów. Rozmnażanie się jaszczurek. Zimowe odrętwienie. Krótki opis życia innych gadów oraz zaznajomienie się z wyglądem wybranych gadów egzotycznych. Stosowanie w konfekcji skóry gadów. Sztuczne hodowle gadów na skóry.

R y b y. Cechy charakterystyczne budowy ryb w związku ze środowiskiem na przykładzie karpia. Rozmnażanie się. Ilość jajeczek u ryb i troska o potomstwo. Krótki opis wybranych ryb słodkowodnych i morskich. Ryby polskiego Bałtyku. Lawice śledzi i szprot. Ryby wędrujące: losoś, węgorz. Znaczenie ryb w odżywianiu człowieka.

Zestawienie poznanych kregowców.

Krótkie omówienie komórek i tkanek zwierzęcych.

Pierwotniaki. Rozpatrzenie budowy jednokomórkowego organizmu zwierzęcego na przykładzie pantofelka. Narządy ruchu — rzęski. Lejek gębowy. Wodniczki pokarmowe. Wodniczki tętniące. Jądro. Protoplazma. Spełnianie przez jedną komórkę pierwotniaka wszystkich czynności życiowych w odróżnieniu od zróżnicowanych organów dotąd omawianych zwierząt. Rozmnażanie się pierwotniaków. Życie utajone. Przykłady innych pierwotniaków: ameby. Różnice w sposobie poruszania się i żywienia w porównaniu z pantofelkiem. Otwornice, jako pierwotniaki wód morskich, wytwarzające pancerze wapienne. Rola otwornic w powstawaniu skał kredowych.

II półrocze.

BOTANIKA.

Rośliny jednokomórkowe. Glony jednokomórkowe, jako przykład roślin jednokomórkowych; miejsce ich występowania.

Budowa i życie bakterij roztoczących (bakterij chorobotwórczych nie omawia się). Ogólne pojęcie o roztoczowaniu. Rola bakterij roztoczących w gospodarce przyrody i człowieka. Przykłady procesów fermentujących i gnilnych, znanych z codziennego życia. Rozkład próchnicy w glebie i znaczenie tego zjawiska dla rolnictwa i ogrodnictwa.

Grzyby. Poznanie budowy paru grzybów ogólnie znanych, np. pleśni białej i pieczarki, jako roślin niesamożywnych. Pojęcie plechy. Zarodnikowe rozmnażanie się grzybów. Grzyby roztoczące i pasorzytujące. Ogólne pojęcie o pasorzytowaniu. Znaczenie grzybów w gospodarce przyrody i człowieka (gorzelnictwo). Grzyby jadalne i trujące.

Mchy liściaste, jako rośliny o zróżnicowanej budowie wewnętrznej, na przykładzie wybranego mchu, np. płonnika. Rozmnażanie się mchów — przemiana pokoleń. Wzmianka o ważniejszych mchach polskich. Mech torfowiec — powstawanie torfowisk. Gospodarcze znaczenie torfu.

Rośliny kwiatowe. Zróżnicowanie budowy zewnętrznej i wewnętrznej roślin kwiatowych. Funkcje życiowe roślin kwiatowych i związana z tem budowa poszczególnych organów.

Źródło pokarmów mineralnych i sposób ich pobierania przez roślinę. Budowa zewnętrzna

korzenia; rola różnych jego części. Wewnętrzna budowa korzenia. Pierwsze pojęcie o tkance roślinnej.

Główne czynności korzenia. Umocnienie rośliny w gruncie. Pobieranie wody i pokarmów mineralnych. Zjawisko osmozy.

Czynniki, wpływające na wzrost i budowę korzenia. Korzeń główny, korzenie boczne. Magazynowanie zapasów pokarmowych w korzeniu. Wykorzystanie ich przez człowieka; warzywa korzeniowe.

Wznoszenie się wody i pokarmów mineralnych w roślinie. Pęd nadziemny, jego budowa zewnętrzna i najważniejsze części wegetatywne. Wewnętrzna budowa łodygi; zadania i czynności, spełniane przez różne grupy tkanek. Wpływ warunków zewnętrznych, t. j. ciepła i światła na rozwój łodygi; Łodygi podziemne, ich rola w życiu rośliny i wykorzystanie przez człowieka.

Powstawanie substancji organicznych w roślinie. Budowa zewnętrzna liścia. Budowa wewnętrzna liścia. Zjawisko asymilacji. Rola ciałek zieleni przy asymilacji. Warunki normalnego przebiegu asymilacji. Powstawanie w liściu substancji organicznych ze składników pokarmowych, pobieranych przez roślinę z ziemi i powietrza.

Parowanie wody przez liście. Regulowanie parowania przez roślinę. Oddychanie roślin. Wpływ warunków zewnętrznych: światła, ciepła, wilgoci na czynności liścia.

Rozmnażanie się roślin kwiatowych. Budowa kwiatów. Rola poszczególnych części kwiatu. Zapylenie: rośliny owadopylne, wiatropylne i samopylne.

Powstawanie owocu i rozsiewanie roślin. Proces zapłodnienia. Wzrost i kształtowanie się owocu. Owoce mięsiste i suche; ich budowa. Wytwarzanie się zapasów pokarmowych w owocach. Znaczenie owoców w gospodarce ludzkiej.

Wytwarzanie się nasion. Przystosowanie nasion do rozsiewania się. Dziedziczenie cech. Utrwalanie cech pożądaných u roślin przez dobór odpowiednich osobników i krzyżowanie. Otrzymywanie nowych odmian.

Rozwój młodej rośliny z nasienia. Okres spoczynku nasion w naturze. Okres kiełkowania nasion. Warunki kiełkowania. Procesy życiowe kiełkującego nasienia. Budowa nasienia. Zadania poszczególnych części nasienia. Zestawienie cyklu życiowego rośliny kwiatowej.

Rozmnażanie rastowe roślin. Sadzonkowanie: pelargonja, trykrotka. Odkłady: truskawka, agrest. Wyjaśnienie zagadnienia korzeni przybyszowych. Wykształcenie cebulek (tulii

pan, mieczyk); kłaczy: (kosaciec, zawilec gajowy, perz); bulw: (ziemniak). Pojęcie lodygi podziemnej.

Zestawienie roślin kwiatowych: jednorocznych, dwuletich, trwałich, drzewiastych. Na przykładzie już rozpatrzonych roślin zgrupowanie ich na: użytkowe, łąkowe, polne, wodne i leśne, uwzględniając podział na najważniejsze rodziny.

Gromadzenie się zapasów pokarmowych w roślinach.

Materiały zapasowe w roślinie: skrobia, białko, cukier, tłuszcz, błonnik.

Zależność ludzi i świata zwierzęcego od roślinnego.

Rośliny, jako dostarczycielki pokarmów dla ludzi i zwierząt.

Przemysłowe znaczenie roślin.

Rośliny, dostarczające skrobi i służące do wyrobu krochmalu i alkochołu. Ziemniaki i zboża.

Rośliny, dostarczające cukru: buraki, trzcina cukrowa.

Rośliny, dostarczające tłuszczów: rzepak, mak, len, konopie, soja. Zastosowanie olejów roślinnych.

Zasadniczy składnik błon komórkowych — błonnik. Rośliny drzewiaste, dostarczające błonnika dla celów przemysłowych: drzewa iglaste, topole, osiki.

Zastosowanie błonnika w przemyśle: wyrób jedwabiu sztucznego i papieru.

WYNIKI NAUCZANIA.

W zakresie wiadomości z zoologii.

Orientowanie się w zasadniczych grupach zwierząt, jednak bez szczegółowej systematyki. Opanowanie elementarnych wiadomości o życiu i rozwoju przedstawicieli grup zwierzęcych, wskazanych w materiale nauczania.

Poznanie różnic w budowie przedstawicieli różnych zwierząt w związku ze środowiskiem, trybem życia, rodzajem i sposobem zdobywania pożywienia.

Znajomość korzyści, przynoszonych przez zwierzęta ludziom, w szczególności zaś w dziedzinie dostarczania surowców dla przemysłu włókienniczego i konfekcyjnego.

Poznanie podstaw udomowienia zwierząt i kierunków hodowli dla celów użytkowych.

Poznanie szkodników i pasożytów wśród zwierząt.

W zakresie wiadomości z botaniki.

Poznanie w zarysach budowy morfologicznej i anatomicznej rośliny samożywej w związku ze środowiskiem i długością życia.

Poznanie procesów życiowych roślin samożywnych.

Znajomość roślin użytkowych z podkreśleniem roślin, dających włókno.

Poznanie przedstawicieli ze świata roślin niżej zorganizowanych, mających znaczenie w gospodarce przyrody i gospodarce ludzkiej oraz ich budowy anatomicznej i sposobu rozmnażania.

Znajomość sposobów rozmnażania się roślin kwiatowych i ważniejszych rodzajów owoców.

Poznanie zależności świata zwierzęcego od roślinnego.

Poznanie użyteczności roślin dla człowieka.

W zakresie ogólnym.

Wyrobienie spostrzegawczości i dokładności w obserwacji oraz poszanowania i ochrony przyrody ojczystej.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauki zoologii i botaniki jest:

poznanie wybranych przedstawicieli świata zwierzęcego i roślinnego z podkreśleniem cech, mających znaczenie dla życia człowieka;

pogłębienie i uzupełnienie wiadomości, osiągniętych w zakresie przyrody żywej w szkole powszechnej;

wdrożenie młodzieży do poszanowania i ochrony przyrody ojczystej; wyrabianie spostrzegawczości i dokładności obserwacji.

DOBÓR I SPOSÓB UJĘCIA MATERJAŁU.

Materiał nauczania uwzględnia przedstawicieli świata zwierzęcego i roślinnego z najbliższego otoczenia młodzieży, możliwie znanych z obserwacji życia codziennego. Ułatwi to przejście materiału, obszernego w stosunku do czasu, przeznaczonego na nauczanie. Na pierwszy plan przy rozpatrywaniu czynności i budowy organizmów powinny być wysunięte korzyści gospodarcze z nawiązaniem do przyszłego zawodu młodzieży.

W materiale nauczania został podany dobór przedstawicieli świata zwierzęcego i roślinnego, na którym należałoby rozpatrywać zagadnienia, związane z wykonaniem programu. Dopuszczalne są jednak przesunięcia i zmiany, jeżeli w danej szkole niema do rozporządzenia odpowiednich okazów i pomocy naukowych. W każ-

dym razie należy zawsze mieć na względzie wskazania, wysunięte na wstępie.

Wiadomości z życia zwierząt powinna młodzież czerpać przede wszystkim z obserwacji żywych okazów, będących, bądź to w posiadaniu szkoły, bądź też zaobserwowanych w ich naturalnem otoczeniu w czasie wycieczek. Biorąc jednak pod uwagę ograniczony czas, dużą rolę przy nauczaniu muszą odegrać tablice, atlasy, przezroczka, filmy i gotowe preparaty oraz odpowiednia literatura.

Główną uwagę zwraca się na poznanie budowy organizmu zwierzęcego w związku ze środowiskiem i sposobem pobierania pożywienia. Przy rozpatrywaniu tych zagadnień zwraca się uwagę przede wszystkim na zewnętrzne cechy budowy, dające się wyróżniać gołym okiem. Dość szerokie winno być zastosowanie lupy; posługiwanie się mikroskopem należy ograniczyć do minimum.

Jako dalsze rozwinięcie zagadnienia budowy organizmu zwierzęcego i jego potrzeb życiowych następuje rozpatrzenie jego budowy wewnętrznej. W tym wypadku punktem wyjścia, a jednocześnie celem, powinno być rozpatrzenie budowy organów wewnętrznych w związku z ruchem zwierząt, życiem naziemnem, wodnem, powietrznem, rodzajem pożywienia, bez wdawania się w szczególności budowy i analizę procesów fizyko-chemicznych.

Wiadomości o trybie życia zwierząt powinny być podane w formie opisowej na tle warunków naturalnego bytowania, z uwzględnieniem określonego cyklu życiowego, opieki nad potomstwem, szkód i korzyści, przynoszących gospodarce ludzkiej, znaczenia w ogólnej gospodarce przyrody.

Chociaż materiał nauczania został ugrupowany systematycznie, jednak pojęcie typów i gromad powinno być wynikiem poznania budowy i czynności poszczególnych przedstawicieli. Cechy wspólne, decydujące o uszeregowaniu systematycznym, powinny być wyprowadzone możliwie na podstawie samodzielnych obserwacji i wniosków młodzieży.

Przy rozpoczynaniu omawiania przedstawicieli nowego typu i rzędu, należy przeprowadzić porównanie w budowie organów analogicznych i zmianach, spowodowanych środowiskiem i trybem życia.

Zagadnienie pierwotniaków zostało umieszczone na końcu wiadomości o życiu zwierząt, a to ze względu na stosunkowo trudne do wyjaśnienia kwestje organizmu zwierzęcego jednokomórkowego. Jednocześnie poprzez glony następuje powiązanie świata zwierzęcego ze światem roślinnym.

Celem uprzątnięcia nauki zoologii i botaniki oraz związania jej z zawodem, należy położyć nacisk na tematy, które wyjaśniają

rolę zwierząt przy dostarczaniu surowca na tkaniny i dla przemysłu konfekcyjnego.

Materiał nauczania z życia roślin został ugrupowany w szereg zagadnień, które mają doprowadzić do poznania budowy zewnętrznej i wewnętrznej rośliny oraz najważniejszych czynności organizmu roślinnego.

Wyjaśnienie budowy i czynności organizmu rośliny niesamożywej odbywa się na przykładzie pleśni białej, którą łatwo wyhodować oraz grzyba kapeluszowego — pieczarki, którą zawsze, niemal w ciągu całego roku i w każdym mieście można dostać. Przy sposobności mogą być podane zwięzłe wiadomości o najpospolitszych grzybach naszych lasów i o cechach, wyróżniających grzyby jadalne od trujących.

Jako dalsze rozwinięcie tematu roślin niesamożywnych następuje rozpatrzenie bakteryj oraz grzybów roztoczcy i grzybów pasożytniczych. Przy omawianiu tych zagadnień główną uwagę zwraca się nie na budowę, lecz na końcowy efekt działalności tych organizmów, uwzględniając przede wszystkim ich praktyczne znaczenie w gospodarce przyrody i gospodarce ludzkiej.

Jeżeli chodzi o wybór rośliny kwiatowej, na której mają być przeprowadzone badania poszczególnych części wegetatywnych, ich czynności i reakcji na bodźce zewnętrzne, najlepiej posługiwać się wybranymi roślinami doniczkowymi. Może to być trzykrotka, tulipan, pelargonja, begonia, a więc najpospolitsze rośliny pokojowe, znane w mieście. Należy przeprowadzić porównanie z budową rośliny niesamożywej, wynikające z odmiennego sposobu pobierania pokarmów i ich rodzaju.

Omawianie dalszych zagadnień powinno jednocześnie zaznaczać młodzież z przedstawicielami różnych rodzin botanicznych, przyczem na plan pierwszy powinno być wysunięte stanowisko rośliny w odpowiednim zbiorowisku roślinnym (las, łąka), a nie przynależność botaniczna.

Takie ujęcie materiału doprowadza w rezultacie do poznania i uszeregowania ważniejszych przedstawicieli świata roślinnego, ze szczególnem uwzględnieniem grupy roślin przemysłowych, mających znaczenie w przemyśle włókienniczym.

ORGANIZACJA I METODY NAUCZANIA.

W nauczaniu należy dążyć do umożliwienia młodzieży czynienia samodzielnych obserwacji i wyciągania na tej podstawie wniosków. Wobec bardzo ograniczonego czasu, metoda pracy laboratoryjnej może być brana pod uwagę tylko w bardzo wąskim zakresie.

Trzeba się będzie w wielu wypadkach ograniczyć do opisu i demonstracji nauczyciela, wykorzystująca w możliwie najszerszym zakresie: wycieczki, kultury roślin (doniczkowe i skrzynkowe) i ewentualne hodowle zwierząt (akwarja i terrarja), ćwiczenia, odpowiednio skompletowane pomoce naukowe i lekturę.

WYCIECZKI.

Wycieczki służą do zapoznania młodzieży ze zwierzętami i roślinami w ich naturalnym otoczeniu, zaznajamiają z produkcją zwierzęcą i roślinną oraz umożliwiają poznanie różnorodnych form zwierzęcych i roślinnych.

Poza tem na wycieczkach można zaopatrzyć się w materiał zwierzęcy i roślinny, który posłuży jako temat najbliższych lekcji, wzbogaci zielnik i inne zbory szkolne.

Z konieczności liczba wycieczek musi być ograniczona. Trzeba je łączyć z innymi wycieczkami, szczególnie geognaficznymi i towarzyszącymi. Terenem wycieczek czysto przyrodniczych mogą być odpowiednie zbiorowiska: las, łąka, torfowisko, staw lub ogród zoologiczny, muzeum przyrodnicze, zależnie od możliwości danej miejscowości. Na wycieczkach tych będą czynione obserwacje zarówno w odniesieniu do zwierząt, jak i roślin. Terenem wycieczek, mających cel praktyczny, związany z zawodem, mogą być gospodarstwa hodowlane, ogrody, hodowle jedwabników.

Podczas wycieczek młodzież powinna zaprawiać się w obserwowaniu i notować rzeczy godne uwagi. Po wycieczce powinno nastąpić jej omówienie i wykorzystanie w nauce zdobytych okazji i obserwacji.

HODOWLE.

Hodowla dostarcza przede wszystkim żywego materiału do prowadzenia lekcji. Na pierwszy plan wysuwają się kultury roślinne. Mogą to być najpospolitsze rośliny doniczkowe: trzykrotka, pełargonja, begonia, nadające się do przeprowadzenia obserwacji nad częściami wegetatywnymi rośliny samożywej, tulipany na pożywkę wodną dla obserwacji budowy kwiatu.

Procesy i warunki kiełkowania najlepiej jest obserwować na nasieniu fasoli. Kultury roślin zostały wysunięte przykładowo i nie wyczerpują wszystkich możliwości, uwzględniają natomiast nawet najskromniejsze warunki lokalowe. Jeżeli dana szkoła będzie rozporządzać pokojem przyrodniczym lub kawałkiem gruntu, wówczas

może być większa różnorodność tych kultur i prowadzenie ich będzie znacznie ułatwione. Czas zakładania kultur winien być tak obliczony, aby materiał roślinny, obrazujący pewne zagadnienia, był gotów na właściwy czas.

*Odnosnie hodowli zwierząt, sprawa jest nieco trudniejsza, gdyż należy unikać więzienia zwierząt, co często może mieć miejsce w skromnych warunkach szkoły. Można natomiast bez większych trudności przeprowadzić hodowlę motyli oraz założyć akwarjum, które dostarczy materiału do obserwacji świata zwierzęcego, a w pewnych warunkach i roślinnego.

Obserwacje nad ptakami można połączyć z ich dokarmianiem.

POMOCE NAUKOWE.

W braku możliwości zademonstrowania żywych okazów oraz dla uzupełnienia demonstracji roślinnych i zwierzęcych winny być stosowane odpowiednie tablice, zielniki i t. p., nie mogą one jednak odgrywać roli wyłącznych środków demonstracyjnych.

Wskazane jest stosowanie lup, dla ułatwienia młodzieży samodzielnego zapoznawiania się z badanymi okazami. Stosowanie mikroskopu może mieć miejsce jedynie przy demonstracjach nauczyciela.

ĆWICZENIA.

Ze względu na krótki czas nauczania ilość samodzielnych ćwiczeń uczniów musi być ograniczona i zastąpiona demonstracjami, przeprowadzanymi przez nauczyciela. Tem niemniej jednak winny być one w możliwym stopniu uwzględniane, zwłaszcza w dziale roślinnym.

Dysekcji w nauczaniu zoologii nie należy stosować.

KORELACJA ZOOLOGJI I BOTANIKI Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauka o życiu zwierząt i roślin w najsilniejszym stopniu skorelowana jest z towaroznawstwem. Podczas gdy w towaroznawstwie wiadomości o roślinach i zwierzętach, dostarczających np. surowców włókienniczych, są jedynie krótką informacją, niezbędną dla dalszych wywodów towaroznawczych, w biologii stanowią one

podstawowy temat rozważań. Zależnie od postępów nauczania poszczególne zjawiska przyrodnicze będą występowały w różnej kolejności i w jednym i w drugim przedmiocie; konieczne jest zatem ścisłe porozumienie nauczycieli tych przedmiotów, aby uniknąć powtarzania się i osiągnąć należyte uwypuklenie tych wiadomości, które są specjalnie ważne.

Nauka o życiu zwierząt i roślin jest nadto podbudową dla nauki o człowieku.

B. CHEMJA.

KLASA II.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

Metale i powietrze.

Ogólne wiadomości o najważniejszych metalach (przypomnienie wiadomości o metalach, nabytych przy nauce towaroznawstwa w kl. I). Działanie powietrza na metale. Skład powietrza. Tlen, jako główny jego czynny składnik. Rola tlenu w oddychaniu. Rozpoznanie tlenu. Utlenianie i palenie się ciał. Tlenki metali. Naturalne tlenki metali (kruszcze i rudy) oraz otrzymywanie z nich metali przy pomocy węgla (odtlenianie). Zabezpieczenie metali przed wpływem powietrza.

Metale i woda.

Działanie metali na wodę. Własności wodoru: ciężar, palenie się. Rozpoznawanie wodoru. Znaczenie wodoru dla aeronautyki. Synteza i analiza wody. Woda w przyrodzie: deszczowa, źródłana, wody mineralne. Woda destylowana. Woda twarda i miękka. Zmękczenie wody.

Wzmianka o wodzie utlenionej.

Siarka i jej związki.

Własności siarki. Otrzymywanie dwutlenku siarki i jego działanie bielące. Otrzymywanie trójtlenku siarki i kwasu siarkowego (kataliza). Kwas siarkowy i jego własności. Siarczany. Rozpozna-

wanie kwasu siarkowego i siarczanów. Powstawanie siarkowodoru w przyrodzie. Siarczki. Rozpoznawanie siarkowodoru i siarczków. Siarczki naturalne: galenit, blenda cynkowa, piryt i t. p.

Pojęcie o atomach i cząsteczkach, symbole chemiczne.

Synteza siarczku żelaza. Prawo stałości stosunków. Prawo wielokrotności stosunków. Zasada zachowania materji. Pojęcie o atomie i o ciężarze atomowym. Pojęcie o cząsteczce i o ciężarze cząsteczkowym. Symbole i wzory chemiczne. Wartościowość pierwiastków. Proste obliczenia chemiczne.

Chlor i jego związki.

Sól kuchenna. Otrzymywanie chloru przez elektrolizę roztworu soli kuchennej. Chlor i jego własności. Woda chlorowa. Chlorek białący i jego zastosowanie. Otrzymanie chlorowodoru; jego własności. Kwas solny, jego działanie na metale. Otrzymywanie chlorków. Rozpoznawanie kwasu solnego i chlorków. Chlorek srebra, wzmianka o fotografii. Wzmianka o innych chlorowcach.

Obrona przeciwgazowa.

Istota walki chemicznej. Chlor, jako pierwszy gaz bojowy. Wzmianka o innych gazach bojowych. Obrona przeciwgazowa, jej istota i metody. Obrona indywidualna: a) maska, jej budowa i działanie, b) aparaty tlenowe, izolacyjne, ubrania ochronne, c) odkażanie ludzi. Obrona zbiorowa: a) schrony przeciwgazowe, ich urządzenie; zachowanie się w schronie podczas napadu gazowego i po napadzie, b) pomieszczenia uszczelnione, ich urządzenie, c) odkażanie terenu, obiektów. Obrona czynna. Siłne lotnictwo, jako skuteczny środek obrony przeciw napadom gazowym. Gazy bojowe na usługach człowieka w walce ze szkodnikami.

Kwasy, zasady i sole.

Przypomnienie wiadomości, poprzednio nabytych, o otrzymywaniu i własnościach kwasu siarkowego i solnego. Kwasy tlenowe i beztlenowe. Określenie kwasu i jego rozpoznawanie. Powstawanie zasad z tlenków metali. Określenie zasady i jej rozpoznawanie. Otrzymywanie soli działaniem kwasów na metale oraz na zasady; reakcja zobojętniania (reakcja wymiany). Wzmianka o sodzie, potasie i wapniu oraz o minerałach: soli kamiennej, solach potasowych i gipsie. Sole potasowe jako nawozy sztuczne.

Azot i jego związki.

Azot, jako drugi główny składnik powietrza. Amoniak i jego własności. Powstawanie amonjaku w przyrodzie. Przemysłowa synteza amonjaku. Wzmianka o solach amonowych (saltniak). Rozpoznawanie amonjaku i związków amonowych. Otrzymywanie kwasu azotowego i jego własności. Wzmianka o azotanach; saletra i jej własności. Rozpoznawanie kwasu azotowego i azotanów. Związki azotowe jako nawozy sztuczne. Fabrykacja kwasu azotowego i nawozów sztucznych w Chorzowie i Mościcach oraz znaczenie tych fabryk dla rolnictwa, przemysłu i obrony Państwa.

Fosfor i jego związki.

Własności fosforu. Kwas fosforowy. Nawozy fosforowe. Wzmianka o fabrykacji zapalek.

Związki krzemu.

Dwutlenek krzemu. Krzem. Karborund. Wzmianka o krzemianach naturalnych i sztucznych.

Węgiel i jego związki z tlenem.

Węgiel jako pierwiastek. Węgiel jako produkt kopalny i techniczny. Związki węgla z tlenem. Węglany. Rozpoznawanie dwutlenku węgla i węglanów. Soda. Wapień. Wapno i zaprawy murarskie.

Związki organiczne.

Ropa naftowa, gaz ziemny, wosk ziemny. Węglowodory: metan, acetylen. Produkty destylacji ropy: benzyna, nafta, smary, wazelina, parafina.

Sucha destylacja węgla kamiennego, jej produkty i zastosowanie ich w przemyśle (gaz, koks, woda amonjakalna, smoła pogazowa). Smoła pogazowa jako surowiec w przemyśle chemicznym (barwniki, środki lecznicze, pachnidła syntetyczne, materiały wybuchowe).

Sucha destylacja drzewa i jej produkty: spirytus drzewny, aceton, kwas octowy, smoła drzewna, kreozot; terpentyna, żywice.

Alkohole: metylowy i etylowy; formalina.

Kwasy organiczne: kwas octowy, mlekowy, winowy i cytrynowy.

Tłuszcze i mydła; wzmianka o glicerynie.

Węglowodany: cukier, skrobia, celuloza. Nitroceluloza i jej znaczenie w przemyśle oraz w fabrykacji środków wybuchowych.

Białka. Elementarne wiadomości o składzie.

ĆWICZENIA UCZNIÓW W PRACOWNI.

Przytoczone ćwiczenia mają charakter orientacyjny. Nauczyciel może z nich korzystać lub dokonywać pewnych przeróbek i uzupełnień, jeżeli uzna to za stosowne.

Metale i powietrze.

Obserwacja zmienionych w powietrzu blach: żelaznej, miedzianej, cynkowej i ołowianej, które częściowo zostały przez uczniów oczyszczone papierem szmerglowym.

Ogrzewanie blaszki lub drutu miedzianego, żelaznego, glinowego.

Ogrzewanie taśmy magnezowej.

Ogrzewanie blaszki złotej lub platynowej, albo drutu platynowego.

Wywiązanie w próbówce tlenu z nadmanganianu potasowego i rozpoznanie tlenu drewnikiem zatłonym.

Ogrzewanie w próbówce tlenku rtęci.

Ogrzewanie glejty w tygielku z węglem drzewnym.

Pokrycie blaszek: żelaznej, cynkowej i t. p. częściowo lakierem przezroczystym (obserwacja na jednej z późniejszych lekcji).

Miedzianowanie drutu żelaznego.

Cynowanie blaszki żelaznej cyną, stopioną w tygielku.

Metale i woda.

Działanie wapnia na wodę.

Odparowanie wody: destylowanej, studziennej, deszczowej, mineralnej i t. d. na szkiełkach zegarkowych na lekko podgrzanej blasze lub w suszarce (grupami) i zbadanie osadu kwasem solnym.

Siarka i jej związki.

Badanie siarki na okazach.

Badanie kryształków siarki na szkiełkach zegarkowych lupa.

Ogrzewanie siarki w próbówce.

Odbarwianie plam owocowych dwutlenkiem siarki.
Działanie cynku na kwas siarkowy i odparowanie roztworu.
Rozpoznawanie kwasu siarkowego i siarczanów solą barową (grupami).

Otrzymanie siarczków z roztworów soli i wody siarkowodorowej oraz zebranie siarczku na sączku.

Pojęcie o atomach i cząsteczkach, symbole chemiczne.

Synteza siarczku żelaza (w stosunku właściwym 2 cz. siarki i 3,5 cz. żelaza oraz w innych stosunkach, grupami).

Chlor i jego związki.

Rozpuszczenie soli kamiennej w wodzie i po przefiltrowaniu odparowanie roztworu w parownicze i w krystalizatorach.

Odbarwianie tkanin, pisma atramentowego i kwiatów wodą chlorową i chlorkiem bielącym.

Wywiązanie chlorowodoru w próbówce z chlorku sodowego.

Działanie metali na kwas solny i odparowanie roztworów (grupami).

Rozpoznawanie kwasu solnego i chlorków, azotanem srebra.

Obserwacja na świetle papieru fotograficznego.

Kwasy, zasady, sole.

Działanie wody na wapno palone i badanie roztworu papierkiem lakmusowym.

Badanie papierkiem lakmusowym ługu sodowego, potasowego i roztworu amonjaku.

Synteza chlorku sodowego wobec fenolftaleiny i odparowanie roztworu.

Synteza siarczanu wapniowego z wody wapiennej i kwasu siarkowego.

Związki azotu.

Wywiązanie amonjaku z salmjaku ługiem sodowym.

Wywiązanie chlorowodoru ze salmjaku.

Rozpoznanie amonjaku i związków amonowych.

Badanie działania kwasu azotowego na drzewo, skórę, papier.

Badanie saletry na wydzielanie tlenu podczas ogrzania.

Węgiel i jego związki z tlenem.

Filtrowanie różnych roztworów przez węgiel kostny lub aktywowany.

Ogrzewanie w próbówce saletry z kawałkiem węgla drzewnego.

Wdmuchiwanie powietrza z płuc do wody wapiennej celem wykazania dwutlenku węgla.

Wywiązanie dwutlenku węgla w próbówce; próba z kroplą wody wapiennej i zapalonem drewnikiem.

Związki organiczne.

Wykazanie obecności węgla w produktach organicznych: cukrze, ziemniaku, zbożu, tłuszczu i t. d., przez prażenie w wąskiej próbówce (grupami).

Sucha destylacja węgla kamiennego w próbówce.

Alkohole i kwasy organiczne.

Fermentacja alkoholowa roztworu cukru.

Fermentacja octowa odpadków owocowych, zalanych wodą, np. łupin z jabłek.

Zachowanie się miedzi w kwasie octowym.

Tłuszcze.

Ekstrakcja tłuszczu benzyną (grupami) z różnych surowców.

Sporządzenie mydła i wysolenie.

Węglowodany.

Działanie stężonego kwasu siarkowego na węglowodany.

Sklajstrowanie skrobi i wykrywanie jodem.

Działanie na skrobię rozcieńczonym kwasem siarkowym i otrzymanie cukru skrobiowego.

Działanie kwasu siarkowego na celulozę i otrzymanie pergaminu.

Białka.

Scinanie roztworu białka podgrzaniem oraz działaniem kwasów.

Wykrycie białka kwasem azotowym.

DOŚWIADCZENIA NAUCZYCIELA.

Przytoczono jako orientacyjne. Ich dobór może być zmieniany przez nauczyciela zależnie od potrzeb i możliwości wykonania.

Spalenie pod kloszem fosforu albo magnezu dla wykazania składu powietrza.

Spalanie w tlenie kilku ciał: żelaza, magnezu, sodu, siarki, fosforu i węgla (tlen z butli lub otrzymany z chłoranu potasowego w obecności dwutlenku manganu, przygotowany przed lekcją).

Działanie sodu na wodę.

Elektroliza wody w aparacie Hoffmanna.

Wywiązywanie wodoru w aparacie Kippa (lub podobnym).

Rozpuszczenie siarki w dwusiarczku węgla i odparowanie roztworu na szkiełkach zegarkowych.

Otrzymanie dwutlenku siarki w cylindrze.

Rozcieńczenie kwasu siarkowego.

Otrzymanie kwasu siarkowego metodą kontaktową.

Rozpuszczenie miedzi w kwasie siarkowym i odparowanie roztworu.

Pokaz pochłaniania pary wodnej przez kwas siarkowy.

Wywiązanie siarkowodoru w aparacie Kippa (lub podobnym).

Wywiązanie chloru z dwutlenku manganu i kwasu solnego i odbarwienie chlorem tkanin, pisma atramentowego i kwiatów.

Elektroliza stężonego roztworu soli kuchennej.

Wywiązanie chlorowodoru i pochłanianie go przez wodę.

Sporządzenie emulsji fotograficznej i pokaz działania wywoływacza i utrwalacza.

Reakcja zubożniania ługu sodowego kwasem solnym jako przykład miareczkowania.

Synteza salmijaku pod kloszem.

Otrzymanie kwasu azotowego z saletry.

Spalenie amoniaku metodą kontaktową.

Rozpuszczenie w gorącym kwasie azotowym miedzi.

Rozpuszczenie fosforu w dwusiarczku węgla i samozapalenie się tym roztworem zwilżonego papieru.

Spalenie fosforu pod kloszem i synteza kwasu fosforowego.

Ogrzewanie fosforu białego w próbówce i zamiana na fosfor czerwony.

Sporządzenie krzemianu sodowego i powleczenie jego roztworem tektury.

Otrzymanie z krzemianu sodowego kwasu krzemowego i krzemionki.

Pochłanianie amoniaku gazowego przez węgiel drzewny lub aktywowany nad rtęcią.

Demonstracja wykrywania wodą wapienną dwutlenku węgla, powstałego ze spalenia świeczki.

Pokaz destylacji frakcjonowanej ropy naftowej.

Sucha destylacja drzewa.

Destylacja alkoholu ze sfermentowanego soku owocowego.

Próba Schweizera.

Pokaz spalenia bawełny strzelniczej.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość następujących zjawisk, własności ciał i ich zastosowania w życiu i przemyśle: utlenianie, skład powietrza, otrzymywanie metali z tlenków, skład chemiczny wody, własności: tlenu, wodoru, siarki, chloru, azotu, fosforu, krzemu, węgla i ion najważniejszych związków organicznych.

Znajomość środków obrony przeciwgazowej indywidualnej i zbiorowej.

Znajomość następujących pojęć i praw: zjawiska chemicznego, pierwiastka i związku, analizy, syntezy, atomu, cząsteczki, kwasu, zasady i soli, prawa zachowania materji, stałości składu chemicznego oraz prawa stosunków wielokrotnych.

Umiejętność poprawnego przeprowadzenia najprostszych doświadczeń oraz ich wyjaśniania, zwłaszcza mających znaczenie w badaniach towaroznawczych.

Poprawność myślowa i językowa w opisywaniu badanych ciał, zjawisk, określaniu pojęć, formułowaniu praw oraz wysnuwaniu logicznych wniosków.

UWAGI.

Ćwiczenia uczniów w pracowni i doświadczenia nauczyciela oraz ewentualne pokazy stanowią integralne składniki każdej lekcji. Opracowując poszczególną lekcję, winien nauczyciel jej materiał tak ułożyć, by ćwiczenia, doświadczenia i pokazy, które uzna za właściwe, stanowiły z nią organiczną stałość.

Ćwiczenia i doświadczenia podano jedynie jako orientacyjne. Nauczycielowi pozostawia się swobodę w wyborze ćwiczeń, demonstracji i pokazów, zależnie od potrzeb i możliwości wykonania.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Uczeń powinien zapoznać się z zasadniczymi zjawiskami chemicznymi, przede wszystkim takimi, które są ważne w życiu codziennym jednostki, a także w życiu gospodarczym i przemyśle, zwłaszcza Polski. Musi on umieć rozpoznać i rozumieć te zjawiska w swym otoczeniu, w przyrodzie i urządzeniach przemysłowych.

Uczeń powinien wdrożyć się do racjonalnego eksperymentowania i nauczyć się dokładnej obserwacji oraz poprawnego i ścisłego ujmowania jej wyników.

Pojęcia i prawa winien on przyswoić sobie tak, by umiał je formułować poprawnie, wysnuwać z nich wnioski i zastosować je do celów praktycznych.

Konsekwencja praw przyrody winna wzbudzić w nim poczucie rzeczywistości i chęć jej poznania. Uczeń powinien zrozumieć ważność nauki chemii tak w życiu praktycznym, jak i w rozwoju gospodarczym i kulturalnym Polski, a także w zapewnieniu bezpieczeństwa i dobrobytu — Państwa.

Ćwiczenia w pracowni winny wyrobić w uczniu sprawność i zręczność, spostrzegawczość oraz dokładność w obserwacji.

ORGANIZACJA PRACY.

Ze względu na wybitnie eksperymentalny charakter nauki chemii, lekcje winny się odbywać w pracowni towaroznawczej, w której już znajdują się odpowiednie urządzenia. Klasę, liczącą ponad 30 uczniów, należy dzielić na 2 grupy.

Odnosnie do sposobu ujęcia przedmiotu przez nauczyciela, konieczne jest zwracanie uwagi przede wszystkim na stronę praktyczną nabywanych przez ucznia wiadomości i na ich związek z życiem oraz z rodzimym przemysłem, tak, aby wiadomości te mogły posłużyć jako przygotowanie do dalszych rozdziałów nauki towaroznawstwa w kl. II, III i IV. Natomiast uwzględnianie różnych szczegółów, których uczeń nie mógłby łączyć ze znanymi zjawiskami, z jakimi się spotyka, lub z życiem praktycznym, jest zupełnie bezcelowe.

Odczynniki, przybory i t. d. do doświadczeń uczniów winny znajdować się w kompletach w tej ilości, ile jest stołów, a byłoby bardzo wskazane, by pomoce te były oznaczone numerami stołów, co zabezpieczyć może przed ewentualnym zanieczyszczeniem lub uszkodzeniem umyślnym, wobec tego, że uczniowie używają stale

tego samego kompletu i są za jego stan bezwzględnie odpowiedzialni.

Przybory, odczynniki i materiały należy przechowywać w pracowni w odpowiednich szafach. Większość pomocy naukowych będzie wspólna dla ćwiczeń towaroznawczych i chemicznych.

WAŻNIEJSZE WSKAZÓWKI METODYCZNE.

Naukę rozpoczyna się od przypomnienia wiadomości o metalach, nabytych tak w szkole powszechnej, jak i przy nauce towaroznawstwa w kl. I, przyczem zwraca się uwagę uczniów na zachowanie się różnych metali w powietrzu. Służą do tego wycinki blach: żelaznej, miedzianej, cynkowej i ołowianej, które wystawione przez dłuższy czas na działanie powietrza, uległy utlenieniu. Na podstawie dokonanych doświadczeń ustala się pojęcie utlenienia palenia oraz pojęcie trwałych zmian istoty ciała, t. j. zjawisk chemicznych. Tu należy również uwzględnić rolę tlenu przy oddychaniu.

Po przerobieniu obu pierwszych rozdziałów chemii omawia nauczyciel z uczniami wyniki dotychczasowych doświadczeń oraz poznanych zjawisk, które dostarczają materiału do stwierdzenia istnienia ciał, które można rozłożyć na składniki oraz ciał, które razem się łączą, dając ciało o odmiennych własnościach. To służy do wprowadzenia pojęcia analizy i syntezy oraz pojęcia pierwiastku i związku chemicznego. Po utrwaleniu tych pojęć wprowadzić można pojęcie metali i niemetałów, opierając się głównie narazie na wyglądzie zewnętrznym.

W ustępie o siarce zwrócić należy szczególną uwagę na praktyczne znaczenie dwutlenku siarki, poczem należałoby pokazać trójtlenek siarki, zatopiony w rurce i objaśnić powstawanie kwasu siarkowego oraz omówić jego własności na podstawie odpowiednich doświadczeń. Następnie przy omawianiu wyników doświadczeń należy uwzględnić pojęcie kwasu oraz powstawanie soli przez bezpośrednie działanie kwasu na metal z równoczesnym wywłazywaniem się wodoru.

Wprowadzenie pojęć atomów, cząsteczek i symbolów chemicznych poprzedzi synteza siarczku żelaza z 2 g siarki i 3,5 g żelaza, oraz próba z innymi stosunkami składników (grupami), przyczem stwierdzić trzeba w ostatnim wypadku pozostałość siarki lub żelaza. Po zbadaniu powstałych siarczków żelaza stwierdzić należy w połączeniach chemicznych stałość stosunku składników. Następnie należy przypomnieć również stałość stosunku wodoru do tlenu

w wodzie, przyczem nauczyciel wypisuje na tablicy jeszcze kilka innych przykładów na stałość stosunków.

Tabele ciężarów atomowych ważniejszych pierwiastków podaje się informacyjnie. Zagadnienie łączenia się atomów w cząsteczki należy ilustrować graficznie na tablicy. Po przyswojeniu sobie przez wszystkich uczniów pojęcia atomów i cząsteczek, wprowadzić należy symbole chemiczne.

Symbole chemiczne, które uczniowie wypisują dla poznanych dotąd pierwiastków, należy traktować nie jako balast pamięciowy, niepotrzebnie nużący ucznia, lecz jako środek pomocniczy, ułatwiający mu proste przedstawienie zjawisk chemicznych i powstających związków tak, by on rzeczywiście miał przez użycie ich ułatwienie w pracy i możliwość dokonywania prostych obliczeń chemicznych. Wobec tego uczniowie, poznawszy znaki chemiczne, powinni sami wypisywać wzory prostych reakcji i związków, a dla ułatwienia należy w początku wypisywać dane reakcje słowami, np. siarka + żelazo = siarczek żelaza, a następnie podpisać pod tem równanie chemiczne. Omawiając wzory, należy zwrócić uwagę na wartościowość pierwiastków.

Naukę o chlorze rozpocząć można najlepiej od elektrolizy roztworu soli kuchennej, poczem główny nacisk położyc na praktyczne zastosowanie chloru.

Rozdział o obronie przeciwgazowej traktuje się praktycznie. Pomija się więc technologię gazów bojowych oraz chemiczne procesy przy ich zubojetnieniu, natomiast uwzględnia się dokładniej zasadę działania maski oraz sposoby odkażania.

Rozdział o kwasach, zasadach i solach jest w znacznej części zebraniem wiadomości, już poprzednio nabytych. Najpierw omawia się kwasy, z których uczniowie poznali praktycznie siarkowy i solny. Przypomina się przytem powstawanie kwasów tlenowych z tlenków niemetalu oraz ich reakcje z papierkiem lakmusowym, następnie omawia kwasy beztlenowe na przykładzie kwasu solnego, zaliczając tu siarkowodor i powołując się na niektóre, poprzednio wykonane doświadczenia. Przypominając sobie powstawanie siarczanów, chlorków i siarczków oraz odnośne doświadczenia, dochodzą uczniowie do pojęcia kwasu. Następnie przypomnieć należy powstawanie tlenków metali, zwłaszcza sodu i potasu, powołując się na doświadczenie ze spalaniem tych pierwiastków, poczem po zbadaniu roztworów wodnych, otrzymanych po udowodnieniu, powstałych w ten sposób tlenków papierkiem lakmusowym, dochodzi się do pojęcia zasady. Działanie kwasów na zasady ilustruje nauczyciel, dokonując drogą miareczkowania przy użyciu fenolftaleiny zubojetnienia ługu sodowego kwasem solnym, przyczem równocześnie

uczniowie wykonują to doświadczenie w probówkach, a po odparowaniu na parownicze części płynu, stwierdzają powstawanie chlorku sodowego, poczem omawia się powstanie soli działaniem kwasów na metale lub zasady, opierając się już na znanych uczniom doświadczeniach.

Węgiel poznają uczniowie na okazach, przyczem przypomina się wiadomości o węglach kopalnych z kl. I-ej, omawia następnie ważniejsze węgle sztuczne, grafit i diament oraz ich zastosowanie, poczem przechodzi się do związków tlenowych węgla.

Omawianie ropy naftowej i produktów suchej destylacji węgla kamiennego stanowi już przejście do chemii organicznej, czyli chemii związków węglowych. Nauczyciel wskazuje krótko na to, przyczem stwierdza się obecność węgla w kilku produktach organicznych, jak: cukrze, ziemniaku, zbożu, tłuszczu i t. p., ogrzewając silnie drobne ilości w wąskich probówkach, celem stwierdzenia ich zwęglenia.

Z węglowodorami zapoznają się uczniowie przy omawianiu ropy naftowej, której destylację frakcjonowaną demonstruje nauczyciel, poczem z najważniejszą jej produktami zapoznają się uczniowie — po przypomnieniu wiadomości, nabytych w kl. I przy nauce towaroznawstwa — z kolekcji, obejmującej ropę, benzynę, naftę, smary, wazelinę i parafinę. Omawia się też gospodarcze znaczenie gazu ziemnego oraz acetylenu i jego znaczenie w przemyśle.

Produkty, otrzymywane z mazi pogazowej: maź, woda amonjalkalna, amonjak, benzen, fenol, naftalen oraz produkty dalszej przeróbki: nitrobenzen, anilina, barwniki i t. d. demonstruje nauczyciel w kolekcjach, omawiając krótko zastosowanie, z pominięciem wzorów chemicznych.

Rozdział o alkoholach i kwasach organicznych należy poprzedzić doświadczeniem z suchą destylacją drzewa, poczem nastąpi demonstracja kolekcji, obejmującej: alkohol drzewny, ocet drzewny, kwas octowy, smołę drzewną, kreozot, przyczem należy podać wzmiankę o wędzeniu. Z alkoholi omówi się alkohol metylowy, co dopiero poznany, a następnie etylowy.

Chemję tłuszczów należy podać informacyjnie, wprowadzając wzory nie symbolami, ze względu na ich skomplikowanie, lecz słowami: kwas tłuszczowy w połączeniu z gliceryną = tłuszcz, kwas tłuszczowy w połączeniu z sodem = mydło sodowe i t. p., ilustrując to graficznie. Należy zademonstrować kolekcję głównych kwasów tłuszczowych, gliceryny i tłuszczów.

Skład chemiczny węglowodanów badają uczniowie, polewając w probówkach kawałek cukru, nieco mąki, także bawełnę, stężonym

kwasem siarkowym (grupami), a znając odwadniające działanie tego kwasu i widząc wydzielony węgiel, wnioskuje o składzie chemicznym: węgiel i składniki wody.

Skład chemiczny białka podać należy informacyjnie, wymieniając tylko same pierwiastki, przyczem zwraca się uwagę na produkty rozkładu: amoniak i siarkowodór (ew. zagotowanie z ługiem potasowym).

Przy omawianiu związków organicznych nie należy wymagać znajomości symboli chemicznych, a podawać można informacyjnie tylko prostsze symbole, o ile one będą przy objaśnianiu potrzebne (np. metan, węglowodany, alkohol etylowy i t. p.).

ĆWICZENIA.

Nauczanie chemii winno się opierać na bezpośrednim doświadczeniu i samodzielnej obserwacji zjawisk przez ucznia. Jedynie tylko w tych wypadkach, gdzie przeprowadzenie doświadczenia ze względu na aparatury oraz dłuższy przeciąg potrzebnego czasu przedstawiałby wielkie trudności, może nauczyciel wyjątkowo bezpośrednio obserwację ucznia uzupełnić krótkim i przystępnym podaniem wyników badań naukowych.

W ciągu każdej lekcji chemii uczeń powinien być przez cały czas czynny w tem znaczeniu, że sam wykonuje dane doświadczenia i obserwacje, stwierdza wyniki i formułuje odnośne wnioski, przyczem rola nauczyciela ogranicza się do pomocy w pracy ucznia oraz do nadania odpowiedniego kierunku jego własnym rozważaniom, przyczem, o ile możliwości, należy unikać naprowadzania ucznia przy pomocy pytań, t. zw. sugestywnych.

Tok pracy powinien być w ten sposób zgóry ułożony, że najpierw nauczyciel podaje uczniom do wiadomości dane zagadnienie, które ma być opracowane w ciągu lekcji, wzbudzając przytem zaciekawienie uczniów w tym kierunku, poczem, o ile to możliwe, uczniowie sami zastanawiają się nad sposobem doświadczalnego rozwiązania tego zagadnienia, przyczem nauczyciel może uczniom podać pewne wskazówki, ale tylko wtedy, gdyby rozwiązania sami uczniowie nie mogli znaleźć lub gdyby dyskusja na ten temat zbyt dużo czasu zajęła. Po ustaleniu w ten sposób programu lekcji należy go krótko i przejrzyście wypisać na tablicy, poczem nastąpi wykonanie właściwych doświadczeń lub obserwacji. Doświadczenia te z zasady wykonują uczniowie sami grupami, nie większemi, niż po 3 uczniów, przyczem prowadzą krótkie zapiski.

Ćwiczenia powinny być zgóry należycie przygotowane i nauczyciel powinien je sam poprzednio wypróbować, by w czasie lekcji

nie było bezwarunkowo ćwiczeń „nieudanych“ lub takich, co do których wyników u uczniów mogłyby powstać powątpiewania, ponieważ to obniża nie tylko autorytet nauczyciela, ale także samej nauki. Przybory i odczynniki, ze względu na brak czasu, powinny być już na stołach uczniowskich przed lekcją przygotowane. Odczynników z reguły nie należy podawać w probówkach, lecz we flaszeczkach, należycie oznaczonych, i to na każdy stół osobno. Jedynie odczynniki takie, jak stężony kwas siarkowy i t. p., winien nauczyciel dopiero w czasie lekcji rozdawać uczniom sam lub przy pomocy poważniejszych uczniów, którzy zawsze chętnie nauczycielowi asystują.

Uczniów należy odrazu przyuczyć do oszczędnego obchodzenia się z materiałami i odczynnikami oraz do czystej pracy, z bezwzględnie unikaniem rozlewania po stole, przelewania, walania rąk i t. p. Unikać także należy niepotrzebnego palenia gazu — należyście zabezpieczając odpowiednie palniki oszczędnościowe.

DOŚWIADCZENIA NAUCZYCIELA.

O ile ze względów technicznych lub bezpieczeństwa doświadczenie musi wykonać sam nauczyciel, wtedy należy krótko je z uczniami omówić, by cała klasa niem się zainteresowała i podać na tablicy prosty schemat aparatury. Dobrze jest, o ile to możliwe, kolejno powoływać poszczególnych uczniów pojedynczo lub po dwóch do pomocy w montowaniu i przeprowadzaniu doświadczenia, choćby ta pomoc nawet nie była potrzebną lub była tylko pozorną, gdyż to przyczynia się do większego zainteresowania i nie pozwala uczniom na pozostawanie w stanie biernym. Również i poszczególne fazy doświadczenia stwierdzają sami uczniowie i zapisują w swych notatkach, przyczem nauczyciel udziela tylko krótkich wskazówek i wyjaśnień.

Po dokonaniem przez nauczyciela doświadczeniu, uczniowie wysnuwają wspólnie z nauczycielem wnioski, podobnie jak przy doświadczeniach, które sami przeprowadzili.

POKAZY.

W niektórych ustępach materiału naukowego przewidziano pokaz pewnych związków chemicznych i t. p., które uczniowie w uzupełnieniu nauki doświadczalnej mają bliżej poznać. Przytem należy bezwarunkowo unikać demonstrowania okazów z jednego miejsca lub podawania uczniom jednego okazu z ręki do ręki celem kolejnego oglądania, gdyż to nie tylko chybia celu, lecz wprowadza za-

znęć w dalszym toku lekcji. Takie okazy powinny być przygotowane w pudełkach, słoikach, fiaszeczkach lub t. p. dla każdej grupy, najwyżej dla 3 uczniów z osobna, przyczem dane słoiki, fiaszeczki i t. p. nie powinny być na stałe zamknięte, lecz dostępne dla uczniów, którzy mogą wtedy, w miarę możliwości, zbadać właściwości starych ciał, jak zapach i, np. przez nalanie kilku kropel na szkiełko zegarowe, zaobserwować parowanie, ruchliwość i t. p. danej cieczy. O ile takich okazów potrzeba naraz więcej na każdy stół, można je umieścić w odpowiednim kloдку z zagłębieniami, skrzyneczce i t. p. dla łatwiejszego przygotowania i zebrania (kolekcja). Oczywiście, okazy winny być należycie oznaczone, możliwie z podaniem ich pochodzenia, ew. można również osobno zademonstrować ich oryginalne opakowanie.

Nauczyciel winien, między innymi, przy nauczaniu zastosować następujące pokazy:

1. Okazy metali.
2. Okazy rud tlenowych.
3. Siarka naturalna, w łaskach, kwiat siarczany.
4. Siarczki naturalne: galenit, blenda cynkowa, piryt.
5. Okaz trójtlenku siarki w zatopionej rurce.
6. Okazy soli kamiennej, soli potasowych i gipsów.
7. Okazy nawozów azotowych, fosforowych.
8. Okazy odmian krzemionki (np. piasek, kryształ górski, krzemień i t. p.).
9. Okazy węgla naturalnych i sztucznych.
10. Kolekcja węglanów: wapień, magnezyt, syderyt, malachit i t. p.
11. Ropa i kolekcja produktów destylacji ropy.
12. Kolekcja produktów suchej destylacji węgla kamiennego.
13. Kolekcja produktów suchej destylacji drzewa.
14. Kolekcja tłuszczów i produktów, ich rozszczepienia: kwasy tłuszczowe, gliceryna, mydła.

NOTATKI UCZNIÓW I ZADANIA.

Ważną rolę odgrywają notatki, prowadzone przez uczniów w osobnych zeszytach. W zeszytach tych powinna być lekcja zapisana osobno z podaniem daty, a notatki powinny zawierać: zagadnienie, postawione na początku lekcji, krótki opis doświadczenia, a o ile to nie była prosta reakcja, przeprowadzona w probówce, z naszkicowaną aparaturą, następnie wynik doświadczenia oraz wnioski, które uczniowie wpisują po sformułowaniu ostatecznym i aprobachie ich przez nauczyciela. W notatkach winny się znaleźć także ew. uzupełnienia, podane przez nauczyciela oraz, gdy już uczniowie zapoznali się z symbolami chemicznymi, wzory prostszych reakcyj chemicznych oraz ew. dokonane obliczenia chemiczne. Przepisywanie notatek lub przerysowywanie szkiców w domu jest bezwarunkowo wzbronione.

W zeszytach tych mają uczniowie również wykonywać krótkie zadania domowe, jako odpowiedzi na pytania, które nauczyciel zada uczniom do rozwiązania w domu. Zadania te będą obejmowały przede wszystkim zagadnienia, związane z nauką chemii, które uczniowie rozwiążą na podstawie, bądźto informacji, zasięgniętych przy nauce innych przedmiotów, jak geografii i towaroznawstwa, bądź też będą rozwinięciem wniosków, wysnutych na podstawie nauki w szkole. Wreszcie mogą one dotyczyć praktycznego zastosowania poznanych zjawisk w życiu codziennym lub w przemyśle. Zadania te winny być proste, krótkie i nie mogą sprawiać uczniom większych trudności lub zajmować zbyt wiele czasu.

Dla przykładu podaje się następujące tematy zadań: 1. Wymienić przykłady praktycznego zastosowania powłokania żelaza cyną. 2. Wymienić bardziej znane źródła mineralne w Polsce lub w pewnych województwach. 3. Obliczyć procent żelaza w magnetycie (syderycie-limonicie), znając symbol chemiczny oraz ciężary atomowe składników.

PODRECZNIK.

Odpowiedni podręcznik chemii jest jednym z głównych warunków należytej organizacji nauczania tego przedmiotu i pomyślnych jego wyników, tembardziej, że szczupły czas, przeznaczony dla nauki chemii, wymaga pracy sprawnej i intensywnej.

Podręcznik powinien być zredagowany tak, by nauczycielowi służył jako przewodnik w układaniu programów poszczególnych lekcji oraz stanowił dla ucznia środek pomocniczy przy uzupełnianiu i powtarzaniu wiadomości, nabytych w szkole.

KORELACJA CHEMII Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Najbliższy związek ma nauka chemii z nauką towaroznawstwa, stąd więc wypadnie nauczycielowi chemii odwoływać się do wiadomości o pewnych ciałach, które uczniowie już w kl. I, ew. II przy nauce towaroznawstwa nabyli, a również powoływać się na dygresje chemiczne, które nauczyciel towaroznawstwa w kl. I przy pewnych działach towarów zmuszony był robić. Stąd, o ile nauka towaroznawstwa i chemii nie spoczywa w jednych rękach, winni nauczyciele tych przedmiotów stałe pozostawać w kontakcie i wykorzystywać każdą sposobność, by wiadomości, nabyte przez uczniów w nauce jednego z tych przedmiotów, były przy następnym wyko-

rzystane. Odnosi się to również w całej pełni do nauki towaroznawstwa w klasie III i IV.

Również winien być uwzględniony związek z nauką przyrody w kl. I, a mianowicie przy omawianiu tlenu (oddychanie) oraz związków organicznych (węglowodany, tłuszcze, białko i t. p.), a także procesów fermentacyjnych (bakterje, drożdże).

Związek z nauką fizyki może być wykorzystany w kl. III przy nauce fizyki przez powoływanie się przy ustępach o ciepłe, gazach, źródłach energii świetlnej lub elektrycznej na znane uczniom z nauki chemii zjawiska (np. palenie się ciał — ciężar atomowy różnych gazów i t. p.).

Związek z nauką o człowieku w kl. IV wystąpi przez powołanie się nauczyciela przy omawianiu procesów odżywiania na wiadomości o środkach spożywczych, nabyte przy nauce chemii oraz przy ustępach z higieny — na poznane środki odkażające (woda utleniona, wapno gaszone, chlor, fenol, formalina i t. p.).

Korelacja z nauką geografii gospodarczej może się przejawiać w uwzględnianiu przy nauce tego przedmiotu ośrodków przemysłu chemicznego, bądź też złóż surowców tego przemysłu, zwłaszcza w Polsce.

Możliwości korelacyjne istnieją także z nauką języka polskiego i mogą się ujawnić w lekturze, wchodzącej w zakres nauczania tego przedmiotu. Z drugiej strony nauczyciel chemii winien ściśle przestrzegać poprawności językowej w odpowiedziach uczniów, ich zapiskach oraz wypracowaniach piśmiennych.

C. FIZYKA.

KLASA III.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

Pomiary wstępne.

Pomiary długości, powierzchni i objętości ciał stałych i ciekłych z uwzględnieniem granicy dokładności tych pomiarów.

Cieężar ciał. Porównywanie ciężarów zapomocą dźwigni; prawo momentów. Ważniejsze typy wag, używanych w handlu; wagi dozwolone do użytku handlowego. Ważenie ciał z uwzględnieniem czułości wagi i granicy dokładności ważenia.

Cieężar właściwy ciał. Wyznaczanie ciężarów właściwych ciał stałych i ciekłych.

O sile, ruchu, pracy i energii.

Cieężar jako siła. Przykłady innych rodzajów sił. Równowaga sił. Cieężarowe jednostki siły. Pojęcie o składaniu sił. Warunki równowagi ciał pod działaniem siły ciężkości.

Ruch jednostajny prostoliniowy. Wzmianka o innych rodzajach ruchów.

Praca i jej jednostki ciężarowe. Praca a energia.

Pojęcie o maszynach prostych i wyjaśnienie na ich podstawie zasady zachowania pracy. Praca użyteczna i straty na pracy wskutek tarcia. Znaczenie tarcia w życiu; cel i sposoby zmniejszania tarcia zapomocą smarów lub jego zwiększania w różnych okolicznościach życiowych.

Moc. Jednostki ciężarowe mocy: Kgm/sek i KM.

O cieple.

Wyjaśnienie na praktycznych przykładach życiowych różnicy między temperaturą a ciepłem. Rozszerzalność ciał pod wpływem zmian temperatury. Termometry rtęciowe i spirytusowe.

Zjawiska ruchu ciepła przez przewodzenie, unoszenie i promieniowanie. Praktyczne znaczenie tych zjawisk w życiu: dobre i złe przewodniki ciepła, prądy powietrzne i wentylacja, barwa ubiorów w różnych porach roku, pokrycie dachów.

Ilość ciepła i jej jednostka (Kaloria). Ciepło właściwe.

Ciepło spalania; wartość opałowa najpospolitszych rodzajów paliw.

Zmiany stanów skupienia ciał: topnienie, parowanie, rozpuszczalność. Praktyczne zastosowania tych zjawisk (mieszanie oziębiające, sztuczny lód, centralne ogrzewanie, chłodnictwo).

O cieczach i gazach.

Naczynia połączone i ich zastosowania: wodociągi, wodotryski, studnie artezyjskie, drogi wodne i żegluga śródlądowa.

Zasada pływania ciał w cieczach: prawo Archimedesesa. Areometry i ich zastosowanie.

Wzmianka o zjawiskach włoskowatości.

Ciepota powietrza i innych gazów: ciśnienie atmosferyczne i jego rola w takich urządzeniach, jak pompy wodne, lewary i t. p. Barometr.

Przenikanie i pochłanianie gazów przez ciała stałe. Filtrowanie. Maski gazowe.

O prądzie elektrycznym.

Powtórzenie wiadomości ze szkoły powszechnej o prądzie galwanicznym (źródło prądu, obwód prądu, dobre i złe przewodniki elektryczności).

Ciepłota działania prądu i jego zastosowanie. Żarówki i grzejniki elektryczne.

Magnetyczne działanie prądu i jego zastosowania: elektromagnes i najważniejsze przyrządy na nim oparte.

Wzmianka o chemicznym działaniu prądu i jego zastosowaniu. Akumulatory.

Podstawowe wielkości elektryczne: napięcie elektryczne, natężenie prądu, opór przewodnika. Ich jednostki: wolt, amper, om. Prawo Ohma.

Praca i moc prądu elektrycznego. Ich jednostki: kilowatogodzina, wat, kilowat. Porównanie tych jednostek z ciężarowymi jednostkami pracy i mocy.

Prąd indukcyjny. Charakterystyczne cechy prądu stałego i zmiennego oraz zakresy ich zastosowań. Zasada prądnicy i silnika elektrycznego. Wzmianka o transformowaniu prądów zmiennych.

Wyładowania w gazach rozrzedzonych; oświetlenie neonowe. Wzmianka o elektryczności atmosferycznej; błyskawica, piorun, gromnik.

O drganiach i falach.

Drgania ciał sprężystych i ruchy falowe w ośrodkach materialnych. Źródła głosu. Znamiona dźwięków. Rezonans akustyczny. Pojęcie o budowie ucha.

Drgania elektryczne w obwodzie otwartym. Fale elektromagnetyczne. Antena nadawcza jako źródło fal el.-magnet. Zasada budowy i działania odbiornika radiowego (kryształkowego).

O świetle.

Źródła światła. Prostoliniowe rozchodzenie się światła. Cienie. Odbicie światła od zwierciadła płaskiego i wklęsłego; reflektory. Rozpraszanie światła. Racjonalne oświetlenie warsztatów pracy, okien wystawowych.

Załamanie światła. Soczewki i ich zastosowanie: lupa, mikroskop, aparat fotograficzny, kinematograf.

Rozszczepianie światła. Pojęcie o budowie oka.

Krótki pogląd na przemiany energii i rolę silników w tych przemianach.

PRZYKŁADY ĆWICZEŃ W PRACOWNI.

Liczby bez gwiazdki oznaczają ćwiczenia „indywidualne“, t. j. pomiary, względnie doświadczenia, wykonywane przez poszczególnych uczniów (ewent. przez małe grupy uczniów) oddzielnie i równocześnie na wielu kompletach identycznych przyrządów. Liczby z gwiazdką oznaczają ćwiczenia „zbiorowe“, t. zn. doświadczenia, wykonywane wspólnie przez wszystkich uczniów przy użyciu jedne-

go tylko kompletu przyrządów (każdy robi część pracy; na całość złoży się współpraca wszystkich).

1. Pomiary długości i powierzchni ciał (długość tkaniny, tapety; powierzchnia dykty, blachy, szkła).

2. Pomiary objętości ciał stałych i ciekłych (objętość drzewa, mleka, perfum).

3. Sprawdzenie prawa momentów (zasada dźwigni); regulacja wagi rozregulowanej.

4. Ważenie ciał, których objętości poprzednio zmierzono, i obliczenie ich ciężarów właściwych.

5. Usprawnienie w odczytywaniu wskazań różnych typów termometrów. Pomiary temperatur dwu różnych ilości takiego samego ciała, np. wody, o różnych temperaturach oraz temperatury końcowej mieszaniny obu tych ilości, jako przygotowanie do pojęcia „ilości ciepła“. Następni pomiary z mieszaniną dwu różnych ciał, np. wody z kawałeczkami ołowiu, jako przygotowanie do pojęcia „ciepła właściwego“.

6. Wstępne ćwiczenie z obwodem prądu elektr. (zestawienie obwodu, umiejętne obchodzenie się ze źródłem prądu, opornikiem, woltomierzem i amperomierzem).

7. Sprawdzenie prawa Ohma.

8*. Praktyczne zaznajomienie się z elektryczną instalacją oświetleniową w mieszkaniu i w oknach wystawowych.

9*. Praktyczne zaznajomienie się z zasadami racjonalnego doboru źródeł światła i reflektorów dla celów reklamowych i zaprojektowanie dekoracji sali lub okien wystawowych jako próba wyzyskania praw optyki do efektów reklamowych.

10. Praktyczne ćwiczenia z soczewkami: każdy uczeń dostaje soczewkę naogół o innej ogniskowej. Każdy mierzy długość ogniskowej swej soczewki (bardzo szybko, w przybliżeniu) i znajduje warunki, w których dana soczewka może być traktowana jako lupa. Znalazłszy je, wymienia swoją soczewkę z soczewką kolegi, powtarza to, co przedtem, znowu wymienia z innym i t. d. Następnie uczniowie grupami po dwóch, zestawiają ze swych soczewek prymitywne mikroskopy (bardzo szybko, gdyż chodzi tu tylko o zrozumienie zasady mikroskopu, mianowicie o doświadczalne ustalenie odległości między daną parą soczewek; osiągnie to uczeń łatwo, trzymając obie soczewki w rękach naprzeciw oka w linii prostej, poczem zbliży ten układ na odpowiednią odległość od jakiegokolwiek drobnego przedmiotu i już uzyska wielokrotne powiększenie).

WYNIKI NAUCZANIA.

Uczeń, przerobiwszy przepisany programem materiał fizyki, winien wykazać:

umiejętność posługiwania się przyrządami pomiarowymi (miary, wagi, termometry, areometry), zrozumienie wskazań takich przyrządów, jak woltomierz, amperomierz, a zwłaszcza licznik elektryczny, oraz napisów, jak moc silnika, ilość zużytej energii (np. na rachunku elektrowni), liczby podane na oprawce żarówki i t. p.;

znajomość podstawowych pojęć, wielkości fizycznych i ich jednostek, oraz praw fizycznych, wymienionych w programie;

sprawność w wyzyskiwaniu zdobytych wiadomości do celów życia praktycznego;

znajomość następujących wzorów i zależności:

Ciężar właściwy	$D = \frac{P}{V}$
Prawo dźwigni	$P_1 r_1 = P_2 r_2$
Praca	$L = P s$
Moc	$M = \frac{L}{t}$
Prawo Ohma	$i = \frac{V}{r}$
Moc prądu	$M = i V$
Praca prądu	$L = i V t.$

Znajomość innych zależności powinna ograniczać się do stwierdzenia proporcjonalności lub odwrotnej proporcjonalności odnośnych wielkości (np. proporcjonalność ilości ciepła, potrzebnej do ogrzania ciała, do masy tego ciała, do jego ciepła właściwego i do zamierzonego przyrostu temperatury). Zależność proporcjonalną młodzież powinna umieć wyrazić graficznie.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauczanie fizyki w gimnazjach kupieckich ma na celu:

zaznajomienie młodzieży z zasadniczymi zjawiskami fizycznymi, przede wszystkim temi, które są ważne dla życia gospodarczego jednostki i społeczeństwa, oraz z zasadą tych urządzeń technicznych, z którymi kupiec spotyka się powszechnie w swoim zawodzie;

wychowanie kupca-obywatela, któryby oceniał wartość nauki, w szczególności rozumiał znaczenie fizyki dla techniki i przemysłu, a co za tem idzie, dla bezpieczeństwa, dobrobytu i kultury Polski.

ORGANIZACJA NAUCZANIA.

Materiał nauczania, potraktowany „wzrokowo“ pod względem ilości wierszy, wygląda na zbyt obszerny i w pierwszej chwili może nasuwać nauczycielowi wątpliwości, czy przy tak małym wymiarze godzin da się on wogóle zrealizować. Ale wątpliwości te zaraz znikną, gdy nauczyciel zda sobie sprawę, że nie chodzi tu o szerokie i wyczerpujące przerobienie poszczególnych punktów programu, lecz o krótkie, ogólne ujęcie wymienionych tu zagadnień.

Rozwinięcie np. punktu programu p. t. „Zasada prądnicy i silnika elektrycznego“ należy realizować w następujący sposób. Powołać się trzeba na zjawisko indukcji elektr., demonstrowane i wyjaśnione na poprzedniej lekcji, następnie zademonstrować model prądnicy, wskazując najistotniejsze jej części składowe (stojan i wirnik) i wyjaśniając krótko ich rolę w procesie wytwarzania prądu, zademonstrować wreszcie ten sam model w roli silnika, zasilając go prądem z dowolnego źródła, np. z akumulatorów. Takie ogólne, lecz rzeczowe ujęcie zasady prądnicy i silnika elektr. da się przeprowadzić bez trudu w ciągu jednej godziny lekcyjnej. Uczniowie będą mieli dostateczne pojęcie, na czem polega wytwarzanie prądu w elektrowniach i na czem polega działanie silnika elektr. Wnikanie w szereg szczegółów, jak systemy uzwojeń w prądnicy i t. d., jest dla przyszłego kupca zbyt ciężkie.

W taki sam ogólny sposób należy ujmować inne punkty programu, jak np. maszyny proste, kalorymetrja, ciśnienie cieczy i gazów, zmiany stanów skupienia ciał, elektroliza, zjawiska załamania i rozszczepienia światła i t. p.

Ćwiczenia fizyczne należy wplatać w normalny tok nauki w miarę, jak tego wymaga materiał nauczania. To samo dotyczy powtarzania materiału i odpytywania uczniów.

Uczniowie winni prowadzić w swoich notatkach pod kontrolą nauczyciela krótkie i zwięzłe zapiski, któreby im ułatwiły w każdej chwili systematyczne ogarnięcie całości przerobionego materiału.

WAŻNIEJSZE WSKAZÓWKI METODYCZNE.

Nauczanie fizyki, aczkolwiek odbywać się będzie w szczupłym wymiarze 2 godzin tygodniowo, powinno mieć charakter kursu systematycznego, a nie propedeutycznego, a tembardziej nie może

ograniczać się jedynie do dorywczych wyjaśnień, których potrzebę rasuwać będzie na każdym kroku, np. towaroznawstwo lub inny przedmiot nauki szkolnej. Nie powinno jednakże stanowić przedmiotu zamkniętego w sobie, oderwanego od całokształtu zagadnień, z którymi młodzież spotyka się w szkole i poza szkołą. Przeciwnie, nauczyciel fizyki, przerabiając systematycznie wskazany w programie materiał nauczania, winien czerpać do swoich tematów lekcyjnych przykłady przede wszystkim z towaroznawstwa, z organizacji i techniki handlu, z techniki reklamy i t. d.

Punktem wyjścia do badania i omawiania wymienionych w programie zjawisk przyrodniczych, określania pojęć, wielkości i jednostek fizycznych oraz formułowania praw przyrody, powinno być pobudzenie zainteresowania młodzieży zagadnieniami realnymi, zaczerpniętymi z życia codziennego, bądź z najbliższego środowiska ucznia (mieszkanie, sklep i jego urządzenia), bądź z kompleksu spraw, związanych z zawodem kupca (transport towarów drogą wodną i lądową, konserwacja artykułów spożywczych w lodowniach i chłodniach i t. p.).

Dalszem ogniwem pracy ucznia powinno być zapoznanie się z przebiegiem omawianego zjawiska oraz poznanie i sformułowanie praw, rządzących tym zjawiskiem lub grupą zjawisk. W tej fazie pracy należy główny nacisk położyć na to, aby nowe (dla ucznia) pojęcia nie zjawiały się nieoczekiwanie, bez należytego przygotowania umysłowości ucznia.

Uczeń powinien przez rozumowanie i analizowanie odpowiednich zagadnień praktycznych (podsuniętych przez nauczyciela) odczuć potrzebę wprowadzenia nowego pojęcia, któregooby może z początku nie potrafił sam sprecyzować, ale którego sens i treść fizyczną już doskonale pojmuje i rozumie. Wtedy rola nauczyciela sprowadzi się już tylko do ściślejszego określenia rzeczy, którą uczeń intuicyjnie pojął, i do nadania jej formalnej nazwy. Np. przed wprowadzeniem pojęcia ciężaru właściwego uczniowie mogą analizować problem „zważenia“ dużej cysterny ropy lub t. p. Uczniowie rozumieją, że tak dużej ilości nie można ze względów technicznych zważyć bezpośrednio na wadze, więc niewątpliwie zaproponują wybieg, aby zważyć próbkę, t. j. małą ilość ropy o niewielkiej, lecz znanej objętości, poczem zmierzyć pojemność całej cysterny i w ten sposób obliczyć całkowity ciężar ropy. Wtedy dla uczniów staje się jasne, że wzór $D = \frac{P}{V}$ nie jest pustą formułką, lecz że jest to pożyteczna i nader cenna wielkość fizyczna, i że bez jej znajomości obejść się niepodobna. W analogiczny sposób, t. j. po uprzednim, pieczołow-

tem przygotowaniu uczniów, należy zaznajomić ich z innymi wielkościami fizycznymi oraz zależnościami, jakie między nimi zachodzą.

Etapem końcowym pracy ucznia (przy przerabianiu poszczególnych fragmentów programu) winien być ponowny nawrót do zagadnień praktyczno-życiowych i gospodarczych w celu gruntowniejszego ich wyjaśnienia. Tu można, a nawet powinno się, przenieść nauczanie z sali szkolnej na szerszy teren, by zetknąć uczniów oko w oko z odpowiednimi zagadnieniami, względnie urządzeniami w naturalnej skali. Należy więc tu wyzyskać urządzenia i instalacje w budynku szkolnym (centralne ogrzewanie, instalacje elektr., system wentylacji i t. d.), a nadto zwiedzić z uczniami odpowiednie zakłady przemysłowe, muzeum przemysłu i techniki i t. d.

W wycieczkach takich można połączyć potrzeby dwu, a nawet więcej przedmiotów, nauczanych w szkole. Np. wycieczka do chłodni pouczy uczniów: a) pod kątem towaroznawstwa: jak konserwuje się artykuły spożywcze, b) pod kątem fizyki: na czym polega wytwarzanie i trwałe utrzymywanie niskiej temperatury w magazynach chłodniczych.

Celem stworzenia najkorzystniejszych warunków i zapewnienia jak najlepszych wyników pracy, należy umożliwić młodzieży przerabianie w miarę możliwości własnoręcznych ćwiczeń laboratoryjnych, pomiarów i eksperymentów. Takie zagadnienia, jak mierzenie i ważenie, wyznaczanie ciężarów właściwych, pomiary termometrami, areometrami i t. p., powinny być traktowane jako samodzielne ćwiczenia uczniów i to, o ile warunki lokalne na to zezwolą, przez wszystkich równocześnie, czyli t. zw. równym frontem.

Drugim rodzajem samodzielnych ćwiczeń uczniowskich będą ćwiczenia zbiorowe, jak np. ćwiczenia Nr. 8 i 9.

Ćwiczenia powinny wiązać się organicznie z materiałem nauczania, a nie stanowić oderwanych jednostek lekcyjnych. W programie nauczania wyodrębniono je tylko dlatego, aby wskazać nauczycielowi, które tematy materiału nauczania nadają się szczególnie do samodzielnych ćwiczeń uczniowskich.

Określanie pojęć fizycznych, formułowanie praw, przerabianie prostych zadań liczbowych, będzie miało charakter zwyczajnych lekcji szkolnych, przy czym nauczyciel będzie ilustrował omawiane zagadnienia demonstracjami na przyrządach i modelach, nie skąpiąc także młodzieży sposobności bezpośredniego zetknięcia się z temi przyrządami.

Wobec szczupłości czasu, przeznaczonego na nauczanie fizyki, nauczyciel nie powinien wykraczać poza ramy określone programem, a więc np. winien pominąć matematyczne określenia współ-

czynnika rozszerzalności cieplnej, oporu właściwego i t. p. Obowiązują tylko te wzory matematyczne, które są wymienione w „wzornikach nauczania“.

POMOCE NAUKOWE.

Do racjonalnego prowadzenia nauki fizyki potrzeba odpowiedniego lokalu, wyposażonego w szereg niezbędnych pomocy naukowych.

Lokal powinien być duży, wyposażony w stoły (do przerabiania ćwiczeń), instalacje elektryczne, gazowe i wodociągowe (ewentualnie w środku zastępcze, jak palniki spirytusowe, wiaderka z wodą), zasłony do okien i t. p.

Pomoc naukowe, potrzebne do nauczania fizyki, można podzielić na następujące grupy.

Do ćwiczeń indywidualnych i zbiorowych: komplety miar, wag, dźwigni, termometrów, areometrów, woltomierzy, amperomierzy, zwierciadeł, soczewek. Nadto przynajmniej po jednym egzemplarzu takich przyrządów, jak kalorymetr, galwanometr, transformator, pryzmat i t. d.

Do demonstracji: wagi, modele maszyn prostych, pomp wodnych, prądnicę telefonu, radjoodbiornika (kryształkowego), silników spalinowych (przekroje) i t. p.

Przyrządy pomocnicze i narzędzia: statywy, uchwyty, palniki, kolby, zlewki, druty i t. d., a nadto obcęgi, młotek, pilnik i t. p.

Tablice (np. urządzenia chłodnicze) oraz przezrocza, ewentualnie filmy naukowe.

Pożądanym jest odrębny podręcznik fizyki, ujmujący materiał nauczania pod kątem potrzeb gimnazjum kupieckiego. W braku takiego podręcznika młodzież może korzystać wyjątkowo z podręczników, przeznaczonych dla gimnazjów ogólnokształcących.

KORELACJA FIZYKI Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

W ciągu podanego wyżej toku nauczania nauczyciel winien korzystać z każdej sposobności, aby skorelować omawiane zjawiska, prawa fizyczne oraz urządzenia techniczne z innymi przedmiotami nauki szkolnej, zwłaszcza z towaroznawstwem.

Przykłady: przy pomiarach objętości i ważeniu ciał należy używać próbek rozmaitych gatunków drewna, metali (np. blacha żelazna i złota do celów dentystycznych), cieczy (np. nafta i perfumy) i t. p., aby w ten sposób uczeń poznał gruntowniej ich własności, a zarazem, aby rozumiał cel i sens stosowania różnej dokładności

pomiarów, zależnie od wartości towaru. Pomiary temperatur przy zmianach stanów skupienia ciał powiązać należy z topnieniem i parowaniem takich ciał, jak tłuszcz, smary, metale i t. p. oraz ze znaczeniem tych zjawisk przy obróbce, względnie konserwacji danych materiałów. Te same zjawiska pozwolą nawiązać do urządzeń chłodniczych, konserwacji mięsa, jaj i t. d. Przy omawianiu zjawisk ruchu ciepła nawiązać trzeba do właściwości rozmaitych materiałów budulcowych i odzieżowych, do ich porowatości, barwy i t. d. W związku z omawianiem narzędzi optycznych podkreślić należy ich znaczenie w dziedzinie badania tkanin, skór i innych towarów (lupa, mikroskop).

Nadto trzeba wyjaśnić i uzasadnić rolę, jaką odgrywają pewne instytucje państwowe i społeczne, przy cechowaniu wag i odważników, przy kontroli skal przyrządów takich, jak termometry, areometry, amperomierze i t. p., przy nadzorze i kontroli środków spożywczych i t. d.

Podobnie może współpracować fizyka z matematyką przy zastępowaniu wzorów, wykresów i zadań liczbowych.

Związek fizyki z techniką reklamy może się zaznaczyć przy wyjaśnianiu działu oświetlenia, t. j. omawianiu zastosowania reflektorów, właściwego i niewłaściwego oświetlenia wnętrza sklepów i okien wystawowych oraz urządzenia reklamy świetlnej.

Fizyka będzie korzystała z pewnych wiadomości historycznych, zdobytych przez młodzież w klasie II, historia bowiem opisuje chronologicznie szereg wynalazków technicznych, które będą rozważane na lekcjach fizyki. Należą tu będą tematy takie, jak: maszyna parowa J. Watta, parowiec Fultona, pierwsza linia kolejowa w Anglii, telegraf Morsego, telefon Reisa, żarówka Edisona, samochód benzynowy, telegraf bez drutu Marconiego, samoloty braci Wrightów i inne.

Korelacja fizyki z nauką języka polskiego znajdzie wyraz przede wszystkim w uwzględnianiu w lekturze, należącej do zakresu nauczania języka polskiego, także tematów fizycznych oraz technicznych (epokowe odkrycia, wynalazki, opisy urządzeń i zbiorowisk przemysłowych i t. p.), co będzie ważnym uzupełnieniem lektury popularno-naukowej, związanej z nauczaniem fizyki; obok tego nauczyciel fizyki winien baczyć, by odpowiedzi uczniów były formułowane poprawnie pod względem językowym, oraz by dawana uczniowi lektura popularno-naukowa posiadała istotne walory nie tylko z rzeczowego punktu widzenia, lecz także pod względem literackim.

D. NAUKA O CZŁOWIEKU.

KLASA IV.

1 godzina tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Wstępne rozpatrzenie głównych części ciała oraz czynności organizmu ludzkiego, jako podstawa do nauki o zdrowiu.

Ruch i praca człowieka. Narządy ruchu. Udział kości i mięśni w ruchach tułowia, głowy, kończyn. Dobra i zła postawa przy staniu, chodzeniu, siedzeniu, przy rozmaitych rodzajach pracy zawodowej.

Pewne szczegóły budowy i czynności narządów ruchu: budowa kości, kręgosłup, dolna i górna kończyna, stopa i kiść, budowa, praca i zmęczenie mięśnia.

Odżywianie. Przewód pokarmowy. Przeróbka w nim pokarmów. Higiena jamy ustnej. Wartość odżywcza rozmaitych pokarmów i potraw. Czynniki, wpływające na wybór pokarmów: warunki życia, rodzaj pracy, wiek, pora roku, pora dnia. Woda do picia. Sole mineralne. Witaminy. Używki. Kontrola produktów spożywczych. Produkty zepsute, fałszowane. Pasożyty przewodu pokarmowego: glisty, tasiemce, włośnie.

Krążenie krwi. Narządy krążenia: naczynia krwionośne, serce jako pompa ssąco-tłocząca. Rola krwi w ustroju.

Oddychanie. Narządy oddychania. Procesy utleniania w ustroju. Oddychanie prawidłowe i nieprawidłowe. Walka z kurzem i z innymi zanieczyszczeniami powietrza. Higiena mieszkań, szkół, warsztatów pracy.

Wydalanie. Czynności układu wydalniczego. Produkty wydalania. Rola skóry w ustroju. Jej hartowanie i pielęgnowanie.

Dbalność o czystość naszego ciała. Kąpiele wodne, powietrzne, słoneczne. Kąpieliska publiczne. Pasożyty skóry. Higiena odzieży i obuwia.

Wrażliwość i pobudliwość. Układ nerwowy. Jego znaczenie w życiu i w pracy człowieka. Sen i jego higiena. Narkotyki. Tytoń. Napoje spirytusowe. Działanie alkoholu na ustrój, zwłaszcza na układ nerwowy. Walka z alkoholizmem i ze zwyrodnieniem rasy. Dziedziczność. Eugenika. Odpowiedzialność każdego człowieka wobec własnego potomstwa i późniejszych pokoleń.

Higiena pracy. Znaczenie pracy dla ustroju ludzkiego. Czynniki, wpływające na wydajność pracy i zdrowia pracujących. Wprawa, rytm, tempo pracy. Stan zdrowia, samopoczucie pracownika. Znużenie i zmęczenie, wyczerpanie i przemęczenie.

Ciepłota powietrza podczas pracy. Ubranie przy pracy. Światło. Higiena wzroku i ochrona oczu. Hałas, huk. Higiena słuchu. Zapobieganie nieszczęśliwym wypadkom. Poradnictwo zawodowe.

Wychowanie fizyczne. Cele i zadania wychowania fizycznego wogóle i w związku z pracą zawodową. Mechanika niektórych ruchów ćwiczebnych i sportowych. Państwowa odznaka sportowa. Szkodliwości sportowe. Poradnie sportowe.

Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach. Urazy, złamania kości, zwichnięcia. Pierwszy ratunek przy odparzeniach nóg, skaleczeniach i poważniejszych ranach. Krwotoki. Omdlenia. Udar słoneczny, ciepły. Drgawki. Porażenia prądem. Zaczadzenie i zatrucie gazem świetlnym. Oparzenia, odmrożenia, zmarznięcia. Usuwanie obcych ciał z oka i ucha. Ratowanie tonących. Sztuczny oddech. Apteczki podręczne. Polski Czerwony Krzyż i Koła Młodzieży Czerwonokrzyckiej.

Higiena kobiety. Rozwój organizmu kobiety. Zachowanie się kobiety w różnych okresach życia.

Higiena niemowlęcia i dziecka. Kąpiele, żywienie, dokarmianie, zabawki, naczynia. „Kącik“ niemowlęcia. Najczęstsze choroby wieku niemowlęcego i sposoby zapobiegania. Śmiertelność niemowląt w Polsce. Jej główne przyczyny. Racjonalne korzystanie z instytucji opieki nad dzieckiem.

Choroby zakaźne. Zarazki. Sposoby zakażenia się nimi. Rola owadów. Choroby zakaźne, zwane społecznymi: gruźlica, choroby weneryczne, jaglica. Walka z chorobami zakaźnymi. Odosobnienie. Odkazanie. Uodpornienie. Szczepienia. Higiena miast i wsi.

Krótkie informacje o organizacji służby zdrowia w Polsce. Władze sanitarne i opieki społecznej;

miejscowe, wojewódzkie, centralne. Ośrodki zdrowia, przychodnie, poradnie, szpitale i t. p. Rola każdego obywatela w ochronie swego zdrowia i zdrowia ogółu.

WYNIKI NAUCZANIA.

Elementarna znajomość budowy i czynności ustroju ludzkiego wraz z najważniejszymi wiadomościami i wskazaniem z zakresu higieny osobistej, zawodowej i społecznej.

Znajomość najważniejszych zasad higieny i bezpieczeństwa pracy.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauki o człowieku jest zaznajomienie uczniów z budową i czynnościami ustroju ludzkiego oraz najważniejszymi wskazaniem z zakresu higieny osobistej, zawodowej i społecznej.

Nauka o człowieku ma nadto wpoić przekonanie o konieczności przestrzegania zasad higieny i wdrożyć do rozumnej dbałości o zdrowie własne i otoczenia.

WYBÓR I SPOSÓB UJĘCIA MATERJAŁU.

Przy omawianiu części programu, obejmującej poszczególne narządy ustroju człowieka, nauczyciel (lekarz szkolny) musi przede wszystkim mieć na względzie ich czynności oraz te praktyczne wnioski i nakazy higieniczne, które się przy tem wysuwają.

Dlatego też należy ograniczać do koniecznego minimum wiadomości opisowe o budowie narządów i ich umiejscowieniu, unikać podawania takich nazw i takich cyfr, które jedynie obciążają pamięć, a nie wpływają na ugruntowanie i umotywowanie przepisów higienicznych.

Przytaczanie przykładów z dziedziny patologii (jako skutków zaniedbywania tych przepisów i nakazów) winno mieć charakter sporadyczny, kiedy będzie chodziło o wywołanie zainteresowania młodzieży, o ożywienie lekcji lub o utrwalenie w pamięci pewnego nakazu, wiążącego się z jaskrawymi skutkami jego zaniedbywania.

Te przykłady nie powinny budzić wśród młodzieży grozy, uczucia bezsilności, jak również i wątpliwości co do słuszności ich interpretowania.

Przy wyborze wiadomości o budowie i czynnościach narządów, a także przy podawaniu i wyjaśnianiu nakazów higienicznych należy opierać się na faktach i twierdzeniach ogólnie przyjętych w nauce, nie ulegających żadnym wahaniom w zależności od tych lub innych prądów w biologii lub patologii. Muszą to być wiadomości łatwe do zrozumienia przez młodzież. Natomiast większy nacisk należy położyć na wiadomości, oparte na znajomości chemii i fizyki, posługując się w miarę możliwości podobieństwem między zjawiskami biologicznymi a prawami fizyki. Podobieństw tych jest sporo, np. budowa beleczkowa kości, układ kości w kciści, w stopie, budowa i działalność stawu, mięśnia, praca serca i t. p.

Poznanie fizjologii ciała ludzkiego należy oprzeć na doświadczeniach. Najczęściej winny być stosowane proste doświadczenia fizjologiczne, nie wymagające kosztownych przyrządów i długich uprzednio przygotowań, np. pomiar obwodu klatki piersiowej przy wdechu i wydechu, stwierdzanie częstości oddechu i długości jego wstrzymywania w różnych warunkach, wyszukiwanie i badanie tętna, stwierdzenie krążenia krwi w żyłach i t. p. Omawiając czynności jakiegokolwiek układu, nie można ograniczyć się do wymienienia tych czynności, lecz należy poznać ich przebieg.

Z budową i układem narządów wewnętrznych zapoznaje się młodzież przy pomocy preparatów, modeli, tablic, ilustracji i t. p.

Wskazówki higieniczne trzeba wysnuwać bezpośrednio po omówieniu budowy lub czynności, jako wniosek lub zastosowanie zdobytej wiedzy do życia codziennego. Nie będą to nakazy lub zakazy, lecz szereg wytycznych postępowania, przyjętych i stosowanych dobrowolnie. W ocenie wartości tych zastosowań wysunie się zawsze obok dobra jednostki, dobro społeczeństwa. W tej dziedzinie winna młodzież zrozumieć, że w ochronie zdrowia społeczeństwa jednostka musi się podporządkować ogółowi (np. przepisy o przymusowych szczepieniach, izolacji chorych zakaźnych, zwłaszcza gruźlików, narkotyków i t. d.).

W ostatnim punkcie tej części nauki o człowieku należy omówić znaczenie układu nerwowego, nie wdając się w szczegóły anatomiczne ani fizjologiczne, wytłumaczyć na przykładzie najprostszego odruchu istotę i znaczenie odruchów.

Sprawę narkotyków należy poruszyć dość pobieżnie, unikając wzbudzenia wśród młodzieży zainteresowania nimi, traktując je jako trucizny. Dłużej trzeba się zatrzymać na działaniu napojów alkoholowych, podkreślając ich ujemny wpływ na układ nerwowy, na pracę, na jej wydajność, dokładność, bezpieczeństwo, na ogólny stan zdrowia człowieka, na jego wolę, moralność, człowieczeństwo, wreszcie na jego potomstwo.

W następnej części programu musi być możliwie obszernie potraktowana higiena pracy tak umysłowej, jak i fizycznej, oraz czynniki, które wpływają na jej wydajność. Ten dział higieny zawodowej ważny dla uświadomionego i wykształconego pracownika musi głębiej ujmować warunki pracy, właściwe zawodowi, którego młodzież uczy się w szkole.

Przy omawianiu wychowania fizycznego trzeba mieć na uwadze duże znaczenie ćwiczeń ruchowych, przeciwdziałających rozmaitym szkodliwościom zawodowym, a także cel i wartość opieki lekarskiej nad sportem.

W dziale ratownictwa, poza udzieleniem ogólnych wskazówek, jak się należy zachować przed przybyciem lekarza w rozmaitych wypadkach, trzeba również uwzględniać warunki pracy zawodowej i możliwości wypadków z nią związanych. Wskazówki muszą być dobierane jak najprostsze, łatwe do wykonania. Wszelkich zabiegów, jak np. opatrywania skaleczeń, sposobów postępowania w wypadkach podejrzenia o złamanie kości, zwichnięcie, ratowania topielca, zagazowanego należy uczyć praktycznie, by możliwie wszyscy uczniowie umieli wykonywać te zabiegi.

Działy, dotyczące higieny kobiety oraz higieny niemowlęcia i dziecka, należy przerobić jedynie z młodzieżą żeńską, a więc w szkołach żeńskich i z uczennicami w szkołach koedukacyjnych. Zagadnienia te wymagać będą szerszego ujęcia z uwagi na rolę przyszłych matek w wychowaniu nowego pokolenia.

Działowi ostatniemu, poświęconemu higienie społecznej, należy udzielić, w miarę możliwości, w porozumieniu z innymi nauczycielami więcej czasu nie tylko na rozważania teoretyczne, ale i na zwiedzenie instytucji higieniczno-społecznych, jak poradni przeciwgruźliczej lub przeciwwągliczej, ośrodka zdrowia, stacji filtrów, stacji opieki nad dzieckiem i matką, szpitala.

Pomimo, że dział ten umieszczony jest na końcu, należy w celach aktualizacji, bez względu na kolejność przerabianego materiału, wyzyskiwać wszelkie nadarzające się sposobności, jak przypadki chorób zakaźnych, dni propagandowe (przeciwgruźlicze, przeciwkocholowe, przeciwdurowe), wystawy okolicznościowe i t. p.

Przy nauczaniu każdego działu, a zwłaszcza w dziale higieny społecznej i zawodowej, nauczyciel powinien posługiwać się danymi, odnoszącymi się do zawodu uczniów, do najbliższego środowiska, do danej miejscowości i do stosunków polskich.

Pomieważ przy nauczaniu higieny idzie nie tyle o przyswojenie przez uczniów wiadomości teoretycznych z zakresu tego przedmiotu, ile o cele praktyczne, mianowicie o wdrożenie wychowanków do przestrzegania zasad higieny oraz do wytworzenia w nich

pewnych przyzwyczajzeń, ważnych dla dalszego ich życia, dlatego też całe życie szkolne młodzieży powinno dawać sposobność ciągłego praktycznego stosowania zasad higieny. Przez pierwsze trzy lata pobytu w szkole będzie to postępowanie higieniczne bez znajomości teoretycznych podstaw higieny, a już w kl. IV-ej poznanie i zrozumienie najważniejszych zasad higieny da młodzieży uzasadnienie dotychczasowego postępowania i bardziej utrwali przekonanie o jego słuszności. Dlatego od tej pory szczególnie zdecydowanie trzeba żądać pewnej umiejętności celowego, praktycznego i nieustannego stosowania przepisów higienicznych.

Dyrekcja i wszyscy nauczyciele szkoły powinni pilnie przestrzegać stosowania wskazań higieny osobistej, higieny pracy i higieny pomieszczeń szkolnych.

POMOCE NAUKOWE.

Podręcznik musi być ważną pomocą przy nauce o człowieku. Dla pobudzenia aktywności uczniów należy dążyć do tego, by czytali oni odpowiednie artykuły z tej dziedziny w czasopismach ogólnych lub popularnych higienicznych, broszury i druki, propagujące zasady i przepisy higieniczne.

Należy wykorzystać odpowiednie tablice, rysunki, plakaty propagandowe, wykresy, przezrocza i filmy.

W tym celu każda szkoła ma zaopatrzyć się w pewną ilość wymienionych pomocy, z kórych nauczyciel powinien jak najwięcej korzystać przy przechodzeniu poszczególnych działów.

KORELACJA NAUKI O CZŁOWIEKU Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauka o człowieku spotka wspólne elementy z organizacją i techniką handlu. Nauczyciel organizacji o techniki handlu zwróci praktycznie uwagę w pierwszych trzech klasach na konieczność przestrzegania zasad higieny z związku z pracą kupca, obrotem towarów i utrzymaniem porządku w lokalu sklepowym. W klasie IV wiadomości te ulegną rozszerzeniu i pogłębieniu przy rozpatrywaniu urządzenia biura. Jednocześnie w nauce o człowieku zagadnienia te znajdują właściwe oświetlenie naukowe.

Podobnie z towaroznawstwem łączą naukę o człowieku tematy, dotyczące np. higieny pokarmów i potraw, odzieży i obuwia, używania narkotyków. W czasie poznawania poszczególnych towarów z tych działów towaroznawca podkreśli wartość odżywczą dla organizmu człowieka towarów spożywczych pochodzenia roślinne-

go i zwierzęcego, wyjaśni ujemne działanie narkotyków na zdrowie człowieka, zwróci uwagę na przestrzeganie higieny ubrania i obuwia. Wiadomości towaroznawcze dadzą w tym wypadku podbudowę dla nauki o człowieku.

Wobec tego, że nauka fizyki wyprzedza naukę o człowieku, nauczyciel niejednokrotnie będzie mógł posługiwać się poprzednio nabytymi wiadomościami dla wyjaśnienia zjawisk, zachodzących w organizmie ludzkim. Przy wyjaśnianiu ruchów człowieka można powołać się na znajomość dźwigni, a pojęcie pracy organizmu oprzeć na odpowiednich wiadomościach z fizyki. Aparat fotograficzny doskonale może wyjaśnić pewne szczegóły budowy i funkcjonowanie oka.

Jednym z ważnych tematów nauki o człowieku jest przemiana materji, t. j. odżywianie i zużywanie się organizmu. Korzystając z tego, że kurs chemji wyprzedza naukę o człowieku, ma się możliwość wyzyskania wiadomości uczniów o spalaniu jako o źródle energii oraz o konieczności zdobywania przez organizm tej energii, niezbędnej do wykonywania różnorodnych prac.

Pewne wiadomości z przyrody żywej będzie można wyzyskać w nauce o człowieku przez porównanie, np. odżywianie się i oddychanie człowieka, zwierząt i roślin.

W zarysie prac Ministerstwa Opieki Społecznej, rozpatrywanych w kl. III w nauce o Polsce współczesnej, uwzględniono działy: ochrona i bezpieczeństwo pracy, inspekcja pracy, ubezpieczenia społeczne i inne. Nauka o człowieku będzie korzystała z tych wiadomości, co wpłynie na głębsze potraktowanie materiału nauczania.

Wreszcie w planowaniu i organizowaniu wycieczek powinno istnieć ścisłe porozumienie między nauczycielem (lekarzem szkolnym) nauki o człowieku a nauczycielami innych przedmiotów. Wycieczkę do sklepów, wytwórni, można wyzyskać w celu zwrócenia uwagi młodzieży między innymi i na warunki higieniczne, urządzenia, mające za zadanie ochronę zdrowia i bezpieczeństwo człowieka.

Na wycieczce np. sportowej, podczas gier i ćwiczeń polowych można przerobić niektóre zabiegi ratownicze, nauczyć korzystania z apteczki podręcznej, omówić cele Czerwonego Krzyża.

JĘZYK OBCY Z KORESPONDENCJĄ.

KLASA I.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Materiał rzeczowy.

(Dla wszystkich trzech języków).

Dialogi, opowiadania, anegdoty, barwne i żywe opisy, wierszyki i pieśni, ilustrujące życie młodzieży w szkole i w domu, na tle obcego miasta (nie wyłączając rodzimego środowiska), z uwzględnieniem pracy w zawodzie oraz czynnika społecznego i rozrywki.

W materiale rzeczowym uwzględnić należy w szczególności: życie klasy, obowiązki i zajęcia młodzieży, zwyczaje i uroczystości rodzinne, sporty; ruch uliczny; tok pracy w sklepie detalicznym produktów spożywczych, w magazynie, z podkreśleniem cech zewnętrznych obcego miasta.

W powyższych tematach winny przejawiać się uczucia i zamilowania młodzieży, a więc: uczucia rodzinne, koleżeńskie, przyjaźń, uprzejmość, usługowość, liczenie się z cudzemi potrzebami, wzdziwość, zainteresowanie zawodem kupieckim, zamilowanie do przyrody i sportu i t. p.

Materiał gramatyczny.

Język angielski. Zasadnicze wiadomości, potrzebne do budowy zdania pojedynczego. Najważniejsze wiadomości o zdaniach pobocznych w zdaniu złożonym. Rzeczownik z rodzajnikiem

określonym i nieokreślonym, w liczbie pojedynczej i mnogiej. Przymiotnik: stopniowanie. Liczebniki. Zaimki osobowe, dzierżawcze, wskazujące. Czasowniki posiłkowe „to have“, „to be“, „to do“, „I can“, „I must“, „I may“; czasowniki słabe i najczęściej używane mocne w czasach: Present, Imperfect, Perfect, First Future (forma twierdząca, pytająca, przecząca). Strona bierna w tychże czasach. „Continuous Form“ w czasach: Present, Imperfect (strony czynnej). Najpotrzebniejsze przysłówki, przyimki, spójniki.

Język francuski. Rodzajnik określony, nieokreślony. Najczęstsze wypadki opuszczania rodzajnika: w formie przeczącej, po beaucoup, plein. Rzeczownik: liczba pojedyncza i mnoga (prawidłowa). Liczba mnoga rzeczowników ma all, eau, eu. Przymiotniki: rodzaj męski i żeński, regularne i nieregularne najczęściej używane; liczba pojedyncza i mnoga, stopniowanie regularne (z wyjątków: bon). Czasowniki posiłkowe: avoir, être; regularne (3 konjugacje) i niektóre nieregularne. Czasowniki zwrotne. Czasy: présent, passé composé, futur immédiat, futur simple, imparfait trybu oznajmującego (w formie twierdzącej, pytającej, przeczącej); tryb rozkazujący; bezokolicznik.

Traktowane wyłącznie jako materiał leksykalny: przymiotniki i zaimki liczebnikowe, dzierżawcze, wskazujące, względne, nieokreślone: przysłówki, spójniki, przyimki. Okolicznościowo: article partitif, participe passé.

Język niemiecki. Zdanie pojedyncze (w formie twierdzącej, przeczącej i pytającej). Szyk zdania pojedynczego: prosty i przestawny. Rzeczownik z rodzajnikiem określonym i nieokreślonym, odmiana mocna i słaba. Przymiotnik: odmiana z rodzajnikiem określonym i nieokreślonym, stopniowanie regularne. Zaimki: osobowe, dzierżawcze, wskazujący (dieser) i pytające. Przyimki, rządzące 3 przypadkiem (aus, bei, mit, nach, von, zu), rządzące 4 przypadkiem (durch, für, ohne), rządzące 3 względnie 4 przypadkiem. Liczebnik. Czasowniki: posiłkowe, posiłkowe trybu (Hilfsverben des Modus: dürfen, können, müssen, sollen, wollen), słabe, najpospolitsze mocne oraz zwrotne; czasy: Praesens, Imperfekt, Perfekt, Futurum I trybu oznajmującego strony czynnej; tryb rozkazujący.

Traktowane wyłącznie jako materiał leksykalny: przymiotnik: stopniowanie nieregularne; zaimek nieokreślony: kein; przysówek: stopniowanie; przyimki, rządzące 2 przypadkiem: (während, wegen); czasowniki złożone oraz najczęściej używane nieregularne; Participium Perf., bezokolicznik bez „zu“, spójniki. Okolicznościowo: rzeczowniki odmiany mieszanej oraz strona bierna czasowników.

Ćwiczenia.

Ćwiczenia w mówieniu. We wstępnym okresie nauczania obejmują powtarzanie przez uczniów zdań, o treści dla nich zrozumiałej, wygłaszanych przez nauczyciela; pytania i odpowiedzi uczniów i nauczyciela. Tematem wymienionych ćwiczeń są czynności oraz przedmioty z najbliższego otoczenia szkolnego i domowego.

Po upływie tego wstępnego okresu tematów do rozmowy dostarcza w zakresie wskazanego materiału rzeczowego życie bieżące jak również przeżycia młodzieży. W związku z powyższymi tematami stałe ćwiczenia podstawowego, czynnego zasobu leksykalnego, zawierającego niezbędne elementy mowy potocznej w formie zdań, pytań i odpowiedzi, dialogów, krótkich streszczeń poznanego tekstu, prostych opisów obrazów. Wygłaszanie wierszyków i krótkich urywków prozy; śpiew.

Ćwiczenie wymowy obcych głosek oraz podstawy artykulacyjnej obcej mowy i ćwiczenie przyśpiewu zdaniowego w zastosowaniu praktycznym.

Ćwiczenia w czytaniu uwzględniają przyśpiew zdaniowy, akcent wyrazowy, wyrazistość.

Ćwiczenia piśmienne. Tematy: przepisywanie (z tablicy, z książki), połączone w miarę możliwości z przeróbką gramatyczną (zamiana osób, liczb i t. p.); pytania, odpowiedzi, odtwarzające tekst; uzupełnianie tekstów; proste opisy obrazków; pisanie z pamięci opracowanego tekstu (autodyktat); krótkie dyktando; układanie dialogów; krótkie streszczenia opracowanego tekstu.

WYNIKI NAUCZANIA.

Elementarna sprawność w konserwacji na temat prostych zjawisk najbliższego otoczenia ucznia w zakresie czynnego słownictwa, objętego materiałem nauczania klasy I (około 500 wyrazów słownictwa czynnego). Umiejętność dawania odpowiedzi i zadawania pytań, wskazujących zrozumienie tekstu przeczytanego. Umiejętność płynnego i poprawnego odczytania opracowanego w ciągu roku ustępu w zakresie wymienionego materiału rzeczowego. Praktyczna znajomość form językowych w zakresie wymienionego materiału gramatycznego. Pamięciowe opanowanie kilku krótkich urywków, pisanych prozą i wierszem.

Umiejętność napisania, bez poważnych błędów, pojedynczymi zdaniami odpowiedzi na podyktowane pytania z zakresu materiału rzeczowego, objętego programem.

UWAGI.

W okresie wstępnym (dla francuskiego i niemieckiego około 3 tygodnie, dla angielskiego co najmniej 4 tygodnie) nauczanie odbywa się bez podręcznika. Ćwiczenie słuchu i wymowy jest w tym okresie dominującym zagadnieniem; ćwiczenie wymowy jest jednak integralną częścią ćwiczeń w mówieniu i nie stanowi osobnego działu nauczania. Po upływie wstępnego okresu, w czasie którego uczeń zaznajamia się z nazwami i czynnościami z najbliższego otoczenia, dalsze wzbogacanie zasobu leksykalnego, dotyczącego: nazw i cech przedmiotów (np. części ciała, ubranie, dom, sklep), czynności i t. p., odbywa się na tle opowiadania, którego głównym ośrodkiem jest akcja. Można od czasu do czasu uwzględnić zamilowania uczniów do pewnej „seryjności“, uzupełniając częściowo wymienione w opowiadaniu przedmioty, czynności, cechy, pewną serją.

Jednym z ważnych postulatów nauczania jest opanowanie wymowy. Uczeń powinien nowe wyrażenie zawsze usłyszeć w zdaniu, zrozumieć jego treść pojęciową i odtworzyć, zanim przystąpi do niego od strony książki i utrwali je na piśmie.

Nauczanie opiera się na poglądzie i na opowiadaniu dramatycznym, t. j. na posługiwaniu się mimiką, gestami. Czynna postawa ucznia zaznaczy się już od pierwszej lekcji w dawaniu odpowiedzi w obcym języku na zadane mu pytania, w wykonywaniu czynności i nazywaniu ich w obcym języku, wreszcie w samodzielnym formułowaniu i zadawaniu pytań nauczycielowi i kolegom.

Obok odpowiedzi indywidualnych należy stosować od czasu do czasu wypowiedzi chóralskie uczniów celem ćwiczenia wymowy i sprawności językowej; należy w nich przestrzegać poprawnej wymowy oraz zachowania przyśpiewu naturalnego i właściwego danemu językowi.

Początek nauki języka obcego wymaga ze strony ucznia znacznego wysiłku woli; to też nauczyciel dążyć będzie wszelkimi dostępnymi środkami do urozmaicenia nauki i pobudzenia zainteresowania ucznia.

Gramatyki uczy się wyłącznie praktycznie, indukcyjnie; polega ona na ćwiczeniu obserwacji, utrwalaniu poprawnych nawyków językowych i uświadamianiu najważniejszych form gramatycznych; w początkach traktowania jest raczej jako materiał leksykalny. Wprowadzenie pewnej ilości paradygmatów (np. odmiana czasownika, rzeczownika) jest koniecznym etapem rekapitulacji form językowych, nabytych w praktyce. Krótkie ćwiczenia piś-

mienne lekcyjne należy odbywać mniej-więcej na każdej godzinie, ćwiczenia domowe winny być zadawane na każdą lekcję.

W ćwiczeniach piśmiennych dyktando jest typem raczej ćwiczeń lekcyjnych, o charakterze objaśniającym i utrwalającym poprawną pisownię, nie zaś ćwiczeń sprawdzających.

W języku angielskim wskazane jest używanie transkrypcji fonetycznej. Stosować należy transkrypcję systemu T. Benniego.

KLASA II.

4 godziny tygodniowo.

MATERJAL NAUCZANIA.

Materiał rzeczowy.

(Dla wszystkich trzech języków).

Opowiadania, dialogi, anegdoty, barwne i żywe opisy, wiersze i pieśni, ilustrujące życie i pracę obcego kupca (dworzec, hotel, komunikacje i t. p.), rzemiosło, produkcja wsi na tle pór roku.

W szczególności uwzględnić należy: różne formy pracy i sprzedaży w sklepie, podróże różnymi środkami komunikacyjnymi, sporty i rozrywki. (Należy unikać w klasie II słownictwa zbyt specjalnego, a posługiwać się elementami mowy potocznej).

W powyższym materiale winny zaznaczać się pewne cechy cudzoziemca, oraz występować odpowiednie zagadnienia moralne, zawodowe i społeczne natury ogólnej.

Materiał gramatyczny.

Język angielski. Pogłębienie najważniejszych wiadomości o zdaniach pobocznych. Podkreślenie odrębności w zdaniu oznajmującym. Zaimki względne, pytające, nieokreślone. Czasownik: Pluperfect, Second Future i Conditionel; ich strona bierna. Czasowniki zwrotne. Strona bierna najczęściej używanych czasowników nieprzechodnich, które w połączeniu z przyimkami (np. for, at) przybierają charakter czasowników przechodnich (np. to look, to laugh). Uświadomienie charakteru najważniejszych czasowników przechodnich, których odpowiedniki są nieprzechodniemi w innych językach; ich strona bierna (np. to allow — he is allowed).

Rozszerzenie „Continuous Form“ o Future i Perfect. Strona bierna „Continuous Form“ we wszystkich poznanych czasach.

Traktowane lekсыkalnie homonimy i synonimy.

Język francuski. Zasadnicze wiadomości, potrzebne dla budowy zdania pojedynczego: podmiot, orzeczenie, dopełnienie, szyk zdania. Article partitif. Nieregularny rodzaj żeński i nieregularna liczba mnoga rzeczowników oraz przymiotników. Nieregularne stopniowanie przymiotników i przysłówków. Tworzenie przysłówków od przymiotników. Przymiotniki i zaimki dzierżawcze, wskazujące, pytające, nieokreślone, zaimki względne. Przymiotniki liczebnikowe główne i porządkowe. Czasowniki zwrotne. Strona bierna. Ważniejsze czasowniki nieregularne. Czasy: *passé simple*, *passé immédiat*, *plus-que-parfait* trybu oznajmującego. *Conditionnel présent*. Wypadki używania przyimka „de” zamiast rodzajnika.

Traktowane jako materiał leksykalny: nieodmienne części mowy; rodziny słów, homonimy, synonimy. Okolicznościowo: *subjonctif présent*, *participe présent*.

Język niemiecki. Zdania złożone. Szyk zdania pobocznego. Rzeczownik: odmiana mieszana; imiona własne. Przymiotnik: odmiana bez rodzajnika, stopniowanie nieregularne. Przysłówki: stopniowanie. Zaimki: wskazujące (*jener, derjenige, derselbe*), względne, nieokreślone. Przyimki, rządzące 2 przypadkiem (*diessseits, jenseits, statt, trotz, während, wegen*), uzupełnienie przyimków, rządzących 3, 4 przypadkiem. Czasowniki posiłkowe trybu (*mögen, lassen, wissen*); ważniejsze czasowniki mocne i najpospolitsze nieregularne. Czas *Plusquamperfekt* trybu oznajmującego. Strona bierna poznanych czasów. Czasownik złożony. Imięsłowy i bezokoliczniki.

Traktowane wyłącznie jako materiał leksykalny okolicznościowo: czas *Futurum II*; *Konjunktiv* i *Konditionalis I*; mowa zależna. Bezokolicznik z „zu” i bez „zu”.

Cwiczenia.

Obowiązujące w nauce każdego z trzech języków.

Cwiczenia w mówieniu. Poza tematem, ściśle związanym z lekcją, stałe wprowadzanie do konwersacji tematów, nawiązujących do aktualnych wydarzeń i przeżyć ucznia. Ciągłe ćwiczenie i utrwalanie czynnego słownictwa, zaczerpniętego z mowy potocznej i materiału rzeczowego (w formie pytań i odpowiedzi, dialogów, dramatyzacji, opisu obrazów i ilustracji). Wygłaszanie krótkich wierszy i krótkich urywków prozy. Śpiew. Przejście od zdania pojedynczego do złożonego w zastosowaniu praktycznym. W związku z ćwiczeniami, w mówieniu stałe ćwiczenie poprawnej

wymowy, ze szczególnem uwzględnieniem przyśpiewu zdaniowego, właściwego danemu językowi.

Ćwiczenia w czytaniu, jak w klasie I, z tem, że część tekstów będzie pochodziła od różnych autorów; ponadto w drugim półroczu zaznajomienie pod kierunkiem nauczyciela z techniką posługiwania się słownikiem dwujęzycznym.

Ćwiczenia piśmienne. Tematy, jak w klasie I (oprócz przepisywania z książek); poza tem przeróbki gramatyczne, samodzielniejsze uzupełnianie tekstów; odpowiedzi na poddyktowane pytania o charakterze syntetycznym; układanie dialogów i łatwych listów na dany temat; streszczanie przerobionego tekstu; opis obrazów, przedstawiających pewną akcję; krótkie łatwe ćwiczenia na temat zdarzeń z życia osobistego i obserwacji.

W języku niemieckim wprowadzenie w czytanie pisma goetyckiego (fraktury).

WYNIKI NAUCZANIA.

Elementarna sprawność konwersacyjna w zakresie poznanego w klasie I i II czynnego słownictwa (około 400 nowych wyrazów, łącznie z zasobem leksykalnym klasy I. — 900 wyrazów). Umiejętność odpowiadania na syntetyczne pytania z zakresu odczytanego urywka; umiejętność płynnego i poprawnego przeczytania łatwego tekstu w zakresie materiału rzeczowego i gramatycznego klasy II. Umiejętność praktycznego stosowania zasad gramatycznych w zakresie materiału klasy II, znajomość form gramatycznych. Pamięciowe opanowanie kilku krótkich urywków, pisanych prozą i wierszem.

Umiejętność piśmiennego streszczenia, bez poważnych błędów, tekstu, opracowanego uprzednio, z zamianą osób lub formy, przeróbką opowiadania na dialog, list i t. p., dania piśmiennej obszerniejszej odpowiedzi na syntetyczne pytania w związku z poznany tekstem.

UWAGI.

Przy ćwiczeniach w mówieniu należy uwzględnić w szerokiej mierze zainteresowania uczniów, ażeby skłonić ich do nieco swobodniejszej rozmowy, prowadzonej w formie pytań i odpowiedzi między uczniami. Między innymi, ośrodkiem rozmów winny być zjawiska życia kupieckiego, a mianowicie towar, sposoby jego zastosowania i t. p.

Ćwiczenia w czytaniu podporządkowane są, jak w klasie I, ćwiczeniom w mówieniu.

Nauczanie gramatyki, jak w klasie I, przystosowane jest do celu praktycznego i od niego uzależnione. Po zaznajomieniu się z pewną ilością zjawisk językowych i praktycznym ich wyćwiczeniu następuje szeregowanie tych zjawisk i ugrupowanie dla uświadomienia najważniejszych norm gramatycznych. Uczeń sam dochodzi do tych norm na podstawie obserwacji i przy pomocy nauczyciela próbuje je formułować w najprostszy sposób.

Ćwiczenia piśmienne lekcyjne należy naogół wykonywać na każdej godzinie, krótkie domowe zadawać dwa razy na tydzień.

W materiale rzeczowym w zakresie nauki wszystkich trzech języków winny wystąpić z omawianymi tematami, zagadnienia moralne i społeczne natury ogólnej, jak wpływ pracy na charakter człowieka, bohaterstwo dnia powszedniego, solidarność, gotowość niesienia pomocy, szacunek dla pracy i unikowanie zawodu kupieckiego.

KLASA III.

3 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Materiał rzeczowy.

(Dla wszystkich trzech języków).

Pierwsze półrocze: opowieści, opisy i artykuły, osnute na tle współczesnego życia kupieckiego obcego narodu i jego stosunku do Polski w sprawach handlowych; (przykładowo: w stosunku do krajów anglosaskich: np. towary kolonialne, tkaniny, maszyny, produkty spożywcze; w stosunku do Francji i jej posiadłości: artykuły kolonialne i spożywcze, tkaniny, perfumeria i galanterja; w stosunku do Niemiec, Austrii i Szwajcarii: np. produkty rolnicze i leśne, maszyny, chemikalja i t. p.).

Charakterystyczne cechy narodu obcego w krajach i dzielnicach, przez ten naród zamieszkanych.

Drugie półrocze: prócz materiału wyżej wymienionego (jak w I półroczu), nadto—podstawowe typy listów kupieckich (towarowych): prośba o ofertę, katalog, próbki; zamówienie; przypomnienie o zamówieniu; potwierdzenie odbioru towaru; zapłata gotówkowa, przekazem, weksłem, czekiem i w otwartym rachunku. Dyskusje na temat tych listów, ich celowości i podstaw prawnych.

Materiał gramatyczny.

Język angielski. Uzupełnianie wiadomości przez poznawanie liczniejszych zjawisk z zakresu morfologii i składni, odstępających od zasady. Pogłębienie odczucia właściwości składniowych przez uświadomienie tych wypadków, które nie mają analogii w języku ojczystym, jak *nominativus absolutus*, rzeczownik słowny, funkcje bezokolicznika i imiesłówów czasu teraźniejszego i przeszłego; zgoda czasów.

Traktowane jako materiał leksykalny charakterystyczne przykłady ze słowotwórstwa.

Język francuski. Zdanie złożone; główne i poboczne (przydawkowe i dopełniające); *propositions infinitives*. Uzupełnienie wiadomości o zaimkach osobowych, względnych; o przymiotnikach liczebnikowych. Czasownik. Czasy: *passé antérieur*, *futur antérieur* trybu oznajmującego; *conditionnel passé*; *subjonctif présent* i *passé*. *Participle présent* i *passé*. *Participle passé*, używane bez posiłkowego czasownika i z czasownikami posiłkowymi „avoir“ i „être“. Najważniejsze zasady użycia czasów i trybów. Użycie czasów po „si“ warunkowem. Mowa prosta i zależna.

Traktowane jako materiał leksykalny najbardziej charakterystyczne przykłady ze słowotwórstwa (przedrostki, przyrostki, wyrazy złożone).

Język niemiecki. Czasownik: *Futurum II* jako wyraz przypuszczenia, *Konjunktiv*, *Konditionalis*. Bezokolicznik w zdaniu. Elementy składni zdania.

Traktowane jako materiał leksykalny najbardziej charakterystyczne przykłady ze słowotwórstwa (przedrostki, przynostki, wyrazy złożone).

Ćwiczenia.

Obowiązujące w nauce każdego z trzech języków.

Ćwiczenia w mówieniu. Próby syntetycznego ujmowania przerobionego materiału i wdrażania w dłuższe mówienie, w dłuższe opowiadania i streszczenia, w swobodniejszą konwersację z nauczycielem i kolegami na tematy, związane z lekturą, aktualnymi wydarzeniami, przeżyciami i obserwacjami młodzieży. Ćwiczenia w sprzedawnictwie. Stałe ćwiczenie, utrwalanie i rozszerzanie podstawowego czynnego słownictwa. Ćwiczenie poprawnej wymowy oraz pamięci przez wygłaszanie krótkich urywków prozy. Omawianie obrazów, ilustracji, między innymi reklamowych, i wysnuwanie wniosków o charakterze ogólniejszym i zawodowym.

Lektura. Poza podręcznikiem obowiązkowa lektura klasowa oraz domowa bardzo łatwych artykułów prasowych. Posługiwanie się słownikiem przy tekstach.

Korespondencja. Przypomnienie formy listów, czytanych i pisanych dawniej. Omówienie transakcji, mającej być treścią listu pod względem rzeczowym, stylistycznym, zwyczajowym i prawniczym. Zespołowe, usne stylizowanie listu, następnie zespołowe pisanie na tablicy i w zeszytach. Początkowo dopuszczalne jest odpisywanie wzorów, później należy listy indywidualizować. Pewne stałe zwroty uczeń winien umieć napamięć.

Cwiczenia piśmienne. W pierwszym półroczu krótkie wypracowania na tematy zbliżone do treści czytanek, jednak rozszerzające je i modyfikujące. Listy i sprawozdania z życia kupieckiego i zdarzeń bieżących.

W drugim półroczu listy kupieckie na podstawie wzorów, opracowanych na lekcjach.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność płynnego i poprawnego przeczytania nietrudnego tekstu w zakresie materiału rzeczowego, przeznaczonego dla kl. III; umiejętność swobodniejszej konwersacji w związku z przeczytanym tekstem przy pomocy syntetycznych pytań, jak również na temat lektury domowej i życia codziennego; znajomość w zakresie czynnego słownictwa około 400 nowych wyrazów, opartych o materiał rzeczowy klasy III (łącznie z I i II klasą około 1300 wyrazów). Umiejętność praktycznego zastosowania poznanych podstawowych form językowych; sformułowanie i wyjaśnienie na łatwych przykładach najważniejszych norm gramatycznych.

Umiejętność piśmiennego wypowiedzenia się w zakresie czynnego słownictwa, opartego o materiał rzeczowy klasy III, przy pomocy pytań syntetycznych.

Umiejętność zrozumienia bez słownika łatwych, ze słownikiem średnio trudnych listów kupieckich towarowych z uwzględnieniem typowych towarów poszczególnych branż. Umiejętność układania samodzielnie lub przy pomocy wzorów i słownika, w zakresie przerobionego materiału, listów kupieckich towarowych w obrotach Polski z zagranicą.

UWAGI.

W nauczaniu gramatyki punktem wyjścia jest obserwacja tekstu mówionego lub czytanego. Uczeń dochodzi drogą indukcyj-

na do formułowania prawideł oraz ćwiczy poprawność językową przez tworzenie samodzielnych przykładów. Pewna ilość ćwiczeń na dane zjawisko gramatyczne zautomatyzuje nabytą sprawność. Należy położyć nacisk na te zjawiska językowe i normy gramatyczne, które są charakterystyczne dla danego języka lub jemu tylko właściwe, a przede wszystkim na te, które są podstawowe (z wyłączeniem rzadkich wyjątków, szczegółów, nie mających znaczenia praktycznego). Winno się uczniów wdrażać do sporadycznego posługiwania się podręcznikiem gramatyki w charakterze poradnika.

Krótkie ćwiczenia piśmienne lekcyjne należy odbywać w zasadzie na każdej godzinie, krótkie ćwiczenia domowe zadawać 2 razy na tydzień. W drugim półroczu obowiązują wyłącznie ćwiczenia z korespondencji.

W nauce języka angielskiego — o ile transkrypcja fonetyczna nie była stosowana w klasie I — należy wprowadzić ucznia w bierną znajomość transkrypcji celem umożliwienia mu samodzielnego posługiwania się słownikiem.

KLASA IV.

4 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Materiał rzeczowy.

(Dla wszystkich trzech języków).

Opowiadania, sceny, żywe opisy, ilustrujące główne elementy sprzedawnictwa i umiejętnego obsłużenia klientów; obowiązki kupca względem Państwa oraz warstw jego ludności. Należy uwzględnić potrzebne w handlu zagranicznym działy organizacji handlu (przedsiębiorstwo, personel, kupno-sprzedaż, reklama, weksel, czek, czynności bankowe). Czytanie i omawianie czasopism codziennych i zawodowych, sprawozdań, cenników. Materiał winno się podawać w postaci przykładów praktycznych, a unikać urywków teoretyzujących. (Okolo. 40% ogółu lekcji).

Ponad 20 typów listów kupieckich: prośba o ofertę; sporządzanie łatwych ofert i ich przesyłanie; prośba o warunki specjalne; częściowa zgoda na nie; zamówienie; przypomnienie o zamówieniu; odwołanie zamówienia; żądanie gotówki przed wykonaniem; wykonanie zamówienia; potwierdzenie odbioru towaru; reklamacje

(jakość, braki, cena, błąd w fakturze); uwzględnienie reklamacji; nieuwzględnienie reklamacji; zapłata faktury (gotówka, weksel i t. d.); potwierdzenie odbioru należności; awizo traty; akceptacja traty; upomnienia; prolongacja zapłaty; zapytanie o informację; odpowiedź korzystna lub niekorzystna; odpowiedź wymijająca; sporządzanie dokumentów, wynikających z materiału nauczania i wypełnienie kilku formularzy bankowych. Dyskusje na temat transakcji, celowości i podstaw prawnych listów. (Okolo 60% ogółu lekcji).

Materiał gramatyczny.

(Dla wszystkich trzech języków).

Przygodne powtarzanie i pogłębianie wiadomości z morfologii i składni. Ćwiczenie sprawności i poprawności gramatycznej.

Ćwiczenia.

Obowiązujące w nauce każdego z trzech języków.

Ćwiczenia w mówieniu. Rozmowa nabiera cech pewnej spontaniczności i samodzielnej swobodnej wypowiedzi. Tematami są zdarzenia i zagadnienia handlowego obcego kraju, uwzględniające wypadki aktualne.

Lektura. Obowiązkowa lektura domowa kilku artykułów z czasopiśm i z dzienników z uwzględnieniem działu ogłoszeniowego.

Ćwiczenia piśmienne. Listy, oparte na materiale rzeczowym. Sprawozdania z lektury domowej. Tłumaczenia na język polski.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność dosyć swobodnego wypowiadania się w związku z przeczytanym tekstem oraz lekturą domową, jak również na temat zjawisk i zdarzeń z życia potocznego oraz zawodowego; znajomość w zakresie czynnego słownictwa około 400 nowych wyrazów, opartych o materiał rzeczowy klasy IV (łącznie z I, II, III klasą około 1700 wyrazów). Znajomość i umiejętność praktycznego zastosowania praw językowych. Umiejętność posługiwania się słownikiem przy lekturze trudniejszych tekstów.

Umiejętność piśmiennego (przy pomocy słownika) wypowiedzenia się na łatwy temat, związany z życiem oraz własnymi obserwacjami ucznia.

Umiejętność korespondencyjna, jak w klasie III, w rozszerzonym zakresie.

UWAGI.

Wiadomości i sprawność gramatyczna powinny dawać przy końcu nauki pewną całość jak najbardziej zautomatyzowaną. Należy wdrażać ucznia do używania prostych form zdaniowych, układanych bezpośrednio, to jest bez uciekania się do tłumaczenia, choćby myślowego.

Uczniowie powinni nabyć wprawę w posługiwaniu się słownikiem celem zrozumienia lub ułożenia tekstu obcego.

Przy nauczaniu korespondencji w klasie IV należy posługiwać się specjalnym podręcznikiem, zawierającym zbiór listów, dokumentów i formularzy, który służyć będzie także absolwentom w przyszłości jako poradnik w pisaniu listów.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauczanie języków obcych nowożytnych winno równocześnie realizować trzy cele: praktyczny, poznawczy oraz wychowawczy, tak, ażeby wszystkie przenikały się nawzajem i uzupełniały na każdym stopniu nauczania.

Celem praktycznym jest osiągnięcie praktycznej znajomości języka w tym stopniu, aby móc 1) porozumieć się w słowie i piśmie w zakresie zjawisk życia codziennego i potrzeb zawodowych, szczególnie przy obsłudze klienta w sklepie detalicznym; 2) pisać łatwiejsze listy i rozumieć reklamy, cenniki i t. p., najczęściej spotykaną w stosunkach z zagranicą; 3) umieć radzić sobie z trudniejszymi tekstami przy pomocy słownika; 4) poznać i poprawnie stosować podstawowe normy gramatyczne; 5) umieć tłumaczyć niezbyt trudne teksty z języka obcego na polski i według wskazówek polskich ułożyć łatwy tekst w obcym języku. Dążenie do celu powyższego jest jednocześnie drogą do poznawania obcego środowiska, życia i charakteru obcego narodu, a więc prowadzi także do realizacji celu poznawczego. Celem poznawczym winno być zapoznanie się z niektórymi cechami charakterystycznymi kupca obcego, z niektórymi zwyczajami kupieckimi i instytucjami handlowymi i opanowanie tą drogą pewnego minimum terminologii z dziedziny organizacji i techniki handlu, jak i słownictwa, odnoszącego się do towarów eksportowanych i importowanych.

Oba cele: praktyczny i poznawczy zawierają w sobie cel wychowawczy, pojęty jako kształcenie formalne oraz jako kształcenie charakteru. Przez ćwiczenie sprawności językowej, czynnej i biernej, usprawnia się narządy mowy i słuchu; przez uświadamianie praw, rządzących zjawiskami danego języka, przez szukanie odpowiedniej formy dla myśli, przez analizę zagadnień, wynikających z lektury i rozmów, rozwijają się zdolności myślenia i wnioskowania, spostrzegawczość i wyobraźnia; przez poznawanie niektórych przejawów sztuki kształcą się uczucia estetyczne.

Sam materiał, na którym odbywa się nauka języków obcych, zawiera głębokie wartości wychowawcze. Poznawanie życia i charakteru obcego narodu przyczynia się do uświadomienia odrębności i wartości własnego narodu; młodzież zyskuje szerszą perspektywę na świat, uczy się tolerancji, pogłębia uczucia sprawiedliwości i ogólnoludzkiej solidarności, kształci w sobie uczucia humanitarne. W szczególności narówni z przedmiotami zawodowymi należy dążyć do wyrobienia w młodzieży szacunku dla pracy, sumienności, rzetelności, umiłowania zawodu kupieckiego przez zaznajomienie się z wynikami pracy obcych, pobudzać inicjatywę i uzdolnienia organizacyjne, wytrwałość i silną wolę młodzieży przez przykłady zaczerpnięte z życia obcych.

METODA NAUCZANIA.

Powyższe trzy cele mogą być zrealizowane jedynie drogą stosowania właściwej metody pracy, a mianowicie przez świadome i konsekwentne dążenie do wyrobienia u ucznia czynnej znajomości języka obcego. Stałe posługiwanie się mową obcą tak przez nauczyciela jak i ucznia, i to od pierwszej lekcji, ściśle wiązanie treści z formą obcojęzyczną, doprowadzą do bezpośredniego łączenia w umyśle ucznia wyobrażeń i pojęć z wyrażeniami obcego języka, do wyrobienia trwałych i bezpośrednich między nimi skojarzeń, z pominięciem pośredniczącego ogniwa języka ojczystego.

Uczenie metodą bezpośrednią nie identyfikuje się z samym tylko mówieniem w obcym języku (t. zw. metodą naturalną): jest postępowaniem ściśle metodycznym, w szerokiej mierze uwzględniającem rozwój umysłowy danego wieku i zainteresowania ucznia, opartem na starannem stopniowaniu trudności oraz na właściwym stosowaniu środków metodyczno-technicznych. Rozpoczynając w gimnazjum naukę języka z uczniami, mającymi trzynasty rok życia, należy wziąć pod uwagę, iż to, co bawi i zaciekawia ucznia młodszego, a więc czysto zewnętrzne przejawy życia, kształci nazwy przedmiotów, nie zatrzyma uwagi ucznia 13-letniego. Obja-

Śnienie zjawisk, konstrukcja pewnych form, logiczne powiązanie elementów, usamodzielnienie pracy myślowej narzuci się w tym wieku jako konieczność. Konkrety należy przedstawiać w akcji życiowej tak, ażeby rosnące zaciekawienie treścią ułatwiło uczniowi etapy pracy pamięciowej. Nauczyciel musi wystrzegać się zbyt naiwnego ujmowania zagadnień, bacząc zarazem, by materiały, w treści swej interesujący, nie zawierał nadmiernych trudności językowych, które osłabiłyby zainteresowanie i dałyby ujemne wyniki pracy.

Nauczanie opiera się na wrodzonych dyspozycjach ucznia, jego zdolności do naśladowania i pewnej intuicji, oraz wprowadza od pierwszej chwili w czynne władanie obcym językiem. Czynny stosunek ucznia do języka ma więc zasadnicze znaczenie. Środkiem uaktywnienia nauki jest skojarzenie symbolów języka z działaniem. Skojarzenie to przyczynia się do głębszej i trwalszej percepcji wyobrażeń językowych, z drugiej zaś strony przez spotęgowanie czynnika aktywnego budzi większe zainteresowanie. Czynna postawa ucznia wyrazi się, poza intensywnym wysiłkiem myślowym, w wykonaniu pewnych czynności (należą do tych ćwiczeń t. zw. „serie“ czynności wykonywanych, dialogi, dramatyzacja i t. p.); w czynnym ustosunkowaniu się do zagadnień i wartości, zawartych w czytanych utworach; w żywym wreszcie udziale w pracy szkolnej każdego ucznia i całej klasy, jako zespołu. Zespołowość w pracy jest warunkiem koniecznym dla właściwego wyzyskania głównego środka nauczania języka, jakim jest rozmowa i dyskusja.

Przez stałe uwzględnianie zainteresowań i zamiłowań młodzieży, a także przez wyzyskanie humoru, nauczyciel uzyska czynną postawę uczniów, pobudzi ich inicjatywę, wyobraźnię i pomysłowość. Celem wzmocnienia zainteresowania nauczyciel, w miarę możliwości, uwzględni indywidualne zamiłowania, zwłaszcza w klasach wyższych przy doborze lektury, tematów do ćwiczeń, sprawozdań oraz ewentualne różnice zainteresowań u chłopców i dziewcząt.

Metoda bezpośrednia nie wyłącza bezwzględnie używania języka ojczystego, ograniczając jednak jego pośrednictwo do wypadków sporadycznych, gdy inne środki wyjaśnienia nie wystarczają lub zabierają nieproporcjonalnie wiele czasu. Jeśli nauczyciel stwierdza, że kontekst jest niedostatecznie jasny dla określenia obcego wyrażenia, jeśli pokaz (gestykulacja, mimika, model, ilustracja), definicja i t. p. nie mogą go wyjaśnić, w takim razie należy podać równoznacznik polski, dbając o to, by krótkie wyjaśnienie polskie zastąpić natychmiast wyrażeniem w języku obcym. Tłumaczenie w języku ojczystym trudniejszego zwrotu, zdania czy nawet kilku zdań, może być również podyktowane potrzebą sprawdzenia, w wy-

padkach wątpliwych, czy uczeń istotnie uchwycił właściwe znaczenie; służy więc sporadycznie jako środek kontrolujący. Właściwe tłumaczenie z języka obcego na język polski winno być stosowane w klasie IV — 2 razy w miesiącu — jako ćwiczenie pomocnicze do nauki korespondencji. Przy terminach technicznych należy podać odpowiednie wyrażenia polskie, podkreślając podobieństwa i różnice.

NAUCZANIE KORESPONDENCJI.

W czasie pierwszych lekcji powinien nauczyciel omówić formę, układ, treść i styl listu handlowego. Należy wprowadzić, o ile możliwości, listy znormalizowane, które w przeważającej ilości używane są obecnie zarówno przez firmy krajowe, jak i zagraniczne.

Przy nauczaniu korespondencji trzeba zwrócić młodzieży uwagę na różnice, jakie zachodzą w stylu listów, pisanych w języku polskim i obcym oraz wyjaśnić cechy psychologiczne obcego korespondenta, przejawiające się w pewnym charakterystycznym redagowaniu listów, ilustrującym kulturę gospodarczą obcego narodu. Odnosi się to do wszystkich listów, a zwłaszcza do ofert, gdzie korespondent specjalnie powinien znać psychologię odbiorcy i umieć napisać list, któryby i zainteresował i przekonał adresata.

Materiał nauczania obejmuje korespondencję, którą prowadzi polskie przedsiębiorstwo kupieckie z przedsiębiorstwami handlowymi obcego państwa. Listy wobec tego mogą obejmować jedynie transakcje firm krajowych z zagranicznymi. Nawet początkowe listy, które ze względów metodycznych muszą być proste i łatwe, winny wynikać z rzeczywistych transakcji, mogących się trafić w handlu zagranicznym.

Powinno się pisać listy typowe, najczęściej spotykane w życiu praktycznym. Wogóle w tematach korespondencyjnych należy dostosować się jak najbardziej do rzeczywistości i starać się ujmować w ćwiczeniach zagadnienia bieżącego życia kupieckiego z uwzględnieniem zabarwienia branżowego. Do tematów ćwiczeniowych powinno się brać nazwy i adresy firm, rzeczywiście istniejących i charakterystycznych w danym dziale, przez co można będzie uwzględnić życie gospodarcze obcego narodu.

Wskazane jest posługiwanie się w czasie nauczania korespondencji metodą analityczno-frazeologiczną. Polega ona najpierw na krótkim scharakteryzowaniu każdego typu listu przez nawiązanie do nabytych już przez młodzież w tym dziale wiadomości z dziedziny organizacji i techniki handlu i podaniu początkowo wzoru na każdy typ listu. Jednocześnie następuje równoległe omówienie zwyczajów handlowych i terminów, używanych najczęściej

w danym dziale, podanie istotnych części składowych danego typu listów i odmian tychże części składowych. Po ujęciu w ten sposób każdego typu, z chwilą, gdy młodzież dostatecznie zrozumiała temat, winno nastąpić ćwiczenie, oparte o ile możliwości na rzeczywistej transakcji. Po przerobieniu działu wskazane jest wykonywanie ćwiczeń w postaci serii listów o zabarwieniu branżowym, według dyspozycji, dawanych po polsku. Do dalszych grup typów powinno się dodawać listy poprzednio przerobione i już znane, łącząc je w ten sposób w pewną całość. Tego rodzaju ćwiczenia pozwolą nauczycielowi przypomnieć i utrwalić w umysłach młodzieży opanowane już przez nią typy listów oraz wyćwiczyć w formułowaniu tych listów w poszczególnych transakcjach branżowych.

Trzeba dążyć przy pisaniu listów do stopniowego wyrabiania samodzielności młodzieży. Z początku inicjatywa należeć będzie do nauczyciela, by powoli ustępować miejsca pewnej samodzielności młodzieży. Najpierw należy ustalać pewne typy listów, później zaś przyzwyczajając stopniowo młodzież do układania listów. Pewną samodzielność w redagowaniu listów można uzyskać wtedy, gdy młodzież opanowała już wystarczającą ilość zwrotów. Dlatego powinno się polecić młodzieży, by uczyła się pewnej ilości zwrotów, używanych w korespondencji na pamięć. Młodzież, notując zwroty i wyrazy i ucząc się ich następnie, nabywa wprawy i swobody w wyrażaniu się.

Celem wyrabiania samodzielności młodzieży nauczyciel powinien w czasie ćwiczeń podawać krótką dyspozycję, na podstawie której uczniowie przystąpią do redagowania listu. Krótkie wskazówki musi jednakże poprzedzić konwersacja na temat transakcji aż do zrozumienia przez młodzież omawianego zagadnienia.

Listy muszą być pod względem prawnym napisane bez zarzutu, gdyż są dokumentami i pociągają za sobą skutki prawne, co zwłaszcza w obrocie zagranicznym ma doniosłe znaczenie. Wypadnie więc stale zwracać młodzieży uwagę na doniosłość poprawnego redagowania listów, by niedociągnięcia w tym kierunku nie podważały dobrej opinii handlu polskiego.

Ćwiczenia mają odbywać się w szkole i w domu. Przedmiotem ćwiczeń domowych mogą być transakcje, obejmujące kilka listów. Prace młodzieży, zarówno szkolne, jak i domowe, nauczyciel winien dorywczo kontrolować. Przy pracach domowych należy specjalnie zwracać uwagę na staranność, czystość, porządek. Wypracowania można pisać w zeszytach lub na luźnych kartkach, układanych następnie w skoroszytach. Niektóre listy, w miarę możliwości, powinno się pisać na maszynie, by tem samem zbliżać się jak naj-

więcej do praktyki. Prócz listów należy wypełniać dokumenty i formularze, których najczęściej używa się w handlu zagranicznym.

Czasem mogą być prowadzone ćwiczenia w postaci tłumaczenia listów z obcego języka na polski.

Jako pomoc naukowa służyć mogą, z pośród wymienionych na innem miejscu, specjalnie oryginalne listy, dokumenty i formularze, wzięte z życia handlowego, które zbliżają młodzież do praktyki i wzbudzają w niej zaufanie do prawdziwości transakcyj. Listy te i dokumenty powinny być pod każdym względem poprawne. Zbierać je może i sama młodzież, jak również podawać tematy do pisania listów, zaczerpnięte z życia kupieckiego.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Z materiału nauczania, wyszczególnionego w programie na cztery klasy, nauczyciel winien czerpać wskazówki, na jakich tematach należy uczyć języka obcego i usprawniać czynne nim władanie.

Charakter gimnazjum kupieckiego wymaga szerokiego uwzględnienia kompleksu zjawisk handlowych i jego form wyrażania w sprzedaży ustnej i listowej. Nauczyciel nie może na poziomie gimnazjalnym stawiać sobie za cel nauczania wyczerpanie zagadnień, związanych z powyższymi tematami; winien więc pouczać uczniów, jak mogą się dokształcać po ukończeniu szkoły, oraz jak winni się posługiwać podręcznikami, poradnikami i słownikami przy pracy zawodowej, w sklepie i kantorze.

KULTUROZNAWSTWO.

W gimnazjum kupieckim nie może być mowy o poznaniu całości kultury, choćby tylko materialnej i gospodarczej, narodu obcego. Szkoła zaznajamia ucznia z pewnymi fragmentami współczesnego życia gospodarczego, społecznego i politycznego, z obyczajami i zwyczajami obcego narodu. Nauczyciel stwarza od pierwszej lekcji atmosferę zbliżoną do obcej, zwracając uwagę na podobieństwa i kontrasty z polską. Podkreślić należy cechy charakterystyczne obcego kupca, jego zalety i braki.

Młodzież, poznając pewne właściwości i odrębności obcego narodu, uświadomi sobie również pierwiastki, wspólne wszystkim ludziom oraz pewne trwałe wartości, które wnosi dany naród i jego wybitni przedstawiciele do dorobku kultury ogólnoludzkiej.

ĆWICZENIA W MÓWIENIU.

Do osiągnięcia celu, praktycznego, a co zatem idzie, i poznawczego, prowadzą przede wszystkim ćwiczenia w mówieniu, konwersacja; są one podstawową formą nauczania języka obcego.

Zagadnienie wymowy rozwiązuje metoda bezpośrednia w sposób praktyczny, a mianowicie w związku z rozmową, recytacją, śpiewem. Należy zwracać uwagę na fonetyczną stronę nauczania, uświadamiając w razie konieczności charakterystyczne właściwości artykulacyjne obcej mowy, oraz różnice fonetyczne w stosunku do języka ojczystego; przytem należy mieć na uwadze, że przyspiew zdaniowy, jako dotyczący całości myślowej i językowej, jest równie ważny, jak wymowa poszczególnych dźwięków i akcentu w wyrazie.

Źródłem poprawnej wymowy jest przede wszystkim sam nauczyciel — jego żywe słowo. W języku niemieckim obowiązuje wymowa sceniczna (*Bühnenaussprache*).

Słownictwo. Tylko bezpośrednie skojarzenie wyrazu obcego z jego zawartością pojęciową może doprowadzić do wyrażenia myśli w języku obcym bez pośredniczącego ogniwa języka ojczystego.

Ponieważ wyraz nabiera życia i swego istotnego znaczenia tylko w kontekście, należy traktować go bezwzględnie jako organiczną część zdania, oraz interpretować jako żywy twór psychologiczny. Poznawanie i przyswajanie wyrazów odbywa się zatem wyłącznie w zdaniu.

Interpretacja wyrazów zapomocą poglądu dominuje przy nauczaniu początków języka, gdy tematem rozmowy są pojęcia konkretne, lub gdy chodzi o wyrażenie elementarnych czynności. Objaśnienie wyrazu w kontekście odbywa się drogą pokazu bezpośredniego przedmiotu, mimiki, gestów, czynności, modelu, rysunku, ilustracji.

Zależnie od potrzeby i okoliczności poznawanie nowych wyrazów na tle zdania odbywa się drogą poglądu (pokazu), synonimiki, definicji, podania cech wyrazów o przeciwnem znaczeniu, wnioskowania na podstawie kontekstu, danego lub nowego, doraźnie utworzonego.

Podanie równoznacznika polskiego jest w pewnych wypadkach nieuniknione; należy ograniczyć je do wypadków koniecznych.

Utrwalanie i kontrola przyswajanego przez uczniów zasobu słownictwa odbywa się drogą ćwiczeń w mówieniu oraz drogą ćwiczeń piśmiennych. Należy bezwzględnie zaniechać odpytywania pojedynczych „słówek“. W ciągu całej nauki szkolnej należy rozróżniać słownictwo czynne i bierne. Zakres słownictwa czynne-

go zawiera podstawowe i niezbędne elementy mowy potocznej, słowa najpotrzebniejsze i najczęściej w życiu używane; zakres ten jest ograniczony w stosunku do słownictwa biernego. W ciągu czterech lat nauczania uczeń winien opanować około 1.700 wyrazów zasobu czynnego, rozłożonego w następujący sposób: I kl. — około 500 wyrazów; II kl. — około 400 wyrazów; III kl. — około 400 wyrazów; IV kl. — około 400 wyrazów. Przez termin „wyraz“ rozumieć tu należy słowa nowe, to jest takie, których brzmienie jest odmienne od ojczystego, oraz takie słowa pochodne i złożone, których zawartości treściowej nie da się wyjaśnić w prosty sposób, przy pomocy elementarnych wiadomości ze słowotwórstwa. W liczbę 1.700 wyrazów wchodzi pewne elementy gramatyczne, które na danym poziomie niższym stanowią materiał leksykalny, a po uświadomieniu stanowią będą materiał gramatyczny w klasach następnych, oraz te słowa, których nieprawidłowe formy gramatyczne oparte są o odmienne rdzenie, a których brzmienie jest całkowicie różne.

Poza właściwym zasobem leksykalnym uczeń winien znać i przyswoić sobie napamięć najczęściej używane zwroty kupieckie. Trudności słownictwa specjalnego należy stopniować, wprowadzając młodzież powoli w świat zawodowy.

Słownictwo czynne należy ćwiczyć w ciągu całej nauki szkolnej, dążąc do utrwalenia i zautomatyzowania go, przez stałe powracanie do poznanego zasobu leksykalnego i powtarzanie go celem osiągnięcia możliwej w danych warunkach biegłości w praktycznym posługiwaniu się nim.

Słownictwo biernie jest to zasób leksykalny, z którym uczeń zaznajamia się w rozmowie z nauczycielem i w lekturze. Uczeń winien zrozumieć znaczenie wyrazu w danym kontekście, lecz nie jest obowiązany pamiętać go w oderwaniu od tego kontekstu i nim się posługiwać. Pewna część biernego zasobu leksykalnego staje się w następnych latach nauki słownictwem czynnym, a zatem wchodzi w określony zasób leksykalny 1.700 wyrazów.

W ciągu czteroletniej nauki szkolnej uczeń winien nabyć pod kierunkiem i za wskazówkami nauczyciela umiejętność samodzielnego posługiwania się słownikami dwujęzycznymi i encyklopedycznymi.

Mówienie jest jedynym środkiem, który doprowadza ucznia do czynnego władania językiem. Nauczyciel winien stworzyć taką atmosferę pracy, która wywoła w uczniu chęć i potrzebę mówienia, wyszukując spontaniczną aktywność młodzieży, oddając pierwszeństwo zrozumieniu i zrozumiałości wyrażania się przed poprawnością. Przy doborze tematów ćwiczeń w mówieniu liczyć się zatem

należy z zainteresowaniami, przeżyciami, potrzebą wyobraźni i humoru ucznia, oraz uwzględniać okoliczności życiowe i zawodowe, aktualne zdarzenia, ilustracje, teksty o żywej akcji, ciekawe publikacje kupieckie o zagadnieniach, nadających się do rozważań.

Formą ćwiczeń w mówieniu są: pytania nauczyciela i odpowiedzi ucznia, pytania i odpowiedzi między uczniami pod kierunkiem nauczyciela; dialogi, dramatyzacja, układanie opowiadań i scen; opowiadania treści tekstów; opisy zjawisk, modeli, obrazów, ilustracji; sprawozdania z lekcji, zdarzeń i lektury; rozmowa naturalna czyli dyskusja, związana z lekturą i życiem. Do zakresu ćwiczeń w mówieniu należą również ćwiczenia w sprzedawaniu towaru. Należy je traktować jako konieczne ćwiczenia wymowy, pamięci, jako środek do usprawnienia biegłego mówienia, oraz do wzbogacenia zasobu leksykalnego i idiomatycznego.

Stopniowo nauczyciel przejdzie do pytań t. zw. syntetycznych, wychodzących poza treść książki, a opartych o świat zewnętrzny oraz przeżycia ucznia i wymagających od niego odpowiedzi coraz dłuższych i samodzielniejszych; zorganizuje rozmowę między uczniami w formie pytań i odpowiedzi, w formie dyskusji, prowadzonej według planu lub improwizowanej. Obok rozmów i dyskusji jest dramatyzacja (inscenizacja) doskonałą formą aktywizacji w nauce języka obcego. Przedmiotem jej mogą być opowiadania, treść obrazów i ilustracji (epidiaskop), wspólnie przeżyte zdarzenia.

LEKTURA.

Przy doborze i traktowaniu lektury powinny obowiązywać następujące względy: odpowiedni poziom językowy, wartość tekstu jako środka kształcącego i wychowującego dzielnego kupca, stopień dostosowania do psychiki młodzieży. Wobec ciasnych ram nauki wybór musi być jednostronny, tłumaczy go jednak dostatecznie charakter zawodowy szkoły.

Rozróżnić należy lekturę klasową i domową. Lekturę klasową stanowi we wszystkich klasach podręcznik. Jako lektura klasowa obowiązują ponadto w klasie III-ej i IV-ej czasopisma i pisma popularno-naukowe.

Charakter lektury domowej różni się zasadniczo od lektury klasowej. Utwory, przeznaczone do lektury domowej ucznia, winny w miarę możliwości uwzględniać jego indywidualne zamiłowania; język ich powinien być łatwiejszy niż w utworach, których tekst objaśniany jest przez nauczyciela. Rola nauczyciela polega na zachęcaniu ucznia do tej pracy domowej, na gotowości służenia mu radą w doborze odpowiedniego utworu, jako też wskazówkami, potrzebniemi przy opracowaniu.

Przy lekturze statarycznej tekst opracowuje się z uczniami dokładnie pod względem treści i formy, a więc z punktu widzenia jego gruntownego pogłębienia myślowego i językowego.

Przy lekturze kursorycznej tekst traktowany jest pobieżniej, chodzi bowiem o ogólne zaznajomienie się z całością utworu, wyrobienie intuicji językowej oraz uzdolnienia do obejmowania uwagą większych kompleksów myślowych przy pominięciu szczegółów. Ten ostatni rodzaj czytania ma zastosowanie przede wszystkim w lekturze domowej.

Opracowanie lektury domowej odbywa się w szkole na lekcjach metodą konwersacyjną, a więc przez rozmowę między nauczycielem a uczniami lub między samymi uczniami pod kierunkiem nauczyciela. Zdanie sprawy z przeczytanego utworu ma być dowodem samodzielnej pracy ucznia w domu na podstawie wskazówek nauczyciela.

W kl. I, a częściowo i w II, lektura jest właściwie rekapitulacją lub uzupełnieniem tematu, przerobionego w rozmowie. Odczytanie tekstu przez ucznia następuje po uprzednim odczytaniu go przez nauczyciela. W klasach niższych lektura podporządkowana jest rozmowie. W klasach wyższych staje się ona stopniowo coraz bardziej samodzielnym czynnikiem nauczania, prowadzącym do rozmowy. Ponieważ w tych klasach książka winna stać się przede wszystkim punktem wyjścia dla rozważań i rozmowy, nauczyciel położy nacisk na czynny współdziałanie uczniów przy przerabianiu i omawianiu lektury, uwzględniając obok praktycznej wartości nauki również jej znaczenie dla rozwoju umysłowego ucznia oraz dla poznawania obcego życia i kultury. Pomoże on uczniom (drogą umiejętnie stawianych syntetycznych pytań) do poruszania zagadnień, zawartych w tekście, i nawiązywania ich do własnych obserwacji lub przeżyć.

POMOCE NAUKOWE.

Nauczyciel powinien gromadzić i przechowywać pomoce naukowe do nauki języka i korespondencji. Są to następujące przedmioty: podręczniki; książki; słowniki ogólne i fachowe jednojęzyczne i dwujęzyczne; czasopisma zawodowe; dzienniki, a zwłaszcza ich działy handlowe; oryginalne listy, dokumenty i formularze; katalogi, cenniki i inna reklama; gramofon i radio; epidiaskop; obraz-y, modele i wzory; mapy ogólne i specjalne i t. d.

Winien też nauczyciel skłaniać uczniów do współpracy przy gromadzeniu pomocy naukowych i wdrażać ich do zakładania własnych zbiorów.

Należy dążyć do przeznaczenia jednej izby szkolnej na ośrodek nauki języków obcych i pomieszczenie wszystkich pomocy naukowych oraz podręcznych bibliotek obcojęzycznych.

ĆWICZENIA PIŚMIENNE.

Podobnie jak w mówieniu, również i w ćwiczeniach piśmiennych nauczyciel już w początkach nauki dąży do pogodzenia zasady zjawisk językowych z czynnikiem samodzielnej interpretacji. A więc np. przepisywanie połączy z gramatyczną przeróbką, uzupełnieniem tekstu, dyktando z odpowiedzią na pytania, ćwiczenia gramatyczne z samodzielnymi przykładami, zażąda streszczenia tekstu w postaci dialogu, sceny dramatycznej i t. p. Nauczyciel uzależnia dobór tematów od zainteresowań oraz poziomu danej klasy, liczy się z koniecznością aktualizowania treści tematu, nawiązania do zdarzeń, przeżyć dnia bieżącego.

Rozróżnić należy następujące rodzaje ćwiczeń piśmiennych:

1) Ćwiczenia, opierające się na poznanym tekście, a mianowicie: odpisywanie z tablicy i książki; odpowiedzi na pytania, ściśle odtwarzające treść lub mające charakter syntetyczny; dyspozycje; streszczenia opracowanego lub też uprzednio nieprzygotowanego tekstu; przekształcenia tekstów na formę dialogową lub dramatyzowaną; uzupełnienia (amplifikacje) tekstów danych; sprawozdania z lektury; tłumaczenia.

2) Ćwiczenia o charakterze t. zw. wolnych tematów, t. j. związanych z życiem codziennym, z obserwacjami, przeżyciami młodzieży, z jej życiem osobistym; pytania i odpowiedzi; opisy obrazów i ilustracji; dialogi i sceny dramatyczne; samodzielne opowiadania na podstawie kilku elementów, podanych przez nauczyciela; samodzielne opracowanie anegdoty, opowiadania.

3) Ćwiczenia gramatyczne są to: przeróbki gramatyczne danego tekstu (transformacje: zamiana liczb, osób, czasów i t. p.); pisanie z pamięci przygotowanego tekstu (autodyktat); dyktanda; przykłady, samodzielnie tworzone na dane prawidło gramatyczne; opracowanie danego ćwiczenia, ułożonego pod kątem widzenia reguły gramatycznej.

4) Ćwiczenia w układaniu listów i dokumentów kupieckich, w wypełnianiu formularzy i t. d.

Stosowanie wszystkich tematów ćwiczeń piśmiennych, wymienionych w materiale nauczania na poszczególne klasy, nie obowiązuje bezwzględnie nauczyciela, który jednak winien wprowadzać jak największe urozmaicenie w doborze rodzajów ćwiczeń.

W klasie I i II tematy ćwiczeń są w zasadzie jednolite dla całej klasy, co oczywiście nie hamuje indywidualnej interpretacji ucz-

nia. W klasie III i IV powinna wystąpić czasem pewna indywidualizacja tematów, uwzględniająca zainteresowania ucznia. Od klasy III należy zaprawić uczniów do umiejętnego używania słownika przy samodzielnych pracach piśmiennych.

Krótkie ćwiczenia piśmienne lekcyjne w formie cichych zajęć samodzielnych lub współpracy całej klasy winny odbywać się w I i II kl. naogół na każdej lekcji, w następnych klasach możliwie często. Ćwiczenia domowe służą do utrwalenia materiału nauczania, poznanego na lekcjach (zwłaszcza w klasach niższych), albo do samodzielnego przygotowania nowego materiału. Należy je zadawać w klasie I na każdą lekcję, w następnych klasach 2 razy tygodniowo; powinny być one niewielkich rozmiarów i wymagać w kl. I i II przeciętnie około 10 minut pracy, w kl. III i IV około 15 minut. Oprócz obowiązkowych mogą uczniowie wykonywać ćwiczenia dobrowolne, opracowywane według wskazówek nauczyciela na podstawie specjalnych źródeł (wydawnictwa encyklopedyczne, czasopisma, przewodnik turystyczny, widoki, ilustracje, listy i dokumenty i t. p.). Ćwiczenia takie pozwalają uczniom pracować według ich zamiłowań. Wykonanie pracy dobrowolnej zwalnia od przypadającej wtedy pracy obowiązkowej. Przy stosowaniu prac o charakterze dobrowolnym nauczyciel winien, pod względem ilościowym, zachować właściwy umiar.

Correctum. Przy poprawianiu ćwiczeń uwzględniać należy czynną rolę ucznia. Nauczyciel powinien podkreślić błąd i bądź to zaznaczyć na marginesie, bądź to odpowiednią uwagą naprowadzić ucznia na rodzaj błędu, dostosowując wskazówki do poziomu wiedzy uczniów, a nawet danego ucznia, a więc np. nauczyciel wyszczególni, jakiego rodzaju czy osoby należy użyć w danym wypadku, a czasem sam poprawi błąd, o ile potrzebne wiadomości przekraczają wiedzę ucznia; zaznaczy, że osoba czy czas użyte są błędnie i naprowadzi ucznia na znalezienie poprawnej formy, wreszcie zaznaczy wprost, że w tekście jest błąd morfologiczny, czy składniowy. Uwagi swe w skrótach zrozumiałych pisze nauczyciel w języku obcym. Błędy ortograficzne należy, o ile nie można ucznia naprowadzić na rodzaj błędu, bezpośrednio w tekście poprawić i wypisać poprawną formę na marginesie, celem zatarcia błędnego obrazu graficznego w umyśle ucznia. Usterki językowe i stylistyczne winien nauczyciel również sam poprawić ze względu na niedostateczną wiedzę językową ucznia na poziomie gimnazjum. Uczeń winien poprawić błędy (prócz czysto ortograficznych) w pełnych zdaniach. Nauczyciel winien przejrzeć i, o ile zachodzi tego potrzeba, poprawić correctum ucznia oraz skontrolować w ustnej odpowiedzi korzyści odniesione.

Ćwiczenia szkolne sprawdzające winny być stosowane w związku z przerabianym materiałem, przeżyciami ucznia lub omawianymi uprzednio tematami. Należy je stosować w wymiarze następującym: w klasie I około 6 (w drugim półroczu), w klasach następnych około 10 w każdej.

Ćwiczenia domowe winno się poprawiać w zasadzie na lekcji pod kierunkiem nauczyciela; nauczyciel zabiera zeszyty domowe ucznia 2—3 razy do roku celem przejrzenia prac oraz poprawienia dokładnego pracy, ostatnio napisanej (poza sporadycznym lub zespołowym poprawianiem ćwiczeń w ciągu godziny szkolnej).

Przy wszystkich pracach piśmiennych należy zwracać baczną uwagę na formę zewnętrzną wypracowań i ćwiczeń.

W związku z ćwiczeniami piśmiennymi podkreślić należy pierwszorzędną wartość korespondencji szkolnej międzynarodowej. Młodzież przez wymianę listów z obcym rówieśnikiem poznaje obce środowisko i obcy świat kulturalny. Nauczanie języka zyskuje cel bliski i praktyczny. Wychowawczy wpływ korespondencji jest wielki: wyrabia ona poczucie odpowiedzialności, rozumienie wagi dobrowolnie podjętego zadania, które polega nie tylko na wypełnieniu zobowiązania wobec danego korespondenta, lecz i na zrozumieniu poważnej roli propagandowej w dziele wzajemnego porozumiewania się narodów oraz przede wszystkim w dziele wyrobienia właściwej opinii o Państwie Polskim.

Tak pojętego zadania może się podjąć tylko młodzież starsza i to pod kierunkiem nauczyciela, który nie może narzucić korespondencji uczniom, lecz tylko służyć radą, pomocą, traktując korespondencję jako pracę dobrowolną, która musi być spełniona w poczuciu swobody i samodzielnego wysiłku.

NAUCZANIE GRAMATYKI.

Swoiste warunki nauki szkolnej sprawiają, że do wyrobienia poprawności językowej nie wystarczają naśladownictwo i intuicja, lecz że niezbędne jest planowe i rozumowe uświadomienie gramatyczne, prowadzone w zupełnym przystosowaniu do metody bezpośredniej. Nauka gramatyki jest galezią niezbędną nauczania obcego języka: ściśle sformułowanie normy językowej prowadzi najpewniej i najszybciej, poprzez stopniowe automatyzowanie zapomością ćwiczeń, do wyrobienia podświadomie działającego poczucia językowej poprawności. Tak pojęta nauka gramatyki strzeże przed niejasnością i niedokładnością językową, które mogą powstać na tle dążności analogicznych i wpływu ojczystego języka; jest najpewniejszym środkiem osiągnięcia gruntowności i niezbędnego skupienia rozproszonych wiadomości.

Począwszy od kl. I, rozwija się naukę gramatyki planowo i nie traktuje się jej przypadkowo ani dorywczo. Rozpoczyna się ją od norm najważniejszych i najłatwiejszych, punktem wyjścia zaś jest ich użyteczność praktyczna. To też z tak pojętej planowej nauki gramatyki powinno zniknąć wszystko, co jest bezpośrednio i intuicyjnie uchwytnie dla ucznia.

Gramatyka nie ma być traktowana samodzielnie jako umiejętność, mająca cel sama w sobie; jest ona tylko środkiem poprawnego władania obcym językiem. Trafnie pojęta nauka gramatyki osiąga właściwy swój cel, gdy świadoma wiedza o poprawności językowej staje się podświadomą dyspozycją do poprawnego wyrażania się. Materiał gramatyczny należy ograniczyć do stwierdzenia najważniejszych prawidłowości języka potocznego, odrzucając do zasobu leksykalnego wystarczające czasem formy i zwroty archaiczne, książkowe, rzadkie wyjątki, szczegółowe subtelności i t. p.

Główną metodą przy nauczaniu gramatyki jest postępowanie indukcyjne: w ścisłym związku z praktyką mówienia na konkretnym podkładzie językowym dochodzi się do uogólnienia norm gramatycznych. Uczeń osłucha się ze zjawiskiem językowym, przyswoi sobie praktycznie, następnie dopiero nauczyciel przystąpi do uświadomienia tego zjawiska, do uszeregowania w rzędzie zjawisk pokrewnych, a wreszcie do rozumowego sprecyzowania normy gramatycznej. Nie reguła stoi na pierwszym miejscu, lecz poprawne mówienie: jedynie częste stosowanie jej w praktyce doprowadzi do osiągnięcia poprawności w mówieniu i pisaniu. Nauka gramatyki w szkole ma charakter wyłącznie stosowany, jest tylko rozumowym rozczłonkowaniem żywych zjawisk językowych, pojęciem jako droga do wzbudzenia stałych przyzwyczajzeń poprawnego wyrażania się poprzez uprzednie zrozumienie mechanizmu mowy.

Przy nauczaniu gramatyki nie należy uważać stałego pośrednictwa języka ojczystego za wskazane i celowe. Może jednak okazać się potrzeba objaśnienia po polsku danego zjawiska lub prawidła.

W nauczaniu gramatyki języka niemieckiego obowiązuje terminologia najłatwiejsza do zapamiętania, a więc częściowo niemiecka (Einzahl, Mehrzahl, männlich, weiblich), częściowo łacińska (Substantiv, Verbum, Adjectiv).

KORELACJA JEZYKA OBCEGO Z KORESPONDENCJĄ Z INNYMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauczyciel-neofilolog, celem osiągnięcia pewnej syntetycznej całości i oparcia swej pracy o szersze podstawy, wyzyskuje wiadomości

mości, nabyte przez uczniów przy nauce innych przedmiotów, stale nawiązując do nich, uzupełniając je z punktu widzenia swego przedmiotu.

Przez całe gimnazjum neofilolog opiera naukę języka obcego na wiadomościach i umiejętnościach, nabytych przy nauczaniu i ćwiczeniu języka polskiego. Odnosi się to szczególnie do sprawności gramatycznej, ortograficznej, stylistycznej, a częściowo także leksykalnej.

Zkolej nauczyciel języka obcego wyzyskuje wiadomości, nabyte przez młodzież na lekcjach przedmiotów zawodowych, przede wszystkim organizacji i techniki handlu, a zwłaszcza jej części, dotyczącej korespondencji, następnie techniki reklamy, towaroznawstwa, częściowo geografii gospodarczej. Nie znaczy to, żeby w języku obcym starano się kopjować odnośne lekcje przedmiotów zawodowych lub ograniczano się do podawania obcych nomenklatur. Raczej należy naukę języka obcego przepoić tym samym duchem twórczości gospodarczej, który znamionuje tamte przedmioty. Należy przytem zwracać uwagę na różnice, zachodzące między obcemi a polskimi formami handlu.

Również nauka o Polsce współczesnej i współczesne zagadnienia gospodarcze w klasie III i IV mogą dostarczać tematów do rozważań i porównań, których wynikiem powinno być budzenie szlachetnej dumy z obywatelstwa Państwa Polskiego. Tą drogą język obcy ma za zadanie pogłębienie i uzupełnienie kształcenia zawodowego i wimien przyczynić się do wychowania światłego, państwowo i społecznie uświadomionego obywatela-kupca.

NAUKA O POLSCE WSPÓŁCZESNEJ.

KLASA III.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Dzieje odzyskania niepodległości na tle wojny światowej.

Gospodarcze i polityczne przyczyny wojny światowej. Ogólne wiadomości o wybuchu i przebiegu wojny światowej. Przygotowanie ruchu zbrojnego polskiego w latach 1905—1914. Obóz niepodległościowy. Józef Piłsudski i polski czyn zbrojny. Rozwój sprawy polskiej w czasie wojny światowej. Wybuch rewolucji w Rosji i znaczenie jej dla Polski. Deklaracja Wilsona. Klęska państw centralnych. Powrót Piłsudskiego z Magdeburga. Odrodzenie Państwa Polskiego, Traktat wersalski. Utworzenie Ligi Narodów. Państwo Polskie w traktacie wersalskim.

Położenie polityczne i gospodarcze Polski po roku 1918.

Trudności polityczne i gospodarcze w powstającym Państwie Polskiem. Obrona Lwowa. Wojna z Rosją. Plebiscyty. Ustalenie granic. Wewnętrzne stosunki polityczne. Podstawowe wiadomości o Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r. Przerost życia partyjnego. Przewrót majowy i jego następstwa. Odbudowa gospodarcza kraju po zniszczeniu wojennem. Ustalenie waluty. Zagadnienie dostępu do morza; budowa własnego portu.

Światowe kwestje polityczne i gospodarcze; kryzys gospodarczy. Elementarne wiadomości o ustroju Rosji sowieckiej. Rozwój stosunków polsko-sowieckich. Rewizjonizm i hitleryzm w Niem-

ozech. Rozwój stosunków polsko-niemieckich i ich skutki dla życia gospodarczego Polski. Stosunki Polski z innymi państwami. Prace nad utrzymaniem pokoju.

Na tle przerobionego materiału — uwypuklenie idei, życia i pracy Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Ustrój polityczny i administracja Państwa Polskiego.

Człowiek, jako istota społeczna. Formy życia zbiorowego; znaczenie organizacji w życiu zbiorowym; pojęcie obywatelstwa. Państwo, jako najwyższa forma życia zbiorowego. Powstawanie państwa, współczesne formy ustroju państwowego.

Organizacja Państwa Polskiego. Konstytucja z dnia 23 kwietnia 1935 r. Prezydent Rzeczypospolitej jako czynnik nadrzędny w Państwie. Rząd i jego zadania. Sejm i Senat; prawo wyborcze. Siły zbrojne Państwa. Sądy. Kontrola państwowa. Prawa i obowiązki obywatela wobec Państwa.

Podział administracyjny Państwa Polskiego: województwa, starostwa, gminy miejskie i wiejskie. Organizacja i zadania samorządu terytorjalnego.

Ogólne wiadomości o zakresie działania ministerstw politycznych, dokładniejsze o działalności ministerstw gospodarczych.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu. Zarys polityki przemysłowej, handlowej, morskiej i celnej. Samorząd gospodarczy. Izby przemysłowo-handlowe, rolnicze i inne.

Ministerstwo Skarbu. Ogólny zarys działania. Podstawowe wiadomości o budżecie Państwa. Zasadnicze rodzaje podatków. Podatki jako konieczność Państwa. Stanowisko obywateli wobec podatków. Monopole państwowe.

Ministerstwo Opieki Społecznej. Zasadnicze podstawy ochrony pracy. Czas pracy. Bezpieczeństwo pracy. Pośrednictwo pracy. Ochrona pracy młodocianych i kobiet. Inspekcja pracy. Sądy pracy. Ubezpieczenia społeczne. Opieka społeczna. Międzynarodowe Biuro Pracy.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ogólne zasady ustroju szkolnictwa w Polsce. Szerzenie oświaty i kultury.

WYNIKI NAUCZANIA.

W ramach, zakreślonych przez materiał nauczania:

znajomość dziejów odzyskania niepodległości oraz faktów podstawowych dla współczesnego życia Polski i świata z dziedziny politycznej, gospodarczej i ustrojowej;

umiejętność określenia przynależności zjawiska historycznego do poszczególnych lat w okresie od roku 1914 do chwili dzisiejszej;
świadomość obowiązków i znajomość praw obywatela Państwa Polskiego;

znajomość czynników organizacyjnych i ważniejszych zagadnień współczesnego życia gospodarczego Polski z uwzględnieniem potrzeb obywatela-kupca.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauka o Polsce współczesnej ma do spełnienia ważne cele, zarówno natury poznawczej, jak i wychowawczej. Uczeń winien poznać dzieje Polski oraz ważniejsze wydarzenia z dziejów powszechnych od roku 1914 do chwili obecnej ze szczególnem uwypukleniem wysiłków, zmierzających do odzyskania niepodległości.

Następnie winien on zaznajomić się z organizacją i ustrojem Państwa Polskiego, poznać zasady gospodarstwa narodowego i postępy, poczynione na tem polu.

Następnym celem jest poznanie obowiązków, ciążyących na obywatelu wobec Państwa, ze szczególnem podkreśleniem obowiązków kupca, jako czynnego propagatora interesów gospodarczych i politycznych Państwa, z równoczesnem poznaniem praw i przywilejów, z których obywatel polski korzysta.

W końcu winna młodzież wnikać w podstawowe prądy i kierunki współczesnej kultury.

Znajomość powyższych zasad ma doprowadzić młodzież do wyrobienia społeczno-obywatelskiego i zachęcić ją do sumiennej i twórczej pracy dla dobra Państwa. Ukazywanie młodzieży wartości czynu winno pobudzić żywo jej własną aktywność obywatelską.

Przedstawienie przejawów życia gospodarczego, ukazywanie wybitnych działaczy na polu gospodarczem ma zachęcić młodzież do czynnego udziału w życiu ekonomicznem i natchnąć ją szacunkiem dla pracy indywidualnej i zbiorowej.

Znajomość życia zbiorowego winna wpoić w młodzież zasady karności indywidualnej i społecznej, wyrobić zdolność podporządkowania interesów własnych interesom Państwa i Narodu, wskazać jako cel pracę dla idei Polski Mocarstwowej.

Znajomość wreszcie współczesnych prądów ustrojowych i kulturalnych, tendencyj gospodarczych i społecznych ma przekonać

młodzież, że czasy dzisiejsze są kuźnią nowej przyszłości i że w związku z tem, wznaga się odpowiedzialność obywatela za losy Państwa.

SPOSÓB UJMOWANIA I DOBÓR MATERJAŁU.

Materiał nauczania rozpada się na trzy zasadnicze działy: dzieje odzyskania niepodległości Polski na tle wojny światowej, położenie polityczne i gospodarcze Polski po roku 1918, wreszcie ustroj polityczny i administracja Państwa Polskiego.

Pierwsza część jest ściśle historyczna, odpowiednie więc będą tutaj metody pracy, stosowane przy nauce historii. Po nawiązaniu do zagadnień, przerobionych w kl. II, można pracę nad następnymi oprzeć w pewnym stopniu na lekturze źródeł. Strona emocjonalna powinna być poruszona jak najsilniej. Idealizm, ofiarność, siła ducha bojowników niepodległości powinny stać się przedmiotem kultu młodzieży. Oddziaływać tu będzie i odpowiednio dobrana lektura z języka polskiego.

Przy omawianiu Ligi Narodów należy podkreślić, poza pracą nad utrzymaniem pokoju, jej znaczenie jako organu współpracy narodów na polu gospodarczym, społecznym i kulturalnym.

Dział drugi zawiera szereg zagadnień, jak rozwój stosunków wewnętrznych, odbudowa gospodarcza kraju, sytuacja gospodarcza i polityczna w świecie, stosunki Polski z innymi państwami. Każde z nich może być przerobione w porządku chronologicznym, przy czem nie może być, oczywiście, mowy o szczegółowej historii wydarzeń w Polsce odrodzonej; młodzież powinna zdobyć znajomość faktów jak najbardziej zasadniczych. W umysłach młodzieży powinien powstać wyrazisty obraz trudnej sytuacji Polski, równocześnie jednak należy mocno zaznaczyć moment krzepnięcia wewnętrznego i wzrastania międzynarodowego znaczenia budującego się Państwa. W tym dziale, podobnie jak w poprzednim, winna znaleźć pełne uwzględnienie postać Marszałka Józefa Piłsudskiego i dziejowa rola, jaką odegrał we wskrzeszeniu i życiu współczesnej Polski.

Omówienie ustroju politycznego Polski poprzedzić należy krótkim wstępem o życiu zbiorowym i organizacji. Nie może tu być teoretycznych rozważań. Życie klasy lub kół uczniowskich dostarczy bliskiego i konkretnego materiału, na którym młodzież uprzytomni sobie zasadnicze prawa życia zbiorowego. Takie pojęcia, jak karność obywatelska, poszanowanie prawa i władzy w wielkiej i złożonej organizacji państwowej, staną się bliższe

i bardziej zrozumiale. Należy tu również omówić wartość własnej organizacji państwowej zarówno dla narodu jak i obywateli.

Zaznajomienie z ustrojem Państwa Polskiego należy oprzeć na lekturze Konstytucji z dnia 23 kwietnia 1935 r., nawiązując do wiadomości młodzieży o Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r., aby wykazać kierunek przemian ustrojowych w Polsce współczesnej. Omawianie prawa wyborczego nie może być analizą ordynacji wyborczej, ma tylko dać młodzieży pojęcie o prawach obywatela w tej dziedzinie i sposobie przeprowadzania wyborów. Ze szczególnym naciskiem podkreślić należy odpowiedzialność obywatela za akt głosowania. Wiadomości o władzach lokalnych, organizacji i pracy samorządu powinny się opierać na materiale, w pewnej części zdobytym samodzielnie przez młodzież na terenie miejscowym.

Wiadomości o samorządzie gospodarczym, kształceniu zawodowym, ochronie pracy i ubezpieczeniach społecznych powinny być starannie przerobione, będą bowiem potrzebne młodzieży zaraz po jej wejściu w życie. Przyswajając szereg praktycznych wiadomości z ustawodawstwa społecznego, młodzież powinna wyrabiać w sobie obywatelski stosunek do zagadnienia pracy. Powinna zdobyć zrozumienie dla konieczności czynnego udziału w organizacjach zawodowych, ważności zadań samorządu gospodarczego, znaczenia stanu kupieckiego dla życia gospodarczego i społecznego. Orientując się w przymusowości ubezpieczeń, młodzież powinna jednocześnie zdawać sobie sprawę z wartości ich dla pracowników. Widząc daleko idącą opiekę Państwa nad pracą, winna młodzież wyrabiać sobie przekonanie, iż na pracowniku ciąży obowiązek wydajnej i sumiennej pracy dla dobra Państwa, przedsiębiorstwa i każdego pracownika.

W szkołach żeńskich poprzez cały materiał nauczania należy uwzględnić rolę pracy kobiet i ich prawa. W toku nauki mogą być zaznaczone zasługi bojowniczek o niepodległość, zdobycze kobieci w dziedzinie udziału w życiu politycznym i społecznym, ich znaczenie w życiu zbiorowym i gospodarczym.

AKTUALIZACJA.

Cechą najbardziej zasadniczą materiału nauczania w nauce o Polsce współczesnej jest jego aktualność i płynność. Nawet w dziale historycznym poszczególne zagadnienia powinny być omówione w związku z sytuacją współczesną lub wydarzeniami bieżącymi. Z charakteru przedmiotu wynika, iż plan przerabiania materiału, zawartego w programie, nie może być nienaruszalną za-

sada. W myśl programu np. prawo wyborcze byłoby przerobione w II półroczu, jednakże gdy wybory do ciał ustawodawczych wypadną w jesieni, to nauczyciel omówi je w tym czasie. Nauczyciel musi czujnie śledzić wydarzenia życia bieżącego, aby materiał, który uczniom podaje, wzięty był bezpośrednio z życia.

PODRĘCZNIK I LEKTURA.

Sprawa podręcznika jest w tym przedmiocie trudniejsza, niż przy jakimkolwiek innym. Płynność materiału, a nieraz jego zmienność (przepisy prawne, dane liczbowe) sprawiają, iż podręcznik może stać się przestarzałym w krótkim stosunkowo czasie. Z drugiej strony jednak młodzież musi dostać podręcznik jako niezbędną pomoc naukową, z której łatwo może korzystać każdy uczeń. Podręcznik powinien zawierać zasadnicze wiadomości z dziedziny historycznej i prawnoustrojowej, należy go jednak traktować jako jedną z wielu pomocy naukowych, wśród których czasopisma zajmują miejsce niemal równorzędne. Trzeba bezwzględnie zachęcać młodzież do czytania czasopism, w miarę możliwości pism codziennych, artykułów, przemówień wybitnych działaczy i t. p. Specjalną uwagę należy zwrócić na czytanie pism zawodowych i sprawozdań organizacji kupieckich, które dla przyszłego samodzielnego kupca będą łącznikiem z organizacjami zawodowymi, oraz źródłem wiadomości, niezbędnych w codziennej pracy. Przy omawianiu zagadnień gospodarczych należy wyzyskać prasę gospodarczą.

Wskazując uczniom lekturę nadobowiązkową, związaną z poruszanymi zagadnieniami, nauczyciel winien starać się o wzbudzenie zainteresowania dla książek popularno-naukowych z zakresu współczesnych stosunków społeczno-gospodarczych Polski i świata.

MAPY, ILUSTRACJE, FILMY.

Mapa Polski współczesnej, mapa polityczna Europy i świata oraz mapy i tablice specjalne, dające materiał do samodzielnego wyciągania wniosków przez uczniów przy omawianiu zagadnień gospodarczych i politycznych, powinny być stałą pomocą naukową, używaną jak najczęściej. Ilustracje należy uwzględnić w bardzo szerokim zakresie. Jest ich duży wybór i są łatwo dostępne. W szczególności użyć należy ilustracji do wielkiej wojny, walk legionowych, portretów wybitnych działaczy od r. 1918, zarówno politycznych jak i gospodarczych, wreszcie obrazów i przezroczy, przedstawiających ośrodki pracy gospodarczej. Cenną pomocą bę-

da filmy, ilustrujące piękno Polski, jej bogactwa i pracę gospodarczą na jej terenie, jak również filmy propagandowe L. O. P. P-u, Ligi Morskiej i Kolonjalnej i inne.

CZYNNIK LOKALNY I REGJONALNY W NAUCZANIU.

Czynnik lokalny w nauce o Polsce współczesnej wystąpi w formie obserwacji przejawów życia danego ośrodka.

O ile na danym terenie znajdują się zabytki historyczne z okresu omawianego, lub dana miejscowość zaznaczyła się wybitniejszym udziałem w pracy niepodległościowej, należy to bezwarunkowo wyzyskać. Szczególnie trzeba uwzględnić stosunki lokalne przy omawianiu pracy samorządu terytorjalnego i gospodarczego. Młodzież powinna znać organizację miejscowego samorządu, zdawać sobie sprawę z jego działalności, czytywać sprawozdania z jego pracy, wreszcie znać większe warsztaty pracy na swoim terenie.

WYCIECZKI.

Ważną pomocą w nauce będą wycieczki, organizowane umiarkowanie w porozumieniu z innymi nauczycielami.

Odróżnić należy kilka typów wycieczek. Pierwszy typ to wycieczki o charakterze społeczno-gospodarczym, urządzone celem poznania współczesnych form i organizacji pracy, oraz porównania z formami przeszłości. Drugi typ to wycieczki o charakterze kulturalnym, jak oglądanie pomników, zwiedzanie muzeów i t. d. Trzeci typ to wycieczki o charakterze politycznym — na pola bitew, do miejsc narad (Sejm) i t. d.

W wielu wypadkach powyższe trzy rodzaje wycieczek mogą łączyć się razem.

Wycieczki na tym kursie pomogą wybitnie do przeprowadzenia zasady pogłębienia w nauce i uwzględnienia czynnika lokalnego i regionalnego w nauczaniu.

Nacisk położyć należy przede wszystkim na wycieczki o charakterze społeczno-gospodarczym.

NAZWY I DATY.

Podobnie, jak w nauce historii, ilość nazw i nazwisk winna być ograniczona. Wymieniać trzeba tylko te nazwiska, z którymi wiąże się większa ilość faktów.

Chronologia ostatnich wydarzeń winna być przez uczniów dokładnie opanowana. Obowiązują następujące daty: 6 sierpnia 1914

(marsz Kadrówki), 1914—1916 (walki Legionów), lipiec 1917 (przełom przysięgowy i aresztowanie Józefa Piłsudskiego), 11 listopada 1918 (odzyskanie niepodległości), 1919 (Traktat wersalski), luty 1920 (odzyskanie morza), 1920 (wojna polsko-bolszewicka), 1921 (Konstytucja 17 marca), 1923 (zatwierdzenie granic wschodnich), 1926 (przewrót majowy), 23 kwietnia 1935 (Konstytucja), 12 maja 1935 (zgon Marszałka Józefa Piłsudskiego).

Szereg ten, oczywiście, będzie narastał w toku nauki, powinien bowiem obejmować ostatnie wydarzenia.

KORELACJA NAUKI O POLSCE WSPÓŁCZESNEJ Z INNYMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Korelacja nauki o Polsce współczesnej z językiem polskim jest dość ścisła. Historyk przygotowuje tło polityczne i społeczno-ustrojowe, polonista zaś pomaga historykowi w zaznajomieniu młodzieży z obrazami kultury Polski współczesnej.

Wiadomości z geografii opierają się na wiadomościach, które zdobyła młodzież w klasie I i II w zakresie geografii ogólnej i szczegółowej. Korelacja w klasie III polega na tym, że historyk przygotowuje geografowi obraz rozwoju gospodarczego Polski współczesnej, co winno temu ostatniemu ułatwić uchwycenie współczesnego stanu gospodarstwa narodowego.

Wiele punktów styecznych ma nauka o Polsce współczesnej z nauką organizacji i techniki handlu. Nauczyciel tego przedmiotu omawia zagadnienia, jak np. cła, politykę finansową i t. d. ze stanowiska kupca, jego potrzeb i interesów, nauczyciel zaś nauki o Polsce współczesnej podaje ogólne linje polityki gospodarczej Rządu.

Nauka o Polsce współczesnej ma podbudowę w historii, która ją wyprzedza. Należy jak najczęściej nawiązywać w toku nauki do wiadomości młodzieży z tego przedmiotu, aby utrwalać je i pogłębiając, wytworzyć jednolitą całość.

Z nauką języków obcych może współpracować nauka o Polsce współczesnej, odtwarzając życie i kulturę społeczeństw obcych.

Wiadomości z nauki o Polsce współczesnej tworzą podbudowę dla współczesnych zagadnień gospodarczych, rozważanych z młodzieżą w klasie IV-ej.

RELIGJA RZYMSKO-KATOLICKA.

KLASA I, II, III i IV.

Po 2 godziny tygodniowo.

Obowiązuje aż do odwołania dotychczasowy program nauki religii rzymsko-katolickiej dla szkół handlowych. (Patrz „Program religii rzymsko-katolickiej dla szkół zawodowych“, Lwów—1931 r.).

JĘZYK POLSKI.

KLASA I.

4 godziny, tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

I. Lektura.

A. *Materiał.*

1. Wypisy, zawierające materiał, dostosowany do rozwoju umysłowego i zainteresowań młodzieży:

a) Kilka utworów prozaicznych i poetyckich (w całości lub wyjątkach) z czasów nowszych i najnowszych, wiążących się z wybranymi przejawami życia klasycznej Grecji i Rzymu) ze szczególnem uwzględnieniem postaci bohaterских, przykładów dzielności duchowej i tężyzny fizycznej, wzorów cnót obywatelskich i t. p.

b) Liczniejsze utwory, wiążące się z wybranymi przejawami życia kulturalnego i społeczno-gospodarczego Polski od czasów najdawniejszych do r. 1586 (ze szczególnem uwzględnieniem obrazów z życia pierwotnych Słowian, życia klasztorного, rycerskiego i mieszczańskiego w średniowieczu, przykładów miłości i poświęcenia dla Ojczyzny oraz znamienych rysów życia obywatelskiego szlachty, mieszczaństwa i ludu w XVI w.).

c) Wybrane utwory poetyckie i prozaiczne najwybitniejszych pisarzy polskich do r. 1586: Bogurodzica, Kochanowskiego. Hymn do Boga, wyjątki z Pieśni Świętojańskiej o Sobótce — wstęp i pieśń panny 12-tej — i pieśń O spustoszeniu Podola, urywek z Satyra.

W związku z utworami Kochanowskiego obrazki, odtwarzające charakterystyczne szczegóły z jego życia na tle epoki.

2. Większe, dostosowane do rozwoju umysłowego i zainteresowań młodzieży, utwory poetyckie i prozaiczne, wybrane swobodnie przez nauczyciela z zatwierdzonego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego spisu lektury, ze szczególnem uwzględnieniem utworów, związanych z pracą, życiem gospodarczem i kulturą Polski.

B. *Opracowanie.*

Omawianie wybranych zagadnień, związanych z tłem, akcją, postaciami, zawartością rzeczową i uczuciową czytanych utworów, ze szczególnem uwzględnieniem zagadnień, mających wartość wychowawczą lub dotyczących życia w epokach wyżej wymienionych.

Wyróżnianie pierwiastków opowiadającego, opisowego, w miarę możliwości także uczuciowego i refleksyjnego, w nadających się do tego utworach, ze szczególnem uwzględnieniem pierwiastka opowiadającego.

Przygodne rozważanie charakterystycznych wyrazów i zwrotów, przy pomocy których autor maluje obrazy, przedstawia postacie, wyraża uczucia, myśli i t. p.

Zdawanie sprawy z samodzielnie czytanych utworów.

Przygotowywanie się w szkole i w domu do poprawnego czytania i wygłaszania utworów prozaicznych i poetyckich, z uwzględnieniem akcentu logicznego i uczuciowego.

W związku z lekturą oglądanie i omawianie ilustracji, odtwarzających sceny z życia, postacie, stroje, sprzęty i t. p., oraz dzieła sztuki z epok, uwzględnionych w wypisach.

II. Nauka o języku.

Nauka o głosce.

Przypomnienie w związku z ćwiczeniami ortograficznymi wiadomości o głosce i literze, samogłoskach i spółgłoskach. Podział głosek na ustne i nosowe, dźwięczne i bezdźwięczne; podział spółgłosek na twarde i miękkie; zgłoski otwarte i zamknięte.

Nauka o wyrazie.

Budowa słowotwórcza wyrazu. Wyróżnianie rdzenia, przyrostka i przedrostka. Powtórzenie wiadomości o szeregu fleksyj-

nym przypadków rzeczownika, o podziale formy fleksyjnej na temat i końcówkę.

Podział na gromady deklinacyjne, ze zwróceniem uwagi na chwiejności i osobliwości w odmianie.

Nauka o zdaniu.

Powtórzenie wiadomości o zdaniu pojedynczym, wyróżnianie podmiotu i orzeczenia. Rozróżnianie zdań pojedynczych i złożonych oraz zdań głównych i pobocznych w zdaniach wieloczłonowych, złożonych podrzędnie.

W związku z tem zwracanie uwagi na przestankowanie. Ćwiczenia, wdrażające do poprawnej budowy zdań złożonych.

III. Ćwiczenia w mówieniu i pisanii.

Krótkie wypowiedzenia ustne i piśmienne: opowiadania, opisy, sprawozdania, dyskusje, na tle zdarzeń z życia własnego, obserwacji świata otaczającego, lektury szkolnej i domowej, tematów lekcyjnych i t. p., ze szczególnem uwzględnieniem ćwiczeń o charakterze sprawozdawczym i ew. dyskusyjnym.

Gromadzenie, objaśnianie i stosowanie praktyczne słownictwa, zaczerpniętego z mowy potocznej i lektury, ze szczególnem uwzględnieniem bliskoznaczników i wyrazów o znaczeniu przenośnym.

Opracowywanie wspólne w klasie krótkich wypracowań lub ich fragmentów pod względem układu treści, poprawności językowej i doboru właściwych środków stylistycznych.

Omawianie wspólne wypowiedzeń ustnych i prac piśmiennych w klasie, ocena ich stron dodatnich i ujemnych; wyszukiwanie i prostowanie usterek w układzie treści, błędów logicznych, językowych, stylistycznych i ortograficznych.

Ćwiczenia, wdrażające do należytego układania treści oraz używania prawidłowych form gramatycznych, odpowiednich zwrotów stylistycznych, poprawnej pisowni i właściwego przestankowania (w związku z typowymi błędami, występującymi w danym ze-spole uczniowskim).

Układanie planów (ustne i piśmienne).

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość lektury, opracowanej w szkole, zwłaszcza utworów, odzwierciedlających życie mieszczaństwa polskiego od czasów najdawniejszych do r. 1586.

Opanowanie wiadomości o głosce, wyrazie i zdaniu, wskazanych w programie.

Osiągnięcie wprawy w ustnych i piśmiennych sprawozdaniach oraz w swobodnym wypowiedzianiu się na dostępne tematy z życia i lektury.

UWAGI.

Na lekturę wypisów oraz większych utworów należy w kl. I przeznaczyć 2 godziny tygodniowo, na ćwiczenia w mówieniu i pisaniu oraz naukę o języku po 1 godzinie. Podział ten nie wyklucza możliwości skupiania tematów z różnych dziedzin nauczania języka polskiego w obrębie jednej i tej samej lekcji szkolnej lub też opracowania jednorodnego materiału (np. lektury większych utworów) w kilku po sobie następujących lekcjach.

Wybór zagadnień, omawianych w związku z lekturą, należy uzależniać od charakteru utworu, zainteresowań młodzieży i celów, jakie się chce przez lekturę osiągnąć, unikając przytem stosowania jakichkolwiek schematów rozbioru literackiego.

Wyróżnianie wskazanych w programie pierwiastków (opowiadającego, opisowego, uczuciowego i refleksyjnego) winno mieć charakter przygodny, przyczem w tej klasie należy zwrócić uwagę na pierwiastek opowiadający, ze względu na potrzeby ćwiczeń w mówieniu i pisaniu.

Głębsze wnikanie w wartości obrazowe i uczuciowe charakterystycznych wyrazów i zwrotów winno się odbywać tylko o tyle, o ile czytany tekst wymaga tego rodzaju objaśnień, nigdy zaś nie przeradzać się w systematyczne ćwiczenia stylistyczne.

Przy omawianiu i oglądaniu dzieł sztuki należy ograniczyć się do rozpatrywania ich zawartości treściowej i ideowej. Szczególnej ostrożności wymaga omawianie utworów literatury staropolskiej. Przy ich rozpatrywaniu należy zająć się głównie ich treścią oraz zawartością ideową i uczuciową jako materiałem do poznania życia epoki, unikać natomiast rozbiorów językowych i oświetleń literackich.

Nauka o języku winna mieć charakter głównie praktyczny i wiązać się z ćwiczeniami o charakterze normatywnym. Każda z działów nauki o języku należy rozpocząć od przypomnienia wiadomości, nabytych w szkole powszechnej. Naukę o podziale głosek należy oprzeć na podstawie jak najbardziej pogładowej.

Przy ćwiczeniach w mówieniu i pisaniu należy główny nacisk położyć w tej klasie na sprawozdania oraz zorganizowaną rozmowę (dyskusję) na tematy z bieżącego życia i lektury, gdyż te formy

wypowiedzenia będą się najczęściej powtarzały w dalszym toku nauki.

W obrębie tych ćwiczeń należy już od samego początku przyzwyczajać młodzież do możliwie rzeczowego i zwięzłego ujmowania myśli.

Dla wyrównania różnic w poziomie wyrobienia językowego i ortograficznego uczniów, przybyłych z różnych środowisk, należy możliwie wcześnie ustalić niedomagania młodzieży pod tym względem i dostosować do nich wybór ćwiczeń, zmierzających do wykorzenienia tych błędów.

KLASA II.

4 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

I. Lektura.

A. *Materiał.*

1. Wypisy, zawierające materiał, dostosowany do rozwoju umysłowego i zainteresowań młodzieży:

a) Utwory poetyckie i prozaiczne (w całości lub wyjątkach), odtwarzające wybrane przejawy życia polskiego oraz jego związki z życiem kulturalnym Europy od schyłku epoki batorjańskiej do roku 1795 (ze szczególnem uwzględnieniem przykładów bohaterstwa i patriotyzmu mieszczaństwa grodów kresowych w XVII w., upadku miast i mieszczaństwa w epoce saskiej, dodatnich i ujemnych rysów starszlachetczyzny, obrazków z życia kulturalnego i gospodarczego w czasach stanisławowskich, wreszcie objawów odradzającego się życia społeczno-gospodarczego i kulturalnego w dobie sejmu czteroletniego).

b) Wybrane utwory prozaiczne i poetyckie najwybitniejszych pisarzy polskich tego okresu: fragmenty z II lub VIII kazania Skargi, Krasickiego: kilka bajek, *Żona modna*; kilka urywków z pism Staszica.

W związku z przejawami życia społecznego i kulturalnego obrazki, odtwarzające charakterystyczne szczegóły z życia Skargi, Konarskiego i Staszica na tle epoki.

2. Większe, dostosowane do rozwoju umysłowego i zainteresowań młodzieży, utwory prozaiczne i poetyckie. (Jak w klasie I).

B. *Opracowanie.*

Jak w klasie I. (Przy okolicznościowym rozważaniu charakterystycznych wyrazów i zwrotów, przy pomocy których autor maluje obrazy, przedstawia postacie, wyraża uczucia i myśli — należy zwrócić szczególną uwagę na sposoby opisywania przedmiotów i zjawisk).

Rozróżnianie poezji i prozy.

II. Nauka o języku.

Nauka o głosce.

Różnice między wymową a pisownią w wypadkach upodobnienia śródwyrazowego pod względem dźwięczności, uproszczenia grup spółgłoskowych oraz zaniku dźwięczności w wygłosie (na wielu typowych przykładach).

Nauka o wyrazie.

Męska, żeńska, nijaka, męsko-osobowa i żeńsko-rzeczowa odmiana przymiotników i zaimków. Główne typy odmiany liczebnika (1, 2, 3 i 4, 5) liczebnik zbiorowy i porządkowy, liczebnik ułamkowy.

Oboczności w odmianie zaimka (jego-niego-go) oraz właściwości składniowe w odmianie połączeń liczebnika z rzeczownikiem. Ćwiczenia, wdrażające do poprawnego posługiwania się temi formami odmiany.

Nauka o zdaniu.

Powtórzenie wiadomości o poznanych częściach zdania pojedynczego rozwiniętego.

Podmiot zasadniczy: a) w mianowniku, b) logiczny w innym przypadku, ze szczególnem uwzględnieniem podmiotu logicznego, określonego liczebnikiem, c) domyślny. Zdanie bezpodmiotowe. Orzeczenie zasadnicze: czasownikowe i imienne (złożone z orzecznika i łącznika). Główne rodzaje przydawki, okolicznika i dopełnienia.

III. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu.

Krótkie wypowiedzenia ustne i piśmienne: opowiadania, opisy, sprawozdania, dyskusje, na tle zdarzeń z życia własnego, obserwacji świata otaczającego, lektury szkolnej i domowej, tematów lek-

cyjnych i t. p., ze szczególnem uwzględnieniem ćwiczeń w opisywaniu przedmiotów i zjawisk z najbliższego otoczenia o charakterze ogólnym i zawodowym.

Gromadzenie, objaśnianie i zastosowywanie praktyczne słownictwa, zaczerpniętego z zakresów, uwzględnionych przy ćwiczeniach w opisywaniu.

Opracowywanie wspólne w klasie krótkich wypracowań lub ich fragmentów pod względem układu treści, poprawności językowej, doboru właściwych środków stylistycznych.

Omawianie wspólne wypowiedzi ustnych i prac piśmiennych w klasie; ocena ich stron dodatnich i ujemnych; wyszukiwanie i prostowanie usterek w układzie treści, błędów językowych, stylistycznych i ortograficznych.

Cwiczenia, wdrażające do należytego układania treści, oraz używania prawidłowych form gramatycznych, odpowiednich zwrotów stylistycznych, poprawnej pisowni i właściwego przestankowania (w związku z typowymi błędami, występującymi w danym zespole uczniowskim).

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość lektury, opracowanej w szkole, zwłaszcza zaś utworów, pozostających w związku z życiem społecznem i gospodarczem polskiem od r. 1586 do 1795; ponadto znajomość wybranych szczegółów z życia Skargi, Konarskiego i Staszica.

Umiejętność rozróżniania poezji i prozy na odpowiednio dobranych przykładach.

Opanowanie wiadomości o głosce, wyrazie i zdaniu, wskazanych w programie.

Osiągnięcie wprawy w ustnem i piśmiennem opisywaniu przedmiotów i zjawisk świata otaczającego.

UWAGI.

Na lekturę wypisów oraz większych utworów przeznaczają się zasadniczo dwie godziny, na naukę o języku i ćwiczenia w mówieniu i pisaniu po 1 godzinie tygodniowo.

Ten zasadniczy schemat może być zmieniony w miarę potrzeb według uwag, podanych w klasie I.

Przy wyborze i rozpatrywaniu zagadnień oraz rozważaniu strony językowo-stylistycznej omawianych utworów, obowiązują wskazania, podane w uwagach do kl. I.

Przy rozróżnianiu poezji i prozy należy unikać oderwanych rozważań teoretycznych, a opierać się na materiale pogładowym z zakresu lektury.

Przy rozważaniu odmiany przymiotników, zaimków i liczebników należy zwrócić uwagę na praktyczne zastosowanie deklinacji liczebnikowej i niektórych wypadków zaimkowej, na ich użycie składniowe i pisownię, zaś przy rozważaniu orzecznika rzeczowego i przymiotnego na ich przypadki.

Główny ośrodek ćwiczeń w mówieniu i pisaniu w tej klasie winny stanowić opisy. Należy też na nie zwrócić uwagę w ćwiczeniach redakcyjnych i słownikowych. W ćwiczeniach słownikowych należy uwzględnić 2 dziedziny: materiał niezbędny do opisów, opartych na obserwacji, oraz słownictwo z dziedziny zawodowej. W obrębie tego słownictwa należy przygodnie zwracać uwagę na rodzime i obce pochodzenie wyrazów.

KLASA III.

3 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

I. Lektura.

A. *Materiał.*

I. Wypisy, zawierające materiał, dostosowany do rozwoju umysłowego i zainteresowań młodzieży:

1) Utwory poetyckie i prozaiczne (w całości lub wyjątkach), odtwarzające wybrane przejawy życia polskiego oraz jego związki z życiem kulturalnym Europy w okresie od upadku do odrodzenia Polski (ze szczególnym uwzględnieniem odrodzenia ducha niepodległościowego w legionach Dąbrowskiego, ideologii młodzieży, zwłaszcza wileńskiej, w przededniu powstania listopadowego, charakterystycznych nastrojów społeczeństwa na emigracji po r. 1831; obrazków z życia na wsi i w miastach po powstaniu styczniowym, upadku ideologii niepodległościowej w starszym pokoleniu przy równoczesnej walce z uciskiem zaborców, odrodzenia dążeń niepodległościowych na początku XX wieku, bohaterskich wysiłków legionów, roli dziejowej Józefa Piłsudskiego, i ustalania się naszej państwowości.

2) Wybrane utwory poetyckie i prozaiczne najwybitniejszych pisarzy tego okresu (zamieszczone w wypisach lub wydane oddziel-

nie): J. Wybickiego — Jeszcze Polska nie zginęła; Mickiewicza jedna z ballad (np. Świtez, Lilje), Oda do młodości, jeden z Sonetów krymskich, Reduta Ordona, urywek z Ksiąg Pielgrzymstwa Polskiego, Pan Tadeusz. Słowackiego wybór liryk, urywek z listów do matki (np. pobyt w Jerozolimie), Balladyna. Wybór obrazków i poezyj Konopnickiej, Prusa wybór nowel i Kronik tygodniowych, Sienkiewicza — Latarnik, Żeromskiego — Sen o szpadzie, J. Piłsudskiego wyjątek z dzieła — Moje pierwsze boje i pierwszy Rozkaz do Legionów, wybór poezyj legionowych z uwzględnieniem I Brygady.

W związku z utworami Mickiewicza, Prusa i Sienkiewicza obrazki, odtwarzające charakterystyczne szczegóły z ich życia na tle epoki.

II. Wybór większych utworów, jak w klasach I i II.

B. *Opracowanie.*

Omawianie wybranych zagadnień, jak w klasie I.

Przy okolicznościowym rozważaniu charakterystycznych wyrazów i zwrotów, zapomocą których autor maluje obrazy, przedstawia postacie, wyraża uczucia i myśli i t. p., należy zwracać uwagę na sposoby przedstawiania postaci ludzkich (pod względem zewnętrznym i wewnętrznym).

Rozpatrywanie najważniejszych składników budowy wiersza (rym męski i żeński, wiersz biały, średniówka).

Rozróżnianie epiki, liryki i dramatu.

Zdawanie sprawy z samodzielnie czytanych utworów.

Przygotowywanie się w szkole i w domu do poprawnego czytania i wygłaszania utworów poetyckich i prozaicznych, z uwzględnieniem akcentu uczuciowego i logicznego.

W związku z lekturą oglądanie i omawianie ilustracji, odtwarzających sceny z życia, postacie, stroje, sprzęty i t. p. oraz dzieła sztuki z epok, uwzględnionych w wypisach.

II. Nauka o języku.

Nauka o głosce.

Polski akcent wyrazowy i zdaniowy.

Nauka o wyrazie.

Powtórzenie i pogłębienie wiadomości o czasowniku, jego formach odmiennych i nieodmiennych. Najważniejsze typy koniugacyjne i osobliwości w odmianie czasowników. Rozróżnianie części

mowy nieodmiennych (przysłówek, przyimek, spójnik). Właściwości składniowe czasowników i przyimków.

Nauka o zdaniu.

Przegląd rodzajów zdań, złożonych współrzędnie i podrzędnie. Ich związki znaczeniowe i forma. Łączność spójnikowa i bezpośrednia. Równoważniki zdań, zdania wtrącone i przytoczone, jako osobliwe formy zdania.

III. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu.

Wypowiedzenia ustne i piśmienne: opowiadania, opisy, sprawozdania, dyskusje, na tle zdarzeń z życia własnego, obserwacji świata otaczającego, lektury szkolnej i domowej, tematów lekcyjnych i t. p., ze szczególnem uwzględnieniem ćwiczeń w opisywaniu i charakteryzowaniu postaci ludzkich.

Gromadzenie, objaśnianie i stosowanie praktyczne słownictwa, zaczerpniętego z mowy potocznej i lektury, dotyczącego ćwiczeń, wskazanych powyżej, oraz dziedziny zawodowej.

Opracowywanie wspólne w klasie krótkich wypracowań lub ich fragmentów pod względem układu treści, poprawności językowej i doboru właściwych środków stylistycznych.

Omawianie wspólne wypowiedzeń ustnych i prac piśmiennych w klasie, ocena stron dodatnich i ujemnych: wyszukiwanie i prostowanie błędów logicznych, językowych, stylistycznych i ortograficznych.

Ćwiczenia, wdrażające do należytego układania treści oraz użycia prawidłowych form gramatycznych, ze szczególnem uwzględnieniem właściwości składniowych czasowników i przyimków, odpowiednich zwrotów stylistycznych, poprawnej pisowni i właściwego przestankowania (w związku z typowemi błędami, występującymi w danym zespole uczniów).

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość lektury, opracowanej w szkole, zwłaszcza zaś utworów, wiążących się z życiem polskiem od upadku do odrodzenia Polski, a przede wszystkim z dążeniami niepodległościowemi. Ponadto znajomość wybranych szczegółów z życia i twórczości Mickiewicza, Prusa i Sienkiewicza.

Umiejętność wskazania zasadniczych różnic między epiką, liryką i dramatem, na tle znanego uczniom materiału.

Opanowanie wiadomości o głosce, wyrazie i zdaniu, wskazanych w programie.

Osiągnięcie wprawy w ustnem i piśmiennem opisywaniu i charakteryzowaniu postaci ludzkich.

UWAGI.

Na lekturę wypisów oraz większych utworów przeznaczają się zasadniczo dwie godziny, na naukę o języku i ćwiczenia w mówieniu i pisaniu jedną godzinę tygodniowo. Podział ten nie wyklucza jednak możliwości zmian, wskazanych w uwagach do programu klasy I.

Przy opracowywaniu lektury należy przestrzegać tych samych zasad, co w klasach poprzednich, przyczem omawianie Pana Tadeusza należy oprzeć na lekturze domowej uczniów, w szkole zaś odczytywać tylko niektóre wyjątki z tego utworu.

Opracowywanie w taki sposób Pana Tadeusza powinno zająć najwyżej do 14 godzin lekcyjnych. Wśród obrazków, odtwarzających charakterystyczne szczegóły życia wielkich pisarzy tych epok, należy szerzej uwzględnić życie Mickiewicza.

Przygodne rozróżnianie epiki, liryki i dramatu należy wiązać z odpowiednim materiałem z zakresu lektury.

Nauka konjugacji oraz składni czasowników i przyimków ma cele praktyczne, jak nauka fleksji w klasach poprzednich.

Przy rozważaniu zdań złożonych należy dać pierwszeństwo związkom znaczeniowym przed połączeniami formalnymi. Szczególnego omówienia będą wymagały zdania celowe, przyczynowe, warunkowe i przyzwolone, ze względu na częste ich użycie w korespondencji handlowej.

Główny ośrodek ćwiczeń w mówieniu i pisaniu w tej klasie stanowią ćwiczenia w opisywaniu i charakteryzowaniu postaci ludzkich. Winny się one opierać na dokładnej obserwacji, o ile chodzi o postacie z życia, i na dokładnej znajomości materiału, o ile chodzi o postacie znane z lektury.

KLASA IV.

3 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

I. Lektura.

A. *Materiał.*

1. Wybrane utwory poetyckie i prozaiczne najwybitniejszych pisarzy nowszych i najnowszych: wybór utworów poetyckich Tetmajera, Kasprowicza, Staffa (Cepy, Kowal), Tuwima, Wierzyń-

skiego i innych; powieści i nowel: Prusa — Lalka, Reymonta — Ziemia obiecana i wybór nowel, Żeromskiego — Nokturn, Wiatr od morza — R. XVII, Sieroszewskiego — Widmo sakurskie, Ukochana Nieśmiertelna, Morcinka — Wyrabany chodnik i wybór nowel.

2. Wybór prozy popularno-naukowej i publicystycznej, ze szczególnem uwzględnieniem artykułów okolicznościowych, przemówień, odezwo i t. p. — Prusa, Szczepanowskiego, Żeromskiego.

3. Utwory z zakresu literatury bieżącej, wybrane przez nauczyciela z zatwierdzonego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego spisu lektury.

B. *Opracowanie.*

Omawianie wybranych zagadnień, związanych z tłem, akcją, postaciami, zawartością rzeczową, ideową i uczuciową czytanych utworów, ze szczególnem uwzględnieniem zagadnień, mających wartość wychowawczą lub dotyczących polskiego życia kulturalnego czasów nowszych i najnowszych.

Przygodne rozważanie wyrazów i zwrotów, przy pomocy których autor maluje obrazy, przedstawia postacie, wyraża uczucia i myśli i t. p., ze zwróceniem szczególnej uwagi na sposoby wyrażania myśli i uczuć w przemówieniach, odezwach i t. p.

Zdawanie sprawy z samodzielnie czytanych utworów.

Przygotowywanie się w szkole i w domu do poprawnego czytania i wygłaszania utworów poetyckich i prozaicznych, z uwzględnieniem akcentu logicznego i uczuciowego.

W związku z lekturą oglądanie i omawianie ilustracji, odtwarzających sceny z życia, postacie, stroje, sprzęty i t. p., oraz dzieła sztuki z epok, uwzględnionych w materiale lektury.

II. Nauka o języku.

Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości z lat poprzednich w związku z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu.

III. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu.

Wypowiedzenia usne i piśmienne: opowiadania, opisy, sprawozdania, dyskusje i t. p., na tle zdarzeń z życia własnego, obserwacji świata otaczającego, lektury szkolnej i domowej, tematów lekcyjnych i t. p., w związku z życiem szkolnem i pozaszkolnem, ze zwróceniem szczególniejszej uwagi na przemówienia, odezwy, ogłoszenia i t. p.

Gromadzenie, objaśnianie i zastosowywanie praktyczne słownictwa, zaczerpniętego z mowy potocznej i lektury, ze szczególnem uwzględnieniem słownictwa zawodowego i ważniejszych wyrazów obcych.

Omawianie wspólne wypowiedzi ustnych i prac piśmiennych w klasie; ocena ich stron dodatnich i ujemnych; wyszukiwanie i prostowanie usterek w układzie treści, błędów logicznych, językowych, stylistycznych i ortograficznych.

Ćwiczenia, wdrażające do używania prawidłowych form gramatycznych, odpowiednich zwrotów stylistycznych, poprawnej pisowni i właściwego przestankowania (w związku z typowymi błędami, występującymi w danym zespole uczniowskim).

Układanie planów (ustne i piśmienne).

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość lektury, opracowanej w szkole, zwłaszcza zaś utworów, oświetlających obowiązki młodzieży wobec społeczeństwa i Państwa oraz zagadnienia gospodarcze i społeczne.

Osiągnięcie wprawy w układaniu przemówień, odezwo okolicznościowych i t. p.

Umiejętność poprawnego, rzeczowego i zwięzłego wyrażania się w mowie i piśmie.

UWAGI.

Na lekturę większych i mniejszych utworów przeznaczają się zasadniczo 2 godziny, na naukę o języku i ćwiczenia w mówieniu i pisaniu 1 godzinę tygodniowo, z dopuszczeniem możliwości zmian, jak w klasach poprzednich.

Podobnie, jak w poprzednich klasach, należy przy omawianiu lektury unikać zarówno drobiazgowego rozbioru treści, jak i szczegółowej analizy stylistyczno-językowej utworów.

Głównym ośrodkiem ćwiczeń w mówieniu i pisaniu będą przemówienia, odezwy okolicznościowe i t. p., na tematy z bieżącego życia. Winny one dotyczyć zdarzeń aktualnych i mieć zastosowanie praktyczne.

W związku z tym głównym trzonem ćwiczeń w mówieniu i pisaniu należy położyć szczególny nacisk na wdrożenie młodzieży do najbardziej rzeczowego i zwięzłego wyrażania się w mowie i piśmie. Zależnie od poziomu umysłowego, i w miarę możliwości, byłoby wskazane przeczytanie z uczniami wybranych artykułów,

oświetlających język na tle rozwoju kultury, np. St. Szober — Człowiek współczesny w zwierciadle języka (Kultura i Wychowanie I z., lub wybrany urywek z Al. Brücknera — Cywilizacja a język, artykuły z Języka Polskiego lub Poradnika Językowego).

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Celem nauki języka polskiego w gimnazjum kupieckim ma być rozbudzenie w młodzieży poszanowania i przywiązania do dorobku kultury polskiej w dziedzinie materialnej i duchowej, zaznajomienie jej z dostępnymi dla jej wieku przejawami tej kultury z uwzględnieniem wartości, tkwiących w pracy zawodowej, przez w ujęciu przede wszystkim literackim.

Zawarte w dziełach literatury dawnej i współczesnej skarby wielkich czynów, uczuć i myśli winny przyczynić się do pogłębienia i wzbogacenia w duszach młodzieży uczuć religijnych, moralnych i estetycznych, spotęgowania uczuć narodowych i państwowych oraz wychowania jednostek silnych, rozumiejących swe obowiązki zawodowe i obywatelskie, zdolnych do wytrwałej pracy dla dobra Państwa.

Głębsze wnikanie w zawartość rzeczową, ideową i uczuciową czytanych arcydzieł literatury winno nauczyć młodzież czytania dzieł wartościowych z należytem ich zrozumieniem oraz wzbudzić trwałe zamiłowanie do samodzielnego czytelnictwa.

Ćwiczenia w mówieniu i pisanii wraz z nauką o języku przyczynią się do lepszego zrozumienia współczesnego języka polskiego, poprawnego nim władania w mowie i piśmie, oraz do jasnego, rzeczowego, możliwie samodzielnego myślenia.

BUDOWA PROGRAMU.

Jak widać z celów nauczania, program stara się godzić dwa kierunki nauczania: ogólny i zawodowy, daje jednak pierwszeństwo pierwiastkom ogólnokształcącym.

Zgodnie z tem program *l e k t u r y* kładzie w każdej klasie nacisk na zdobycze polskiej kultury duchowej, wyrażające się w utworach najwybitniejszych pisarzy, uwzględnia jednak w odpowiedniej mierze również przejawy życia społeczno-gospodarczego. Obydwa te kierunki lektury winny znaleźć wyraz w układzie wypisów. Lista utworów większych ma odpowiadać zainteresowaniom młodzieży,

uwzględni jednak w równej mierze utwory, związane z pracą, życiem gospodarczym i kulturą Polski.

Ze względu na cele organizacyjne gimnazjum kupieckiego, a w szczególności na konieczność stworzenia pewnej zamkniętej całości programu po 3 latach nauki, uległ materiał literatury staropolskiej, po przesunięciu go do klas I i II, ograniczeniu. W związku jednak z odrodzeniem społeczno-gospodarczym na przełomie wieków XVIII i XIX wysuwa program postaci Konarskiego i Staszica.

W klasie III skupia się lektura dokoła epoki romantyzmu i pozytywizmu, ze względów jednak wyżej wymienionych przerzuca program, z pominięciem okresu Młodej Polski, zainteresowania ku epoce, związanej z działalnością niepodległościową Marszałka Józefa Piłsudskiego i wojną światową. Odpowiedni dobór poezji i prozy legionowej zamyka materiał tej klasy.

Wreszcie w klasie IV nie przewiduje program stosowania wypisów, lecz wybór nowel i poezji autorów nowszych i najnowszych, dalej prozy popularno-naukowej i publicystycznej w osobnych wydawnictwach. Osobne wypisy z obrazkami z życia i kultury współczesnej są w tej klasie z tego powodu zbędne, że dostarczą ich wspomniane wydawnictwa, jak zresztą i życie bieżące, przed którego przejawami i zagadnieniami szkoła nie może się zamykać.

Nauka o języku ma charakter praktyczny. Dzielać materiał gramatyczny w trzech pierwszych klasach na naukę o głosce, wyrazie i zdaniu, kładzie program główny nacisk na praktyczne poznanie zjawisk językowych i ćwiczenia o charakterze normatywnym. Wyraża się to z jednej strony w ograniczeniu materiału teoretycznego z nauki o głosce i wyrazie, z drugiej zaś w położeniu nacisku na rozpatrywanie chwiejności i osobliwości w dziedzinie fleksji, oraz na zastosowanie praktyczne składni czasowników i przyimków. W klasie IV następuje pogłębienie i powtórzenie wiadomości, zdobytych w klasach poprzednich.

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu mają związek z życiem i kulturą, a począwszy od klasy II, także z przygotowaniem do zawodu. Ćwiczenia w opisywaniu (kl. II), charakterystyce osób (kl. III), układaniu przemówień, odez w i t. p. (kl. IV), nie pomijają tematów, zaczerpniętych z dziedziny życia gospodarczego i pracy zawodowej. Podobnie i ćwiczenia słownikowe uwzględniają materiał z powyższych zakresów, a w klasie IV także ważniejsze wyrazy obce.

Z powyższych uwag wynika, że materiał nauczania nie rozpada się w żadnej klasie na odrębne dziedziny, ale przeciwnie, wiąże się

w całość i zadaniem nauczyciela winno być koordynowanie poszczególnych elementów nauki w syntezę, określoną dla każdej klasy jako „wyniki nauczania“.

LEKTURA.

W skład lektury, przewidzianej programem, wchodzić wypisy oraz większe utwory, związane bądź z zainteresowaniami młodzieży, bądź z zagadnieniami społeczno-gospodarczymi i kulturalnymi w poszczególnych epokach, bądź wreszcie z jej obowiązkami wobec Państwa.

Utwory, pomieszczone w wypisach, winny odzwierciedlać życie dawnych epok z uwzględnieniem miast, mieszczaństwa i handlu w Polsce, jednocześnie zaś dzięki swym wartościom ideowym i artystycznym dawać sposobność do poruszania zagadnień, ważnych ze stanowiska wychowawczego lub dydaktycznego. Zależnie więc od zagadnień, jakimi się młodzież interesuje w toku lektury wypisów lub jakie okażą się ważnymi ze względu na gospodarczo-społeczny kierunek wykształcenia, wybierze nauczyciel właściwy materiał z większych utworów, pogłębiając w ten sposób zainteresowania danym tematem. Niekiedy o wyborze zadecydują różnorodne zagadnienia, zajmujące młodzież w danej chwili.

Sposoby traktowania lektury (zarówno wypisów, jak większych utworów) mogą być różne. Można więc będzie utwory czytać i omawiać wyłącznie w szkole, albo też czytanie to przeznaczyć na pracę domową, w szkole zaś zająć się jedynie jego omówieniem; można niekiedy po uprzedniej lekturze domowej przystąpić w szkole do ponownego odczytania, następnie zaś omówienia utworu, ale można również pewne jego części omawiać w szkole na podstawie przygotowania domowego, inne zaś czytać i omawiać w szkole; można wreszcie w pewnych wypadkach ograniczyć się jedynie do lektury domowej i nie omawiać szczegółowo bezpośrednio jej wyników w szkole, ale wyzyskać je później jako materiał porównawczy lub uzupełniający przy lekturze innego utworu. Wybór jednego z wymienionych sposobów zależy od charakteru utworu, stopnia jego trudności, celów, jakie przez lekturę zamierzamy osiągnąć, a wreszcie od warunków i potrzeb bieżącego życia szkolnego. Jeżeli więc nauczyciel zechce wywołać odpowiedni nastrój lub bezpośrednio oddziaływać przez utwór na młodzież, odczyta i omówi go w całości w szkole. Postąpi tak również przy lekturze utworów trudniejszych, wymagających wielu wyjaśnień, pokazów, rysunków i t. p. Natomiast utwory o żywej akcji i urozmaiconej treści, nie następujące zbytnich trudności, przeznaczy na lekturę wyłącz-

nie domową, ograniczając się jedynie do omówienia jej wyników w szkole. Sposób ten zastosuje również przy lekturze większych utworów (poematy, powieści), jakkolwiek okaże się tu niejednokrotnie potrzeba powtórnego odczytania niektórych części w klasie. Jedne utwory będą wymagały omówienia szczegółowego, inne natomiast bardziej ogólnego, przy pewnych ograniczy się nauczyciel do uchwycenia zasadniczych pierwiastków treści lub do ujęcia związku ideowego, jeszcze zaś inne wyzyska dopiero przy nadarzającej się sposobności jako materiał, uzupełniający właściwą lekturę.

Wprowadzenie tych różnych sposobów lektury, ożywi naukę, wzbudzi zainteresowanie i zachęci do samodzielnego czytania. Unikając stosowania jednego sposobu, ograniczy nauczyciel t. zw. czytanie statystyczne do tekstów wyjątkowo trudnych, lub wymagających dokładniejszych rozważań, zasadniczo zaś omawiać będzie utwory jako całości. Dotyczy to zarówno utworów krótszych, które mogą być w całości czytane w szkole, jak i dłuższych, które w takim razie muszą być uprzednio przeczytane w domu.

Sposób omawiania utworu, jako całości, zależy będzie od jego charakteru, od zainteresowań uczniów, oraz od celów, jakie nauczyciel zamierza przez lekturę osiągnąć. Inaczej będzie więc omawiał dzieło z zakresu literatury pięknej, aniżeli rozprawkę popularnonaukową, inaczej poezję, aniżeli prozę, inaczej utwór o charakterze uczuciowym, aniżeli refleksyjnym. Jeżeli uczniowie pod wpływem lektury wysuną samorzutnie pewne spostrzeżenia, lub wątpliwości, ujmie je nauczyciel w odpowiednie zagadnienia, które staną się następnie ośrodkiem zbiorowych rozważań klasy nad utworem. Mogą to więc być takie kwestje, jak rozważanie jakiegoś znamiennego rysu postaci bohatera, lub rozpatrywanie jakiegoś epizodu akcji, to znowu oświetlenie pewnych szczegółów fta lub wyjaśnienie jakiejś charakterystycznej sceny, czy zawilej sytuacji. Dając w ten sposób posłuch zainteresowaniom uczniów, nie ograniczy się nauczyciel do wyłącznego omawiania zagadnień przez nich wysuniętych; gdy spostrzeże, że dotyczą one raczej szczegółów zewnętrznych lub mniej ważnych, skieruje ich uwagę na momenty istotne, aby wedle możliwości zgłębili utwór i odnieśli korzyści zarówno pod względem wychowawczym, jak i dydaktycznym. Podobnie postąpi, gdy lektura utworu nie wywoła samodzielnej reakcji ze strony uczniów.

Dostosowując do powyższych wymagań sposób opracowania, zamiecha jednakże wszelkich rozbiórów historyczno-literackich lub ważnych dla teorii literatury, jako niewskazanych na tym poziomie nauki.

Z tego powodu nie byłoby rzeczą wskazaną rozpatrywanie w sposób systematyczny w czytanych utworach wszystkich składników, wskazanych w programie (tło, akcja, postacie i t. p.), gdyż one wystąpią przy omawianiu utworów nie jako pojęcia, wyodrębnione w pewne schematy, lecz jako integralne składniki rozważanej treści.

Tak więc w szeregu różnorodnych zagadnień będziemy ujmować raz te, raz inne składniki utworu, a uczniowie przyzwyczajają się z wolna do rozróżniania tła, zdawania sobie sprawy z przebiegu akcji, rozumieją rolę i znaczenie postaci ludzkich i t. p., bez teoretyzowania, w oparciu o materiał lektury. Nauczyciel musi przytem liczyć się ze stopniowaniem trudności w związku z postępem rozwoju umysłowego młodzieży i coraz bardziej skomplikowanym materiałem lektury. Z tych względów początkowo (w kl. I i II) zwróci raczej uwagę na wydarzenia, ich przyczyny i skutki, tudzież czyny ludzkie i ich pobudki, wydobywając w ten sposób z czytanych utworów bezpośrednio momenty ideowe, później zaś (w kl. III i IV) będzie rozpatrywał bardziej zawiłe spłoty wydarzeń, wniknie głębiej w świat myśli i uczuć postaci ludzkich, ujmując w ten sposób coraz dokładniej zawartość ideową i uczuciową dzieł literackich.

Z omawianiem utworów łączy się również rozpatrywanie stylistyczno-językowej strony utworów literackich. Ma ono na celu umożliwić młodzieży głębsze wniknięcie w wartości obrazowe, uczuciowe i pojęciowe języka literackiego, uświadomić jej różnorodność środków stylistycznych, używanych do przedstawienia zjawisk świata zewnętrznego i wyrażania w treści wewnętrznej, pośrednio zaś ułatwić jej wypowiedzanie własnych przeżyć. Rozważania te mają mieć charakter przygodny i wiązać się ściśle z nadającym się do tego materiałem. Podobnie tylko przy nadarzającej się sposobności należy uczniom uświadomić istnienie w dziele literackim pierwiastków: opowiadającego, refleksyjnego i uczuciowego.

W klasie I osiągną uczniowie pewną wprawę w wyróżnianiu pierwiastków: opowiadającego i opisowego, opierając się na odpowiednio dobranym materiale. W kl. II uchwycą zasadnicze różnice zewnętrzne między poezją a prozą, jak: mowa wiązana, obrazowość języka, przewaga pierwiastka uczuciowego w poezji, a mowa niewiązana, prostota języka i przewaga pierwiastka rozumowego w prozie (zwłaszcza naukowej), mogą jednak w pewnych wypadkach spostrzec obrazowość języka oraz element uczuciowy w prozie (poetyckiej). Podobnie rozumieją, że epika służy poecie do odtworzenia postaci i zdarzeń (a więc świata zewnętrznego), zaś liryka do wyrażania myśli, uczuć i przeżyć (a więc świata wewnętrznego). Zauważą jednak w klasie III, że i epika zabarwia się niekiedy

lirycznie (Pan Tadeusz). Należy również zwrócić uwagę na umiejętność rozważania znamienych cech powieści i noweli.

Z lekturą i omawianiem utworów literackich łączy się również kwestia poprawnego ich czytania i wygłaszania, z uwzględnieniem akcentu logicznego i uczuciowego. Nakłada to na nauczyciela 2 obowiązki: a) kontroli głośnego czytania uczniów w szkole, b) wdrażania ich do coraz poprawniejszego wygłaszania. O ile przy sposobności głośnego czytania w klasie zauważymy braki lub niedomaganie w tym względzie, to zbadamy powody, udzielimy odpowiednich wskazówek; będziemy wymagali od uczniów słabo czytających ćwiczeń w głośnym czytaniu w domu. W związku z utworami, przeznaczonymi do uczenia się napamięć, przeprowadzi nauczyciel od czasu do czasu odpowiednie ćwiczenia w klasie. Oprzemy je na materiale, poprzednio omówionym, wychodząc z założenia, że czytać poprawnie z uwzględnieniem akcentów można tylko teksty dobrze znane. Ćwiczenie w wygłaszaniu musi być ponadto poprzedzone rozważaniami, dotyczącymi przestankowania, akcentów oraz modulacji głosu. Po omówieniu ich w dyskusji z klasą, wezwie nauczyciel poszczególnych uczniów do wygłaszania z uwzględnieniem omówionych zasad. Utrwaliwszy tą drogą sposoby wygłaszania danego tekstu, poleci go opracować i opanować w domu. Należy przytem dać uczniom wskazówki, jak uczyć się napamięć. Przy wygłaszaniu z pamięci należy zwracać uwagę na wyraźną dykcję, zachowanie odpowiedniego tempa, uwzględnienie akcentów i modulacji głosu, przestrzegając przed przesadą, tępiąc fałszywy patos.

Dobór przeważnej części lektury pod kątem widzenia jej związków z życiem polskim w różnych epokach dopomoże młodzieży do plastycznego odtworzenia sobie różnych jego przejawów. Do osiągnięcia tego celu przyczynią się również rozważania tła akcji, postaci, zawartości rzeczowej, uczuciowej i ideowej czytanych utworów. Dopomogą do tego ilustracje (zamieszczone w wypisach) i gromadzone przez szkołę, jak niemniej rozprawki popularno-naukowe, zawierające wyjaśnienia różnych szczegółów rzeczowych. W ten sposób przeniknie do świadomości młodzieży obok wartości duchowych, tkwiących w dziełach literackich, także pewien zasób wiadomości konkretnych o życiu polskim w przeszłości i teraźniejszości i zarysują się ogólne obrazy życia w różnych epokach. Materiał, dotyczący pewnej epoki, należy wkońcu zebrać i wysunąć pewne wnioski ogólne bez teoretyzowania i definicji. Nie będzie tu bowiem chodzić o wytworzenie sobie pewnych pojęć ogólnych, oderwanych, lecz o wyobrażenie, jak ludzie w danej epoce żyli, czuli i myśleli. Nie zapytamy więc ucznia, co jest „Odrodzenie“, lecz sprawdzimy, czy wyobraża sobie, jak ludzie w tym czasie żyli, czem się

trudnili, lub co najwyżej — dlaczego tę epokę nazywamy Odrodzeniem.

Przy zaznajamianiu uczniów z najwybitniejszymi przedstawicielami piśmiennictwa w różnych epokach ograniczymy się do ukazania ich postaci w żywym i barwnym obrazku, odtwarzającym jakiś charakterystyczny szczegół z ich życia. Sylwety ich zarysują się na odpowiednio podmalowanym tle epoki, przyczem obrazki z ich życia będą jednocześnie zwierciadłem życia tych czasów. Również fragmenty ich twórczości wystąpią przeważnie jako wyraz życia kulturalnego epoki.

Należy również otoczyć opieką lekturę większych utworów, odpowiadających potrzebom i zainteresowaniom młodzieży. Pod tym też kątem widzenia trzeba ją będzie dobierać, bez narzucania młodzieży przemocą rzeczy obcych dla niej. Przy wyborze lektury, wspólnej dla całej klasy, dostosuje się nauczyciel do typowych na danym poziomie zainteresowań młodzieży, uwzględniając w pewnym okresie zainteresowania podróźnicze, w innym techniczne, tożnów krajoznawcze, czy społeczne i t. p. Przy sprzyjających warunkach uwzględni nawet zainteresowania poszczególnych grup młodzieży, ale przy omawianiu wyników w klasie postara się znaleźć węzły, łączące różnorodne zainteresowania w pewną całość.

W wyborze lektury da nauczyciel pierwszeństwo tym dziełom, które w danym środowisku mogą znaleźć najżywszy oddźwięk w duszach młodzieży, przyczyniając się w ten sposób do jej pogłębienia wewnętrznego. Przy omawianiu zaś zagadnień, związanych z treścią i formą utworów literackich, wysuną się na plan pierwszy głębsze momenty ideowe i emocjonalne, które mogą się przyczynić do pogłębienia uczuć religijnych, etycznych, patriotycznych oraz obywatelsko - państwowych młodzieży i związać ją bezpośrednio z nieprzemijającymi wartościami ducha polskiego.

Reasumując powyższe uwagi, należy przy opracowaniu dzieł literackich uwzględniać przede wszystkim tkwiące w nich głębokie wartości wychowawcze.

NAUKA O JEZYKU.

Nauka o języku ma w gimnazjum kupieckim charakter częściowo teoretyczny, przeważnie jednak praktyczny, t. zn. musi najpierw odświeżyć w pamięci uczniów wytworzone w szkole powszechnej pojęcia gramatyczne (np. odróżnianie głosek od liter, samogłosek od spółgłosek, rozróżnianie części mowy, deklinacji od konjugacji i t. p.), a następnie przy rozpatrywaniu systemu współczesnego języka polskiego mieć na względzie nie tyle cele teore-

tyczno-poznawcze, ile normatywne, aby pomóc uczniom do jasnego zdawania sobie sprawy, jak należy mówić i pisać poprawnie.

Uwzględniając ten charakter nauczania gramatyki, nauczyciel będzie dbał o to, aby każdą zdobytą i wyjaśnioną wiadomość gramatyczną wiązać z ćwiczeniami normatywnymi, których celem będzie utrwalenie zdobyczy i przemiana jej w umiejętność posługiwania się poprawną formą w mowie i piśmie.

Z tym charakterem nauczania wiąże się, podkreślone w programie, zwracanie uwagi w klasie I na chwiejności i osobliwości w odmianie lub rodzaju rzeczownika (np. bala — balu, zamka — zamku, pięści i pięście, pachołcy i pachołkowie; ten mórg i ta morga; szmat i szmata (r. ż.) i t. p.), w klasie II na także zjawiska w odmianie zaimek (np. B. tę — tą; D. jego, niego, go) i liczebnika, zwłaszcza w połączeniu z rzeczownikiem, zaś w klasie III na właściwości składniowe czasowników i przyimków oraz na poprawne używanie form koniugacyjnych. Tu znajdą wyjaśnienie wypadki niewłaściwego używania składni czasowników lub gwarowych form koniugacyjnych (np. domagać się o co, opisywać o czemś, używać mydło, pastę; my się zgodziliśmy i pojedziemy, przyszedłem i poszedłem = przyszedłem i poszedłem i t. p.).

Nauczyciel winien również poświęcić baczniejszą uwagę niektórym typom zadań podrzędnych, np. celowym, przyczynowym, warunkowym i przyzwolonym, wyjaśniając przy współpracy nauczyciela korespondencji wypadki sporne lub wątpliwe używania tych zdań, bądź też zastępowania ich okolicznikami imiesłowowymi, rzeczownikami i t. p.

Rozważaniu tych zagadnień poświęci się szereg jednostek metodycznych w postaci lekcji całogodzinnych lub półgodzinnych, zależnie od uznania nauczyciela. W zakresie granic tematu lekcyjnego należy baczyć, aby on dał się w zamierzonym czasie opracować i wyczerpać.

Metoda pracy musi być tak dobrana, aby nauczyciel, utrzymując wśród uczniów zainteresowanie, pomagał im w miarę możliwości do samodzielnego rozwiązywania zagadnień na drodze, kształcącej zdolności logicznego rozumowania i poprawnego formułowania wniosków.

Lekcja gramatyki powinna składać się z trzech powiązanych ze sobą części. Część pierwszą wypełni opis zjawiska, oparty na materiale, zebrany przy udziale uczniów lub na podręczniku (jeżeli chodzi o system gramatyczny, np. jakiś wzór deklinacyjny). Część drugą poświęcimy wydobyciu (również przy współpracy uczniów) ewentualnych chwiejności lub osobliwości form fleksyjnych, czy też zjawisk z zakresu składni, bądź właściwych ogólnopolskiemu

językowi literackiemu (np. u Sienkiewicza „...złe będziemy płacić dobrem“... i „Z nieposłuszeństwa wszystko zło... płynie“, lub u Żeromskiego „Bali się podnieść oczu i przemówić słowa“, a znowu „lękał się wznieść oczy...), bądź pojawiających się częściej na tle gwarowych zwyczajów danej okolicy. Po wydobyciu i wyjaśnieniu chwiejności, czy osobliwości ustalimy bądź formę obowiązującą, bądź wskażemy w wypadkach dopuszczalności dwóch form, na częściej używaną (np. postaci — postaci). Część trzecia będzie mieć za zadanie utrwalenie i zastosowanie zdobytej wiadomości w praktycznym użyciu zapomocą ćwiczeń na nowych przykładach, wybranych z języka potocznego, bądź też z tekstu wypisów.

Zdarzy się niekiedy, że opis zjawiska wypełni przeważną część lekcji, lub jej materiał nie nastarczy sposobności do wydobycia osobliwości, czy oboczności odmiany, chwiejności w użyciu składni. Wówczas część druga ulegnie, zależnie od uznania nauczyciela, ograniczeniu lub całkowitem usunięciu.

Przy końcu lekcji ustalamy temat pracy domowej, podobny swym charakterem do omówionych powyżej ćwiczeń. Zmusi on ucznia do utrwalenia pewnego materiału językowego pod kątem widzenia nowo zdobytej wiadomości i przy pomocy poznanej metody, tym razem samodzielnie, bez pomocy nauczyciela czy kolegów.

W kierowaniu lekcją gramatyczną powinien nauczyciel przestrzegać trzech zasad: 1) żeby przedmiot uczynić możliwie przystępnym, opierając się na obfitym materiale przykładów i posługując się konsekwentnie jednoznaczną i zrozumiałą terminologią; 2) żeby uczniów ożywić przez pracę, wyrażającą się w odpowiedziach ustnych lub piśmiennych; 3) żeby nie narzucać zbyt rygorystycznie puryzmu językowego w wypadkach, gdzie dopuszczalne są dwójakie normy mówienia.

ĆWICZENIA W MÓWIENIU I PISANIU.

Celem tych ćwiczeń jest wyrobienie jak największej sprawności myślowej i językowej. Cel ten da się osiągnąć tylko pod tym warunkiem, że punkt ciężkości pracy nauczyciela i ucznia spoczywać będzie nie na wypracowaniach, sprawdzających postępy uczniów, lecz na samych czynnościach mówienia i pisanja, a więc na ćwiczeniach, wdrażających do możliwie najlepszego wypowiedzania się w mowie i piśmie.

Treść tych wypowiedzi może być różna, zależnie od materiału naukowego, środowiska oraz okoliczności przygodnych, byle tylko nie przerastała poziomu umysłowego młodzieży, i by odpowiadała zainteresowaniom młodzieży. Zgodnie z charakterem za-

wodowym szkoły, nie należy pomijać tematów, związanych z życiem gospodarczym i pracą zawodową. Natomiast jest rzeczą pierwszorzędną, aby forma tych wypowiedzi była z góry przygotowana, związana z programem danej klasy, a tak obmyślona, aby zmuszała ucznia do użycia środków technicznych, których opanowanie stanowi w danej chwili główny cel nauki.

Zgodnie z tym założeniem każde ćwiczenie ustne czy piśmienne powinno być jednocześnie ćwiczeniem stylistycznym. Każdy typ przemówienia lub wypracowania winien być poprzedzony szeregiem ćwiczeń, wdrażających do użycia danej formy lub dostarczających potrzebnego materiału językowego. Zarówno w ćwiczeniach ustnych, jak piśmiennych praca jest podobna, a polega na zebraniu materiału treściowego, należytem jego rozłożeniu oraz nadaniu mu odpowiedniej szaty językowej (w mowie lub piśmie).

Zakres ćwiczeń w mówieniu i pisaniu rozszerza się i pogłębia w miarę rozwoju nauki. Klasa I służy przede wszystkim wyrównaniu różnic w poziomie wyrobienia ortograficznego i językowego uczniów, przybyłych z różnych środowisk. Na pierwszy plan wysuwają się tu opowiadania z przeżyć własnych i życia bieżącego, sprawozdania z lektury, tudzież krótkie wypowiedzi ustne i piśmienne, jako przygotowanie do dyskusji. W klasie II ośrodek taki stanowią opisy przedmiotów, czynności i zjawisk z najbliższego otoczenia, w klasie III charakterystyki postaci z życia i literatury, w klasie IV przemówienia, odezwy, artykuły okolicznościowe i t. p., na tematy z życia szkolnego i pozaszkolnego.

Sprawozdanie jest jedną z najważniejszych i najpowszechniejszych form wypowiedziania się nie tylko w nauce szkolnej, lecz także w życiu praktycznym. To też należy na tę formę od początku nauki baczną zwrócić uwagę i w klasie I doprowadzić do możliwie dobrego jej opanowania, by w klasach wyższych, gdzie pojawiają się nowe ośrodki ćwiczeń w mówieniu i pisaniu, uczniowie mogli się nią posługiwać w sposób naturalny i swobodny. Od samego początku należy też wdrażać uczniów do przejrzystego układu treści przez przyzwyczajanie ich do odróżniania szczegółów ważnych od drugorzędnych, istotnych od przypadkowych, charakterystycznych od konwencjonalnych. Da się osiągnąć przez częste omawianie wypowiedzi ustnych i piśmiennych poszczególnych uczniów przy udziale ogółu klasy. Treścią mogą być wrażenia indywidualne i zbiorowe uczniów, zdarzenia z życia szkolnego i ogólnego, oraz sprawozdania z lektury, na wyższych zaś stopniach także krótkie sprawozdania z lekcji, odczytów, przedstawień teatralnych i kinowych, wycieczek i t. p. Należałoby tu korzystać także z tematów, związanych z dziedziną zawodową.

Drugą, również ważną i powszechną formą wypowiedzania się jest zorganizowana rozmowa, czyli dyskusja, którą należy otoczyć opieką od samego początku nauki. Starania nauczyciela muszą tu iść w dwojakim kierunku. Musi po pierwsze dążyć do utrzymania rozmowy klasowej w granicach pożytecznych dla zamierzonego rezultatu nauki, powtóre zaś dbać o to, by jak najczęściej uczniów brało udział w dyskusji. Pierwszy cel osiągnie, jeżeli będzie dbał o ściśle sformułowanie zagadnienia oraz dostarczenie materiału do dyskusji w postaci przygotowanych zgóry, krótkich wypowiedzi ustnych lub piśmiennych poszczególnych uczniów. Wdrożenie do tej pracy stanowi główne zadanie nauczyciela w przygotowaniu i zorganizowaniu dyskusji. Nauczy więc młodzież zbierania materiału do dyskusji w formie podkreśleń w tekście, cytat, zapisków i t. p., a równocześnie będzie ją stopniowo przyzwyczajał do układania planów wypowiedzi ustnych i piśmiennych tego typu. Młodzież zaś będzie w toku dyskusji zajmować się nie tylko rozważaniem samego zagadnienia, lecz także omawiać sposób jego ujęcia w pracach poszczególnych uczniów. W celu zaś wciągnięcia jak największej ilości uczniów do dyskusji, należy wybierać zagadnienia jak najbardziej interesujące ogół klasy, a w toku rozmowy nie zadowalać się wypowiedziami uczniów, dobrowolnie zgłaszających się, lecz próbować wciągnąć do rozmowy także jednostki mało mówne i nieśmiałe. W sprawozdaniach i dyskusjach, jak również przy każdej innej sposobności, należy przyzwyczajać młodzież do rzeczowego, głównie zaś zwięzłego wypowiadania się w mowie i piśmie, wykorzeniając skłonności do frazeologii i gadulstwa.

W klasie I główną uwagę poświęci nauczyciel opowiadaniu i rozmowie, starając się przetworzyć pierwsze w rzeczowe sprawozdanie, drugą w celowo zorganizowaną dyskusję.

W klasie II zajmie się głównie opisem, zarówno t. zw. artystycznym (literackim), jak ścisłym (naukowym). Głównym warunkiem powodzenia tych ćwiczeń będzie ciągle zestawianie słów z rzeczą samą. Praca w tej dziedzinie będzie polegała na zaostreniu zmysłu obserwacyjnego młodzieży, tudzież na dostarczaniu jej materiału językowego w takiej obfitości, by mogła zeń swobodnie korzystać przy tych ćwiczeniach. Zacząć należy od opisu przedmiotów i zjawisk z życia codziennego, następnie zaś przejść do przyrody, techniki i zawodu kupieckiego. W tej ostatniej dziedzinie nasuwałyby się takie tematy, jak sklep szkolny, okno wystawowe, pracownia towaroznawcza i t. p. W dziedzinie opisu ścisłego należy przeprowadzić młodzież od wyliczania szczegółów do ujmowania ich zespołów w pewną całość, zaś w dziedzinie opisu arty-

stycznego od opisu rzeczowego do subiektywnego, od opisu cech przedmiotu lub zjawiska do ujmowania wyobrażeń własnych o przedmiocie lub zjawisku. Pierwszy cel osiągniemy przez wykonywanie opisów pod kątem widzenia pewnej zasadniczej cechy przedmiotu (np. jego wyglądu, czynności, przeznaczenia i t. p.) drugi zaś, jeżeli tematem opisu uczynimy przedmiot lub zjawisko, do którego młodzież odnosi się z żywym zainteresowaniem, lub damy jej możliwość wybrania takiego materiału.

Charakterystyki osób w klasie III winny się opierać przede wszystkim na dokładnej obserwacji postaci z życia, albo dokładnej znajomości materiału, o ile chodzi o postacie z lektury. Znowu jednak praca nie będzie polegała na mechanicznym zbieraniu rysów zewnętrznych i cech wewnętrznych postaci, lecz na odróżnianiu rysów zasadniczych od cech przypadkowych, na umiejętności chwytania tego, co dla danej postaci jest najbardziej charakterystyczne, i na odtwarzaniu tego materiału w sposób żywy, przy użyciu właściwych środków stylistycznych. Szczególną opieką należy otoczyć takie tematy, do których młodzież będzie mogła ustosunkować się subiektywnie, wyrażając np. swoje współczucie dla warstw upośledzonych lub jednostek krzywdzonych czy wyzyskiwanych, swój kult dla jednostek bohaterskich i szlachejnych, pogardę dla mało wartościowych i t. p. Takie ujęcie tematu będzie mieć urok bezpośredniości, jak również pozwoli na wyzyskanie kryjących się tu momentów wychowawczych, pod warunkiem, że nie będą one narzucone. Podobnie jak w klasie II, należy i tutaj korzystać z nadarzających się sposobności do charakterystyki różnych typów klientów, pracowników i pracodawców w sklepie, kantorze, biurze, magazynie i t. p. Wogóle należy przy tych ćwiczeniach pamiętać o tem, że ich celem nie jest jedynie zdobycie wprawy stylistycznej, ale również pogłębienie znajomości świata otaczającego i wartości wewnętrznych człowieka.

Po opanowaniu przez uczniów techniki opowiadania (sprawozdania), opisu i charakterystyki, przyjdzie wreszcie w klasie IV kolej na formy wypowiedzi praktyczne, jak np. przemówienia, odezwy okolicznościowe, okólniki, protokoły zebrań, ogłoszenia handlowe, teksty reklam i t. p., wiążące się z życiem szkolnym, zdarzeniami aktualnymi i potrzebami zawodu. Powinny one znaleźć między innymi zastosowanie na zebraniach organizacji szkolnych i różnych kółek. Chodzi tu o wdrożenie młodzieży do pełnienia w przyszłości takich funkcji społecznych, które obok wartości wewnętrznych wymagają łatwości wypowiedzania się słowem i piśmem w sprawach użyteczności społecznej i w pracy zawodowej.

Jako przygotowanie do ćwiczeń ustnych i piśmiennych przewiduje program dwie czynności, które winny je od czasu do czasu wyprzedzać. Jedna to „gromadzenie, objaśnianie i stosowanie praktyczne słownictwa, zaczerpniętego z mowy potocznej i lektury” — czyli t. zw. ćwiczenia słownikowe, druga to „opracowywanie zbiorowe krótkich wypracowań lub ich fragmentów, ze zwracaniem uwagi na układ treści, poprawność językową i dobór właściwych środków stylistycznych” — czyli t. zw. ćwiczenia redakcyjne. Pierwsza zmierza do pomnożenia czynnego zasobu słownikowego ucznia, aby miał dostateczny materiał językowy do wypowiedzania własnych przeżyć i obserwacji, druga — do wyrabiania wrażliwości na układ i związek logiczny myśli oraz na dobór odpowiednich wyrazów i zwrotów.

Stosunek ćwiczeń słownikowych do ćwiczeń w mówieniu i pisaniu może być dwojaki. Albo uczniowie przy pomocy nauczyciela zbierają materiał słownikowy z własnych zasobów językowych, względnie lektury według pewnych zespołów rzeczowych czy kategorii formalnych i piszą następnie wypracowanie, którego temat jest tak dobrany, że zmusza ich do wydatnego korzystania z tego materiału, albo wyznacznikiem materiału staje się temat wypracowania, a wówczas praca uczniów i nauczyciela polega na zebraniu słownictwa, jakie w danym wypracowaniu znajdzie pewne zastosowanie. Pierwsza metoda ujawni się w wypracowaniach, związanych z lekturą, druga — w związku z przeżyciami i obserwacją świata zewnętrznego.

Przy gromadzeniu słownictwa należy liczyć się z potrzebami praktycznymi i zakresem wiedzy ucznia, zatem zachować odpowiedni umiar. Tak więc w zakresie słownictwa, związanego z kulturą Polski należy uwzględnić głównie słownictwo, dotyczące miast i mieszczaństwa. Przy omawianiu wyrazów staropolskich podać nauczyciel ich znaczenie, powstrzymując się od objaśnień historycznych. Przy rozważaniu t. zw. słownictwa zawodowego będzie rzeczą wskazaną dokładnie rozgraniczyć zakres działalności nauczycieli zawodowców od terenu nauczania polonisty, którego praca zamknie się w obrębie czuwania nad poprawnością polszczyzny. Nie będzie więc zadaniem nauczyciela języka polskiego wyjaśnianie znaczenia lub pochodzenia t. zw. „terminów technicznych” (np. żyro, indos, manco), ale 1) ustalenie poprawnej formy w wypadkach chwiejności odmiany (np. wekslu czy weksła), akcentowania czy pisowni wyrazów obcych (klient, klijent); 2) rozważanie wyrażań i zwrotów, zbudowanych z wyrazów polskich, a stosowanych w sposób budzący wątpliwości (np. „W załatwieniu listu... donoszę” lub „W posiadaniu pisma... zawiadamiam”); 3) zastępowanie zbędnych

wyrazów obcych — polskimi (np. komunikuję = donoszę, zawiadamiam).

Obok ćwiczeń słownikowych ważną rolę odgrywają ćwiczenia redakcyjne. Polegają one na wypracowaniu wspólnym wysiłkiem jak najlepszej formy dla pewnej treści, którą zbieramy z przeżyć uczniów lub lektury, poczem omawiamy układ treści, wreszcie dążymy do ustalenia możliwie najdoskonalszej szaty stylistycznej. Ćwiczenia takie mogą opierać się bądź na doraźnym układaniu całości wypowiedzenia przez młodzież, bądź też na uprzednim przygotowaniu przez nią tekstów piśmiennych. Z kilku proponowanych redakcyj pewnego tematu lub poszczególnych jego motywów uczniowie wybierają najlepszą i próbują ją jeszcze udoskonalić pod względem kompozycyjnym i językowo stylistycznym, dobierając możliwie najlepszych wyrazów i zwrotów, przekształcając budowę zdań poszczególnych i całych ustępów i t. p. Tu znajdzie się również sposobność do ustalenia poprawnego przestankowania i składni zdań w typowych przykładach z korespondencji handlowej. Ćwiczenia takie są zwłaszcza pożądane w tych wypadkach, w których chodzi o wprowadzenie w nową formę wypowiedzenia się, a więc sprawozdania, opisu, charakterystyki, przemówienia okolicznościowego i t. p. Ważną rolę odgrywają również ćwiczenia, polegające na skracaniu i rozszerzaniu celowo dobranych tekstów z wypracowań uczniów, lektury lub nawet prasy codziennej, uczą bowiem zwiększonego wypowiedzania się w mowie i piśmie, zwłaszcza przy sposobności układania i omawiania tekstów ogłoszeń handlowych i reklam.

Łączące się z temi ćwiczeniami lub niezależnie od nich układanie planów winno mieć charakter pomocniczy, dostosowany do różnych rodzajów wypowiedzi ustnych lub piśmiennych. Dla opowiadań, opisów i charakterystyk plan ściśle logiczny jest naogół zbędny, gdyż opierają się one na skojarzeniach natury psychologicznej. Szczerzej dopiero należy uwzględnić układanie planów przy materiale klasy IV. W klasach niższych należałoby ograniczyć się do układania planów rozprawek popularno-naukowych oraz krótkich wypowiedzi ustnych i piśmiennych, które mają stanowić podstawę dyskusji klasowej przy omawianiu wybranych zagadnień z życia bieżącego i lektury. Naogół trzeba wszelkimi sposobami zmierzać do tego, aby młodzież zdawała sprawę ze swych przeżyć i obserwacji w formie możliwie uporządkowanej i poprawnej pod względem logicznym, ale do tego powinna się przyzwyczajać raczej drogą intuicji, niż przez tworzenie schematycznych katalogów cech spisanych przedmiotów lub zjawisk.

Inne ćwiczenia praktyczne, powtarzające się stale na wszystkich stopniach nauczania, t. j. wskazywanie i wykorzenianie błędów, mają już charakter pomocniczy. Program określa tę pracę jako „omawianie wspólne wypowiedzi ustnych i prac piśmiennych w klasie; ocena ich stron dodatnich i ujemnych; wyszukiwanie i prostowanie usterek w układzie treści, błędów logicznych, językowych, stylistycznych i ortograficznych; wdrażanie do należytego układania treści, używania prawidłowych form gramatycznych, odpowiednich zwrotów stylistycznych, poprawnej pisowni, właściwego przestankowania. Te zabiegi dydaktyczne są dlatego ważne, że nauczyciel nie może się ograniczyć do wskazywania błędów w wypowiedzeniach ustnych czy pracach piśmiennych, lecz musi te błędy i usterki poddać dyskusji przy możliwie najwyższym udziale młodzieży całej klasy, a następnie organizować odpowiednie ćwiczenia praktyczne, zmierzające do zastąpienia form błędnych poprawnymi, nieudolnych doskonalszemi. Zależnie więc od rodzaju tych usterek i błędów (gramatyczne, stylistyczne, ortograficzne) nauczyciel raz to, drugi raz inne zagadnienie z tych dziedzin uczyni przedmiotem specjalnej obserwacji uczniów, omówi obszerniej zjawisko gramatyczne czy prawidł ortograficzne i uzupełni te teoretyczne wyjaśnienia niezbędnymi ćwiczeniami praktycznymi, zadaniami do przerobienia w klasie lub w domu. Podobne postępowanie wskazane jest również przy poprawianiu błędów, popełnianych przez poszczególnych uczniów, gdy nie ograniczymy się do negatywnej czynności podkreślenia błędów, lecz polecimy do przerobienia odpowiednie ustępy z podręcznika gramatyki czy ortografii, oraz każemy wykonać szereg odpowiednich ćwiczeń.

Dopiero bowiem taka indywidualizacja środków zasadniczych pozwoli nam wyrównać ogólny poziom klasy w tej dziedzinie.

W celu zorientowania się w postępach i niedomaganiach młodzieży, winien nauczyciel starannie zbierać swoje spostrzeżenia co do sposobu wypowiedzania się uczniów ustnego, jak i piśmiennego. Nadto przejrzy on kilka razy w roku (bez obowiązku poprawiania) całokształt prac piśmiennych uczniów, bądź składanych mu każdorazowo na kartkach, bądź zebranych w oddzielnych zeszytach przedmiotowych. W klasach I i II poprawi dokładnie raz na cztery tygodnie, zaś w III i IV raz na sześć tygodni wypracowania wszystkich uczniów, pisane w klasie.

ROLA PODRĘCZNIKA I POMOCY NAUKOWYCH.

Wypisy, jako zbiór odpowiednio dobranych utworów, odgrywają ważną rolę w dziedzinie poznania kultury. W doborze utwo-

rów należy się kierować wartością literacką oraz przystosowaniem materiału do psychiki młodzieży; w doborze zaś ilustracji uwzględniać charakterystyczne przejawy życia kulturalnego różnych epok. W klasie IV nie przewiduje program stosowania wypisów, lecz wybór liryk i nowel oraz prozy popularno-naukowej i publicystycznej w osobnych wydawnictwach.

Obok wypisów wypadnie posługiwać się podręcznikiem gramatyki o charakterze normatywnym. W przeciwieństwie do wypisów nie stanowi on podstawy nauczania, lecz środek do scalenia nabytych wiadomości i pomoc w pracy domowej. Ważną rolę w nauczaniu języka odgrywa również lektura większych utworów, których dobór ze spisów, zatwierdzonych co pewien czas przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, pozostawiony jest nauczycielowi zależnie od względów na psychikę młodzieży i potrzeby nauczania.

Do książek pomocniczych należą encyklopedje i słowniki. Encyklopedje ułatwią pracę nad lekturą i pozwolą uczniom samodzielnie radzić sobie z nieznanymi pojęciami. Podobną rolę spełni słownik języka polskiego, słownik wyrazów obcych i t. p.

Pomocniczą rolę w nauce mogą odegrać czasopisma dla młodzieży oraz, zwłaszcza w klasie IV, odpowiednie wycinki z dzienników.

Encyklopedje, słowniki i t. p. nie zastąpią jednak ważnej pomocy, jaką w nauce języka polskiego muszą stanowić ilustracje, modele, przezrocza i t. p. Wymagać tego będzie zwłaszcza materiał dziejów kultury, zawarty w wypisach. Dlatego też szkoła musi rozporządzać odpowiednimi zbiorami, które umożliwią realizację postulatów programu. Tu znajdują miejsce obok tablic ściennych fotografie, przezrocza, filmy, modele i t. p.

Różnorodne będzie ich zastosowanie w praktyce szkolnej. Raz więc będą służyć jako ilustracja rzeczowa, np. przy objaśnianiu wyrazów, innym razem jako uplastycznienie jakiejś sceny, zdarzenia, faktu dziejowego, to znowu jako charakterystyczny przykład twórczości artysty.

W związku z tem różny będzie charakter tych pokazów. Przy objaśnieniu niektórych pojęć posłużą tylko do zilustrowania przedmiotu, odegrają więc rolę czysto informacyjną, zaś przy objaśnianiu jakiejś sceny, zdarzenia, faktu dziejowego, obrazu z życia epoki będą mieć charakter częściowo informacyjny, częściowo emocjonalny. Z jednej strony ułatwią zrozumienie rzeczy, uświadomią lub uplastycznią zdarzenie, z drugiej zaś. pobudzając wyobraźnię, po-

mogą wniknąć w ducha epoki, wywołają odpowiednią reakcję uczuciową w duszach młodzieży.

Oglądanie i omawianie dzieł sztuki w szkole musi się zasadniczo opierać na reprodukcjach, należy jednak korzystać z każdej sposobności, by zaznajomić młodzież z oryginałami w muzeach. Od czasu do czasu wypadnie również przy lekturze, jak i nauce języka uwzględnić utwory muzyczne. Utwór muzyczny zjawi się raz jako przejaw epoki (np. nokturny, ballady Szopena jako wyraz romantyzmu w muzyce), to jako ilustracja życia (tańce, piosenki obrzędowe, ludowe, żołnierskie), wreszcie jako ilustracja uczuć lub nastrojów poetyckich. Wyzyskać przytem należy środki naturalne (audycje), płyty gramofonowe lub radiofonizację, przyczem płyty mogą oddać usługi jako ilustracja gwar polskich.

Pewną pomocą będzie tam, gdzie warunki na to pozwolą, teatr, maogół zaś wyzyska polonista korzyści, jakie dla nauczania swego przedmiotu będzie mógł wyciągnąć z bezpośredniego zetknięcia młodzieży ze światem otaczającym. Dlatego też niepośrednią rolę odegrają w tym wypadku odpowiednio zorganizowane wycieczki szkolne.

KORELACJA JĘZYKA POLSKIEGO Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Ze względu na cele kształcenia zawodowego ma historia w gimnazjum kupieckim kłaść raczej nacisk na procesy gospodarczo-społeczne, niż polityczne. W ten sposób przygotowuje ona grunt do zrozumienia i odczucia obyczajowości i kultury duchowej Polski w jej dorobku i rozwoju dziejowym, co jest jednym z głównych celów nauki języka polskiego. Takie wykorzystywanie zainteresowania młodzieży daną epoką przez równoległe oświetlanie jej z dwóch różnych punktów widzenia da się jednakże uskutecznić tylko w klasie I przy omawianiu średniowiecza i wieku XV w Polsce. W dalszym ciągu nauki — wobec rozłożenia materiału historii na 2 lata, a języka polskiego na 4 lata nauczania, historia wyprzedzi naukę języka polskiego tak dalece, że o związkach niezbyt odległych w czasie między temi dwoma przedmiotami nie może być mowy.

Ważną natomiast rzeczą przy korelacji z historją będzie skompletowanie materiału ilustracji, rycin, reprodukcji obrazów, dzieł sztuki, przezroczy i t. p., któremi posługiwać się będziemy przy nauczaniu obydwu przedmiotów, samo bowiem powtórne ich obejrzenie i następne omówienie przyczyni się do odnowienia w pamięci różnych przejawów życia społeczno-gospodarczego, skojarzonych

z pewnymi procesami i faktami historycznymi. Będzie to naogół korelacja trudniejsza i ograniczona przeważnie do anamnezy, ale jedynie możliwa i realna w danych warunkach.

Z zespołem przedmiotów zawodowych korelacja jest możliwa do pomyślenia w tym sensie przedewszystkiem, że w materiale lektury języka polskiego będą pożądane takie utwory, któreby uwiadczały wartość pracy zawodowej, jej znaczenie dla kultury narodu, oraz budziły dla tej pracy szacunek i przywiązanie.

Przechodząc do szczegółów, możnaby wykorzystać pewne zbieżności między charakterem opisowym nauki przyrody i towaroznawstwa, a ćwiczeniami językowymi, w których opis odgrywa, począwszy od klasy II, pewną rolę. Podobnie pewną wartość dla korelacji z organizacją i techniką handlu mogą mieć ćwiczenia w charakterystyce osób, przewidziane dla języka polskiego w klasie III. Byłoby również pożądanem ustalić w nauce korespondencji handlowej (organizacji i techniki handlu) pewne wypadki niewłaściwości stylistycznych, do których popełniania skłonni są uczniowie, celem przeciwdziałania tym wykojejeniom językowym. Przy omawianiu wyrazów obcych wypadnie zwrócić uwagę na terminologię pojęć handlowych, przyczem, wobec braku ustalenia naukowego i językowego tej terminologii, konieczną jest współpraca nauczyciela języka polskiego z nauczycielami handlowcami w sprawie jednoznacznego używania i wyjaśniania tych wyrazów obcych, a także tych, które możnaby zastąpić polskimi.

Przy ćwiczeniach w układaniu odezów, przemówień okolicznościowych, protokółów i t. p., przewidzianych w programie klasy IV, będzie zwrócona uwaga na teksty reklam, ogłoszeń reklamowych i t. p.

Nauczanie języka obcego pozwoli uczniom łatwiej zrozumieć pewien zakres wyrazów obcych, niejednokrotnie również da sposobność do zestawiania różnic i podobieństw między dorobkiem kultury własnej a obcej, a może nawet do próby charakterystyki cech duchowych obcego narodu.

HISTORJA.

KLASA I.

3 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Obrazy kultury ludów pierwotnych, starożytnego Wschodu i starożytnej Grecji.

Kultura ludów pierwotnych i przedhistorycznych. Przegląd zdobyczy kulturalnych Egipcjan, Babilończyków, Fenicjan i Persów.

Grecja pierwotna. Sparta i Ateny. Obrona niepodległości przed Persami. Wielka kolonizacja. Życie gospodarcze: rolnictwo, przemysł i handel. Kultura duchowa. Rozprzestrzenienie się kultury hellenistycznej i rozkwit życia gospodarczego w epoce po Aleksandrze Wielkim. Kultura grecka, a kultura dzisiejsza.

Obrazy z dziejów starożytnego Rzymu.

Początki państwa rzymskiego. Ustrój polityczny, społeczny i życie gospodarcze w epoce republiki rzymskiej. Reformy Gracchów. Dyktatura Cezara.

Oktawjan-August i utworzenie cesarstwa rzymskiego. Rozkwit życia gospodarczego. Kultura umysłowa i sztuka w okresie świetności cesarstwa.

Początki chrześcijaństwa. Rozkład państwa rzymskiego: społeczny i gospodarczy. Podział imperium rzymskiego. Wędrowki ludów. Upadek cesarstwa zachodnio-rzymskiego. Kultura klasyczna a kultura dzisiejsza.

Obrazy z dziejów wczesnego średniowiecza.

Powstawanie nowych państw. Rozwój chrześcijaństwa i wzrost znaczenia Kościoła.

Cesarstwo bizantyjskie i jego znaczenie gospodarcze.

Arabowie. Przemysł i handel arabski.

Cesarstwo Karola Wielkiego; organizacja państwa i życie gospodarcze. Feudalizm. Cesarstwo rzymskie narodu niemieckiego i jego stosunek do Słowian.

Powstanie i rozwój Państwa Polskiego za Piastów; zaczątki monarchistycznego stanowiska Polski za pierwszych Jagiellonów. Ustalenie się i rozkwit porządku średniowiecznego w Europie.

Powstanie Państwa Polskiego i jego obrona przed Niemcami. Bolesław Chrobry. Bolesław Śmiały i Bolesław Krzywousty w walce o granice i niezależność Polski.

Powstanie miast na zachodzie Europy. Rola papieżstwa i cesarstwa w wiekach średnich. Wyprawy krzyżowe. Rozwój miast włoskich.

Polska w rozbiciu dzielnicowym: statut Bolesława Krzywoustego o następstwie tronu; powstanie państwa krzyżackiego; najazdy Tatarów; przeobrażenia społeczno-ustrojowe; kolonizacja na prawie niemieckim; początki miast.

Odbudowanie Królestwa Polskiego. Utrata Pomorza. Kazimierz Wielki, Sprawa Śląska i Pomorza. Odzyskanie Rusi Czerwonej i jej kolonizacja. Gospodarczy rozwój Polski w czasach Kazimierza Wielkiego: rolnictwo, rzemiosło, handel.

Organizacja handlu w Europie. Miasta włoskie, Szampania, Flandria i Hanza. Nauka i sztuka średniowieczna w Europie i w Polsce.

Unja polsko-litewska i wojny z Krzyżakami. Europa i Polska wobec groźby tureckiej. Upadek Konstantynopola i opanowanie morza Śródziemnego i Czarnego przez Turków.

Polska Rzeczpospolita szlachecka. Państwo Polskie u szczytu potęgi i jej załamanie się. Przemiany gospodarcze, umysłowe i polityczne w Europie. Walka o panowanie na morzach.

Odzyskanie Pomorza za Kazimierza Jagiellończyka. Przeobrażenie ustroju w Polsce. Gospodarka folwarczna; położenie włościan. Kultura umysłowa i sztuka w Polsce w XV wieku.

Humanizm i odrodzenie w Europie. Odkrycia geograficzne. Reformacja. Przeobrażenia gospodarcze i polityczne w Europie. Handel portugalski i hiszpański.

Renesans i reformacja w Polsce. Dążność do usprawnienia ustroju w Polsce i Unja Lubelska. Sprawa bałtycka za ostatnich Jagiellonów. Rozwój gospodarczy Polski: rolnictwo, miasta i handel. Bonerowie. Wolna elekcja. Stefan Batory.

Rywalizacja Hiszpanji i Anglii na morzu. Handel holenderski i angielski. Skutki wojen religijnych w Europie.

Przewaga Polski nad Moskwą za Zygmunta III. Walka ze Szwedami o wybrzeża Bałtyku. Polska i Turcja. Kolonizacja ziem południowo-wschodnich Polski. Bunty kozackie. Najazd szwedzki i moskiewski.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość najbardziej charakterystycznych cech kultury greckiej, rzymskiej i wczesnego średniowiecza;

znajomość najważniejszych wydarzeń z dziejów Polski do połowy XVII wieku;

znajomość fragmentów historii powszechnej, łączących się z dziejami Polski;

znajomość najważniejszych przejawów kultury ogólnoeuropejskiej średniowiecznej, humanizmu, odrodzenia i reformacji;

znajomość warunków społecznych i gospodarczych życia Grecji i Rzymu;

znajomość rozwoju życia gospodarczego od wczesnego średniowiecza w ogólnym zarysie, w szczególności form produkcji i wymiany w różnych okresach czasu;

znajomość najwybitniejszych postaci dziejowych, jak np. Cezar, Bolesław Chrobry, Kazimierz Wielki, Batory;

znajomość dat najważniejszych wydarzeń dziejowych, a mianowicie: 480 (bitwa pod Termopilami), 313 (równouprawienie chrześcijan), 476 (upadek cesarstwa zachodniorzymskiego); 800 (koronacja Karola Wielkiego), 966 (chrzest Polski), 1025 (koronacja Bolesława Chrobrego), 1226 (sprowadzenie Krzyżaków do Polski), 1320 (koronacja Władysława Łokietka), 1320 (wynalezienie prochu strzelniczego przez Schwarczka), 1370 (śmierć Kazimierza Wielkiego), 1410 (bitwa pod Grunwaldem), 1440 (wynalezienie druku przez Gutenberga), 1446 (odzyskanie Pomorza), 1492 (odkrycie Ameryki), 1525 (sekularyzacja Prus), 1569 (Unja Lubelska), 1588 (klęska niewyciężonej Armady), 1602 (utworzenie holenderskiej Kompanji

Wschodnio-Indyjskiej), 1618 (pokój w Dywiline), 1648 (początek wojen kozackich);

umiejętność określenia w przybliżeniu przynależności poznanego zjawiska historycznego od epoki przed Chrystusem, względnie po Chrystusie, do wieku, jeśli chodzi o czasy od I do X wieku, zaś do półwiecza jeśli chodzi o czasy od X do połowy XVII wieku;

umiejętność przeprowadzenia prostych porównań poznanych zjawisk dziejowych.

UWAGI.

Naukę historii w klasie I należy zacząć od zaznajomienia młodzieży ze sposobem życia współczesnych ludów pierwotnych na przykładzie dość dobrze obranym (p. Eskimosi lub ludy australijskie). To powinno z kolei prowadzić do uwydatnienia różnicy, jaka istnieje pomiędzy kulturą pierwotną tych ludów a naszą; i wykazania, że kultura europejska wyszła z takich samych pierwocin, a następnie, rozwijana przez cały szereg pokoleń do coraz to wyższego poziomu, osiągnęła wreszcie stan dzisiejszy. Ten rozwój bada nauka prehistorji i historji, wskutek czego należy krótko omówić dzieje człowieka przedhistorycznego, a następnie dopiero przejść do właściwego materiału historji. Przez takie nawiązanie powinna nauka historji stać się w oczach młodzieży przedmiotem żywym, ułatwiającym jej zrozumienie teraźniejszości.

Kurs historji w klasie I stanowi przejście od nauczania epizodycznego do systematycznego. Materiał winien być traktowany obrazowo, w przekrojach poprzecznych, oddzwanzających życie poszczególnych epok. Jeśli danej epoki dotyczy kilka tematów, winny być one traktowane jako kompleks zagadnień przekroju poprzecznego jednej epoki, a nie w rozwoju ciągłym. W zakresie życia gospodarczego można uwydatnić procesy rozwojowe, ale głównie przez porównywanie stanu tego życia w poszczególnych epokach.

Dzieje polityczne należy przechodzić bardzo krótko, traktując je przede wszystkim jako kanwę, na której zagadnienia społeczne i gospodarcze będą szerzej rozwinięte. Dla zobrazowania, jak należy ujmować w tym wypadku materiał nauczania, podaje się niżej kilka przykładów.

Omawiając np. Spartę i Ateny, należy wskazać nietylko na różnicę ustroju państwowego, ale przede wszystkim na różnicę życia gospodarczego i społecznego i na wynikające stąd

skutki. Zapoznając młodzież z wyprawami krzyżowymi, trzeba podać ich przebieg jak najogólniej, natomiast cały nacisk położyć na ich przyczyny i skutki, zwłaszcza społeczne i gospodarcze. Statut Bolesława Krzywoustego w dziedziczeniu tronu wystarczy oświetlić tylko o tyle, o ile to jest potrzebne dla wyjaśnienia genezy epoki rozbitcia dzielnicowego, na której tle będzie następnie przedstawiony szereg tematów społecznych i gospodarczych. Upadek Konstantynopola i opanowanie wybrzeży morza Śródziemnego przez Turków należy potraktować jako punkt wyjścia dla obszerniejszego rozważenia gospodarczych następstw tego zdarzenia. Sprawa bałtycka za ostatnich Jagiellonów i walka ze Szwedami o wybrzeża Bałtyku winny być rozpatrzone przede wszystkim z punktu widzenia interesów ekonomicznych, przyczem rolę i stosunek Gdańska do Polski należy silnie uwydatnić.

Więcej natomiast uwagi należy poświęcić tym faktom politycznym, które tłumaczą stan dzisiejszy (np. utrata a później odzyskanie Pomorza i Gdańska), lub dotyczą pozytywnych wysiłków państwowo-twórczych jak np. odbudowa Królestwa Polskiego przez Łokietka, Unja Lubelska).

Celem wydatnego podkreślenia roli jednostek w budowaniu i rozwijaniu państwowości polskiej, należy w poszczególnych punktach programu uwypuklić postacie o silnej indywidualności, które przez swą działalność odegrały wybitną rolę, jak np. Bolesław Chrobry, Kazimierz Wielki, Stefan Batory. Działalność ich należy przedstawić zarówno na polu politycznym, jak też gospodarczym i kulturalnym.

Zjawiska ustrojowe i gospodarcze winny być omawiane na poziomie klasy I bardzo popularnie. Tematy — kultura grecka, względnie kultura klasyczna, a kultura dzisiejsza — winny doprowadzić młodzież do poznania, co Grecja i Rzym dały dzisiejszemu światu, o ile przyczyniły się do rozwoju naszej kultury. Przy porównaniach należy brać pod uwagę przede wszystkim zewnętrzne przejawy kultury.

W szkołach, do których uczęszcza młodzież mniejszości narodowych słowiańskich i litewskiej, należy uwzględnić najważniejsze fakty z ich przeszłości. Szczególnie podkreślić należy momenty, które wykazują ich zbiorowy i jednostkowy twórczy udział w państwowym życiu Polski, możliwość rozwijania własnej kultury w ramach państwowości polskiej oraz zasadę tolerancji narodowej i wyznaniowej, wytyczną polityki Polski. Zarazem przeciwstawić temu należy brak tolerancji religijnej i narodowej oraz ucisk mniejszości narodowych w państwach, sąsiadujących z Polską.

KLASA II.

3 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Polska w upadku. Czasy absolutyzmu i racjonalizmu w Europie.

Upadek gospodarczy Polski, spowodowany nieszczęśliwymi wojnami drugiej połowy XVII wieku. Rządy magnatów, konfederacje, sejmy i sejmiki.

Wzrost potęgi morskiej i handlowej Anglii. Absolutyzm Ludwika XIV. Merkantylnizm, T. zw. przesilenie Jana Lwa.

Sobieski i złamanie potęgi tureckiej. Racjonalizm, fizjokratyzm, światły absolutyzm Prusy, Austria i Rosja i ich stosunek do Polski za Sasów.

Głosy, żądające naprawy ustroju Polski, i pierwsze próby reform. Konfederacja barska i pierwszy rozbiór Polski.

Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Odrodzenie duchowe narodu polskiego. Utrata niepodległości i pierwsze próby jej odzyskania. Czasy rewolucji francuskiej i wojen napoleońskich.

Działalność Komisji Edukacji Narodowej. Podniesienie kultury umysłowej i artystycznej w Polsce w czasach stanisławowskich. Wzrost dążeń do reformy ustroju państwa. Podniesienie życia gospodarczego kraju: finanse, przemysł. Tyzenhauz.

Rewolucja francuska: przyczyny rewolucji, deklaracja praw człowieka, upadek monarchii, kryzys gospodarczy, dyktatura Napoleona.

Działalność Sejmu czteroletniego w Polsce: wojsko, sprawa mieszczańska, sprawa włościańska. Konstytucja 3 Maja. Konfederacja targowicka i drugi rozbiór Polski. Powstanie Kościuszki. Trzeci rozbiór Polski. Pogląd na przyczyny upadku Państwa Polskiego.

Napoleon w walce o panowanie nad Europą i rozbudzenie idei wolnościowych. Dąbrowski i Legjony Polskie. Sprawa polska w walkach Napoleona z Austrią i Prusami. Księstwo Warszawskie. Kłeska Napoleona i upadek Księstwa Warszawskiego. Kongres Wiedeński i sprawa polska. Gospodarcze skutki wojen napoleońskich.

Czasy reakcji i liberalizmu oraz wielkich przemian społecznych i gospodarczych.

Europa po Kongresie Wiedeńskim: reakcja absolutyzmu; liberalizm, romantyzm. Wynałazki i rewolucja przemysłowa. Kwestja robotnicza.

Królestwo Polskie: położenie polityczne, praca oświatowa, rozwój gospodarczy. Ks. Drucki-Lubecki. Staszic. Litwa i Ruś.

Ruchy rewolucyjne na zachodzie Europy. Powstanie listopadowe. Wielka emigracja polska. Położenie Polaków pod trzema zaborami. Steinkeller. Marcinkowski. Rzeź galicyjska.

Wiosna ludów w Europie. Zdobytcze konstytucyjne. Uwłaszczenie włościan w Europie i na ziemiach polskich. Zjednoczenie Włoch. Austria monarchją konstytucyjną i autonomia Galicji.

Powstanie styczniowe.

Wojna francusko-niemiecka i zjednoczenie Niemiec.

Okres polityki imperjalistycznej i gospodarstwa światowego.

Rusyfikacja, pozytywizm i przemysł w Królestwie Polskiem po powstaniu styczniowym. Ucisk Polaków w zaborze pruskim. Życie gospodarcze. Ks. Wawrzyniak. Rozwój kulturalno-narodowy Galicji w epoce autonomicznej, praca nad podniesieniem gospodarczem kraju. Szczepanowski.

Polityka kolonialna państw europejskich: Anglia w Indiach i dominjach; ekspansja Rosji w Azji i protektorat nad Słowianami na Bałkanach; nabytki kolonialne Niemiec. Wzrost potęgi Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Wojna rosyjsko-japońska.

Imperjalizm, militarizm i pacyfizm. Nowa konfiguracja polityczna Europy.

Rozwój życia społecznego i gospodarczego w XIX i XX wieku, t. j. w okresie kapitalistycznym.

Rozwój nauk i zdobytcze techniki. Postępy w dziedzinie rolnictwa i górnictwa. Rozkwit wielkiego przemysłu. Rozwój środków komunikacyjnych. Wzrost handlu wewnętrznego i zewnętrznego. Polityka handlowa. Stosunki pieniężne i kredyt. Wielkie fortuny: Morgan, Krupp, Rockefeller, Ford. Kartele i trusty. Kryzysy ekonomiczne. Ludność. Oświata ludowa. Socjalizm. Spółdzielczość. Stefczyk. Życie gospodarcze na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku.

WYNIKI NAUCZANIA.

Znajomość dziejów Polski od połowy XVII wieku do roku 1914, ze szczególnem uwzględnieniem epoki stanisławowskiej oraz walk o niepodległość;

znajomość ważniejszych zdarzeń i dziejów powszechnych, związanych z historją Polski;

znajomość prądów umysłowych XVIII i XIX wieku;

znajomość rozwoju życia społeczno-gospodarczego w Polsce na tle ogólnoeuropejskiem od połowy XVII wieku do 1914 roku, a zwłaszcza XIX i w początkach XX wieku, oraz znajomość form produkcji i wymiany w tym okresie;

znajomość dat najważniejszych wydarzeń dziejowych, a mianowicie: 1651 (akt nawigacyjny), 1683 (zwycięstwo Sobieskiego pod Wiedniem), 1769 (maszyna parowa J. Watta), 1772 (pierwszy rozbiór Polski), 1789 (wybuch rewolucji francuskiej), 1791 (Konstytucja 3 Maja), 1793 (drugi rozbiór Polski), 1794 (powstanie Kościuszki), 1795 (trzeci rozbiór Polski), 1796 (Legiony Dąbrowskiego), 1807 (Księstwo Warszawskie), 1807 (parowiec Fultona), 1815 (Kongres Wiedeński), 1825 (pierwsza linja kolejowa w Anglii), 1830/31 (powstanie listopadowe), 1833 (telegraf Morsego), 1848 (wiosna ludów), 1860 (telefon Reisa), 1863 (powstanie styczniowe), 1870/71 (wojna francusko-niemiecka), 1879 (żarówka Edisona), 1885 (samochód benzynowy), 1897 (telegraf bez drutu Marconiego), 1903 (pierwsze samoloty braci Wrightów);

umiejętność określenia w przybliżeniu przynależności poznanego zjawiska historycznego do półwiecza, a do ćwierćwiecza w okresie od 1764 do 1914 roku;

umiejętność przeprowadzenia porównań poznanych zjawisk dziejowych i wyjaśnienia ich przyczyn i skutków.

UWAGI.

Materiał w kursie klasy II jest ułożony bardziej systematycznie niż materiał w klasie poprzedniej. Obrazowe traktowanie winno stopniowo ustępować pragmatycznemu i ciągłemu ujmowaniu materiału, uwypatniającemu procesy rozwojowe życia. Dotyczy to zwłaszcza dziejów społecznych i gospodarczych XIX i XX wieku.

Historja powszechna jest uwzględniona w tej klasie w zakresie szerszym niż poprzednio, ze względu na konieczność doprowadzenia młodzieży do zrozumienia teraźniejszości, a także ze względu na fakt upadku Państwa Polskiego przy końcu XVIII wieku i wy-

silku Polaków w kierunku odzyskania niepodległości, które są dostatecznie zrozumiałe tylko na tle dziejów ogólnoeuropejskich, a zwłaszcza dziejów państw zaborczych. Również winno się obszerniej uwzględnić dzieje gospodarcze powszechne ze względu na konieczność położenia nacisku na rozwój życia gospodarczego ziem polskich w XIX i XX wieku.

Traktowanie historii politycznej winno być takie samo, jak w klasie poprzedniej; tematy polityczne mają być punktem wyjścia, tłem dla rozpatrywania życia społecznego i gospodarczego. Nie dotyczy to tych punktów materiału nauczania, które mają znaczenie wychowawcze, jak utrata państwa i walki o niepodległość.

Dla zilustrowania, jak należy w tej klasie ujmować materiał nauczania, posłużą niżej podane przykłady. Przy omawianiu działalności Komisji Edukacji Narodowej należy podkreślić jej starania o gospodarcze wychowanie społeczeństwa. Wśród przyczyn rewolucji francuskiej trzeba najszerzej potraktować przyczyny ekonomiczne. Podobnie należy uwzględnić w całej pełni momenty gospodarcze w związku z rozpatrywaniem powodów upadku Państwa Polskiego. Temat: „Napoleon w walce o panowanie nad Europą” winien być wyzyskany do przedstawienia systemu kontynentalnego Napoleona i jego skutków gospodarczych.

Ze względów wychowawczych należy podkreślić wyraźną rolę, jaką odegrały w walce o utrzymanie i odzyskanie niepodległości oraz w organizowaniu polskiej siły zbrojnej silne indywidualności, jak Kościuszko, Dąbrowski, Ks. Józef Poniatowski, Łukasieński, Traugutt.

Postacie działaczy gospodarczych, którzy zasłużyli się około podniesienia ekonomicznego stanu kraju, jak Tyzenhauz, Staszic, Ks. Drucki-Lubecki, Steinkeller, Marcinkowski, Szczepanowski, Ks. Wawrzyniak, Stefczyk, należy przedstawić na tle współczesnych im stosunków gospodarczych, uwydatniając ich żmudną i wytrwałą, często niedocenianą i nie dającą doraznych wyników, pracę oraz jej późniejsze korzystne skutki.

Zapoznanie się z postaciami twórców wielkich fortun światowych, jak Morgan, Rockefeller, Ford — winno z jednej strony prowadzić do zilustrowania rozwoju kapitalizmu w ostatnich czasach, a z drugiej strony wykazać, do jak wielkich rezultatów może doprowadzić silna i wytrwała wola i praca.

W szkołach, do których uczęszcza młodzież mniejszości narodowych słowiańskich i litewskiej, należy uwzględnić, podobnie jak w klasie I, najważniejsze fakty z ich przeszłości. Szczególnie podkreślić należy zgubny wpływ upadku Państwa Polskiego na rozwój własnego życia kulturalnego tych mniejszości oraz wskazać

na ich udział w walkach o niepodległość Polski, której sprawę uważały za wspólną.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Nauka historii w gimnazjum kupieckiem ma cel dwojaki: poznawczy i wychowawczy.

Młodzież winna zaznajomić się z dziejami Polski oraz z najważniejszymi wydarzeniami z dziejów powszechnych, które łączą się ściśle z dziejami Polski lub mają ogólnoludzkie znaczenie w zakresie, wystarczającym do zrozumienia całokształtu dzisiejszego życia polskiego. Położenie szczególnego nacisku na historię gospodarczą ma zaznajomić młodzież z pracą gospodarczą ubiegłych pokoleń, z różnorodnością i zmiennością jej form, z jej rezultatami i przez to umożliwić dokładniejsze zrozumienie dzisiejszego życia ekonomicznego oraz jego integralnego związku z wszystkimi innymi dziedzinami życia społecznego.

Nauczanie historii winno prowadzić do stopniowego wytworzenia podstawowych pojęć prawnych i ekonomicznych, wdrażać do historycznego ujmowania faktów, wprawiać w logicznem myśleniu, wreszcie przyzwyczajając młodzież do samodzielnej pracy umysłowej.

Poznanie przeszłości własnej i obcej winno prowadzić młodzież do zrozumienia obowiązków względem Państwa Polskiego i ludzkości, obudzić wiarę w ideały, wskazać potrzebę walki o nie, rozwijać wolę czynu, wreszcie utrwać szacunek dla twórczej pracy indywidualnej i zbiorowej całej ludzkości oraz dla jej dorobku.

Podkreślanie momentów pozytywnych w dziejach Polski, jak rozwój państwowości polskiej, jej potęga, ofiarne i niezłomne walki o niepodległość, winno kształtować u młodzieży uczucie miłości Ojczyzny, przywiązanie do Państwa, budzić dumę z przynależności do niego i szacunek dla jego tradycji, wreszcie umacniać chęć przyczynienia się własną pracą i wysiłkiem do wzmożenia jego potężności i potęgi.

Uwzględnianie obok historii Polski także fragmentarycznie dziejów mniejszości narodowych winno zmierzać do wzajemnego poznania i poszanowania dorobku kulturalnego oraz do zrozumienia zgodnego współżycia w ramach organizacji państwowej polskiej.

Silne uwydatnienie znaczenia życia gospodarczego dla rozwoju i potęgi państw w przeszłości ma stanowić punkt wyjścia w gospodarczym wychowaniu młodzieży. Zapoznanie młodzieży z dziejami gospodarczymi Polski i innych państw, zwrócenie uwagi na wszystkie czynniki postępu w dziedzinie gospodarstwa społecznego, dobitne podkreślenie roli czynnika „ludzkiego“, zarówno jednostkowego, jak i zbiorowego w rozwijaniu życia ekonomicznego, wykazanie znaczenia handlu dla całości życia gospodarczego — winno mieć na celu: wyrobienie w młodzieży wysokiego poziomu ideowości, skierowanej ku sprawom gospodarczym; ugruntowanie świadomości, że indywidualny interes gospodarczy należy podporządkować interesowi państwowemu; zrozumienie konieczności współdziałania z współobywatelami w realizowaniu postępu gospodarczego; pozytywne kształtowanie stosunku młodzieży do pracy gospodarczej, a przedewszystkiem zawodu kupieckiego.

KONSTRUKCJA I UJMOWANIE MATERJAŁU.

Przedmiotem nauczania jest historia kultury, szeroko pojętej, w której skład wchodzi życie polityczne, gospodarcze i duchowe (twórczość umysłowa i artystyczna) przeszłości. Ze względu na specjalnie ważne znaczenie historii społecznej i gospodarczej dla realizowania celów poznawczych i wychowawczych w gimnazjum kupieckim należy traktować ją szerzej aniżeli inne działy historii, zawsze jednak w ściślejsz z niemi łączności i na tle stosunków politycznych, stwarzających ramy i warunki, w których rozwija się życie gospodarcze i duchowe.

Historia Polski stanowi trzon podawanego materiału, podczas gdy w historii powszechnej winny być uwzględniane te fakty i zagadnienia, które są konieczne do wypuklenia dziejów Polski lub mają powszechno-dziejowe znaczenie. Historię polityczną uwzględniać należy w tym stopniu, który pozwoli na zaznajomienie młodzieży z warunkami, w jakich tworzyło się, wznosiło i upadało, wreszcie odradzało się własne Państwo. Najszerzej należy ujmować zagadnienia społeczne i gospodarcze, w szczególności zaś tworzenie się, rozwój i zanik coraz nowych form produkcji i wymiany i to z konieczności na dokładniej poznanem tle ogólnoeuropejskiem, względnie ogólno-światowem.

Materiał nauczania jest dobrany pod kątem widzenia teraźniejszości, wskutek czego staje się on coraz to obszerniejszy w miarę zbliżania się do obecnych czasów. Tak samo szerzej ujęto zagadnienia z przeszłości, które wiążą się ściślejsz z teraźniejszością. Ze

względem na bardzo obszerny materiał historii, który winien być wyczerpany w ciągu dwu lat nauki szkolnej, należy ograniczyć się tylko do najważniejszych faktów i zagadnień.

Punktem wyjścia nauki historii winno być zapoznanie młodzieży z kulturą dzisiejszych ludów pierwotnych, oparte na najbardziej typowych przykładach. Przedstawienie dziejów ludzkości, od czasów przedhistorycznych poczynając, a na najnowszych kończąc, ma stać się ilustracją, jak mozolnie i stopniowo od pierwotnin rozwijała się nasza dzisiejsza kultura, jakie szczeble przechodziła i jaki poziom obecnie osiągnęła. Należy po przerobieniu każdej epoki wykazać, co ile ona przyczyniła się do obecnego stanu posiadania naszej kultury. Wysuwając na pierwszy plan pracę gospodarczą, trzeba przy każdej sposobności wskazywać na podstawie faktów i przykładów jej wartości i wyniki. Podkreślać trzeba stałe dążenie ludzkości do coraz intensywniejszego opanowania przyrody, zmierzające do łatwiejszego i pełniejszego zaspokajania potrzeb materialnych i duchowych. Wydobywać należy wysiłki doskonalenia form życia społecznego i gospodarczego, dzięki którym coraz szersze warstwy ludności mogą korzystać z dobrobytu materialnego, brać udział w życiu politycznym, umysłowym i artystycznym. Przy rozpatrywaniu form produkcji należy dobitnie uwydatniać charakter pracy niewolniczej, poddańczej, względnie najemnej.

Ze względu na poziom umysłowy młodzieży trzeba materiał do X wieku traktować obrazowo, w przekrojach poprzecznych, dalszy zaś materiał klasy I (od powstania Państwa Polskiego) w skromnej mierze także pragmatycznie. W kursie klasy II przechodzi się stopniowo do „zagadnień“. Życie gospodarcze należałoby już od wczesnego średniowiecza przedstawiać w bardzo ogólnych przekrojach rozwojowych.

Ze względów wychowawczych należy akcentować rolę wybitnych jednostek w walce o podniesienie potęgi państwa, jej utrzymanie, odzyskanie niepodległości, w pracy nad podniesieniem i rozwinięciem stanu gospodarczego kraju, oraz w pracy humanitarnej na rzecz własnego społeczeństwa lub całej ludzkości.

W szkołach, do których uczęszcza młodzież mniejszości narodowych słowiańskich i litewskiej, należy uwzględnić ważniejsze fakty z jej przeszłości politycznej, kulturalnej i gospodarczej, podnosić momenty zbliżenia i współdziałania z narodowością polską.

Rozkład materiału wymienia poszczególne tematy, które powinny być przerobione z zachowaniem łączności rzeczowej i ideowej między nimi. Zależnie od treści i wagi zagadnienia, a tak sa-

mo od ujęcia przez nauczyciela, należy poświęcić każdemu tematowi pół do kilku jednostek lekcyjnych, w każdym jednak razie wszystkie z nich winny być uwzględnione. Nauczycielowi pozostawia się swobodę przesunięcia porządku poszczególnych tematów materiału nauczania, o ile jest to wskazane ze względu na indywidualny sposób ujmowania tego materiału. Zagadnienia społeczne i gospodarcze należy poruszać nie tylko w wypadkach, gdy temat wprost na to wskazuje, ale także przy wszystkich innych tematach, o ile to jest możliwe i celowe. Należy zwracać uwagę na ekonomiczną interpretację także faktów natury politycznej i kulturalnej, t. j. wskazywać na ich przyczyny gospodarcze i skutki oraz zależności od przejawów życia ekonomicznego i odwrotnie.

Podstawowym zadaniem przy nauczaniu historii jest zorganizowanie pracy uczniów nad zdobywaniem materiału. Materiał ten czerpią uczniowie z podręcznika, lektury, ilustracji, map, z samodzielnych obserwacji w terenie, wreszcie z opowiadania nauczyciela. Zdobyty w ten sposób materiał należy wspólnie z uczniami rozważyć, przemyśleć i wysnuć z niego odpowiednie wnioski.

CZYNNIK LOKALNY I REGJONALNY W NAUCZANIU.

Materiał, podany w rozkładzie, należy rozszerzyć i pogłębić przez uwzględnienie z przeszłości tych momentów lokalnych i regionalnych, które łączą się z miejscowością i regionem, gdzie znajduje się dane gimnazjum. Regionalizm należy uwzględniać przede wszystkim w stosunku do zagadnień gospodarczych XIX i XX wieku, najbliższych naszej współczesności i posiadających najwięcej zabytków na terenie danego regionu. W nauczaniu historii regionalnej winny być wyzyskane w całej pełni wycieczki historyczne.

Podkreślać należy wspólność interesów poszczególnych regionów oraz współdziałanie w wytwarzaniu wspólnej kultury w obrębie całego państwa.

Zagadnienia regionalne winny być związane z tematami, wskazanymi ze względu na młodzież mniejszościową.

AKTUALIZACJA W NAUCZANIU.

Aktualizacja nauki historii wyraża się w wysuwaniu na pierwszy plan tych zagadnień z przeszłości, które łączą się z teraźniejszością, oraz w przeprowadzaniu porównań faktów przeszłych z teraźniejszymi. Porównania trzeba opierać na treści omawianych pojęć, dobrze poznanych, przytem należy niejednokrotnie rozsze-

ryć wiadomości, jakie młodzież posiada w stosunku do zjawisk teraźniejszych. Należy starać się, aby młodzież czyniła samodzielnie skojarzenia, ale zarazem przestrzegać przed ich sztucznością i powierzchownością.

PODRECZNIK, LEKTURA I WYPISY ŹRÓDŁOWE.

Posługiwanie się podręcznikiem przy nauczaniu historii należy uznać za konieczne. Ma on służyć do rozszerzenia i utrwalenia wiadomości, nabytych w szkole, oraz stanowić podstawę do samodzielnej pracy ucznia, czy to w szkole, czy w domu. Należy nauczyć młodzież, jak winna umiejętnie posługiwać się podręcznikiem.

Lektura łatwych i krótkich opisów i opowiadań historycznych o charakterze popularnym winna uzupełniać i pogłębiać wiadomości uczniów, przede wszystkim w zakresie dziejów gospodarczych, oraz współdziałać w realizowaniu celów wychowawczych. W tym ostatnim wypadku należy wybierać tematy, odnoszące się do dziejów budowy państwowości polskiej, walk o niepodległość, wysiłków o rozwój gospodarczy kraju, wreszcie życiorysy działaczy gospodarczych. Dobór lektury winien być bardzo troskliwy pod względem celowości, przystępności i rozmiarów (maksimum do 30 stron), a korzyści z lektury winny być przez nauczyciela kontrolowane. Z uwagi na to, że lektura domowa zaprawia młodzież do samodzielnej pracy umysłowej i przyzwyczajają do samokształcenia się, należy uznać co najmniej dwie lektury w roku za obowiązkowe.

Czytanie źródeł historycznych wobec braku czasu musi być pominięte lub ograniczone do minimum; w tym ostatnim wypadku należałoby uwzględnić teksty źródłowe o treści społecznej i gospodarczej, jak np. dokumenty lokacyjne, przywileje handlowe miast, przepisy cechowe, państwowe przepisy przemysłowe z epoki merkantylizmu, akt nawigacyjny angielski, przywileje monopolowe, wyjątki z traktatów handlowych i t. p.

Czytanie źródeł winno łączyć się ściśle z zasadniczymi tematami programu i nie może ich w żadnym wypadku nadmiernie rozszerzać.

MAPY, PLANY, SZKICE I WYKRESY.

Mapa historyczna ścienna jest bezwzględnie obowiązującą pomocą naukową na każdej lekcji historii. O ile możności młodzież powinna posiadać atlasy historyczne. Przy omawianiu stosunków politycznych korzystać należy przede wszystkim z map przekro-

owych, podczas gdy przy dziejach gospodarczych także i z map rozwojowych. Należy silnie zaznaczać wpływ warunków geograficznych na życie gospodarcze, polityczne i kulturalne, jednakowoż unikać trzeba determinizmu geograficznego, podkreślając coraz to większą rolę człowieka w kształtowaniu się życia.

Mapą powinna być używana nie tylko jako ilustracja (umieszczenie faktów), ale ma także stanowić materiał do samodzielnych wniosków.

Uzupełnieniem mapy są plany i szkice, które winny być przygotowane dla uświadomienia charakterystycznych zjawisk, przede wszystkim w dziedzinie życia gospodarczego, jak np. formy osadnictwa wiejskiego i miejskiego, drogi handlowe, odkrycia geograficzne, zasięgi kolonialne państw i t. d.

Bardzo ważną i celową pomoc w zaznajomieniu się z dziejami gospodarczymi XIX i XX wieku mogą stanowić diagramy, przedstawiające poszczególne zjawisko ekonomiczne statycznie lub rozwojowo. Szczególnie do ujmowania w wykresy nadają się zjawiska o charakterze masowym, jak np. zaludnienie, produkcja rolnicza (przeciętne zbiory z 1 ha ziemi), produkcja kruszców szlacheńskich, produkcja przemysłowa, rozwój komunikacji, rozwój floty, wzrost obrotów handlowych, wzrost wkładek oszczędności w bankach i t. d. Forma wykresów musi być przystępną i dostosowaną do poziomu umysłowego młodzieży; najbardziej wskazane są wykresy powierzchniowe, mniej linjowe. Należy wdrażać młodzież do samodzielnej analizy prostych wykresów i stanowiących ich podstawę danych cyfrowych.

ILUSTRACJE.

Poglądowość w nauczaniu, dająca zawsze poważne korzyści, winna być stosowana przez ilustracje, z którymi zaznajamia się młodzież przy pomocy tablic ściennych, latarni projekcyjnej lub epidiaskopu, ewentualnie filmu. Szczególnie do poglądowego traktowania nadają się zabytki sztuki minionych czasów oraz formy pracy gospodarczej i technicznej. Postępy w produkcji przemysłowej, zwłaszcza od połowy XVIII wieku, powinny być zilustrowane w najważniejszych jej dziedzinach i etapach.

Korzystając z ilustracji, należy zwracać uwagę na ich rodzaje i wynikającą stąd różną wiarygodność. Największą wiarygodność posiadają współczesne reprodukcje obiektu, kolejno mniejszą dzisiejsze reprodukcje zabytków, naukowe rekonstrukcje rysunkowe zabytków i rekonstrukcje oraz obrazy artystyczne.

WYCIECZKI HISTORYCZNE.

Wycieczki historyczne są dalszym rozszerzeniem metody pogładowej i mają na celu poznanie przede wszystkim najbliższego regionu. Wyzyskać je należy nie tylko do zapoznania młodzieży z zabytkami historycznymi, ale także z pozostałościami i przykładami dawnych form oraz techniki pracy produkcyjnej (np. prymitywne narzędzia, używane do dziś w niektórych gospodarstwach, prymitywne warsztaty, przemysł chałupniczy i t. p.). Wycieczki takie należy łączyć, w ramach ogólnego planu wycieczek, z wycieczkami geograficznymi, towaroznawczymi i handlowymi.

NAZWY I DATY W NAUCE HISTORJI.

Ilość nazwisk i dat, które młodzież ma pamięciowo opanować, winna być ograniczona. Z nazw i nazwisk należy zapamiętać tylko te, z którymi da się skojarzyć większy zasób wiadomości. Co do dat, należy poprzestać na wyliczonych w wynikach nauczania; jednakże znajomość ich musi być bezwzględnie wymagana.

KORELACJA HISTORJI Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Ścisła współpraca powinna istnieć między historją a językiem polskim. Historia wyprzedza w tematach i zagadnieniach kurs języka polskiego. Trzeba zaznaczyć, że w gimnazjum kupieckiem ze względu na zamknięcie historji w dwóch latach nauczania, utrzymanie bezpośredniej korelacji będzie dość trudne.

Wydatnie może współpracować historia z językiem polskim w klasie I, gdzie materiał nauczania obu przedmiotów jest chronologicznie zbliżony. Natomiast już w klasie II historyk będzie stopniowo wyprzedzał polonistę, dochodząc przy końcu roku szkolnego do przełomu XIX i XX wieku, podczas gdy nauczyciel języka polskiego zamknie kurs w tej klasie rokiem 1795-ym. Wobec tego, zarówno w klasie II, jak i wyższych, polonista winien opierać się na materiale historji, przerobionym uprzednio z młodzieżą w tej samej klasie, względnie w klasach poprzednich. Tak więc historia łącznie z nauką o Polsce współczesnej stworzy niezbędną podbudowę dla języka polskiego w klasie III i IV i w ten sposób zaznaczy się dalszy związek tych przedmiotów.

Nadto w wypisach do nauki języka polskiego, a także do nauki języka obcego, winny znaleźć się ustępy, poświęcone przejawom życia gospodarczego i kulturalnej przeszłości.

Nauczyciel religii, ucząc w klasie III historii Kościoła, wyzyska wiadomości historyczne, zdobyte przez młodzież w klasach poprzednich. Oprze się on w wielu wypadkach na kursie historii, uzupełniając i rozszerzając z punktu widzenia swego przedmiotu zagadnienia, które zdążyła już młodzież w pewnym stopniu rozważyć.

Nauka historii w klasie I oprzeć się może na wiadomościach z geografii świata, zdobytych w kursie szkoły powszechnej, jak również na wiadomościach geografii gospodarczej ogólnej, poznawanych równocześnie przez młodzież w tej klasie. Punktem bowiem wyjścia przy nauczaniu geografii gospodarczej ogólnej jest geografia ziem polskich, stąd łatwość wyprowadzania związków historii Polski, zaczynanej w klasie I, z geografją gospodarczą. W kursie klasy II może być już mowa o ścisłej współpracy obu przedmiotów. Wiąże też naukę historii z geografją gospodarczą sprawa mapy, która na lekcjach obu przedmiotów odgrywa wybitną rolę. Plany niektórych wycieczek szkolnych winny być wspólnie układane przez nauczyciela historii i geografii gospodarczej.

Wreszcie wiadomości z dziedziny historii handlu, które młodzież nabywa przez naukę historii, mogą być wyzyskiwane przy nauczaniu organizacji i techniki handlu, przez retrospektywne omówienie zagadnień handlowych.

MATEMATYKA.

KLASA II.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Algebra.

Znakowanie literowe.

Wprowadzenie liter zamiast liczb przy budowie wzorów na wyrażenie związku między wielkościami. Zapisy poszczególnych działań przy użyciu liter. Użycie nawiasów i kreski ułamkowej. Współczynnik liczbowy i wykładnik potęgi. Podstawowe własności działań. Budowanie wzorów literowych przy rozwiązywaniu zadań, czerpanych z zawodu i obliczanie wartości liczbowej wzorów.

Liczby względne.

Zmiana wielkości (dodatnia i ujemna). Wprowadzenie liczb względnych; liczby względne na osi liczbowej. Porównywanie liczb względnych. Dodawanie, odejmowanie, mnożenie, potęgowanie i dzielenie liczb względnych (podane bez dowodu na przykładach) wraz z powtórzeniem podstawowych własności działań. Wyznaczanie wartości liczbowej wyrażeń literowych przy podstawianiu liczb względnych zamiast liter.

Działania algebraiczne na nieskomplikowanych wyrażeniach literowych.

Jednomian i wielomian. Jednomiany podobne. Redukcja. Dodawanie i odejmowanie jednomianów. Dodawanie wielomianów. Odejmowanie wielomianów. Działania z nawiasami.

Mnożenie i potęgowanie potęg o tych samych zasadach. Mnożenie i potęgowanie jednomianów. Mnożenie wielomianu przez jednomian. Mnożenie wielomianu przez wielomian. Mnożenie podług wzorów: $(a + b)^2$; $(a + b)(a - b)$.

Dzielenie potęg o tych samych zasadach. Dzielenie jednomianów. Dzielenie wielomianu przez jednomian.

Geometria.

Wiadomości wstępne.

Bryła, powierzchnia, linia, punkt. Powierzchnia krzywa i płaszczyzna. Linje krzywe, łamane i proste. Prosta, półprosta, odcinek. Porównywanie odcinków. Dodawanie i odejmowanie odcinków.

Wiadomości wstępne o kątach płaskich. Porównywanie kątów. Dodawanie i odejmowanie kątów. Kąt półpełny. Kąty wypukłe i wklęsłe. Kąty przyległe. Kąty proste. Miara kątów. Kąty ostre i rozwarte. Kąty spełniające i dopełniające. Kąty wierzchołkowe.

Wstępne wiadomości o wielokącie i trójkącie. Warunek możliwości zbudowania trójkąta z trzech odcinków (bez dowodu).

Koło, okrąg, łuk, cięciwa, średnica, promień. Przecinanie się okręgu i prostej. Przecinanie się dwóch okręgów.

Trójkąty i wielokąty.

Elementy trójkąta i wielokąta. Trójkąty równoboczne, równoramienne, różnoboczne. 3 cechy równości (przystawania) trójkątów (bez dowodu). Twierdzenie o dwóch trójkątach, w których po 2 boki są odpowiednio równe, a kąty między nimi nierówne (bez dowodu).

Własności trójkąta równoramiennego. Twierdzenie o kątach trójkąta, przeciwległych bokom równym lub nierównym.

Wielokąty wypukłe i wklęsłe. Przekątne wielokątów.

Proste równoległe.

Definicja prostych równoległych. Własności kątów, otrzymanych przy przecięciu dwóch prostych równoległych sieczną. Twierdzenie o odcinkach równoległych, zawartych między dwiema równoległymi. Twierdzenie o odcinku, łączącym środki dwóch boków trójkąta.

Suma kątów w trójkącie. Kąt zewnętrzny trójkąta. Suma kątów wewnętrznych w wielokącie wypukłym.

Klasyfikacja trójkątów. Trójkąty prostokątne.

Twierdzenie o prostopadłej i pochyłych, wyprowadzonych z tego samego punktu. Cechy równości trójkątów prostokątnych.

Równoległoboki. Własności równoległoboków. Własności przekątnych w równoległobokach. Trapez. Linja środkowa w trapezie.

Symetria osiowa i symetria środkowa.

Własności przekształcenia symetrycznego względem osi. Symetria osiowa trójkąta równoramiennego i równobocznego.

Własności przekształcenia symetrycznego względem środka. Symetria środkowa równoległoboków. Czworoboki, posiadające symetrię osiową.

WYNIKI NAUCZANIA.

Rozumienie elementarnych wyrażeń literowych i sprawność w wyznaczaniu ich wartości liczbowej;

umiejętność stosowania liter i wyrażeń literowych do budowy wzorów;

umiejętność wykonywania działań na liczbach względnych;

umiejętność wykonywania działań algebraicznych na nieskomplikowanych wyrażeniach literowych;

przyswojenie poznanych twierdzeń geometrycznych i umiejętność stosowania ich do konstrukcji podstawowych i zadań rachunkowych.

UWAGI.

Materiał algebraiczny i geometryczny, tak w klasie II, jak i następnych, można opracowywać, zależnie od uznania nauczyciela, albo równolegle, albo też kolejno działami w ten sposób, że przez kilka lekcji opracowuje się wyłącznie algebrę, potem geometrię, poczem znów wraca się do algebry i t. d.

Po wprowadzeniu znakowania literowego należy przedewszystkiem ująć we wzory matematyczne:

1) związki, zachodzące między liczbami w działaniach,

2) prawa w poszczególnych działaniach tam, gdzie one występują,

3) zależności wyników działań od wartości liczb danych w działaniach.

Wzory powyższe zastępują treść słowną, uczą formułowania treści matematycznej wzoru i prowadzą do elementarnych przekształceń w obliczeniach.

W związku z liczbami względnymi i działaniami na tych liczbach należy zestawić podstawowe własności działań, sformułowane bez podawania dowodów; na tych sformułowaniach opierać się będą uzasadnienia przekształceń algebraicznych, w szczególności zaś działania na wyrażeniach całkowitych i ułamkowych.

Przy działaniach na jednomianach i wielomianach trzeba się ograniczyć tylko do nieskomplikowanych wyrażen, należy bowiem unikać przykładów sztucznych, nadmiernie skomplikowanych, jakich uczniowie w praktyce nie będą spotykali, nacisk zaś cały należy położyć na poprawność rachunku i osiągnięcie takiej biegłości, by proste przekształcenia nie sprawiały uczniom żadnej trudności.

W związku z przerabianiem materiału z geometrii należy żądać od uczniów dowodu tylko łatwych twierdzeń, trudniejsze można podawać (na podstawie doświadczeń) bez dowodu. Z konstrukcyj powinno się przerobić tylko podstawowe: połowienie odcinka, połowienie kąta, budowanie kąta równego danemu kątowi, budowanie prostych prostopadłych i równoległych, budowanie trójkątów w łatwych przypadkach i t. d. Jak najwięcej natomiast czasu należy poświęcić na przerabianie zadań rachunkowych, opartych na poznanym materiale z geometrii.

KLASA III.

2 godziny tygodniowo.

MATERJAŁ NAUCZANIA.

Algebra.

Pierwiastkowanie.

Definicja pierwiastka o wykładniku naturalnym. Własności pierwiastków. Wyciąganie pierwiastków kwadratowych z liczb, które są zupełnymi kwadratami liczb wymiernych.

Przybliżenia dziesiętne pierwiastka kwadratowego z dokładnością do 1; 0,1; 0,01. Użycie tablic pierwiastków kwadratowych i sześciennych.

Wyrażenia ułamkowe.

Rozkładanie (w łatwych przypadkach) wielomianów na czynniki zapomocą: wyłączania wspólnego czynnika przed nawias, grupowania wyrazów (w łatwych przypadkach), wzorów $a^2 \pm 2ab \pm b^2 = (a \pm b)^2$; $a^2 - b^2 = (a + b)(a - b)$.

Upraszczenie wyrażeń ułamkowych. Znajdowanie w łatwych przypadkach najmniejszej wspólnej wielokrotnej kilku wielomianów. Sprowadzanie wyrażeń ułamkowych do wspólnego mianownika. Dodawanie i odejmowanie wyrażeń ułamkowych. Mnożenie i dzielenie wyrażeń ułamkowych.

Proporcja ilorazowa i jej własność podstawowa.

Równania stopnia pierwszego z jedną niewiadomą o współczynnikach cyfrowych.

Układanie i rozwiązywanie równań stopnia pierwszego z jedną niewiadomą.

Geometria.

Koło.

Miejsce geometryczne punktów. Położenie punktu względem okręgu. Położenie prostej względem okręgu. Styczna do okręgu. Własności średnicy. Łuki i cięciwy w kole. Koło opisane na trójkącie i koło wpisane w trójkąt. Zależność między kątem środkowym i odpowiadającym mu łukiem. Kąt wpisany w koło. Własności kąta wpisanego w koło. Budowanie stycznej z punktu zewnętrznego.

Proporcjonalność odcinków; podobieństwo trójkątów i wielokątów.

Wspólna miara dwóch odcinków. Odcinki współmierne i wzmianka o odcinkach niewspółmiernych. Stosunek dwóch odcinków. Odcinki proporcjonalne. Twierdzenie Talesa i jego odwrócenie (dowodzone dla odcinków współmiernych).

Podobieństwo trójkątów. 3 cechy podobieństwa trójkątów (bez dowodu). Podobieństwo wielokątów.

Związki miarowe na płaszczyźnie.

Związki miarowe w trójkącie prostokątnym. Twierdzenie Pitagorasa.

Wielokąty foremne.

Definicja wielokąta foremnego. Elementy wielokąta foremnego. Własności wielokąta foremnego. Budowanie wielokątów foremnych o 4, 8, 6, 3 i 12 bokach.

Obliczanie pola wielokątów.

Obliczanie pola prostokąta i kwadratu, równoległoboku, trójkąta, trapezu i dowolnego wielokąta. Stosunek pól wielokątów podobnych.

Długość okręgu i pole koła.

Obliczanie długości okręgu i łuku na podstawie podanych (bez dowodu wzorów).

Obliczanie pola koła i wycinka kołowego na podstawie podanych (bez dowodu) wzorów.

Stosunek pól dwóch kół.

Wielościany i bryły obrotowe.

Obliczanie całej powierzchni i objętości graniastosłupów, ostrosłupów, walca, stożka, stożka ściętego i kuli na podstawie podanych wzorów (bez dowodu).

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność wyciągania pierwiastka kwadratowego dokładnego i z przybliżeniem dziesiętnym;

umiejętność wykonywania działań algebraicznych na nieskomplikowanych wyrażeniach literowych;

umiejętność rozwiązywania łatwych równań stopnia pierwszego z jedną niewiadomą o współczynnikach cyfrowych oraz posilkowania się równaniami w rozwiązywaniu nietrudnych zadań;

opanowanie poznanych w kl. III twierdzeń z geometrii oraz umiejętność stosowania ich do zadań konstrukcyjnych i rachunkowych;

umiejętność obliczania pola wielokątów;

umiejętność obliczania długości okręgu i łuku, pola koła i wycinka kołowego;

oswojenie się z tablicami i umiejętność korzystania z nich przy znajdowaniu pierwiastka kwadratowego, pierwiastka sześciennego, długości okręgu i pola koła;

umiejętność obliczania całej powierzchni i objętości brył, podanych w materiale nauczania.

UWAGI.

Obliczanie pierwiastka kwadratowego należy przejść na początku roku szkolnego, żeby móc stosować je do rozwiązywania zadań rachunkowych na twierdzenie Pitagorasa.

Umiejętność przekształcania wyrażeń ułamkowych potrzebna jest do rozwiązywania równań, należy tedy materiał ćwiczeniowy ograniczyć do wyrażeń prostych, często spotykanych, wymagać natomiast bezwzględnie poprawnego wykonywania działań.

Przy rozwiązywaniu równań nie trzeba podawać teorii równań równoważnych. W klasie III należy przerobić tylko łatwe równania pierwszego stopnia z jedną niewiadomą ze współczynnikami cyfrowymi, dalszy materiał z działu równań stopnia pierwszego, ze względu na brak czasu w klasie III, znajduje się w materiale nauczania klasy IV. Taki podział jest konieczny, żeby uczniowie opuszczający gimnazjum po ukończeniu trzech klas, opanowali przynajmniej w łatwych przypadkach tak ważny sposób rozwiązywania zadań.

Opracowanie zagadnień miarowych w geometrii należy ściśle związać z własnościami proporcji. Teoria odcinków proporcjonalnych winna się oprzeć na pojęciu liczby wymiarowej odcinka przy danej jednostce miary i wyzyskać własności proporcji liczbowych.

Własności figur podobnych winny być zastosowane do odpowiednich zadań rachunkowych.

W związku z opracowaniem zagadnienia obliczania pola wielokątów program nie przewiduje „teorii wielokątów równoważnych“. W dziale tym należy tylko powtórzyć i pogłębić wiadomości, nabyte przez uczniów w szkole powszechnej.

Ćwiczenia rachunkowe na obliczanie pól należy oprzeć na materiale praktycznym: obliczanie powierzchni użytkowej sklepów, składów, pól, materiału potrzebnego do opakowania i t. d.

Po nabyciu przez uczniów dostatecznej sprawności w wyciąganiu pierwiastka kwadratowego, obliczaniu długości okręgu i pola koła, należy zapoznać ich z tablicami powyższych wielkości i nauczyć umiejętnego posilkowania się temi tablicami.

KLASA IV.

2 godziny tygodniowo.

MATERIAŁ NAUCZANIA.

Algebra.

Równanie stopnia pierwszego o współczynnikach cyfrowych i literowych.

Układanie i rozwiązywanie równań stopnia pierwszego z jedną niewiadomą o współczynnikach cyfrowych i literowych.

Układanie i rozwiązywanie równań stopnia pierwszego z dwiema niewiadomymi o współczynnikach cyfrowych i literowych.

Elementarne wiadomości o funkcji.

Wielkości stałe i zmienne. Zmienne zależne i niezależne. Przykłady funkcji z różnych dziedzin wiedzy i doświadczenia ucznia. Przedstawianie funkcji zapomocą wzoru, tablicy wartości i wykresu w układzie współrzędnych prostokątnych. Funkcja rosnąca i malejąca.

Wzór na kapitał zwiększony przy oprocentowaniu składanem i całkowitej liczbie okresów. Obliczanie tego kapitału zapomocą tablic wartości funkcji r^n . Obliczanie kapitału pierwotnego zapomocą tych samych tablic lub tablic funkcji $\frac{1}{r^n}$.

Geometria.

Wzajemne położenie prostych i płaszczyzn w przestrzeni.

Powtórzenie pewników, dotyczących płaszczyzny. Dwie proste w przestrzeni. Prosta i płaszczyzna: a) prosta, przebiegająca przez płaszczyznę, kąt między prostą i płaszczyzną; b) prosta prostopadła do płaszczyzny, warunek prostopadłości, prostopadła i pochyłe do płaszczyzny; c) prosta równoległa do płaszczyzny. Płaszczyzny równoległe.

Kąty dwuścienne i bryłowe.

Kąt dwuścienny. Kąt linjowy kąta dwuściennego. Mierzenie kątów dwuściennych. Kąt bryłowy, jego elementy. Własności kątów płaskich kąta bryłowego wypukłego.

Wielościany.

Obliczanie całej powierzchni graniastosłupów i ostrosłupów na podstawie podanych wzorów (bez dowodów).

Bryły obrotowe.

Obliczanie całej powierzchni i objętości walca, stożka, stożka ściętego i kuli na podstawie podanych wzorów (bez dowodów).

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność rozwiązywania równań stopnia pierwszego z jedną lub dwiema niewiadomymi o współczynnikach cyfrowych i (w łatwych wypadkach) literowych oraz posilkowania się równaniami w rozwiązywaniu zadań;

oswojenie się z pojęciem funkcji i umiejętność budowania wykresu funkcji na podstawie tabeli jej wartości oraz odczytywania wartości funkcji z wykresu;

zapoznanie się z kilkoma typowymi zadaniami z dziedziny procentów składanych;

przyswojenie wiadomości z zakresu geometrii trójwymiarowej; umiejętność obliczania całej powierzchni i objętości graniastosłupów, ostrosłupów i brył obrotowych.

UWAGI.

Przyswojone przez uczniów w klasie III propedeutyczne wiadomości o równaniach stopnia pierwszego należy w klasie IV rozszerzyć i pogłębić, żeby uczniowie dobrze opanowali ważne narzędzie badania, jakim jest równanie, przy czym nacisk położyc należy na równania ze współczynnikami cyfrowymi; przerabianie i stosowanie równań o współczynnikach literowych można ograniczyć tylko do wypadków łatwych.

Tematy do zadań należy czerpać z geometrii, fizyki, arytmetyki handlowej, geografii gospodarczej i życia praktycznego kupca.

Z pośród trzech sposobów ujmowania zależności funkcjonalnej: wzoru, tablicy wartości i wykresu, największe znaczenie mają dla ucznia gimnazjum kupieckiego tablice i wykres. Uczniowie powinni umieć budować i używać tablic wartości funkcji, spotykanych w zawodzie, przedstawiać te funkcje w prostokątnym układzie współrzędnych, orientować się z wykresu, jak zmienia się jedna wielkość, gdy zmieniamy inną wielkość oraz odczytywać odpowiadające sobie wartości przybliżone funkcji i argumentu.

Przy podawaniu wiadomości w geometrii trójwymiarowej zaleca się przeprowadzanie wszelkich rozważań na modelach odpowiednio przygotowanych.

Ze względu na ograniczoną liczbę godzin główny nacisk należy położyć na obliczanie pola powierzchni i objętości brył, unikając teoretycznych dowodów, podobnie jak w klasie III, w której młodzież zdobyła już najogólniejsze, propedeutyczne wiadomości z tego działu.

Ćwiczenia rachunkowe na obliczanie pola powierzchni i objętości brył należy oprzeć na materiale, związanym z zawodem ucznia: opakowanie, pojemność naczyń różnego kształtu i t. d.

W związku z obliczeniami należy wdrażać uczniów do umiejętnego posilkowania się tablicami.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE NAUCZANIA.

Głównym celem nauczania matematyki w gimnazjum kupieckim jest zrozumienie i przyswojenie sobie przez uczniów elementarnych wiadomości z algebry i geometrii w zakresie przepisany w programie, zdobycie wprawy w operowaniu symbolami matematycznymi oraz zaznajomienie się z zastosowaniem elementów matematyki do innych nauk i do zagadnień życia praktycznego.

Pracy nad osiągnięciem powyższego celu głównego towarzyszyć winno wdrażanie uczniów do poprawnego myślenia i jasnego wyrażania myśli, kształcenie wyobraźni stosunków ilościowych i przestrzennych oraz zaprawianie uczniów do samodzielnego wysiłku w pracy.

UWAGI O WYKONYWANIU PROGRAMU.

W programie podane są tylko krótkie tytuły zagadnień, które winny być przerobione i przez uczniów przyswojone. Nie należy zagadnień tych roztrząsać zbyt obszernie lub pogłębiać nadmiernie pod względem teoretycznym; należy kłaść nacisk tylko na rzeczy istotne, wymagać jednak od uczniów dokładnego i gruntownego opracowania przerobionych zagadnień. Materiał i wymagania powinny być dostosowane do sił uczniów, przeciętnych pod względem udońień matematycznych, ale wykazujących dostateczną pilność w pokonywaniu obliczonych na ich siły trudności.

Bardzo ważnym czynnikiem w nauczaniu matematyki są zadania, które służą do ilustracji i pogłębienia zdobywanych przez uczniów wiadomości i do wyrobienia sprawności w ich rozwiązywaniu. Tematy zadań, czerpanych z fizyki, geografii gospodarczej, arytmetyki handlowej, techniki reklamy, a przede wszystkim z organizacji i techniki handlu, powinny już od kl. II wprowadzić ucznia w krąg zainteresowań zawodowych.

Zadań takich należy dawać możliwie najwięcej, bacząc jednak, by zainteresowanie uczniów nie przechodziło w znużenie i by zadania te nie były zbyt trudne i zbyt zawiłe. Uczniowie muszą opanować umiejętność rozwiązywania tylko typowych zadań, bezpośrednio związanych z materiałem nauczania, i nie wymagających specjalnej pomysłowości, ale zato muszą rozwiązywać zadania te samodzielnie — bez ustawicznego „naprowadzania“ przez nauczyciela.

Materiał nauczania powinien być przyswojony przez uczniów w postaci poprawnej, nie należy jednak wymagać zbytniego precyzowania logicznego. Jeżeli w jakimkolwiek zagadnieniu przeprowadzenie dowodu sprawiłoby wiele trudności, należy zwrócić uwagę uczniów na tezy, które przyjmuje się bez dowodu, nie można natomiast podawać dowodów pozornych.

Program podaje kolejność działów, opatrzonych osobnemi tytułami. Działów tych nie należy przedstawiać. Natomiast w ramach każdego działu nauczyciel może opracować zagadnienia w takiej kolejności, jaką mu podsunie jego doświadczenie pedagogiczne.

METODY NAUCZANIA.

Należy dążyć do takiego nauczania, które przy dostatecznem zainteresowaniu ogółu klasy dawałoby pole do samodzielnych wysiłków, a zarazem zapewniało stopniowanie trudności i osiągnięcie wskazanych w programie wyników.

Program nie narzuca żadnej metody specjalnej, co więcej, żadna metoda nauczania nie powinna być stosowana wyłącznie, a to tembardziej, że wybór jej musi nieraz zależeć od właściwości klasy, nauczyciela i materiału nauczania, a nawet od okoliczności, które powstają w toku nauczania.

Swoboda w tym zakresie nie upoważnia jednak nauczyciela do zaniedbywania sprawy metody nauczania. Przeciwnie, nauczyciel jest odpowiedzialny za celowość i skuteczność stosowanych przez siebie metod, a dla udoskonalenia swej pracy winien czuwać nad postępowaniem w tej dziedzinie, zachowując jednak należyta ostrożność w przenoszeniu na teren szkoły nowych pomysłów metodycznych.

Należy dołożyć wszelkich starań, by nauczanie matematyki w gimnazjum kupieckiem było oparte o pracę samodzielną i twórczą uczniów w dostępnym dla niego zakresie i było związane z zawodowym charakterem gimnazjum.

PODRECZNIK I POMOCE NAUKOWE.

Podręcznik jest bardzo ważnym środkiem przy nauczaniu matematyki w przypadku powtarzania materiału przerobionego oraz samodzielnej pracy ucznia. Mając podręcznik, zawierający zbiór odpowiednio dobranych zadań, uczniowie, wykazujący większe zainteresowanie do matematyki, mogą przerabiać samodzielnie nie tylko zadania, podane przez nauczyciela. Powodzenie, chociażby nawet w początku skromne, zachęca do dalszych prób. Osiągane przez poszczególne jednostki w klasie wyniki wzbudzają zaintereso-

wanie wśród innych uczniów i w ten sposób przy umiejętnej współpracy nauczyciela tworzy się nieraz w klasie większa lub mniejsza grupa uczniów samodzielnie pogłębiająca i utrwalająca przyswojone wiadomości zapomocą przerabiania zadań. Bez podręcznika jest to prawie niemożliwe. Żeby jednak podręcznik spełnił należycie swoją rolę w nauczaniu, nauczyciel winien wskazać uczniom sposoby korzystania z podręcznika i sprawdzać, czy uczniowie z niego umiejętnie korzystają.

Podręcznika nie mogą zastępować notatki. Nauczyciel może podyktować w wyjątkowych wypadkach jedynie krótkie uwagi, uzupełniające podręcznik, a wtedy powinien zredagować je bardzo starannie i dopilnować dokładności zapisu.

Oprócz podręczników do nauczania matematyki niezbędne są pomoce naukowe.

Szkoła powinna posiadać narzędzia do kreślenia na tablicy: linjał, trójkąty, cyrkiel, oraz przyrządy pomiarowe: metr składany, kątomierz, modele brył, potrzebnych do nauczania, o takich wymiarach, żeby były dobrze widzialne dla wszystkich uczniów w klasie (niektóre bryły powinny być rozbierane, żeby można było pokazać uczniom przekroje); tablice z wykresami ważniejszych funkcji, spotykanych w zawodzie, wykreślonemi w większej skali, żeby były widzialne dla całej klasy; prócz tego, pomocami naukowemi będą przy obliczaniu pól i objętości brył wzory opakowań, próbki towarów i same towary, znajdujące się w pracowni szkolnej.

Każdy uczeń winien posiadać: podręcznik, zbiór tablic, potrzebnych do obliczeń, cyrkiel, 2 trójkąty i metr składany.

MATERJAŁ ZADANIOWY.

Zadania w nauczaniu matematyki spełniają doniosłą rolę:

a) Przy pomocy zadań można wprowadzać nowe pojęcia matematyczne, które w tym przypadku są przez uczniów łatwiej przyswajane, niż gdy są przez nauczyciela narzucane. Np. wprowadzenie liczb względnych jako narzędzia do opisu zmian wielkości lub do wyznaczania takich wielkości, których wartości układają się po obu stronach punktu odniesienia, lepiej trafia uczniom do przekonania, niż wprowadzenie liczb ujemnych w tym celu, „by odejmowanie było zawsze wykonalne“.

b) Zadania służyc mogą do oświetlania własności poznawanych utworów matematycznych. Umiejętnie postawione zagadnienie pomaga uczniom w dostrzeganiu nowych twierdzeń, a częstokroć też podsuwa drogę do ich uzasadnienia.

c) Zadania są środkiem do ugruntowania znajomości prawd matematycznych i wyrobienia sprawności w stosowaniu ich do rachunku i konstrukcji. Szczególnie nadają się do tego celu tak zwane „przykłady“ bez opowiadań słownych“.

d) Wreszcie zadania są środkiem do wyrobienia umiejętności dostrzegania związków funkcjonalnych w tych zjawiskach, w których występują cechy ilościowe i przestrzenne.

Zadania w gimnazjum kupieckim mają nadto spełnić jeszcze jedną ważną rolę, a mianowicie wprowadzić ucznia w pewnej mierze w krąg zainteresowań zawodowych i gospodarczych kupca.

Przy rozwiązywaniu zadań powinny być uwzględnione od samego początku wielkości, spotykane w zawodzie, w zakresie, odpowiadającym gimnazjum kupieckiemu. Wielkości te należy w zadaniach uwzględniać, chociażby one były w odnośnych przedmiotach zawodowych omawiane dopiero później. Krótkie wyjaśnienia nauczyciela, dotyczące wspomnianych wielkości, powinny wystarczać.

Przedmioty zawodowe stanowią obfite źródło tematów do zadań matematycznych.

Przy stosowaniu zadań, czerpanych z zawodu, nauczyciel powinien unikać przesady i pamiętać, że uczniowie powinni przede wszystkim przyswoić sobie wiadomości z matematyki, podane w niniejszym programie i nauczyć się umiejętnie je stosować. Dlatego też można dawać uczniom tylko takie zadania, czerpane z przedmiotów zawodowych, których treść jest dla uczniów zrozumiałą po krótkim wyjaśnieniu nauczyciela. Przerabianie na lekcjach matematyki zadań, wymagających długich wyjaśnień, powodowałoby niepotrzebną stratę czasu. Przerabianie takich zadań należy pozostawić nauczycielom przedmiotów zawodowych.

WYPRACOWANIA PIŚMIENNE.

Piśmienne wypracowania domowe uzupełniają pracę nauczyciela podczas lekcji, dając uczniowi możliwość samodzielnego stosowania materiału przerobionego w klasie pod kierunkiem nauczyciela. Powinny one być zadawane w takiej ilości, aby uczeń mógł je istotnie wykonać samodzielnie. Tematy pracy domowej powinny być zredagowane jasno i przejrzysto, aby były zrozumiałe dla wszystkich uczniów. W razie potrzeby nauczyciel powinien udzielić niezbędnych wyjaśnień. Aby praca domowa ucznia dawała wymagane wyniki, nauczyciel powinien sprawdzać, czy i jak ona została wykonana. Nauczyciel niema obowiązku poprawiania wszystkich prac uczniów; wystarczy sprawdzenie zbiorowe zeszytów w klasie; uczeń musi być każdego dnia przygotowany, że praca jego może

być skontrolowana. Uczeń powinien mieć do matematyki specjalny zeszyt, utrzymywany czysto i starannie; błędy winien przekreślać, a nie ujmować w nawias, czy zamazywać.

Wypracowania klasowe służą do sprawdzenia, czy przerobiony materiał został dostatecznie opanowany i czy uczeń osiągnął dostateczną sprawność w stosowaniu tego materiału. Aby wypracowanie osiągnęło cel, temat winien być odbiciem jasno sformułowanego pytania: co dana klasa umie lub potrafi zrobić w pewnym zakresie; temat nie powinien przekraczać sił przeciętnego ucznia.

Przy niewielkiej liczbie godzin, przeznaczonych na matematykę w gimnazjum kupieckim, można zalecić dawanie wypracowań krótkich, a dawanych częściej. Ilość ich winna wynosić około 10 w każdej klasie w ciągu roku szkolnego. Wypracowania powinny być poprawione i zwrócone, o ile możności, na najbliższej lekcji, a błędy, w razie potrzeby, omówione.

W związku z wykonywaniem prac piśmiennych domowych i klasowych należy wymagać, aby wszelkie obliczenia „pomocnicze” (o ile z całą pewnością nie były wykonane w pamięci) zostały podane w tekście wypracowania, a nie na bibule lub luźnej kartce papieru. Należy wyrobić w uczniach przekonanie, iż obliczenia stanowią jedną z istotnych części składowych rozwiązania, a staranność w ich przeprowadzeniu ustrzeża przed błędami, które komplikują pracę i obniżają jej wartość.

UWAGI O MATERJALE NAUCZANIA.

Znakowania literowe. Przy wprowadzeniu użycia liter na oznaczenie liczb, ćwiczenia skupiają się dookoła wyrażenia związku między wielkościami oraz budowy wzorów na rozwiązywanie zadań, jak np. waga brutto, waga netto i tara: $b = n + t$, $n = b - t$; $t = b - n$; pole prostokąta $= b \times h$; pole trójkąta $= \frac{1}{2} bh$ i t. p.

W ćwiczeniach tych uczniowie powinni oswoić się z użyciem liter, jako sposobem ekonomicznego formułowania zadań o treści matematycznej.

Liczby względne. Wprowadzenie liczb względnych jak i działania na liczbach względnych należy potraktować praktycznie, ilustrując je odpowiednio dobranymi przykładami, dotyczącymi dodatnich i ujemnych zmian wielkości, np. odróżnienie majątku od długu, zysku od straty i t. p.

Podobnie też przy wprowadzaniu osi liczbowej należy podać przykłady wielkości, których wartości znajdują się po dwóch stronach punktu odniesienia.

Przy opracowywaniu liczb względnych sformułowanie własności działań powinno być podane bez dowodów, a poparte przykładami liczbowymi. Chodzi o wyszczególnienie i sformułowanie tych własności działań, które będą potrzebne do uzasadnienia przekształceń algebraicznych, aby nauczanie algebry nie sprowadzało się do podawania zbioru przepisów, ale miało oparcie o dobrze przyswojonych przez uczniów własnościach działań.

Przekształcenia algebraiczne i rozwiązywanie równań. Przy nauczaniu rachunku algebraicznego w kl. II i III należy unikać przykładów sztucznych, nadmiernie skomplikowanych, ponieważ zakres stosowania matematyki na poziomie gimnazjum kupieckiego nie wymaga posługiwania się zawiłymi przekształceniami algebraicznymi, natomiast cały nacisk powinien być położony na poprawność rachunku i na osiągnięcie takiej biegłości, by proste przekształcenia nie sprawiały uczniom żadnej trudności.

W klasie III należy starannie opracować dział o rozkładaniu wielomianów na czynniki w granicach, podanych w materiale nauczania. Opanowanie tego działu przez uczniów jest nieodzowne do dalszego poprawnego opracowania działań na wyrażeniach ułamkowych.

Działu o proporcjach nie należy traktować zbyt rozlegle. Wystarczy stwierdzenie zasadniczej własności proporcji: iloczyn wyrazów skrajnych jest równy iloczynowi wyrazów środkowych. Na tej własności opiera się możliwość przedstawienia wyrazów skrajnych lub środkowych, a także wyznaczanie wyrazów niewiadomych.

Po nabyciu przez uczniów dostatecznej sprawności w wykonywaniu przekształceń algebraicznych, można przystąpić do układania i rozwiązywania równań stopnia pierwszego z jedną i dwiema niewiadomymi: w klasie III ze współczynnikami tylko cyfrowymi, w klasie IV z cyfrowymi i literowymi.

Przy układaniu równań na podstawie danych warunków nie należy krępować się liczbą niewiadomych; częstokroć zadanie łatwiej rozwiązuje się przy użyciu dwóch niewiadomych, niż przy użyciu jednej niewiadomej.

Materiał zadaniowy powinien być czerpany z obliczeń procentowych, zagadnień gospodarczych, geometrii i przedmiotów zawodowych.

Pierwiastek kwadratowy. Dział ten w gimnazjum kupieckim ma cel tylko utylitarny: nauczyć uczniów obliczać pierwiastek kwadratowy. Dlatego też po wprowadzeniu definicji pierwiastka o wykładniku naturalnym należy krótko na przykładach

wyjaśnić uczniom własności pierwiastków: nieistnienie pierwiastków stopni parzystych z liczb ujemnych w przeciwstawieniu do pierwiastków stopni nieparzystych; dwuwartościowość pierwiastka kwadratowego w przeciwstawieniu do pierwiastka stopnia trzeciego, ograniczoność dokładnego wyrażania pierwiastka kwadratowego zapomocą poznanych liczb całkowitych i ułamkowych; w ten sposób można wprowadzić pojęcie liczby niewymiernej, którą dla praktycznych celów zastępuje się przybliżeniem dziesiętnym.

Zadnych działań na pierwiastkach kwadratowych niewymiernych przerabiać nie należy.

Wyciąganie pierwiastka kwadratowego oprócz należy na wzorze skróconego mnożenia:

$$(10a + b)^2 = 100a^2 + 2 \cdot 10 a b + b^2.$$

Związki funkcjonalne. W nauczaniu związków funkcjonalnych w kl. IV należy oprócz wprowadzenia pojęcia związku funkcjonalnego na przerabianych już przez uczniów w poprzednich latach przykładach. Chodzi o to, żeby uczniowie zrozumieli, że każdy związek, w którym wartościom jednej zmiennej odpowiadają oznaczone wartości drugiej, jest związkiem funkcjonalnym, iż właściwie nową dla nich jest tylko nazwa, bo z istotą związków uczniowie zapoznawali się już przy wykonywaniu elementarnych obliczeń cyfrowych, przy stosowaniu i wyrażaniu zależności wprost i odwrotnie proporcjonalnych, zapomocą tabel i wykresów w kl. I, że wreszcie wzory literowe wyrażają dokładnie zależność między wielkościami w związkach funkcjonalnych.

Następnie uczniowie powinni na przykładach, wziętych z życia zawodowego, pogłębić nabyte poprzednio wiadomości z tego działu w zakresie wyrażania związków funkcjonalnych tabelarycznie, zapomocą wykresów oraz biegłego odczytywania z wykresów, odpowiadających sobie wartości zmiennych; winni nauczyć się odczytywać z wykresu, kiedy funkcja rośnie, a kiedy maleje, która z dwóch lub kilku funkcji, przedstawionych na wykresie, rośnie prędzej, kiedy zachodzą szczególnie szybkie zmiany wartości funkcji i t. p.

Dział ten powinien być następnie wykorzystany do najprostszych, wymienionych w programie, obliczeń z działu procentów składanych.

Geometria. Nauczanie geometrii należy rozpocząć od zbierania doświadczeń, których wynik formułuje się w postaci twierdzeń, przyjętych bez dowodu, jako pewniki. Poza tem w początkach

nauczania nie można podawać dowodów takich twierdzeń, które uczniom wydają się oczywistymi.

Do umiejętności dowodzenia należy wdrażać uczniów stopniowo, licząc się z psychiką młodzieży, która niełatwo oswaja się z dowodem matematycznym. Sama budowa dowodów nie może być nadmiernie zawila. Do materiału obowiązującego, który powinien być przez uczniów opanowany, należy zaliczyć tylko twierdzenie ważniejsze; wiele twierdzeń mniej ważnych można potraktować jako materiał do ćwiczeń w dostrzeganiu własności utworów geometrycznych o samodzielnem przeprowadzeniu dowodów.

Przy przerabianiu działu o proporcjonalności odcinków nie należy stosować czysto-geometrycznej teorii odcinków proporcjonalnych, opracowując dotyczące twierdzenia w postaci miarowej, t. j. zastępując proporcje między odcinkami, proporcjami między liczbami wymiarowemi tych odcinków.

Podstawowem twierdzeniem w teorii związków miarowych jest twierdzenie Talesa i odwrócenie tego twierdzenia. Przy dowodzeniu twierdzenia Talesa można ograniczyć się tylko do wypadku, kiedy stosunek odpowiednich odcinków wyraża się liczbą wymierną.

Ze względu na małą liczbę godzin nie należy przerabiać teorii równoważność wielokątów.

Obliczenie pola wielokątów, a następnie pola powierzchni i objętości brył należy przeprowadzać na zasadzie gotowych wzorów, podawanych uczniom bez dowodów.

Ponieważ prawie wszystkie potrzebne wzory znane są uczniom już ze szkoły powszechnej, należy dla osiągnięcia większej sprawności w obliczeniach pól i objętości wzory te stosować nie tylko przy przerabianiu materiału nauczania z geometrii, ale i algebry; przy obliczaniu wartości liczbowej wyrażeń algebraicznych i przy układaniu równań.

Tablice pomocnicze. W programie matematyki dla gimnazjum kupieckiego należy zwrócić uwagę na podstawowe znaczenie przyzwyczajenia i usprawnienia uczniów w korzystaniu z tablic i wykresów. Dlatego też odpowiednio ułożony zbiór tablic, wzorów i innych podręcznych wiadomości, przydatnych w zawodzie i dostosowanych do poziomu i programu gimnazjum kupieckiego, stanowić powinien podstawową pomoc szkolną przy nauczaniu matematyki.

Należy przy wdrażaniu uczniów do korzystania z tablic zwracać im uwagę na tę okoliczność, że wartości, umieszczone w tablicach, podane zostały w pewnym ściśle określonym i praktycznie uzasadnionem przybliżeniu.

KORELACJA MATEMATYKI Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

Nauka matematyki pozostaje w ścisłym związku z arytmetyką handlową. Materiał arytmetyczny, opalnowany przez młodzież w klasie I, tworzy podbudowę dla matematyki. W klasach wyższych istnieje ścisła współpraca obu przedmiotów w poszczególnych zagadnieniach.

Współpraca matematyki z organizacją i techniką handlu wyrazi się w konstruowaniu zadań do ćwiczeń matematycznych, których treścią powinny być często tematy, wzięte z pracy kupca i z życia gospodarczego. Materiał zadaniowy powinien być, w miarę możliwości, oparty na zagadnieniach praktycznych z dziedziny handlu towarowego i pieniężnego.

Z techniką reklamy może współpracować matematyka w dziale geometrii, gdzie zagadnienia urządzenia okna wystawowego, wnętrza sklepu, opakowania towaru, reklamy i t. p. będą ujęte w zadania geometryczne.

Podobnie i z nauki towaroznawstwa może matematyk czerpać tematy do zadań geometrycznych, zwłaszcza do działu stereometrii, gdy poleci np. obliczyć, ile danych pudełek, puszek, słoików i t. p. zmieści się w skrzyni, na ten cel przeznaczonej, ile wejdzie towaru do beczki, faski, paczki i t. p.

Korelacja z geografją gospodarczą może się zaznaczyć w związku z opracowaniem wykresów, do których dane liczbowe należy, między innymi, zbierać z materiału geograficzno-gospodarczego.

Także i fizyka oraz chemia dostarczą materiału do zadań algebraicznych, przez co spotka matematyka z temi przedmiotami pewne wspólne elementy.

Współdziałanie z językiem polskim polegać będzie na przestrzeganiu poprawnego używania form gramatycznych i ścisłego wyrażania swych myśli przez uczniów, na co nauczyciel matematyki musi zwracać baczną uwagę.

ĆWICZENIA CIELESNE.

KLASA I.

Ćwiczenia gimnastyczne: 2 godziny tygodniowo na klasę i 10 minut ćwiczeń codziennych.

Zabawy, gry i sporty, oraz gry i ćwiczenia połowe: 2 godziny tygodniowo na zespół, nieprzekraczający 90 uczniów (enic).

ĆWICZENIA GIMNASTYCZNE.

MATERJAL ĆWICZEBNY.

Ćwiczenia porządkowe.

Zbiórki we wszystkich formacjach, w miejscu i w marszu, kolumna ćwiczebna szachowa i czwórkowa.

Ćwiczenia kształtujące.

Ćwiczenia kończyn górnych, (przeważnie w pozycjach siedzących): wznoszenia, skurocze i rzuty, wymachy we wszystkich kierunkach oraz krążenia. Łatwe połączenia ćwiczeń asymetrycznych.

Ćwiczenia kończyn dolnych: wspięcia w łatwych pozycjach nóg, pozycje kroczne przeważnie podskokami, półprzysiady, przysiady, podskoki bez ruchów rąk i z wymachami rąk oraz ze skurczem nóg w locie; odbicie jednomóz i obunóz.

Ćwiczenia szyi (przeważnie w pozycjach siedzących): skłony głowy wtył, wprzód i w bok, skręty i krążenia.

Ćwiczenia tułowia. W płaszczyźnie strzałkowej w pozycjach łatwych, a dobrze izolujących ruch: skłony zwykłe i pogiębiane wtył (z leżenia przodem) oraz skłony wprzód łącznie z ła-

twardymi ruchami rąk i bez ruchów rąk; również w łatwych pozycjach wyjściowych skurcze, rzuty i wznoszenia nóg oraz kładzenie się nawznak z pozycji siedzących. W płaszczyźnie czołowej: skłony zwykle i pogłębiane z ruchami rąk i bez ruchów rąk w pozycjach siedzących, kłęczących oraz w rozkroku. W płaszczyźnie poprzecznej: skręty zwykle i pogłębiane z ruchami rąk, zwiększającymi obszerność ruchu, w pozycjach siedzących. W płaszczyznach pośrednich (kombinowanych): łatwe ćwiczenia, złożone ze skrętów i skłonów w pozycjach siedzących, leżących oraz w rozkroku.

Ćwiczenia koordynacyjne.

Ćwiczenia równoważne na przyrządach (tram do wysokości połowy uda): rzuty i chwytaki małej piłki w pozycji stojącej, zeskakiwanie z tramu z dochwytem; przechodzenie z przekraczaniem przeszkód, ze wznoszeniem kolan, przechodzenie wtył; wbieganie i powolne schodzenie na palcach po ławce, ustawionej skośnie do wysokości jednego metra.

Ćwiczenia równoważne bez przyrządów: równoważenie piłeczki na kolanie, zatrzymywanie się na hasła na jednej nodze w biegu lub podskoku; łatwe walki o równowagę. Utrudnienie ćwiczeń przez zamykanie oczu.

Ćwiczenia zwinności: przewroty na materacach z przysiadu z chwytem kostek i z osłanianiem głowy, w pozycji rozkroczonej i wykroczonej; przewroty wtył z leżenia tyłem; przewroty na skrzyni z przysiadu podpartego (skrzynia na wysokości kolan); podskoki o nogach prostych w przysiadzie podpartym.

Ćwiczenia stosowane.

Chód. Ćwiczenia (o charakterze ożywiającym), wyrabiające technikę chodu i poczucie rytmu.

Bieg. Nauka poprawnego biegu w miejscu. Bieg w szyku luźnym, bieg rzędem i dwójkami z szyku luźnego. Bieg i marsz naprzemian. Bieg na krótką odległość (20—30 m), w tempie określonym z utrzymaniem kierunku nawprost. Zmiana kierunku w biegu.

Zwisy. Na drabinach pionowych: podskoki do zwieszonoego przysiadu z chwytem na wysokości barku; obroty z półzwisu nawprost z rękami powyżej do chwilowego zwisu tyłem i powrót do postawy wyjściowej; wstępowanie asymetryczne: zwis przeciwny tyłem.

Przeploty poziome i pionowe w kratkach. Na tramie: skok do zwisu nachwytem, skok do podporu (tram na wysokości bioder), odmyk, półzwis opadny w nachwycie, zwis na przedudziu.

Ponadto dla młodzieży męskiej w półzwisie opadnym na tramie: zmiany chwytów naprzemianrącz; zginanie rąk, opuszczanie rąk do półzwisu bokiem. W zwisie nachwytem postępy w bok. Przygotowanie do wymyku.

Skoki. Wolne: z odbicia jednonóż o ławeczkę, o jedną część skrzyni z miejsca i z rozbiegu (3—5 kroków); skok wzwyż przez ławeczkę lub poprzeczkę (do wysokości kolan), z rozbiegu wprost z doskokiem obunóż i jednonóż; skok wdał z małego rozbiegu.

Mieszane: przeskoiki zawrotne przez ławeczkę poziomą, skośną i tram (do wysokości kolan); zeskoiki wtył z drabinki, wyskok do przysiadu na kozła lub skrzynie od wysokości pasa i zeskok wtył.

Ponadto dla młodzieży męskiej: skoki dosiężne w miejscu, skoki zajęcze, przeskok rozkroczny przez kozła wzdłuż (koziół na wysokości bioder).

Rzuty. Rzut małą piłką prawą i lewą ręką do celu i na odległość oraz piłką dużą z zamachu (dolnego i bocznego).

ZABAWY I GRY ORAZ GRY I ĆWICZENIA POŁOWE.

Zabawy i gry o charakterze ożywiającym i jako przygotowanie do gier drużynowych, np.: karuzela, taniec pajaców, odmiany berka, natarcie, sztafety, strzelec, dzień i noc, kampa, wyścig piłek, podawanych w rzędach, zgadywany, podbijak, kogucik.

Ponadto dla młodzieży męskiej, jako przygotowanie do obrony osobistej: w dwójkach szybkie chwytty za przegub, ramię, kostkę i pod kolano.

Gry drużynowe: w dwa ognie, kwadrant, podaj dalej.

Ponadto dla młodzieży męskiej: piłka graniczna, przygotowanie do jordanki, palant bez galenia.

Gry i ćwiczenia polowe: Orientowanie się i poruszanie w terenie według stron świata przy pomocy słońca, zegarka i kompasu. Korzystanie z mapy w celach orientacyjnych (orientowanie mapy przy pomocy kompasu), znajdowanie własnego stanowiska i wskazywanie w terenie przedmiotów, przedstawionych na mapie i naodwrot.

Ćwiczenia orientacyjne, w spostrzegawczości, wzrokowe i słuchowe, np.: w lesie z kompasem, odnajdywanie drogi, sygnalizacja, ocena odległości, wypatrywanie, szukanie skarbu, zasadzka i t. p.

Nauka poruszania się całego zastępu w różnym terenie, a potem stosowne ćwiczenia w podchodzeniu i obserwacji, oraz gry z przeciwnikiem (np. po chorągiewki, zasadzka i t. p.).

SPORTY I WYCIECZKI.

Pływanie. Grupa I (młodzież umiejąca pływać): poprawne opanowanie stylu naturalnego lub żabki na piersiach i nawznak.

Grupa II (młodzież nie umiejąca pływać): zabawy w wodzie, mające na celu oswojenie z wodą i prowadzące stopniowo do umiejętności utrzymania się na wodzie nawznak i na piersiach.

Łyżwiarstwo. Swobodna jazda wprzód. Przekładanka wprzód. Jazda wtył. Zatrzymywanie się w małym pędzie. Łatwe zabawy, np. odmiany berka.

Saneżkowanie. Zjazdy pojedynczo z łagodnych, naturalnych pochyłości, i z łagodnych krzywiznach.

Narciarstwo. Chłody w terenie płaskim. Zjazd nawprost z łagodnych pochyłości. Zabawy narciarskie w zjeździe nawprost. Konserwacja nart.

Łucznicтво. Strzelanie do celu z odległości do 15 m.

Kolarstwo. Opanowanie jazdy, jako środka komunikacyjnego.

Wycieczki. Wycieczki piesze do 10 km dziennie (łącznie tam i z powrotem) bez lub z obciążeniem do 3 kg, połączone w miarę możliwości z obozowaniem dziennym i ćwiczeniami polowymi.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność wykonania następujących ćwiczeń:

Ćwiczenia gimnastyczne. Swobodne wykonywanie wymachów i krążeń kończyn, wykazujące ruchomość w stawach. Poprawne wykonanie w pozycji siedzącej lub stojącej skłonu wprzód z rozluźnieniem mięśni oraz prostowania się, wykazującego ruchomość w stawach międzykręgowych; poprawianie postawy. Swobodne przejście po tramie, umocowanym na wysokości kolan. Dla młodzieży męskiej: poprawne postępy w bok w zwisie na tramie (po 3 chwytów w każdą stronę). Dla słabszej młodzieży męskiej i obu grup młodzieży żeńskiej: poprawne wykonanie zwisu na tramie nachwytem. Dla młodzieży męskiej: poprawny przeskok rozkroczny

kozła wzdłuż (kocioł na wysokości bioder). Dla słabszej młodzieży męskiej i obu grup młodzieży żeńskiej: poprawny skok zawrotny przez ławeczkę, ustawioną skośnie. W szkołach, nie posiadających przyrządów do skoków, wyżej wymienionych: poprawne wykonanie skoku przez poprzeczkę (poprzeczka na wysokości kolan) z rozbiegu wprost (3—5 kroków) i z odskokiem na obie nogi. Opanowanie rzutów i chwytów jednorącz małej piłki.

Gry. Opanowanie gier: w dwa ognie, podaj dalej.

Sporty. Pływanie: dla grupy I przepłynięcie stylem naturalnym lub żabką do 15 m na wodzie stojącej; dla grupy II możliwość utrzymania się na wodzie. Narciarstwo: jazda w terenie fałistym. Lyżwiarstwo: jazda wprzód.

Gry i ćwiczenia polowe. Odnajdywanie drogi w lesie z kompasem, ocena odległości, dochodzenie do celu przez szukanie śladu.

UWAGI.

Ćwiczenia, wymienione w zasobie materiału i w wynikach, oznaczone drukiem rozstrzelonym, mogą być prowadzone wyłącznie z młodzieżą silniejszą. Wszystkie ćwiczenia pozostałe przeznaczone są dla młodzieży fizycznie słabszej.

Ze względu na rozpoczynający się u młodzieży żeńskiej okres dojrzewania należy, w szczególności w tej klasie, prowadzić lekcje ćwiczeń cielesnych w ten sposób, by one w dostatecznej mierze zaspokajały potrzebę ruchu, wzbudzały zainteresowanie i nie przemęczały młodzieży.

W ćwiczeniach kończyn górnych i dolnych trzeba zwrócić uwagę na obszerność ruchów. Ćwiczenia te winno się łączyć z chóralnym liczeniem, klaskaniem, wybijaniem taktu, wytrzymywaniem pauz w poszczególnych częściach ćwiczeń oraz zwiększaniem (dwukrotnem) ich tempa. Ćwiczenia kończyn górnych i dolnych stosować można oddzielnie lub łącznie, a ćwiczenia kończyn górnych można łączyć z ćwiczeniami głowy.

Krążenia głowy stosować należy początkowo indywidualnie (w celu rozruszania kręgów szyjowych), następnie dopiero miarowo i rytmicznie.

Zwisy należy w klasie tej stosować jedynie jako momenty przejściowe, a nateżenia skoków, biegów i t. p. stopniować bardzo powoli. Szczególną uwagę trzeba zwrócić na ćwiczenia, poprawiające postawę młodzieży, wyrabiające poczucie rytmu i koordynację ruchów.

W zakresie organizowania ćwiczeń cielesnych uwzględnić należy w tej klasie następujące wskazania.

W zabawach i grach drużynowych położyć główny nacisk na stronę wychowawczą, zaprawiając młodzież do zgodnej zbiorowej pracy i rozwijając poczucie szlachetnej walki między drużynami. Rozgrywki w tej klasie winny nosić charakter wyłącznie wewnątrzklasowy i nie mogą być traktowane widowiskowo. Przebieg gry winien być spokojny, a przerwy odpoczynkowe dostosowane do potrzeby grających.

Wycieczki dłuższe należy poprzedzić kilkukrotnym wymarszem w teren, na który przeznaczyc należy od 1 godziny do 3. Wymarsz ma mieć na celu zaprawienie młodzieży do tempa chodu, umiejętnego oddychania w marszu, umiejętnego poruszania się w różnym terenie, dźwigania plecaka oraz zapoznania się z najprostszymi formami gier i ćwiczeń polowych. W czasie wycieczki jednodniowej długość marszu nie może przekraczać 10 km przy szybkości maksymalnej 4 km na godzinę i odpoczynkach 10-minutowych co 45 minut. (Na każde 60 m wzniesienia dolicza się nadto 15 minut). Normy te zawsze uzależnić trzeba od sił i wytrzymałości młodzieży. Obciążenie plecaka wynosić może do 3 kg. Młodzież słabsza winna odbywać wycieczki oddzielnie, bez obciążenia, idąc 4 do 6 km, a resztę drogi odbywając przy pomocy środków komunikacyjnych.

Gry, ćwiczenia polowe i wycieczki są podstawową formą ruchu. Ze sportów, podanych w programie, szkoła wybiera te, które może prowadzić ze względu na warunki terenowe, dając zawsze pierwszeństwo pływaniu i narciarstwu.

KLASA II.

Ćwiczenia gimnastyczne: 2 godziny tygodniowo na klasę i 10 minut ćwiczeń codziennych.

Zabawy, gry i sporty oraz gry i ćwiczenia polowe: 2 godziny tygodniowo na zespół, nieprzekraczający 90 uczniów (enic).

MATERJAL ĆWICZEBNY.

ĆWICZENIA GIMNASTYCZNE.

Ćwiczenia porządkowe.

Tworzenie dwójek z szeregu i czwórek z dwuszeremu z miejsca i w marszu. Kodumna ćwiczebna ze wszystkich formacji.

Ćwiczenia kształtujące.

Ćwiczenia kończyn górnych: wznoszenia, skurcze i rzuty, wymachy symetryczne i asymetryczne oraz krążenia, wykonywane precyzyjnie w różnych pozycjach wyjściowych, głównie w siedzących. Łączenie z ćwiczeniami kończyn dolnych i głowy.

Ćwiczenia kończyn dolnych: pozycje kroczone, przeważnie podskokami, wymachy, szybkie wspięcia z przysiadu; podskoki z ruchami nóg i obrotami.

Ćwiczenia szyi (przeważnie w pozycjach siedzących): skłony we wszystkich kierunkach, skręty i skręty łukiem dolnym oraz krążenia głowy, także łącznie z ćwiczeniami rąk i tułowia.

Ćwiczenia tułowia. W płaszczyźnie strzałkowej w pozycjach łatwych, a dobrze izolujących ruch (siedzących, kłęczących, leżących: skłony zwykłe i pogłębiane w tył i wprzód z ruchami rąk i bez ruchów rąk, opady wzwyż i wprzód, uwypuklanie klatki piersiowej, kładzenie się nawznak z pozycji siedzącej także przy zachowaniu trudniejszych położeń rąk, oraz skurcze, rzuty i wznoszenia nóg. W płaszczyźnie czołowej: skłony zwykłe z samokontrolą i pogłębiane z ruchami rąk i bez ruchów rąk w pozycjach siedzących, kłęczących, w rozkroku i z oparciem stopy. W płaszczyźnie poprzecznej: skręty zwykłe i pogłębiane z ruchami rąk, zwiększającymi obszerność ruchu, w pozycjach siedzących i kłęczących. W płaszczyznach pośrednich (kombinowanych): łatwe ćwiczenia złożone ze skrętów i skłonów łącznie z ruchami rąk i bez ruchów rąk, w pozycjach siedzących i kłęczących, w rozkroku i wykroku. Pelzanie na odległość kilku kroków.

Ćwiczenia koordynacyjne.

Ćwiczenia równoważne na przyrządach (tram do wysokości bioder): siad równoważny, przejście z niego do stania; różne kroki, także ze swobodnymi ruchami rąk, z rzutami i chwytami piłeczek, toczenie dużej piłki, chód na czworakach rzut piłki dużej dwójkami; zeskakiwanie na niespodziewane hasła z dochwytem tramu.

Ćwiczenia równoważne bez przyrządów: ruchy rąk i nóg w pozycjach równoważnych (także z użyciem przyborów), utrudnianie ćwiczeń przez zamykanie oczu.

Ćwiczenia zwinności: przygotowanie do stania na rękach z odbicia jednonóż, przewrót na materacu z odbicia jednonóż.

Ćwiczenia stosowane.

Chód. Dalsze doskonalenie techniki chodu i wyrabianie poczucia rytmu.

Bieg. Dalsza nauka poprawnego biegu. Bieg z pokonywaniem łatwych przeszkód. Zmiana kierunku w biegu. Bieg wprzód i wtył naprzemian (na sygnały). Bieg 40 m (w tempie określonym). Nauka startu. Przygotowanie do sztafety.

Zwisy. Na drabinkach pionowych: półzwisy i wstępowania. Przeploty skośne w kratkach. Na tramie: postępy w bok (do 5 chwytów) w zwisie nachwytem; skurczenie rąk i zmiany chwytu w półzwisie opadnym; opuszczanie rąk do półzwisu bokiem; przygotowanie do wymyku. Wspinanie na małą wysokość na linach skośnych lub pionowych z pomocą nóg.

Ponadto dla młodzieży męskiej: wymyk, zmiany chwytów naprzemianą oraz w zwisie, zginanie rąk w półzwisach.

Skoki. Wolne: skok przez poprzeczkę z rozbiegu wprost (3—5 kroków) z 1/4 obrotu i doskokiem na obie nogi (dla młodzieży męskiej poprzeczka do wysokości bioder, dla młodzieży żeńskiej do wysokości uda); skok wgląd z rozbiegu po ławce z doskokiem na jedną lub obie nogi (dla młodzieży żeńskiej ławka do wysokości połowy uda). Skok wdał (na skoczni) z rozbiegu.

Mieszane: skok zawrotny przez skrzynię wpoprzek (skrzynia na wysokości połowy uda), wyskok na skrzynię do przysiadu i zeskok wprzód (skrzynia na wysokości bioder); zeskok bokiem z drabinek, zeskok z wymachem nóg ze zwisu tyłem na drabinkach; przeskok podmykiem z miejsca z pozycji bokiem; z miejsca przeskok zawrotny przez tram (tram na wysokości połowy uda); przeskok rozkroczny przez kozła wzdłuż (dla młodzieży męskiej kozioł do wysokości pasa, dla młodzieży żeńskiej do wysokości bioder).

Ponadto dla młodzieży męskiej: przeskok szermierczy przez tram (tram na wysokości połowy uda) i przeskok kuczny przez skrzynię wszerz.

Rzuty: rzut małą piłką prawą i lewą ręką do celu i na odległość oraz różne rzuty piłką dętą z zamachu (dolnego i bocznego).

ZABAWY, GRY ORAZ GRY I ĆWICZENIA POLOWE.

Zabawy i gry: np. sadzenie ziemniaków, wyzywanka, związ i rozwiąz, wyścigi piłek, piłka latająca w różnych ustawieniach, niebo, czyścić, piekło i t. p.

Ponadto dla młodzieży męskiej różne chwytty, jako dalsze przygotowanie do obrony osobistej.

Gry drużynowe: kwadrant, podaj dalej, siatkówka. Ponadto dla młodzieży męskiej: jordanka i palant bez galenia.

Gry i ćwiczenia polowe. Orientowanie mapy przy nieznanem stanowisku, oznaczanie stanowiska na mapie, oraz dalsze ćwiczenia w używaniu kompasu w terenie; sygnalizacja.

W związku z grami polowymi robienie łatwych szkiców topograficznych bez lub przy pomocy mapy. Ćwiczenia w pomiarach, mierzenie odległości, wysokości, szerokości, nachylenia stoku i t. p.

Ćwiczenia w spostrzegawczości, obserwacji, zwiadach i t. p. przez gry z przeciwnikiem np. kozackim procederem, fałszywe tropy, ucieczka sybiraka, w poszukiwaniu listu, przez granicę i t. p.

Biwakowanie lub obozowanie, np. wspólne stawianie i okopywanie namiotów, wykonanie kuchni polowej, rowu, latryny, dołu do śmieci i t. p., rozpalanie i podtrzymywanie ognia na wolnem powietrzu; zwijanie biwaku lub obozu i zacieranie śladów.

SPORTY I WYCIECZKI.

Pływanie. Grupa I. Dalsze doskonalenie stylu i wytrzymałości. Nawroty. Skok startowy.

Grupa II. Dalsza nauka pływania stylem naturalnym lub żabką na piersiach i nawznak.

Łyżwiarstwo. Półłuki przodem. Przekładanka tyłem. Spirale przodem zewnątrz i przodem wewnątrz, swobodne zatrzymywanie się.

Saneczkowanie. Zjazdy po torach o łagodnych krzywiznach.

Narciarstwo. Dwukrok i trójkrok, Opór, pług, łuki. Zabawy narciarskie z uwzględnieniem omijania przeszkód.

Lucznictwo. Strzelanie do celu z odległości do 20 m.

Kolarstwo. Wycieczki do 15 km dziennie (łącznie tam i z powrotem).

Wycieczki. Wycieczki piesze do 15 km dziennie (łącznie tam i z powrotem) bez lub z obciążeniem do 3 kg, połączone w miarę możliwości z obozowaniem dziennem i ćwiczeniami polowymi.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność wykonania następujących ćwiczeń:

Ćwiczenia gimnastyczne. Poprawne wykonanie skurczów i rzutów rąk we wszystkich kierunkach w pozycji siedzą-

cej ze skrzyżowaniem nóg; opad wprzód ze wsparciem ramion. Dla młodzieży męskiej: przejście po tramie (tram na wysokości bioder) z wymachem nogi wprzód i wtył po każdym kroku (ręce swobodnie); zmiany chwytów naprzemianrącz w zwisie na tramie; opanowanie wstępowania asymetrycznego; przeskok kuczny przez skrzynię wszerz. Dla młodzieży żeńskiej: przejście po tramie (tram na wysokości połowy uda) z rzutem i chwytem piłeczki naprzemianrącz; skurcze rąk w półzwisie opadnym na tramie; opanowanie wstępowania asymetrycznego; wyskok kuczny na skrzynię (skrzynia na wysokości bioder). W szkołach, nie posiadających przyrządów do skoków, wyżej wymienionych: poprawne wykonanie skoku przez poprzeczkę z rozbiegu wprost z doskokiem na obie nogi (poprzeczka na wysokości połowy uda). Rzuty: piłką palantową na odległość 35 m dla młodzieży męskiej, a 20 m dla młodzieży żeńskiej; piłką siatkową na odległość 20 m dla młodzieży męskiej, a 16 m dla młodzieży żeńskiej.

Gry. Opanowanie kwadranta, podaj dalej.

Sporty. Dla młodzieży grupy I: przepłynięcie stylem naturalnym lub żabką do 25 m na wodzie stojącej; dla młodzieży grupy II: przepłynięcie stylem naturalnym lub żabką 10 m na wodzie stojącej. W narciarstwie: jazda w terenie falistym. W łyżwiarstwie: półłuki przodem.

Gry i ćwiczenia polowe. Orientowanie mapy przy nieznanem stanowisku, oznaczanie stanowiska na mapie.

UWAGI.

Ćwiczenia, wymienione w zasobie materiału i w wynikach, oznaczone drukiem rozstrzelonym, mogą być prowadzone wyłącznie z młodzieżą silniejszą. Wszystkie ćwiczenia pozostałe przeznaczone są i dla młodzieży fizycznie słabszej.

W klasie tej wprowadzić należy ćwiczenia, złożone z elementów nieco trudniejszych, niż w klasie pierwszej, pamiętając jednak o okresie dojrzewania, trwającym u młodzieży żeńskiej, a zaczynającym się u młodzieży męskiej. W ćwiczeniach kończyn górnych i dolnych poza zwracaniem uwagi na wyrabianie precyzji ruchu wymagać należy również i umiejętności poprawnego wykonywania łatwych ćwiczeń w tempie przyśpieszonym.

Bieg, zwisy, skoki i t. p. w dalszym ciągu stopniować należy bardzo powoli. Na ćwiczenia, poprawiające postawę młodzieży, wyrabiające poczucie rytmu i koordynację ruchów, trzeba podobnie, jak w klasie poprzedniej, zwrócić szczególną uwagę.

W zakresie organizacji ćwiczeń cielesnych uwzględnić należy w tej klasie następujące wskazania.

W grach drużynowych uwzględniać należy w dalszym ciągu stronę wychowawczą przez wymagania szlachetnego współzawodniczenia, a jednocześnie szkolić technikę gry i zaprawiać młodzież do zdobywania coraz większej wytrzymałości. Położyć nacisk na naukę rzutów w dal i do celu, na skoki wzwyż i naukę biegu, które to formy winny wpłynąć dodatnio na wzmożenie sił i zręczności młodzieży. Prowadząc te ćwiczenia i gry, należy zwracać baczna uwagę, by młodzież nie przemęczała się.

Zawody w grach, dobrze opanowanych, winny mieć charakter wewnątrzklasowy, niewidowiskowy.

Ponadto dopuszczalne są zawody w jeździe figurowej na łyżwach. Młodzież słabsza, ze względu na emocjonujący charakter tych ćwiczeń, udziału w nich nie bierze.

Przed okresem wycieczkowym należy szkolić młodzież w krótkich wymarszach w teren i zaprawiać ją w coraz trudniejszych ćwiczeniach polowych. W wycieczkach dłuższych jednodniowych marsz dzienny nie może przekroczyć 15 km przy obciążeniu do 3 kg; szybkość marszu 4 km na godzinę, z odpoczynkami 10-minutowymi co 45 minut. (Na każde 60 m wzniesienia dolicza się nadto 15 minut).

Młodzież słabsza odbywać musi wycieczki częściowo przy pomocy środków komunikacyjnych, maszerując pieszo tylko do 6 km, z obciążeniem bardzo małym.

Ze sportów, podanych w materiale ćwiczebnym, szkoła wybiera te, które może prowadzić ze względu na warunki terenowe, główny nacisk kładąc na pływanie i narciarstwo.

KLASA III.

Ćwiczenia gimnastyczne: 2 godziny tygodniowo na klasę i 10 minut ćwiczeń codziennych.

Zabawy, gry i sporty oraz gry i ćwiczenia polowe: 2 godziny tygodniowo na zespół, nieprzekraczający 90 uczniów (enic).

MATERIAŁ ĆWICZEBNY.

ĆWICZENIA GIMNASTYCZNE.

Ćwiczenia porządkowe.

Kolumna czwórkowa z dwuszeregu i dwuszereg z kolumny czwórkowej, odliczanie w marszu, kolumna ćwiczebna w marszu.

Ćwiczenia kształtujące.

Ćwiczenia kończyn górnych w różnych pozycjach wyjściowych o zmiennej pracy mięśniowej (wykonywane na przemian przy mięśniach rozluźnionych i napiętych) z uwzględnieniem ćwiczeń asymetrycznych.

Ćwiczenia kończyn dolnych: wymachy, uniki, półprzysiady i przysiady w pozycji wykrocznej; podskoki z ruchami nóg i obrotami w locie, skok nożycowy w miejscu.

Ćwiczenia szyi (w różnych pozycjach): skłony we wszystkich kierunkach, skręty, skręty łukiem dolnym, krążenia i półkrążenia głowy, także łącznie z ćwiczeniami rąk i tułowia.

Ćwiczenia tułowia. W płaszczyźnie strzałkowej w pozycjach nieco trudniejszych, niż w klasach poprzednich (np. w stanie ze skurczonymi rękami): skłony zwykłe i pogłębiane w tył i w przód łącznie z ruchami rąk i bez ruchów rąk, opady w tył i w przód; uwypuklanie klatki piersiowej w leżeniu; skurcze, rzuty i wznoszenia nóg w pozycjach siedzących i w leżeniu nawznak oraz krótkotrwałe podpory opadłe. W płaszczyźnie czołowej: skłony zwykłe z samokontrolą i pogłębiane z ruchami rąk i bez ruchów rąk w pozycjach, opanowanych w klasach poprzednich, oraz z oparciem klatki piersiowej o tram. W płaszczyźnie poprzecznej: w trudniejszych pozycjach, niż w klasach poprzednich (np. w stanie ze zwartymi stopami) skręty zwykłe i pogłębiane z ruchami rąk i bez ruchów rąk. W płaszczyznach pośrednich (kombinowanych) trudniejsze ćwiczenia, złożone ze skrętów i skłonów, łącznie z ruchami rąk i bez ruchów rąk. Pełzanie na nieco większą odległość niż w kl. II-ej.

Ćwiczenia koordynacyjne.

Ćwiczenia równoważne na przyrządach. Na tramie (do wysokości pasa) siad równoważny, przejście z siadu równoważnego do stania, przechodzenie z klękaniem jedno-nóż (co trzeci krok).

Ponadto dla młodzieży męskiej: wyskok kuczny na tram.

Ćwiczenia równoważne bez przyrządów. Ruchy rąk w pozycjach równoważnych także z użyciem przyborów. Przejście z różnych pozycji i ruchów do trudniejszych równoważnych. Utrudnianie ćwiczeń przez zamykanie oczu.

Ćwiczenia zwinności. Przewrót na materacu i na skrzyni (skrzynia na wysokości kolan) z odbiciem obunóż; krót-

kotrwale stanie na rękach z oparciem nóg i pomocą współwiczających. Ponadto dla młodzieży męskiej: przerzuty przez współwiczającego, kładzącego w podporze.

Ćwiczenia stosowane.

Chód. Doskonalenie chodu. Różne kroki ozdobne i taneczne.

Bieg. Dalsze doskonalenie biegu. Bieg trwały do 1 minuty. W biegu w miejscu podawanie pałeczki. Krótkotrwały bieg jak najszybszymi, a krótkimi krokami z mocnym skurczem nóg i współpracą rąk (na przestrzeni kilku metrów). Podawanie pałeczki w biegu. Sztafeta 4×40 .

Ponadto dla młodzieży męskiej: pokonywanie przeszkód.

Zwisy. Na drabinach przejścia z półzwisów do zwisów, np. powolny rozkurecz z półzwisu z chwytem rąk nieco powyżej głowy. Przeploty pionowe w kratkach. Na tramie: półzwis opadny nachwytem i skok do podporu naprzemian; na wysokości dosiężnej skok do zwisu o rękach zgiętych i rozkurecz; postęp w bok w zwisie nachwytem; wymyk na wysokości pasa barkowego. Wspinanie i schodzenie z pomocą nóg na linie skośnej i pionowej (także po dwóch linach), przewrót między dwoma linami i t. p.

Ponadto dla młodzieży męskiej: zginanie rąk w zwisie nachwytem z pomocą współwiczającego.

Skoki. Wolne: skok z odbicia jednonog o skrzynię (skrzynia na wysokości połowy uda); skok z półobrotem z rozbiegu wprost oraz skok nożycowy z rozbiegu skośnego (przez poprzeczkę na wysokości połowy uda); skok wdal z rozbiegu, skok przez okienko.

Mieszane: skok szermierczy przez tram (tram do wysokości pasa); skok podmykiem z rozbiegu skośnego (tram), wyskok do przysiadu na skrzynię, ustawioną wzdłuż i zeskok rozkroczny; przeskok rozkroczny przez kozła, ustawionego wzdłuż (dla silniejszej młodzieży męskiej kozioł do wysokości piersi, dla słabszej młodzieży męskiej i silniejszej młodzieży żeńskiej do wysokości bioder).

Ponadto dla młodzieży męskiej: przeskok rozkroczny przez skrzynię, ustawioną wzdłuż (skrzynia na wysokości bioder).

Rzuty. Różne rodzaje rzutów piłką dętą do celu i na odległość, rzuty piłką do kosza.

Ponadto dla młodzieży męskiej: pchnięcie piłką pełną oburącz, pchnięcie kulą (2,5 kg) z miejsca, rzut dyskiem (1 kg) z miejsca.

ZABAWY, GRY, ORAZ GRY I ĆWICZENIA POŁOWE.

Zabawy i gry np.: walka o sztandar, wyścigi piłek, koszenie trawy, wyścig stonóg, kucie, obleżenie twierdzy i t. p.

Ponadto dla młodzieży męskiej, jako przygotowanie do obrony osobistej: chwyt i sposoby uwalniania się od nich.

Gry drużynowe. Siatkówka, palant bez galenia, piłka graniczna, jordanka.

Ponadto dla młodzieży męskiej: koszykówka.

Tańce. Krakowiak i kroki mazurowe.

Gry i ćwiczenia polowe. Pełne wyzyskanie mapy dla celów orientacyjnych i poruszania się w terenie, robienie szkiców różnymi metodami, ćwiczenia w badaniu terenu i sporządzaniu meldunków podczas ćwiczeń i gier polowych.

Biwakowanie, urządzenie obozu z gotowaniem, służbą porządkową, ubezpieczeniową i alarmową, łatwe prace pionierskie (używanie toporka i piły).

Trudniejsze ćwiczenia i gry polowe ze wszystkich działów i na większej przestrzeni. Gry z przeciwnikiem, połączone także z ćwiczeniami w służbie łącznikowej i w pomocy doraźnej w polu (np. opatrywanie rannych, przygotowanie prowizorycznych noszy, przenoszenie rannych).

SPORTY I WYCIECZKI.

Pływanie. Grupa I. Dalsze doskonalenie stylu i wytrzymałości, nauka skoków z trampoliny. Pływanie stojąc. Ćwiczenia ratownicze.

Grupa II. Opanowanie programu grupy pierwszej w klasie I.

Wioślarstwo. Znajomość budowy kajaka oraz jego konserwacji (mycie, przechowywanie). Jazda na kajakach i puchówkach na wodzie stojącej lub o słabym prądzie. Początki nauki wioślarstwa (krótkie wiosła).

Lyżwiarstwo. Łuki przodem zewnątrz, łuki przodem wewnątrz. Wężyk przodem. Trójka przodem zewnątrz. Bieg do 300 m.

Saneczkowanie. Zjazdy po torach o krzywiznach nieco większych niż w klasie II.

Narciarstwo. Krok fiński. Łuki. Krystjanja z oporu. Doskonalenie ewolucyj z lat poprzednich, wykonywane na bardziej stromych pochyłościach.

Lucznictwo. Strzelanie do celu z odległości od 20 do 25 m.

Tennis (nieobowiązujący).

Kolarstwo. Wycieczki dla młodzieży męskiej do 20 km, dla żeńskiej do 15 km dziennie (łącznie tam i z powrotem).

Wycieczki. Wycieczki piesze do 15 km dziennie (łącznie tam i z powrotem) bez i z obciążeniem do 5 kg, połączone z biwakowaniem.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność wykonania następujących ćwiczeń:

Ćwiczenia gimnastyczne. Poprawne wykonanie uniku (także z wymachami rąk), uwypuklenia klatki piersiowej w pozycjach różnych; pogłębianych skłonów tułowia w bok z różnymi ruchami rąk; w pozycjach z zakresu programu; siadu równoważnego i przejścia z niego do stania na tramie (tram na wysokości pasa biodrowego). Dla młodzieży męskiej: poprawne wykonanie zginania rąk w zwisie nachwytem z pomocą współwiczających i powolnego rozkurczu, półzwisu opadłego nachwytem i skoku do podparcia naprzemian, przeskoku podmykiem z rozbiegu skośnego (tram na wysokości dosiężnej), skoku szermierczego przez tram (tram na wysokości bioder); rzut piłką siatkową na odległość 22 m (suma rzutów prawą i lewą ręką). Dla młodzieży żeńskiej: poprawne wykonanie naprzemian skoku do podparcia i półzwisu, przeskoku podmykiem z miejsca z pozycji bokiem (tram na wysokości dosiężnej); rzutu piłką siatkową na odległość 18 m (suma rzutów prawą i lewą ręką). W szkołach nie posiadających przyrządów do skoków, wyżej wymienionych: poprawne wykonanie skoku nożycowego przez poprzeczkę z rozbiegu skośnego (3—5 kroków, dla młodzieży męskiej poprzeczka na wysokości bioder, dla młodzieży żeńskiej na wysokości połowy uda).

Gry. Opanowanie piłki granicznej, sprawnego podbijania piłki palantowej.

Sporty. Przepłynięcie stylem naturalnym lub żabką do 100 m na wodzie stojącej ze skokiem startowym przez młodzież grupy I, przez młodzież grupy II opanowanie programu grupy I klasy I. W narciarstwie: jazda w terenie falistym. W łyżwiarstwie: łuki przodem zewnątrz.

Gry i ćwiczenia polowe. Umiejętność niesienia pomocy doraźnej w polu.

UWAGI.

Ćwiczenia, wymienione w zasobie materiału i w wynikach, oznaczone drukiem rozstrzelonym, mogą być prowadzone wyłącznie z młodzieżą silniejszą. Wszystkie ćwiczenia pozostałe przeznaczone są i dla młodzieży fizycznie słabszej.

W ćwiczeniach kończyn górnych, złożonych z łatwych elementów, uwzględnić należy zmienną pracę mięśni (rozluźnionych i napiętych naprzemiennie). Jak w klasach poprzednich, łączyć je można z ćwiczeniami kończyn dolnych i z ćwiczeniami głowy.

Wobec trwającego okresu dojrzewania u młodzieży męskiej i żeńskiej, nateżenie zwisów, skoków i t. p. w dalszym ciągu stopniować należy zwolna, zaprawiając jednak serce do coraz większych wysiłków.

W zakresie organizacji ćwiczeń cielesnych uwzględnić należy w tej klasie następujące wskazania.

W grach drużynowych pozostawić należy pewną samodzielność, przyuczając do sędziowania dobrze opanowanych gier. W dalszym ciągu szkolić biegi, skoki i rzuty.

Wmiarę możliwości doskonalić pływanie i narciarstwo, uznając te sporty za obowiązkowe przy posiadaniu odpowiednich terenów.

W tej klasie można już organizować międzyklasowe zawody (III i IV kl.) w grach drużynowych dobrze opanowanych, dobierając młodzież z dwóch klas o równych siłach i równym wyćwiczeniu; ponadto zawody w dobrze opanowanych sportach: łyżwiarstwie, narciarstwie i skoku do wody, ale jedynie w celu wykazania zreczności i odwagi. Zawody mogą się odbywać w obecności młodzieży klas wszystkich i powinny mieć pod każdym względem charakter najzupełniej poprawny. W zawodach młodzież słabsza udziału nie bierze. W dalszym ciągu należy młodzież zaprawiać do marszu i organizować z nią jednodniowe wycieczki, zwiększając odległość marszu, który nie może przekroczyć 15 km przy obciążeniu do 5 kg. Szybkość 4 km na godzinę, z wypoczynkami 10-

minutowemi co godzinę. (Na każde 70 m wzniesienia dolicza się nadto 15 minut). W ćwiczeniach polowych przerobić należy materiał, podany w programie, przygotowując w ten sposób młodzież do normalnego obozowania. Młodzież słabsza, która winna stopniowo wzmacniać się i usprawniać, odbywać musi wycieczki w grupach oddzielnych, maszerując do 6 km (tam i z powrotem) bez lub z obciążeniem 2 do 3 kg.

Stopniowo w ramach godzin obowiązkowych przygotowywać należy młodzież do zdobycia Państwowej Odznaki Sportowej.

KLASA IV.

Ćwiczenia gimnastyczne: 2 godziny tygodniowo na klasę i 10 minut ćwiczeń codziennych.

Zabawy, gry i sporty, oraz gry i ćwiczenia polowe: 2 godziny tygodniowo na zespół, nieprzekraczający 90 uczniów (enit).

MATERJAŁ ĆWICZEBNY.

ĆWICZENIA GIMNASTYCZNE.

Ćwiczenia porządkowe.

Zwroty w marszu, stawanie w lewo i prawo, kolumna ćwiczebna w marszu bez odliczania.

Ćwiczenia kształtujące.

Ćwiczenia kończyn górnych o zmiennej pracy mięśni, wykonywane w różnych pozycjach wyjściowych, złożone z elementów trudniejszych, niż w klasie III, także łącznie z ćwiczeniami kończyn dolnych.

Ćwiczenia kończyn dolnych. (Zakres ćwiczeń kl. III, lecz łącznie z ćwiczeniami ramion): wypady w bok, wskos i wprzód; podskok pajaca; przygotowania do skoku wzwyż i w dół z miejsca.

Ćwiczenia szyi w różnych pozycjach, wykonywane precyzyjnie: skłony we wszystkich kierunkach, skręty, skręty łukami dolnymi, krążenia i półkrążenia głowy, także łącznie z ćwiczeniami rąk i tułowia.

Ćwiczenia tułowia. W płaszczyźnie strzałkowej w trudniejszych pozycjach, niż w klasach poprzednich: skłony zwykłe oraz pogłębiane w tył i wprzód łącznie z ruchami rąk i bez ru-

chów rąk, opady wprzód i wtył; uwypuklanie klatki piersiowej (w leżeniu tyłem, też ze wsparciem ramion); skurcze, rzuty i wznoszenia nóg oraz podpory opadłe. W płaszczyźnie czołowej: skłony, zwykle z samokontrolą i pogłębiane z ruchami rąk i bez ruchów rąk w pozycjach trudniejszych, niż w klasach poprzednich; podpór bokiem. W płaszczyźnie poprzecznej: skręty zwykle i pogłębiane z ruchami rąk i bez ruchów rąk w trudniejszych pozycjach wyjściowych. W płaszczyznach pośrednich (kombinowanych): trudniejsze ćwiczenia, złożone ze skrętów i skłonów, łącznie z ruchami rąk i bez ruchów rąk. Pełzanie na odległość kilkunasztu kroków.

Ćwiczenia koordynacyjne.

Ćwiczenia równoważne na przyrządach. Na tramie (tram do wysokości połowy klatki piersiowej): swobodne, znane ruchy rąk w siadzie równoważnym; przejścia w różnych pozycjach, unik.

Ćwiczenia równoważne bez przyrządów: Asymetryczne ruchy rąk łącznie z ruchami głowy oraz obrotu w pozycjach równoważnych; przejście z uniku do wagi. Utrudnianie ćwiczeń przez zamykanie oczu.

Ćwiczenia zwinności. Przewrót na skrzyni (skrzynia na wysokości powyżej kolan) z rozbiegu i odbicia obunóż, stanie na rękach z odbicia jednunoż (z postawy wykroczonej) z oparciem nóg.

Ponadto dla młodzieży męskiej: przygotowanie do stania na rękach z odbiciem obunóż.

Ćwiczenia stosowane.

Chód. Dalsze doskonalenie techniki chodu. Kroki ozdobne i taneczne.

Bieg. Dalsze doskonalenie biegu: bieg o rękach zgiętych do kąta prostego z uderzaniem kolan o dłonie, przechodzenie w biegu od szybkości krótkich kroków z silnym odbiciem stóp do biegu cichego. Dalsze doskonalenie techniki podawania pałeczki. Sztafeta dla młodzieży męskiej 4×60 , dla młodzieży żeńskiej 4×40 . Bieg trwały do 3 minut. Krótkotrwały bieg z pokonywaniem przeszkód. Ponadto dla młodzieży męskiej: biegi na przełaj $1\frac{1}{2}$ km bez współzawodnictwa.

Zwisy. Przeploty skośne głową w dół w kratkach. Na tramie: w zwisie nachwytem zginanie rąk z pomocą współwiczających, postępy w tył w zwisie. Wspinanie po jednej lub dwu linach. Ponadto dla młodzieży męskiej: postępy półobrotami w przód, zginanie rąk w zwisie nachwytem.

Dla młodzieży słabszej: program zwisów klas poprzednich.

Skoki. Wolne: przez poprzeczkę nożycowy (poprzeczka na wysokości bioder) i z rozbiegu wprost (poprzeczka na wysokości połowy uda). Wyskok na skrzynię z odbicia jedno nogą. Skok w dal z miejsca.

Doskonalenie rozbiegu na skoczni do skoku wzwzwyż i w dal.

Mieszane: szermierczy przez skrzynię dla młodzieży męskiej, rozkroczny przez kozła (koziół na wysokości piersi — dla młodzieży słabszej — niżej); przeskok podmykiem z rozbiegu wprost: łatwe skoki na połączonych przyrządach, np. kozioł i skrzynia, liny i poprzeczka lub skrzynia.

Ponadto dla młodzieży męskiej przeskok rozkroczny przez skrzynię, ustawioną wzdłuż (skrzynia na wysokości pasa).

Rzuty. Rzuty piłką do kosza. Dla młodzieży męskiej: przygotowanie do rzutu oszczepem z małej odległości do celu.

ZABAWY, GRY I ĆWICZENIA POŁOWE.

Zabawy i gry. Wyścigi z przeszkodami, wyścigi piłek, np. z kozłowaniem, stójka i t. p.

Ponadto dla młodzieży męskiej: uchwytów obywatelskich i obrona.

Gry drużynowe: siatkówka palant z galeniem, jordanek.

Ponadto dla młodzieży męskiej: szczypiorniak, koszykówka.

Tańce. Mazur.

Gry i ćwiczenia polowe. Marsz według mapy w nieznanym terenie. Zasady ubezpieczania się w marszu. Umiejętność osłaniania się przed obserwacją naziemną i powietrzną. Ćwiczenia w obronie przeciwgazowej, obchodzenie się z maską przeciwgazową, ćwiczenia w zachowaniu się przed, w czasie i po napadzie gazowym.

Ponadto dla młodzieży męskiej zasady okopywania się w terenie.

SPORTY I WYCIECZKI.

Pływanie. Grupa I. Ćwiczenia ratownicze. Pływanie na wodzie bieżącej i umiejętne zachowanie się na prądzie. Pierwsza pomoc uratowanemu z wody.

Grupa II. Opanowywanie ćwiczeń z grupy I w klasie II oraz ćwiczenia ratownicze.

Wioślarstwo. Krótkotrwałe wyjazdy (krótkie wiosła) do 30 minut. Konserwacja sprzętu wioślarskiego. Wycieczki kajakami.

Łyżwiarstwo. Doskonalenie jazdy figurowej. Bieg do 500 m.

Ponadto dla młodzieży męskiej: przygotowanie do hokeja.

Saneczkowanie. Zjazdy po torach o krzywiznach nieco większych, niż w klasie III.

Narciarstwo. Krystjanja szerokotorowa, zjazd półkrystjanjami, krystjanja nożycowa. Doskonalenie ewolucyj z lat poprzednich przez wykonywanie ich na bardziej stromych stokach.

Łucznictwo. Strzelanie do celu z odległości 25 m.

Strzelanie z broni małokalibrowej.

Tennis (nieobowiązuje).

Kolarstwo. Wycieczki dla młodzieży męskiej do 30 km, dla żeńskiej do 20 km dziennie.

Wycieczki. Wycieczki piesze do 20 km dziennie łącznie tam i z powrotem, przy ewentualnem obciążeniu do 5 kg, połączone z obozowaniem i ewentualnem noclegiem w obozie.

WYNIKI NAUCZANIA.

Umiejętność wykonania następujących ćwiczeń:

Ćwiczenia gimnastyczne. Poprawne wykonanie: ćwiczeń kończyn górnych, złożonych z ruchów, wykonywanych o mięśniach naprzemian rozluźnionych i napiętych; skłonów tułowia wtył oraz skrętów (w pozycjach, podanych w programie), uniku na tramie (tram na wysokości pasa biodrowego). Dla młodzieży męskiej: poprawne wykonanie postępu wtył w zwisie na tramie; zginania rąk w zwisie z pomocą współwyczących i powolnego rozkurczu; skoku przez poprzeczkę z dwiema linami; skoku rozkrocznego przez kozła wzdłuż (koziół do wysokości bioder); rzutu dyskiem (1 kg) z miejsca na odległość 25 m (suma rzutów prawą i lewą ręką); biegu 60 m

w 10,2 sek. (na bieżni) lub 11,2 sek. (nie na bieżni). Dla młodzieży żeńskiej: poprawne wykonanie zginania rąk w zwisie z pomocą współwiczających i powolnego rozkurczu; skurczu kołan w zwisie tyłem na drabinie; przeskoku kucznego przez skrzynię (skrzynia na wysokości bioder); rzutu piłką dętą na odległość 20 m (suma rzutów prawą i lewą ręką); biegu 60 m w 11,2 sek. (na bieżni) lub 12,4 sek. (nie na bieżni). W szkołach, nie posiadających przyrządów do skoków wyżej wymienionych: skok nożycowy przez poprzeczkę z rozbiegu skośnego (poprzeczka na wysokości bioder).

Gry. Opanowanie siatkówki.

Sporty. Umiejętność stosowania chwytów przy ratowaniu tonących (grupa I), umiejętność przepłynięcia stylem naturalnym lub żabką do 50 m na wodzie stojącej (grupa II), skoku startowego, znajomość zasad ratownictwa. W narciarstwie: jazda w trudniejszym terenie falistym. W łyżwiarstwie: bieg do 500 m i najważniejsze ewolucje figurowe.

Gry i ćwiczenia polowe. Wyzyskiwanie terenów dla celów obserwacji i osłony, umiejętność prowadzenia patrolu wywiadowczego, obchodzenie się z maską gazową.

UWAGI.

Ćwiczenia, wymienione w zasobie materiału i w wynikach, oznaczone drukiem nozstrzełonym, mogą być prowadzone wyłącznie z młodzieżą silniejszą. Wszystkie ćwiczenia pozostałe przeznaczone są i dla młodzieży fizycznie słabszej.

Ćwiczenia kończyn górnych o zmiennej pracy mięśni winny się składać z elementów trudniejszych, niż w klasie III. Łączyć je można z ćwiczeniami kończyn dolnych i ćwiczeniami głowy. Nałożenie zwisów i skoków może być większe, niż w klasie III, szczególnie w gimnazjum męskim, zwracać jednak należy baczną uwagę na nieprzemęczanie młodzieży.

W dalszym ciągu można organizować zawody międzyklasowe, a także międzyszkolne z zaprzyjaźnionymi szkołami, przedewszystkiem w grach drużynowych, zawsze pod ścisłą opieką lekarza szkolnego i wychowawców. Można również zezwalać młodzieży na zawody zespołowe w pływaniu, łuczniotwie, jeździe figurowej na łyżwach, w jeździe na nartach, oraz w biegu na 60 m, rzutach i skokach. Zawody odbywać się mogą w obecności zainteresowanych szkół. Należy w dalszym ciągu powierzać młodzieży sędziowanie w grach, dobrze opanowanych, pod czujną opieką nauczyciela.

W klasie tej zachęcać należy młodzież dobrze wyrobioną do zdobywania Państwowej Odznaki Sportowej, z uwagi na jej doniosłość państwową i indywidualną.

Podobnie, jak w klasach poprzednich, należy i w klasie IV odbyć w ciągu roku dwie dłuższe wycieczki w celu przerobienia gier i ćwiczeń połowych.

Jedną wycieczkę należy specjalnie przeznaczyć na zorganizowanie wzorowego obozu w połączeniu z wszelkimi pracami obozowymi, co ma posłużyć jako wzór takiej organizacji i zachęcić do życia w obozie (o ile szkoła uzyska dostateczną ilość namiotów).

W wycieczce połączonej z noclegiem może wziąć udział tylko zdrowa i silna młodzież. Drugą wycieczkę dłuższą poświęcić trzeba na przeprowadzenie i doskonalenie ćwiczeń w obronie przeciwgazowej oraz umiejętności okopywania się (młodzież męska). Marsz dzienny w klasie IV może dojść do 20 km przy obciążeniu do 5 kg. Szybkość 4 km na godzinę z odpoczynkami 10-minutowymi co godzinę i znacznie dłuższym odpoczynkiem po przejściu połowy drogi. (Na każde 70 m wzniesienia dolicza się nadto 15 minut).

Dla młodzieży słabszej należy w dalszym ciągu organizować wycieczki łatwiejsze do 7 km marszu z obciążeniem do 3 kg.

Program ćwiczeń połowych młodzieży słabsza przerobić musi w całości.

W zawodach międzyszkolnych młodzież słabsza czynnego udziału nie bierze.

UWAGI DO CAŁOŚCI PROGRAMU.

CELE ĆWICZEŃ CIELESNYCH.

Wychowanie fizyczne młodzieży powinno oprzeć się na pierwiastkach, tkwiących w ideologii spartańskiej, a więc mieć na celu urabianie mocnego charakteru, fizycznego i moralnego hartu oraz naturalnej odporności na przeciwieństwa i ujemne przejawy życia.

Ćwiczenia cielesne, jako integralny składnik wychowania fizycznego, mają na celu: wspomaganie organizmu w jego rozwoju fizycznym, t. j. pomnażanie zdrowia, sił i odporności na ujemne wpływy, zwłaszcza na skutki wielogodzinnej siedzenia w szkole; rozwijanie sprawności ruchowych, które potrzebne są w życiu codziennym, oraz urabianie poprawnej i ładnej postawy; kształcenie działalności duchowej przez wyrabianie woli, odwagi, cierpliwości, wytrwałości i umiejętności panowania nad sobą; wdrażanie do karności i porządku; przygotowanie do szlachetnego współzawodnictwa; wyrabianie uoźuć społecznych i obywatelskich.

Cele, odnoszące się do strony fizycznej organizmu, realizować należy głównie drogą ćwiczeń gimnastycznych, cele zaś psychiczno-wychowawcze przede wszystkim za pośrednictwem ćwiczeń swobodnych, w których dominującą rolę spełniają zorganizowane gry drużynowe, wycieczki i ćwiczenia polowe łącznie z obozowaniem.

ORGANIZACJA PRACY.

Dwie godziny przeznaczone na lekcje ćwiczeń cielesnych w planie szkolnym, rozmieścić należy w tygodniu w równomiernych odstępach czasu (w miarę możliwości nie powinny się one odbywać bezpośrednio po obfitem drugim śniadaniu). Pożądane jest nie zaczynać od nich dziennych zajęć szkolnych.

Zabawy, gry i sporty oraz gry i ćwiczenia polowe, na które program przewiduje dwie godziny tygodniowo, odbywać należy w zasadzie w porze popołudniowej. Godziny, nie wykorzystane z powodu niepomysłnych warunków atmosferycznych, winien nauczyciel wynagradzać, poświęcając w dni pogodne więcej godzin na krótkie wycieczki popołudniowe, naukę pływania i wszelkie sporty, wymagające wyprowadzenia młodzieży w teren.

W środowiskach, gdzie znaczna część młodzieży mieszka poza miastem lub w dzielnicach, zdala od szkoły położonych, zabawy, gry i sporty, objęte programem, powinno się organizować na ostatnich godzinach lekcyjnych. Zabawy, gry i sporty winny odbywać się w dni wolne od ćwiczeń gimnastycznych, objętych planem szkolnym. Godzin, przeznaczonych na zabawy, gry i sporty, w żadnym razie nie wolno zużytkować na ćwiczenia gimnastyczne; można natomiast niekiedy odbywać w godzinach ćwiczeń gimnastycznych zabawy, gry ruchowe i sporty, jednak z dodatkiem kilku ćwiczeń korektywnych.

Ze względu na bezpieczeństwo młodzieży naukę pływania należy prowadzić w grupach liczebnie mniejszych, niż to przewiduje program. Grupy te nie powinny przekraczać liczby 30 uczniów czy uczennic. Z tego wynika, że w tym samym czasie część młodzieży, nie zajęta nauką pływania, pozostaje na boisku i pod opieką wyszkolonych drużynowych uprawia inne ćwiczenia cielesne, a przede wszystkim dobrze opanowane gry drużynowe. Młodzież klas III i IV po dostatecznym opanowaniu pływania może być jednocześnie zatrudniona wioślarstwem na łodziach różnego typu. Dotyczy to oczywiście otwartych terenów wodnych.

Lekcje ćwiczeń cielesnych należy odbywać o ile możliwości na terenie otwartym (boisku szkolnym). W razie niesprzyjających warunków atmosferycznych można i trzeba korzystać z sali gimnastycznej.

Zajęcia popołudniowe (zabawy, gry i sporty) z zasady odbywają się na odpowiednich boiskach.

Konieczny jest stały kontakt nauczyciela ćwiczeń cielesnych z lekarzem szkolnym, który jedynie uprawniony jest do zwalniania młodzieży na pewien okres lub na stałe od ćwiczeń cielesnych. Młodzież, zwolniona z ćwiczeń cielesnych na pewien okres, winna być obecna na lekcjach.

Wyposażenie sal i boisk w dostateczną ilość przyrządów i przyborów, jako też utrzymywanie wszelkich w tym zakresie urządzeń we wzorowym porządku i czystości, jest z jednej strony obowiązkiem szkoły, z drugiej należy do nauczyciela, jako opiekuna tego działu.

Należy zachęcać młodzież do odbywania ćwiczeń gimnastycznych w domu. Ćwiczenia, polecane do odrabiania w domu, powinny się składać z paru ruchów, opanowanych uprzednio na lekcjach szkolnych. Winny to być przedewszystkiem ćwiczenia, wpływające na poprawną postawę i zwiększające ruchomość w stawach.

Szkoły obowiązane są prowadzić codzienne 10-minutowe ćwiczenia gimnastyczne. W skład ich winny wchodzić wyłącznie znane młodzieży ćwiczenia kończyn, uwzględniające ruchy we wszystkich stawach, ćwiczenia szyi i tułowia (we wszystkich płaszczyznach) oraz podskoki. Ćwiczenia te winny się odbywać o ile możliwości przed pierwszą lekcją przedewszystkiem na boisku, na szerokiach korytarzach lub w salach klasowych, w warunkach higienicznych. Młodzież całej szkoły odbywa ćwiczenia te równocześnie pod kierunkiem specjalnie do tego przygotowanych uczniów i uczennic klas wyższych, pod ogólnym nadzorem nauczyciela ćwiczeń cielesnych oraz opiekunów klasowych.

W połowie każdej godziny lekcyjnej winny się odbywać przy otwartych oknach 1 do 2-minutowe ćwiczenia śródlekcyjne o charakterze korektywnym i pobudzającym krążenie krwi.

Przy ocenie wyników nauczania należy przedewszystkiem brać pod uwagę usiłowania młodzieży, dostosowane do stanu zdrowia, uwzględniając równocześnie warunki, w jakich odbywają się ćwiczenia. Z osiągnięcia wyników w pływaniu i narciarstwie zwolniona jest młodzież tych szkół, które nie posiadają warunków terenowych do ich uprawiania.

WSKAZÓWKI DO PROWADZENIA ĆWICZEŃ GIMNASTYCZNYCH.

Przy doborze ćwiczeń należy brać pod uwagę ich stronę fizjologiczną, anatomiczną (postawa), estetyczną i psychiczną.

Pod względem fizjologicznym ćwiczenia winny mieć wszechstronny wpływ na organizm, następować po sobie według uzasadnionej kolejności, uwzględniać momenty zmęczenia ćwiczących, zostawać w pewnym do siebie wzajemnym stosunku napięcia, wreszcie winny być dostosowane do rozwoju, usprawnienia, płci i wieku ćwiczących.

Pod względem anatomicznym ćwiczenia kształtujące mają na celu usuwanie wad postawy ćwiczących oraz wyrabianie normalnej ruchomości w stawach. Z tego powodu ważne jest zarówno dobieranie odpowiednich pozycji wyjściowych, jak i zwracanie uwagi na pozycje końcowe ćwiczeń. Muszą one być poprawne, przytem swobodne, a nie wymuszone lub sztywne.

Należy rozwijać u młodzieży poczucie piękna przez dobór estetycznych pozycji i ćwiczeń oraz przez wykonywanie ich ze swobodą i lekkością, pamiętając, że lekkie ich wykonanie jest ekonomiczną pracą nerwowej i mięśniowej (zaoszczędzanie sił).

Ze stanowiska psychicznego należy uzależniać dobór ćwiczeń od ich roli i wpływu na urabianie siły woli, wytrwałości i odwagi.

Na podstawie podanego w programie materiału nauczyciel winien, uwzględniając warunki miejscowe, opracować plan pracy w celu usystematyzowania jej, co jest nieodzownym warunkiem osiągnięcia dobrych wyników.

Regułą przy nauczaniu powinno być przede wszystkim ożywienie, potem doskonałe formy ćwiczeń. Lekcje ćwiczeń cielesnych winien cechować zawsze nastrój pogodny i wesoly.

W skład każdej lekcji gimnastyki muszą wchodzić ćwiczenia ze wszystkich grup, podanych w materiale ćwiczebnym. Jest to pierwsza i najważniejsza zasada budowania lekcji gimnastyki, a dokładnie przeprowadzona — zapewnia równomierność rozłożenia pracy na poszczególne grupy mięśniowe. Poza tem lekcja musi odpowiadać zasadzie stopniowego napięcia pracy.

W każdej lekcji gimnastyki musimy wyraźnie rozróżnić trzy części: wstępną, główną i końcową. Część wstępna ma za zadanie rozruszanie organizmu i przygotowanie go do większej pracy w części głównej; może też w poszczególnych punktach przygotować trudniejsze ćwiczenia z części głównej. Na część wstępną składają się mają łatwe ćwiczenia całego ciała, zarówno ożywiające, jak i kształtujące. Część główna to właściwa lekcja, mająca przede wszystkim cel kształtujący obok wyrobienia sprawności cielesnej. Składają się na nią zwisy, biegi i skoki, przeplatane ćwiczeniami kształtującymi równoważnemi i zabawami. Część końcowa ma za zadanie uspokojenie organizmu; będzie więc w niej jedynie kilka bardzo łatwych ćwiczeń uspokajających.

Ponadto kierować się należy zasadą, że zawsze po ćwiczeniach o większym natężeniu mają następować ćwiczenia odmienne i lżejsze. Wreszcie niezmiernie ważne jest ułożenie lekcji ćwiczeń gimnastycznych, któreby zapewniło największe zainteresowanie ćwiczących się. Dlatego należy przewidzieć w każdej lekcji ćwiczeń gimnastycznych odpowiednią ilość zabaw i gier, przy pomocy których możemy znacznie podnieść poziom zainteresowania.

Przejście z jednej jednostki lekcyjnej do drugiej winno się odbywać stopniowo (trudniejsze ćwiczenia przerabiać należy więcej razy, łatwiejsze — zmieniać częściej). Do lekcji nie należy wprowadzać zbyt wielu ćwiczeń nowych. Ćwiczenia ożywiające stosować należy (poza częścią wstępną lekcji) także wtedy, gdy nastrój młodzieży tego wymaga, uspakajające z reguły w razie stwierdzenia zmęczenia. Po ćwiczeniach, wpływających na zwiększenie krzywizny lędźwiowej (np. stanie na rękach), stosować należy ćwiczenia, temu przeciwdziałające.

Lekcje, poświęcone grom lub biegom, skokom i rzutom, winny zawierać również ćwiczenia kształtujące, którym poświęcić należy kilka minut.

Kierować się należy zasadą, że w klasie I, II i III winny być prawie wyłącznie stosowane ćwiczenia o pracy dynamicznej, ćwiczenia zaś o wysiłku statycznym można w tych klasach stosować jedynie w małej ilości. W klasie IV obok ćwiczeń o pracy dynamicznej wprowadzać można ćwiczenia o wysiłku statycznym w nieco większej ilości (szczególniej w stosunku do młodzieży męskiej). Po ćwiczeniach o statycznym wysiłku mięśni następować winny ćwiczenia rozluźniające.

Wysokość przyrządów do ćwiczeń równoważnych dostosować należy do indywidualnych możliwości młodzieży. Dążyć jednak trzeba od osiągnięcia wysokości, podanej w materiale ćwiczebnym.

Do ćwiczeń rąk, nóg, szyi, tułowia oraz ćwiczeń równoważnych, jak również przy marszu i biegu pożądanę jest, w szczególności w gimnazjum żeńskim, stosowanie muzyki odpowiednio dobranej i odtworzonej.

Przy wykonywaniu ćwiczeń na przyrządach należy już od klasy I-iej uczyć młodzież wzajemnego ochraniać się, w ćwiczeniach zaś trudniejszych winien młodzież ochraniać sam nauczyciel.

W miarę potrzeby powtarzać należy ćwiczenia, wchodzące w zakres programu klas poprzednich, w razie niedostatecznego poziomu ich wykonywania.

Nauczyciel winien zwracać uwagę, by nie przemęczać młodzieży ćwiczeniami, co osiągnąć można nie tylko drogą racjonalnego

stopniowania ich trudności, ale i bacznym zwracaniem uwagi na tempo ćwiczeń (kończyn, tułowia, biegu-skoków).

W czasie lekcji konieczne jest wyjaśnianie wpływu ćwiczeń na organizm (postawa, zwiększenie ruchomości w stawach, wzmacnianie mięśni, wzmoczenie czynności vegetatywnych).

UWAGI O PROWADZENIU ĆWICZEŃ CIELESNYCH DLA MŁODZIEŻY SŁABSZEJ FIZYCZNIE.

Młodzież słabszą fizycznie, a więc nie mogącą uprawiać wszystkich ćwiczeń, objętych zasobem materiału, podczas wykonywania przez młodzież silniejszą trudniejszych ćwiczeń (oznaczonych w materiale ćwiczebnym i wynikach nauczania drukiem rozstrzelonym) należy łączyć w oddzielną grupę. Dotyczy to przede wszystkim tych momentów lekcji, kiedy młodzież wykonywa zwisy i skoki; w tym czasie nauczyciel, znający braki i potrzeby młodzieży słabszej, winien zastosować dla niej półzwyisy na drabinkach i tramie, a w czasie wykonywania przez młodzież silniejszą skoków trudniejszych, łatwe skoki np. wzwyż, przez siodełka na skrzyni i t. p. Ochronę przy skokach, wykonywanych przez młodzież słabszą, powierzać kolejno młodzieży z grupy silniejszej.

W czasie przerabiania ćwiczeń wspólnych, tempo dostosować należy do sił młodzieży słabszej; przechodząc do tempa szybszego, należy grupę słabszą wyłączyć z ćwiczeń, polecając tej młodzieży chwilowy odpoczynek w kolumnie ćwiczebnej.

W ćwiczeniach tułowia o pracy dynamicznej, jak i o wysiłku statycznym, młodzież szkolna winna wykonać dane ćwiczenia mniejszą liczbę razy, np. silniejsi pięć razy, słabsi — 2 do 3. Można również, o ile na to pozwalają warunki, w czasie ćwiczeń trudniejszych organizować dla słabszych gry o charakterze spokojnym, np. piłka w kole, wyścig piłek w kole i t. p. W pracy z młodzieżą słabszą nauczyciel winien położyć nacisk na te ćwiczenia, które mają wpływ korektywny, wzmacniają układ mięśniowy i kostny oraz na te, które wpływają dodatnio na system nerwowy i układ krążeniowy. Przez systematyczne przerabianie ćwiczeń, dostosowanych do potrzeb organizmu, młodzież słabsza powinna stopniowo wzmacniać się, a może nawet częściowo dorównać młodzieży silniejszej.

UWAGI O PROWADZENIU ĆWICZEŃ CIELESNYCH W GIMNAZJACH KOEDUKACYJNYCH.

W gimnazjach koedukacyjnych należy dla prowadzenia ćwiczeń cielesnych dzielić młodzież w każdej klasie na grupy: męską i żeńską; grupy te powinny odbywać ćwiczenia oddzielnie.

Jeżeli zachodzi konieczność łączenia klas, należy łączyć grupę męską (żeńską) klasy I z grupą męską (żeńską) klasy II, i tak samo w klasie III i IV. W tych warunkach młodzież klas I i II przerobić winna materiał ćwiczebny, przeznaczony dla klasy I-ej, uzupełniony w miarę możliwości materiałem klasy II, młodzież zaś klas III i IV przerobić winna materiał ćwiczebny klas II i III, uzupełniony dla młodzieży silniejszej materiałem klasy IV.

Przy takiej organizacji ćwiczeń cielesnych, dopuszczalnej jedynie w wyjątkowo trudnych warunkach, nauczyciel winien baczną opieką otoczyć młodzież słabszą, która wtedy narażona jest na większe przemeczenie.

SPORTY, WYCIECZKI ORAZ GRY I ĆWICZENIA POŁOWE.

Uprawianie sportów w szkole winno nosić charakter wybitnie wychowawczy i zdrowotny.

W zawodach organizowanych należy oddać pierwszeństwo pracy zespołowej młodzieży, unikając niezdrowego dążenia do osiągania wygórowanych wyczynów jednostek.

Z pośród sportów specjalną pieczę otoczyć należy pływanie i narciarstwo. Jeżeli z powodu warunków terenowych lub dla braku urządzeń sportów powyższych uprawiać nie można należy większy nacisk położyć na łyżwiarstwo. Pozostałe, objęte programem sporty, należy wprowadzać w zależności od warunków szkoły.

Wycieczki i związane z nimi ćwiczenia połowe posiadają ważne znaczenie w dziedzinie wychowawczej. One szczególnie winny przyzwyczajać młodzież do znoszenia trudów, niewygód i zaprawiać do życia obozowego. Wycieczki oraz gry i ćwiczenia połowe organizować należy przede wszystkim na wiosnę i w jesieni, pożądane jest jednak uwzględnianie ich również i w porze zimowej w celu hartowania młodzieży; w zimie wycieczki połączyć można z uprawianiem narciarstwa. Przyzwyczajanie do znoszenia trudów nie powinno przekraczać możliwości fizycznych młodzieży, a tem więcej nie może szkodzić jej zdrowiu.

PRZY ROZPLANOWANIU ZAJĘĆ POPOŁUDNIOWYCH NA OKRESY ROKU SZKOLNEGO UWZGLĘDNIĆ NALEŻY NASTĘPUJĄCE WSKAZANIA:

1. W okresie miesięcy ciepłych godziny popołudniowe przeznaczać należy na zabawy i gry na boisku oraz na naukę pływania, traktując oba rodzaje zajęć równomiernie i prowadząc naukę grupowo. Organizując gry drużynowe, należy stopniować je w zależ-

ności od wyrobienia i sił młodzieży, doskonalić technikę i zwracać uwagę na charakter przebiegu gry, wzajemny stosunek drużyn, wpajając zasadę szlachetnej walki. Dnie upalne należy przeznaczyć przeważnie na pływanie i wioślarstwo. Oprócz pływania, gier drużynowych i wioślarstwa przeprowadzać należy w tym okresie naukę biegu, rzutów i skoków.

W okolicach, gdzie warunki nie pozwalają na pływanie i wioślarstwo, godziny popołudniowe można zużytkować na krótkie wycieczki w terenie, połączone z grami i ćwiczeniami połowemi. Ćwiczenia te winny nosić charakter wychowawczy i stanowić szkołę pracy zespołowej.

2. W porze zimowej godziny popołudniowe przeznaczać należy na łyżwiarstwo, (które wszędzie da się zorganizować). Narciarstwo i saneczkowanie wprowadzać należy obowiązkowo w okolicach, mających odpowiednie tereny, w innych okolicach w miarę możliwości. Przy organizowaniu narciarstwa, które zmusza młodzież do wyjścia w teren, trzeba brać pod uwagę komasowanie godzin. Dłuższe wycieczki narciarskie odbywać można z młodzieżą w okresie ferij zimowych.

3. W porze przejściowej między okresem zimowym i ciepłym i odwrotnie, organizować należy krótkie wymarsze w teren i odbywać pewne ćwiczenia połowe, w zależności od temperatury i warunków terenu. Czas ten można również zużytkować jako zaprawę do wycieczek pieszych, stopniując szybkość chodu i zwiększając obciążenie, a również hartując młodzież i przyzwyczajając do zmian temperatury.

Dwie wycieczki całodzienne, przeznaczone dla każdej klasy dla celów wychowania fizycznego, należy zorganizować tak, by przyniosły młodzieży jak najwięcej korzyści i zachęciły ją do stałego uprawiania turystyki. Wycieczka musi być dobrze obmyślona, rozplanowana w czasie i dostosowana do możliwości fizycznych młodzieży. Teren musi być znany prowadzącemu i zgóry muszą być wyznaczone ćwiczenia i gry połowe, które w danej okolicy można przeprowadzić. Przed wyruszeniem w drogę należy młodzież pouczyć, jakie ma zabrać pożywienie i napój, jaki przywdziać strój wycieczkowy, jak zapakować plecak i jak zwinąć płaszcz.

W czasie wycieczki należy tak rozplanować marsze, ćwiczenia i gry oraz odpoczynki, by wycieczka nie zmęczyła młodzieży, a pozwoliła wyciągnąć korzyści zarówno wychowawcze jak i zdrowotne. Wszystkie wycieczki, które organizuje szkoła, powinny mieć pewną ciągłość i uzupełniać się wzajemnie. Wycieczki muszą być stopniowane pod względem długości i szybkości marszu, obciążenia oraz wykonania całego szeregu ćwiczeń połowych, syste-

matycznie i planowo ułożonych na przeciąg czterech lat pobytu młodzieży w szkole. Młodzież klas wyższych odbywać może łatwe wycieczki kolarskie, narciarskie i kajakowe. Wycieczki te wymagają również dobrej znajomości terenu, względnie trasy oraz umiejętności obchodzenia się ze sprzętem (nower, narty, kajak).

Organizując wycieczki z młodzieżą gimnazjalną, należy unikać noclegów pod gołym niebem, ograniczając program wycieczki do 1 dnia. Jedynie w klasie III i IV gimnazjum męskiego dopuszczalne jest obozowanie w nocy.

Młodzież słabsza bierze udział w wycieczkach jedynie za zezwoleniem lekarza szkolnego i musi być otoczona specjalną opieką wychowawcy.

KORELACJA ĆWICZEŃ CIELESNYCH Z INNEMI PRZEDMIOTAMI NAUCZANIA.

W celu umuzykalnienia młodzieży oraz ożywienia ćwiczeń gimnastycznych należy na lekcjach do pewnych ruchów stosować muzykę, a do marszu śpiew. Nauczyciel ćwiczeń cielesnych uzgodni prace w tej dziedzinie z nauczycielem śpiewu.

Nauczyciele ćwiczeń cielesnych, geografii gospodarczej i wiadomości przyrodniczych winni stanowić grupę współdziałającą (wycieczki, terenoznawstwo i szkice kartograficzne).

TREŚĆ

	Str.
Organizacja gimnazjum kupieckiego	3
Plan godzin	6

ORGANIZACJA I TECHNIKA HANDLU.

Klasa I	7
Klasa II	19
Klasa III	28
Klasa IV	44
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	58
Konstrukcja programu	59
Korespondencja handlowa	61
Charakter i organizacja nauczania	63
Sprawy wychowawcze	67
Korelacja organizacji i techniki handlu z innymi przedmiotami nauczania	69

TECHNIKA REKLAMY.

Klasa I	73
Klasa II	75
Klasa III	79
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	84
Konstrukcja programu i organizacja pracy	85
Metoda nauczania	86
Czynnik regionalny i lokalny w nauczaniu	87

	Str.
Wycieczki	87
Ćwiczenia	88
Pomoce naukowe	89
Samodzielne opracowania obranego tematu	89
Korelacja techniki reklamy z innymi przedmiotami nauczania	90

TOWAROZNAWSTWO.

Klasa I	93
Klasa II	103
Klasa III	112
Klasa IV	121
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	122
Charakter i przebieg nauczania	122
Organizacja pracy	123
Ćwiczenia praktyczne	124
Doświadczenia nauczyciela	126
Samodzielne opracowywanie wybranych zagadnień — praca domowa uczniów	126
Wycieczki	127
Podręczniki	128
Pracownia towaroznawcza i pomoce naukowe	128
Współpraca szkoły ze sferami kupieckimi w odniesieniu do do nauczania towaroznawstwa	128
Korelacja towaroznawstwa z innymi przedmiotami nauczania	129

GEOGRAFJA GOSPODARCZA.

Klasa I	131
Klasa II	136
Klasa III	140
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	145
Konstrukcja programu	146
Metody nauczania	147
Ćwiczenia geograficzne	148
Statystyka	150
Polska w programie	151
Pomoce naukowe	151

	Str.
Lektura	153
Wycieczki	153
Samodzielne opracowywanie wybranych zagadnień	154
Wywiady gospodarcze	154
Korelacja geografii gospodarczej z innymi przedmiotami nauczania	155

WSPÓLCZESNE ZAGADNIENIA GOSPODARCZE.

Klasa IV	159
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	161
Sposób ujęcia materiału nauczania	162
Ważniejsze wskazówki metodyczne	165
Samodzielne opracowywanie wybranych zagadnień	167
Czynnik lokalny i regionalny w nauczaniu	168
Pomoce naukowe	168
Korelacja współczesnych zagadnień gospodarczych z innymi przedmiotami nauczania	169

ARYTMETYKA HANDLOWA.

Klasa I	171
Klasa II	176
Klasa III	180
Klasa IV	183
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	187
Uwagi ogólne o wykonywaniu programu	187
Metoda nauczania	189
Podręcznik	191
Pomoce naukowe	192
Korelacja arytmetyki handlowej z innymi przedmiotami nauczania	192

KSIEGOWOŚĆ.

Klasa II	195
Klasa III	197
Klasa IV	201
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	206

	Str.
Uwagi ogólne o wykonywaniu programu	207
Metoda nauczania	209
Rola podręcznika i pomocy naukowych	210
Korelacja księgowości z innymi przedmiotami nauczania	210

STENOGRAFJA.

Klasa IV	213
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	215
Wskazówki metodyczne	215
Praca domowa	218
Pomoce naukowe	219
Korelacja stenografji z innymi przedmiotami nauczania	219

PISANIE NA MASZYNIE.

Klasa III	221
Klasa IV	224
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	228
Organizacja nauczania	229
Ćwiczenia i dobór materiału	229
Wskazówki metodyczne	229
Tonk lekcyjny	231
Pomoce naukowe	231
Korelacja pisania na maszynie z innymi przedmiotami nauczania	232

WIADOMOŚCI PRZYRODNICZE.

A. Zoologia i botanika.

Klasa I	235
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	241
Dobór i sposób ujęcia materiału	241
Organizacja i metody nauczania	243
Wycieczki	244
Hodowle	244
Pomoce naukowe	245
Ćwiczenia	245

	Str.
Korelacja zoologii i botaniki z innymi przedmiotami nauczania	245

B. *Chemia.*

Klasa II	247
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	255
Organizacja pracy	255
Ważniejsze wskazówki metodyczne	256
Ćwiczenia	259
Doświadczenia nauczyciela	260
Pokazy	260
Notatki uczniów i zadania	261
Podręcznik	262
Korelacja chemii z innymi przedmiotami nauczania	262

C. *Fizyka.*

Klasa III	265
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	269
Organizacja nauczania	270
Ważniejsze wskazówki metodyczne	270
Pomoce naukowe	273
Korelacja fizyki z innymi przedmiotami nauczania	273

D. *Nauka o człowieku.*

Klasa IV	275
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	277
Wybór i sposób ujęcia materiału	277
Pomoce naukowe	280
Korelacja nauki o człowieku z innymi przedmiotami nauczania	280

JEZYK OBCY Z KORESPONDENCJA.

Klasa I	283
Klasa II	287
Klasa III	290
Klasa IV	293

	Str.
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	295
Metoda nauczania	296
Nauczanie korespondencji	298
Materiał nauczania	300
Kulturoznawstwo	300
Cwiczenia w mówieniu	301
Lektura	303
Pomoce naukowe	304
Cwiczenia piśmienne	305
Nauczanie gramatyki	307
Korelacja języka obcego z korespondencją z innymi przedmiotami nauczania	308

NAUKA O POLSCE WSPÓŁCZESNEJ.

Klasa III	311
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	313
Sposób ujmowania i dobór materiału	314
Aktualizacja	315
Podręcznik i lektura	316
Mapy, ilustracje, filmy	316
Wynik lokalny i regionalny w nauczaniu	317
Wycieczki	317
Nazwy i daty	317
Korelacja nauki o Polsce współczesnej z innymi przedmiotami nauczania	318

RELIGJA.

Klasa I, II, III i IV	319
-----------------------	-----

JEZYK POLSKI.

Klasa I	321
Klasa II	325
Klasa III	328
Klasa IV	331
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	334
Budowa programu	334

	Str.
Lektura	336
Nauka o języku	340
Cwiczenia w mówieniu i pisaniu	342
Rola podręcznika i pomocy naukowych	348
Korelacja języka polskiego z innymi przedmiotami nauczania	350

HISTORJA.

Klasa I	353
Klasa II	358
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	362
Konstrukcja i ujmowanie materiału	363
Czynnik lokalny i regionalny w nauczaniu	365
Aktualizacja w nauczaniu	365
Podręcznik, lektura i wypisy źródłowe	366
Mapy plany, szkice i wykresy	366
Ilustracje	367
Wycieczki historyczne	368
Nazwy i daty w nauce historii	368
Korelacja historii z innymi przedmiotami nauczania	368

MATEMATYKA.

Klasa II	371
Klasa III	374
Klasa IV	377
Uwagi do całości programu	
Cele nauczania	380
Uwagi o wykonywaniu programu	380
Metody nauczania	381
Podręcznik i pomoce naukowe	381
Materiał zadaniowy	382
Wypracowania piśmienne	383
Uwagi o materiale nauczania	384
Korelacja matematyki z innymi przedmiotami nauczania	388

ĆWICZENIA CIELESNE.

Klasa I	389
Klasa II	394
Klasa III	399

	Str.
Klasa IV	405
Uwagi do całości programu	
Cele ćwiczeń cielesnych	410
Organizacja pracy	411
Wskazówki do prowadzenia ćwiczeń gimnastycznych	412
Uwagi o prowadzeniu ćwiczeń cielesnych dla młodzieży słabszej fizycznie	415
Uwagi o prowadzeniu ćwiczeń cielesnych w gimnazjach ko- edukacyjnych	415
Sporty, wycieczki oraz gry i ćwiczenia polowe	416
Przy rozplanowaniu zajęć popołudniowych na okresy roku szkolnego uwzględnić należy następujące wskazania:	416
Korelacja ćwiczeń cielesnych z innymi przedmiotami na- uczania	418

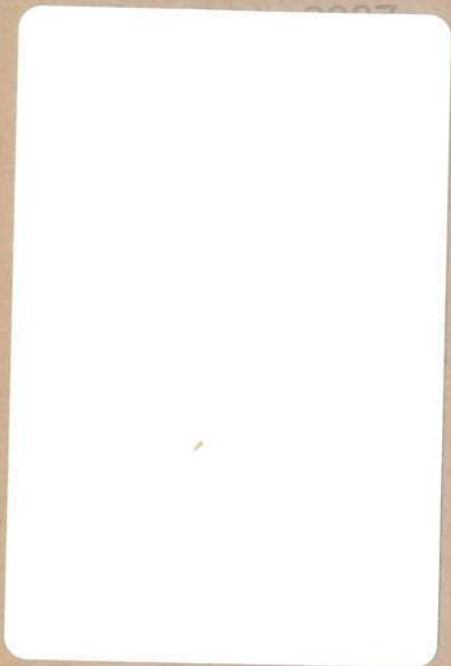

06/72

08/77

28/28

0007

PEDAGOGICZNA BIBLIOTEKA

RP 1863